

The Asiatic Society

1, Park Street, Calcutta-700 016

Book is to be returned on the Date Last Stamped

Date

Voucher No.

15 MAR 1987	15987-

BIBLIOTHECA INDICA SERIES WORK NO—175

RASĀRṆAVA रसाणवम्

Edited by

Praphulla Candra Rāy
Haris Candra Kaviśratna

THE ASIATIC SOCIETY

1, PARK STREET, CALCUTTA-16

1985

© The Asiatic Society

First published in 1910
Reprinted in 1985

Published by
Dr Chandan Roychaudhuri
General Secretary
The Asiatic Society
1, Park Street
Calcutta-700 016.

Printed by
M. Sarkar
M/s. Communik Media Service
50, Ashoke Avenue
Calcutta-700 047

SL. NO.
177440
C

Price : Rs. 85.00

RASĀRṆAVA रसार्णवम्

Edited by

Praphulla Candra Rāy

Hariś Candra Kaviratna

THE ASIATIC SOCIETY

CALCUTTA-700016

Acc 4, B 2609

Date 12.6.86.

PREFATORY NOTE

The Rasārṇava, a twelfth century Sanskrit treatise on Alchemy, is one of the most important scientific works of medieval India. It was edited from several manuscripts by the eminent chemist Sir Prafulla Chandra Roy and Pandit Harischandra Kaviratna and was published in the early years of the present century (1908-10) by the Asiatic Society. The book remained out of print for a long time and it was only during the bicentenary of the Society that a decision could be taken for its reprinting, keeping in view the importance of the work and the persistent demand from scholars for it. I hope the books newly printed by the Society will go a long way to meeting the needs of scholars and researchers.

12th March, 1985.

Chandan Roychaudhuri
General Secretary

PREFACE

While collecting materials for my History of Hindu Chemistry I was very much struck with the wealth of information and chemical knowledge of which *Rasārṇava* is the repository. Thus 'Nature' in its review of the "History of Hindu Chemistry" (Vol. I) speaking of the progress of chemistry in ancient India quotes two remarkable passages from *Rasārṇava* :

"Copper yields a blue flame...that of tin is pigeon-coloured ; that of lead is pale-tinted,"

and as another example :—

"A pure metal is that which, when melted in a crucible, does not give off sparks, nor bubbles, nor spurts, nor emits any sound, nor shows any lines on the surface, but is tranquil as a gem" (see pp. 51-52 vs 49-52.) *

Among the alchemical Tantras *Rasārṇava* holds a unique position and I have referred to it in the following terms in the Introduction to the History of Hindu Chemistry, Vol. I, 2nd ed. Intro. lxxxiii :

"It is to be regretted that of the several works quoted by Mādhava *Rasārṇava* alone seems to have survived to our days. This work is almost unknown in Bengal, and extremely rare even in N. India and the Deccan. We have been fortunate enough

---

* "Nature", 1903, LXVIII, 51.

to procure a transcript of it in the Raghunátha Temple Library, Kashmir, and another from the Oriental MSS. Library, Madras. As one of the earliest works of the kind, which throws a flood of light on the chemical knowledge of the Hindus about the 12th century A.D., Rasárnava must be regarded as a valuable national legacy. It has, besides, the merit of being the inspirer of several works of the Iatro-chemical period, notably *Rasaratna-samuchchaya* and *Rasendrachintámvi*."

It was thought highly desirable that the full and correct text of this great Tantra be presented to the world, and the Publication Committee of the Bibliotheca Indica have laid me under a debt of obligation by acceding to my request to include it in their series. A serious difficulty, however, arose in the way of restoring the text. The MSS. mentioned above were both faulty and defective. I was, however, fortunate in procuring three more transcripts from the libraries of Bikanir, the Deccan and Mysore respectively. The text of the present work is thus based upon a careful collation of five distinct MSS. It is a remarkable fact that these MSS., though procured from such widely divergent sources, often concur in repeating the same errors. There is a close agreement between the MS. of Bikanir and that of Kashmir--possibly they are both derived from the same exemplar. The Kashmir MS. has been found to be on the whole complete and reliable, and it has been mainly followed. The other MSS. are more or less fragmentary, but these *disjecta membra* have been of signal service in throwing light upon doubt-

ful passages. Additional help has also been derived from a comparison of several extracts from *Rasārnava* with which *Rasendra-chintāmani*, *Rasaratnasamuchchaya*, *Sarvadarsanasamgraha*, *Yogatarangini* etc. abound. In spite of all these collateral advantages there was much that could be desired. While the third and concluding part of the present work was in the press, I received a letter from Kavirāj Durgánārāyan Sen Sāstrī, who had been to Jammū on a professional visit, volunteering his services for the search of rare Sanskrit MSS. bearing upon Chemistry and Medicine. Among the several MSS. which the scholarly instinct of the Kavirāj had hit upon was one entitled *Rasakāmadhenu*. Although this work is merely a compilation, it proved to me like a God-send, as it is full of lengthy extracts from *Rasārnava* of remarkable textual accuracy. Indeed, so material has been the help rendered by *Rasakāmadhenu* that it has been thought advisable to draw up a list of corrections based upon this work and it has been inserted as an appendix.

As the Preface appears over my signature alone, I avail myself of this opportunity of expressing my deep obligations to my collaborator, Pandit Harischandra Kaviratna, on whom has mainly devolved the vast labour of going carefully and critically through the text of the MSS. He has also drawn up the exhaustive table of contents (अनुक्रमणिका) and the alphabetical index with glossary of technical terms. It is to be hoped that even a casual reader will have no difficulty in finding out the particular information he is in need of.

I have not attempted here any historical review of the *Rasárnava*. The probable date of the work will be found discussed at length in the *History of Hindu Chemistry*, Vol. I. Introduction, under the *Tantric Period* and in Vol. II., Intro., ch. I., under the *age of Nágárjuna and the alchemical Tantras*.

P. C. Ráy

Presidency College.

October, 1910.

रसार्णवस्य अनुक्रमणिका ।

	पृष्ठे
प्रथमः पटलः—तन्त्रावतारः .	१-१०
रसस्य उत्पत्तिः माहात्म्यं नामत्रयञ्च .	५
रसविद्या परा विद्या .	७
रसनिन्दाफलं .	७-८
द्वितीयः पटलः—दीक्षाविधानः .	१०-३४
रसगुरुलक्षणं .	१०-११
शिष्यलक्षणं .	११-१२
शिष्यानक्षणं .	१२-१४
रसदीक्षाविधानं .	१६-२४
रसकर्मस्थानं .	१६-१७
रसाङ्गुशीदेवीपूजनं .	१८
रसेश्वरस्य मन्त्रः .	२१
प्रश्नावताराय महाकालपूजनं .	२६
तृतीयः पटलः—मन्त्रन्यासाः .	३५-४१
चतुर्थः पटलः—यन्त्रमूषाग्निवर्णनः .	४१-५६
यन्त्रसंग्रहः .	४२
दोलायन्त्रं .	४३

मूषायन्त्रं	४४
गर्भयन्त्रं	४५
वज्रमूषा	”
वरमूषा	४८
प्रकाशमूषा	”
अश्वमूषा	”
भस्ममूषा	५०
शुल्बादीनां विभिन्नवर्णाः ज्वालाः	५१
कोष्ठकं	५२
मर्दकः	५४

पञ्चमः पटलः औषधिनिर्णयः ५६-६७

रसनियामकौषध्यः	५७-५८
रसनिर्जीवकारकौषध्यः	५८-६०
रसमारकीषध्यः	६०-६१
रसवन्धकीषध्यः	६१-६२
द्राविकाः	६२
क्रामिकाः	६२-६३
मूलिकाः	६३
रसशोधनं जारणे पञ्चरसं	६३-६४
वृक्षक्षाराः	६४

शस्त्राणाः	.	.	.	६४
नवणाः	.	.	.	"
महाविषाः	.	.	.	६५
उपविषाः	.	.	.	"
तैलानि	.	.	.	"
मूत्राणि	.	.	.	"
पित्तानि	.	.	.	"
वसाः	.	.	.	"
विषः	.	.	.	"
रक्तवर्गः	.	.	.	६६
पीतवर्गः	.	.	.	"
शुक्लवर्गः	.	.	.	"
द्रावणानि	.	.	.	"
शोधनानि	.	.	.	"

षष्ठः पटलः—अभ्रकादिलक्षणासंस्कारनिर्णयः ६७-६४

शक्तिचतुष्टयम्—अभ्रक-कान्त-वज्र-वैक्रान्तरूपम्	६८-६४
अभ्रकस्य उत्पत्तिः भेदाः शोधनादीनि च	६८-७५
कान्तस्य भेदाः शोधनादीनि च	७६-८०
वज्रस्य उत्पत्तिः भेदाः मारणादीनि च	८०-८१
वैक्रान्तस्य उत्पत्तिः भेदाः सत्त्वादीनि च	८१-८४

सप्तमः पटलः—महारसोपरस-लोहलक्षण-

संस्कार-रत्नद्रावणमारण-निर्णयः . ६५-१२५

महारसाः (माक्षिकाद्यष्ट)	. ६५-१०७
माक्षिकस्य उत्पत्तिः भेदाः शोधनादीनि पर्यायश्च	६५-६८
विमलस्य शोधनादीनि	. ६६
शैलस्यः उत्पत्तिः शोधनं पर्यायश्च	. ६६-१००
चपलस्य भेदाः शोधनञ्च	. १००-१०१
रसकस्य भेदाः शोधनादीनि पर्यायश्च	. १०१-१०३
सस्यकस्य उत्पत्तिः शोधनं पर्यायश्च	. १०३-१०५
दरदस्य भेदाः शोधनं पर्यायश्च	. १०५-१०७
स्तोतोऽञ्जनस्य शोधनं	. १०७
उपरसाः (गन्धकाद्यष्ट)	. १०७-११५
गन्धकस्य उत्पत्तिः भेदाः शोधनञ्च	. १०८-११०
तालकस्य भेदौ शोधनञ्च	. ११०-१११
शिलायाः (मनःशिलायाः) शोधनं	. १११-११२
सौराष्ट्रा भेदौ शोधनञ्च	. . ११२
काशीस्य भेदाः शोधनञ्च	. . "
गैरिकस्य भेदाः शोधनञ्च	. . "
राजावर्तस्य भेदौ शोधनञ्च	. . ११३
कङ्कुष्ठस्य सत्त्वं	. . "

लोहानि (सुवर्णादि षट्)	११५
सुवर्णस्य भेदाः शोधनञ्च	११५-११६
रजतस्य भेदौ शोधनञ्च	११६
ताम्रस्य भेदौ शोधनञ्च	"
तीक्ष्णस्य भेदाः शोधनञ्च	११७
वज्रस्य भेदौ	"
नागस्य (सीमकस्य) शोधनं	११७-११८
लोहद्रावविधिः	११८-१२२
रजद्रावविधिः	१२२-१२३
लोहमारणविधिः	१२३-१२५
अष्टमः पटलः—बीजसाधनः	१२६-१४०
महारसानां रागसंख्या	१२६-१२८
बीजानां साधनं	१२८-१३०
हन्द्मेलापनं—हेमाभ्रं, ताराभ्रं, वज्राभ्रं,	
नागाभ्रं, शुल्वाभ्रं, तीक्ष्णाभ्रं.	१३०-१३२
बीजानां रञ्जनं	१३३-१३४
पक्वबीजानि, तेषां रञ्जनञ्च	१३४-१४०
नवमः पटलः—विडुक्थनः	१४१-१४४
दशमः पटलः—रसशोधनः	१४५-१५६
रसस्य लक्षणं, नामानि, भेदाश्च	१४५-१४६

रसस्य स्वेदनं, मर्दनं, चारणं, जारणं, द्रावणं,
 रञ्जनं, सारणं, क्रामणं । स्वेदनात् तीव्रत्वं,
 मर्दनात् अमलत्वं, चारणात् बलकरणं,
 जारणात् बन्धनं, द्रावणात् एकत्वं, रञ्ज-
 नात् रक्तत्वं, सारणात् व्यापित्वं, क्राम-

णात् क्रामित्वं . . .	१४६-१४७
रसस्य पञ्च गतयः पञ्च अवस्थाश्च . . .	१४६
रस(पारद)दोषाः . . .	१५०
लिप्तादि-भारान्तानि परिमाणानि . . .	१५०-१५१
औषधस्वेदनं (समाप्तं) . . .	१५२
सन्धानास्त्वस्वेदनं . . .	"

एकादशः पटलः—बालजारणः १५६-१६३

रसस्य जारणा . . .	१५७
रसस्य बालजारणा . . .	१५७-१५८
अभ्रक(व्योम)जारणं . . .	१५८-१६३
अभ्रकसत्त्वस्य जारणं . . .	१६३
रसस्य ग्रामदानं—जीर्णस्य च लक्षणम् . . .	१६४
त्रिविधा चारणा . . .	१६५
रसस्य ग्रामजारणं . . .	१६६

रसस्य सञ्च्यदोषविनाशनं (जीर्णं षड्गुणेन

अभ्रकेण . . .	१६७
जीर्णाभ्रकस्य लक्षणं (पञ्च अवस्थासु)	१६८
सञ्च्यसत्त्वजारणं . . .	१६९
भूचरी जारणा . . .	१७०-१७२
खेचरी जारणा . . .	१७२-१७३
जारणान्तरं . . .	१७३-१७४
जारणाक्रमः . . .	१७४
रत्नजारणा . . .	१७६
सीमजारितरसस्य प्रभावः . . .	१८१
सीसाभ्रजारणं . . .	१८६
रसस्य संस्काराः (सप्त), तेषां च लक्षणानि	१८८-१९०
रसस्य शोधनादिक्रमाः-तज्ज्ञानेन च सिद्धिः	१९१-१९३

द्वादशः पटलः—

रसस्य बन्धनं . . .	१९४-१९८
रसस्य बन्धनान्तरं . . .	१९८-२००
रसस्य बन्धनान्तरं . . .	२०१-२०४
रसस्य बन्धनान्तरं . . .	२०४-२०६
रसस्य बन्धनान्तरं . . .	२०६-२०७
रसस्य बन्धनान्तरं . . .	२०७-२१०

मूर्च्छितरसस्य प्रभावः . . .	२१०-२११
रसस्य बन्धनान्तरं . . .	२११-२१६
रसबन्धकरी उच्चटी . . .	२१७
रक्तस्रुहीकल्पः . . .	२१८
स्थूलपद्मिनीविधिः . . .	२१९
कुसुदिनीविधिः . . .	२२०
चित्रकविधिः . . .	२२१
ज्योतिष्मतीतैलविधिः . . .	२२३
रसबन्धकरी दग्धारोहा . . .	२२४
रसबन्धकरी कटुतुम्बी . . .	२२६
क्षीरकन्दविधिः . . .	२२७
शाकवृक्षविधिः . . .	२२८
देवदालीविधिः . . .	२२९
श्वेतगुञ्जाविधिः . . .	२३०
चन्द्रोदकेन रसबन्धनं . . .	२३१
कर्त्तरीरसबन्धनं . . .	२३४
विषोदरसबन्धनं . . .	२३७
[विषट्णविधिः . . .]	२४१-२४२]
सञ्जीवनी(न)जलविधिः . . .	२४२-२४७
उष्णोदकविधिः . . .	२४७-२५१
शैलोदकविधिः . . .	२५१-२६६

गुटिकया अट्टश्ललाभः वर्षसहस्रजीवनञ्च	२६३-२६६
रसभस्मरसायनं	२६६-२७२
तयोदशः पटलः—द्रुतिबन्धनः	२७४-२८०
बर्जजारणा, त्रिविधबन्धनम्	२७४-२७६
द्रुतिबन्धः, द्रुतीनां मेलनम्	२७६-२८०
चतुर्दशः पटलः—वज्रबन्धः	२८१-३१४
वज्रबन्धः (रसस्य)	२८१-२८७
वज्रबन्धान्तरं (रसस्य)	२८७-२८५
द्रव्यसंस्कारः	२८५-२८६
वज्रभस्म	२८७-२८८
वज्रभस्म	२८८-३०३
सिद्धरसः	३०३-३०४
द्रुतबन्धः	३१२-३१४
पञ्चदशः पटलः—महारसीपरसलोहबन्धः	३१५-३५३
वैक्रान्तेन (महारसनान्नापि ख्यातेन) रसबन्धः	
—वैक्रान्तबन्धः	३१६-३२४
वैक्रान्तसत्त्वेन रसबन्धः	३१६
श्वेतवैक्रान्तेन	३१८
रक्तवैक्रान्तेन	३१८
कृष्णवैक्रान्तेन	३२०

पीतवैक्रान्तेन रसबन्धः	.	३२१
नीलवैक्रान्तेन „	.	३२२
अयस्कान्तेन (महारसनान्नापि ख्यातेन)		

—कान्तबन्धः	.	३२४-३२५
चपलेन „ --चपलबन्धः		३२५-३२७
गन्धकेन „ --गन्धकबन्धः		३२७-३३५
तालकेन „ --तालकबन्धः		३३५-३३६
कुन्ध्या (मनःशिलया) बन्धः		३३६-३३८
लोहैः मासिकादिभिश्च „		३३८-३५३

षोडशः पटलः—रसरञ्जनः	.	३५४-३७२
रसद्रावणं	.	३५४-३५६
वज्रादिरत्नानां जारणं द्रावणञ्च	.	३५६-३५८
जीर्णरसस्य कापालिरञ्जनम्	.	३५८-३६०
„ नानाविधरञ्जनप्रकाराः		३६०-३७२

सप्तदशः पटलः—लोहवेधः	.	३७३-३८८
रसस्य सारणं, प्रतिसारणम्, अनुसारणञ्च		३७३-३७४
रसस्य क्रामणं	.	३७४-३७५
हेमतारदलानि	.	३७५-३८७
तत्र हेमदलं	.	३७५-३८६
तथा तारदलं	.	३८६-३८७

रसवेधः . . .	३८७-३८८
उद्घाटः, रसविहनागः . . .	३८८-३८९

अष्टादशः पटलः— . . . ४००-४३६

देहशोधनं . . .	४००-४०१
आरोटमेवनम् . . .	४०१-४०२
क्षेत्रीकरणम् . . .	४०२-४०३
वज्रजीर्णरसभक्षणम् . . .	४०३-४०४
लोहजीर्णभस्मरसभक्षणम् . . .	४०४-४०५
हेमजीर्णभस्मरसभक्षणं वैक्रान्तजीर्णभस्मरसभक्षणम्	

. . .	४०५-४०६
हेमादिजीर्णभस्मरसभक्षणफलम् . . .	४०६-४०८
रसवीर्यरक्षणोपायाः . . .	४१०-४११
वज्रभस्मरसायनम् . . .	४११-४१४
वज्रमत्तरसायने उपचारः . . .	४१४-४१५
मन्त्रहीनस्य दुर्गतिः . . .	४१५-४१६
रसस्य कामणोपायाः . . .	४१७-४१८
रसमेवनकाले वर्जनीयानि . . .	४१८-४२०
तत्काले सेवनीयानि . . .	४२०-४२१
रसजीर्णं अनिष्टानि . . .	४२१-४२२

देहवेधः—त्वग्वेधः, मांसवेधः, रक्तवेधः,

अस्थिवेधः, मज्जवेधः, नाडीवेधः,		
धातुवेधः, कवचवेधः	.	४२३-४२४
एतेषां वेधानां फलानि	.	४२३-४२४
तक्रादिमर्दनम्	.	४२४
अजरामरत्वलाभः	.	४२५
वज्राङ्गसुन्दरीगुटिका	.	४२७
सर्व्वसिद्धिदा गुटिका	.	४२८
रसशास्त्रज्ञानविहीनस्य निन्दा	.	४२९
अन्यत् गोलबन्धनम्	.	४३०
अन्यः वष्पबन्धः	.	४३२
वङ्गरसप्रभावकथनम्—तप्तकटाहे रससिद्धस्य		
पुंसः देहक्षेपणं, तत उत्थानम्, दिव्य-		
कन्यागमनम्, तया सह सिद्धलोके		
गमनम्, तत्र सर्व्वसुखभोगः, प्रलये		
विलयश्च	.	४३३-४३६

रसार्णवम्

पारहादिरसोपरसविषयकं तन्मम्

श्रीलश्रीयुक्त-

वङ्गदेशीयासियाटिकसमितेरनुज्ञया

कलिकाता-प्रेसिडेण्टीकलेजे रसायनाध्यापकेन

डि. एस्सि.—पि एडप्. डि.—उपाचिह्नधारिणः।

हिन्दुरसायनेतिहासप्रत्येका

श्रीमफुल्लचन्द्र-रायेण

तथा

तस्यैव कलेजस्य संस्कृताध्यापकचरित्रे

श्रीहरिचन्द्र-कविरत्नेन

संकलितं संशोधितम् ।

कलिकाता-राजधान्याम्

घोषवर्मनि २७ संस्पर्क-भवने सत्सयम्ने

वीहितवचनचरीपाठ्यादेन मुद्रितम्

प्राक्प्रकाश-५७-संस्पर्ककमवनात्

प्रकाशितम् ।

प्रकाशः १८१२ ।

Title Page of the first edition of Rasārnava

रसार्णवम् ।

ॐ श्रीगणेशाय नमः ।

प्रथमः पटलः ।

यस्मिन् सर्वं यतः सर्वं यः सर्वं सर्वतश्च यः ।

यश्च सर्वमयो नित्यं तस्मै सर्व्वात्मने नमः ॥ १ ॥¹

कैलासशिखरे रम्ये नानारत्नविभूषिते ।

नानाद्रुमलताकीर्णे गुप्तसंबन्धवर्जिते ॥ २ ॥

देवदेवं सुखासीनं नीलकण्ठं त्रिलोचनम् ।

प्रणम्य शिरसा देवीं पार्वतीं परिपृच्छति ॥ ३ ॥

श्रीदेव्युवाच ।

देवदेव महादेव काल कामाङ्गदाहक ।

कुलकील-महाकौल-सिद्धकौलादिनाशन ॥ ४ ॥

(1) The portion from the first śloka to the first hemistich of the 54th is wanting in the Bikanr MS (B). — Slokas from the first to the 43rd are wanting in the Madras MS (M).

त्वग्रसादाच्छृतं सर्वं मशेषमवधारितम् ।
 यदि तेऽहमनुग्राह्या यद्यहं तव वल्लभा ॥ ५ ॥
 सूचिता सर्वतन्त्रेषु या पुनर्न प्रकाशिता ।
 जीवन्मुक्तिरियं नाथ कीदृशी वक्तुमर्हसि ॥ ६ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

साधु साधु महाभागे साधु पर्वतनन्दिनि ।
 साधु पृष्टं त्वया देवि भक्तानां हितकाम्यया ॥ ७ ॥
 अजरामरदेहस्य शिवतादात्म्यवेदनम् ।
 जीवन्मुक्तिर्महादेवि देवानामपि दुर्लभा ॥ ८ ॥
 पिण्डपाते च यो मोक्षः स च मोक्षो निरर्थकः ।
 पिण्डं तु पतितं देवि गर्ह्योऽपि विमुच्यते ॥ ९ ॥
 यदि मुक्तिर्भगवतो मे किं न मुच्यन्ति^१ गर्हभाः ।
 अजाय वृषभाश्चैव किन्न मुक्ता गणास्त्रिके ॥ १० ॥
 तस्मात् संरक्षयेत्^२ पिण्डं रमैश्चैव रसायनैः ।
 शुक्रमूत्रपुरीषाणां यदि मुक्तिर्निर्षवणात् ॥ ११ ॥
 किन्न मुक्ता महादेवि श्वानशूकरजातयः ।
 षड्दर्शनेऽपि मुक्तिमु दर्शिता पिण्डपातने ॥ १२ ॥
 करामलकवत्^३ सापि प्रत्यक्षं नोपलभ्यते ।
 अकथ्यमपि देवांश्च मद्भावं कथयामि ते ॥ १३ ॥

(1) Kāśmīr Ms. (K) reads मुच्यन्ति, which is incorrect. (2) सञ्च-
 दर्शनसंयुक्तं reads तस्मात् संरक्षयेत्. (3) K reads करामलकवत्, which is in-
 accurate.

शून्यपापो मन्त्रयाजी^१ न पिण्डं धारयेत् कश्चित् ।

देवानामपि देवशि दुर्लभं पिण्डधारणम् ॥ १४ ॥

किं पुनर्मानुषाणान्तु धरणीतलवामिनाम् ।

धर्मं नष्टे कुतो धर्मः धर्मं नष्टे कुतः क्रिया ॥ १५ ॥

क्रियानष्टे^२ कुतो योगः योगे नष्टे कुतो गतिः ।

गतिनष्टे^३ कुतो मोक्षो मोक्षे नष्टे न किञ्चन ॥ १६ ॥

(तेन पिण्डो महाभाग रक्षणीयः प्रयत्नतः ॥)^४

श्रीदेव्युवाच ।

जीवमुक्तिस्वरूपं तु देवदेव श्रुतं मया ।

तत्प्रत्युपायं मे ब्रूहि यद्यस्ति करुणा मयि ॥ १७ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

कर्मयोगेन देवेभि प्राप्यते पिण्डधारणम् ।

रसश्च पवनमिति कर्मयोगो द्विधा मनः^५ ॥ १८ ॥

मूर्च्छितो हसति व्याधिं मृतो जीवत्यति खलम् ।

बद्धः खेचरतां कुर्व्यात् रसो वायुश्च सखि ॥ १९ ॥^६

ज्ञानान्मातुः सुरेशानि ज्ञानं पवनधारणात् ।

(1) K reads शून्यपापमन्त्रयाजी, which seems to be grammatically incorrect. (2) क्रियानष्टे - क्रियामाप्ते. गतिनष्टे - गतिमर्शे 'नष्ट' किं अर्थः. (3) K reads मृतो मष्टे, which is incorrect. (4) K adds the line with a bracketed without affixing a serial number to it. (5) स द म and रमष्टे नमः साण read मृत. (6) स द म reads हसति यद्योक्त. (6) The 14th and the 19th ślokas are quoted in स. द. म.

तत्र देवि स्थिरं पिण्डं यत्र स्थैर्यं रसः प्रभुः ॥ २० ॥
 अचिराज्जायते देवि शरीरमजरामरम् ।
 मनसश्च यथा ध्यानं^१ रसयोगादवाप्यते ॥ २१ ॥
 सत्यं स^२ लभते देवि ज्ञानं विज्ञानपूर्वकम्^३ ।
 तस्य^४ मन्त्राश्च सिध्यन्ति योऽश्नाति^५ मृतसूतकम् ॥ २२ ॥
 यावन्न शक्तिपातसु न यावत् पाश^६कृन्तनम् ।
 तावत्तस्य कुतो बुद्धिः^७ जायते मृतसूतके ॥ २३ ॥
 मद्यमांसरता नित्यं भगलिङ्गेषु ये रताः ।
 तेषां विनष्टबुद्धीनां रसज्ञानं सुदुर्लभम् ॥ २४ ॥
 कुलशासनहीनानां सदृशनमकाङ्क्षिणाम् ।
 न सिध्यति रसो देवि पिबन्ति मृगतृणिकाम् ॥ २५ ॥
 गोमांसं भक्षयेद्यस्तु पिवेदमरवारुणीम् ।
 कुलीनं^८ तमहं मन्ये रसज्ञमपरेऽधमाः ॥ २६ ॥
 न गर्भः संप्रदायार्थे^९ रसो गर्भी विधायते ।
 तेनायं लभते सिद्धिं न सिद्धिः सूतकं विना ॥ २७ ॥

-
- (१) र. चि. reads समाधानम्. (२) सत्वश्च, a variant in र. चि. (३)
 र. चि. reads विज्ञानं ज्ञानपूर्वकम्. (४) सत्य, a variant in र. चि. which is
 not appropriate here. (५) K reads अश्नुते in the sense of अश्नाति.
 (६) र. चि. reads शक्ति, which is tautological. (७) र. चि. reads बुद्धिः.
 (८) अहं तं कुलीनं कर्मात्मीनं कदाचारं मन्ये, कुलीनशब्दादुत्पन्नं कौलीनं लोकाभिन्दा
 इत्यर्थः । अन्ये अधमाः तं रसज्ञं मन्यन्ते इत्यर्थः । (९) We have adopted the
 reading in र. चि.

यावन्न हरवीजन्तु भक्षयेत् पारदं रसम् ।

तावत्तस्य कुतो मुक्तिः कुतः पिण्डस्य धारणम् ॥ २८ ॥¹

मद्यमांसरताप्रज्ञा² मोहिताः³ शिवमायया ।

जल्पन्ति च वयं मुक्ता यास्यामः शिवमन्दिरम् ॥ २९ ॥

पिण्डधारणयोगे च निस्पृहा मन्दबुद्धयः ।

खण्डज्ञानेन देवेशि रञ्जितं सचराचरम् ॥ ३० ॥

स्वदेहे खेचरत्वं च शिवत्वं येन लभ्यते ।

तादृशे तु रसज्ञाने नित्याभ्यासं कुरु प्रिये ॥ ३१ ॥

श्रीदेव्युवाच ।

शिवतारं रसेन्द्रस्य माहात्म्यं तु सुरेश्वर ।

श्रोतुमिच्छामि देवेश वक्तुमर्हसि तत्त्वतः ॥ ३२ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

साधु पृष्टं महाभागे गुह्याद्गुह्यतरं त्वया ।

अनुग्रहकरं ध्यानं लोकानामुपकारकम् ॥ ३३ ॥

त्वं माता सर्वभूतानां पिता चाहं सनातनः⁴ ।

इयोश्च यो रसो देवि महामैथुनसम्भवः ॥ ३४ ॥

स्वरतः सम्भवाद्देवि⁵ पारदः कीर्त्तितो महः⁶ ।

(1) र. चि. exactly quotes this śloka. (2) K reads मद्यमांसरतं, which is inc. (3) K reads मोहिता, which seems to be an error of the scribe. (4) K reads सनातनम्, which is inc. This śloka (34th) is also found in र. चि. (5) K reads स्वरतश्च भवोद्देवि, which is absurd, being gram. untenable. (6) K reads मद्मा, which is inc.

पारदो गदितो यस्य परार्थं साधकोत्तमैः ॥ ३५ ॥
 सूतोऽयं^१ मत्समो देवि मम प्रत्यङ्गसम्भवः ।
 मम देहरसो यस्मात् रसस्तेनायमुच्यते^२ ॥ ३६ ॥
 दर्शनात् स्पर्शनात् तस्य भक्षणात् स्मरणादपि^३ ।
 पूजनाच्च प्रदानाच्च^४ दृश्यते षड्विधं फलम् ॥ ३७ ॥
 केदारादीनि लिङ्गानि पृथिव्यां यानि कानि च^५ ।
 तानि दृष्ट्वा तु यत्पुण्यं तत्पुण्यं रसदर्शनात् ॥ ३८ ॥
 चन्दनागुरुकूपरकुङ्कुमान्तर्गतो रसः ।
 मूर्च्छितः शिवपूजायां^६ शिवसान्निध्यसिद्धये ॥ ३९ ॥
 भक्षणात् परमेशानि हन्ति पापत्रयं रसः ।
 तथा तापत्रयं हन्ति रोगान् दोषत्रयोद्भवान् ॥ ४० ॥
 दुर्लभं ब्रह्मनिष्णातैः^७ प्राप्यते परमं पदम् ।
 हृद्योमकर्णिकान्तःस्थ-रसेन्द्रस्य महेश्वरि ॥ ४१ ॥^८
 स्मरणान्मुच्यते^९ पापैः सद्यो जन्मान्तरार्जितैः ॥ ४२ ॥
 स्वयंभूलिङ्गसाहस्रैः^{१०} यत्फलं सम्यगर्चनात् ।

(1) स. द. सं. reads सूतोऽयम्. (2) K reads रसमेवं समुच्यते, which is gram. inc. We have adopted the variant in स. द. सं. (3) र. चि. reads स्मरणात् प्रिये. (4) स. द. सं. reads पूजनात् रसदानाच्च. This variant exactly agrees with that in र. चि. (5) स. द. सं. and र. चि. read कानिचित्. (6) शिवपूजा सा, a variant in र. चि. (7) र. चि. reads ब्रह्मविष्णुशैः. (8) The reading in र. चि. is as follows :—ततोमकर्णिकान्तःस्थं रसेन्द्रं परमेश्वरि. (9) स्मरन् विमुच्यते, a variant in र. चि. (10) K reads साहस्रैः, which is inc.

तत्फलं कीटिगुणितं रसलिङ्गार्चनाङ्गवेत् ॥ ४३ ॥

अधमः खगवादस्तु^१ विलवादस्तु मध्यमः ।

उत्तमो मन्त्रवादस्तु रसवादो महोत्तमः^२ ॥ ४४ ॥

मन्त्रतन्त्रपरिज्ञानं रसयोगस्य^३ दूषकाः^४ ।

प्रयान्ति नरकं^५ सर्वं कृत्वा सुकृतसञ्चयम् ॥ ४५ ॥

रसविद्या परा विद्या त्रैलोक्येऽपि सुदुर्लभा^६ ।

भुक्तिमुक्तिकरी यस्मात् तस्माद्देया गुणान्वितैः ॥ ४६ ॥

अस्तीति भाषते कश्चित् कश्चिन्नास्तीति भाषते ।

प्राप्तिके तु भवेत्किञ्चिद्विः^७ तस्य सिद्धति भूतले ॥ ४७ ॥

नाभिविकेनानुभावनं^९ नास्ति नास्तीति यो वदेत् ।

तस्य नास्ति प्रिये मिद्विज्ज्ञानकोटिशतैरपि ॥ ४८ ॥

ब्रह्मज्ञानिन सुक्ताऽसौ पापी यो^{१०} रसनन्दकः ।

- (1) M reads खगवादस्तु. रससार reads मन्त्रवाद in place of खगवाद, and खगवाद in place of विलवाद. (2) रसवादो महोत्तमः, a variant in M, which is gram. inc. (3) रसो योगस्य, a variant in K, which seems to be inc. M reads रसवादस्य. (4) K reads दूषकाः, which is inc. M reads दूषकाः, which deteriorates the sense. (5) K reads रसकं, which has no sense here. (6) M reads च दुर्लभा, which agrees with र. चि. (7) सुक्ति-मुक्तिकरी यस्मात् तस्माद्देया गुणान्विता is the reading in र. चि. (8) अस्तीति भाषते यस्तु, a variant in M. (9) नाभिविकेनानुभावनं, a variant in M. (10) M reads पापीयान्. सोऽयुक्तो यः पापी, a variant in र. चि.

नाहं ज्ञाता भवे तस्य^१ जन्मकोटि^२ शतैरपि ॥ ४६ ॥

श्वानोऽयं जायते देवि यावत्^३ जन्मसहस्रकम् ।

त्रिकोटिजन्मलक्षाणि मार्जारो जायते रसात् ।

रासभो लक्षजन्मानि लक्षजन्मानि वायसः ॥ ५० ॥^४

कृमिको लक्षजन्मानि कुक्कुटो^५ जन्मलक्षकम् ।

गृध्रको लक्षजन्मानि यः पापी रसनिन्दकः ॥ ५१ ॥

आलापं गात्रसंस्पर्शं यः कुर्याद्रसनिन्दकैः ।

यावज्जन्मसहस्रं तु स भवेद्दुःखपीडितः ॥ ५२ ॥^६

रसवीर्यविपाके च सूतक^७ स्वमृतोपमः ।

तेन जन्मजराव्याधौ^८ हरते सूतकः प्रिये ॥ ५३ ॥

गुरुमाराधयेत् पूर्वं विशुद्धेनान्तरात्मना^९ ।

संप्रदायं प्रयच्छन्ति^{१०} गुरौ तुष्टे मरौचयः ॥ ५४ ॥

- (1) K reads भवेतस्य ; so also र.चि. M reads भवेत्तस्य. Both are gram. inc. The correct reading is either भवाम्भस्य or भवे तस्य. (2) K reads जन्मकोटी. (3) श्वानो जायते सोऽपि याति, a variant in M. (4) Slokas 50—52 are wanting in M. The sense of रसात् is not accurate. (5) कुक्कुटः, a variant in K, is palpably an error of the scribe. (6) The hemistich as quoted in र. चि. is as follows :—यावज्जन्मसहस्राणि स भवेत् पापपीडितः. (7) रसो वीर्यो विपाके चा पारदः, a variant in M, which is gram. inc. (8) M reads जन्मजराव्याधौ. (9) This charaṇa is wanting in M. (10) M reads संप्रदायमपृच्छन्ति, which has no sense here.

गुरुसेवां विना कर्म यः कुर्यान्मूढचेतनः^१ ।
 स याति निष्फलं कर्म^२ स्वप्नलब्धं धनं यथा^३ ॥ ५५ ॥
 यः कर्म कुरुते दृष्टं तस्य लाभः^४ पदे पदे ।
 कारयेद्द्रुसवादन्तु तुष्टेन गुरुणा प्रिये ॥ ५६ ॥
 सिद्धुपायोपदेशोऽयमुभयोर्भोगमोक्षदः ।^५
 रसार्णवं महातन्त्र^६मिदं परमदुर्लभम् ॥ ५७ ॥
 गोप्यं गुरुप्रसादेन लब्धं स्यात् फलसिद्धये ।^७
 लब्धा^८ रसकर्माणि नाहङ्कारं समाचरेत् ॥ ५८ ॥
 अनुज्ञातश्च गुरुणा लब्धा चाज्ञां रसाङ्गुशोम् ।^९
 भैरवो^{१०} तनु^{१०}माश्रित्य साधयेद्द्रुसभैरवम् ॥ ५९ ॥
 एवमुक्ता रसोत्पत्तिः माहात्म्यञ्च^{११} सुरेश्वरि ।
 तन्ममाचक्ष्व^{१२} देवेशि किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ ६० ॥

---

(१) B reads विन, which is inc. मूढचेतसा, a variant in M. (2) B and M read लब्ध. (3) B reads यथा धनं. M reads स्वयं लब्धं यथा धनम्, which is senseless. (4) B and K read लाभ, which is gram. inc. M reads पाप, which is absurd. (5) B reads साधयः. This hemistich is wanting in M. (6) रसार्णवमिदं तन्त्रम्, a variant in M. (7) This hemistich is wanting in M. (8) लब्धा तु, a variant in M. (9) B reads लब्धा चाज्ञ. This hemistich is wanting in M. (10) B reads भैरवोतनु. K reads भैरवोतनु. (11) K reads रसोत्पत्तिं माहात्म्यञ्च, which is inc. (12) B reads ममाचक्ष्व, which is inc. This hemistich is wanting in M.

इति श्रीपार्व्वतोपरमेश्वरसंवादे^१

रसार्णवे रससंहितायां^२

तन्मावतारो नाम^३

प्रथमः पटलः ॥ १ ॥

द्वितीयः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।

रसोपदेशदाता च^१ कथं स्याद्द मे^२ प्रभो ।

शिष्यश्चैव कथं^३ देव रसानुष्ठानतत्परः ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

निस्पृहो निरङ्गारो लोभमायाविवर्जितः ।

कुलमार्गरतो नित्यं गुरुपूजारतश्च यः ॥ २ ॥^४

(1) श्रीपार्व्वतोपरमेश्वरसंवादे is wanting in M. (2) रससंहितायां is wanting in M. (3) B reads रसावतारो नाम.

(1) K reads रसोपरसदाता. We have adopted partly the reading in B and that in M. (2) कथं मम वद, a variant in B and M. (3) K reads रसं, which is senseless. (4) B reads बद्धपूजा instead of गुरुपूजा. This śloka is wanting in M.

दास्तः शिथोपदेशः^१ शक्तिमान् गन्धमत्सरः^२ ।
धर्मज्ञः सत्यवाक् दक्षः शीलवान् गुणवान् शुचिः ॥ ३ ॥
अनेकरसशास्त्रज्ञो रसमण्डपकोविदः ।^३
रसदौष्टाविधानज्ञो यन्त्रौषधि^४महारसान् ॥ ४ ॥
रागसंख्यां^५ बीजकलां हन्व^६मिलापनं विडम् ।
रञ्जनं^७ सारणं तैलं^८ दलानि क्रामणानि च^९ ॥ ५ ॥
वर्णोत्कर्षं^{१०} मृदुलञ्च जारणां बालबन्धयोः^{११} ।
खेचरीं भूचरीं चैव यो वेत्ति स गुरुर्मतः^{१२} ॥ ६ ॥
देशकालक्रियाभिज्ञो^{१३} दयादाक्षिण्यसंयुतः ।
लोभमायाविनिर्मुक्तो मन्त्रानुष्ठानतत्परः ॥ ७ ॥
सामुद्रलक्षणोपेतो गम्भीरो गुरुवत्सलः ।

(१) शिथोपदेशः, a variant in B. शिथोविनौतश्च, a variant in M. Both are inc. (२) K reads विमत्सरः, which breaks the metre. We have adopted the reading in M. (३) The portion from धर्मज्ञः to कोविदः is wanting in M. B reads शिलवान्, which is inc. (४) B reads दिक्वा. K reads मन्त्रौषधि. Both are inc. (५) रागसंख्या, a variant in K. (६) B reads बीजकला, which is inc. K reads हन्व, which is a palpable mistake. (७) M reads रञ्जकं. (८) तैलम्, a variant in K. (९) K reads बलाद्विक्रमणानि च. दलानोक्रामणानि च, a variant in M, which seems to be inc. (१०) K reads वर्णोत्कर्षं, which is gram. inc. (११) जारणाबालबन्धये, a variant in K. (१२) B has खेचरि, and भूचरि, which are inc. खेचरोचैव यो वेत्ति भूचरीं स गुरुर्भवेत्, a variant in M. (१३) देशकालक्रियाभिज्ञ, a variant in K, which cannot be reconciled without the word युक्तः to be understood.

देवाग्नि^१योगिनीचक्र-कुलपूजारतः सदा ।
 शिथो विनीतस्तन्त्रज्ञः सत्यवादी दृढव्रतः ॥ ८ ॥^२
 ये नराः^३ कुम्भकुहाल-ध्वजशंखादिलाब्धितैः^४ ।
 करैः^५रधिष्ठिता देवि योज्यास्ते निधिसाधने^६ ॥ ९ ॥
 बलवन्तो महासत्त्वाः^७ कृष्णरक्त^८विलोचनाः ।
 वक्रघोणाः^९ सदा^{१०} क्रूराः प्रशस्ता विल^{११}साधने ॥ १० ॥
 निर्मास^{१२}मूर्धपिण्डिकान्^{१३} रक्तकेशान् गतालसान्^{१४} ।
 कठिनानुष्णपादांश्च^{१५} धातुवादे^{१६} नियोजयेत् ॥ ११ ॥
 आदौ परीक्षयेद्देवि साधकान्^{१७} सुसमाहितान् ।
 ब्राह्मणान् क्षत्रियान् वैश्यान् शूद्रांशानुक्रमेण तु^{१८} ॥ १२ ॥
 जितेन्द्रियाः क्लेशसहा नित्योद्यमसमन्विताः ।

-
- (1) K reads देवाग्नी, which is inc. (2) K reads सिद्धो instead of शिथो. The portion beginning from लोभमाद्यविनिर्मुक्तो and ending in सत्यवादी दृढव्रतः is not to be found in M. (3) K reads क्रूरा (without विसर्गे), which is absurd and inc. (4) B reads लाब्धितैः. K reads ललणैः. (5) M reads नरैः, which is inappropriate. (6) निधिदर्शने, a variant in M. (7) K reads महासाधु, which is gram. inc. (8) B reads कृष्णरक्त. (9) K reads वक्रघोराः. (10) सदा, a variant in K, which is meaningless. (11) K reads किल, which is a mere expletive. (12) K reads निर्मासा. (13) B reads मूर्धपिण्डिकं. M reads मूर्धफलिकान्. (14) K reads रक्तकेशाङ्गनामिकाः. (15) K reads कठिनाणुष्णपादाश्च. कठि-नानुष्ण...श्च, an incomplete variant in M. (16) K reads धातोवादि. (17) M reads साधकान्, which is gram. inc. (18) ब्राह्मणं क्षत्रियं वैश्यं शूद्रं चानुक्रमेण तु, a variant in K. M has च instead of तु.

शूराश्च कृतविद्याश्च प्रशस्ताः^१ साधकाः प्रिये ॥ १३ ॥
 रसदीक्षाविहोना ये^२ प्रोक्तलक्षणवर्जिताः ।
 विप्लावकाः पापरता^३ वर्जयेत्तान्^४ प्रयत्नतः ॥ १४ ॥
 दुश्चारिणी दुराचारा निष्ठुरा कलहप्रिया ।
 बह्वाशनी^५ च दुश्चिता कोटराक्षी च निर्दया ।
 रसनिन्दाकरी या च तां नारीं परिवर्जयेत् ॥ १५ ॥
 ईदृशीभिर्वरारोहे^६ सम्पूर्णं क्षितिमण्डलम् ।^७
 न तादृशी^८ भवेन्नारी यादृशी रसवन्धकी ॥ १६ ॥^९
 काकिणी कीकणी नारी तथैव काञ्चिकाचिनी ।^{१०}
 कृष्णपक्षे ऋतुमती सा नारी काकिणी स्मृता ॥ १७ ॥
 उभयपक्षे ऋतुमती सा नारी कोकणी मता^{११} ॥ १८ ॥
 शुक्लपक्षे ऋतुमती सा नारी^{१२} काञ्चिकाचिनी ॥ १९ ॥

-
- (1) K reads विज्ञेयाः. The portion commencing from the 14th śloka and ending in the first hemistich of the 45th is wanting in M.
 (2) K reads नरा दीक्षाविहीनाश्च. (3) K reads अवैषणान्यायरताः. (4) K reads वर्जये तान्, which is gram. inc. (5) B reads वकाशनी. (6) K reads ईदृशी, which is palpably inc. (7) K has सम्पूर्णक्षितिमण्डले. (8) K reads तादृशी च. (9) Cf. रसरत्नसमुच्चय, Chap. VI. ślokas 34—38.
 (10) काकणी काञ्चिकाचिनी कीकणी, a variant in K, which we have not adopted for its deficiency in words and defect in metre. र. र. स. reads कालिनी in lieu of काकिणी. (11) उभयपक्षे ऋतुमती सा कीकणी, a variant in K, where some words are wanting. (12) This word is not found in K. The ślokas 17—19 are not found in B.

नवयौवनसम्पन्ना सुरूपा चारुहासिनी ।
 सूक्ष्मकेशा तु या नारी क्षीराहारप्रिया सदा ॥ २० ॥
 प्रियालापकरो^१ नित्यं शिवशास्त्रकथाप्रिया ।
 पद्माकारं^२ मुखं यस्या दृष्टिरिन्द्रीवराकृतिः ॥ २१ ॥
 दशना वक्षसदृशाः प्रबालसदृशोऽधरः^३ ।
 यस्याः पयोधरौ देवि तुङ्गपीनौ समावुभौ ॥ २२ ॥
 अश्वत्थपत्रसदृशी योनी यस्या भगः समः ।^४
 यत्पादौ मांसलौ स्निग्धौ वर्तुलावर्त्तरोमकौ^५ ॥ २३ ॥
 श्यामा च मध्ये क्षामा च^६ तन्वौ भक्तिपरा^७ शिवे ।
 पद्मिनी सा तु विज्ञेया प्रसन्ना^८ मृगलोचना ॥ २४ ॥
 पूर्णिमायाममायां वा पक्षे पक्षे रजस्वला ।
 षड्भेदा काकिणौ नाम्ना पूर्वप्रोक्ता रसप्रदा ॥ २५ ॥^९
 यस्य तुष्टो महादेवस्तस्य सिद्धो^{१०} रसायने ।
 तथैव^{११} देवदेवेशि रसकर्मणि कारयेत् ॥ २६ ॥

(१) प्रियालापकवि, a variant in K, which is inc. (2) K has सदा
 कमल. (3) B reads प्रबालसदृशाधरा. K has दशनं वक्षसदृश प्रबालसदृशाधर,
 which seems to be inc. (4) अश्वत्थपत्रसदृशयोनिदेशसुशोभिता, a variant
 in र. र. स. (5) वर्तुलावर्त्तरोमकौ, a variant in B. (6) मध्यक्ष्मा च,
 a variant in K. (7) भक्तीपरा, a variant in K, which is inc. (8)
 B reads सततं. (9) The 25th śloka is not found in B. (10) B
 reads तस्य सिद्ध्यति तादृशः. K reads सिद्धि, which is gram. inc. (11) K
 reads तथैव.

तस्य हि निर्मला बुद्धिर्निश्चिता रससाधने ।

तस्माद्गुरुश्च शिष्यश्च पूर्वोक्तः सिद्धिभागभवेत् ॥ २७ ॥

श्रीदेव्युवाच ।

ईदृशीर्लक्षणैः^१ नारीं कुतः प्राप्नोति साधकः ।

यत्र रूपं महादेव लक्षणं नात्र विद्यते ॥ २८ ॥

लक्षणं विद्यते यत्र भावना नात्र विद्यते ।

अथवा रूपहीनाया रूपं केन प्रवर्त्तते ॥ २९ ॥

लक्षणत्रितयं^२ कुत्र त्वया दृष्टं महेश्वर ।

तदेतज्जायते येन तमुपायं वद प्रभो^३ ॥ ३० ॥

श्रीभैरव उवाच ।

शृणु देवि परं गुह्यं यत्सुरैरपि दुर्लभम् ।

पितुः सदाशिवाज्जातं^४ जन्म यच्चण्डिकोदरे ॥ ३१ ॥

तासां बुद्धिर्भवेद्देवि निर्मला रससाधने ।

दापयेत्स्वरितामन्त्रं जपेत्^५ दर्पवर्जिता^६ ॥ ३२ ॥

लक्ष्मन्त्रं^७ जपेद्या तु जायते सा सुलक्षणा ।

बद्धा तु खेचरीं मुद्रां जपेत् फेट्कारभैरवीम् ॥ ३३ ॥

(1) ईदृशीं लक्षणैः, a variant in K, which is gram. untenable. [Here उपलब्धितां is to be understood.] (2) K reads लक्षणं त्रितयं. (3) K reads तदुपायं वद मे प्रभो, where the word मे can be left out in order to keep up the metre. (4) The reading in K is gram. inc. ; the text runs thus :—पितुः सदाशिवाज्ञाय तन्मायाचण्डिकोदरे. (5) [Here सा is to be understood.] (6) तं जपेद्दर्पवर्जिता is the reading in B. (7) B reads 'लक्ष्मन्त्रं'.

ममेयं^१ चण्डिका माता जन्म च त्रिपुरान्तकात्^२ ।

कालिकाहं समुद्भूतास्त्रीदृशं संस्मरेत्तु^३ सा ॥ ३४ ॥

भूतं भव्यं भविष्यञ्च त्रैलोक्ये^४ कथयेत्तु सा ।

सहायास्तादृशास्तस्य यादृशी भवितव्यता ॥ ३५ ॥^५

श्रीदेव्युवाच ।

देवदेव महादेव समस्तज्ञानभाजन ।

रसदीक्षां तु पृच्छामि साधकानां हिताय वै ॥ ३६ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

शृणु भैरवि यद्वावम्^६ अपूर्व्यं वर्णयामि ते ।

रसदोक्षाविधानन्तु^७ तस्मान्निगदितं शृणु ॥ ३७ ॥

यत्र राजा नयपरो^८ बलवान् धर्मतत्परः ।

मन्त्री च धर्मतत्त्वज्ञो भक्तियुक्तासमन्वितः ॥ ३८ ॥

तत्रेदं कारयेत् कर्म रसबन्धं रसायनम् ।

जना माहेश्वरा यत्र तत्र स्थाने^९ तु कारयेत् ॥ ३९ ॥

(1) After the 33rd śloka we find a hemistich in B, which runs thus :—तदा प्रवर्णते भावो जन्म स्मरति साधुतं ; we have rejected it, since the 34th śloka serves the same purpose. K reads समैवं. (2) K reads स्मरतांतका, which is inc. (3) K reads संस्मरेतु सा, which is gram. inc. (4) B has भूतं च भवद्भविष्यं च, which mars the metre. K reads त्रैलोक्य, which is inc. (5) After the 35th śloka we have the following hemistich in B :—रसदीक्षां विधायेवं तस्मात् कर्म समाचरेत् । We have rejected it, because रसदीक्षाविधानं is not yet explained. (6) K reads यद्भावि. (7) Cf. र. र. स. Chap. VI. ślokas 12—66. (8) K reads अभयपरो, (9) K reads माहेश्वरास्तत्र प्रच्छेदं न.

कारयेद्विजने स्थाने पश्यन् न विद्यते ।
 सुगुप्ते सुषमे स्थाने सर्व्वबाधाविवर्जिते ॥ ४० ॥
 प्राकार^१परिखोपेते कपाटागलरक्षिते ।
 एकान्ते निर्मले हृद्ये नानापुष्पद्रुमान्विते ॥ ४१ ॥
 हंसकारण्डवाकोर्णे चक्रवाकोपशोभिते ।
 दिव्यौषधिगणोपेते सजले श्यामशाहले^२ ॥ ४२ ॥
 कुसुदोत्पलकङ्गार कदलीषण्डमण्डिते ।
 चित्रिते^३ भवनोद्याने कारयेत् परमेश्वरि ॥ ४३ ॥
 तन्मध्ये देवदेवेशि मत्तवारणसंयुतम्^४ ।
 वातायनसमोपेतमूर्द्धनिर्गामिधूमकम्^५ ॥ ४४ ॥
 रत्न^६पताकासंयुक्तं सज्जोपकरणं तथा ।
 प्रविभक्तौषधितुषा^७ काष्ठारण्योत्पलालयम्^८ ॥ ४५ ॥
 समालिखितदिग्देवं^९ समर्चितविनायकम्^{१०} ।

- (1) K reads प्रकार, which seems to be an error of the scribe.
 (2) K reads स्यात् ससाहले, wherein the first word (स्यात्) is redundant.
 (3) B reads विल्लते. (4) यन्मोहात् तु कारयेत्, a variant in K, which seems to be unconnected. (5) K reads निष्काम instead of निर्गामि.
 (6) B reads रत्ना. K reads रत्ना, which is inc. (7) K reads प्रविभक्तौषधीरुप, wherein रुप has no meaning. (8) काष्ठ वन्योत्पलालयम्, a variant in K, wherein the word काष्ठ is an error of the scribe. काष्ठारण्योत्पलालयम्, a variant in M, wherein some of the terms are inc.
 (9) This śloka (46th) is wanting in B. K reads दिग्देवं, which has no clear meaning. (10) M reads विनायकम्, which is a palpable error of the scribe.

प्रतिष्ठितमुनेशाभ्यां^१ लोकपालैश्च रक्षितम् ॥ ४६ ॥
 निश्चापयेदेकतलं हितलं वापि मण्डपम्^२ ।
 अथ पक्षे सिते देवि चन्द्रताराबलान्विते^३ ॥ ४७ ॥
 पुण्ये तिथौ मुहूर्ते च^४ लग्ने सौम्यग्रहेक्षिते ।
 ज्ञातः शुक्लाम्बरधरः शुक्लमास्थानुलेपनः ॥ ४८ ॥
 मधुसर्पिर्दधिचीरतिलैः संपूज्य बालिकाः^५ ।
 कपिलागोमयालिप्ते हिरण्यकलसाहते ॥ ४९ ॥^६
 यवसिद्धार्यकास्त्रीर्णै^७ गन्धमाख्योपशोभिते ।
 तत्रेष्टिकाभिः रक्षिते^८ करपीठे सुरेश्वरि^९ ॥ ५० ॥
 शिलापट्टं समुत्कीर्य शिलापट्टार्गलं प्रिये ।
 न्यासं रसाङ्गुशेनैव कृत्वाङ्गुलिहृदादिषु^{१०} ॥ ५१ ॥
 रसलिङ्गं न्यसेत्तत्र हेम्ना च^{११} सहितं प्रिये ।

-
- (1) प्रतिष्ठितोभामहेन, a variant in M, which breaks the metre.
 (2) B reads मण्डलं. M reads मण्डपम्, which is an error of the scribe.
 (3) चन्द्रताराबले सति, a variant in B and K. We have adopted the reading in M. (4) पुण्यतीर्थे मुहूर्ते च, a variant in K, which seems to be unconnected. (5) M reads पालकः. (6) The portion from ज्ञातः to कलसाहते is wanting in M. (7) B reads यवसिद्धार्यकास्त्रीर्णै; M reads यवसिद्धार्यकास्त्रीर्णै; both the readings seem to be erroneous.
 (8) तत्रेष्टिकाभिरक्षिते, a reading in B. तत्रेष्टिकाभिः रक्षिते, a reading in M.
 (9) K reads कारट्यु. करपीठे सुरेश्वरीम्, a variant in M, which has no clear sense. (10) न्यासाङ्गुशेनैव कर्तव्याः स्नाङ्गुलीहृदादिषु, a variant in K. ज्ञताङ्गुलिमुतादिषु, a reading in M, which seems to be erroneous.
 (11) K reads पाञ्चतौ.

ॐ श्रीं श्रीं^१ सूतराजस्य मूलमन्त्र उदाहृतः ॥ ५२ ॥
 तस्मिन् रसाङ्गुशीं देवीं^२ मूलेनावाहयेत्प्रिये ।
 चतुरस्त्रे तु दिक्पालान्^३ पूजयित्वा वह्निः क्रमात् ॥ ५३ ॥
 नन्दिनश्च महाकालं भृङ्गिरीटं महाबलम्^४ ।
 कुम्भकर्णश्च सुग्रीवं भृङ्गोकञ्च^५ दृढायुधम्^६ ॥ ५४ ॥
 द्वारे चतुर्धा विन्यस्य पूजयेद्दक्षवामयोः ।
 शुक्रं पूर्व्वेऽभि^७संपूज्य स्कन्दमाग्नेयगोचरे^८ ॥ ५५ ॥
 दक्षिणस्यां ततो रुद्रं^९ पवनं नैऋते तथा^{१०} ।
 शिवं पश्चिमभागे तु पावकं वायवे न्यसेत् ।
 उभामुत्तरभागे तु व्यापकं जेशगोचरे^{११} ॥ ५६ ॥
 लेपिका जेपिका चैव क्षारिका^{१२} ।
 लोहटी बन्धकारी च भूचरी मृत्युनाशिनो^{१३} ॥ ५७ ॥
 विभूतिः खेचरी^{१४} चैव दश दूत्यः क्रमेण च^{१५} ।

- (1) श्रीं श्रीं, a variant in M. (2) B reads रसाङ्गुशीं. M reads रसाङ्गं देवी, which is grammatically inc. (3) चतुरः श्रेष्ठदिक्पालान्, a variant in M. (4) M reads मनोबलं. (5) B reads भृङ्गकञ्च. M reads मृगाङ्गञ्च. (6) K reads सुधायुधम्, which has no clear sense. (7) B reads पूर्व्वेऽभि. M reads शुक्र पूर्व्वे ङ. (8) B reads :माचरेण. (9) K reads रुद्र. (10) K reads वज्रं. (11) B reads जेश्च समन्तरेण. (12) B has क्षारिका रक्षिका तथा. K has लेपिका जेपिका चैव रक्षका रक्षिका तथा. (13) लोहटी बन्धकारी च भूतमृत्युविनाशिनो, a variant in K. (14) विभूतिं खेचरी, a variant in K. (15) दशदूत्यक्रमेण च, a reading in M, which is grammatically inc.

पूज्यास्त्वष्टदले^१ पद्मे जङ्घाधस्तु दलेषु च^२ ॥ ५८ ॥
 माचिको विमलः^३ शैल^४श्चपलो रसकस्तथा ।
 सस्यको^५ गन्धतालौ च पूर्व्यादिक्रमयोगतः ॥ ५९ ॥
 षष्टादशभुजा रुद्राः^६ पञ्चवक्त्रास्त्रियम्बकाः^७ ।
 चन्द्रार्धशोभिमुकुटा^८ नीलघ्रीवा वृषध्वजाः^९ ॥ ६० ॥
 सस्ववर्णधराः^{१०} सर्व्वेऽप्यष्टविद्येश्वरास्तथा^{११} ।
 पूजनीया महेशानि द्वितीयेऽष्टदलाम्बुजे^{१२} ॥ ६१ ॥
 कर्णिकायान्तु पूर्व्यादिपूर्व्वे^{१३} शक्तिचतुष्टयम् ।
 मालिनी हेमशक्तिश्च परा शक्तिर्विला स्मृता^{१४} ।
 अपरा वज्रशक्तिश्च कान्तिश्रेष्ठं परापरम्^{१५} ॥ ६२ ॥

- (1) पूज्या चाष्टदले is the reading in K, which is a palpable error.
- (2) पूज्यादिषु दलेषु च, a variant in B. ऊर्ध्वं बाधःस्थलेषु च, a variant in M.
- (3) K reads माचिकां विमलां. (4) M reads शैलः, which seems to be erroneous.
- (5) सस्यश्चा is the reading in K, and सस्यज्ञे is that in M. Both are incorrect.
- (6) K reads भद्रा (without विसर्गः).
- (7) पञ्चवक्त्रा त्रियम्बका (without विसर्गः), a variant in K. (8) M reads मुकुटा.
- (9) K reads वृषध्वजा (without विसर्गः). (10) The portion from the 61st to the first hemistich of the 94th is wanting in B. सस्व-
 कर्णधराः, a variant in K, which is absurd. (11) विद्येश्वरास्तु ते, a
 variant in K. विद्येश्वरस्तथा, a reading in M, which is inc. (12) M
 reads महेशाना द्वितीयाष्टदलाम्बुजे. (13) पूर्व्वेऽथै पूर्व्वः is the reading in
 M, which seems to be incorrect. (14) K reads स्मृते, which is
 incorrect. This charana and the next are wanting in M. (15) कान्ति-
 श्रेष्ठं परापरम्, a variant in K.

मध्ये तासाञ्च शक्तीनां सर्व्वेभ्यः रसभैरवम् ।
 शुद्धस्फटिकसंकाशं पञ्चवक्त्रं त्रियम्बकम्^१ ॥ ६३ ॥
 ज्वलन्तिष्णोपमेतश्च^२ ज्वलज्जिह्वाननं तथा ।
 ज्वलद्भुवं^३ ज्वलत्केशं दुःप्रेक्ष्यं^४ प्रेतविष्टरम् ॥ ६४ ॥
 जटामुकुटसंयुक्तं चन्द्रार्द्धकृतशेखरम्^५ ।
 व्याघ्रचर्मधरं नागोपवीतं वृषभध्वजम्^६ ॥ ६५ ॥
 षष्ठादशभुजं देवमोषग्रहसिताननम् ।
 हात्रिंशार्धेन मनुना पूजयेत् सकलं शिवम् ॥ ६६ ॥
 रसेश्वरस्य मन्त्रश्च कथ्यमानं निबोध मे^७ ॥ ६७ ॥
 ॐ ह्रीं क्लीं^८ रसेश्वराय महाकालाय महाबलायाधोर-
 भैरवाय^९ वज्रधोर^{१०} क्रोधकङ्काल क्षीः क्षूः^{११} ॥ ६८ ॥
 तस्योत्पङ्गे महादेवीं रत्नाभरणभूषणाम्^{१२} ।

- (1) M reads त्रियम्बकम्, which is the correct form of त्रियम्बकम्.
 (2) K reads ज्वलन्तिष्णोपमेतश्च. (3) M reads ज्वलद्भुवं. (4) M reads दुःप्रेक्ष्यं, which is an alternative form of दुःप्रेक्ष्य. (5) M reads चन्द्रार्द्धकृतशेखरम्. (6) M reads नाग उपवीत वृषभध्वजम्, wherein the former is grammatically incorrect. (7) In lieu of this hemistich M has only रसेश्वरमन्त्रम्, which ought to be रसेश्वरमन्त्रः. (8) M reads क्षीम् ह्रीम् प्रेम् प्रम्. (9) M reads भैरव. (10) वज्रधोर is the reading in M. The correct form would be वज्रधोराय and क्रोधकङ्कालाय. (11) M reads क्षी क्षूः । After this, is added इति मनुः. This मनु contains 32 letters (हात्रिंशार्धेन), the last two (क्षीः क्षूः) being excepted. (12) *रत्नाभरणभूषिताम्, a variant in K.

उत्तमहेमचिरां पीतवस्त्रां त्रिलोचनाम् ॥ ६८ ॥
 श्वेतचामरयोर्मध्ये मुक्ताच्छत्रेण शोभिताम्^१ ।
 अङ्गुशं चाक्षमालां च दधतीं दक्षहस्तयोः ॥ ७० ॥
 पाशाभये च वामाभ्यां^२ चन्द्रार्द्धकृतशेखराम् ।
 रसाङ्गुशीं^३ महादेवीं नीलग्रीवां कृपामयीम् ॥ ७१ ॥
 पूजयेद्भक्तसिद्धयर्थं विद्यया पञ्चवीजया ।
 वाग्भवं भुवनेशीञ्च^४ त्र्यवीजञ्च सुरेश्वरि ॥ ७२ ॥
 मादनं^५ शक्तिवीजञ्च—विद्या^६ परमदुर्लभा ।
 धूपदीपैस्तु नैवेद्यैः^७ पुष्पताम्बूलचन्दनैः ॥ ७३ ॥
 शान्तिपाठस्य निर्वोचैः^८ स्तोत्रमङ्गलनिखनैः^९ ।
 चण्डाटङ्कारसंयुक्तैः पूजां कृत्वा यथाविधि ॥ ७४ ॥
 अघोरेण बलिं दद्यात् सर्वविघ्नोपशान्तये^{१०} ।

- (1) K reads मुक्ताच्छत्रोपशोभितां, which is a palpable error of the scribe. (2) वरदाभयवस्त्राणां, a variant in K. पाशाभयी च वामाभ्यां, a variant in M, wherein the first term is grammatically incorrect. (3) रसाङ्गुशी, a reading in M. (4) K reads भुवनेशानि. भुवनेश्विच, a variant in M, which ought to be भुवनेशीच. (5) K reads मदनं. (6) K reads विद्यया, which is incorrect. This charaṇa “विद्या परमदुर्लभा” is the remark made by Śiva to draw special attention of his consort. This विद्या is to be communicated by the guru to his शिष्य (see śloka 82). (7) धूपदीपैः सुनैवेद्यैः, a variant in K. (8) K reads शान्तिपाठैश्च निर्वोचैः. M reads शास्त्रपाठस्य निर्वोचैः. We have adopted the above reading after collating all the texts. (9) K reads निःखनैः. (10) K reads सर्वविघ्नस्य शान्तये ।

भूतेभ्यो यच्चरन्भ्यो^१ पिशाचेभ्यश्च यज्ञतः ॥ ७५ ॥

अघोरमन्त्रसंयुक्तं^२ मोक्षारादिमोऽन्तकम् ।

सर्वकर्माकरं^३ देवि विघ्नोपद्रवनाशनम्^४ ॥ ७६ ॥

यथाशक्ति जपित्वा तु विद्यामेव रसाङ्गुलीम् ।^५

कुण्डं विधाय देवेशि योनिचक्रं^६ समेखलम् ॥ ७७ ॥

तत्राज्यतिलसंयुक्तं ह्योमं कृत्वा क्रमेण तु ।

कलशं स्थापयेद्देवि पयःपूर्णं फलान्वितम्^७ ॥ ७८ ॥

पञ्चरत्नसमोपेतं वासोभिः परिवेष्टितम् ।

तत्राष्टादश^८ विद्याभिरभिमन्त्र्य पृथक् पृथक् ॥ ७९ ॥

गन्धपुष्पादिभिः पूर्णं^९ पल्लवैरुपशोभितम् ।

अर्घ्यपात्रञ्च^{१०} संपूज्य वर्धन्याभ्युक्ष्य साधकम्^{११} ॥ ८० ॥

शतमष्टोत्तरं चैवमर्घ्यपात्रोदकेन^{१२} तु ।

-
- (1) Both K and M read यच्चरन्भ्यः, which is grammatically incorrect, the term being रचस् and not रच. (2) M reads संयुक्तं, which is incorrect. (3) सर्वकर्माकरं, a variant in M, which is meaningless. (4) K reads विघ्नोपद्रवनाशनम्, which is palpably an error of the scribe. M adds here after the 76th śloka अघोरैर्भ्योऽघ चोर इति मन्त्रं नमोऽन्तकम्, which we have rejected as it is redundant. (5) K reads विघ्नोपविद्या विद्या तु, which has no clear sense. (6) योनिचक्रं, a variant in K. (7) पयःपूर्णफलान्वितम्, a reading in M. (8) K reads तत्राष्टतः. (9) M reads कीर्णं. (10) K reads वलिपात्रञ्च. (11) Both K and M read वर्धन्याभ्युक्ष्य, which is incorrect. M reads साधकः, which is grammatically untenable. (12) चैव मन्त्रपादोदकेन, a variant in K.

अभिषिच्य^१ विधानेन कुम्भतोयेन मन्त्रवित् ॥ ८१ ॥

विद्यामुपदिशेद्देवि पाठयेद्रससाधकम्^२ ।

कुमारयोगिनोयोगि^३साधकांश्च यथोचितैः^४ ॥ ८२ ॥

तर्पयेदन्नपानैश्च^५ जागरं तच्च कारयेत् ।

एवंविहितदीप्तस्तु^६ साधकः सुरनायिके ॥ ८३ ॥

महाभूतमयीं तत्र^७ वर्णपञ्चकसंयुताम्^८ ।

पञ्चवीजात्मिकां^९ विद्यां प्राणायामात्मसूत्रके^{१०} ॥ ८४ ॥

मुद्रां रसाङ्गुलीं बध्ना लक्ष्मिकं जपेन्नये ।

तस्य सिध्यति देवेशि निर्विघ्नं रसभैरवः ॥ ८५ ॥

प्रणवादिनमोऽन्तस्तु तर्पणान्ते जपः परः^{११} ।

अहिंसा चन्दनं^{१२} सत्यं पुष्पमस्त्येयधूपनम्^{१३} ॥ ८६ ॥

ब्रह्मचर्यं महादीपमप्रतिगृह्यष्टकाम्^{१४} ।

- (1) K reads अभिषिच, which is incorrect. (2) K reads साधक, which is incorrect. M reads शान्तं, which conveys a different idea.
- (3) K reads योगी, which is erroneous. (4) M reads साधकाश्च यथोचित, wherein the first term is incorrect. (5) दानपानैश्च, a variant in M. (6) K reads दीप्ता तु, which is erroneous. (7) M reads सन्तु, which means dependent. (8) वर्णान्तां महात्मिकां, a variant in M. (9) पञ्चविद्यात्मिकां, a reading in K, which is absurd. (10) K reads प्राणायामात्मसूत्रके. M reads प्राणायामात्मसूत्रके. We have adopted the above reading after collating all the texts. (11) K reads परम्. प्रणवादिनमोऽन्तस्तु तर्पणान्ते जपः परः, a variant in M. (12) K reads चन्दनं. (13) M reads धूपकम्. (14) M reads कर्षिकाम्.

पायसाक्षं^१ महेशानि सर्वभूतदयात्मकम्^२ ॥ ८७ ॥
 संगृह्णात्प्राधयेवेवी^३ स भवेत्सिद्धिभाजनम्^४ ।
 सहस्रं वा शतं वापि निसर्गं संजपेदिमाम्^५ ॥ ८८ ॥
 अस्या आन्ना^६प्रसादेन जायते खेचरो रसः ।
 दिव्यौषधश्च तस्यैव सिध्यन्ति सुखवन्दिता ॥ ८९ ॥
 अनेकशं समाकृष्टं वने मन्तगजं यथा ।
 तथाऽरसाङ्कुशाभिन्नो^७ रसेन्द्रं प्राप्य सोदति^८ ॥ ९० ॥
 विद्यया^९ सह मन्त्रं गुरोः^{१०} सन्नम्रदायिनः ।
 रसप्रयोगजातम्^{११} सर्वतः सिद्धिमिच्छता ॥ ९१ ॥
 अथ प्रश्नावताराय^{१२} पूर्वोक्तं रसभैरवम् ।
 समाहितमना ध्यायेत् तदालीनं^{१३} समाचरेत् ॥ ९२ ॥

-
- (1) K reads पायसानि, which seems to be incorrect. (2) सर्व-
 भूतमयात्मकम्, a reading in M. (3) M reads द्वि, which makes
 the sentence incomplete. (4) सन्भवेत is the reading in M. सिद्धि-
 भाजनः is the reading in K. (5) निसर्गं सङ्गपेदिमाम्, a variant in
 M, wherein the first term is incorrect. (6) अन्नाङ्गया is the reading
 in K, which is not correct. (7) रसाङ्कुशायुक्तं, a variant in K.
 In this reading no nominative to सोदति is to be found. (8) K
 reads सिध्यन्ति, which is absurd. (9) K reads सद्यथा, which is
 senseless. (10) K reads गुरो (without विसर्ग), which is erroneous.
 (11) M reads रसप्रयोगजातम्, which is incorrect. [जात is neuter.]
 (12) प्रश्नावताराय is the reading in M, which is an evident error of the
 scribe. (13) M reads नागालीनं.

अनाहते^१ ब्रह्मरन्ध्रे मनः कृत्वा निरामये ।
 करन्यासं पुरा^२ कृत्वा अङ्गन्यासमनन्तरम्^३ ।
 यथाशक्ति जपेन्न्यन्नं रसेन्द्रस्य समाहितः ॥ ८३ ॥
 चतुष्कोणं पुनः^४ कृत्वा मध्ये षट्कोणमण्डलम्^५ ।
 हस्तमात्रं द्विहस्तं वा तन्कुलेर्विमलैर्लिखेत् ॥ ८४ ॥
 सुगन्धैर्लेपिते स्थाने^६ पूजयेच्चन्दनादिभिः ॥ ८५ ॥
 कर्षिकायां^७ न्यसेद्देवि^८ पूर्वोक्तं रसभैरवम् ।
 षट्कोणे^९ देवताषट्कं महाकालादि विन्यसेत् ॥ ८६ ॥
 महाकालं महाबलं^{१०} भवोरं वज्रवीरकम्^{११} ।
 न्यसेत् क्रोधश्च कङ्कालं मालामन्त्रैः समर्चयेत् ॥ ८७ ॥

ॐ ह्रीं क्रीं क्लैं क्लूं ह्रीं ह्रीं ह्रीं ह्रूः हुं फट्—रसेश्वराय
 महाकालभैरवाय रौद्ररूपाय कृष्णपिङ्गललोचनाय । अवतर २
 अवतारय २ जल्प २ जल्पय २ शुभाशुभं कथय २ कथापय २
 महारक्षां कुरु २ रससिद्धिं देहि ॥ इति मालामन्त्राः ॥^{१२}

- (1) अनाहते, a variant in M, which is incorrect. (2) M reads पुरः. (3) The portion commencing from this charaṇa and ending in the third charaṇa of the 94th śloka is not found in K. (4) B reads पुरा. (5) K and M read मण्डले (6) B reads सुगन्ध-लेपितस्थाने. (7) M reads कर्षिकाया, which seems to be an error of the scribe. (8) न्यसेद्देवि, a reading in K. (9) M reads षट्कोण, which is inc. (10) B and K read महाबल; this reading we have adopted, though it makes a defective metre : because we see the same word occurring afterwards. M reads महाबल. (11) वज्रवीरकम् is the variant in M. (12) B reads ॐ ह्रीं क्रीं क्लैं क्लूं ह्रीं ह्रीं ह्रीं ह्रूः हुं फट् ।

ॐ महाकालभैरवाय हृदयाय नमः । ॐ महाबलभैरवाय
शिरसे स्वाहा । ॐ अघोरभैरवाय शिखायै वौषट् । ॐ वज्र-
बीरभैरवाय कवचाय हुम् । ॐ क्रोधभैरवाय नेत्राय वौषट् ।
ॐ कङ्कालभैरवाय अस्त्राय फट् । सर्वत्र स्वाहान्तम् । एव-
मङ्गन्यासाः ।^१ एवमङ्गुलीन्यासान् कुर्यादादौ । एते षडङ्गे-
पूजने च मूलमन्त्राः ॥

एवं व्यासाक्षरैः कूटैः^२ गन्धपुष्पैः समर्चयेत्^३ ।

पूर्णकुम्भं^४ न्यसेन्मध्यं शरायं तण्डुलैः सह ॥ ८८ ॥

तस्योपरि घृतदीपं^५ वर्त्ति^१ मन्त्रैश्च^६ मन्त्रयेत् ॥ ८८ ॥

समानाय कुमारौ तु कुमारं वा सुशोभनम् ।⁷

रसेश्वराय महाकालभैरवाय रोद्रुपाय ज्ञाप्यपङ्कललोचनाय । कथापय महारत्नां कृक कृक
कथापय कुरु रससिद्धिं देहि । M reads श्रीम् ह्रीम् प्रेम् स्त्रीम् त्वाः श्रीम् श्रीम् श्रीं ह्रुम्
फ२ । रसेश्वराय महाकालभैरवाय काष्ठरुपाय ज्ञाप्यपङ्कललोचनाय । अवतर अवतर ।
अवतारय अवतारय । जल्प जल्प । जल्पय जल्पय । शुभाशुभ कथय कथय । कथापय-
कथापय । महारत्नां कृक कृक । कथापय कथापय । मम रससिद्धिं देहि । We have
adopted the fore-mentioned reading after collating the texts.

(1) श्री महाकालभैरवाय is wanting in B. K reads श्री महाकालभैरवाय
ठः ठः स्वाहा। अस्त्राय फट्। The portion beginning from हृदयाय नमः and
ending in एवमब्रह्मासाः is wanting in K. (2) K reads एव न्यामान् करैः
कृत्वा. (3) B reads गन्धपुष्पैश्च पुष्पज्यत्. गन्धैः पुष्पैश्च पुष्पज्यत्, a variant in M.
(4) पूर्वकं is the reading in K, which is palpably an error of the scribe.
(5) B reads छतं दिश्य. M reads स्थित दीप. (6) B reads वर्णमल्लैश्च.
M reads तत्तन्मल्लैश्च. (7) समागोय कुमारौ कुमारं चासुशोभनम्, a variant
in B. समागोय कुमारम् कुमारौ वा सुशोभनम्, a variant in M, which is inc.

एकद्विचतुःपञ्च^१ यथास्त्राभं समानयेत् ।
 गन्धपुष्पोर्धूपदीपैः नैवेद्येन च पूजयेत् ॥ १०० ॥
 एकैकस्यां^२ न्यसेन्मग्नं हृदयाद्याद्य^३ देवताः ॥ १०१ ॥
 ततो निरीक्ष्य^४ तद्दीपं^५ सर्वास्तत्र^६ कुमारिकाः^७ ।
 पश्यन्ति देवता दीपे कुमारस्य^८ शुभाशुभम् ।
 सिद्धिं वा^९ व्यथवासिद्धिं कथयन्ति कुमारिकाः^{१०} ॥ १०२ ॥
 प्रश्नावतारं ज्ञात्वेति^{११} रसकर्मणि सञ्चरेत्^{१२} ॥ १०३ ॥
 यः पुरा देवदेवेशि रसेन्द्रे^{१३} भावितात्मवान् ।
 समजक^{१४} मृतो जातो न त्यजिद्रसभावनम्^{१५} ॥ १०४ ॥
 एवं शुभाशुभं ज्ञात्वा देवतानुग्रहान्वितः ।

-
- (1) एकद्विचतुःपञ्च is the reading in K, which is not correct.
 (2) B reads एकैक स्यात्. M reads एकैकस्य. (3) हृदयादीय is the reading in M. They are mentioned in p. 27. (4) M reads निरीक्ष्य. B and K read निरीच, which seems to be inc. (5) B reads तद्दीपं. K reads ते दीपं, which is grammatically untenable. (6) B reads सर्वे ते च. K reads सर्वे तत्र, which is a palpable mistake.
 (7) B and M read कुमारिकाः. (8) ते कुमारः is the reading in B and M. (9) B and M read चा. (10) B and M read कुमारिकाः. (11) शतावतारान् ज्ञात्वेति is the reading in M, which seems to be incorrect. (12) B reads रसकर्मणि. M reads रसकर्मणि सञ्चरेत्, which is incorrect. (13) या पुरा देवदेवेशि रसेन्द्रे is the reading in M, which is incorrect. (14) B and M read वारं. (15) B reads रसभावनं. रसभावनम् is the variant in M, which has no sense here.

मण्डपे पूर्ववद्देवी^१ मर्चयित्वा रसाङ्कुशोम्^२ ॥ १०३ ॥
 आचार्यमपि संपूज्य धूपस्त्रक्चन्दनादिभिः ।
 अघोरेण बलिं दत्त्वा ततः कर्म समाचरेत् ॥ १०४ ॥
 ओषधौ मण्डपे^३ प्राच्यां रसस्त्रेदोऽग्निगोचरे^४ ।
 दक्षिणस्यां लोहमारो नैऋत्यां पेषणादिकम्^५ ॥ १०५ ॥^१
 द्रुतिक्रिया तु^६ वाक्पण्यां वायव्ये धमनं प्रिये ।
 वर्षोत्कर्षस्तु^७ कौवेर्याम् ऐशान्यां रसवेधनम्^८ ॥ १०६ ॥
 आसनस्तु गुरोर्मध्ये^९ निवेश्य^{१०} सुरनायिके ।
 नियामनादिकं कर्म क्रामणान्तं^{११} वरानने ।
 रसाङ्कुशेन मन्त्रेण कर्त्तव्यं साधकेन तु ॥ १०७ ॥

-
- (1) B and K read देवि, which is incorrect. (2) B reads रसाङ्कुशः. M reads रसाङ्कुशम्. Both are grammatically erroneous.
 (3) ओषधौ मन्त्रवित्, a variant in K, wherein मन्त्रवित् has no final verb to govern. (4) B reads रसे स्त्रेदोऽग्निगोचरे. K reads रसे स्त्रेदोऽग्निगोचरे.
 (5) K reads पेषणं दत्त, wherein पेषणं is incorrect. The correct form is पेषणं. [दत्त = water.] (6) B reads द्रुतिक्रिया तु, which ought to be spelt द्रुतिक्रिया तु. K reads कर्त्तव्यं कृषीति. M reads द्रुतिक्रिया तु. (7) वर्षोत्कर्षं, a reading in K. (8) ऐशान्यां रसवेधनम्, a variant in B and M. Cf. रसरत्नसमुच्चय, Chap. VII., śloka 3—5. (9) आसनस्तु गुरोर्मध्ये, a reading in K, which is incorrect. (10) K reads निवेश, which is not accurate here. (11) कर्त्तव्यान्तं, a reading in M, which seems to be incorrect. But K has a different reading in the 5th. Paṭala, śloka 1, नियामिकादिकं कर्म क्रामणान्तं.

यः पुरा देवदेवेशि वर्णितो^१ रसभैरवः ।

सद्योजातं तस्य जानु^२ वामदेवस्तु गुह्यकम्^३ ॥ ११० ॥

अघोरं हृदयं^४ तस्य वक्त्रं तत्पुरुषं स्मृतम्^५ ।

यावद्^६भ्रूमध्यमीशानमर्धचन्द्रं ललाटकम्^७ ॥ १११ ॥

बिन्दुर्दवेशि तस्योर्ध्वं बिन्दोरुर्ध्वं स्थितो नदः^८ ।

ललाटशिरसोर्मध्ये^९ शक्तिस्तत्रैव संस्थिता ॥ ११२ ॥

व्यापिनो^{१०} ब्रह्मरन्ध्रस्था^{११} तस्योर्ध्वं तूष्मना^{१२} भवेत् ।

उष्मना उष्मनोभावम्^{१३} उष्मनापदमव्ययम् ॥ ११३ ॥

- (1) M reads वर्णितः, which is incorrect. (2) K reads जानी. सद्योजातस्या जानु, a variant in M, wherein-जानु is an error of the scribe.
- (3) K reads गुह्यके. वामदेवैस्तु गुह्यकम्, a reading in M, wherein the first term is erroneous. (4) K and M read अघोरहृदय, which is not correct. (5) B reads तत्पुरुषः स्मृतः. K reads तत्पुरुषः स्मृतम्.
- (6) B and M read भवेद्, which is not appropriate. (7) K reads ललाटके. M reads अर्धचन्द्रललाटकम्. The final verb आयेत्, stated in the śloka 116, is to be understood here (in the ślokas 110-111) by मल्लक-श्रुति connection. (8) The 112th śloka is not found in B, except the initial and final words, i e. बिन्दुर्दव and सास्थिता. बिन्दोरुर्ध्वंस्थितो नदः, a variant in M, which is incorrect. [Here the correct word is नाद as is stated in the कुलिङ्गातन्त्र, Paṭala I. "आसादबिन्दुस्ततो नादो नादाच्छक्तिः समुद्भवः।"]
- (9) ललाटे शिरसो मध्ये, a reading in M. (10) K reads व्यापिनि. M reads व्यापिनी. Both are incorrect. (11) M reads ब्रह्मरन्ध्रस्था.
- (12) B and K read उष्मना. (13) B and M read उष्मनादुष्मनोभावम्. [उष्मनाः = उष्मनापदः.]

तस्योद्धे परमं सत्यं^१ व्योमस्त्रायि परात्परम्^२ ।
 शून्यं शून्यं पुनः^३ शून्यं त्रिशून्यञ्च^४ निरामयम् ॥ ११४ ॥
 नभश्च गगनं व्योम खमाकाशं^५ च केवलम् ।
 निष्कलं निष्कलं नित्यं निस्तरङ्गं निरामयम् ॥ ११५ ॥
 निष्प्रपञ्चं^६ निराधारं निर्गुणं गुणगोचरम्^७ ।
 एवरूपं सदा ध्यायेत् स्वदेहे रसभैरवम् ॥ ११६ ॥
 यदा च निश्चलं^८ ध्यायेत् यदा च निश्चलं^९ मनः ।
 वङ्गिमध्ये तदा^{१०} सूतो बध्यते निश्चलस्तथा^{११} ॥ ११७ ॥
 यदा च^{१२} चलति ध्यानं रसो वङ्गौ न तिष्ठति ॥ ११८ ॥
 मण्डलस्य वह्निः^{१३} रात्रौ सुरामन्त्रामिषादिभिः ।
 अच्ययेद्^{१४} यच्चगन्धर्वान् पिशाचान् राक्षसांस्तथा ॥ ११९ ॥

- (१) B reads तस्योद्धे. K reads तु पदं शून्यं. M reads तु परं सत्यं.
 (२) B has व्योमव्यापि परापरं. व्योमव्यापीञ्च तत्परम्, a variant in M, which is erroneous. (३) K reads पर. (४) B reads त्रिशून्यञ्च. (५) खमाकाशं, a variant in K. [This repetition expresses the intensity of essence of God, who is compared with nothing but the sky] (६) K reads निःप्रपञ्चः. (७) नागमनुगमोचरम्, a variant in M, which has no clear meaning. (८) K reads लनिश्चलं, which is inc. (९) B reads न चल्. K reads तदा च. M reads यदा वै. (१०) B reads तथा. (११) M reads तदा, thus creating a tautology. (१२) B and K read यथा च. M reads यदा स. (१३) K reads मण्डल स. M reads मण्डलं कारयेत्. (१४) The portion beginning from अच्ययेद् and ending in वटुकैश्चरम् is wanting in M.

क्रियाकरणविघ्नाच्च फलविघ्नाच्च^१ कोटिशः ।
 सम्भवन्ति तथा तत्तच्छान्त्ये च^२ वटुकेश्वरम् ।
 अर्चानु^३ग्रहषट्कञ्च संपूज्यादी समाचरेत् ॥ १२० ॥
 कर्मन्ते च पुनर्बाल^४मष्टाष्टकमनुग्रहम् ।
 संपूज्य विनियुक्तास्तत्^५ सिद्धद्रव्यन्तु सिद्धिदम् ॥ १२१ ॥
 सिद्धसु नाशयेद्वादं^६ तद्देशं^७ तु परित्यजेत् ।
 अमेन्माधुकरीं^८ भिक्षां सुसिद्धे तु^९ महारसे ॥ १२२ ॥
 प्रमादादुत्थितो विघ्नो^{१०} रसबन्धे कृते सति ।
 रसशान्तिर्विधातव्या रसचोभं न कारयेत् ॥ १२३ ॥
 रसं न दर्शयेद्देवि नारीहस्ते^{११} न पातयेत् ।
 नार्थ्यै^{१२} गुह्यं न वक्तव्यं द्रव्यं ताभ्यो हि^{१३} गोपयेत् ॥ १२४ ॥
 परद्रव्यै^{१४} न कर्तव्यं परदारार^{१५} संस्पृशेत् ।
 परान्नं नैव भुञ्जीत परांश्चैव न विश्वसेत् ॥ १२५ ॥^{१६}

- (1) K has विघ्न तु कुलविघ्नादि. (2) K reads तच्च शांतिव, which is senseless and incorrect. (3) K reads यथाज्ञा. M reads अर्चानु.
 (4) K reads कर्मन्ते च पुनर्बाल. M reads बाला. Both are incorrect.
 (5) K reads विनियुक्तेष्विति. (6) वाद is the reading in M. (7) K reads तद्देश.
 (8) B reads मधुकरीं. The portion commencing from अमेन्माधुकरीं to the end of the 123d. śloka is wanting in M.
 (9) B reads सुसिद्धे च. (10) B has प्रमादादुत्थितो भौते. (11) नारीहस्ते is the reading in M. (12) B and M read नार्थ्यै. (13) The term द्रव्यं is wanting in B. B and M read तासाञ्च. (14) M reads परद्रव्यं. (15) M reads परदार, which is grammatically incorrect. (16) The hemistich परान्नं नैव &c. is not found in K.

न देयं दृष्टुमीनां गोष्ठोरूपेण याचके ॥ १२६ ॥^१
 अष्टम्यां पौर्णमास्यां च^२ अमावास्यां^३ युगादिषु ।
 अयने विषुवे^४ चैव चतुर्दश्यां विशेषतः ।
 रसोत्सवं प्रकुर्वीत यथावित्तानुसारतः ॥ १२७ ॥^५
 एवं रसोत्सवं देवि यः कुर्याद्भक्तिसंयुतः ।
 ब्रह्महत्यादिपापानि नश्यन्ति विविधानि च ॥ १२८ ॥
 अनेन विधिना यत्र पूजां कुर्वन्ति साधकाः^६ ।
 न तत्र रोगदौर्गत्यं नेतयः^७ प्रभवन्ति च ॥ १२९ ॥
 एवंविधां^८ रसे पूजां प्रतिष्ठाप्य यथाविधि ।
 पश्चात्कर्म विधातव्यमात्मनः शुभमिच्छता^९ ॥ १३० ॥
 अन्यथा^{१०} कुरुते यस्तु तस्य सिद्धिर्न जायते ।
 अपायः^{११} पापशंका च बुद्धिभङ्गो हि जायते ॥ १३१ ॥

- (1) K reads गोष्ठोभूय न पाचयेत्. This hemistich is wanting in M.
 (2) K reads पूर्णमास्यां च, which seems to be an error of the scribe. M reads पौर्णमास्यां वा.
 (3) अमावास्यां वा युगादिषु, a variant in K, which destroys the metre.
 (4) M reads विषुवे, which is incorrect.
 (5) After this śloka, there is a hemistich in M, which runs thus :—
 नश्यन्ति पापसहस्रानि सद्वासिद्धिः प्रजायते ॥ Also the following two ślokas (128 and 129) are not found in M.
 (6) K has यस्तु पूज्यं कुर्वीत साधकः, wherein पूज्यं is incorrect.
 (7) K reads रोगा जायन्ते न पुनः.
 (8) K reads एवंविधे.
 (9) सिद्धिमिच्छता, a variant in M.
 (10) M reads अन्यथा.
 (11) The portion beginning from अपायः and ending in द्विधे (ślokas 131— 132) is wanting in M.

अवज्ञा रोगजातश्च^१ सन्देहश्च^२ पदे पदे ।
 आलस्यदग्गुलोभाश्च^३ परस्य कथनेन च^४ ।
 उत्पन्नमापि विज्ञानं हरन्ति कुलकाः प्रिये ॥ १३२ ॥
 दौक्षितो रसकर्माणि मन्त्रन्यासविदाचरेत् ।^५
 तन्ममाचक्ष देवेशि किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ १३३ ॥^६

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादः^७

रसार्णवे रससंज्ञितायां^८

दोषाविधानो नाम^९

द्वितीयः पटलः ॥२॥

(1) B and K read रोगजातश्च, which seems to be incorrect.

(2) K reads सन्देहश्च. (3) K reads लोपश्च. (4) B has पश्य

कथनेन च. (5) मन्त्रे न्यासं विचारयेत्, a variant in K. दौक्षिते रसकर्माणि

मन्त्राणां समाचरेत्, a variant in M (6) This hemistich is not

found in M. (7) (8) (9) These portions are not found in M.

K reads दोषाविधान नाम.

तृतीयः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।¹

भगवन् देवदेवेश लोकनाथ जगत्पते ।

मन्त्रन्यासं समाचक्ष्व रसकर्मापकारकम् ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।²

पुनरन्यं³ प्रवक्ष्यामि मन्त्रमूर्त्तिं रसाङ्कुशम्⁴ ।

पञ्चमं तु गृहं देवि दुर्लभं देवदानवैः ॥ २ ॥

चत्वारः प्रधानगृहाः हंसगृहं⁵ तु पञ्चमम् ।

यत्र सिद्धिप्रकारादिः⁶ तिष्ठत⁷ पञ्चमे गृहे⁸ ॥ ३ ॥

लिङ्गाश्रयं यथा रूपं⁹ लिङ्गिमाया¹⁰ तु लिङ्गिनी ।

गगनेन¹¹ तु सा ज्ञेया भगवत्¹² तु पञ्चमे ॥ ४ ॥

-
- (1) M reads देवी. (2) This as well as the above-mentioned śloka are not found in M (3) K reads पुनरन्यत्, which is grammatically untenable. (4) M reads रसाङ्कुशम्. (5) B reads चत्वारः प्रधानगृहाः. M reads प्रधानगृहाः चत्वारं गृहाः. Both have no clear sense (6) K reads सिद्धिप्रकारादि. M reads सिद्धिप्रकारादि. (7) K reads तिष्ठति. (8) गृहं is the reading in M. (9) K reads लिङ्गी अथ, which is evidently an error of the scribe. M reads लिङ्गवर्णं. We have adopted the above text after collating all the readings. The portion commencing from यथा रूपं and ending in the 20th śloka is not found in B. (10) लिङ्गिमाया, a variant in M, which is properly लिङ्गिमाया. (11) M reads गगने. (12) भगवत्, a variant in K

प्रणवं पूर्वमुच्चार्य वीजं शब्दमनुत्तरम्^१ ।

क्रींकारश्चैव^२ क्रींकारं हंसबुद्धि^३मनन्तरम् ॥ ५ ॥

कालपाशं महामन्त्रं गृह्णीयात्साधकेश्वरः^४ ।

महारथे तु तन्मन्त्रं प्रतीहारं रसाङ्कुशम्^५ ॥ ६ ॥

लक्ष्मीकं जपेत्तस्य महासिद्धिः प्रवर्त्तते ।^६

बालवत्पुत्रीषं तु^७ ततः केनैव ग्राहयेत्^८ ॥ ७ ॥

चिताग्नि^९भस्म तन्नेव ग्राहयेत् परमेश्वरि ।

क्षेत्रं तदुत्तमं स्थानं रसेन्द्रस्तत्र तिष्ठति ॥ ८ ॥

मार्जान्या मार्जयेत्स्थानं कुञ्जिकाख्या तु खेचरी^{१०} ।

हार्तिशदक्षरा^{११} देवि पञ्चनादेषु संस्थिता ॥ ९ ॥

ततः सिद्धाय चत्वारः पुरुषाष्टादश^{१२} स्मृताः ।

अथ^{१३}पञ्चकसंयुक्ता ध्यानं स्यात्^{१४} पञ्चकं पुनः ॥ १० ॥

योगिनोषट्कसंयुक्ता^{१५} सप्तविंशत्कर्माम्बिता^{१६} ।

-
- (1) शिवशब्दमनन्तरम्, a variant in K. (2) क्रींकारः चैव, a variant in K. which is incorrect, as it is connected with उच्चार्य. (3) K reads हंसबुद्धि. (4) This charaṇa and the next are wanting in K. (5) K reads प्रणहार रसाङ्कुश, which is incorrect. (6) This hemstich is wanting in M. (7) K reads क्षीण in lieu of बाल. M reads बालवत्पुत्रीषं. (8) K reads पुनस्केनैव ग्राहयेत्, which has no clear sense. M reads गृह्णीयेत्, which is incorrect. (9) K reads चिताग्नि. (10) कुञ्जिकाख्यां तु-खेचरी, a reading in M. (11) M reads हार्तिशदक्षरा. (Vide Paṭala II, verse 68.) (12) K reads पुरुषाष्टादशः. (13) M reads अथ. (14) K reads ध्यानाख्या. (15) योगिनाषट्कसंयुक्ता, a variant in K. (16) K reads सप्तविंशत्कर्माम्बिता.

एकाशीतिपदेयुक्तं पञ्चावरणसंयुतम् ॥ ११ ॥
 अनेन क्रमयोगेन मार्जनीं परिपूजयेत्^१ ।
 अनेन मार्जयेत् क्षेत्रं रसेन्द्रो यत्र तिष्ठति ॥ १२ ॥
 उपलेपन्तु तत्रैव चण्डघण्टान्तु कारयेत् ।
 पूर्व्वं गृहे^२ तु सा देवी चण्डघण्टा व्यवस्थिता ॥ १३ ॥
 चण्डभैरविका देवी संस्थिता^३ दक्षिणे गृहे ।
 गोमयं तेन गृह्णीयत्क्षेपनार्थं वरानने ॥ १४ ॥
 चण्ड^४कापालिनो देवी^५ संस्थिता^६ चोत्तरे गृहे ।
 गृहीत्वा चोदकं तेन^७ लेपयेद्भूमिमण्डलम्^८ ॥ १५ ॥
 सप्तदशाक्षरां कालीं^९ खल्ल^{१०}पाषाणतो न्यसेत् ।
 हात्रिंशदक्षरं घोषं मर्दके^{११} तु नियोजयेत् ॥ १६ ॥
 गृह्णीयात् काष्ठीकां देवि कालपाशेन मन्त्रितः ।^{१२}
 एवं सुकर्मसंयोगं कुरुते खेचरोकुलम् ॥ १७ ॥
 अष्टाशौनिसहस्राणि याः स्थिता दिव्यखेचरी^{१३} ।

- (1) M reads तेन पूजयेत्. (2) पूर्व्वगृहे, a variant in K. (3) K reads सा स्थिता. (4) M reads पञ्च. (5) M reads देव्या, which is incorrect. (6) K reads सा स्थिता. (7) M reads देवि. (8) लेपनभूमिमण्डले, a variant in M. (9) सप्तदशाक्षरी काली, a variant in K. (10) All the MSS. agree in spelling खल्ल thus—खल्ल. But no lexicon supports the latter spelling. (11) K reads मर्दने. (12) गृहीत्वा काष्ठीकां देवि कालपाशेन चार्पिताम्, a variant in K. (13) [इति नाम्ना] is to be understood after दिव्यखेचरी. Both K and M read सा (without विसर्ग), which is incorrect.

ताः सञ्जीः किंकरास्तस्य^१ औषधं पेययन्ति ताः^२ ॥ १८ ॥
 तासां सर्व्वेभ्यः मन्त्रैकं^३ चतुरन्तरसंयुतम् ।—“सोहं हंसः”
 सा विद्या खेचरीणां तु^४ नाम्ना^५ तु कुलखेचरो ॥ १९ ॥
 राजिकां सैन्धवं न्यस्य^६ सा विद्या कुलखेचरो ।
 मन्त्रयेत् काञ्चिका^७ तत्र मन्त्रराजो रसाङ्कुशो^८ ॥ २० ॥
 अस्त्रविद्यां जपेत्तत्र^९ या ज्ञाता पूर्व्वभागवे^{१०} ।
 गुडैष्टकान्तु सन्मर्द्य^{११} प्रिये तन्मर्दितं^{१२} रसम् ॥ २१ ॥
 का कथा मन्त्रराजस्य^{१३} न वाक्यं त्रिशिरस्य^{१४} च ।
 षडङ्गं योजयेत् तं^{१५} तु त्वरितं^{१६} धारयेत् ततः ॥ २२ ॥
 डामराख्यं महामन्त्रं धमनीषु^{१७} नियोजयेत् ।

-
- (1) खेचरास्तस्य is the reading in M. [Here किंकराः = female servants.]
 (2) K reads पेययन्तः. (3) तासां सर्व्वेभ्यः, a reading in K.
 (4) K reads खेचरो नाम. (5) M reads नाम्ना, which is an error
 of the scribe. (6) राजिका सैन्धवं न्यस्य, a variant in M, which
 seems to be erroneous. (7) M reads काञ्चिक. (8) B
 reads रसाङ्कुश. K reads रसाङ्कुशी. (9) B has अस्तु विद्या कथं तत्र.
 (10) K has या ज्ञाता पूर्व्वभागवेत्. M has या ज्ञाता पूर्व्वभागवेत्.
 (11) B reads गुडैष्टक. K reads गुडैष्टक तु सस्र, wherein the last term seems to be
 an error. (12) B reads तं मर्दित. (13) B reads कालपाश
 मन्त्रराजस्य, which mars the metre. (14) B reads न वाक्यं त्रिशिरस्य च.
 K reads तत्त्राक्षत्रिशिरस्य च. (15) K reads तत्. M reads ते, which
 is incorrect. (16) B and K read त्वरितां, which is a palpable
 mistake. (17) B reads षडङ्गतं डामरीषु. M reads भूपुरेषु, which
 has no clear sense.

चिन्तामणिमहाविद्यां कवचेषु नियोजयेत् ॥ २३ ॥
 चण्डिकाया महामन्त्रं तं तु पात्रे नियोजयेत् ।^१
 नवविद्या^२ वरारोहे विन्यसेत्तुषगोमये ॥ २४ ॥
 त्रिपुराभैरवीं देवीं^३ राजिकाकाङ्क्षिके^४ न्यसेत् ।
 गुडस्य कालरात्रिस्तु न्यस्तव्या वीरवन्दि^५ ॥ २५ ॥
 त्रिकूटाक्षं त्रिनेत्रं तु^६ अनलस्य तु विन्यसेत्^७ ।
 उदके विन्यसेद्देवि चतुरशीति^८चण्डिकाः ॥ २६ ॥
 क्षेत्रपालमधोरास्त्रं^९ न्यस्तव्यं कोष्ठके प्रिये^{१०} ।
 महापाशपतास्त्रन्तु मूषायां च नियोजयेत्^{११} ॥ २७ ॥
 एतन्मन्त्रगणं^{१२} देवि रसस्थाने नियोजयेत् ।

- (१) The portion commencing from चिन्तामणिमहाविद्यां and ending in पात्रे नियोजयेत् is not found in M. (2) K reads नवचित्रां.
 (3) B reads त्रिपुराभैरवि देवि. M reads त्रिपुराभैरवी देवि. Both seem to be incorrect. (4) M reads राजिकां काङ्क्षिके. (5) गुडस्य कालरात्रिस्तु व्यस्तव्या वीरवन्दिता, a variant in M, which is inc. (6) K reads त्रिकूटाक्षत्रिनेत्रं च. M reads त्रिषष्टाक्षरात्रिकोणित्तु. (7) K reads अनले च हरे न्यसेत्. M reads erroneously अनलस्य तु विन्यसेत्. [गुडस्य = गुडे, अनलस्य = अनले : षष्ठी सर्वत्र युज्यते ।] (8) All the MSS. read चतुराशीति, which is grammatically incorrect. (9) क्षेत्रपालमधोरास्त्रा, a variant in M. (10) K reads क्षिये. All the MSS. read कोष्ठके, which is incorrect. (11) महापाशपतं या तु मूषायां तन्नियोजयेत्, a variant in M, which is inc. K reads मूषायां, wherein ख is written in the place of ष, which is pronounced by the up countrymen as ख. (12) This hemistich is wanting in B. K reads एतन्मन्त्रगणं, which is incorrect.

तदा तु सिद्धते^१ तस्य साधकस्य फलं^२ प्रिये ॥ २८ ॥
 रसाङ्कुशं महामन्त्रं जपेत्तु हृदयान्तरे^३ ।
 अन्ये ये^४ योगिनोमन्त्राः सर्वाङ्गारोष जापयेत्^५ ॥ २९ ॥
 अप्रकाशस्तु^६ तेनैव मन्त्रराजं रसाङ्कुशम् ।
 अप्रकाशश्च^७ नारीणां रक्षयेत्प्रणवं तथा^८ ।
 महासमयविभ्रंशं^९ नारीणां हृदयं यथा^{१०} ॥ ३० ॥
 कुञ्जिकाद्यास्तु ये मन्त्रा मया^{११} ते संप्रकाशिताः ।
 त्रैलोक्यं क्षोभितास्ते तु^{१२} न मन्यन्ते मम प्रिये ॥ ३१ ॥^{१३}
 रसाङ्कुशेन ज्ञानेन^{१४} त्रैलोक्यं वश्यतां^{१५} व्रजेत् ॥ ३२ ॥

- (1) B reads भिद्यते, which is incorrect. (2) B reads परं. M reads रमे. (3) B reads जपेत्तु हृदयान्तरे. M reads हृदयान्तरे. All the texts read जपेत्तु, which is grammatically incorrect, as the term जपेत् is not neuter. (4) B and M read च. (5) B has सर्वाङ्गारोषं च. सर्वनाथेय जायते, a variant in K, which has no clear meaning. (6) K reads अप्रकाशस्तु. M reads संप्रकाशस्तु, which is incorrect. (7) K reads अप्रकाशस्तु. (8) B reads प्राणवदयथा. K reads प्राणवद तां, wherein तां is incorrect. (9) महासमयविभ्रंश is the reading in K, which seems to be defective. (10) हृदयवदयथा is the variant in K, which is incorrect. This hemistich is wanting in M. (11) B reads मया ये तया, wherein the last term is incorrect. (12) K reads तैस्तु, which seems to be incorrect. (13) The portion beginning from कुञ्जिकाद्यास्तु and ending in प्रिये is not found in M. (14) K reads ज्ञानेन. (15) K reads वश्यतां.

मन्त्रन्यासमिति^१ ज्ञात्वा यन्त्रमूषाग्नि^२मानयित् ।

कुर्वाणो रसकर्माणि सिद्धिं प्राप्नोति साधकः ॥ ३१ ॥

इति श्रोतार्व्यतोपरमेश्वरसंवादे

रसार्णवे रससंहितायां

मन्त्रन्यासो नाम^३

द्वितीयः पटलः ॥ ३॥

चतुर्थः पटलः ।

—••••—

श्रीदेव्यवाच ।^१

यन्त्रमूषाग्निमानानि न ज्ञात्वा मन्त्रवेद्यपि ।

किं करोति^२ महादेव तानि मे वक्तुमर्हसि ॥ १ ॥

(१) मन्त्रन्यासमिति, a variant in K. (2) K reads मूषाग्नि. (See the remark in p. 39.) (3) M reads रसार्णवे मन्त्रन्यासनाम द्वितीयः पटलः.

(१) K has the following sloka, which being absurd, we have not adopted :—रसोपरसलोहानि बलश्रवणमूषाग्निना । मानितो ज्ञानतोऽसवसेज्ञान्तु मन्त्र-वेद्यपि ॥ The portion commencing from the opening श्रीदेव्यवाच &c, up to श्रीभैरव उवाच (next page) is not found in M except the word भैरवः.
(२) * K reads किं करोमि, which is inaccurate.

शोभैरव उवाच ।

रसोपरसलोहानि वसमं^१ काञ्चिकम्^२ विडम् ।

धमनो-लोहयन्त्राणि^३ खल्ल^४पाषाणमर्दकम् ॥ २ ॥

कोष्ठिका^५ वक्रनालं च^६ गोमयं सारमिन्धनम् ।

मृन्मयानि च यन्त्राणि मुषलोलूखलानि च ॥ ३ ॥

संडसो-पट्टसंदंशं^७ मृत्पात्रायःकटोरकम्^८ ।

प्रतिमानानि च तुला-च्छेदनानि कषोपलम्^९ ॥ ४ ॥

वंशनालो-लोहनाली^{१०}-मूषाङ्गारां^{११}स्तथौषधीः ।

स्नेहान्नलवणक्षारविषाण्युपविषाणि च ॥ ५ ॥

एवं संगृह्य^{१२} सन्भारं कर्मयोगं समाचरेत् ॥ ६ ॥

द्रवद्रव्येण भाण्डस्य पूरितादौदरस्य^{१३} च ।

- (1) B and M read वासना. (2) B reads किञ्चिका. M reads काञ्चिक. (3) K reads लोहयन्त्राणि. (4) All the texts read खल्ल, which is not supported by any lexicon. (5) B and K read कोष्ठिका, which is not correct. (6) M reads वक्रनालश्च, which seems to be incorrect. (7) K reads पाट्टसंदंश. M reads मण्डवीपट्ट-सन्दंश. (8) K reads करोटकम्. M reads कसोरकम्. Both are inc. (9) शोदिनौनि, a reading in M, which has no meaning. K reads कषोत्-पलम्, which is not correct. (10) K reads वंसनालि लोहनालि, which is incorrect. (11) M reads मूषायाण. K reads मुखमाणा, which has no clear sense. (12) M reads संग्राह्य. (13) K reads द्रवद्रव्येण भाण्डं च पूरितमर्धरसेन, which seems to be an error. We have adopted the reading in B and M, which agrees with that in रसरत्न-समुच्चय, Chap. IX. v. 3.

मुखे तिर्यक्कृते^१ भाण्डे रसं सूत्रेण लम्बितम् ।
तं^२ स्वेदयेत् तल^३गतं दोलायन्मिति स्मृतम् ॥ ७ ॥
लोहसूषादयं कृत्वा द्वादशाङ्गुलमानतः^४
ईषच्छिद्रान्वितामेकां तत्र^५ गन्धकसंयुताम्^६ ॥ ८ ॥
सूषायां रसयुक्तायाम् अन्यस्यां तां प्रविशयेत् ।
तोयं स्यात् सूतकस्याधः^७ ऊर्ध्वो वज्रिदोपनम्^८ ॥ ९ ॥
रसोनकरसं भद्रे यन्नतो^९ वस्त्रगालितम् ।
दापयेत्प्रचुरं यन्नात् आप्लाव्य^{१०} रसगन्धकौ^{११} ॥ १० ॥
स्थालिकायां निधायोर्ध्वं^{१२} स्थालोमन्यां दृढां कुरु^{१३} ।
सन्धिं^{१४} विलिपयेद्यन्नात् मृदा वस्त्रेण चैव हि^{१५} ॥ ११ ॥

-
- (1) K reads मुखतिर्यक्कृते. (2) K reads तत्. (3) K reads तत्र. M reads तैल. For the definition of दोलायन्, vide रसरत्नसमुच्चय Chap. IX. vs. 3-4. (4) This śloka and the following six ślokas are nearly the same as in रस.स. in Chap. IX. vs. 15-21. (5) K reads ईषच्छिद्रां छिद्रमितमेकां. (6) M reads गन्धकसंयुतम्, which is grammatically inc. (7) B reads सूतकस्याधः. (8) Both K and M read दीपकम्. We have adopted the reading in B and रस.स. (9) M reads यन्नतः, which is evidently an error of the scribe. (10) B reads आप्लाव्या, which is incorrect. K reads आप्लव्यौ. (11) M reads रसगन्धकौ, which seems to be incorrect. (12) B reads निधायोर्ध्व. K reads निधायोर्ध्वं. पिधायोर्ध्वं is the reading in रस.स. We have adopted the reading in M. (13) स्थालिमन्यां दृढां कुरु, a variant in K. (14) K reads सान्धि, which seems to be incorrect. (15) M reads वेष्टयेत्.

स्थाल्यन्तरे कपोताख्यं पुटं कर्षाग्निना^१ सदा ।

यन्त्रस्थाधः करोषाग्निं^२ दद्यात्तीव्राग्निमेव वा ॥ १२ ॥

एवन्तु त्रिदिनं^३ कुर्यात् ततो यन्त्रं विमोचयेत्^४ ।

तप्तोदके तप्तचुल्लां^५ न कुर्याच्छीतले क्रियाम्^६ ॥ १३ ॥

न तत्र क्षीयते^७ सूतो न च गच्छति कुत्रचित् ।

अनेन क्रमयोगेन^८ कुर्याद्गन्धकजारणम्^९ ॥ १४ ॥

ऊर्ध्वं वह्निरधश्चापो मध्ये तु^{१०} रससङ्ग्रहः ।

सूषायन्त्रमिदं देवि^{११} सारयेद्गगनादिकम्^{१२} ॥ १५ ॥

- (1) M reads पुटकर्षाग्निना, which is incorrect. (2) B reads करिष्णाग्नि, which is not correct. (3) B, K and M read त्रिविध, the sense whereof is not clear. We have adopted the reading in रसरत्न-समुच्चय. (4) तप्तोदके विमोचयेत्, a variant in K. We have adopted the reading in B, M and रस.स. (5) तप्तोदके सदा चुल्ला, a variant in K. M reads तप्तोदकेन तप्तल्या, which seems to be an error. We have adopted the reading in B and रस.स. (6) B reads न कुर्याच्छीतलक्रिया. K reads न कुर्याच्छीतलतां क्रियाम्, which is evidently a mistake. न कुर्याच्छीतलक्रिया, a reading in M. We have adopted the reading in रस.स. (7) K reads क्षीयते. M reads क्षयते. We have taken the reading in B and रस.स. (8) अनेन च क्रमयोगेन, a variant in रस.स. (9) M reads गन्धकजारणम्. (10) M reads च. (11) सूषायन्त्रमिदं देवि, a variant in M, which seems to be an error. K reads सूषायन्त्र, which ought to be सूषायन्तु. सोमनालमिदं प्रोक्तं, or सोमनालमिदं प्रोक्तं, a reading in रस.स. Most probably सोमनालयन्तु is the modern name of सूषायन्तु. (12) सारयेद्गगनादिकं, a variant in B. सारयते गन्धकादिकं, a variant in K. सारयेद्गगनादिकं, a reading in M, which destroys the metre.

गर्भयन्त्रं प्रवक्ष्यामि पिष्टिकाभस्मकारणम्^१ ।

चतुरङ्गुलदीर्घां तु^२ मूषिकां मृग्यीं दृढाम् ॥ १६ ॥

त्यङ्गुलां मध्यविस्तारं^३ वर्तुलं कारयेन्मुखम् ।

लोहस्य^४ विंशतिर्भागा एको भागस्तु गुग्गुलीः^५ ॥ १७ ॥

सुस्रव्यं पेषयित्वा तु तोयं दद्यात्^६ पुनः पुनः ।

मूषालेपं ततः कुर्यात्^७ तले पिष्टीं च निक्षिपेत्^८ ॥ १८ ॥

तुषकर्षाग्निना भूमौ^९ मृदुस्वेदन्तु कारयेत्^{१०} ।

अहोरात्रं त्रिरात्रं वा रसेन्द्रो भस्मतां व्रजेत् ॥ १९ ॥

- (1) B reads भस्मकारकं. K reads पिष्टिकायन्कारकम्. We have adopted the reading in रसरत्नसुचय. For पिष्टिका, see रस.स. Chap. VIII. śloka 7—8 ; and for गर्भयन्त्रं vide do. Chap. IX. vs. 28—31. This hemistich is wanting in M. (2) K reads चतुरङ्गुलदीर्घं च, which is incorrect. दीर्घान् मूषिकां, a variant in M. (3) B reads अङ्गुलं मध्यविस्तारं. K reads अङ्गुलं मध्यविस्तारं. त्यङ्गुलीन्मितविस्तारं is the reading in रसरत्नसुचय, wherein the last term seems to be incorrect, as the term विस्तार is invariably used to express a collection of words and not the breadth. Vide Pāṇini 3.3.33. (4) B and K read लोहस्य. M reads लौहस्य. We have adopted the reading in रस.स. (5) B reads एकभागस्तु गुग्गुलीः. M reads एको भागस्तु गुग्गुलीः. (6) B and M read दद्यात्. दद्यादवारवारं is the reading in रस.स. (7) K reads मूषालेपं. दृढं दद्यात् is the reading in रस.स. (8) K reads तलेपिष्टं सुनिक्षिपेत्. तलेपिष्टं निक्षिपेत्, a variant in M. रस.स. has लवणार्धमृदुस्वेदन्तुः. (9) B has मूयो instead of भूमौ. K has कुर्यात्तुषाग्निं भूमौ च. कर्षेतुषाग्निना भूमौ, a variant in रस.स. (10) रस.स. reads मृदुस्वेदन्तु मातृवित्.

जारणे मारणे^१ चैव रसराजस्य रञ्जने ।
 यन्त्रमेकं^२ परं मर्मं यन्त्रौषधौ महाबलम्^३ ॥ २० ॥
 औषधीरहितशायं हठादु^४यन्त्रेण बध्यते ।
 सर्वत्र सूतको याति^५ सुक्ता भूधरलक्षणम् ॥ २१ ॥
 देवताभिः समाकृष्टो लोष्टस्योऽपि^६ हि गच्छति ।
 तस्मादुयन्त्रबलं चैकं न विलङ्घ्यं^७ विजानता ॥ २२ ॥
 मन्त्रौषधिसमायोगात् सुसिद्धं कुरुते ह्ययम्^८ ।
 मन्त्रोऽघोरोऽत्र जस्यो^९ जपान्ते^{१०} पूजयेद्भसम्^{११} ॥ २३ ॥
 एकान्ते तु क्रिया कार्या दृष्टान्यैर्विफला^{१२} भवेत् ॥ २४ ॥
 गन्धकस्य क्षयो नास्ति^{१३} न रसस्य क्षयो भवेत् ।

-
- (1) B reads जारणमारणे. K reads मारणे. (2) K reads यन्त्रमेकम्.
 परं कर्म. M reads यन्त्रौषध परं कर्म. (3) K reads यन्त्रौषधौ महाबलम्.
 M reads यन्त्रौषधौ महाबलम्. Both are partly correct. (4) M reads
 हठाद, which is incorrect and absurd. (5) सूतका यान्ति, a variant in M.
 (6) B has a defective hemistich समाकृष्टलोष्टस्योऽपि हि न गच्छति. तथा पीत-
 ऽपि, a variant in M. (7) B has मविलङ्घ्यं. M reads नाविलङ्घ्यं, which
 seems to be inaccurate. (8) B and M read जवात्. In this reading
 the sentence becomes incomplete. (9) K reads मन्त्रौषधीरत्र यष्टव्यौ.
 M reads मन्त्रौषधीरत्र जस्यौ. Both the readings are not free from slight
 errors. (10) K reads यजान्ते. M reads यजान्ते. Both are inc.
 (11) K reads पूजयेद्भसम्. (12) दृष्टेऽन्यैर्विफला, a variant in M, which
 is incorrect. (13) गन्धकार्यक्षयो नास्ति, a reading in M, which has
 no sense at all.

क्षयो यन्त्रस्य विज्ञेयः^१ यन्त्रे विक्रियते क्रिया^२ ।

अलामि कान्तलोहस्य यन्त्रं लोहेन कारयेत् ॥ २५ ॥

वक्रिलक्ष्य^३मविज्ञाय रसस्याईक्षयो^४ भवेत् ।

यन्त्रक्षयविधिज्ञस्य चतुर्थांशक्षयो^५ भवेत् ॥ २६ ॥^६

हिमासेन द्वितीयांशं तृतीयांशं त्रिभिर्भवेत् ।

महाग्निं सहते ह्येष सारितो यच्च^७ तिष्ठति ॥ २७ ॥

खपरं सिकतापूर्णं^८ कृत्वा तस्योपरि न्यसेत् ।

अपरं खपरं^९ तत्र शनैर्मृद्वग्निना^{१०} पचेत् ॥ २८ ॥

पञ्चचारैस्तथा मूत्रै^{११}लवणैश्च^{१२} विडुन्ततः^{१३} ।

हंसपाकः स विज्ञातो^{१४} यन्त्रतत्त्वार्थकोविदैः^{१५} ॥ २९ ॥

(1) K reads विज्ञेयः. B and M read यवमविज्ञाय. (2) M reads

क्रियाः, which is incorrect. (3) K reads वक्रैर्लक्ष्य. M reads वक्रिलक्ष.

(4) रसस्याईक्षयो, a variant in M, which seems to be an error of the scribe. (5) यन्त्रक्षयविधिज्ञस्य चतुर्थांशक्षयो, a variant in M, which is inc.

(6) This hemistich is not found in K. (7) K reads

स्वेदात् instead of स्तेष. B reads सरिणावर्त्य. M reads स्वरिदावर्त्य. Both the readings are unintelligible. (8) B reads कपूर, which is inc.

कर्परं सिकतापूर्णं, a variant in M. (9) तत्परं कर्परं, a reading in M.

(10) K reads शनैर्मृद्वग्निना, which is a palpable mistake of the scribe.

(11) B reads पञ्चचारैस्तथा मूत्रैः. M reads पञ्चचरैः, which is senseless.

(12) लवणश्च is the reading in रसरत्नसमुच्चय. (13) K reads विडुन्ततः.

(14) स विज्ञातो, a variant in B. हंसपादः सुविज्ञातो, a variant in M.

हंसपाकं समाख्यात, a variant in रस.स. (15) M reads यव तत्त्वार्थकोविदैः.

We see यव तत्त्वार्थकोविदैः in रस.स.

कृष्ण रक्ता च पीता^१ च शुक्लवर्णा^२ च मृत्तिका ।
 आद्या श्रेष्ठा कनिष्ठा^३ मध्यमा मध्यमा मता ॥ ३० ॥
 दग्धधान्यतुषोपेता मृत्तिका कोष्ठिकाविधौ^४ ।
 वक्रनालकृता^५ वापि शस्यते सुरसुन्दरि ॥ ३१ ॥
 गारा^६ दग्धा तुषा दग्धा दग्धा वल्लीकमृत्तिका ।
 अजाश्वानां मलं^७ दग्धं यावत्तत् कृष्णतां गतम्^८ ॥ ३२ ॥
 वासकस्य च पत्राणि वल्लीकस्य मृदा सह ।
 पेषयेदङ्गितोयेन यावत्तत् श्लक्ष्णतां गतम् ॥ ३३ ॥^९
 मर्दयेत्तेन वध्नोयात् वक्रनालञ्च कोष्ठिकाम्^{१०} ॥ ३४ ॥
 गारा दग्धा तुषा दग्धा दग्धा वल्लीकमृत्तिका ।
 चोरमङ्गारकः किट्टं वज्रेणापि न भिद्यते ॥ ३५ ॥^{११}
 दग्धाङ्गारस्य षड्भागा भागैका^{१२} कृष्णमृत्तिका ।
 चोरमङ्गारकः किट्टं वज्रमूषा^{१३} प्रकीर्त्सिता ॥ ३६ ॥

- (१) M reads सीता. (२) M reads शुक्लवर्णा. (३) कनिष्ठा
 च, a variant in K. (४) B reads कोष्ठिकाय वै. K reads कोष्ठिकार्थं वै,
 which is inc. The correct reading appears to be कोष्ठिकाय वै. (५) B
 and M read वक्रनालकृता. (६) M reads गौरा. [गार or गारा = black
 earth mixed with kankar or nodular stones.] (७) K reads अजा-
 श्वाता मल. M reads अजाश्वानमल. Both are inc. (८) दग्धा मृत् कृष्णतां
 गता, a variant in K. (९) अनेन वज्रतां गत, a variant in K. This
 śloka (३३) is not found in M. (१०) B reads मर्दयेते तेनौषधौ या, which
 is not intelligible. M reads कोष्ठिकम्. (११) This śloka is wanting
 in M. (१२) M reads भगैकं, which is not correct. (१३) Accord-
 ing to रसरत्नसमुच्चय this appears to be गरमूषा (Chap. X. v. १३).

तुषं वक्षसमं दग्धं^१ मृत्तिका चतुरंशिका^२ ।

कूपी^३पाषाणसंयुक्ता वरमूषा^४ प्रकीर्तिता ॥ ३७ ॥

प्रकाशश्चाश्वमूषा च मूषा तु द्विविधा कृता^५ ॥ ३८ ॥

प्रकाशमूषा देवेशि शरावाकारसंयुता ।

द्रव्यनिर्वाहणे सा च वादिकैः^६ सुप्रशस्यते ॥ ३९ ॥

अश्वमूषा तु कर्त्तव्या गोक्षानाकारसन्निभा ।

पिधानकसमायुक्ता किञ्चिदुन्नतमस्तका^७ ॥ ४० ॥

पत्रलेपे तथा रङ्गे^८ इन्दुमैलापके तथा ।

सैव श्विद्राङ्गिता^९ मन्दा गम्भीरा सारणोचिता ॥ ४१ ॥

तिलभस्म द्विरंशं तु^{१०} दृष्टकांश^{११}समन्वितम् ।

(1) तुषं दग्धसमं दग्धं, a variant in K, which is a senseless tautology.

2) B reads चतुरश्रका. (3) K reads कूपी. M reads कुपी. (4) B, K and M read वज्रमूषा. According to स्मृत्यवसमुच्चय this appears to be वरमूषा (Chap. X. v. 15.) Hence we have adopted the reading in रस.स. in order to avoid tautology. (5) प्रकृतिर्द्विविधा कृता, a variant in K. (6) K reads वेदिकैः. M reads सा चावेदिकैः. (7) किञ्चिदुन्नतमस्तका, a variant in K. किञ्चिदुन्नतमस्तका, a variant in M. Both are incorrect. [उन्नत should be उत्तान, and उन्नत should be उन्नत]

This मूषा is called in रस.स. as गोक्षनी. (Vide Chap. X. v. 25.) (8) B reads तत्र लेपे. K reads भाने in place of रङ्गे. (9) M reads श्विद्राङ्गिता, which is a mistake of the scribe. (10) M reads द्विरंशं, which is not correct. (11) B reads रप्रकाश. K reads दृष्टकांश. Both appear to be incorrect.

भस्मसूषा तु विज्ञेया तारसंशोधने हिता¹ ॥ ४२ ॥
 मोक्ष²क्षारस्य भागौ द्वौ दृष्टकांशसमन्वितौ³ ।
 मृन्नागास्तारशुद्धार्थमुत्तमा⁴ वरवर्णिनि⁵ ॥ ४३ ॥
 रक्तवर्गेण सन्ध्याया रक्तवर्गपरिष्कृता⁶ ।
 रक्तवर्गकतालेपा⁷ सर्वशुद्धिषु शोभना⁸ ॥ ४४ ॥
 शुक्लवर्गेण सन्ध्याया⁹ शुक्लवर्गपरिष्कृता ।
 शुक्लवर्गकतालेपा शुक्लशुद्धिषु शोभना¹⁰ ॥ ४५ ॥
 विडुवर्गेण¹¹ सन्ध्याया धृतिमिच्छति जारणे¹² ।

- (1) तस्मात्सूषा तु विज्ञेया तारसंशोधने हिता, a variant in B. तारके शोधने हिता, a variant in K. तारसंशोधने हिता, a variant in M. All appear to be the error of the scribe. We do not find any mention of this सूषा (भस्मसूषा) in रस.स. (2) M reads स्नेह. (3) दृष्टकां च समन्वितं, a variant in B, which is incorrect. दृष्टकांशसमन्वितं, a variant in M. (4) B and K read सुषम, which is not grammatically correct. (5) वरवर्णिनि is the reading in K, which is not accurate. (6) K reads रक्तवर्गपरिष्कृता, which is incorrect. (7) रक्तवर्गकतालेपा, a variant in K, which is an error of the scribe. (8) This charapa and the next three charapas are wanting in M. (9) K reads मित्रा या. (10) सर्वशुद्धिषु शोभना, a reading in K. शुक्लशुद्धिषु शोभना, a reading in M. [For रक्तवर्ग and शुक्लवर्ग see the next Paṭala, v.39 and v.40 respectively.] (11) K reads विडुवर्गेण. M reads षड्वर्गेण च. (12) धृतिमिच्छति कारणे, a variant in M, which is meaningless. K reads कृतिमिच्छति जारणे, which has no clear meaning. We have adopted the above reading, after collating all the texts.

निर्वाहणं प्रकुर्वीत^१ रक्तवर्गप्रलिप्तया^२ ॥ ४६ ॥
 विषटङ्गणगुञ्जाभिः मूषालेपन्तु^३ कारयेत् ।
 प्रकाशयां प्रकुर्वीत यदि वाङ्गारलेपनम्^४ ॥ ४७ ॥
 तस्यां विम्वस्व मूषायां द्रव्यमावर्त्तयेद्बुधः ।
 लेपो कर्णपुटं देवि रक्तसृस्तिन्धुभूखगैः^५ ॥ ४८ ॥
 आवर्त्तमाने कनके पीता तारै^६ सिता प्रभा^७ ।
 शुल्बे^८ नीलनिभा तीक्ष्णे कणवर्णा सुरेश्वरि ॥ ४९ ॥
 वङ्गे ज्वाला कपोताभा^९ नागे मलिनधूमका^{१०} ।
 शैले ह्यधूसरा देवि आयसे कपिलप्रभा ॥ ५० ॥
 अयस्कान्ते धूम्रवर्णा^{११} सस्यके^{१२} लोहिता भवेत् ।
 वज्रे नानाविधा^{१३} ज्वाला खसत्वे^{१४} पाण्डुरप्रभा ॥ ५१ ॥

- (1) B and M read प्रकुर्वीति. (2) B reads रक्तवर्गप्रलिप्तया. [मूषया is to be understood after this charaṇa] (3) K reads मूषालेपन्, wherein मूषा = मूषा. (4) K reads वाङ्गारलेपनम्, which is gram. inc. M reads वाङ्गालेपनम्, which is not accurate here. (5) रक्तसृस्तिन्धुभूखगैः, a variant in K, which appears to be incorrect. M reads रक्तसृत्-सितभूखगैः. (6) B reads तार. K reads पीतागारि, which is evidently a mistake. (7) K reads सिता शुभा. M reads सितप्रभा. (8) K reads शुल्बे, which is inc. (9) कपोता च, a reading in B and K. (10) B and K read मलिनधूमका. (11) K reads धूम्रवर्णा. (12) K reads सस्यके, which is incorrect. (13) K reads नानाभिधा. [According to Varāha and Garuḍ, a diamond may be रक्तं पीतं सितं शैरीषं and आताम्रं. Hence it emanates different kinds of flames.] (14) K reads सस्यले, which seems to be incorrect. [ख = अथ.]

न विस्फुलिङ्गो^१ न च बुद्बुदश्च^२

यदा न रेखापटलं^३ न शब्दः^४ ।

मूषागतं रत्नसमं स्थिरञ्च^५

तदा विशुद्धं प्रवदन्ति लोचनम् ॥ ५२ ॥

प्रतीवापः पुरा योज्यो^६ निषेक^७ सदनन्तरम् ।

छादनं तु प्रतीवापः^८ निषेकं मज्जनं^९ विदुः ।

अभिषेकं^{१०} तदिच्छन्ति रूपं क्रियते तु यत्^{११} ॥ ५३ ॥

वापो निषेकः रूपं^{१२} द्रुते^{१३} निर्मलतां गते ।

उत्थेनैव हि वाञ्छन्ति शीतलं^{१४} न च वाञ्छति ॥ ५४ ॥

शुद्धदीप्तिः सम्यग्^{१५} यदा वैज्ञानरो भवेत् ।

- (1) K reads विस्फुलिङ्गा. (2) B reads बुद्बुदाश्च. K reads बुद्बुदाश्च, which is incorrect. (3) नरेः खापटल, a variant in M, which is senseless. (4) न शब्दम् is the reading in M, which is grammatically incorrect. (5) M reads मूषासमा, which is meaningless. B reads स्थितं च. (6) K reads यो हि. M reads प्रतिवापं पुरा योज्यो, which is gram. inc. (7) K reads निष्करैः. M reads निषेकाः. (8) छादनम् प्रतिवापे, a variant in K, wherein the latter term is inc. (9) M reads लज्जनं. (10) K reads अभिषेकं, which is gram. inc. (11) K reads यः, which is gram. incorrect. रूपं क्रियते तु यत्, a variant in M. (12) वापे निषेकः रूपं, a variant in K, which is erroneous. (13) K has द्रुते. M has only the letter ते. Both are absurd. (14) M reads शीतले. (15) B reads शुद्धदीप्तिश्च सम्यग् व्याह. शुद्धदीप्तिः सम्यग् आत् तदा, a variant in K, which seems to be inaccurate.

लोहावर्तः स विज्ञेयः सत्त्वं पतति निर्मलम् ॥ ५५ ॥¹

षोडशाङ्गुलविस्तोर्णं हस्तमात्रायतं शुभम्² ।

धातुसत्त्वनिपातार्थ³ कोष्ठक⁴ वरवर्णिनि ॥ ५६ ॥

वंश⁵खादिरमाधूक⁶ बदरोदारसम्भवैः⁷ ।

परिपूर्णं दृढाङ्गारैः धमेहातेन कोष्ठकम्⁸ ।

(1) To illustrate the above technical terms, we quote here the verses from रसरत्नसमुच्चय (Chap. VIII. vs. 49—52) :—

द्रुते द्रव्यान्तरक्षेपो लोहाद्ये क्रियते हि यः ।

स आवापः प्रतीवापकदेवाच्छादनं मतम् ॥ ४९ ॥

द्रुते वज्रस्थिते लाङ्गे विरम्याष्टनिमेषकम् ।

सलिलस्य पत्रिक्षेपः सोऽभिषेक इति श्रुतः ॥ ५० ॥

तप्तस्यासु विनिक्षेपो निवापः स्वपत्रश्च तत् ।

प्रतीवापादिकं काव्यं द्रुते लाङ्गे सुनिर्मले ॥ ५१ ॥

यदा हुताग्नी दीप्ताग्निः शक्नोत्याग्नसमन्वितः ।

शङ्खावर्तसदा ज्ञेयः स कालः सत्त्वनिर्गमे ॥ ५२ ॥

(2) B, K and M read शुभम् ; but we see समम् in रस.स. and in अवि.

(3) तनुसत्त्वनिपातार्थं, a variant in M, which is not correct. (4) B,

K and M read कोष्ठकं, which is not correct. It is called कोष्ठकावन् in the 6th Paṭala, śloka 16, and कोष्ठोक्तम् in रस.स. (Chap. IX. v. 44.)

(5) K reads वंशः, which is incorrect. (6) M reads माधूकं, which

has no clear sense. (7) बदरोदरीदारिसम्भवैः, a variant in M, which

is absurd. (8) B reads अधोवातेन कोष्ठकैः. K reads धमेहातेन

कोष्ठकैः. अधोवातेन कोष्ठकैः is the reading in M. अधोवातेन कोष्ठकैः is the

variant in अवि. [We cannot account for the third case-ending in

कोष्ठकैः, which has an adjective परिपूर्णं.]

भस्तया^१ ज्वालमार्गेण ज्वालयेच्च हुताशनम् ॥ ५७ ॥

प्रविततमुखभागं संवतान्तःप्रदेशं^२

स्थलरचितचिरान्तर्जालकं कोष्ठकं स्यात् ।^३

वकगलसममानं^४ वङ्गनालं विधेयं^५

शुषिरनलिनिका स्या^६मृन्मयो दीर्घवृत्ता^७ ॥ ५८ ॥

मृन्मये लोहपात्रे वा^८ अयस्कान्तमयेऽथवा ।

पाषाणे स्फटिके वाथ मुक्ताशैलमयेऽथवा ॥ ५९ ॥

सुदृढो मर्दकः कार्यः^९ चतुरङ्गलकोच्छ्रयः^{१०} ।

- (1) मावया is the reading in अवि. (2) प्राग्वत्तन्मुखाभागात् संवतान्तः-
प्रदेशतः, a variant in K, which is inc. B and M read प्रविततमुखभागः
संवतान्तःप्रदेशः, whereas they state कोष्ठक (neuter). (3) स्थलरचितविदांतः-
पावकं कोष्ठकस्य तु, a variant in K, which has no sense, neither metre.
M reads चित्तान्तर्जालकं. (4) वकगलसमान च, a reading in K, which
is not correct. M reads वकगलसमान, wherein वकग has no meaning.
(5) B reads वङ्गनाल. K reads विधारयेत्, which mars the metre. (6) B
reads शुषिरनलिनिकां. शिशून् वरनलिकां, a variant in K, which is a
palpable error. शुषिरनलिकाडा, a variant in M. [शुषिर=सच्छिद्र, नलि-
निका=बलौ, नाल.] (7) K reads दीर्घवृत्ता, which is incorrect. M
reads दीर्घवृत्ता, the meaning whereof is not intelligible. (8) K reads
च. M reads मृन्मयेलोहपात्रे वा, which seems to be incorrect. (9) B
and K read मर्दकं कार्यः. M reads कार्यो, which is incorrect. रसरत्नसमुच्चय
has the term मर्दकः in the masculine gender. (Chap. IX. v. 87.) We
have adopted that reading. (10) चतुरङ्गलकोष्ठयः, a variant in K.
चतुरङ्गलकोच्छ्रयः, a reading in M. Both are unintelligible.

स च^१ लोहमयः शैली ह्ययस्कान्त^१मयोऽथवा ॥ ६० ॥
 अघोरास्त्राभिधानेन महापाशुपतेन वा ।
 मन्त्रेण रचयेच्छुचिं भूमिं तेनैव शोधयेत् ॥ ६१ ॥
 हन्धनानि च सर्वानि द्रव्याणि च विशिषतः ।
 दाहकं ज्वालयेत्तेन खल्वं तेनैव शोधयेत् ॥ ६२ ॥^२
 रसं विशोधयेत्तेन विन्यसेत् दिवसे शुभे^३ ।
 खल्लोपरि न्यसित्वा^४ च शिवमूर्त्तिमनुष्मरेत् ॥ ६३ ॥
 देवतानुग्रहं^५ प्राप्य यन्त्रमूषाग्निमानवित् ।
 देवेशि रससिद्धयर्थं जानीयात्^६ ओषधीरपि^७ ॥ ६४ ॥
 यन्त्रमूषाग्निमानानि^८ वर्णितानि सुरेश्वरि ।
 तन्माचक्ष्व देवेशि^९ किमन्च्छ्रोतुमिच्छसि ॥ ६५ ॥^{१०}

-
- (1) K reads सैव, and ह्यस्कान्त. Both the readings are incorrect. [The अघोरमन्द is mentioned in detail in the 2nd Paṭala. Vide the portion between the ślokas 97 and 98] (2) This śloka is wanting in M. (3) विन्यसेदासवे तथा, a variant in B and M. (4) K reads न्यसित्वा, which is incorrect. (5) देवतानुग्रहं is the reading in K, which seems to be an error of the scribe. (6) K reads यानि वा, which is inconsistent. (7) M reads ओषधीरपि, which seems to be ओषधीरपि. (8) यन्त्रमूषाग्निमानानि, a variant in K. (9) This charaṇa is wanting in M. K reads तन्माचक्ष्व, which is an error of the scribe. (10) This hemistich is written in K between the two hemistichs of the 64th śloka, which is an evident error of the scribe.

इति श्रीपार्श्वतोपरमेस्वरसंवादे^१
 रसार्णवे^२ रससंहितायां
 यन्त्रमूषाग्निवर्णनो^३ नाम
 चतुर्थः पटलः ॥४॥

पञ्चमः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।^१

नियामनादिकं^२ कर्म क्रामणात्कं सुरेश्वर ।

यया सम्पद्यते ह्येषामोषधीं^३ वक्तुमर्हसि ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।^४

-
- (1) This is wanting in B and M. (2) This is wanting in M.
 (3) B reads यन्त्रमूषाग्निवर्णनं नाम. M reads only मूषाग्निवर्णनम् and omits the term यन्त्र.
-

- (1) M reads only देवी. (2) B and M read here नियामनादिकं ; but they have stated नियामनादिकं in the 2nd Paṭala. K reads here नियामनादिकं but it has stated नियामनादिक in the 2nd Paṭala. (Vide Paṭala II, verse 129.) (3) B reads मोषधी. K reads मौषधिः. [यथा इत्यत्र जातिवाचकत्वादिकवचनम् ।] (4) M reads only भैरवः.

सर्पाक्षो वज्रिकाकोटो¹ कञ्चुको जलविन्दुजा² ।
 शतावरी भृङ्गराजः³ शरपुङ्खा⁴ पुनर्नवा ॥ २ ॥
 मण्डूकपर्णी⁵ मत्स्याक्षो ब्रह्मदण्डी शिखण्डिनो⁶ ।
 अनन्ता काकजङ्घा च काकमाची⁷ कपोतिका⁸ ॥ ३ ॥
 विशुक्रान्ता सहचरा⁹ सहादेवी¹⁰ महाबला ।
 बला नागबला कृष्णा¹¹ चक्रमर्दः कुरुक्षिणी¹² ॥ ४ ॥
 पाठा चामलकी नीलो¹³ ज्वालिनो पद्मचारिणी ।
 फणिविजिह्वा गोजिह्वा¹⁴ कोकिलाक्षो¹⁵ घनध्वनिः¹⁶ ॥ ५ ॥

-
- (1) K reads वज्रिकाकोटो. M reads वज्रिकाकोटी. (2) B reads कञ्चुको जलविन्दुजा. K reads कञ्चुकि जलचिचिका. M reads कञ्चुकी जलविचिका.
 (3) M reads भृङ्गराजो. (4) B reads शरपुङ्खो. (5) K has मण्डूकपर्णी (without विसर्ग). (6) K has शिखण्डिन, which is gram. inc.
 (7) B reads काचमाची, which is not accurate. K reads only माचि.
 (8) B reads कपोतको. K reads कपोतिका तथा. M reads कपोतका.
 (9) K reads सहसा च. (10) K and M have सहादेवी. (11) B and K read सूबा. But this is a tautology : since we see afterwards ज्वालिनो meaning सूबा. (12) चक्रमर्दः कुरुक्षिणी, a variant in B. चक्रमर्दकुरुक्षिणी, a variant in M. (13) K has चामलकि नीलो, which is gram. inc. (14) B reads घटिविजिह्वा गोजिह्वा. K reads गोजिह्वा चिविजिह्वा च. (15) K reads erroneously कोकोलाक्ष. M reads कोकिलाक्ष.
 (16) B has घनध्वनिः, which is incorrect. K has घनध्वनी, which is also incorrect. M has घनाघना (which means काकमाची), which has been already mentioned.

आखुपर्णी^१ त्रिपर्णी च^२ द्विपर्णी चैकपर्णिका^३ ।
 तित्तिङ्गी^४ क्षीरिणी रास्त्रा^५ मेघशृङ्गी च कुकुटी^६ ॥ ६ ॥
 कृष्णपर्णी^७ च तुलसी श्वेता च गिरिकर्णिका^८ ।
 एता नियामकौषध्यः^९ पुष्पमूलदलान्विताः^{१०} ।
 दोलास्त्रेदः प्रकर्तव्यो^{११} मूलेनानेन सुव्रते^{१२} ॥ ७ ॥
 चण्डाली^{१३} राक्षसी व्याघ्रो खड्गारी गजकर्णिका^{१४} ।
 शङ्खपुष्पाम्निधमनी^{१५} लाङ्गली बालमोचका^{१६} ॥ ८ ॥

-
- (1) B reads आखुकर्णि. M reads अखुपर्णी. Both are gram. incorrect.
 (2) B reads त्रिपुत्री च. M reads तिस्रपर्णी च. (3) B reads चैकपाणिका.
 (4) K has तिलिनी. M has तित्तिरी. (5) B reads लक्ष्मीः. M has
 लक्ष्मीः and रास्त्रा. (6) B reads कुकुटी. K reads कुकुटी. [All
 meaning the same.] (7) K reads कृष्णपर्णि, which is gram. inc. M
 reads कृष्णवर्णा. (8) M reads erroneously श्वेताली गिरिकर्णिका.
 (9) B reads एता नियामकौषध्यः. K reads एताश्च यामकौषध्यः, which is inc.
 (10) K reads erroneously पुष्पमूला दलान्विता. (11) B reads दोला-
 स्त्रेदाः प्रकर्तव्यो. M reads दोलास्त्रेद प्रकर्तव्यः. Both are grammatically
 incorrect. (12) Both K and M have a defective charaṇa
 मूलेनाने सुव्रते. (13) K and M read चाण्डाली, which is also correct.
 (14) B reads षड्गारी राजकर्णिका. K reads षट्कारि गजकर्णिका. M reads
 षाड्गारी गजकर्णिका. All the texts have ष as the initial letter. ष is pro-
 nounced as ख by the up countrymen. We do not find any name as
 षड्गारि or षट्कारि or षाड्गारी in any lexicon. Hence we have adopted a
 word with ख as its initial. (15) B reads शङ्खपुष्प, which is rarely
 found in the lexicons. (16) K reads बालमोचिका.

रक्तसुद्धी रक्तशृङ्गी रक्तिका^१ नीलचिचकः ।
 शृगालजिह्वा वृद्धतो वज्रो चक्री च राजिका ॥ ८ ॥^२
 एकवीरा नरकसा रुदन्ती ब्रह्मचारिणी^३ ।
 उच्छटा^४ मानिनोकन्दा^५ कुमारी रक्तचिचकः ॥ १० ॥^६
 लक्ष्मीः शाखाटकशैव^७ कञ्चुकी^८ मेघशृङ्गिका ।
 हिमावतो सोमलता मोदा^९ व्याघ्रनखौ शम्भो^{१०} ॥ ११ ॥
 काञ्चनी वनराजी च^{११} काकमाचौ च केशिनी^{१२} ।

-
- (१) B has रक्तक. M has रक्तकर्णी च चिचका. (२) This hemistich and the next two are not found in M. K reads चक्रा. B reads जारिका. But all other texts have the above reading. After this (९th) śloka we find a hemistich in B and K, which we have omitted, as it appeared to be a repetition of the above-mentioned objects. (३) B reads पद्म-चारिणी. (४) B reads उच्छटा. K reads उच्छला. (५) K has an absurd reading मानिलिखलीवकु. (६) After the १०th śloka B and K read the very same hemistich, which is the first part of the ९th śloka. (७) B and M read लक्ष्मीशाकोटकशक्री. K reads लक्ष्मीशाखोटकशक्री. All the texts read चक्री, which is once mentioned in the ९th śloka. (८) B and K read वज्रिणी, which is once mentioned in the shape of वज्रो. (९) B and K read व्याघ्रा, which is once mentioned in the ८th śloka. (१०) K reads व्याघ्रनखौ शम्भो. M reads व्याघ्रशम्भो नशा. Both seem to be incorrect. (११) B reads वनराजा च, which is gram. incorrect. M reads काञ्चिनी वानराजी च. (१२) B has काचमाचौ च केशिनी. K has काकमाचौ कर्मोदनी.

अजमारी^१ कोटराची हनुमत्वङ्मनायिका^२ ॥ १२ ॥
 नरजोवा^३ हेमपुष्पो^४ काकमुण्डो च कालिका ।
 तोरवल्ली गजारो च^५ हंसाङ्गी कुङ्कुमविका^६ ।
 ताम्बूली सूर्यभक्ता च^७ रसनिर्जीवकारिकाः^८ ॥ १३ ॥
 कटुतुम्बी च गोसम्बी देवदालोद्भवारणी^९ ।
 वाकुची ब्रह्मवीजानि^{१०} कार्पासं कृष्णजीरकम् ॥ १४ ॥
 कङ्कुनी^{११} कृष्णकनकं श्वेतार्कं च पिपीलिकम्^{१२} ।
 दन्तिनी यवविद्या च कर्कोटी^{१३} कारवसिका^{१४} ॥ १५ ॥
 गोजिह्वा काकजङ्घा च महाकाली च शम्बरी^{१५} ।

-
- (1) M reads अजामारी. (2) K has हनुमत्तगणायिता, which has no sense. M has हनुमत्वङ्मनायिका, which is a defective charana. (3) M reads नरजिह्वा. (4) K reads हेमपुष्पि.....का, thus wanting a charana. (5) B reads गजारो च. K reads जगसारी. (6) K has हंसाङ्गी च कुङ्कुमविका. M has हंसाङ्गी गुडुमञ्जिका. (7) K has नाकली सपसुका च. (8) B reads रसनीजीवकारिकाः. K reads रसनिर्जीवकारिकाः. M reads रसनिर्जीवकारिकाः. All the readings are more or less void of grammatical accuracy, (the correct term being कारिकाः, qualifying श्लोकः to be understood.) (9) B reads इन्द्रवारणी. M reads देवदाली. (10) M has वाकुची ब्रह्मवीजानो, wherein the last term is not gram. correct. (11) K reads कचुको. M reads कङ्कुणी. (12) B reads पिपीलुजं. K reads वा पिपीलुक. M reads पिपुलुजम्. (13) M reads कार्कोटी. (14) K reads कारवसिका. (15) B and M read शम्बरी. K reads वररो. (The correct term appears to be शम्बरी, which we have adopted above.)

खेतगुञ्जा मिताङ्गोलः^१ पटोली विष्वमेव च ।

एकैकमौषधीवीजं^२ मारयेद्रसभेरवम् ॥ १६ ॥

रक्तकुङ्को सोमलता रुदन्ती रक्तचित्रका^३ ।

शाखोटको^४ दग्धरुहा मोदिनी^५ वृषदारुकाः ॥ १७ ॥

त्रिशूलो कृष्णमार्जारो^६ चक्रिका क्षीरकुङ्को^७ ।

देवदाली^८ शङ्खपुष्पो काकमाची हनुमती^९ ॥ १८ ॥

नीलज्योतिस्तृणज्योति^{१०} रुक्मटा हेमवल्ली^{११} ।

त्रिदण्डी ब्रह्मदण्डी च चक्राङ्गी^{१२} स्थलपद्मिनी ॥ १९ ॥

नागजिह्वा नागकर्णी वीरा वर्तुलपर्णिका^{१३} ।

अर्कपत्री वंशपत्री^{१४} ताम्रपर्णी तथेश्वरी^{१५} ।

- (1) B has सिताङ्गोल, which is incorrect. K has मिताङ्गोल. M has सिताङ्गोला. (The proper term is अङ्गोलः.) (2) एकैकमौषधीवीजं, a variant in B. एकैकौषधीवीजं, a variant in K. एकैकमौषध वीजं, a variant in M. (3) M reads रक्तचित्रकम्. (4) B reads शाखोटको. K reads साखोटको. M reads शाकोटका. (5) K reads रोहिणी, which is grammatically incorrect. M reads मोहिनी. (6) K reads कृष्ण मंजीरी. M reads कृष्णमञ्जरी. (7) B reads चक्रिका क्षीरकुङ्को. K reads चक्रिका क्षीरकुटी. (8) M reads देवदाली. (9) K reads हनुमती, which, though correct, mars the metre. (10) B has लताज्योतिस्तृणज्योति. (11) उर्वरा हेमवल्ली, a variant in K. उर्वरा हेमवल्ली, a variant in M. (12) M reads चक्राङ्गी. (13) M has वर्तुलपर्णिका. (14) K reads ताम्रपर्णी. (15) B reads तथेश्वरी. K reads ब्रह्मपर्णी तथेश्वरी, which is partly incorrect. M reads ताम्रपर्णी तथैव च, wherein the term ईश्वरी is wanting.

इन्दुरी^१ देवदेवेशि रसबन्धकराः^२ प्रिये ॥ २० ॥

तीव्रगम्भरसस्पर्शद्रव्यैः^३ स्थावरजङ्गमैः ।

स्त्रियते बध्यते^४ चैव रसः स्वेदनमर्दनात् ॥ २१ ॥

सूर्यावर्त्तय कदली बन्ध्या^५ कोशातकी तथा ।

वज्रकन्दोदककणा^६ काकमाची च शिद्युक्तः^७ ॥ २२ ॥

देवदाली च देवेशि द्राविकाः परिकीर्त्तिताः^८ ।

दोषान् हरन्ति योगिन^९ धातूनां पारदस्य च^{१०} ॥ २३ ॥

काकमाचो घनरवः^{११} कासमर्दः^{१२} कृताञ्जलिः ।

वराहकर्णी सटिरो^{१३} हंसदावो^{१४} शतावरी ॥ २४ ॥

ताम्बूलो नागिनी ब्रह्मो^{१५} हंसपादो च लक्षणा ।

- (1) B has उदिरौ. K has उग्रौ. M has इन्दुरौ. We have adopted the above reading after collating all the texts. (2) K reads रस-सिद्धकराः. M reads रसबन्धकराः. (3) K has स्पर्श द्रव्यैः, which is not gram. accurate. M has स्पर्श, which is incorrect. (4) B reads वध्यते, which is gram. inc. (5) M reads बन्ध, which is not correct. (6) K reads वज्रकन्दोदकद्रुका. (7) B has काचमारी. M has शिद्युक्तैः, which is inc. (8) द्रव्यलिकाः प्रकीर्त्तिताः, a variant in B. (9) दोषं हरन्ति देवेशि, a variant in B. This charaṇa and the next are wanting in M. (10) B has द्राविकाः परिकीर्त्तिताः, which is a tautology. (11) K and M read घनरवः, which seems to be an error of the scribe. (12) K and M read कासमर्द (without विसर्ग), which is gram. incorrect. (13) B reads वाराहकर्णी चरौ. M reads शर्करौ. (14) K has हंसदोषः. M reads हंसपादो, which is a tautology. [Perhaps the term is हंसदाहो = अगुह.] (15) K reads ब्रह्मो.

अर्जुनी चौरनाली च^१ कारवेस्त्रीऽकपत्रिका^२ ।

व्याघ्री चवी कुरवका^३ कामिकाः सुरवन्दि^४ ॥ २५ ॥

ब्रह्मदण्डः^५ सुदण्डश्च लोहदण्डस्तृतीयकः ।

एते रसायने योग्या^६ ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ २६ ॥

भूपाटली च कौमारी^७ सिंहवल्ली च शूकरी^८ ।

हेमपर्णी^९ पटोलो च नागवल्ली च भृङ्गराट्^{१०} ।

इत्यष्ट मूलिकाः^{११} प्रोक्ताः—पञ्चरत्नं मृणु प्रिये^{१२} ॥ २७ ॥

मन्त्रसिंहासना देवी^{१३} तथा कङ्कालखेचरी ।

इन्दिरा च क्षमापाली^{१४} पञ्चमी तु निशाचरी^{१५} ।

-
- (1) K reads erroneously अर्जुन चौरनालि च. M reads कौरनाली च.
 (2) काकवेलोकपत्रिका, a variant in B, which destroys the metre and has no clear sense. काकवेलोकपत्रिका, a variant in K. कारवेस्त्रीकपत्रिका, a variant in M. We have adopted a reading after collating all the texts.
 (3) व्याघ्री च भीरुवका, a defective charana in B. व्याघ्री च भीरुणी रिक्ता, a variant in K. व्याघ्री चभी कुरवका, a variant in M. We have taken up a reading after collating the texts.
 (4) B reads कामिका सुरवन्दि. K reads कामिका सुरवन्दिनी. M reads कामिकी सुरवन्दिनी.
 (5) K reads ब्रह्मदण्डो. (6) M reads ब्राह्मा. (7) B reads गौमारी. M reads गोमारी. (8) B reads शूकरा. K reads शूकरी. M reads ब्रह्मवल्ली च शूकरी. (9) B has हेमकर्णी. K has हेमवर्णी. (10) B reads भृङ्गरा. M reads भृङ्गराट्. (11) M reads मूलिकाः. (12) B reads प्रियो, which is inc. (13) B has देवि. K has मन्त्रसिंहासनी देवी. M has मन्त्रसिंहासना देवि, which seems to be inc. (14) इन्दिरा क्षमापाला च, a variant in K. M reads इन्दिरै. (15) B has पञ्चमं. K reads पञ्चमा. M reads पञ्चमा तु निशाचरा. Both are gram. inc.

पञ्चरत्नमिदं देवि रसशोधनजारणे^१ ॥ २८ ॥
 रसस्य बन्धने शस्त्रमेकैकं^२ सुरवन्दिते ।
 रसाङ्गुशेन गृह्णीयात् पञ्चरत्नानि^३ सुव्रते ।
 ददाति खेचरो सिद्धिं^४ रसभैरवसङ्गमे ॥ २९ ॥
 त्रिद्वारं^५ टङ्कणक्षारो यवक्षारश्च सर्जिका^६ ।
 तिलापामार्गकदली-पलाशशिशु नेचिकाः^७ ।
 मूलकार्दकचिञ्चाश्च^८ वृक्षक्षाराः प्रकीर्त्तिताः^९ ॥ ३० ॥
 अम्लवेतसजम्बीर-लुङ्गाम्लचणकाम्लकम् ।
 नारङ्गं तित्तिणीकं च चाङ्गेर्यम्लगणोत्तमाः^{१०} ॥ ३१ ॥
 सामुद्रं सैन्धवं चैव चूलिकालवणं तथा ।
 सौवर्चलं च काचं च लवणाः पञ्च कीर्त्तिताः^{११} ॥ ३२ ॥

- (१) B reads रसाशोधनजारणे. K reads रसशोधनकारणे. (२) K has शस्त्रा एकैका, which is grammatically incorrect. (३) M reads पञ्च-
 रत्नेन, which is not gram. correct. (४) K reads ददतां. M reads
 खेचरोमिद्धि. (५) B and K have त्रिद्वारः, which is not gram. accurate.
 (६) K reads सर्जिकः. M reads सर्जिकम्. (७) पलाशशिशुमोचकैः, a
 variant in B. पलाशशिशुमोचकैः, a variant in M. Both are not accurate.
 (८) मूलार्दकचिञ्चाश्च, a variant in K, which is inc. (९) Compare
 this with the क्षारचय and क्षारपञ्चक in रसरत्नसमुच्चय (Chap. X. vs. ७१, ७२.)
 (१०) The ३१st and ३२nd ślokas are not found in K and M. Cf.
 रस म. Chap. X vs ८०—८५. (११) Cf. रस.स. Chap. X. v. ७१,
 wherein the salts are enumerated as six in number ; viz.

“लवणानि पञ्चानि सामुद्रं सैन्धवं त्रिद्वारम् ।

सौवर्चलं रसकं च चूलिकालवणं तथा ॥”

सक्तकं^१ कासकूटं च क्षितमुस्ता^२ तथैव च ।
 शृङ्गी कण्वविषं चैव^३ पञ्चैते तु महाविषाः^४ ॥ ३३ ॥
 शुभ्रकीर्णसकक्षैश्च करवीरं च लाङ्गुली ।
 पञ्चैवोपविषा सुख्याः^५ — तैलानि क्षुत्तमानि वै^६ ।
 कुसुम्भकङ्कुणी^७ नक्ता तिल^८ सर्षपजानि तु ॥ ३४ ॥
 हस्त्यश्वक्षागनारीणां मूत्रं गव्यं च^९ पञ्चमम् ॥ ३५ ॥
 पित्तं पञ्चविधं मत्स्य-गवाश्चनरवर्हिजम्^{१०} ॥ ३६ ॥
 वसा पञ्चविधा मत्स्य-मेघाश्चनरवर्हिजा^{११} ॥ ३७ ॥
 कपोतचाव^{१२} गृध्राणां शिखिकुक्कुटयोश्च विट् ॥ ३८ ॥

- (1) B reads शक्तकं, which appears to be the error of the scribe.
 (2) B reads क्षितमुस्ता, which appears to be erroneous. K reads क्षितं सुतं. (3) B reads शृङ्गी. K reads कण्वविषचैव, which is incorrect.
 (4) Cf. रसरत्नसमुच्चय Chap. X. vs. 86,87. (5) Cf. रस.स. Chap. X. v. 88. (6) K reads वै, which is incorrect. M reads तैलानि क्षुत्तमानि विषै, wherein the middle term is gram. inc. (7) B has कङ्कुली, which perhaps is incorrect. (8) B has तिला. Cf. रस.स. Chap. X. vs. 73—75. (9) M reads तु. Cf. रस.स. Chap. X. v. 78.
 (10) पित्तं पञ्चविधं गव्यं हस्त्यश्वक्षानरवाजिजं, a variant in K. पित्तं पञ्चविधं मत्स्य-भवाश्चनरवर्हिजम्, a variant in M. No mention is made of पित्त in रस.स.
 (11) K reads वाजिजा instead of वर्हिजा. M reads वर्हिजा, which is not correct. Cf. रस.स. Chap. X. vs. 76,77. (12) B reads कपोतचाव-गृध्राणां, wherein the first term is gram. inc. M reads कव instead of चाव. Cf. रस.स. Chap. X. vs. 91,92.

मस्त्रिष्टा कुङ्कुमं^१ खाद्या खदिरसासनं^२ तथा ।
 रक्तवर्गस्तु देवेशि^३—पीतवर्गमतः शृणु ।
 कुसुमं किंशुकं रात्री^४ पतङ्गो मदयन्तिका^५ ॥ ३९ ॥
 शुक्लवर्गः सुधाकूर्च^६शङ्खशक्तिवराटिकाः^७ ॥ ४० ॥
 गुञ्जाटङ्गणमध्वान्यगुडा^८ द्रावणपञ्चकम् ॥ ४१ ॥
 काचटङ्गणसौवीरं शोधनत्रितयं^९ प्रिये ॥ ४२ ॥
 सर्व्वं मलहराः^{१०} चाराः सर्व्वे चान्ताः प्रबोधकाः^{११} ।
 विषाणि च तमोन्नानि^{१२} खेहा मारद्वकारकाः^{१३} ॥ ४३ ॥
 इत्यौषधिगणाः^{१४} प्रोक्ताः सिद्धिदा रससङ्गमे ।

- (1) B has मस्त्रिष्टकुङ्कुम. M has कुङ्कुमा. (2) M has खदिरसासन.
 (3) Cf. रस.स. Chap. X. vs. 92,93. (4) B reads निशा, which
 destroys the metre. M reads नौशा. [रात्री=two sorts of हरिद्रा]
 (5) B has पतंगमदयन्तिका. M has पतङ्गमदयन्तिका, which is incorrect. Cf.
 रस.स. Chap.X. v.94. (6) This charapa and the next three are not
 found in K. M has शुक्लवर्गेलया कूर्पः शङ्खशक्तिवराटिका. (7) Cf. रस.स.
 Chap. X, v. 95, where the names are different from these mentioned
 above. (8) M has मध्वान्य गुडा. Cf. रस.स. Chap. X, v. 100.
 (9) K has शोधने त्रितयं. Cf. रस.स. Chap. X, v. 97. (10) B and
 K read मलहरा (without विसर्ग), which is gram. inc. (11) K reads
 प्रबोधकाः, which is gram. inc. (12) K has विषाणि मलतां नानि, which
 is gram. incorrect. (13) खेहामारद्वकाराणि वै, an incorrect reading
 in K. Cf. रस.स. Chap. X, v. 101. (14) B reads इत्यौषधिगणा
 (without विसर्ग), which is not gram. correct. K reads इत्यौषधिगणाः.
 M reads इत्यौषधिगणाः.

षष्ठः पटलः ।

६७

क्रियां कुर्वन्ति^१ तद्योगात् शक्तयश्च^२ महारसाः ॥ ४४ ॥

तन्ममाचक्ष देवेशि^३ त्रिमन्यच्छत्तुमिच्छसि ॥ ४५ ॥

इति ओपाव्यतीपरमेश्वरसंवादे^४

रसार्णवे रससंहितायां^५

ओषधिनिर्णयो नाम^६

पञ्चमः पटलः ॥ ५ ॥

षष्ठः पटलः ।

—०००—

ओदेव्युवाच ।^१

देवदेव महादेव शक्तीनां लक्षणं कथम्^२ ।

रसकर्माणि योग्यत्वे^३ संस्कारस्तस्य कथ्यताम् ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।^४

-
- (1) K and M read 'कुर्वन्ति', which is gram. inc. (2) B has .
इच्छयश्च. M has व्यक्तयश्च. (3) This charaṇa is wanting in M.
(4) This portion is wanting in B. (5) रसार्णवे is wanting in M.
(6) K reads ओषधिनिर्णयो नाम.
-

- (1) M reads only देवी. (2) K reads तथा. (3) K has
वेद्यने or वेद्यने, which is unintelligible. (4) M has only भैरवः.

कदाचिद्गिरिजा देवी^१ हरं दृष्ट्वा मनोहरम् ।
 सुमोच यत्तदा वीर्यं^२ तज्जातं शुभमभ्रकम्^३ ।
 पोतं कृष्णं तथा शुक्लं रक्तं भूमिषु सङ्गमात्^४ ॥ २ ॥
 अभ्रकं काम्त्वपाषाणं^५ वच्चं वैक्रान्तकं गृण ॥ ३ ॥
 पिनाकं दुर्दरं नागं^६ वच्चं चाभ्रं चतुर्विधम्^७ ।
 पिनाकेऽग्निं प्रविष्टे तु शब्दश्चिटिचिटिर्भवेत्^८ ॥ ४ ॥

- (1) B reads दैर्घ्यं. (2) K has सुमोच यत्तदवीर्यं, which is inc.
 (3) B reads तज्जातः, which is not grammatically correct, अभ्रकं being neuter. K reads तच्च जातं समभ्रकम्. M reads शुभमभ्रकम्, which is inc. [For अभ्रक as गौरीतेजः vide रसरत्नसमुच्चय Chap. II. v. 3. For रस as हरतेजः vide ditto Chap. I. vs. 61—68.] (4) B has पोतं कृष्णं तथा रक्तं तत्तद्भूमिषु सङ्गमात्, wherein only three sorts of muck are mentioned ; whereas four sorts are stated in रस.स. Chap. II. vs. 5, 10. K has पोतं कृष्णं तथा शुक्लं रक्तं धूम्रं खसगमात्. M agrees with B in the first charapa, but wants the second charapa, stating partially तद्भूमिषु सङ्गमात्. We have adopted the above reading after collating all the texts and specially referring to what follows (in the 8th śloka.) (5) B reads लाङ्घपादैकं. K reads लाङ्घपादाक्तं. Here we have adopted the reading in M, which states four objects—1. अभ्रकं, 2. काम्त्व, 3. वच्च and 4. वैक्रान्तकं. These four objects (called शक्तिः) are described in this Paṭala. Vide śloka 139. (6) सितकं दुर्दरं नागं, a variant in M. (7) B reads चतुर्भुजं. K reads वच्चं चैति चतुर्विधं. Cf. रस.स. Chap. II. v. 10. (8) K has चिटिचिटिर्भवेत्. M has an erroneous reading शब्दं चिटिचिटिं भवेत्.

दुर्दुराग्निं प्रविष्टे तु^१ शब्दः कुकुटवद्भवत्^२ ।
 अग्निं प्रविष्टं नागन्तु^३ फूत्कारं देवि मुञ्चति ॥ ५ ॥
 अग्निं प्रविष्टं बज्रं तु^४ वज्रवत्तिष्ठति प्रिये ॥ ६ ॥
 कुष्ठप्रदं पिनाकाभ्रं दुर्दुरं मरणप्रदम्^५ ।
 नागं देहगतं नित्यं व्याधिं कुर्याद्भगन्दरम् ॥ ७ ॥
 रसे रसायने चैव योज्यं^६ वज्राभ्रकं प्रिये ।
 अनेकवर्णभेदेन तच्चतुर्विधमभ्रकम्^७ ॥ ८ ॥
 रक्तं पीतञ्च हेमार्थं^८ कृष्णं हेमशरीरयोः^९ ।
 तारकभ्रमणि शुक्लं च काचकिट्टं सदा^{१०} त्यजेत् ॥ ९ ॥
 एकपत्रं कृतं^{११} पूर्वम् अभ्रकं सुरनायिके ।

- (1) K reads अग्निप्रविष्टे. M reads दुर्दुराग्निं प्रविष्टे च, wherein the first term is incorrect. (2) K has कुकुटवद्भवत्. (3) B and M read अग्निं प्रविष्टो नागन्तु. But these texts read the word as neuter in all other places. (4) B has अग्निप्रविष्टं बज्रं तु, wherein the second term is incorrect. K and M have अग्निं प्रविष्टं वज्रं तु, which is gram. inaccurate. (5) K has मरण प्रिये. Cf. रस.स. Chap. II. vs. 6—9. (6) K reads योज्य. (7) B has येकैक वर्णभेदेन, wherein the first term is incorrect. K has an entirely different hemistich, which runs thus :—अग्ने सत्वाधिर्योगेन योजनीया यथाक्रम. M has अनेकवर्णभेदेन, wherein the first term is inc. (8) M reads रक्तं सितञ्च हेमाम्. Cf. रस.स. Chap. II. v. 10. (9) Vide रस.स. Chap. II. v. 11, where the black mica is highly praised for its merits—“कृष्णवर्णमि काटिकाटिशुषाधिकम्.” (10) B reads सदा, which is inc. K reads कौट. M reads काचं किट्ट. (11) M reads एकपत्रकृतं.

अगस्त्यपुष्यतोयेन^१ कुमुदानां रसेन च ॥ १० ॥

कपि^२तिन्दुकजम्बीर मेघनादपुनर्नवैः^३ ।

यवचिञ्चारनालाङ्ग करवोराकणोत्पलैः ॥ ११ ॥

वनसूरणभूधात्री-भिण्डिमूलाङ्गवेतसेः ॥

मेघशृङ्गी^४शशवसा शृङ्गतैलशमोरसेः ॥ १२ ॥

वज्रवल्लीक्षीरकन्द^५-मरिचंः सुमुखेन च^६ ।

त्रिदिनं स्वेदयेद्देवि जायते दोषवर्जितम् ॥ १३ ॥

धान्याभ्रकं^७ पुरा कृत्वा^८ सुस्रव्यं नवनीतवत्^९ ।

त्रिशत्पलं व्योमरजः^{१०} क्षुद्रमत्स्यपलद्वयम्^{११} ॥ १४ ॥

तिलचूर्णपलं^{१२} गुग्गा-त्रिपलं^{१३} पादटङ्कणम्^{१४} ।

गोधूमबद्धा^{१५} तत्पिण्डी पञ्चगव्येन भाविता ॥ १५ ॥

(१) K has अगस्ति. M has. अगस्त्यपुष्यसारिण. (2) M reads क्षन्ति.

(3) K has पुनर्नवा, which is gram. incorrect. (4) B reads मेघशृङ्गः.

(5) B reads क्षीरकन्द, which is an error of the scribe. K reads क्षीरकन्द, which is not accurate. (6) K has सुमुखेपि च, which has no sense.

M reads मरीचैः. (7) B reads धान्यभ्रकं, which is inc. K reads धान्यभ्रक.

(8) K has पुरस्कृत्य. (9) B has नवनीतवान्, which

is incorrect. K has सुस्रव्य, which is also inc. (10) त्रिशत्पलव्योम-

रजः, a variant in K. त्रिशत्पल व्योमरजः, a variant in M, wherein the first term is inc. (11) K reads क्षौद्र. M reads फल. Both the read-

ings seem to be inc. (12) K reads तिलचूर्णपल, which is evidently an error of the scribe. M reads तिलचूर्णफल, which is inc. (13) B

and M read गुग्गादिफल, which seems to be an error. (14) B reads

पादं टङ्कणम्. (15) M reads गोधूमबद्धा, which is not gram. correct.

धमनात् कोष्ठिकायन्त्रे भस्त्राभ्यां¹ तीव्रवह्निना ।
 पतत्यध्वकसत्त्वं तु² सत्त्वानि निखिलानि च³ ॥ १६ ॥
 स्वेदनौषधिनिर्व्यास⁴-लोलितं पुटितं सृष्टः ।
 सृतं तु पञ्चनिचुल⁵-पुटैश्चेद्बलपोतकम्⁶ ॥ १७ ॥
 पिण्डितं व्योम निष्कृदं⁷ दत्त्वा सत्त्वं निरञ्जनम्⁸ ।
 उमाफलैश्च पुष्पैश्च⁹ षष्टिकाक्ष¹⁰परिप्लुतैः ।
 ओमदण्डविमर्देन गगनं द्रवति स्फुटम् ॥ १८ ॥
 अम्बिजारं नवे कुम्भे स्थापयित्वा धरोत्तरम्¹¹ ।
 गगनं द्रवति क्षिप्रं सुक्ताफलसमप्रभम् ॥ १९ ॥
 शतधा कञ्चुकौचूर्णं कञ्चुकौरसभावितम्¹² ।
 द्रावयेद्गगनं देवि¹³ लोहानि सकलानि च ॥ २० ॥

-
- (1) M has हस्ताभ्यां. For कोष्ठिकायन्त्रं vide 4th Paṭala, śloka 56-58.
 (2) पतत्यध्वकसत्त्वानि, a variant in M. (3) M reads विविधानि च. The portion commencing from गोधूमवह्ना and ending in च is not found in K. (4) M has स्वेदनं भूमयानव्यास, which has no clear sense. [A list of चापधिस for स्वेदन is given in detail in the 4th Paṭala.]
 (5) K reads निचुला. M reads निचुल. (6) पुटैश्चेद्बलपोतकम्, a variant in M. (7) B reads निष्कृद. K reads निष्कृद. M reads व्यापक टङ्ग. None of the readings appears to be correct. (8) M reads सल-निरञ्जन. (9) K reads वृक्षैश्च. (10) B reads षष्टिकाक्ष. K reads कोष्ठिकाक्ष. (11) K reads धरोत्तर. (12) M reads भावितः, which is grammatically incorrect, as it is stated as an adjective to चूर्ण. (13) K reads दिव्यं.

धान्यान्नके पर्युषितं^१ निचुलक्षारवारिणि^२ ।
 स्थितं तद्भवतां याति निलंपरससन्निभम्^३ ॥ २१ ॥
 अगस्त्यपुष्यतोयेन पिष्टा स्मरणकन्दके ।
 कोष्ठभूमिगतं^४ मासं जायते रससन्निभम् ॥ २२ ॥
 छागमूत्रेण संसिक्तं^५ कपि^६तिन्दुकरिणुना ।
 अभ्रकं वापितं^७ देवि जायते जलसन्निभम्^८ ॥ २३ ॥
 काकिनी^९बीजवूर्णेन घृष्ट^{१०}मभ्रकजं रजः ।
 स्रुद्धिर्क्षीरेण समग्रं सितं धातं^{११} द्रुतं^{१२} भवेत् ॥ २४ ॥
 अपामार्गस्य पञ्चाङ्गमभ्रकञ्च सुपेषितम्^{१३} ।
 स्थापयेन्मृन्मये पात्रे^{१४} तद्भवेत् सलिलं यथा^{१५} ॥ २५ ॥

- (1) धान्यान्नके पर्युषिते, a variant in K. (2) B has निचुल क्षीर-
 वारिणी. K has निचुलक्षारवारिणि. M has निचुल क्षारवारिणी. We have
 adopted a reading after collating all the texts. (3) B reads
 सन्निभः, which is incorrect, as it is an adjective to तत्. K reads अनले
 रससन्निभ. M reads निलंपे. (4) B reads गोष्ठभूमिगतं. This śloka
 (22nd) is wanting in K. (5) M reads सयुक्त. (6) K reads
 कपी. (7) K reads धापित. M reads पाषित. (8) M reads
 रससन्निभ. (9) K reads वाकिनी. (10) B reads कष्ट. (11) K
 reads स्रुद्धिर्धातं. (12) B reads द्रुतं, which is not accurate. [Up-
 country-men generally pronounce स्रु as रु; hence they pronounce द्रुतं
 as द्रुत.] (13) K reads सधकं च सुपेषित. (14) M reads देवि.
 (15) द्रवते सलिलं यथा, a variant in K. जायते रससन्निभ, a variant in M.
 After this we find in M a hemistich, which is nearly a repetition of the
 former, the hemistich runs thus :—काकिनीबीजवूर्णेन तद्रसैः सलिलं यथा.

वृष्टमभ्रकचूर्णं तु^१ कपालीमरिचैः सह ।
 शिलाया वापितं भूयो^२ ऽप्यगस्त्यरससंयुतम्^३ ॥ २६ ॥
 मार्जारपादोस्तरस^४-फलमूलाक्षमर्दितम् ।
 मातुलुङ्गफले^५ न्यस्तं ब्रीहिमध्ये^६ निधापयेत् ।
 तद्रवेत् पक्षमात्रेण^७ शिलासैन्धवयोजितम् ॥ २७ ॥
 एकपत्रोक्तं सप्तदिनं^८ मुनिरसे क्षिपेत्^९ ।
 दार्वीमरिचसंमिश्रं^{१०} मोर्वीरसपरिप्लुतम्^{११} ॥ २८ ॥
 सौवर्चलयुतो मेघा^{१२} वज्रवल्गोरसप्लुतः ।
 शरावसंपुटे धातो^{१३} जायते जलसन्निभः^{१४} ॥ २९ ॥
 वेगाफलस्य^{१५} चूर्णं समप्रभ्रकजं रजः ।

- (1) B reads वृत् instead of वृष्ट. M reads च instead of तु. (2) शिलाया
 वापितं भूय, an incorrect variant in K. शिलावापितं भूयो, an incomplete
 variant in M. (3) अगस्त्यरससंयुतं, a variant in B. अगस्त्यरसमावृतं,
 an incorrect variant in K. (4) K reads मार्जारपादस्तरस. M reads
 मार्जारपादस्तरस. (5) K and M read मातुलुङ्गफले. (6) M reads
 ब्रीहिमध्ये, which appears to be incorrect. (7) K reads पक्षमात्रेण.
 M reads तद्रवेः, which is inc. (8) B reads एकपत्रोक्तसप्त. M reads
 एकपत्रोक्तसप्ते दिनं. (9) B and M have मुनिरसालितम्. (10) B
 has मरिचैः संमिश्र, which is inc. K and M have मरौचसंमिश्र. (11) K
 reads मोर्वीरसपरिप्लुत. M reads मोर्वीरसपरिप्लुत. (12) K has युतो
 मेघो. This charana and the next are wanting in M. (13) K reads
 शरावसंपुटे धातो. M reads शरावसंपुटे धाते. (14) M reads erroneously
 जायते अलसन्निभम्. (15) B reads वेगाफलस्य. M reads वेगाफलस्य.

भावितं¹ कुलिशक्षीरे धातं द्रवति² तत्क्षणात् ॥ ३० ॥
 वज्रवल्लीरसैः³ पिष्टा व्योम सौवर्चलान्वितम् ।
 शरावसंपुटे पद्मा⁴ द्रवेत् सलिलसन्निभम् ॥ ३१ ॥⁵
 गोमांससैन्धवाकैस्तु⁶ मुनितोययुतं पुनः ।
 कदलो⁷ कन्दकान्तःस्थं गोमयाग्नी त्यृष्टं द्रवेत् ॥ ३२ ॥
 कृष्णाम्बपत्रं⁸ संष्टञ्च पीलुतैलेन लेपयेत्⁹ ।
 सप्ताहमातपे तप्त-मान्ने क्षिप्वा¹⁰ दिनत्रयम् ॥ ३३ ॥
 वज्रार्कचिचकक्षारं तुम्बीक्षारस्तथार्जुनः¹¹ ।
 सर्जक्षारो¹² यवक्षारष्टङ्गणक्षारमो¹³ भवेत् ॥ ३४ ॥
 क्षीरकन्दरसं चैव¹⁴ वज्रकन्दरसं तथा¹⁵ ।

-
- (1) K reads साधितं. (2) M reads भवति. (3) K and M read रसैः. (4) K reads युक्तं. M reads पक्के. (5) This śloka contains an idea, which is similar to that in the 29th. (6) B has गोमांससैन्धवाकैस्तु. K has गोमांसं सैन्धवाकैस्तु. M has गोमांसं सैन्धवाकैस्तु. We have adopted the above reading after collating all the MSS. (7) K reads कदलि. (8) B has कृष्णाम्बपत्रं, the letter क being redundant mars the metre. (9) पीलुतैलेन लेपयेत्, a variant in K, which is inc. (10) K reads तैले. M reads क्षिप्तं. (11) B reads तुम्बीक्षारं. K reads तुम्बिक्षारं. M reads तुम्बीक्षारं. (12) M has सद्यक्षारं, which appears to be the error of the scribe. (13) यवक्षारं टंकयाक्षारमो, a variant in B. यवक्षारटङ्गणक्षारमो, a variant in M. (14) B and K read रसचैव, which is not correct, since it is an object to लेपयेत्. (15) B and K read रसक्षय, which is also inc. for reason stated just above.

दृष्टतीक्ष्णयसंयुक्तं चारवर्गस्य लेपयेत्^१ ॥ ३५ ॥
 कल्केनानेन लिप्तं तत् पत्राभ्रं^२ कांस्यभाजने ।
 धमनात्^३ सूर्यतापोत्यात्^४ त्रिदिनेन द्रुतं^५ भवेत् ॥ ३६ ॥
 अथवाभ्रकपत्रं तु^६ कञ्चुकोक्षीरमध्यगम् ।
 भावयेच्च तथा तेन^७ यावच्चूर्णं ततो^८ भवेत् ॥ ३७ ॥
 ग्राहयेदभ्रपत्राणि^९ निक्षिप्यान्ते दिनत्रयम् ।
 लेपयेत्तेन कल्केन कांस्यपात्रे निधापयेत् ।
 सूर्यतापेन^{१०} समाहं द्रुतिः^{११} सञ्जायते क्षणात् ॥ ३८ ॥
 काकाच्छीफलचूर्णेन^{१२} द्रावकैः पञ्चभिस्तथा ।
 अभ्रकस्य युतं चूर्णं ध्यातं मूषागतं^{१३} द्रवेत् ॥ ३९ ॥
 ॥ इति अभ्रकविधिः ॥

-
- (१) चारवांशाखिल भवेत्, an incorrect and. absurd reading in K.
 (२) B reads पात्राभ्र, which seems to be inc. (3) B reads धामनात्.
 K reads धामनात्. (4) सूर्यतापस्य, a reading in K. सूर्यतापाह, a read-
 ing in M. (5) B reads erroneously त्रिदिनदृष्ट. (6) M reads
 पावन्, which seems to be inc. (7) B has तथादिन, which is inc.
 [It ought to have been तथानेन.] (8) यावच्चूर्णसमं, a variant in K.
 यावच्चूर्णं तने, a variant in M, wherein the last term is inc. (9) M
 reads पात्राणि, which seems to be inc. (10) K and M read सूर्यतापेन.
 But as all the texts have ताप in the 36th śloka, so we have adopted it
 in order to keep uniformity. (11) B reads द्रुतिः, which is inc. for
 reasons stated before. K reads द्रुति (without विस्मय) which is inc. M
 reads द्रुतं. (12) काकाच्छीद्रावकैः पञ्च, a variant in B. M reads काकाश्च.
 (13) K reads मूषागतं. It is a blunder. Vide p. 39, note (11).

भ्रामकं चुम्बकं चैव^१ कर्षकं द्रावकं^२ तथा ।
 एवं चतुर्विधं कान्तं रोमकान्तञ्च पञ्चमम् ॥ ४० ॥
 एकद्वित्रिचतुःपञ्च-सर्व्वतोमुखमेव तत्^३ ।
 पीतं कृष्णं तथा रक्तं चिक्वर्णं^४ स्यात् पृथक् पृथक् ॥ ४१ ॥
 क्रमेण देवतास्तत्र ब्रह्म^५ विष्णुमहेश्वराः ॥ ४२ ॥
 स्पर्शवेधि^६ भवेत् पीतं कृष्णं श्रेष्ठं रसायने^७ ।
 रक्तवर्णं महाभागे रसबन्धे^८ प्रशस्यते ॥ ४३ ॥
 भ्रामकं तु कनिष्ठं स्यात् चुम्बकं मध्यमं^९ प्रिये ,
 उत्तमं कर्षकं देवि द्रावकं चोत्तमोत्तमम् ॥ ४४ ॥
 भ्रामयेल्लोहजातं^{१०} तु तत्कान्तं^{१०} भ्रामकं प्रिये ।
 चुम्बयेच्चुम्बकं कान्तं कर्षयेत् कर्षकं प्रिये ॥ ४५ ॥
 यत्साक्षाद्द्रावयेल्लोहं^{११} तत्कान्तं द्रावकं भवेत्^{१२} ।
 तद्रोमकान्तं स्फुटितात्^{१३} यथा रोमोद्गमो भवेत्^{१४} ॥ ४६ ॥

- (1) M reads here कर्षकं द्रावकं; but it states afterwards कर्षकं and द्रावक. (2) सर्व्वतोमुखमेव, a variant in K. (3) K reads वर्णतः.
 (4) B reads ब्रह्मा, which is gram. inc. (5) B has स्पर्शवेधी. K has सर्व्ववेधी. Both the readings are gram. inc. (6) M reads वरानने.
 (7) M reads रसबन्ध, which is incorrect. (8) K has मध्यमं चुम्बकं.
 (9) B reads erroneously भ्रामयेल्लोहजातं. (10) M reads erroneously तत्कान्तं.
 (11) यत्साक्षाद्द्रावकं लोहं, a variant in K, which is not accurate. (12) M reads प्रिये. (13) रोमकान्तं तद्गोहं, a variant in K.
 (14) रोमोद्गमकारक, a variant in K.

कनिष्ठं^१ स्यादेकमुखं मध्यं द्विमुखं भवेत्^२ ।
 चतुःपञ्चमुखं श्रेष्ठम् उत्तमं सर्व्वतोमुखम् ॥ ४७ ॥
 भ्रामकं तुल्यकश्चैव व्याधिनाशे प्रशस्यते ।
 रसे रसायने चैव कर्षकं द्रावकं हितम् ॥ ४८ ॥
 मदीक्षस्तगजः सूतः^३ कान्तमङ्गुशमश्नते ।
 क्षेत्तं खात्वा^४ ग्रहीतव्यं^५ तत्प्रयत्नेन भूयसा^६ ॥ ४९ ॥
 मारुतातप^७ विक्षिप्तं वर्जयेत् सुरमुन्दरि ।
 वह्निःस्थितं त्वयस्क्रान्तं^८ छागरक्तेन भावयेत् ॥ ५० ॥
 छागरक्तप्रलिप्तेन^९ वाससा परिवेष्टयेत्^{१०} ।
 छागचर्मपरीवेष्ट्य^{११} विन्यसेत् पूर्व्ववत् क्षितौ ॥ ५१ ॥
 उद्धृतं^{१२} सप्तभिर्मांसैः तोयकुम्भे विनिक्षिपेत् ॥ ५२ ॥

-
- (1) M reads कनिष्ठि, which is incorrect. (2) द्विमुखं मध्यं भवेत्, a variant in K. मध्य मन्त्रिमुखं भवेत्, a variant in M, which ought to be मध्यं विमुख. (3) M reads गजसूतः, which is inc. (4) K reads खात्वा. (5) All the MSS. read ग्रहीतव्यं, which is gram. inc. (6) M read भूयसः. (7) मारुतातप, an incorrect reading in B. मारुतायत, a reading in K, which can be maintained with difficulty. मान्भतातप, a reading in M, which is absurd. (8) K reads वह्निःस्थितं त्वयस्क्रान्तं, which is incorrect. M reads वह्निःस्थितं यस्क्रान्तं. (9) छागरक्तप्रलिप्तेन, an incorrect variant in M. (10) B and M read तप वेष्टयेत्. (11) B has परिवेष्टा. K has छागचर्मो. M has परिवेष्टा. None of these is perfectly correct. (12) B reads उद्धृतं. K reads उद्धृत्य. Both are inc. M reads सप्तभिर्मांसैः, which is unintelligible.

रक्तपुष्पैः सदा पूज्यं रक्तमाध्यानुलेपनैः ।
 पूजितं मद्यमांसेष योज्यं रसरसायने^१ ॥ ५३ ॥
 संस्कृतं कागरक्तेन भ्रामकं तुम्बकं भवेत् ।
 अनेन क्रमयोगेन द्रावकं भवति प्रिये ॥ ५४ ॥
 सूतलोहस्य वक्ष्यामि संस्कारमतिसौख्यदम् ।
 जोषदेहे प्रवेशे च देहसौख्यबलप्रदम् ॥ ५५ ॥^२
 कान्तलोहं विना सूतो देहे न क्रामति क्वचित् ।
 वेधयेद्व्यापयेच्छीघ्रं^३ तैलबिन्दुरिवाश्रयि ॥ ५६ ॥
 न सूतेन विना कान्तो न कान्तः सूतवर्जितः^४ ।
 कान्तसूतसमायुक्तः^५ प्रयोगो देहधारकः^६ ॥ ५७ ॥
 यवचारन्तु संगृह्य^७ स्निग्धभाण्डे^८ निधापयेत् ।
 मरिचाभ्रकचूर्णं^९ पिण्डीबन्धन्तु^{१०} कारयेत् ।
 कान्तलोहं द्रवेदध्यातं^{११} नात्र कार्या विचारणा ॥ ५८ ॥

- (1) B has रसरसायनैः. M has only सारयने, a defective charaṇa.
 (2) This śloka (55) is not found in K and M. (3) बहुयुग्हापयत् सिद्धिः, a variant in K, which has no clear sense. (4) M reads सूतवर्जितः, which is incorrect. (5) K has कान्तः सूतसमायुक्तः. M has कान्तसूतसमायोग. Both the readings seem to be incorrect. (6) K reads देवधारकः, which is erroneous. (7) यावत् चारं तु संगृह्य, a variant in B. K reads यवचारन्तु संगृह्य, which is inc. M has यवचारात् संगृह्याः, which is gram. inc. (8) M reads तन्निघ्न भाण्डे. (9) K and M read मरीचाभ्रकचूर्णं. (10) K has पिण्डिबन्ध तु. M has बिम्बिबन्धन्तु, which is inc. (11) B has मतेत् ध्यातं. K has यतध्यात. Both are inc.

त्रिंशच्चुम्बककान्तं च^१ पिष्टा तु त्रिफलाश्रसा^२ ।
 तेनैव क्षालनं कार्यं पञ्चनिष्कं तु टङ्कणम् ॥ ५८ ॥
 जीर्णवस्त्रे^३ विनिक्षिप्य मधुसर्पिर्युतं पुटेत् ।
 संस्थाप्य मासपर्यन्तं तत्र शुद्धिर्भवेद्विधे ॥ ६० ॥
 सिनाड़िकाया मूलं तु^४ दशनिष्कमितं युतम्^५ ।
 फलत्रय^६ कषायेन खले^७ तु परिमर्दयेत् ॥ ६१ ॥
 त्रिमूषासु समं स्थाप्य^८ मष्टाङ्गुलमितासु च ।
 मूषका^९ लेपनं कार्यं तन्मूलं निष्कमात्रकम् ॥ ६२ ॥
 शिवपञ्चमुखीकार्यं^{१०} मूषां^{११} प्रति समं ततः ।
 यन्त्रहस्ते सुसंबध्य^{१२} खोटकं च^{१३} शिलातले ॥ ६३ ॥
 तैलेन मिश्रितं कृत्वा कान्तनागं^{१४} लभेत्ततः ।

'(1) त्रिंशच्चुम्बककान्तं च, a variant in K. (2) पिष्टा तु त्रिफलाश्रसा, a variant in M, which is incorrect. (3) M reads जीर्ण वस्त्रे.
 (4) B has क्षिनाडिकोलात् सृतं तु, which has no clear sense. M has सीनाड़िकाया मूलं तु. (5) K reads दशनिष्कयुतं मितं, which seems to be inaccurate. (6) M reads फलत्रय. (7) All the MSS. read खले.
 (8) K reads त्रिमूषासु समास्थाप्य. M reads त्रिमूषासु संस्थाप्य, which is a defective charaṇa. (9) M reads मूषिका. (10) B has शिव-पञ्चमुखीकार्यं. K has शिवपञ्चमुखीकार्यं. M has शिवपञ्चमुखीकार्यं. (11) K reads मूषां. M reads मूषा, which is gram, inc. (12) यन्त्रहस्ते वधः सर्वे, a variant in K. यन्त्रहस्ते तु सम्बध्य, a variant in M. (13) B reads खोटकं च. M reads तटकच. (14) B reads कान्ते नागं. M reads कान्तं नागं.

अभ्रक^१क्रमयोगिन द्रुतिपातश्च^२ साधयेत् ॥ ६४ ॥

॥ इति कान्तविधिः ॥

सुरासुरैर्मथ्यमाने चीरोदे मन्दराद्रिणा^३ ।

पीतं तदमृतं देवैरमरत्वमुपागतम्^४ ॥ ६५ ॥

पिबतां बिन्द्वो देवि पतिता भूमिमण्डले^५ ।

शुष्कास्ते वज्रतां याता नानावर्णा महाबलाः ॥ ६६ ॥

बिन्द्वः केऽपि सञ्जाताः^६ सस्यका विमलास्तथा^७ ।

ब्राह्मणाः^८ क्षत्रिया वैश्याः^९ शूद्राश्चैवमनेकधा ॥ ६७ ॥

श्वेता रक्तास्तथा पीताः^{१०} कृष्णाश्चैव चतुर्विधाः ।

पुरुषाश्च स्त्रियश्चैव नपुंसक^{११}मनुक्रमात् ॥ ६८ ॥

वृत्ताः फलकसंपूर्णा^{१२}स्तेजस्वन्तो महत्तराः^{१३} ।

- (1) K has अभ्रकं क्रमयोगिन, which seems to be incorrect. (2) B reads द्रुतिपातश्च. K reads द्रुतिपादेव. M reads द्रुतीपातश्च. None of the above readings is correct. (3) K has चीरोद्भौ मदवारिणा, which is inc. M has मन्दराद्रिणा, which is also inc. (4) रमरत्वमुपागताः, a variant in K, which is grammatically inc. रसुतत्वमुपागतम्, a variant in M. (5) K reads भूमिमण्डलं, which is not accurate. (6) वीजव-
केपि सञ्जात, an incorrect variant in M. (7) B has शस्यकविमला-
स्तथा. K has सस्यकातामलास्तथा. (8) K reads ब्राह्मणा (without विसर्ग),
which is inc. (9) K reads वैश्या (without विसर्ग), which is inc. (10) B reads श्वेता रक्ता तथा पीता, which is gram. inc. (11) K reads
नपुंसक, which mars the metre. (12) वृत्ताफलकसंपूर्ण, an inc. variant in
K. वृत्ताफलकसंपूर्णा, a variant in M. (13) K reads तेजोवन्तो महत्तराः.

पुष्पास्ते निबोद्धव्याः^१ रेखाबिन्दुविवर्जिताः ॥ ६६ ॥

रेखाबिन्दुसमायुक्ताः खण्डाश्चैव तु योषितः^२ ।

त्रिकोणाः पत्तला दीर्घाः^३ विज्ञेयास्ते नपुंसकाः ॥ ७० ॥

सत्त्ववन्तो बलोपेता लोहे क्रामणशीलिनः^४ ।

रसबन्धकराः शीघ्रं पुंवज्जाः^५ सुरधन्दिते ॥ ७१ ॥

शरीरकान्तिजननाः^६ स्त्रोवज्जाः स्वल्पशक्तयः^७ ।

नपुंसकाः सत्त्वहीनाः कष्टं^८ लोहे क्रमन्ति च ॥ ७२ ॥

क्षत्रियाः^९ सर्वकार्येषु वर्ज्याश्च^{१०} रसकर्माणि ।

उत्तमा मध्यमाश्चैव कनिष्ठाः परिकीर्त्तिताः ॥ ७३ ॥

स्थूलातिस्थूलमध्याय सूक्ष्माः सूक्ष्मतराः^{११} प्रिये ।

आस्फोटदाहभेदैश्च^{१२} निर्व्यूह्या^{१३} निरुपद्रवाः ।

-
- (1) B reads निबोद्धव्या. K and M read निबोधव्या, which is incorrect.
 (2) B reads खण्डैश्चैव तु योषितः. K has व्यक्तसाश्चैव योषितः. M has योषिताः. Both are inc.
 (3) त्रिकोणाः पत्तला दीर्घाः, a variant in B. त्रिकोणाः पत्तला दीर्घाः, a variant in K. त्रिकोणा वस्तुला दीर्घाः, a variant in M.
 ( ) B reads कसणशीलिनः, which is not perfectly correct. M reads क्रामणि, which is inc.
 (5) B and K read erroneously पुंवज्जा (without विसर्ग). M reads पुर्ववज्ज, which is absurd.
 (6) B has जनना (without विसर्ग). M has जनन. Both are gram. inc.
 (7) M reads स्वल्पशक्तयः, which is inaccurate.
 (8) M reads कष्ट.
 (9) B and M read क्षत्रियः, which we have rejected, the term क्षत्रिय being stated in the previous śloka (67th).
 (10) K reads वर्ज्याश्च.
 (11) M has सूक्ष्मपुष्पतराः.
 (12) आस्फोटदाहभेदाश्च, a variant in K. आस्फोटदीर्घभेदाश्च, a variant in M.
 (13) B reads निर्व्यूह्या, which seems to be inc.

वीर्यवन्तश्च^१ ते ज्येष्ठा निर्मला बलवत्तराः^२ ॥ ७४ ॥
 रसायने भवेद्दिप्रो^३ ह्यणिमादिगुणप्रदः^४ ।
 क्षत्रियो मृत्युनाशार्थो^५ बलीपलितरौगहा^६ ॥ ७५ ॥
 द्रव्यकारो तथा वैश्यः^७ शरीरं दृढतां नयेत्^८ ।
 व्याधिप्रशमनं शुद्धो^९ वयःस्तम्भं करोति च^{१०} ॥ ७६ ॥
 क्लीवे क्लीवाः स्त्रियः स्त्रीणां^{११} सर्वेषां पुरुषा हिताः ॥ ७७ ॥
 यथा जातिस्तथोक्ताहं^{१२} यथा सत्त्वं तथा गुणान्^{१३} ।
 यथा रुचिस्तथा शीलं यथा शीलं तथा वरम्^{१४} ।
 यथा वरस्तथा^{१५} वर्षं कुर्वन्ति कुलिशाः प्रिये ॥ ७८ ॥
 श्यामा शमो घनरवो वर्षाभूम्भक्तकोद्रवाः^{१६} ।
 आखुरकर्णौ^{१७} मुनितरुः कुलथं चास्त्ववेतसम् ॥ ७९ ॥
 मेघशृङ्गी रसोऽप्येषां^{१८} कन्दस्य^{१९} सूरणस्य तु ।

- (1) K reads वीरवन्तश्च. (2) बलवत्तराः, a reading in K.
 (3) K reads भवेद्दिप्रो, which is gram. inc. (4) K and M read
 गुणप्रदः. (5) K has क्षत्रियोः मृत्युनाशार्थ, which has no sense. (6) K
 reads नाशनाः. (7) K has द्रव्यवहिकरा वैश्याः. (8) K has शरीर-
 दृढताकराः. (9) K reads व्याधिप्रशमनाः शुद्धाः. (10) K has वयः-
 स्तम्भकरा हि ते. (11) M reads erroneously क्लीवे क्लीवस्त्रिय स्त्रीणां.
 (12) K reads भयाहं. [उक्ताहं &c. are objects to कुर्वन्ति] (13) K
 reads यथावयं तथा गुणाः, which has no sense. (14) This charaṇa
 and the next are not found in K and M. (15) B reads यथा वरं
 तथा. (16) M reads वर्षाभूम्भक्तकोद्रवाः. (17) B reads erroneously
 आखुरकर्णौ. K reads आखुरकर्णौ. (18) B has रसे त्वेगं. K has रसे वैगं.
 (19) B reads कन्दस्य M reads कन्दस्य. Both are inc.

शोधयेन्निदिनं वक्षं शुद्धिमेति¹ सुरेश्वरि ॥ ८० ॥
 मेघशृङ्गं मुजङ्गास्थि कूर्मपृष्ठं² शिलाजतु ।
 झुक्कीलालरसं स्तम्भं³ कान्तपाषाणमेव च ॥ ८१ ॥
 वक्षकं चापि वैक्रान्तं⁴ तन्मध्ये प्रक्षिपेत् प्रिये ।
 तीव्रानले पुटं⁵ दत्त्वा पुटान्तं⁶ यावदागतम् ॥ ८२ ॥
 कुलत्थं कोद्रवं⁷ चापि हयमूत्रेण पेषयेत् ।
 तप्तं निपेचयेत् पीठे⁸ यावत्तद्भस्मतां गतम् ॥ ८३ ॥
 एष कापालिको⁹ योगी वज्रमारण उत्तमः¹⁰ ॥ ८४ ॥
 मात्तिकं मेघशृङ्गं च¹¹ शिलागन्धकटङ्कणम्¹² ।
 वैक्रान्तं तालकं चापि¹³ वज्रोक्षीरपरिप्लुतम्¹⁴ ॥ ८५ ॥

-
- (1) M reads सिद्धिमेति, which is not accurate. (2) B has कर्म-
 पृष्ठ, which is evidently an error of the scribe. (3) झुक्कीलालरसस्तम्भं,
 a variant in K. (4) K reads वज्र चापि सुवज्र च. After this, next
 four charaṇas are not found in K. (5) M reads पुट. (6) B
 reads पुटं तं, which seems to be an error. (7) M reads कुलस्थकोद्रव,
 which is an error of the scribe. (8) B reads पीठे, which appears
 to be inc. K reads पृष्ठे. M reads तस्मिन्निपेचयेत् पृष्ठे. (9) B reads
 कापालिको, which seems to be the blunder of the scribe. (10) B
 and M read वज्रमारणसुत्तमम्, which can also be maintained grammati-
 cally. (11) मेघशृङ्गे च, a variant in B, which is evidently an error.
 (12) शिलागन्धकटङ्कणं, a reading in M, which is incorrect. (13) B
 reads तालकं चापि. K reads चैव. (14) M reads वज्रोक्षीरं परिप्लुतम्,
 which is inc.

लेपं मूषोदरे^१ दस्वा समावर्त्तं तु^२ कारयेत् ।
 म्रियन्ते हीरकास्तत्र दन्ते सम्यङ्गिलन्ति च ॥ ८६ ॥
 गन्धकं च शिलाधातुं^३ भ्रामकस्य सुखं तथा^४ ।
 शशकस्य च दन्ताश्च^५ बेतसास्तेन पिषयेत् ॥ ८७ ॥
 अनेन सिद्ध^६ कल्केन मूषालेपं^७ तु कारयेत् ।
 अन्यमूषागतं धातं^८ वज्रं तु म्रियति क्षणात् ॥ ८८ ॥
 तेनैव^९ मिलितं वज्रं तारह्मिन्नि न संशयः ॥ ८९ ॥
 तालकं गन्धकं कान्तं ताप्यं कर्पूरटङ्गणम् ।
 चिञ्चास्थि^{१०} मेषशृङ्गं च^{११} स्त्रीरजःपरिपिषितम्^{१२} ।
 मूषालेपगतं^{१३} धातं वज्रं तु म्रियति क्षणात् ॥ ९० ॥
 शरपङ्कस्य पञ्चाङ्गं^{१४} पेथं स्त्रीरजसा ततः^{१५} ।

-
- (1) K reads मूखोदरे, which is incorrect. Vide p. 39, note (11).
 (2) K reads सवताका तु. (3) गन्धकश्च शिलाधातु, an incorrect variant in K. M reads गन्धकश्च शिलाजातु, which is also inc. (4) K has भ्रामकस्य सुखलया, which is gram. inc. (5) B reads दन्ताश्च, which is not correct. K reads शशकस्य तु दन्ताश्च, which is also not perfectly correct.
 (6) M reads सत्य. (7) Both B and K read मूषालेप. Vide p. 39, note (11). (8) B has not the term धात. K reads मूषागत. (9) B reads तेनेत, which is evidently an error. After this charaṇa two ślokaś are wanting in M. (10) K reads चिञ्चास्थि, which is not correct.
 (11) B reads मेषशृङ्गं च. (12) K reads परीवेष्टितं, which is inc. (13) K reads मूषालेपागतं, which is not correct. (14) K has सवाङ्गं.
 (15) B reads erroneously स्त्रीरजस ततः. K reads रजसमन्वितम्. M reads अजसागतः, which is erroneous.

पेटारी^१बीजमयवा संपेषं तण्डुलाभसा^२ ॥ ८१ ॥

पेषं त्रिकर्षकार्पास^३मूलं वा तण्डुलाभसा ।

भारतराकामूलं वा^४ स्त्रोस्तब्धेन तु पेषितम्^५ ॥ ८२ ॥

पेषयेद्वज्रकन्दं वा^६ वज्रोक्षीरेण^७ सुव्रते ।

तत्कल्कपुटितं धातं^८ वज्रं चैव मृतं भवेत् ॥ ८३ ॥

महानदीश्वेतशुक्रां^९ दिनमेकान्तु भावितम्^{१०} ।

क्षीरेणोत्तरवारण्याः^{११} कल्केनानेन्द्र^{१२} सुव्रते ॥ ८४ ॥

तालैर्न मेघशृङ्गा च^{१३} वज्रवज्रा च^{१४} वेष्टितम् ।

अभ्यसूषागतं धातं^{१५} वज्रं तु म्रियते क्षणात् ॥ ८५ ॥

- (1) K reads पेटरी. M reads पेटारि. (2) पेषिकं तण्डुलाभसि, a variant in K. (3) K has त्रिकर्षकार्पास. M has त्रिवर्षकार्पास. (4) भारतराकामूलं वा, a variant in K. भारोतराकामूलं वा, a variant in M, which seems to be inc. (5) K reads च पेषितं. M reads सुपेषितम्. (6) पेषयेद्वज्रकन्दं वा, a variant in K. (7) M reads वज्रोक्षीरेण, which is an error of the scribe. (8) तत्कल्क पुटिधातं, a defective variant in B. तत्कल्क पुटितधातं, a variant in M. (9) K has महानदीश्वेतशुक्रा, which is gram. inc. M has महानदीश्वेतशुक्रा. (10) K reads भावितम्. (11) K has no विसर्ग after वारण्या, which is gram. inc. (12) K reads कल्केनाने, wherein न is left out by the scribe. (13) तालैर्न मेघ-शृङ्गाच, an incorrect variant in B. तालैश्च मेघशृङ्गाच, a variant in M. which is also inc. (14) B reads वज्रवज्राच. M reads वज्रवज्राच. Both the readings are inc. (15) K reads अभ्यसूषागतं धात. M reads अभ्यसूषागतधात.

कान्तस्य पिष्टिकामध्ये वज्रं देवि विजिज्ञिषेत् ।
 पेषयेद्बन्धतैलेन म्रियते वज्रमीश्वरि ॥ ८६ ॥
 कुलत्याम्भसि^१ कासोससौराट्टोतालकान्विते^२ ।
 अपामार्गचारयुते^३ वज्रं सितं मृतं भवेत् ॥ ८७ ॥
 अमृताकन्दतिमिर-बीजात्वक्क्षीरेवेष्टितम् ।^४
 मेषशृङ्गगतं^५ वज्रं सुल्लिप्तं म्रियते पुटेः ॥ ८८ ॥
 पेटारी हंसपादी च वज्रवल्ली च सूरणम् ।
 अश्वत्थस्याङ्गुरा देवि सर्व्वे स्त्रीस्तन्यपेषिता^६ ॥ ८९ ॥
 अनेन सिद्धकल्केन वेष्टितं बृहतीफलै^७ ।
 क्षिप्तं वह्निर्मुदा^८ लिप्तं म्रियते सप्तभिः पुटेः ॥ ९० ॥
 श्वेतन्दुरेखापुष्पाम्बु^९-गन्धकत्रयमाक्षिकैः^{१०} ।
 वेष्टितं कुलिशं देवि पुटपाकात्^{११} मृतं भवेत् ॥ ९१ ॥
 अश्वत्थबदरीभिण्डो^{१२}-माक्षिकं^{१३} कर्कटास्थि^{१४} च ।

- (1) B reads कुलित्याम्भसि. M reads कुलस्याम्भस, which is incorrect.
 (2) K has तालकान्वितम्. M has an incomplete and incorrect charapa
 षट्तालकान्विते. (3) अपामार्गचारयुक्ते, a variant in M. (4) This
 hemistich is not found in K. This śloka and the next four ślokas
 (98—102) are not found in M. (5) B reads मेषशृङ्गगते, which
 has no sense. (6) K reads वेषिता (without विसर्ग), which is gram.
 inc. (7) K has बृहतीफलं. (8) K reads क्षिप्ता बज्रौ मुदा. (9) B
 reads श्वेतोदुरेखा. K reads श्वेतादुरेखा. Both are inc. (10) गन्धकं माक्षिकैः
 सह, a variant in K. (11) B has पुटं पाकात्. (12) B reads बदरी.
 K reads भाक्षी. (13) B reads माक्षिकं. (14) K reads कर्कटास्थिः.

सुहीक्षीरेण^१ संपेष्य पुटाद्विप्रो मृतो भवेत् ॥ १०२ ॥

करवोरार्कदुग्धेन मेघशृङ्ग^२ सहिङ्गुलम् ।

उदुम्बर^३समायुक्तं पुटात्^४ क्षत्रियमारणम् ॥ १०३ ॥

बाला चातिबला^५ चैव गन्धकं कर्कटास्थि^६ च ।

क्षीरेणोत्तरवारुण्याः^७ पुटनाद्वैश्यमारणम् ॥ १०४ ॥

कण्डूलसूरणेनैव^८ शिलया^९ लघुनेन च ।

न्यग्रोधशङ्क^{१०}दुग्धेन शूद्रोऽपि म्रियते क्षणात् ॥ १०५ ॥

स्थूला बहुस्थूलपुटेः^{११} नश्यन्ति फलकादयः^{१२} ।

सुखिन्ना^{१३} इव जायन्ते रुदुत्वमुपजायते ॥ १०६ ॥^{१४}

- (1) B has सुहीक्षीरेण. (2) B reads मेघशृङ्ग, which is incorrect.
 (3) M reads औदुम्बर. (4) Both B and M read पुटे; but they read पुटात् and पुटनात् (in the 5th case-ending) before and after this śloka, i.e. पुटात् in 102, and पुटनात् in 104. (5) B reads बला चातिबला (a mere tautology, चातिबला is a kind of बला, which has four different kinds.) [बाला=ह्रीवैर.] K reads बला वा निम्बुना, which has no clear sense. (6) K has कण्डपास्थि. M has गन्धं कण्डवरास्थि, which is inc. (7) पुटेनोत्तरवारुण्याः, a variant in M. (8) K reads कङ्कुनी च सूरणेन, which is not only grammatically incorrect, but also defective in metre. (9) B reads श्रिया, न being left out by the scribe. (10) B reads शङ्ख, which seems to be the blunder of the scribe. (11) K reads पुटे. M reads बहुस्थूलपुटेः. (12) K has शकलादयः. (13) सुखिना is the incorrect reading in B. This hemistich is wanting in K. M reads सुखिन्न, which is inc. (14) After this śloka we find in B—सामान्यवञ्जमारणम्. As other MSS. are silent in this point, we did not adopt this in the body of the text.

पिष्टामलकपञ्चाङ्गं^१ गौराभा^१मिन्द्रवारुणीम् ।
 अनेन देष्टितं^२ वक्षं म्रियते सप्तभिः पुटैः ॥ १०७ ॥
 माष्टवाहकजीवस्य^३ मध्ये वक्षं विनिक्षिपेत् ।
 दोलास्त्रेदे त्पुङ्गं देवि^४ गुणपत्रसमं^५ भवेत् ॥ १०८ ॥
 एरण्डवृक्षमध्ये तु वक्षं देवि विनिक्षिपेत् ।
 एकमासे^६ गते देवि गुणपत्रसमं^७ भवेत् ॥ १०९ ॥
 कान्तस्य पिष्टिकामध्ये^८ वक्षं देवि विनिक्षिपेत्^९ ।
 कार्पास^{१०}निम्बपत्रं च बदरीपत्रसंयुतम् ॥ ११० ॥
 एकत्र पेषयेत्तत्तु^{११} कान्तगोलकवेष्टितम्^{१२} ।
 वाद्ये^{१३} ताम्बूलपत्रेण^{१४} स्थापयेज्जानुमध्यतः^{१५} ॥ १११ ॥
 यामःयेन तद्वज्रं जायते मृदु निश्चितम्^{१६} ।

-
- (1) B reads गौरभा. K reads राजनी. (2) M reads घेषितं.
 (3) K has माष्टवाहकजीवस्य. M has माष्टवाहकजीवस्य. Both the texts seem
 to be incorrect. (4) This charana and the next three are not
 found in B. K reads दोलास्त्रेदे. M reads तालायां स्त्रेदेदेवि.
 (5) K
 reads गुणपत्रसमं. (6) M reads एकमास, which is gram, inc. (7) K
 reads गुणपत्रसम. (8) कान्तस्य पिष्टित वक्ष, a variant in K, which has
 no clear sense. (9) सुस्त्रिर्वासात् जायते, a variant in K, which is
 unconnected. After this we do not find the next two charanas in K.
 (10) B reads कर्पास. M reads कार्पा, 1st being left out by the scribe.
 (11) B reads पेषयेत् तत्तु. M reads पेषयेत् तत्तु. (12) B has कान्त गोलक-
 वेष्टित. M has कान्तगोलकवेष्टितम्, which seems to be inc. (13) B
 reads वाद्य. (14) K reads ताम्बूलपत्रे वक्ष तु. (15) K has
 स्थापयेदनुमध्यतः. (16) This charana and the next are not found in K.

तत्क्षणाभियते^१ वञ्चं तारे हेन्नि न संशयः ॥ ११२ ॥
जम्बोरफलमध्यस्थं वस्त्र^२पोटलिकागतम् ।
काथयेत् कोद्रवकाथे^३ क्रमेणानेन तु त्पुहम्^४ ।
तद्वञ्चं जायते खोटं^५ हेन्ना मिलति तत्क्षणात्^६ ॥ ११३ ॥
नागवज्रा प्रलिप्तं तु तत्पत्रेणैव^७ वेष्टितम् ।
जानुमध्ये^८ स्थितं यामं सृदु सञ्जायते ध्रुवम्^९ ॥ ११४ ॥
मूले वज्रलतायास्तु सृदु वञ्चं विनिक्षिपेत् ।
पुटं दद्यात् प्रयत्नेन भस्मीभवति^{१०} तत्क्षणात् ॥ ११५ ॥
सुखादभ्यकरं ह्याशु^{११} सत्त्वं मुञ्चति तत्क्षणात् ।
सर्वसृत्पुप्रशमनाः^{१२} सर्वसिद्धिकराश्च ते^{१३} ॥ ११६ ॥
अस्थिशृङ्खलमध्यस्थं^{१४} कृत्वा वञ्चं विरन्धितम्^{१५} ।

- (1) M reads तत्क्षणाज्जायते. (2) K reads वञ्चं पोटलिकागतम्. M reads वस्त्रपेटलिकागतम्. (3) K reads कोद्रवकाथैः. (4) M reads तयह, which is senseless. (5) B has only खो. M reads खोट. (6) K reads लक्षणात्. (7) M reads तत्पत्रेणैव, wherein 'न' is gram. inc. (8) K reads यानिमध्ये. (9) K has संजायते द्रुतम्. (10) K reads स्रियते देवि. (11) K has सुखादभ्य करीत्याश, which has no clear sense. M has सुखादभ्यकरा ह्याश. (12) सर्वसृत्पुप्रशमना (without विसर्ग), a variant in B. सर्वसृत्पुः प्रशमनाः, a variant in K. सर्वसृत्पुप्रशमन, a variant in M. All are incorrect. (13) सर्वसिद्धिकराश्च ते, a reading in B, which is not correct. सर्वसिद्धिकराश्च ते, a reading in M, which is absurd. (14) K reads अस्थिशृङ्खलमध्यस्थ. M reads अथ शृङ्खलमध्यस्थ. (15) विरन्धितम्, a reading in K. M has a defective charana - कृत्वा वञ्चं विरन्धितम्.

जलभाण्डे तु तत् स्निग्धं^१ समाहं^२ द्रवतां व्रजेत् ॥ ११७ ॥

चारत्रयं रामठश्च^३ चणकास्त्रवेतसम्^४ ।

चिन्ता^५ ज्वालासुखीक्षीरं स्थलकुम्भी^६रसेन च ॥ ११८ ॥

एतैस्तु मर्दितं वज्र^७ क्षुब्धार्कपयसा तथा^८ ।

दोलायां^९ स्वेदयेद्देवि जायते^{१०} रसवदयथा ॥ ११९ ॥

अथवाप्यभ्रकं^{११} स्निग्धं मौक्तिकं च प्रबालकम् ।

माक्षिकं नीलपुष्पं च^{१२} पीतं मरकतं महत्^{१३} ।

वैदूर्यस्फटिकादीनि^{१४} द्रवन्ति सलिलं यथा ॥ १२० ॥

लोहजातं तथा^{१५} भ्रातम् अग्निवर्णं तु दृश्यते ।

घापितं सक्तदेकेन^{१६} स्रतं जलसमं^{१७} भवेत् ॥ १२१ ॥

सुक्ताफलान्तु समाहं वेतसास्त्रेण भावितम् ।

- (1) K reads तत् चिन्त. M reads जलमध्ये तु. (2) K reads समाहृत. (3) K has चारत्रयं. M has हि रामश्च. (4) K has only चणकास्त्रवेतसा. M has चणकास्त्रवेतसम्. (5) K reads चिन्ता. (6) M reads: स्थलकुम्भी. (7) B has मर्दिता वज्रा. M has मर्दिता वज्र, which is incorrect. (8) M reads पयसस्तथा, which is not correct. (9) M has दोलायां. (10) B reads जायते. (11) B and M read स्रक्त. (12) M reads नीलपुष्पं च, which is inc. (13) B reads मरकतं, which is inc. K reads मरकतक. M reads पीतमरकत भवेत्, which has no sense. (14) All the texts read वैदूर्यं. But the reading we have adopted above is generally used, and stated in रस.स. Chap. VIII. v. 57. (15) K and M read यथा. (16) M reads सक्तदेकेन. (17) B has दंतं समजलं. K has घृत instead of दूत.

अम्बीरीदरमध्यस्थं धान्यराशौ निधापयेत् ।

पुटपाकेन तच्चूर्णं^१ जायते सलिलं यथा ॥ १२२ ॥

॥ इति वज्रविधिः ॥

शृणु देवि महाभागे वैक्रान्ताख्यं महारसम् ॥ १२३ ॥

दैत्येन्द्रो महिषः सिद्धो हरदेहसमुद्भवः^२ ।

दुर्गा भगवती देवो^३ तं शूलेन व्यमर्दयत्^४ ॥ १२४ ॥

तस्य रक्तं तु पतितं यच्च यच्च स्थितं भुवि ।

तच्च तच्च तु वैक्रान्तो वज्राकारो महारसः^५ ॥ १२५ ॥

विन्ध्यस्य दक्षिणे चास्ति उत्तरे नास्ति सर्व्वथा^६ ।

विकृतयति^७ लोहानि तेन वैक्रान्तकः स्मृतः^८ ॥ १२६ ॥

श्वेतः पीतस्तथा रक्तो नीलः^९ पारावतप्रभः ।

मयूरबालसदृशयान्यो मरकतप्रभः^{१०} ॥ १२७ ॥

• (१) K reads तद्वर्णं, which is not correct. (2) सर्व्वदेवसमुद्भवः, a variant in K. (3) B reads भगवति देवि. M reads देवि. (4) तं जलिनैव मर्दयत्, a variant in M. (5) All the texts read वैक्रान्त वज्राकारं महारसं. But the term रस is in masculine gender, meaning mercury or any metal. [Rules on genders are not strictly observed in the Purāṇas and Tantras.] (6) सर्व्वथा सर्व्वसिद्धिदम्, a variant in K, which is unconnected with the context. (7) K reads विकृतयति. M reads निक्कृतयति. Both are gram. inc. (8) K has वैक्रान्तकं स्मृतम्. [The term वैक्रान्त is used here in both the genders, masculine and neuter, as it is stated in रस.स. Chap. IV. v. 73.] (9) M reads खलः, which is erroneous. [But the term कृष्ण is used as its synonym in the next śloka.] (10) This hemistich is not found in M.

देहसिद्धिकरः कृष्णः^१ पीते पीतः सिते सितः^२ ।

सर्वार्थसिद्धिदो रक्तः^३ तथा मरकतप्रभः^४ ।

शेषे हे निष्फले वर्ज्ये^५ वैक्रान्तमिति सप्तधा ॥ १२८ ॥

यत्र क्षेत्रे स्थितं देवि^६ वैक्रान्तं तत्र भैरवम् ।

विनायकं च^७ संपूज्य गृह्णीयात् साधकोत्तमः ॥ १२९ ॥

वैक्रान्तं चूर्णितं सूक्ष्मं सुरासुरनमस्कृतम्^८ ।

व्याघ्रीकन्दस्य मध्यस्थं^९ धमयित्वा पुटे स्थितम्^{१०} ॥ १३० ॥

अश्वसूत्रेण^{११} मृद्वग्नौ स्वेदयेत् सप्तवासरात् ।

छायाशुष्कं ततः कुर्या^{१२}दिदं वैक्रान्तमुत्तमम् ॥ १३१ ॥

अथवा लवणचारमूत्रास्तकृष्णतैलकैः^{१३} ।

कुलत्यकोद्रवकाथे^{१४} स्वेदयेत् सप्त वासरान् ॥ १३२ ॥

- (1) B reads देहसिद्धिकरः कृष्णः. M reads देहसिद्धिकरः कृष्णः, which is inc.
 (2) B and M read पीते पीतः सिते सितः. K reads पीते पीतः सितः सितः. We have adopted the above reading after collating all the MSS.
 (3) B and K read सर्वार्थसिद्धिदो रक्तः. (4) B, K and M read तथा मरकतप्रभम्.
 (5) K reads वर्ज्ये, which is inc. [From this charaṇa the term वैक्रान्त is used in neuter gender-]. (6) B reads स्थितं देवि. M reads यत्र क्षेत्रे स्थितं देवि. Both are gram. inc. (7) K reads तु.
 (8) सुरासुरनमस्कृतं, a variant in B. (9) M reads व्याघ्रीकन्दमध्यस्थं.
 (10) K reads धमयित्वा पुटस्थितं. M reads पुटे स्थितम्. (11) B has अश्वसूत्रेण. M has अश्वसूत्रेण. Both are inc. (12) This hemistich and the next two are wanting in K. M has a defective charaṇa—तथा कुर्या.
 (13) B reads तृप्ततैलकैः. (14) कुलत्यकोद्रवकाथे, a variant in B. कुलत्यकोद्रवकाथे, a variant in M, which is not correct.

बन्धाचूर्णस्तु वैक्रान्तं समाशिनं तु चूर्णयेत्^१ ।
 अजामूत्रेण^२ संभाव्य क्वायाशुष्कं तु कारयेत् ।
 अन्यनाले धमित्वा तु^३ मूषासत्त्वं तु जायते^४ ॥ १३३ ॥
 मोक्षमोरटपालाश-क्षारगोमूत्रभाविताम्^५ ।
 वज्रकन्दशिफाकल्क^६लाक्षाटङ्गणसंयुताम् ॥ १३४ ॥
 वैक्रान्तसम्भवं चूर्णं शेषशृङ्गो^७द्रवान्विताम् ।
 पिण्डितं सूकमूषायां^८ धातं सत्त्वं विमुञ्चति ॥ १३५ ॥
 वैक्रान्तं वज्रकन्दं च^९ पेषयेद्वज्रवारिणा^{१०} ।
 माहिषे नवनीते च^{११} सच्चौद्रं पिण्डितं ततः ।
 शोधयित्वा धमेत् सत्त्वं^{१२} मिन्द्रगोपसमं पतेत्^{१३} ॥ १३६ ॥
 केतकोस्वरसः कांक्षो^{१४} मणिमयं सखेचरम्^{१५} ।

- (1) K reads कारयेत्. M reads पूजयेत्. (2) M reads अजमूत्रेण.
 (3) M reads erroneously अन्यनालधमिता तु. (4) K has मूषासह तु जायते. (5) M reads कोमूत्रभाविताः, which is inc. (6) K has कल्क. M has शिलाकल्क. (7) B reads शेषशृङ्गो, which is inc. M reads शेषशृङ्गि. (8) K reads सूकमूषायां. M reads सूकमूषाया, wherein the omission of शतशर is the error of the scribe. (9) वज्रान्तं वज्रकन्दे च, a variant in K, which has no sense. (10) M reads वज्रवारिणा, which is inc. (11) B reads पेषितं नवनीतेन. M reads माहिषं नवनीतच. (12) शोधयित्वा धमेत् सत्त्वं, a variant in M. (13) इन्द्रगोपसमं भवेत्, a variant in K. M reads इन्द्रगोपसमं पतेत्, which is inc. (14) B reads केतकोस्वरसं कांक्षो. K and M read केतकोस्वरसं कांक्षि. [But the term स्वरस is in masculine gender.] (15) K has सखेचरो, which is not correct. M has सखिमय.

स्वेदनाज्जायते^१ देवि वैक्रान्तं रससन्निभम् ॥ १३७ ॥

॥ इति वैक्रान्तविधिः ॥

सुवर्णं रजतं ताम्रं कान्तलोहस्य वा रजः^२ ।

अग्नेन स्वेदविधिना द्रवन्ति सलिलं यथा ॥ १३८ ॥

इत्युक्तमभ्रकादौनां चतुर्णां लक्षणादिकम् ।

तन्ममाचच्छ देवेशि किमन्यच्छोतुमिच्छसि ॥ १३९ ॥

इति श्रोपार्व्वतीपरमेश्वरसंवादे^३

रसार्णवे रससंहितायां

अभ्रकादिलक्षणसंस्कारनिर्णयो नाम

षष्ठः पटलः ॥ ६ ॥

(1) K reads erroneously स्वेदना ज्जायते: (2) B reads कान्तलोहं च वाजरः. K reads कान्तलोहं च वाजरं. M reads कान्तलोहं च वा रजः. All the texts seem to be incorrect. We have adopted a reading after collating all of them. (3) This portion is wanting in B and M.

सप्तमः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।¹

सह लक्षण²संस्कारै-राज्ञापय महारसान् ।

अन्यच्च तादृशं देव रसविद्योपकारकम् ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।³

मात्रिको विमलः शैलः⁴ चपली रसकस्तथा ।

सस्यको दरदृष्टैव स्त्रोतोऽञ्जनमथाष्टकम्⁵ ।

अष्टौ महारसाश्चैव⁶ मेतान्⁷ प्रथमतः शृणु ॥ २ ॥

क्षणसु भारतं श्रुत्वा⁸ योगनिद्रासुपागतः⁹ ।

तस्य पादतले विह्वं¹⁰ व्याधिन स्रगशङ्कया ॥ ३ ॥

ये तत्र¹¹ पतिता भूमौ क्षताद्गुधिरबिन्दवः ।

-
- (1) M reads देवी and nothing else. (2) B reads लक्षणे, which is not gram. correct. (3) B has भैरवोवाच । K has श्रीभैरवोवाच । Both the readings are incorrect. M has श्रीभैरवः and nothing else. (4) B reads मलसः instead of विमलः, which seems to be the blunder of the scribe. K reads मात्रिका विमला शिला. M reads शैलो, which is gram. inc. (5) K has सोताश्रयकथाष्टकम्, which is inc. [Vide रसरत्नसमुच्चय Chap. II., and रससार, 6th Paṭāla, vs. 2-3.] (6) B reads महारसाश्चैव. M reads महारसाश्चैव. Both the readings are inc. (7) K reads मेतन्. (8) K has कला. (9) B reads सुपागताः, which is gram. inc. (10) K has चिह्नं, which has no sense here. (11) K reads एकत्र.

ते निम्बफलसंस्थाना जाता वै मात्तिकोपलाः^१ ॥ ४ ॥

मात्तिको द्विविधस्तत्र^२ पीतशुक्लविभागतः^३ ।

विमलस्त्रिविधो^४ देवि शुक्लः पीतश्च लोहितः^५ ॥ ५ ॥

तैलारनालतक्रेषु गोमूत्रे कदलीरसे^६ ।

कुलत्थकोद्रवक्ताथैः^७ मात्तिकं विमलं तथा^८ ।

सुहुः शूरणकन्दस्थं स्वेदयेद्वरवर्णिनि^९ ॥ ६ ॥

क्षारास्त्रलवणेरण्ड-तेलसर्पिः^{१०} समन्वितम् ।

पुटत्रयं प्रदातव्यं तद्वयं शोधितं भवेत् ॥ ७ ॥

-
- (1) This hemistich is wanting in B. K reads मात्तिकोपला (without विमलं), which is gram. inc. M reads जाता मात्तिकोमलाः. (2) This hemistich is not found in B. K has an incomplete charaga—मात्तिको द्विविधस्तत्र. (3) पीतः शुक्लः विभागतः, a variant in K. [रसरत्नसमुच्चयः reads मात्तिको द्विविधो ह्रस्वमात्तिकक्षारमात्तिकः. Chap. II. v. 80.] The following śloka is found in MS. K only;—चतुर्धा करकाकारः शुक्लिकापुटसन्निभः । तथोगुणीयकाकारी भक्षकर्त्तरिकामसः ॥ इति मात्तिकलक्षणं ॥ We have placed it in the footnote, because we do not find these varieties of मात्तिक in any other MS., neither in रस.स., nor in रससार. (4) B reads विमलास्त्रिविधा. K reads विमलास्त्रिविधो, which is inc. (5) B has शुक्लः पीतश्च लोहितः : here the last term is inc. K has शुक्लपीतश्च. [रस.स. mentions the different names of विमल according to its colour, as पीतः—ह्रस्वविमलः, शुक्लः—तारविमलः, लोहितः—कांस्थविमलः. Chap. II. v. 96.] (6) गोमूत्रकदलीरसेः, a variant in K. (7) M reads कुलत्थकोद्रवक्ताथैः, which is inc. (8) K reads मात्तिको विमलक्ताथैः, which is not gram. correct, as these are objects to स्वेदयेत्. (9) K reads this hemistich very imperfectly—सुहुः शूरणक दंष्ट्रवर्णिनि. (10) B and M read तेलसर्पिः.

माक्षिकं चूर्णितं स्तन्य^१-सुश्र्वर्कचौरभाषितम् ।
 सत्त्वं मुञ्चति सुभातं टङ्कककुष्ठमोदितम्^२ ॥ ८ ॥
 कदलोकन्दतुलसी-नारङ्गाक्षपरिप्लुतम्^३ ।
 सप्तसप्तपुटोपेतं^४ पञ्चद्रावकसंयुतम्^५ ।
 स्त्रीस्तन्यमोदितं धातं^६ सत्त्वं मुञ्चति माक्षिकम् ॥ ९ ॥
 क्षौद्रगन्धर्व्वतैलाभ्यां^७ गोमूत्रेण घृतेन च ।
 कदलोकन्दसारेण भाषितं माक्षिकं मुहुः ।
 मूषायां^८ मुञ्चति धातं सत्त्वं शुल्बनिभं मृदु^९ ॥ १० ॥
 देवदालीरसं क्षिप्रा^{१०} पादांशटङ्कणैर्युतम्^{११} ।
 प्रकटां मूषिकां^{१२} कृत्वा धमेत् सत्त्वमपेक्षितम्^{१३} ॥ ११ ॥
 किमत्र चित्रं कदलीरसेन
 सुपाचितं^{१४} सूरणकन्दसम्प्लुटे ।

- (१) मर्दकं चूर्णितं स्तन्य, a variant in M, which is partly correct.
 (२) टङ्कक कुष्ठमोदितं, a variant in K. (३) M reads पञ्चद्रावकम्.
 (४) M reads सप्तसप्त पुटोपेत, wherein the first term is inc. (५) M
 reads सत्त्वम्. (६) B reads erroneously स्त्रीकन्यं मोदितं धातं. K has
 स्त्रीकन्यमोदितं धातं. (७) क्षौद्र गन्धर्व्वतैलाभ्या, a variant in B. [Vide रस.स.
 Chap. II. vs. ८९-९०.] (८) K reads मूषायां, which is incorrect.
 [Vide p. ३९, note (११)]. (९) B reads मृदुः, which is not gram.
 correct. M reads सत्त्वं शुल्बकं मृदु, which is inc. as well as incomplete.
 (१०) M has क्षिप्रा. (११) B and M read पादांशं टङ्ककं युतम्. (१२) K
 reads erroneously मूषिकां. (१३) धमेत् सत्त्वमपेक्षितः, a variant in B.
 स च मुञ्चति पेक्षितम्, a variant in M. (१४) K reads सुभाषित.

वातारितेलेन पुटेन तार्थ

पुटेन दग्धं वरयुद्धिमिति^१ ॥ १२ ॥

गोमूत्रैश्च कुङ्किचौरैः^२ भाव्यमेरण्डतैलकैः^३ ।

माक्षिकं दिनमेकन्तु मर्दितं वटकीकृतम् ।

अभ्रवद्धमयेत् सत्त्वं^४ सस्यकास्याप्ययं विधिः^५ ॥ १३ ॥

ताप्यमावर्त्तकं धातु^६-माक्षिकं^७ मधुधातुकम् ।

माक्षिकं तित्तामधुरं मेहार्थः^८ क्षयकुष्ठतुत् ।

कफपित्तहरं बल्यं^९ योगवाह्यं रसायनम् ॥ १४ ॥

ज्वरसन्निपातदारिद्र्यास्थिपि^{१०} यन्नामकथनमात्रेण^{११} ।

नश्यन्ति योजनयते^{१२} कस्तूभासोहवेधकरः^{१३} ॥ १५ ॥

॥ इति माक्षिकशुद्धिः ॥^{१४}

(1) M reads परयुद्धिमिति. (2) गोमूत्रैश्च कुङ्किचौरैः, a variant in K.

(3) B reads तैलकैः. (4) K reads सत्त्वे. M reads अश्वकन्तु पतेत् सत्त्वं.

(5) B has an incomplete charapa—सस्याप्ययं विधिः. (6) ताप्य आव-

र्त्तकम्, an incorrect variant in M. (7) M reads माक्षिकं, which

is an error of the scribe. (8) B has मेहार्थं, which is inc. M

has महार्थः. (9) M reads बल्य (without अतुसार). (10) K has

ज्वरसन्निपातदारिद्र्यास्थिपि. M has ज्वरसन्निपातदारिद्र्यास्थिपि. Both seem to be inc.

(11) K has तु after मात्रेण. But we have not adopted it, because the final च is optionally a नुब-^{१२} letter. (12) K reads योजनयते.

(13) B has कस्तूभासोहवेधकरः, which is entirely absurd. M has कस्तू-

भासोहवेधकरः, which has no clear sense. (14) B reads इति

माक्षिकशुद्धिः. This is wanting in M.

विमर्ष^१ शिबुतोवेन काङ्क्षिकासीसटकवेः^२ ।
 वषट्कन्दसमायुक्तं भावितं कदलीरसेः^३ ॥ १३ ॥
 मोक्षक^४कारसंयुक्तं धामितं मूकमूषका^५ ।
 सत्त्वं चन्द्रार्कसंकाशं^६ प्रयच्छति न संशयः ॥ १४ ॥
 ॥ इति विमलशुद्धिः^७ ॥
 पतितोऽपतितश्चेति^८ द्विविधः शैल ईश्वरि^९ ।
 ग्रन्थान्तरैःपि कौत्स्योऽसौ^{१०} कौर्त्तितो बहुभिः सुरैः ॥ १५ ॥
 निदावे चर्मसंतप्ता धातुसारं धराधराः ।
 निर्यासं च विमुञ्चन्ति तच्छिलाजल^{११} कौर्त्तितम् ॥ १६ ॥
 शिलावदुधातुकं^{१२} धातं शैलजं गिरिसानुजम्^{१३} ।

(1) B and K read विमलः, but use its adjectives in the neuter gender ; this is ungrammatical. (2) काङ्क्षिकासीसटकवेः, a variant in K. काङ्क्षिकासिसटकवेः, a variant in M. (3) M reads कदलीरसे. (4) K reads मोक्षक. M reads मोक्षण. (5) M has सन्धितं instead of समितं. K has मूकमूषका, which is incorrect. (6) M reads संयुक्तं. [The 16th and the 17th ślokas. nearly agree with the texts in रस.स. Chap. II. vs. 103-104.] (7) Both B and K read विमलशुद्धिः. This is wanting in M. (8) पतितः पतितश्चैव, a variant in K. (9) B reads शैलमोक्षरि. M reads द्विविधा शैलमोक्षरि, which is gram. inc. (10) The portion commencing from this charaṇa and ending in मोक्षवेद्यु यवतः (ślokas 18-21) is not found in B and M. (11) K reads शिलाजल, which seems to be inc. [Cf. रस.स. Chap. II, vs. 110-111.] (12) K reads incompletely धातु. (13) K has गिरि-सानुजम्.

जत्वद्रिजं^१ गिरिः शैलः प्रोक्तस्त्वयानुकीर्तितः ॥ २० ॥

चारास्त्रगोजलैर्धातं^२ शुध्यते च शिलाजतु ।

अथवा गोघृतेनापि विफलद्वाराद्रिकद्रवेः ।

लोहपात्रे विनिक्षिप्य शोधयेत्तप्तु यद्वतः ॥ २१ ॥

शैलं विचूर्णयित्वा^३ तु धान्यान्गोपविषैर्विषैः^४ ।

पिण्डं बद्ध्वा तु विधिवत्^५ पातयेच्चपलं यथा^६ ॥ २२ ॥

॥ इति शैलशुद्धिः^७ ॥

गौरः श्वेतोऽरुणः कृष्णश्चपलस्तु प्रशस्यते ।

हृमाभस्यैव ताराभो विशेषाद्रसबन्धकः^८ ॥ २३ ॥

- (1) K reads जत्वद्रिज, which is incorrect. (2) This charaṇa and the next five charaṇas are not found in B and M. [रस.स. reads "चारास्त्रगोजलैर्धातं शुध्यते च शिलाजतु । शिलाजतु च दुग्धेन विफलद्वाराद्रिकद्रवेः ॥" Chip. II, v. 117.] (3) विचूर्णयित्वा is gram. inc. The correct form is विचूर्ण्य, which, if adopted, destroys the metre. [This form of grammatical error is generally met with in the Purāṇas and Tantras. To avoid this error रस.स. reads शैलं तु चूर्णयित्वा तु, which creates tautology of तु. This śloka (22nd) nearly agrees with the text in रस.स. Chap. II. v. 148.] (4) K has an incorrect reading—धान्यान्गोपदकैर्विषैः. (5) This charaṇa is wanting in K. M reads कृष्ण instead of बद्ध्वा. (6) This charaṇa is not found in K. M has पातयेच्चपलं यथा, which is unintelligible. [रस.स. reads तथा. Chap. II. v. 148.] (7) K reads इति शिलाजितशुद्धिः, which ought to be शिलाजतुशुद्धिः. (8) B reads रसबन्धनः. M reads रसबन्धनम्.

शेषी मध्ये च लाक्षावत्^१ शीघ्रद्रावी तु निष्कली^२ ।

वङ्गवद्भवत्^३ वङ्गौ चपलस्तेभ कौर्त्तितः^४ ॥ २४ ॥

वस्त्रेण बद्धा चपलं लङ्घयेद्यदि सागरम् ।

वस्त्रञ्च वेष्टयेत् सद्यः तेनासौ चपलः स्मृतः ॥ २५ ॥^५

सारयेत् पुटपाकेन चपलं गिरिमस्तके ।

देहबन्धं करोत्येव विशेषाद्भसबन्धनम् ॥ २६ ॥

चपलचपलावेधं करोति घनवस्त्रलः ।

चपलो स्त्रेखनः स्निग्धो देहलोहकरो मतः ॥ २७ ॥

॥ इति चपलशुद्धिः ॥^६

मृत्तिका^७ गुह्यपाषाण-भेदतो रसकस्त्रिधा^८ ॥ २८ ॥

पीतसु मृत्तिकाकारो मृत्तिकारसको वरः^९ ।

(1) B has शेषा मध्याय लाक्षावत्. M has शेषा मध्याय लाक्षाव, wherein the last term seems to be incorrect. (2) शीघ्र द्रावास्तु निष्कली, a variant in B. K has शीघ्रद्रावीस्तु, which is inc. रसद्रावास्तु निष्कली, a variant in M, wherein the last term is inc. (3) M reads नागवद्भवत्.

(4) The śloka 23rd and 24th nearly agree with the texts in रस.च. Chap. II. vs. 143-144. (5) The 25th śloka is not found in B and M. (6) The 26th and the 27th śloka with the portion— इति चपलशुद्धिः are not found in B and M. [The latter hemistich of the 27th śloka exactly agrees with the text in रस.च. Chap. II. v. 145.]

(7) M reads मृत्तिका, which is inc. (8) B reads भेदको तो, which is not correct. M reads भेदको रसस्त्रिधा, which is a defective charapa. [But रस.च. states two sorts of रसक. Vide Chap. II. v. 149.]

(9) मृत्तिकारसतो वरम्, a variant in M, which is erroneous.

मुहामो मध्यमो ज्ञेयः पाषाणामः कनिष्ठकः^१ ॥ २८ ॥

कटुकालावुनिर्ध्यासेनालोच्य^२ रसकं पचेत् ।

शुद्धो दोषविनिर्मुक्तः^३ पौतवर्णस्तु आयते^४ ॥ २९ ॥

किमत्र चित्रं रसकं^५ रसेन

रजस्वलायाः कुसुमेन^६ भावितम् ।

क्रमेण कृत्वा उरगेन^७ रक्षितं

करोति शुष्कं त्रिपुटेन^८ काञ्चनम् ॥ ३१ ॥

क्षीयते नापि वज्रिस्थः सत्स्वरूपो महाबलः ॥ ३२ ॥^९

रसकं चूर्णयित्वा तु बद्ध्वा वस्त्रे विचक्षणः ।

मूत्रे निधापयेत् स्त्रीणां सप्तरात्रं सुरेश्वरि ॥ ३३ ॥

पुष्पाणां रक्तपीतानां रसेः पत्रैश्च^{१०} भावयेत् ॥ ३४ ॥

(1) K reads कनिष्ठकः. M reads कनिष्ठकः. Both are incorrect.

(2) B has निर्वासे चालोच्य. M has निर्वासे चालोच्य. Both are incorrect.

(3) K reads दोषः विनिर्मुक्तः. M reads विनिर्मुक्तो. Both are gram. inc.

(4) पौतवर्णस्तु आयते, a variant in K, which seems to be an error of the scribe. आवते पौतवर्णकः, a variant in M. [Vide रस.स. Chap. II. vs. 153-154.]

(5) M reads रसको. [The term रसक is of both genders.]

(6) M reads रजस्वलायाः कुसुमेन. (7) K reads सुरश्व. [Both सुरज (lead) and सुरज (sulphur) are mentioned in रसचिन्तामणि, Chap. 3.]

(8) M has क्वचं कुटुबेन. (9) This hemistich is not found in B

and M. After this 32nd śloka we find क्वचं in K only; hence we have not inserted it in the text. It appears to be redundant.

(10) B reads पत्रैश्च, which is evidently an error of the scribe. K reads पत्रैश्च, which is also incorrect, as the पत्र of flowers is unusual.

चारेः खेईसाया चाचोः भावितं रसकं सुहुः ।
 जर्वालाचानिशा^१पथ्या भूलताधूमसंयुतम्^२ ॥ ३५ ॥
 मूकमूषागतं^३ धातं टङ्कणेन समन्वितम् ।
 सत्त्वं कुटिलसङ्काशं मुच्यते^४ न संशयः^५ ॥ ३६ ॥
 गोभट्टो रसकस्तुल्यं^६ चितिकिहो^७ रसोद्भवः ।
 खर्परो^८ नेत्ररोगारिः रीतिकृताम्बरच्छकः^९ ॥ ३७ ॥
 रसको रञ्जको रुचो वातज्ञत् स्नेहनाशनः^{१०} ।
 त्रिदोषघ्नन् तत्सत्त्वं नेत्रदोषविनाशनम्^{११} ॥ ३८ ॥
 ॥ इति रसकशुद्धिः^{१२} ॥
 कालकूट^{१३}विषं पीत्वा गरुडः सोढुमक्षमः ।

- (1) B has जर्वालाचा तथा, wherein the first term is not correct. K has तथा in lieu of निशा. M has जर्ब instead of जर्वा. [Vide रस.च. Chap. II. v. 162, which mentions निशा.] (2) K reads संयुता, which is gram. inc. (3) B has गते. K has मूखा. M has एक in place of मूक. All the readings are inc. (4) Vide रस.च. Chap. II. v. 161, which says “वक्त्रात् पतितं सत्त्वं.” K reads मुच्यते. M reads मुच्यते. (5) Cf. रस.च. Chap. II. v. 162. (6) M has an incomplete charana—रसन्.....ल. (7) M reads भट्टो, which seems to be inc. (8) B has खर्परी. M has कर्परी. (9) K reads रीतिकृतान्तरक्षकः. M reads रीतिकृता पिरक्षकः. (10) M reads नाशनी, which is not correct. [रस.च. states कक्षपितविनाशनः. Chap. II. v. 150.] (11) K reads नेत्ररोगविनाशनम्. M reads नेत्रदोषं हरन्ति च, which is gram. inc. (12) B has not इति. M reads रसकशुद्धिः, which is not correct. (13) B reads काचकूटे.

सुधामपि तद्यावामत्^१ शुक्त आशीविषामृते^२ ।
 स्वयं विनिर्गते चक्षुः सखकोऽभूत् स कालिकः^३ ॥ ३२ ॥
 एकधा सखकस्तस्य^४ स्त्रीमूत्रे भावयेद्भजः^५ ।
 ग्रश^६शोषितमध्ये वा दिनमेकं निधापयेत् ॥ ४० ॥
 तस्य चूर्णं मृद्देशानि पादसौभाग्यसंयुतम्^७ ।
 करच्छतैलमध्यस्थं दिनमेकं निधापयेत्^८ ॥ ४१ ॥
 मध्यस्थमन्त्रमूषायाः^९ धमयेत् कोकिलाचयम्^{१०} ।
 इन्द्रगोपकसंकाशं^{११} सखं पतति शोभनम्^{१२} ॥ ४२ ॥
 एकधा सखकस्तस्मात्^{१३} धातो निपतितो भवेत् ।

-
- (1) B reads स्तथावामत्. K reads सुधां चाव. M reads सुधामविश्रधानान्, which is unintelligible. We have kept चावामत्, though gram. incorrect, merely for the sake of metre. (2) श्रोक्तासीविषामृते, a variant in B. श्रुक्तासीदविषामृते, a variant in K. श्रोक्तासीविषाहृते, a variant in M. [Vide रसरत्नसमुच्चय Chap. II. vs. 126-127.] (3) M reads सकाशतः. (4) एकधा सखकस्तस्य, a reading in K, which seems to be inc. M reads एकधा instead of एकधा. (5) M reads द्रावयेद्भजः. (6) M has ब्र. (7) M has an incorrect reading—पादसखसायसंयुतम्. (8) Cf. रस.स. Chap. II. v. 133. (9) K has चन्त्रमूषायां, which is erroneous. M has मयकूषायां, which is absurd. रस.स. has चन्त्रमूषासमध्यस्थं. Chap. II. v. 134. (10) K reads आपयेत्. रस.स. reads also आपयेत् कोकिलचयम्. Chap. II. v. 134. (11) M has an absurd reading—चगोपकात्रासा-काशः. रस.स. has इन्द्रगोपकानि चैव. (12) रस.स. reads भवति instead of पतति. Chap. II. v. 134. (13) K reads सखकस्तस्य. M reads एकधा सखकस्तस्ये.

कालिकारहितो रक्तः शिखिर्कठ^१समाकृतिः ॥ ४२ ॥

सखो मयूरतुल्यं स्यात्^२ वज्रिकृत् कालनाशनः^३ ।

रसायने तु योग्यः स्याद्^४ वयस्तन्मकरो भवेत् ॥ ४४ ॥

सखकः शुद्धिमाप्नोति रक्तवर्गेण भावितः^५ ॥ ४५ ॥

॥ इति सखकशुद्धिः ॥

दरदस्त्रिविधः प्रोक्त^६सन्धारः शकतुण्डकः^७ ।

हंसपादस्तृतीयः स्याद्^८ गुणवानुत्तरोत्तरः^९ ॥ ४६ ॥

चूणपारदभेदेन^{१०} द्विविधो दरदः पुनः ॥ ४७ ॥

(1) K has शिखिर्कठ. M has शिखिर्कठि. But र.स.स. has मयूरकण्डसम्पाद्यं. Chap. II. v. 127. (2) B has तुल्य स्याद्. K has तुल्य स्या. M has तुर्धस्य. All the readings are gram. incorrect. (3) B reads कलनाशनः, which has no clear sense. K reads वज्रिकृत्कलनाशनः. (4) B and K have योग्य स्याद्. M has योग्यस्य स्याद्. Both are gram. inc. (5) K and M read रसवर्गेण, which is evidently an error; because we find in र.स.स. रक्तवर्गेण, which is supported by the MS. B. M has भावितम्, which is gram. erroneous. [Vide र.स.स. Chap. II. v. 130.] (6) दरदस्त्रिविधो रक्तः, a variant in B and M. (7) B has चर्मारण्यकटुण्डकः. M has चर्मभिः शकतुण्डकः. (8) B and M read हंसपादस्तु त्रिपः स्यात्. [र.स.स. reads हंसपादः. Vide Chap. III. v. 139.] (9) All the MSS. have उत्तरोत्तरम्; but since दरद is written in the masculine gender, it ought to have an adjective in the same gender. (10) K reads श्लेष्मि. M reads शरद. Both are inc.

नोमांवे माह्वे मूत्रे^१ दग्धकतिलतैलयोः^२ ।
 एकैकं त्रिदिनं पक्ता म्निष्ठिपित्तन भावयेत् ॥ ४८ ॥
 दरदं पातनायन्त्रे^३ पातयेत् सलिलाश्रये^४ ।
 सत्त्वं तु सूतसंकाशं^५ आयते नात्र संशयः^६ ॥ ४९ ॥
 सत्रुकन्दरदो ज्ञेच्छो^७ हिङ्गुलं चूर्णपारदम्^८ ।
 मन्त्रिरागजमस्त्रे^९ नाम चर्मारगन्धिकम्^{१०} ॥ ५० ॥
 तिलोष्णं हिङ्गुलं दिव्यं^{११} रसगन्धकसम्भवम्^{१२} ।
 लोहकुष्ठहरं दिव्यं^{१३} बलमेघाम्बिदोपनम् ॥ ५१ ॥

-
- (1) The portion commencing from this charaṇa and ending in
 वृत्ताक्तकपटोपरि (48—70) is wanting in K. (2) दग्धं सतिलतैलयोः, a
 variant in M, which seems to be incorrect. (3) M has दरदः पात-
 येत् पात्रे, wherein the first term is gram. inc. [For पातनायन्त्रं vide रस.स.
 Chap. IX. vs. 6—8.] (4) The term पातयेत् is wanting in B,
 which reads सलिलाश्रया. M reads सलिलाश्रयः. But as we see in रस.स.,
 which nearly agrees with this śloka, the term जलाश्रये, we have adopted
 the above reading as correct one. [Vide Chap. III. v. 144.]
 (5) सत्त्वं सूतसंकाशं, a variant in M. [रस.स. reads सत्त्वं सूतसंकाशं. Chap.
 III. v. 144.] (6) रस.स. reads पातयेन्नात्र संशयः. [Chap. III. v. 144.]
 (7) M has an incorrect and incomplete reading—सत्रुकन्दरदो ज्ञेयः.
 (8) B reads चूर्णपारदम्. M reads पुष्पपारदम्. (9) मन्त्रिरागजमस्त्रे,
 a variant in B. मन्त्रिरागजमस्त्रे, a variant in M. Both the readings
 seem to be inc. (10) B reads नात्र. M reads नात्र चर्मारगन्धिकम्.
 (11) M reads दिव्यं. (12) M reads संभवम्, which is not correct.
 (13) B has लोहकुष्ठहरं दिव्यं. M has लोहा, which has no sense.

किमपि सिद्धं दरदः सुभाविताः

चोरेषु मेष्वा बहुशोऽन्वर्तः ।

सितं सुवर्णं बहुवर्णताम्रितं

करोति साक्षाद्वरकुटुम्बप्रभम् ॥^१ ५२ ॥

॥ इति दरदशक्तिः ॥

वस्त्रोक्तिश्चित्राकारं भङ्गे नीलोत्पलस्युति ।

घृष्टन्तु गैरिकच्छायं^२ स्रोतोऽं सुरवन्दितं^३ ॥ ५३ ॥

गोशङ्कद्रसमूत्रेषु घृतचौद्रवसामु च ।

भावितां बहुशस्तस्य क्षिप्रं वज्राति सूतकम्^४ ॥ ५४ ॥

॥ इति स्रोतोऽञ्जनशक्तिः ॥^५

॥ इत्यष्टमहारशक्तिः ॥^६

एवं महारसाः^७ प्रोक्ताः नृक्षन्धोपरसान्^८ प्रिये ॥ ५५ ॥

(1) M reads बहुवर्णभाविताः. This śloka agrees with the text in रस.स. except the term सितं, which is एवं. [Chap. III. v. 143.] (2) घृष्टन्तु गैरिकच्छायं,—an incorrect variant in M. (3) M reads स्रोताऽञ्ज, which is evidently an error. This śloka agrees with the text in रस.स. except the last term, which is वज्रवद्वज्रः. (4) Cf. रस.स. Chap. III. v. 107. (5) This portion is wanting in M. (6) This portion is not found in M. (7) B reads वज्ररसा (without विसर्गः), which is inc. (8) M has नृक्षन्धेन रसान्, which is gram. inc. [The verb नृक्षन्ध is gram. inc. The correct form is नृक्षन्ध. This sort of error is generally seen in the Purāṇas and Tantras. For a similar grammatical anomaly vide ante page 100, note 3.]

गन्धकस्तालकः^१ शिला सौराष्ट्री खग^२गैरिकम् ।

राजावर्तश्च^३ कडुष्ठम्^४ षष्टा^५ उपरसाः स्मृताः^६ ॥ ५६ ॥

श्वेतदीपे पुरा देवि सर्व्वरत्नविभूषिते ।

सर्व्वकाममये रम्ये तीरे क्षीरपयोनिधेः^७ ॥ ५७ ॥

विद्याधरीभिर्मुखाभिरङ्गनाभिश्च योषिते ।^८

सिद्धाङ्गनाभिस्त्रिष्टाभिस्तथैवापरसां गणैः ॥ ५८ ॥

देवाङ्गनाभिरन्याभिः क्रोडिताभिः पुरा प्रिये ।

गीतनृत्यैर्विचित्रैश्च वाद्यैर्नानाविधैस्तथा ॥ ५९ ॥

एवं^९ संक्रोडमानायास्तवाभूत् प्रसूतं^{१०} रजः ।

तद्रजोऽतीव सुशोणि^{११} सुगन्धि सुमनोहरम्^{१२} ॥ ६० ॥

रजसश्चातिबाहुल्यात् वासस्ते रक्ततां^{१३} ययौ ।

तच्च त्यक्त्वा तु तदासः^{१४} सुखाता^{१५} क्षीरसागरे ॥ ६१ ॥

(1) B reads here मन्थक तालकं. But it writes afterwards मन्थकः and

तालकः. (2) M reads खर here ; but we see afterwards in B and M काशीयं instead of खग or खर. [Vide śloka 81.] (3) B and M

read at first राजावर्तं, but afterwards राजावर्तः. (4) B reads कडुष्ट.

(5) B has मङ्ग, which is grammatically inc. (6) B reads प्रिये.

(7) B has पयोनिधं (without विशर्गे), which is incorrect. (8) This

hemistich and the next three are not found in M. (9) M reads

वह्. (10) B reads प्रसूत, which is neither accurate nor metrical.

(11) M has सुशोणि, which is gram. inc. (12) B reads सुमनोहरम्.

(13) B reads रक्ततां. (14) B has तदासः. (15) M reads

ताशाधि.

वृता^१ देवाङ्गनाभिस्त्वं सुरैश्चापि पुरं^२ गता ।
 जग्मिभिस्ते रजोवस्त्रं^३ नीतं मध्ये^४ पर्योनिधेः ॥ ६२ ॥
 एवं ते शोणितं भद्रे प्रविष्टं क्षीरसागरे ।
 क्षीराब्धिमथने चैतदमृतं सङ्गोत्थितम् ।
 निजगम्येन तान् सर्वान् हर्षयद्देवदानवान्^५ ॥ ६३ ॥
 ततो देवगणैरुक्तं^६ गन्धकाख्यो भवत्वयम् ॥ ६४ ॥
 रत्नस्य बन्धनार्थाय जारणाय^७ भवत्वयम् ।
 ये गुणाः पारदे प्रोक्ता^८ स्ते चैवात्र भवन्त्विति ॥ ६५ ॥
 इति देवगणैः प्रीतैः पुरा प्रोक्तं सुरैश्चरि ।
 तेनायं गन्धको नाम विख्यातः क्षितिमण्डले ॥ ६६ ॥
 स चापि त्रिविधो देवि शुक्रचक्षुनिभो वरः ।
 मध्यमः पीतवर्णः स्थाण्डुलवर्णोऽधमः प्रिये ॥ ६७ ॥
 करक्षौरण्डतेलेन द्रावयित्वाजदुग्धके^९ ।
 सिञ्चेदुन्मत्तनिर्यासे^{१०} चीन् वारांस्तं^{११} पृथक् पृथक् ॥ ६८ ॥

- (१) B reads वृता, which is not accurate. (2) B has सुरैराप्सु
 पुरा, which has no sense. (3) सर्वश्रीभिस्तद्रजोवस्त्रं, a variant in M.
 (4) This term is wanting in M. (5) Both B and M read सर्व-
 दानवान्, which creates tautology. (6) M has देवगणैरुक्तं, which
 appears to be incorrect. (7) M reads जारणार्थाय. (8) B has
 पारदैः प्रोक्ता, which is gram. inc. M has पारदेऽप्युक्ताः. (9) द्रावयित्वा
 च दुग्धके, a variant in M. (10) M reads सिञ्चेदुन्मत्तनिर्यासे, wherein
 the middle term seems to be inaccurate. (11) Both B and M
 read चीन् वारांस्तं, which is gram. inc.

चालिनीबीजचूर्णेन मङ्गलपित्तैश्च भावयेत् ।
 भृङ्गाभ्रसा वा सप्ताहं भापितः चालितोऽभ्रसा^१ ॥ ६८ ॥
 तापितो बदराङ्गारैः^२ घृताक्षे सोहभाजने ।
 भावर्तितश्च भृङ्गमूत्रं घृताक्ष^३ कर्पटोपरि ॥ ७० ॥
 क्षिप्रं भृङ्गस्य निर्यासे^४ चालितो गन्धको हितः^५ ॥ ७१ ॥
 गन्धको हि स्वभावेन रसरूपः^६ स्वरूपतः ।
 गन्धकं शोधयेत् क्षीरे^७ शृङ्गवेररसे तथा^८ ॥ ७२ ॥
 रसे च^९ भृङ्गराजस्य निम्बकस्य रसे तथा^{१०} ।
 शोधितः सप्तवाराणि^{११} गन्धको जायतेऽमलः^{१२} ॥ ७३ ॥
 ॥ इति^{१३} गन्धकशुद्धिः ॥

तालकः पटलः पिण्डो द्विधा तत्राय उत्तमः ।

कुसाण्डे तु शतं^{१४} वारान् तालकं खेदयेद्बुधः ॥ ७४ ॥

-
- (1) B has भावित चालिताभ्रसा. M has भावित चालिताभ्रसा. Both the readings seem to be inaccurate. (2) तापीतयदराङ्गारैः, a variant in M, which is evidently an error of the scribe. (3) M reads घृताक्षे.
 (4) निक्षिप्य भृङ्गनिर्यासे, a variant in K. M reads भृङ्गस्य सारेण. (5) M reads हितम्, which is grammatically inc., being an adjective to गन्धकः.
 (6) B reads रसः रूपः, which is not correct. (7) M has क्षीरे.
 (8) K has शृङ्गवेररसैस्तथा. M has शृङ्गवेररसे तथा. (9) K reads रसम्, which is inc. (10) निम्बकस्य रसे तथा, a variant in K. निम्बकस्य रसे तथा, a variant in M. (11) All the texts have this reading, which is not authorised by any lexicon. The correct form is सप्तवाराणः.
 (12) M reads गन्धको निर्मलो भवेत्. (13) This term is wanting in B. (14) M read ——— which is gram. inc.

सुक्लीरकटुकासावु^१-रसवोः सप्तधा वृत्तम् ।

तिलसर्षपशिशूनि साक्षा च सवर्णं गुहः^२ ।

टङ्गं च युतैश्चैतैः^३ तालकं भूषरे द्रवेत्^४ ॥ ७५ ॥

व्याधिघातफलचारं^५ मधु^६कुशाणकं तथा ।

द्रवेः^७ पुनर्नवोद्भूतैः सप्ताहं मर्दयेद्बुधः ॥ ७६ ॥

दत्त्वा पादांशकं^८ सर्वं ततः पातनयन्त्रके ।

दद्यात् पुटं गजाकारं^९ पतेत् सत्त्वं सुतालकात्^{१०} ॥ ७७ ॥

॥ इति तालकशुद्धिः ॥^{११}

रक्ता शिला^{१२} तु गोमांसे लुङ्गान्त्रेन विपाचिता^{१३} ।

(त्रिपुष्पेण पृथग्भाव्या शिला तालकवद्भवेत् ।)^{१४}

- (1) B has सुक्लीरकरदुकासावु, which is unintelligible, as well as defective in metre. K has सुक्लीरकटुको. M has सुक्लीरकटुकासावु.
 (2) M has गुहम्. (3) B reads युत छेते, which is gram. incorrect. M reads युतं छेतेः. (4) K reads घमेत्. M reads द्रवत्, which is inc.
 (5) व्याधिघातफलचार, a variant in B. व्याघ्रीघृतफलचार, a variant in K. M has an incomplete charapa—व्याधिघातप...रक्ष. (6) B reads मधु. M has not this term. (7) B reads द्रावेः. (8) M reads पादात् क्रमं. (9) M reads गजकाशान्. (10) पतेत् सर्वं सुतालकम्, a variant in M. (11) This is wanting in B and M.
 (12) K reads रक्तां शिलां, which seems to be gram. inc. (13) भङ्गान्त्रे च विपाचिता, a variant in B. लुङ्गान्त्रे तु पाचिते, a variant in K. लुङ्गान्त्रेन विपाचितम्, a variant in M. The last two readings are gram. incorrect.
 (14) This hemistich is found only in M.

तां रक्तपीतपुष्पाणां रक्तेः पित्तैश्च भावयेत् ॥ ७८ ॥

॥ इति शिलाशुद्धिः ॥^१

सिता कृष्णा च सौराष्ट्रो चूर्णखण्डात्मिका च सा^२ ॥ ७९ ॥
गोपित्तेन^३ शतं वारान् सौराष्ट्रं भावयेत्ततः ।

धमिल्वा पातयेत् सत्त्वं क्रामयं चातिगुह्यकम् ॥ ८० ॥

॥ इति सौराष्ट्रीशुद्धिः ॥^४

काशीसं त्रिविधं शुक्लं^५ कृष्णं पीतमिति प्रिये ॥ ८१ ॥

काशीसं चूर्णयित्वा तु कासमर्द्धरसेन च ।

राजकोशातकीतोयैः^६ पित्तैश्च^७ परिभावयेत् ॥ ८२ ॥

॥ इति काशीसशुद्धिः ॥^८

गैरिकं त्रिविधं रक्तहेमकेवलमेदतः^९ ।

रक्तवर्गरसजायपित्तैः^{१०} स्तब्धभावयेत् पृथक् ॥ ८३ ॥

अनन क्रमयोगेन गैरिकं विमलं धमेत्^{११} ।

क्रमात् सितश्च^{१२} रक्तश्च सत्त्वं पतति शोभनम् ॥ ८४ ॥

॥ इति गैरिकशुद्धिः ॥^{१३}

- (1) This is wanting in B and M. K has इति सनःशिलाशुद्धिः ॥
(2) M reads चूर्णिते सान्निकाचसा, which is unintelligible. (3) M has गाविस्तेन, which is inc. (4) This is wanting in B and M. (5) K has काशतं त्रिध शुक्ल. M has काशीसन्तौ.....शुक्ल. Both are incomplete.
(6) K reads कोशतकी, M reads तोयै. (7) M reads पचैश्च. (8) This is wanting in B and M. (9) हेमाधे सितमेदतः, a variant in M.
(10) M reads त्रितै, which is inc. (11) K reads भवेत्. (12) M reads पीतश्च. (13) This is wanting in B and M.

राजावर्त्ती हिधा देवि गुलिका^१चूर्णमिदतः ॥ ८५ ॥

तच्चूर्णं देवदेवेशि महिषीक्षीरसंयुतम्^२ ।

विपचेदायसे पात्रे गोष्ठेन विमिश्रितम्^३ ॥ ८६ ॥

तच्चूर्णितं सुरेशानि^४ कुनटीष्टतमिश्रितम्^५ ।

सौभाग्यपञ्चगव्येन पिण्डीबद्धं तु^६ कारयेत् ।

धमितं खादिराङ्गारैः^७ सत्त्वं मुञ्चति शोभनम् ॥ ८७ ॥

॥ इति राजावर्त्तशुद्धिः ॥^८

कङ्कुष्ठं विद्रुमच्छायं^९ तच्च सत्त्वमयं ग्रिधे^{१०} ॥ ८८ ॥

॥ इति कङ्कुष्ठम् ॥

सूर्यावर्त्तोदककणा-वङ्गिशिशुशिफारसैः^{११} ।

कदली^{१२}कन्दसारणं बन्ध्याकोशातकीरसैः^{१३} ॥ ८९ ॥

- (१) K reads गुटिका. (2) K reads मिश्रित. (3) M reads संमिश्रितम्. (4) M has महेशानि. (5) B reads कुनटि. K reads संयुतम्. M reads कुनटी, which appears to be the error of the scribe. (6) B reads पिण्डीबद्धं तु. K reads पिण्डीबद्धं तु. M reads पिण्डीबद्धम्. (7) धमितः खादिराङ्गारैः, a variant in B. K reads धमितं. M reads धमितः. (8) This is wanting in B and M. We find the 84th śloka in all the MSS. after इति राजावर्त्तशुद्धिः ; but looking at the context, we placed the same after the 83rd śloka. (9) M reads विद्रुमच्छायां, which is gram. inc. (10) B reads यच्च. K reads सत्त्वं तु यन्निधे. (11) B has वङ्गिशिशु. K has नवसीद्. M has शिफारसैः. (12) K reads कदली. (13) K reads कोशातकी, which seems to be incorrect.

काकमाची^१देवदाली^२वज्रकन्दरसेस्तथा^३ ।
 एभिर्व्यस्तैः^४ समस्तैर्वा चारान्त्रक्षेहसैन्धवैः ।
 महारसाद्योपरसाः शुद्धिमायान्ति भाविताः ॥ ८० ॥
 लाञ्छालवणसौभाग्य-धूमसार^५कटुचयम् ।
 शिशुमूल^६-मधूच्छिष्टं पथ्यागुगुलुधातवः^७ ॥ ८१ ॥
 सर्जिकासर्जनिर्यास^८-पिण्याकोर्णसमन्वितम्^९ ।
 पारावतमलशुद्धमत्स्यद्रावकपञ्चकम्^{१०} ॥ ८२ ॥
 तिलसर्षपगोधूम-माषनिष्ठावचिकसम्^{११} ।
 छागक्षीरेण^{१२} संयुक्तं वज्रपिण्डी तु कीर्त्तिता^{१३} ॥ ८३ ॥
 चनया वज्रपिण्डा तु पञ्च^{१४}माहिषयुक्तया ।
 महारसा मोदितासु पञ्चगव्येन भाविताः ॥ ८४ ॥
 कोष्ठे^{१५} खराग्निना धाताः^{१६} सत्त्वं सुचन्ति^{१७} सुव्रते ।

-
- (1) K has काचमाचि, which appears to be incorrect. (2) M reads देवदाली. (3) B and M have रसेन च. (4) M reads एभिस्तैश्च. (5) M reads दुमसार. (6) K reads शिशुमूल. M reads शिशुमूलं. (7) पथ्या गुगुलुधातवः, a variant in B, wherein the first term is incorrect. M reads सर्जिकम् instead of धातवः. (8) B has सर्जनिर्यास. M has सर्जनिर्यासपिण्याको. (9) पिण्याकोर्णसमन्विता, a variant in K. M has an incomplete charaṇa—मागसमन्वितम्. (10) B reads पञ्चकं. (11) M has फनयापचिकसः. (12) K reads छागो-क्षीरेण. (13) वज्रपिण्डी तु कीर्त्तिताः, an incorrect variant in K. वज्र-पिण्डीति कीर्त्तिताः, a variant in M, wherein the last term is gram. inc. (14) M reads पञ्च. (15) K reads काच. M reads कोष्ठ. (16) B and M read धात. (17) K and M read सुचन्ति.

एवं शिलाभ्यो जीवेभ्यो मृदुभ्यः सच्चं प्रजायते^१ ॥ ८५ ॥

॥ इत्युपरसा अष्टौ ॥^२

एवं चोपरसाः प्रोक्ताः शृणु^३ लोहान्यतः परम् ॥ ८६ ॥

सुवर्णं रजतं ताम्रं तीक्ष्णं वज्रं भुजङ्गमम्^४ ।

लोहन्तु^५ षड्विधं तच्च यथा पूर्वं तदक्षयम् ॥ ८७ ॥

तत्रादितः सुरेशानि सारं लोहद्वयं स्मृतम्^६ ।

साधारणे तोष्णशुल्के^७ वज्रनागौ^८ तु पूतिकौ^९ ॥ ८८ ॥

रसजं^{१०} क्षेत्रजं चैव लोहसंकरजं^{११} तथा ।

त्रिविधं^{१२} जायते हेम चतुर्थं नोपलभ्यते ॥ ८९ ॥

रक्ताभं पीतवर्णं च द्विविधं^{१३} देवि काञ्चनम् ।

दाहे^{१४} रक्तं सितं कृदे निकषे^{१५} कुङ्कुमप्रभम् ॥ ९० ॥

सगौरवं मृदु^{१६} स्निग्धं तार^{१७} शुल्बविवर्जितम् ।

(1) B reads प्रदायते. M reads प्रसायते. (2) This is wanting in B and M. (3) M reads शृणु, which is incorrect. (4) ताक्ष्णः वज्रभुजङ्गमाः, a variant in K. तोष्णः वज्रं तु वज्रनागौ, an incorrect variant in M. [The term नाग=भुजङ्गम=शेष.] (5) तु is wanting in K. (6) K reads सतः. (7) B reads तोष्णशुल्के. K reads साधारणे, which is gram. inc. (8) M reads नागवह्नी. (9) B has पूतिकौ. K has गृतिकौ. M has पीतिकौ. We have adopted the above reading after collating all the texts. (10) M reads रसजम्. (11) M has साक्षरसहस्रजी, which is gram. inc. (12) M reads त्रिविधे, which is not gram. correct. (13) M has द्विविधं. (14) M reads दाये. (15) K reads निकषे. (16) B has मृदु, which seems to be a tautology. (17) B reads शशि.

हेम षोडशवर्णाब्जं ग्रस्यते देहलोहयोः ॥ १०१ ॥
 मृत्तिका^१ मातुलुङ्गाब्जैः^२ पञ्चवासरभाविता^३ ।
 सभस्मलवणा^४ हेम शोधयेत् पुटपाकतः ॥ १०२ ॥
 शुक्लञ्च तारकणञ्च^५ द्विविधं रजतं प्रिये ।
 शुद्धं स्निग्धं मृदु श्वेतं तारमुत्तममिष्यते ॥ १०३ ॥
 नागेन क्षारराजेन द्रावितं शुद्धमिच्छति ।
 तारं त्रिवारं निक्षिप्तं पिशाची^६ तैलमध्यतः ॥ १०४ ॥
 ताम्रं च द्विविधं प्रोक्तं रक्तं^७ कृष्णं सुरेश्वरि^८ ।
 घनघातसहं स्निग्धं^९ रक्तपत्रं^{१०} मृदूत्तमम्^{११} ॥ १०५ ॥
 सुहृत्क्षीरलवण^{१२} क्षाराम्लपरिलेपितम्^{१३} ।
 ताम्रपत्रं च निर्गुण्डी-रसमध्ये तु ढालयेत्^{१४} ॥ १०६ ॥

- (1) M reads मृत्तिका, which is grain inc. (2) B has मातु-
 लुङ्गाब्जो, which is incorrect. (3) K reads पञ्चवार सुभाविता. M reads
 पञ्चवासरभाविताम्, which is gram, incorrect. (4) M has सभस्मलवणे,
 which is not correct. (5) B reads तापकणञ्च. K reads तायकणञ्च.
 (6) B has पिश्वीच, which is unintelligible. (7) रक्तं is wanting
 in B, thus destroying the metre. (8) K reads सुरेश्वरि, which is a
 palpable error of the scribe. (9) घनघातसहस्रिग्ध, a variant in K.
 घनघातसहस्रिग्ध, a variant in M, wherein घात seems to be inc. (10) K
 reads रक्तपीत. M reads रक्तपत्रं. (11) Both B and K read मृदूत्तमम्,
 which is inc. (12) B reads क्षारलवण. The letter क after सुहृत् is
 wanting in M. (13) K reads यरिपेवितं. M reads चिरपेवितम्.
 (14) निर्गुण्डीरसमध्येन ढालयेत्, a variant in M.

रोहणं वाजरं चैव^१ तृतीयं च पडालकम्^२ ।
 इति तीक्ष्णं त्रिधा तच्च कात्^३लोहमिति स्मृतम् ॥ १०७ ॥
 नीलं कृष्णमिति स्निग्धं^४ सूक्ष्मधारमयः^५ शुभम् ।
 गुडूची^६ हंसपादो च नक्तमालः^७ फलत्रयम्^८ ॥ १०८ ॥
 गोपालकी^९ गोरसानं^{१०} तुम्बुरुलीहनिघ्नकः^{११} ।
 एषां रसे ढालयेत्तत्^{१२} गिरिदोषनिवृत्तये ॥ १०९ ॥
 त्रपु च^{१३} द्विविधं ज्ञेयं श्वेत^{१४} कृष्णविभेदतः ।
 श्वेतं^{१५} लघु सृदु स्निग्ध-मुत्तमं वङ्गमुच्यते ॥ ११० ॥
 नागस्वेकविधो^{१६} देवि शोघ्रद्रावो^{१७} सृदुर्गुरुः ॥ १११ ॥
 महिषस्यास्थिचूर्णेन वापात्तमूत्रसेचनात् ।
 वङ्गं शुद्धं भवेत्तद्वत्^{१८} नागो नागास्थिमूत्रतः^{१९} ॥ ११२ ॥

-
- (1) M reads राजक चैव. (2) M reads पटालकम्. (3) B reads कात्. M reads कात्. (4) नीलं कृष्णं लवस्निग्ध, a variant in K. (5) K has सूक्ष्मधारमय. M has सूक्ष्मधारमय. The terms मय and मय are not correct. (6) B reads गुडूची. M reads गुडूची. (7) B and K read नक्तमाला. M reads नक्तमाल. (8) M has फलत्रयम्, which seems to be the error of the scribe. (9) B reads गोपालिका. K reads सेफालिका. (10) All the texts read गोरसानां, wherein the sixth case-ending cannot be accounted for. (11) K has तुम्बुरुलीहनिघ्नकः. M has तुम्बुरुलीहनिघ्नकम्. (12) M reads ढालयेत्तत्. (13) K reads त्रपु. (14) B and M read सित. (15) K reads सित. (16) M has नागमेकविध. (17) K reads शोघ्रद्रावि. (18) K reads भवेद्द्रावि. M reads भवेत्तत्. (19) The term नागो is wanting in B. K has वापास्थिमूत्रतः, which is incomplete as well as incorrect.

गौरीफलानि^१ क्षुरको रजनी तुम्बुरुणि च^२ ।

कुवेराक्षस्य वोजानि मल्लिकायाश्च सुन्दरि ॥ ११३ ॥

पलाशशुष्कापामार्ग^३ चारुक्षुक्क्षीरयोगतः^४ ।

सप्तधा परिवापिन शोधयन्ति भुजङ्गमम्^५ ॥ ११४ ॥

क्षुब्ध^६क्षीरसमायोगात् वङ्ग^७ चावापयेत्ततः ॥ ११५ ॥

क्षुब्धक्षीरहलिनो-कक्षुकी^८कन्दचित्रकैः ।

गुञ्जाकरञ्चधुत्तूर^९-हृयगन्धाङ्घ्रितालकैः^{१०} ॥ ११६ ॥

नक्तमालेङ्गदोशक^{११}-वारुणीमूलसंयुतैः ।

पिष्टैर्माहिषतक्त्रे तु^{१२} सप्तरात्रोषितैस्ततः ।

निषेकः सर्व्वलोहानां मलं हन्ति न संशयः^{१३} ॥ ११७ ॥

देवदालोफलरजः स्वरसैर्भावितं सुहुः ।

- (1) B has गौरीफलानौत्. M has गौरीफलानी. Both the readings seem to be incorrect. (2) रजनि तु कक्षुणि च, an incorrect variant in K. M reads रङ्गनी instead of रजनी. (3) पलाश शुष्कापामार्ग, a variant in B, which seems to be erroneous. (4) चारुक्षुक्क्षीरयोगतः, a variant in K, which destroys the metre. (5) M reads भुजङ्गमाः, which is gram. incorrect. (6) B reads कक्षु. M reads धुब्धौ. Both are unintelligible. (7) M reads पाक. (8) K has कक्षुकी, which appears to be the error of the scribe. (9) B reads चत्तूर. K reads धर्तूर. M reads धुधूर. (10) B has तालकैः. K has वि instead of हि, which is not correct. (11) K reads नक्तमाला-शुदीशक, which is gram. inc. M reads वल instead of वल. (12) M reads तलैस्तु. (13) M reads निषेकतः, which is a tautology. *

द्रावयेत् कनकं वापात्^१ भूयो न^२ कठिनं भवेत् ॥ ११८ ॥

अखिलानि च सत्त्वानि^३ द्रावयेत्प्रयवतः^४ ॥ ११९ ॥

समांशं सुरगोपस्य सुरदाय्याय^५ यद्वज्रः ।

आवापात् कुरुते देवि कनकं जलसन्निभम् ॥ १२० ॥

मण्डूकास्थिवसाटङ्क-हयलालेन्द्रगोपकैः^६ ।

प्रतिवापेन कनकं सुचिरं तिष्ठति द्रुतम्^७ ॥ १२१ ॥

त्रिःसप्तकत्वो^८ गोमूत्रे ज्वालिनोभस्म^९ गालितम् ।

शोषयेत्तस्य वापेन तीक्ष्णं सूषागतं^{१०} द्रवेत् ॥ १२२ ॥

त्रिःसप्तकत्वो^{११} निबुल-भस्मना भावितेन तु^{१२} ।

केतक्यालु रसेस्तीक्ष्णम्^{१३} आवापाद्भवतां व्रजेत् ॥ १२३ ॥

पक्वधात्रोफलरसः शङ्खे^{१४} समाहभावितम् ।

- (1) K reads वापि. (2) M reads भूयेन, which is gram. inc.
 (3) अखिलानि च सत्त्वानि, an incomplete variant in B. K reads सत्त्वानि.
 अखिलानि च सत्त्वानि, an incorrect variant in M. (4) B has an in-
 complete charaṇa—द्रावयेत् प्रयवतः. K has द्रावयेत्प्रयवतः. (5) M reads
 सुरदाय यद्वज्रः, which is incorrect. (6) K reads गोपकैः. M reads
 हयलालिन्द्रगोपकैः, which is unintelligible. (7) B has an incomplete
 charaṇa—सुचिरं तिष्ठति द्रुतम्. (8) B reads त्रिःसप्तकत्वा. K and M read
 त्रिसप्तकत्वो. Both are gram. inc. (9) K reads ज्वालनि. M reads
 ज्वालिनोपच. (10) K has सूषागतं, which is inc. [Vide p. 39, note
 (11)]. (11) All the MSS. read त्रिसप्तकत्वो, which is grammatically
 erroneous. (12) K reads त्रिसप्तकत्वेन तु. (13) B reads रसेस्तीक्ष्णम्.
 K reads केतक्यालु सुरसेस्तीक्ष्णम्. Both are gram. inc. (14) B reads
 शङ्खे.

पुनः कञ्चुकितोयेन^१ भावितं सप्त^२वासरम् ॥ १२४ ॥

शरावयुगलान्तःस्थं^३ सुट्टदं परिधामितम्^४ ।

तत्तीक्ष्णचूर्णं^५ देवेशि रसरूपं प्रजायते ॥ १२५ ॥

तालकं गन्धपाषाणं^६ शिलासाम्बिकगैरिकम् ।

काशीसं खण्डसौराष्ट्रौ^७ तुल्यमभ्रकमेव च ॥ १२६ ॥

श्वश्रुगालतरङ्गणां^८ कुक्कुटस्य मलं^९ तथा ।

सयूरगुट्प्रमाञ्जरी-विष्टा च समभागकम्^{१०} ॥ १२७ ॥

भावयेत्तिः^{११} सुहीक्षोर्गै^{१२} देवदाली^{१३} रसेन च ।

तत्कल्क^{१४} मष्टमांशिन् लोहपत्राणि^{१५} लेपयेत् ॥ १२८ ॥

धमे द्रुतं भवेत्लोहमेतरेव निषेचयेत्^{१६} ।

- (1) K reads कञ्चुकी. M reads पान in place of पुनः, which is inc.
 (2) M reads भावितसप्त. (3) शरावयुगलस्य च, a variant in B. शराव-
 युगलस्य च, a variant in K. Both the readings seem to be incorrect.
 (4) B reads erroneously—परिधामित. M reads परिधामितः. (5) K
 has तत्तीक्ष्णचूर्णम्, which is not gram. correct. (6) B and K read
 गन्धपाषाणम्, which is not correct, as the term is in masculine gender. M
 reads तालगन्धकपाषाणम्, which is not accurate. (7) M has काशीसं
 खण्डसौराष्ट्र. (8) M reads श्वश्रुगालसुरोष्ट्राणां. (9) B and K
 have मलमशय. (10) B and K read समभागिकम्. (11) B
 reads भावयेत्तिः. K reads भावयेत्तिः. M reads भावयेत्तु. The first two
 readings are incorrect, and the last is incomplete. (12) M reads
 सुहीक्षोर्गैः. (13) M reads देवदाली. (14) M has तत्कल्क, which
 seems to be inc. (15) B and M read लोहपत्राणि. (16) एते-
 रित्तिर्निषेचयेत्, an incorrect variant in K.

अङ्गोलस्य तु मूलानि काञ्चिकेन प्रपञ्चयत् ।
लोहलेपं ततो दद्याद् अग्निस्थं धारयेत्^१ प्रिये ॥ १२८ ॥
पुनर्लेपं ततो दद्यात् परिच्छिन्ना^२ रसेन तु ।
सत्यपित्तन^३ देवेशि वङ्गस्थं धारयेत् प्रिये ॥ १३० ॥
पुनर्लेपं प्रकुर्वीत लाङ्गलीकन्दसम्भवम् ,
त्रिभिलपैर्द्रुतं^४ लोहं निर्मलं स्वच्छवारिवत्^५ ॥ १३१ ॥
चूर्णितं देवि कृन्मास्थि मेषशृङ्गं शिलाजित्^६ ।
कुरुते प्रतिवापिन बलवज्जलवत् स्थिरम्^७ ॥ १३२ ॥
अर्कापामार्गमुसलो^८ निचुलं चित्रकं तथा ।
कदलो पीतकौ दाली^{१०} चारमेषां तु माधयेत् ॥ १३३ ॥
गालयेन्माहिषे सूत्रे षड्वारान्^{११} सुरवन्दित ।
आवापाद्वावयेदेतदभ्रसत्त्वादिजं^{१२} रजः ॥ १३४ ॥
दन्तीदन्तो^{१३} विशेषेण द्रावयेत् सलिलं यथा ॥ १३५ ॥

- (1) This hemistich is wanting in K. (2) M reads धामयेत्
(3) B reads परिच्छिन्न. (4) B and M have सत्यपित्तच. (5) M
reads त्रिभिलप द्रुत, which is not gram. correct. (6) B reads स्व.च्छ
वारिवत्, which is an error of the scribe. (7) K has शिलाजित्,
which seems to be erroneous (8) B reads काञ्चिक कलवत् स्थिरम्.
M reads काञ्चिकाच व्यवाख्यतम्. (9) M reads कदली, which is incorrect,
as the very same word is mentioned afterwards. (10) M reads
कदल्यपीतकौ माली. (11) M reads चारमः, which seems to be gram.
inc. (12) K has अभ्रसत्त्वादिज M has अभ्रसत्त्व. (13) K
has दन्तीदन्त (without विशेषेण). M has दन्तादन्ता.

रसेनोत्तरवारुण्याः^१ मृतं वैक्रान्तजं रजः^२ ।

प्रतिवापेन^३ लोहानि द्रावयेत् सलिलोपमम् ॥ १३६ ॥

॥ इति लोहद्रावविधिः ॥

रत्नानां द्रावणं वक्ष्ये गगनस्य द्रुतिं तथा ॥ १३७ ॥

त्रिफला च^४ त्रिकटुकं त्रिचारं कटुपञ्चकम्^५ ।

बला चातिबला चैव तृतीया च महाबला^६ ॥ १३८ ॥

अश्वगन्धा चवो नारी^७ भूलता मातृवाहकः ।

गोपेन्द्रमण्डलो चैव षड्बिन्दुर्हिमुखी^८ तथा ॥ १३९ ॥

वीरा सूरणकन्दश्च^९ कञ्चुको च पुनर्नवा^{१०} ।

सुहृत्कोन्मसहलिनी पाठा चोत्तरवारुणी ॥ १४० ॥

अयस्कान्तो गोक्षुरश्च^{११} मृदुदूर्वास्त्रवेतसम्^{१२} ।

शिलाजतु च^{१३} सौवीरं विषगन्धकटङ्कणम्^{१४} ॥ १४१ ॥

- (1) रसेनोत्तरवारुण्याः, a variant in M. (2) B reads रजं, which is evidently an error of the scribe. (3) M reads प्रतिवापेन, which is unintelligible. (4) K and M read तु. (5) M has पुटपञ्चकम्. (6) B reads महाबला. (7) B reads च दीनारो. (8) K reads षड्बिन्दुर्हिमुखी. (9) M reads कन्दश्च. (10) B has कञ्चुकी सपुनर्नवा. (11) B has an incomplete charana—अयस्कान्तक्षुरश्च. (12) B reads मृदुदूर्वास्त्रवेतसम्. K reads मृदुदूर्वास्त्रवेतसम्. M reads मृदुधूर्वास्त्रवेतसम्. We have adopted the above reading after collating all the texts. [मृदुदूर्वा perhaps = नीलदूर्वा, as मृदुपल = नीलोपल.] (13) B has शिलाधातु च. K has शिलधातु च. M has शिलाजतु च. All the readings are gram. inc. (14) विषं गन्धकटङ्कण, a variant in B. विषगन्धकटङ्कण, a variant in K.

पृथग्दशपलं^१ सर्वं सूक्ष्मचूर्णं तु कारयेत् ।

कुम्भद्वयं कुलत्यानां काष्ठेन तिमिशस्य च^२ ॥ १४२ ॥

क्वाथयेन्मृदुतापेन यावत् कुम्भावशेषितम् ।

तेन क्वाथेन तच्चूर्णं भावयेदेकविंशतिम्^३ ॥ १४३ ॥

रत्नानि तेन लिप्तानि तत्क्वाथस्थं धमेत्^४ पुनः ।

अहोरात्रेण तान्याशु द्रवन्ति सलिलं यथा ॥ १४४ ॥

॥ इति रत्नद्रावविधिः ॥^५

अभ्रकादीनि लोहानि द्रवन्ति ह्यविचारतः ।

निर्गलानि च^६ जायन्ते हरवीजीपमानि च^७ ॥ १४५ ॥

मिलन्ति च रसेनाशु वज्रस्थान्यक्षयाणि च^८ ।

तैर्द्रुतः स्पर्शमात्रेण^९ क्षणादुवध्येत सूतकः^{१०} ॥ १४६ ॥

लोहानां मारणं^{११} वक्ष्ये समाहितमनाः^{१२} शृणु ।

(1) B reads दशफल, which is incorrect. (2) B has तिमिशस्य च. K has तिमिशस्य च. M has काष्ठेन तिमिशस्य च. We have adopted the above reading after collating all the texts. (3) B and M read एकविंशति. K reads एकविंशति. All the readings are inc. (4) तन क्वाथे तइमत्, a reading in M, which has no sense. (5) This portion is not found in B and M. (6) B and M read निर्गलानि च. (7) K has हरवीजीपयानि च, which has no clear sense. (8) K reads वज्रस्थान्यक्षयाणि च, which seems to be inc. (9) तैर्द्रुतैः सर्वप-
सारण, an incorrect variant in K. (10) B reads क्षणादुवध्येत. K reads क्षणादुवध्येत. M reads क्षणादुवध्येत सूतकम्. (11) B has मारणै, which is gram. inc. (12) K has समाहितमना (without विसर्ग), which is gram. inc.

सुह्री^१क्षीरेण सिन्दूरं^२ कनकं रजतं पुनः^३ ॥ १४७ ॥

तेनैव^४ मात्तिकं ताम्रमजाक्षीरेण गन्धकः^५ ।

स्तन्येन हिङ्गुलं^६ तोत्नां वङ्गतालपलाशकम् ॥ १४८ ॥

नागं शिलाकक्षीरेण स्वच्छपत्रीकृतं^७ प्रिय ।

मारयेत् पुटपाकेन^८ निरुत्थं^९ भस्म जायते ॥ १४९ ॥

न सोऽस्ति^{१०} लोहमातङ्गो यं न गन्धककेसरी ।

निहन्याद्वन्धमात्रेण^{११} यद्वा मात्तिककेसरी ॥ १५० ॥

रसाभवन्ति^{१२} लोहानि सृतानि सुरवन्दिते ।

हरन्ति रोगान् सकलान्^{१३} रसयुक्तानि^{१४} किं पुनः^{१५} ।

शीलनाम्नाशयन्त्येव^{१६} चलोपलितरुग्जराः^{१७} ॥ १५१ ॥

- (1) B and M read सुह्री. K reads सुह्री, which seems to be inc.
 (2) K has सिन्दूर, which is erroneous. M has लमाह. (3) K reads तु वा.
 (4) B has मनेव, which is evidently an error. (5) K and M read गन्धकम्.
 (6) M has an incorrect reading—हिङ्गुलं.
 (7) B reads स्वच्छ पत्रीकृत M reads स्वच्छपत्रं तु. (8) B and M read पुटयोगिन.
 (9) B has निरुत्थ. M has निरुद्ध. Both of these readings appear to be inc.
 (10) B and M read रसास्ति, whereof the sense is not clear. (11) निहन्याकधमात्रेण, a variant in B, which seems to be inc.
 (12) B has रसभवन्ति. K has रसोभवन्ति. M has रस भवन्ति. We have adopted the above reading after collating all the texts.
 (13) M reads सकलान् रोगान्. (14) B reads रसयुक्तानि.
 (15) K reads वै पुनः. (16) B has शीलनाम्नाशयन्त्येव. M reads शीलानां नाशयन्त्येव. None of these texts is correct. (17) K reads रुग्जराः. M reads रुक्पराः.

वज्र^१मात्रिकतीक्ष्णाभ्रं शस्यते देहकर्मणि^२ ।
 नागं वज्रं सुवीरश्च^३ द्रव्यकर्मणि योजयेत् ॥ १५२ ॥
 परिबालन्तु^४ यल्लोहं तथाच मलयोद्भवम् ।
 एतल्लोहद्वयं देवि विशेषाद्देहरक्षणम् ॥ १५३ ॥
 रागं^५ महारसादोनां ज्ञात्वा बीजानि साधयेत् ।
 तन्ममाचक्षते देवेशि^६ किमन्यच्छोतुमर्हसि ॥ १५४ ॥

इति श्रोपार्व्वतीपरमेश्वरसंवादे^७

रसान्वे रससंहितायां

महारसोपरसलोहलक्षणसंस्कार^८-

रत्नद्रावणमारणनिर्णयो नाम^९

सप्तमः पटलः ॥ ७ ॥

-
- (1) B reads वज्रं. (2) M reads मेहकर्मणि, which appears to be incorrect. (3) वज्रनागस्वीरश्च, a variant in M. (4) B has परिबालन्तु. K has विदीबाल. (5) K reads नागं, which is incorrect ; because the next Paṭala opens with the description of रागसंख्या. (6) तन्मयाचक्षते देवेशि, a variant in B. This charaṇa is wanting in M. (7) This portion is wanting in B and M. (8) K reads रत्न between महारसोपरस and लोह. The word महार is not found in M ; it reads रसोपरससंस्कारलोहलक्षणमारणनिर्णयो नाम. (9) K reads only निर्णयो नाम, omitting रत्नद्रावणमारण.
-

अष्टमः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।¹

महारसानां लोहानां रत्नानाञ्च सुरेश्वर² ।

रागसंख्यां³ तथा बीजसाधनञ्च⁴ वद प्रभो ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

महारसेषु द्विगुण⁵स्ताम्भरागः⁶ सुरेश्वरि ।

गिरिदोषे क्षयं नीति⁷ सूतकं रञ्जयन्ति ते⁸ ॥ २ ॥

सस्यकश्चपलश्चैव राजावर्त्तश्च माक्षिकः⁹ ।

विमलो¹⁰ गैरिकश्चैषा¹¹ भैकैकं द्विगुणं भवेत् ॥ ३ ॥

भ्रामकादिषु कान्तेष्वप्येकद्वित्रिगुणो¹² हि सः ।

एकैकमभ्रके चैव¹³ श्वेतपोतारुणः¹⁴ सिते ॥ ४ ॥

-
- (1) K reads देव्युवाच. This is wanting in M. (2) M has रत्नानां च सुरेश्वरि, which is erroneous. (3) B has not this word. K has रागसंख्या. M has रागसङ्ख्या. (4) M reads here सारवच्च, but it reads साधनञ्च in its colophon. (5) B reads द्विगुणा. (6) M reads तास्ते रागः. (7) गिरिदोषक्षयकर, a variant in M. (8) स्याहीनं रञ्जयन्ति ये, a variant in M. (9) M reads राजावर्त्तश्च माक्षिकम्, which is incorrect. (10) K and M read विमला. (11) K has गैरिकश्चैषा. M has गैरिकश्चैव. (12) K reads कान्तेषु अप्येव द्विगुणा. (13) एकैकमभ्रकश्चैव, a variant in K. (14) श्वेतपोतारुणो, an incorrect reading in M.

अष्टमः पटलः ।

अष्टादशसहस्राणि स्थिता रागाश्च^१ गन्धके ।
 अयुतं दरदे देवि^२ शिलायां द्विसहस्रकम्^३ ॥ ५ ॥
 रसके^४ सप्तसाहस्रं कङ्कष्ठे तु^५ चतुष्टयम् ।
 रसगर्भे प्रकाशन्ते जारणं तु^६ भवेद्यदि ॥ ६ ॥
 द्वादशांशं शतं^७ पञ्च नागे रागा^८ व्यवस्थिताः^९ ।
 शतहीनं सहस्रं तु वङ्गे रागा^{१०} व्यवस्थिताः ॥ ७ ॥
 रागाणां शतपञ्चाशत् शुक्लमध्ये व्यवस्थिताः ।
 रक्तपीताश्च श्लाघा^{११} हेन्नि रागाश्च षोडश ॥ ८ ॥
 रागाः षष्टि^{१२} सहस्राणि शक्रनीले व्यवस्थिताः ।
 महानीले च^{१३} देवेशि ते रागा द्विगुणाः^{१४} स्थिताः ॥ ९ ॥
 माण्ड्ये तु सुरेशानि रागा^{१५} लक्षत्रयोदश ।
 गजवारिसमुत्पन्नं रत्नं^{१६} सुक्ताफलं विदुः ॥ १० ॥

-
- (1) M reads नागाश्च, which seems to be incorrect. (2) अयुतं दरदे वीश, a reading in M, which appears to be inc. (3) M reads शिलायाश्च द्विपञ्चकम्. (4) K reads रसके. (5) M reads कङ्कष्ठे चैव, which seems to be inc. (6) M has जारणान्, which is gram. inc. (7) द्वादशांशशतं, a variant in M, which is inc. (8) M reads नागो राग, which is gram. inc. (9) K reads व्यवस्थिताः, which is an error of the scribe. (10) M reads वङ्गे राग, which is not correct. (11) K has श्लाघा. M reads रक्तपीता च श्लाघा च. (12) K reads षष्टी. M reads erroneously रागाषष्टि. (13) M has महानीलच, which is gram. inc. (14) M reads द्विगुणे, which is not grammatically correct. (15) K reads राग, which is not gram. correct. (16) M reads रत्न, which is inc.

गजे^१ चीणि सहस्राणि षट्सहस्राणि वारिजे^२ ।
 नवलक्षं च रागाणां पद्मरागे व्यवस्थिताः ॥ ११ ॥
 भेदयेत् सर्वलोहानि यच्च^३ केन न भिद्यते^४ ।
 तद्वक्ष्यं तस्य देवेशि रागं लक्षद्वयं^५ विदुः ॥ १२ ॥
 षोडशेष सहस्राणि पुष्परागं व्यवस्थिताः ।
 पादानलक्षरागास्तु^६ प्रोक्ता मरकते^७ प्रिये ॥ १३ ॥
 रागसंख्यां न जानाति^८ संक्रान्तस्य^९ एसस्य तु ।
 अधिकं मारयेन्नोहं हीनं चंघ प्रकाशयेत्^{१०} ॥ १४ ॥
 मानदेन्द्रः^{११} प्रकुर्वीति यो हि जानाति पार्व्वति ।
 शतकोटिप्रमाणेन^{१२} रागसंख्यां प्रकल्पयेत् ।
 स्पर्शनं चैवमालोक्य^{१३} शतकोटिस्तु विध्यते^{१४} ॥ १५ ॥
 अतः परं प्रवक्ष्यामि वीजानां साधनं प्रिये ।
 ह्रिमतारवशाद्वीजं^{१५} द्विविधं तावदौखरि ॥ १६ ॥

- (1) गजे is the reading in M, which is incorrect. [गजे = गजजे.]
 (2) M reads वारिते, which is not correct. (3) K and M read येन.
 (4) M reads येन केनापि विध्यते, which conveys the reverse sense.
 (5) M has लक्षद्वय. (6) K has पादान. M has पादेन लक्ष रागास्तु,
 which has no clear sense. (7) प्रोक्ता मरकते, an incorrect reading
 in M. (8) K reads जानति, which is not accurate. (9) M
 reads साकान्तस्य, which has no clear sense. (10) M has प्रकाशयेत्.
 (11) मारयेन्नोहः is the reading in M. (12) शतकोटीप्रमाणेन, a variant
 in K. (13) चैवमालोक्य, a reading in M. (14) K reads विध्यति.
 M reads विद्यते. We have adopted the above text, after collating the
 MSS. (15) K reads वशाद्वीजं, which is a palpable error.

पीतारुणै^१ हंसवोजं^२ तारवोजं सितैर्भवेत् ।
 कल्पितं रञ्जितं पक्वमिति भूयस्त्रिधा भवेत् ॥ १७ ॥
 कल्पितं द्विविधं तच्च^३ शुद्धमिश्रविभेदतः ॥ १८ ॥
 रसोपरसलोहानां^४ वीजानां कल्पनं पृथक्^५ ।
 शुद्धं मिश्रं तु^६ संयोगात्^७ यथालाभं^८ सुरेश्वरि ॥ १९ ॥
 सत्त्वमावर्तितं व्योम्नि शोधितं काचटङ्कणैः ।
 चिञ्चाफलास्त्रनिर्गुणै^९ पञ्चकल्पनिषेचनैः^{१०} ।
 पक्वं निविडितं देवि^{११} रसपिष्टिसमं भवेत् ॥ २० ॥
 स्नेहक्षाराम्लवर्गैश्च^{१२} शिलायाश्च पुटत्रयात्^{१३} ।
 मृताहे धूपनायन्यै^{१४} धूपगन्धानुलेपनात् ।
 वङ्गस्यापि^{१५} विधानेन तालकस्य हृतस्य^{१६} वा ॥ २१ ॥
 ताप्यहिङ्गुलयोर्वापि हृतं च^{१७} रसकस्य वा ।

- (1) M has पीतारुणौ. (2) K has हंसवीजं, which is gram. inc.
 (3) K reads तच्च. (4) रसोपरसलोहानि, a variant in K. (5) वीजा-
 नाश्च पृथक्स्थिते, a variant in M. (6) M has शुद्धमिश्रश्च. [रञ्जितं is
 described in the 41st śloka ; and पक्वं in the 50th.] (7) K reads
 योगात्. (8) पालभग is the absurd reading in K. (9) K reads
 फलास्त्रसिद्धैः. (10) K reads निषेचनैः. M reads पञ्चकल्प. Both
 are inc. (11) K has पक्वमिविडितं तद्वि. (12) M has स्नेह-
 क्षाराम्लवर्गैः. (13) M reads शिलायाश्च पुटत्रयात्. K reads पुटत्रय.
 (14) धूपनायन्यै is wanting in K. (15) K reads वङ्गस्याभि, which
 seems to be inc. (16) K has हृतं. M has तालकं. (17) M
 reads वास्तिनो, which is unintelligible.

रसगर्भे द्रवेत् कृष्णं^१ पवं कनकतारयोः ॥ २२ ॥

सङ्गराख्यन्तु^२ दुर्मेत्यं प्रिये मृदुखराह्वयम्^३ ।

ततः संसृदितं^४ देवि हन्वमेलापनं द्रुतम्^५ ।

भवेत् समरसं गर्भे^६ रसराजस्य च द्रवेत्^७ ॥ २३ ॥

अतः परं^८ प्रवक्ष्यामि हन्वमेलापनं शृणु ॥ २४ ॥

वर्षाभूकदलीकन्द काकमाचोपुनर्नवाः ।

स्वर्णं नरकपालं च^९ गुञ्जाटङ्कणसंयुतम्^{१०} ।

क्षीरतैलेन सुध्मातं हेमाभ्रं मिलति प्रिये ॥ २५ ॥^{११}

अनेनैव विधानेन ताराभ्रमपि मेलयेत्^{१२} ॥ २६ ॥

वङ्गमावर्त्य^{१३} देवेशि पुनः सूतकयोजितम्^{१४} ।

कदलीकन्दतोयेन मर्षयेदृङ्कणान्वितम् ।

अश्वसूषागतं^{१५} ध्मातं वङ्गाभ्रं^{१६} मिलति क्षणात् ॥ २७ ॥

चूर्णं नरकपालस्य स्त्रोस्तन्यं वनशिथुकम् ।

- (1) K reads कृष्णात्. M reads भवेत् कृष्ण. (2) K reads संगराख्य-
तु. (3) K has an incomplete charaṇa—दुखराह्वयोः. M reads खरा-
ह्वयात्. (4) K reads संसृदितं. (5) K reads ततः. (6) सवेत्
सरससंगर्भो, a variant in K, which is partially incorrect. M reads वरेत्,
which is senseless. (7) K reads चन्द्रवत्. (8) K reads अतएव.
(9) M reads तु. (10) M has सन्धितम्. (11) This hemistich
is not found in K. (12) तालकाभ्रं विमेलयेत्, a variant in M.
(13) K reads भ्रं, which is incorrect. M reads erroneously वङ्गमावर्त्य-
(14) K has योजितः. (15) K reads अश्वसूषागत. M reads अश्वसूषा-
गत. Both are inc. (16) M reads वङ्गाभ्र.

गुञ्जाटङ्कणसंयुक्तं वङ्गाभ्रं^१ मिलति क्षणात् ॥ २८ ॥
 अभ्रकं चूर्णयित्वा तु काकमाचो^२रसप्लुतम् ।
 कपित्थतोयसंस्पृष्टं^३ रस^४टङ्कणसंयुतम् ।
 वङ्गपत्रान्तर^५न्यस्तं धातं वङ्गाभ्रकं^६ मिलेत् ॥ २९ ॥
 धावत्य् कटुतलेन भस्त्रापामागजं क्षिपेत् ।
 वङ्गाभ्रं^७ हरितालञ्च^८ नागाभ्रे तु^९ मनःशिलाः ॥ ३० ॥
 हेमाभ्रं नागताप्येन^{१०} ताराभ्रं वङ्गतालकात् ।
 गन्धकेन तु शुल्वाभ्रं^{११} तोष्णाभ्रं सिन्धु^{१२}हिङ्गुलात् ।
 वङ्गाभ्रं^{१३} हरितालेन नागाभ्रं शिलया मिलेत् ॥ ३१ ॥
 लाङ्गलो च नरोक्ते^{१४}कार्पासास्थिकुलत्थकम् ।
 भूलता चाश्मदूलनो^{१५} स्त्रास्तन्यं सुरगोपकः^{१६} ॥ ३२ ॥
 एतन्नलिसमूखायां^{१७} सुभ्रातास्तोत्रवर्णिना^{१८} ।

- (1) M reads वङ्गाभ्र. (2) K reads काकमाचि. (3) M reads सस्पृष्ट. (4) M reads मन. (5) K reads वङ्गपत्रान्तर्, [which is = वङ्गपत्रान्तर.] M reads वङ्ग. (6) M reads वङ्गाभ्रक. (7) K reads वङ्गाभ्रं. M reads वङ्गाभ्र. (8) K reads erroneously हरितालच. (9) K has नागाभ्रे तु. M has नाकाभ्रेण, which is inc. [न.ग.भ्रेण is correct.] (10) K reads नागताप्येन. (11) M reads शुल्बी, which is gram. inc. (12) K has शिन्धु. (13) M has वङ्गाभ्र. (14) M reads उरीक्ते, which is inc. (15) K reads करमुखा च. (16) K and M read गोपकम्, which is incorrect, the term being used in the masculine gender. (17) एतन्नलिय समूखायां, a variant in K, which seems to be inc. (18) सुभ्रात तीव्रवर्णिना, a variant in K, wherein the first term is gram. inc.

कान्ताभ्रशैलविमला मिलन्ति सकलान्^१ क्षणात् ॥ ३३ ॥
 लताकुकुन्दरीमांसं^२ विषटङ्कणयोजितम् ।
 मूषालेपेन^३ कुरुते सर्व्वहन्धेषु^४ मेलनम् ॥ ३४ ॥
 अभ्रकं सुरसा शृङ्गं^५ मण्डूकस्य वसा विषम् ।
 गुञ्जाटङ्कणयोगिन^६ सर्व्वसत्त्वेषु^७ मेलनम् ॥ ३५ ॥
 टङ्कणोष्णीगिरिजतु-कर्णाख्यामलककंठैः^८ ।
 मिलन्ति सर्व्वहन्धानि स्त्रीस्तन्यपरिपेषितैः ॥ ३६ ॥
 धातुकोयुगुलुगुडु^९-सर्जयावकटङ्कणैः^{१०} ।
 स्त्रीस्तन्यपेषितैः सर्व्व^{११} हन्धजं तु रसायने ॥ ३७ ॥
 खसत्त्वं सूक्ष्मचूर्णं तु^{१२} पूर्व्वकल्केन संयुतम् ।
 अन्धमूषागतं^{१३} भ्रातं सङ्करं मिलति क्षणात् ॥ ३८ ॥
 वापितं^{१४} ताप्यरसक^{१५}-सस्यकैर्दरदेन च ।
 खसत्त्वं स्यान्निबध्दं च^{१६} दृढं भ्रातं मिलेत्ततः ॥ ३९ ॥
 रसोपरसलोद्धानि सर्व्वार्ण्यकत्र धामयेत् ।

(1) K reads सकल. (2) M reads कुकुन्दरीमांस. (3) मूषालेपेन,
 an incorrect reading in K. (4) M reads सब हन्धेषु. (5) पाराम्भ
 खुरशृङ्गच, a variant in M. (6) M reads लेपेन. (7) M reads
 सर्व्व सर्व्वेषु. (8) कर्णाष्णीमौलककंठैः, a variant in K. (9) धातु-
 गुगुलुगुडु, a variant in K. (10) सर्जयावकटङ्कणैः, a variant in M.
 (11) M reads शला. (12) सूक्ष्मचूर्णेन यत्किञ्चित्, a variant in K.
 (13) K reads अन्धमूषागत, which is inc. (14) M reads वापितं,
 which is not technical. (15) K reads ताप्यरसकं. (16) खसत्त्वं
 चादिबन्ध, a variant in M.

अन्योन्यं हन्ततां यान्ति^१ द्रवन्ति^२ सलिलं यथा ॥ ४० ॥

वोजानि कल्पितान्येवं^३ रञ्जितानि परं^४ शृणु ॥ ४१ ॥

घनं^५ माक्षिकचूर्णेन शल्यवूर्णेन रञ्जितम् ।

हन्धितं ताप्यसत्त्वेन^६ रसराराजस्य रञ्जनम् ॥ ४२ ॥

आरक्तवल्लीगोमूत्रैः^७ बहुधा परिभावितैः^८ ।

कुनटीगन्धपाषाणैः^९ हर्ममाक्षिकहिङ्गुलैः^{१०} ॥ ४३ ॥

वापितं सेवितं रक्त^{११}गणैः स्नेहैर्मृतं^{१२} ततः ।

रञ्जनं रसराराजस्य तीक्ष्णताम्रौ^{१३} विशेषतः ॥ ४४ ॥

केवलं विमलं ताम्रं वापितं^{१४} दरदेन च^{१५} ।

कुरुते त्रिगुणं जीर्णं लाक्षारसनिभं रसम्^{१६} ॥ ४५ ॥

रसकं द्विगुणं^{१७} दत्त्वा ताम्रं सुधातमौषधिरि ।

कृष्णाभ्रकस्य चूर्णं च रक्तवर्गमुद्गुः^{१८} पुटैः ॥ ४६ ॥

- (१) अन्योन्यहन्ततामेति, a variant in M. (2) M reads द्रवती, which is gram. incorrect. (3) M has कल्पितान्येव. (4) M reads वर, which is not correct. (5) M reads वन, which has no clear sense. (6) हन्धितं ताप्यसत्त्वेन, a reading in K, which seems to be erroneous. (7) आरक्तवल्लीगोमूत्रैः, a variant in K. आरक्तवर्गगन्धित, a variant in M. (8) गोमूत्रं बहुभावितैः, a variant in M. (9) M reads पाषाण. (10) M reads हिङ्गुलम्. (11) M reads रक्त. (12) M reads गणस्नेहमृतं. (13) M reads तीक्ष्णताम्रं. (14) K reads वापीतं, which is inc. (15) M reads वा. (16) K reads रसः, which is grammatically inc. (17) द्विगुणं रसकं, a reading in K. (18) M reads रक्तवर्णं मुद्गः.

ताप्येन वा मृतं हेम त्रिगुणेन निवापितम्^१ ।

भाण्डिकायां^२ तु रसकं ताप्य^३ सैन्धवसंयुतम् ॥ ४७ ॥

इन्द्रगोपनिभं यावत् सर्वं द्विगुणजारणात् ।

द्रुतं^४ हेमनिभं सूतं कुरुते नात्र संशयः ॥ ४८ ॥

अभ्रकं हेम ताम्रं च शिलया^५ माक्षिकेण च ।

गैरिकेण च मुख्येन रसकेन च रञ्जयेत् ॥ ४९ ॥

वोजानि रञ्जितान्येवं^६ पक्ववोजान्यतः^७ शृणु ॥ ५० ॥

महारसानुपरसान्^८ तीक्ष्णलीहानि च क्षयेत्^९ ।

समांशं सममाक्षीकं गन्धकावापयोगतः ॥ ५१ ॥

शतशो वापयेदेतत्^{१०} अक्षीणं सावशेषितम्^{११} ।

समांशं रसरजस्य गते द्रवति निश्चितम्^{१२} ॥ ५२ ॥

तदेतद्विष्टिकास्तम्भे जारणायां सुरेश्वरि ।

रञ्जने रसरजस्य सारणायां च शस्यते ॥ ५३ ॥

तदेवं^{१३} शतशो रक्तगणैः स्नेहनिषेचितम्^{१४} ।

(1) M reads विपाचितम्. (2) हुण्डिकायां, a reading in K.

(3) K reads रसकताप्य. M reads रसकान्तप्य, which is unintelligible.

(4) M reads मृत. (5) M reads शिलायां. (6) वाजानां रञ्जना-

न्येव, a variant in M. (7) M reads पक्ववोजमत्. (8) M has

महारसानुपरसा. (9) K reads वक्षते, which is gram. inc. M reads

क्षीणलीहानि, which is unintelligible. (10) शतशो वा भवेदेतत्, a

variant in M. (11) K has an incomplete charana—अक्षी सावशेषितं.

(12) This charana and the next three charanas are not found in K.

(13) M reads तदेव. (14) K has निषेचित. M has रक्तगणैस्नेहनिषेचितम्.

अधिकं^१ शस्यते तेषु सहस्रांशिन वेधकत्^२ ॥ ५४ ॥
 निर्व्यूढं नागवङ्गाभ्यां क्रियायां हंमतारयोः ।
 खसत्त्वं रविणा योज्यं हन्वितं स्याद्रसायनं ॥ ५५ ॥
 समेहचारपञ्चाशैः^३ रसैस्तेस्तालकादिभिः^४ ।
 समद्वित्रिगुणान् ताम्ने^५ वाहयेदङ्गपन्नगान् ॥ ५६ ॥
 रक्तस्नेहनिषितं तद्रसाकृष्टिरिति^६ स्मृतम् ॥ ५७ ॥
 माद्विकं गन्धपाषाणं हरितालं मनःशिलाम्^७ ।
 वैक्रान्तकं कान्तमुख्यं^८ सस्यकं विमलाञ्जनम् ।
 रसकं वापितं शश्वत्^९ चूर्णितं हेन्नि वाहयेत् ॥ ५८ ॥
 लोहपट्टिकाताप्य^{१०}-कङ्कुष्ठविमलाभ्रकैः ।
 मृतशुल्ब^{११}शिलातृत-सुहृत्कर्क्षोरहिङ्गुलैः ।
 नागो निर्जोषितां^{१२} याति पुटयोगैः पुनः पुनः ॥ ५९ ॥
 रसतालकशङ्खाभ्र^{१३}-चिञ्चाक्षरैस्तथा त्रयुः^{१४} ।
 मृतं नागं मृतं बद्धं शुल्बं तीक्ष्णञ्च वा मृतम् ।

- (1) K reads अधिक. (2) M reads वेधयत्. (3) समेहचारक
 शास्त्रैः, a variant in K. (4) चरिमलालकादिभिः, a variant in M.
 (5) समद्वित्रिगुणान्ताम्, a variant in M. (6) M reads तद्रसाभिरिति च,
 which seems to be gram. incorrect. (7) M reads erroneously
 मनःशिला. (8) M has काकमुख्य. (9) K reads वापि शश्वतः.
 (10) K reads लोहपट्टिकां ताप्य. (11) M reads शुल्ब. (12) K
 reads नाग्यैः निर्जोषिता, which is inc. (13) रसतालकशङ्खाभ्र, a variant
 in K. (14) K reads त्रयु.

एकैकमुत्तमे हेन्नि^१ वाहयेत् सुरवन्दिते^२ ॥ ६० ॥
 निरुत्ते^३ पन्नगे हेन्नि निर्व्यूहे^४ शतसद्गुणे^५ ।
 गोरोचनानिभं धाम^६ भास्करे तारसन्निभम्^७ ॥ ६१ ॥
 तोष्णाभ्रकं रविसमं^८ माक्षिकं द्विगुणं तथा^९ ।
 भावन्तितं चूर्णितं, च भारितं^{१०} सप्तभिः पुटैः ॥ ६२ ॥
 व्यूहे शतगुणे^{११} हेन्नि तदीजं जारयेत् समम् ।
 चन्द्राकं^{१२} पत्रलेपेन शतभागेन वेधयेत् ॥ ६३ ॥
 ऊर्द्धाधो माक्षिकं दत्त्वा शुष्कं हेमसमं भवेत्^{१३} ।
 एवं दशगुणं व्यूढं योजं कारणसन्निभम्^{१४} ॥ ६४ ॥
 रसकाभ्रं कान्तताम्ने^{१५} भागवद्द्वया धमेत्ततः^{१६} ।
 माक्षिकेण हतं तच्च बीजे^{१७} निर्वाहयेत् प्रिये ॥ ६५ ॥
 द्वात्रिंशद्गुणितं^{१८} हेन्नि नागं ताप्यं हतं^{१९} वह्नेत् ।

-
- (१) एकैकमुत्तमेहेन्नि, a variant in M. (2) M reads सुरसुन्दरि.
 (3) K reads निरुत्त. (4) K reads निर्व्यूहे, which appears to be inc.
 (5) शतसद्गुणं is the reading in M, which is unintelligible. (6) K
 reads हेम. M reads गोरोचननिभ. (7) K has तारसन्निभ [तु + तारसन्निभ].
 (8) तोष्णाभ्रकरवी हेम, a variant in K. M reads तोष्णाभ्रके. (9) M
 reads तथा. (10) M reads भारिता, which is gram. inc. (11) M
 has व्यूढं शतगुणं. (12) M reads चन्द्राक, which is inc. (13) M
 reads धमेत्. (14) M reads किरणसन्निभम्. (15) रसकाभ्रकताप्यं,
 a variant in M. (16) M reads समेत् ततः. (17) K reads
 बीजे, which is an error of the scribe. (18) द्वात्रिंशद्गुणं, a reading
 in K. (19) M reads गत.

त्रिंशद्गुणशिलावाहं^१ नागबीजमुदाहृतम् ॥ ६६ ॥

ताप्यतालकवापेन^२ सच्चं पीताभकस्य तु ।

बीजं निर्वाहयेदेतत् थोषामृष्टस्य^३ वेधकम् ॥ ६७ ॥

नागः करोति सदुतां निर्व्यूढस्तां च रक्तताम् ।

खादति^४ पीततां तीक्ष्णं कान्तस्थां कालिकां विना ॥ ६८ ॥^५

हेमबीजमिति प्रोक्तं—तारबीजमतः शृणु ॥ ६९ ॥

तीक्ष्णाभताप्यविमल^६ रसकं समभागिकम्^७ ।

वङ्गभागास्तु चत्वारः^८ सच्चं धातं विचूर्णितम् ॥ ७० ॥

पुटेन निहतं कार्यं^९ व्यूढं तारन्तु वेधयेत् ।

द्वात्रिंशत्सद्गुणं^{१०} तारे वङ्गे^{११} ताप्यं हतं वह्नेत् ।

त्रिंशद्गुणात्तालवापात्^{१२} वङ्गबीजमुदाहृतम् ॥ ७१ ॥

कुठिलं^{१३} विमलं तीक्ष्णं खसत्त्वं चापि वाहयेत् ।

वङ्गाभ्रं ताप्यसत्त्वं वा^{१४} ताल^{१५} माक्षिकवापतः ।

-
- (1) K reads वाया instead of वाह, which seems to be incorrect.
 (2) M reads वाचिन or पाचिन. Both are gram. inc. (3) K has वाषाकृष्टस्य.
 (4) K reads खादते, which is gram. inc. (5) This śloka is wanting in M.
 (6) K reads विमला. (7) K reads समभागीकम्, which is not gram. correct. (8) M reads erroneously वङ्गबीजमिति प्राक्त भागास्तु चत्वारः.
 (9) M reads भाय्यं, which has no clear sense. (10) K reads सगुण. (11) M reads वङ्ग.
 (12) त्रिंशद्गुणात्तालवापात्, a variant in M, which has no meaning.
 (13) K reads कुटील, which is inc. (14) वङ्गाभ्रतालम्ल वा, a variant in M, which appears to be inc. (15) M reads त न.

शुक्लपुष्पगणैः सेकं स्नेहयुक्तैस्तु कारयेत् ॥ ७२ ॥

उक्तानि तारवीजानि—वीजानां रञ्जनं शृणु ॥ ७३ ॥

तीक्ष्णमाक्षिकशुल्बञ्च^१ नागञ्चपलमारितम्^२ ।

मिन्दूरसन्निभं यावत्^३ तेन वीजानि रञ्जयेत् ॥ ७४ ॥

निधाय खर्परे नागं ब्रह्मबीजदलैः सह ।

दग्धमग्निमघो^४ दत्त्वा वज्रिवर्णं यदा^५ भवेत् ॥ ७५ ॥

वासकेन विभीतेन^६ काक^७ किंशुकशिथुभिः ।

कोरण्डकस्य^८ पुष्पेण वकुलस्यार्जुनस्य^९ च ॥ ७६ ॥

अहिमारेण^{१०} नागिन्या^{११} कुमार्या नागकन्या ।

शिलया^{१२} च त्रिगुण्या कथितेनाजवारिणा^{१३} ॥ ७७ ॥

भावितं खर्परस्यञ्च वापयित्वा^{१४} पुनः पुनः ।

सप्तभिर्दिवसेरेव भारितं सुरवन्दिते^{१५} ॥ ७८ ॥

पुटयेद्बन्धकेनादा^{१६} वास्त्रैश्च तदनन्तरम् ।

- (1) K has तीक्ष्ण माक्षीकशुल्बञ्च. (2) नागं धवलमोरितं, a variant in K, which has no clear sense. (3) K reads सन्निभं याते. M reads सिन्धूर. (4) दग्धमग्निमघो, a variant in M. (5) M reads यथा. (6) वासकेन समुत्तेन, a variant in M. (7) K reads काक. (8) M reads कोरण्डस्य च. (9) M has वल्कलेनार्जुनस्य. (10) K reads अहिमारेण, which seems to be inc. (11) M reads नागिन्या, which is incorrect. (12) K reads शिलया. (13) K reads कथितेन. (14) M reads प्रापयित्वा. (15) M has सुरपुन्दरि. (16) पूरयेद्बन्धकेनाद्य, a variant in M.

क्वं दलानां^१ बीजानां रसराजस्य रञ्जने ।
 उद्घाटे क्रामणे^२ योज्यं पिष्टीस्तम्भे^३ विशेषतः ॥ ७९ ॥
 भस्त्रिङ्गाकिंशुक^४रसे खदिरं रक्तचन्दनम् ।
 कारवीरं देवदारुं^५ सरलं रजनीद्वयम्^६ ॥ ८० ॥
 अन्यानि रक्तपुष्पाणि पिष्ट्वा लान्धारसेन तु ।
 तैलं विपाचयेद्देवि^७ तेन बीजानि रञ्जयेत्^८ ॥ ८१ ॥
 द्विगुणे रक्तपुष्पाणां^९ रक्तपौतगणस्य च^{१०} ।
 क्वाथे चतुर्गुणे क्षीरे^{११} तैलमेकं सुरेश्वरि ॥ ८२ ॥
 ज्योतिष्मतीकरञ्जाख्य^{१२} कटुतुम्बीसमुद्भवम् ।
 पाटनीपिप्पलीकाम-काकतुण्डो^{१३} रसान्वितम् ॥ ८३ ॥
 मेकशुकरमेघाहि^{१४} मत्स्यकूर्मजलौकाम^{१५} ।
 वसया^{१६} चैकया युक्तं षोडशांशैः सुपिष्टैः^{१७} ॥ ८४ ॥
 भूलतैलमलमाक्षीकं दन्धमैलापनीषधैः ।

- (1) M reads उद्देशानां, which is unintelligible. (2) M reads
 क्रामणे, which is incorrect. (3) M reads पिष्टस्तम्भे. (4) K reads
 किंसुक. (5) M reads देवदारु. (6) सरसे रजनीद्वये, a variant in
 M. (7) M reads व्यापाचयेत्तेन. (8) कथ्योद्घाटिरञ्जनम्, a variant
 in M. (9) द्विगुणं रक्तपुष्पाणि, a variant in K, which is not gram-
 correct. (10) M reads न. (11) K reads क्वाथं. M reads
 चतुर्गुणं क्षीरं. (12) M reads करञ्जाख. (13) M reads काकतुण्डो.
 (14) K reads माक्षि instead of मेघाहि. (15) मत्स्यं कर्म जलकसाम्,
 an incorrect variant in M. (16) M reads वसय, which is gram-
 inc. (17) M has षोडशांशं सुपिष्टम्.

पाचितं गालितं चैतत् सारणा^१ तैलमुच्यते ॥ ८५ ॥

रसतुल्यं यथा बीजं^२ गतं गर्भद्रुतिं^३ प्रिये ।

व्यापकत्वेन सर्व्वं^४ च समभागास्तथेयते ॥ ८६ ॥

पक्वं श्रेष्ठं समं गर्भं यद्वेद्वज्जयेच्च तम्^५ ॥ ८७ ॥

एवमुक्तानि बीजानि जारयेद्विड्^६ योगतः ।

तन्ममाचक्ष्व देवेशि^७ किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ ८८ ॥

इति श्रीपार्व्वतीपरमेश्वरसंवादे^८

रसार्णवे रससंहितायां

बीजसाधनो^९ नाम

अष्टमः पटलः ॥ ८ ॥

-
- (1) M reads सारक. (2) K reads यदा जीर्णं. (3) M reads गर्भद्रुति, which is incorrect. (4) व्यपकत्वेन सर्व्वं, a variant in M, which is not intelligible. (5) यद्वेद्वज्जयेच्च, a variant in M, wherein the first term is inc. (6) K reads जारयेद्वीड्, which is incorrect. (7) This charapa is not found in M. (8) This portion is not found in M. (9) K and M read बीजसाधनं; but as it qualifies पटलः, which is in masculine gender, it ought to be also in the same gender. The neuter gender may be supported by the rule of विशेषण-विशेष्य. But in order to keep up the uniformity we have adopted the masculine gender.
-

नवमः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।¹

बीजानां कल्पनं² प्रोक्तं विशिषेण च साधनम्³ ।

जार्थ्यन्ते⁴ तानि यैः सूते⁵ तान् विडान् वक्तुमर्हसि ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।⁶

काशोसं⁷ सैन्धवं काङ्क्षी⁸ सौवीरं व्योषगन्धकम् ।

सौवर्चलं सर्जिका च⁹ मालतीनीरससम्भवम्¹⁰ ।

शिशुमूलरसैः¹¹ सिक्तो विडोऽयं सर्वजारणः ॥ २ ॥

निर्दग्धं शङ्खचूर्णन्तु रविस्त्रीरशतप्लुतम् ।

पुटित¹² बहुशो देवि प्रशस्तो जारणाविडः¹³ ॥ ३ ॥

शतशो वा प्लुतं चूर्णं गन्धकस्य गवां जलेः ॥ ४ ॥

निर्दग्धं शङ्खचूर्णं तु¹⁴ शिशुमूलाख्यभाषितम् ।

-
- (1) M reads श्रीदेवी. (2) K reads प्रथमं. (3) K has विशिषरससाधन. (4) K reads जार्थ्यन्ते. (5) M reads सूता, which is gram. incorrect. (6) M has श्रीभैरवः. (7) M reads काशोसं. (8) K reads साक्षी. (9) K has व्योषका च, which creates a tautology. (10) K reads मालतीनीरससम्भवः. We find also मालतीनीरससम्भवम् in the medical lexicons. (11) K reads शिशुमूलरसैः, which is inc. (12) K reads erroneously पुटित. (13) K has प्रशस्तो जारणे विडः, wherein the first term is gram. inc. (14) M reads शङ्खचूर्णं तु.

शतशो विषसिन्धु^१ संयुतं^२ वडवामुखम् ॥ ५ ॥
 टङ्कणं शतशो देवि भावयेत् किंशुकद्रवैः ।
 विडो वज्रिमुखाख्योऽयं^३ लोहानां जारणे प्रिये ॥ ६ ॥
 चूलिका गन्धपाषाणः^४ कान्तस्य च मुखं प्रिये ।
 एकैकमेव^५ पर्याप्तं लोहचूर्णस्य जारणे^६ ॥ ७ ॥
 गन्धतालकसिन्धु^७ चूली^८ टङ्कणभूखगम्^९ ।
 चारैर्मूत्रैश्च विपचेदयं^{१०} ज्वालामुखो विडः^{११} ॥ ८ ॥
 एकविंशतिपर्यायं देवदालीदलद्रवैः^{१२} ।
 भावितो निचुलचारः सर्वसत्त्वानि जारयेत् ॥ ९ ॥
 वास्तुकेरण्डकदली^{१३} देवदालीपुनर्नवम्^{१४} ।
 वासा^{१५} पलाशनिचुलं तिलकाञ्चनं^{१६} माचिकम् ॥ १० ॥

- (1) K reads विश्वसिन्धु. M reads विषसिन्धु. (2) K reads सन्धुखं. M reads संयुतं. We have adopted the above reading, after collating the texts. (3) M has वज्रविडाख्योऽयं. (4) K reads पाषाणं, which is gram. incorrect. M reads भवपाषाण. (5) त्वेवमेक is the reading in M, wherein the last term is inc. (6) K has an incomplete charana लोहचूर्णजारणे. M has लोहचारणजारणे. (7) M reads सिन्धु. (8) K reads चूलि. (9) K has मुखं or correctly मूखं. (10) M reads विपचेदय, which is evidently an error. (11) K reads विडः, which is inc. (12) देवदालिद्रवैः, a variant in K. (13) M reads वास्तुकेरण्डकदली, which is not gram. correct. (14) K reads पुनर्नव. M reads देवदालीपुनर्नवम्. (15) M reads वासा. (16) M reads तिलकाञ्चन.

सन्वीङ्गं खण्डशम्भुत्रं^१ नातिशुष्कं^२ शिलातले^३ ।
 दग्धकाण्डेस्तिलानां तु पञ्चाङ्गं मूलकस्य च ॥ ११ ॥
 प्लावयेन्मूत्रवर्गेण जलं तस्मात् परिशुतम्^४ ।
 लोहपात्रे पचेद्यन्त्रे हंसपाकेऽग्निमानवित्^५ ॥ १२ ॥
 वाय्पाणां^६ बुद्बुदानाञ्च बह्वनामुद्गमो यदा ।
 तदा काशससौराष्ट्राक्षारत्रयकटुत्रयम् ॥ १३ ॥
 गन्धकञ्च^७ सितं हिङ्गुलवणानि च षट् तथा ।
 एषां चूर्णं क्षिपेदेष^८ लोहसम्पुटमध्यगः^९ ।
 सप्ताहं भूगतः पथाद्धान्यस्थः प्रवरो विङ्गः ॥ १४ ॥
 जम्बोरास्त्रेन पचनं^{१०} शिशुमूलद्रवणं च ।
 चूलिकागन्धकासिक्तौ^{११} द्वौ विङ्गो शतशः क्रमात् ॥ १५ ॥
 कोषातकी^{१२} दलरसः क्षारवा निचुलोद्भटैः^{१३} ।

(1) खण्डशम्भुत्रं is the incorrect variant in M. (2) M has जातिशुष्कां, which seems to be inc. (3) K reads शिलातल, which is gram. inc. (4) K reads परिशुत, which destroys the metre. M has आनिलस्मात् परिशुतम्, which has neither grammar nor sense. (5) हंस-पाकाग्निमानवित्, a variant in K. (6) K reads वाय्पाणां, which is incorrect. (7) K and M read गन्धकस्य, which is inc. (8) M reads क्षिपेदित्, which is not gram. correct. (9) M reads मध्यगम्, which is not gram. correct. (10) M reads च वन, which is inc. (11) K reads सिक्तौ. M reads सिक्ता. Both the readings are not correct. (12) M reads कोशातकी (13) K has क्षारो वा M has क्षारा वा निचुलद्रवै

देवदालोशिवावीजं^१ गुञ्जासैश्वर्यवटङ्कणम्^२ ।
 भावयेदस्त्रवर्गेण^३ विङ्कोऽयं हेमजारणः^४ ॥ १६ ॥
 मूलकाद्र्कचित्राणां चारैर्गोमूत्रगालितैः ।
 गन्धकः शतशो भाव्यो विङ्कोऽयं हेमजारणे ॥ १७ ॥
 हरितालशिलाचारो^५ लवणं^६ शङ्खशुक्तिका^७ ।
 हंसपाकविपक्षोऽयं विङ्कः स्याद्धेमजारणे ॥ १८ ॥
 एवं संगृह्य सभारान् रसकर्म्म समाचरेत् ।
 तन्ममाचक्ष देवेशि किमन्यच्छेत्तुमिच्छसि ॥ १९ ॥

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^९

रसार्णवे रससंहितायां

विङ्ककथनो नाम^{१०}

नवमः पटलः ॥८॥

- (१) K reads शिफावीजं. M reads देवदालोशिवा, which is incomplete.
 (२) M reads गुञ्जाटङ्कणसैश्वर्यम्. (३) भावयेदास्त्रवर्गेण, a variant in M.
 (४) विङ्कोऽयं हेमजारणे, a variant in M, wherein the first term is incorrect.
 (५) M reads erroneously मूलकाद्र्क. (६) K reads चारैः. (७) K reads भावन.
 (८) K has शरसुक्तिका, which destroys the metre.
 (९) This portion is not found in M. (१०) M reads विङ्ककथनो नाम.

दशमः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।

रसस्य लक्षणं किंवा रसकार्यं च कोदृशम् ।

तन्न जानामि देवेश वक्तुमर्हसि तत्त्वतः ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

प्रागेवोक्ता रसोत्पत्तिस्तल्लक्षणमतः^१ शृणु ॥ २ ॥

तस्य नामसहस्राणि अयुतान्यर्बुदानि च ।

शक्यते न मया वक्तुं संक्षेपात् कथ्यते शृणु ॥ ३ ॥^२

रसो रसेन्द्रः सूतश्च पारदश्चाथ मिश्रकः^३ ॥ ४ ॥

रसं सिद्धरसं विद्यात् सिद्धत्वेन समाश्रयम् ।

नाशयेत् सकलान् रोगान् बलीपलितमेव सः^४ ॥ ५ ॥

देहलोहकारं शुद्धं^५ रसेन्द्रं मधुना शृणु ।

शरीरे हृन्नि कर्त्ता च जारणे सारणासु च ॥ ६ ॥

---

(1) K reads रसोत्पत्तिस्तल्लक्षणमतः, which is grammatically incorrect.

(2) This śloka is not found in M. (3) M reads मिश्रकः [Vide

रस.स. Chap. I. v. 68.] (4) K reads बलि. M reads कलितनाशनम्,

which is inc. [Vide रस.स. Chap. I. vs. 69 and 77.] (5) M reads

सिद्धं. (6) But vide रस.स. Chap. I. vs. 70—72 and 78, which

state तल्ल instead of रसेन्द्र.

ईषत्पीतस्य रुक्माङ्गो दीपयुक्तस्य सूतकः ॥ ६ ॥ (क)^१
 यो वाङ्माभ्यन्तरे श्वेतो^२ बहुलं^३ कञ्चुकावृतः ।
 तं विद्यात्^४ पारदं देवि तारकश्रेणि योजयेत् ।
 यथा काञ्चिकसंस्पर्शात् क्षीरभाण्डं^५ विनश्यति ।
 तथा हेम शरीरञ्च^६ पारदेन विनश्यति ॥ ७ ॥
 मयूरपत्रिकाभासं^७ मिश्रकञ्च विदुर्बुधाः ।
 धूम्रवर्णं रसं^८ दृष्ट्वा विशेषेणोपलभ्यते ।
 मिश्रकन्तु^९ विजानीयादुद्वाहकश्लेकारकम्^{१०} ॥ ८ ॥
 एवं पञ्चविधा देवि रसमेदा निरूपिताः ॥ ९ ॥^{११}
 स्नेहने मर्दने चैव चारणं^{१२} जारणं तथा ।

-
- (1) After the 6th śloka we do not find in any of our MSS. a śloka, which defines सूत. Hence we have inserted the above hemistich from रस.स. [Chap. I. v. 72] in order to complete the list of 5 different sorts of quicksilver, i.e. रस, रसेन्द्र, सूत, पारद and मिश्रक. (2) M has वाङ्माभ्यन्तरस्वेतो. (3) K reads बहुल. M reads बहुलः. (4) M reads विद्यात्. [Vide रस.स. Chap. I. v. 73.] (5) M reads क्षीर भाण्डं, which seems to be inc. (6) K reads शरीरञ्च, which is not correct. (7) मयूरपत्रिकाभासं, a variant in M. [Vide रस.स. Chap. I. v. 74, which states—“मयूरचन्द्रिकाभासः स रसो मिश्रको मतः.”] (8) M reads धूम्रवर्णं रसं. (9) K reads मिश्रकन्तु, which is inc. (10) K reads कारकः, which is gram. incorrect. M has an incomplete charapa—कर्मकारकम्. (11) This hemistich is wanting in M. (12) K reads स्नेहने. [Vide रस.स. Chap. VIII. v. 78.]

द्रावणं रञ्जनं चैव सारणं^१ क्रामणं क्रमात् ।
 इति यो वेत्ति तत्त्वेन तस्य सिध्यति सूतकः ॥ १० ॥
 तोषत्वं जायते^२ स्वेदात् अमलत्वञ्च मर्दनात् ।
 चारणेन^३ बलं कुर्यात् चारणादन्धनं भवेत्^४ ॥ ११ ॥
 एकत्वं द्रावणात्^५ तस्य रक्तत्वं रक्तकाष्मनात्^६ ।
 व्यापित्वं सारणात्^७ तस्य क्रामित्वं क्रामणात्तथा ॥ १२ ॥
 जलगो जलरूपेण त्वरितो^८ हंसगो भवेत् ।
 मलमो मलरूपेण सधूमो धूमगो भवेत् ॥ १३ ॥
 अन्या^९ जीवगतिर्देवि जीवोऽण्णादिव निष्क्रमेत्^{१०} ।
 स तावज्जीवयेज्जीवं^{११} तेन जीवां रसः^{१२} स्मृतः ॥ १४ ॥
 चतुष्टयो मतिस्तस्य निपुणेन तु लभ्यते^{१३} ।

-
- (1) K reads चारणं. [Vide रस.स. Chap. VIII. v. 70.] (2) M reads जगयेत्. (3) K reads सारणेन. (4) K reads विभोः.
 (5) K has an incomplete charana—स्तुत्वं द्रावणात्तस्य. M reads द्रावणं.
 (6) K reads रक्तान्नात्, which mars the metre. (7) K has चारणात्. M has सारणं. (8) K has जलगोलकरूपेण त्वरितो, which seems to be inc. M has त्वरितो. in lieu of त्वरितो. [Vide रस.स. Chap. I. vs. 82-85, the readings whereof mostly agree with the above texts (13 to 16).]
 (9) M reads अन्या, but रस.स. reads अन्या. (10) K reads ऽण्णादिव, which is incorrect. M reads जीवोऽण्णादिव निष्क्रमेत्, which is senseless.
 (11) लब्धोऽं जीवयेज्जीवं, a variant in M. Cf. रस.स. Chap. I. v. 84 :—स ताव जीवयेज्जीवं. (12) M reads जीवरसः, which is not correct.
 (13) M reads रक्षते.

चतस्रो गतयो दृश्या चदृश्या^१ पञ्चमी गतिः ॥ १५ ॥

मन्त्रध्यानादिना तस्य क्षीयते^२ पञ्चमी गतिः ॥ १६ ॥

धूमचिडिचिडिसेव^३ मण्डूकमुतिरेव च ।

अकम्पय विकम्पय^४ पञ्चावस्था रसस्य तु ॥ १७ ॥

मध्यमानस्य^५ कास्केन सन्धवेदि गतित्रयम्^६ ।

जले गतिर्मलगतः पुनर्हंसगतिस्ततः^७ ॥ १८ ॥

हेम^८ दत्त्वा ततः शुद्धं तत्तु स्तम्भेन्नियामके^९ ।

नियामकगणौषध्या^{१०} रसं दत्त्वा विपाचयेत् ॥ १९ ॥

नियमितो^{११} न प्रयाति तथा धूमगतिं^{१२} शिवे ॥ २० ॥

कणिकाचालरहितो बुद्बुदेषापवर्जितः^{१३} ।

नियमितो भवत्येष^{१४} चूलिकाग्निसहस्तथा^{१५} ॥ २१ ॥

- (1) M reads न दृश्या. Cf. रस.स., which exactly agrees with the above. (2) रस.स. reads क्षीयते. [Vide Chap. I. v. 85.] (3) K reads धूमचिटीचिडिसेव. M reads धूम instead of धूम. (4) K has सपक्वय विपक्वय. (5) M reads मध्यमानसि, which appears to be inc. (6) K reads erroneously सन्धवेदौ गतित्रये. M reads सन्धवेदौ गतित्रयम्, which is not perfectly correct. (7) M has जलेन विसलमलिकाया हंसवतिः पुनः. (8) K reads हेम. (9) K has तल्लक्षणां नियामयेत्. M has लक्षणां नियामके. (10) नियामकगणौ, विध्यो, a variant in M. (11) K reads नियमानौतो, which destroys the metre. All the texts read नियमितो, which is gram. inc. (12) K reads धूमगतिः. (13) K has बुद्बुदेषापवर्जितः. M has बुद्बुदेषापवर्जितः, which is inc. (14) M reads सन्धवे. (15) चूलिकाग्निसहस्तथा, a variant in K.

अनियम्य यदा^१ सूतं जारयेत् काञ्चिकाशये^२ ।
जायते निश्चितं भद्रे तदा^३ तस्य गतिचयम् ॥ २२ ॥
दोलास्त्रेदेन चावश्यं^४ क्षदितो हि दिनचयम्^५ ।
वसुभण्डादिभिर्देवि रसराजो न^६ ह्रियते ॥ २३ ॥
अक्षीणं तु रसं दृष्ट्वा दद्या^७द्दोमादिकं ततः ।
स्वेदवं च^८ ततः कथं दीयमानस्य मर्दनम् ॥ २४ ॥
रसालिङ्गित आहारः^{१०} पिष्टिक्षेत्स्वभिधेयते ।
तद्द्रुतं रसगर्भे तु जारणं परिकीर्त्तितम् ॥ २५ ॥
जारणा तत्समाख्याता तदेवञ्चोपलभ्यते^{११} ।
जीर्णान्ते रञ्जनं कार्यं रक्तवर्ग^{१२}गणेन च ॥ २६ ॥
जीर्णं जीर्णन्तु^{१३} संरक्तं^{१४} समहेन्ना तु सारयेत् ।
सारणायन्वयोगेन बध्यते सारितो^{१५} रसः ॥ २७ ॥

-
- (1) M reads यदा, which seems to be incorrect. (2) जालयेत् काञ्चिकाशय, a variant in K. (3) M reads यथा, which is not correct.
(4) K reads दोलास्त्रेदेनोऽवश्य. M reads जाला in place of दोला.
(5) 'The portion commencing from दिनचयम् and ending in रसराजो न ह्रियते is wanting in K. (6) M reads वसुभण्डादिभि.
(7) M has रसराजिन, which is not accurate. (8) K reads दद्या, which is gram. inc.
(9) K reads तु. (10) रस लिङ्गोत्तकाहार, an incorrect variant in K. (11) K has नाशय नोपलभ्यते.
(12) K reads रक्तवर्ग. (13) M reads जीर्णाजीर्ण तु. (14) M reads सरक्त (without अनुसार). (15) M has सारता, which seems to be an error of the scribe.

सारितः सारितश्चैव^१ यथा भवति सूतकः ।

क्रामणेन समायुक्तं तच्च^२ वेधे नियोजयेत् ॥ २८ ॥

आरोटः^३ पारदो ब्रह्मा मूर्च्छितसु जनार्दनः ।

वक्षसु रुद्ररूपः स्यात्^४ कर्मयोगबलाद्रसः ॥ २९ ॥

मृणु देवि प्रवक्ष्यामि कर्मयोगस्य विस्तरम् ॥ ३० ॥

पारदस्य त्रयो दोषा विषं वज्रिमलस्तथा^५ ।

विषेण सविषं विद्यात्^६ वज्रौ कुष्ठौ भवेन्नरः ।

मलेनोदररोगो स्यात् म्रियते च रसायने ॥ ३१ ॥

षट्पञ्चस्यैकलिप्ता स्यात्^७ षट्लिप्ता यूक एव च^८ ।

षट्पूकासु रजःसंज्ञाः^९ कथितास्तत्र सुव्रते ॥ ३२ ॥

(1) आरोतं चरितश्चैव, an incorrect variant in K. सारितचरितश्चैव, a variant in M, wherein the middle term is incorrect. (2) K and

M read तच्च, which is gram. incorrect. (3) M reads आरोटः. [रस.स.

defines आरोट thus :—“सुशोषितो रसः सन्मगारोट इति कथ्यते” Chap. XI. v.

60. Cf. “मलमूत्रो यदा ततः पित्तमहसमो भवेत् । स वदो विच्छाखातो रजितः

त्रिव लभ्यते ॥” रससार, 1st Paṭala, v. 5.] (4) K has an incorrect

reading—वक्षुपां स्यात्. (5) M reads विषवज्रिमलस्तथा, wherein the term

लक्ष is incorrect. [Vide रस.स. Chap. XI. v. 14.] (6) K reads

द्यात्. M reads विद्यात्. [Vide रस.स. Chap. XI. v. 15.] (7) M

reads लप्ता. [रस.स. agrees closely with the texts in vs. 32, 33 and 34.

Vide Chap. X. vs. 102-105.] (8) K reads incompletely the whole

hemistich thus :—व...स्यैव...सा स्यात् षट्लिप्तायुमेव च. M reads युक्तमेव षट्-

(9) आकरस रजःसंज्ञ, a variant in M, which seems to be inc.

वक्रजः सर्वपः साक्षात्^१ सिद्धार्थः स च कीर्तितः^२ ।

वदसिद्धार्थाय हेर्बेशि यवस्वेकः प्रकीर्तितः ॥ ३३ ॥^३

यङ् यवेरेकशुक्ला स्यात्^४ पञ्चुक्लायैकमापकः ।

भाषा द्वादश तोलः स्यात्^५ अष्टौ तोलाः पलं भवेत्^६ ॥ ३४ ॥

द्वाविंशत्पलकं देवि शुभन्तु^७ परिकीर्तितम् ।

शुभन्तु तु सहस्रे द्वे भार एकः प्रकीर्तितः ॥ ३५ ॥

द्वे सहस्रे पलानान्तु सहस्रं शतमेव वा ।

अष्टाविंशत् पलानान्तु दश पञ्चकमेव वा ॥ ३६ ॥^८

पलाहंनैव^९ संस्कारः कर्त्तव्यः सूतकस्य तु ॥ ३७ ॥

महाबला-नागबला-मेघनादा-पुनर्णवम्^{१०} ।

मेघशुक्ली^{११} च तत्कारैः^{१२} नवसारसमन्वितम्^{१३} ।

- (1) M reads वक्रजः, which is an error of the scribe. रस.स. reads स सात्. (2) K has सिद्धार्थः स च प्रकीर्तितः, wherein प्र is redundant. (3) This hemistich is wanting in K. रस.स. reads वदसिद्धार्थेन. (4) रस.स. has तु instead of स्यात्. After this charapa we find in रस.स. "विशुक्ला वङ्ग उच्यते । वङ्गमिरिव तु शुक्लमिमांश एकाः प्रकीर्तितः ।" (5) साप-द्वादश तोला स्यात्, a variant in K. (6) K has सहस्रान्तुः पलं भवेत्, thus differing from other texts as well as from रस.स. [Vide Chap. X. v. 105.] (7) K reads शुभन्तु. M reads शुभन्तु. (8) This śloka nearly agrees with रस.स. [Vide Chap. XI. v. 21.] (9) M reads पलाहंनैव. (10) K reads पुनर्णवम्. (11) K reads मेघशुक्ली. (12) K reads तत्कारैः. (13) M reads एव सारसमन्वितम्, which appears to be incorrect.

पारदं देवदेवेशि खेदयेद्दिवसत्रयम् ॥ ३८ ॥

॥ इत्यौषधस्वेदनम् ॥^१

गिरिकर्णी च मोनाक्षी सहदेवौ पुनर्णवा ।

सरगा त्रिफला काम्ता^२ लघुपर्णी^३ शतावरौ ॥ ३९ ॥

तुषवर्जे तु धान्याक्षे^४ सव्वं संक्षुभ्य^५ निक्षिपेत् ।

एकादशगुणे^६ स्नेऽस्मिन् घोडशंशैर्विमर्दितम् ॥ ४० ॥

आसुरोलवणव्योष चित्रकार्दकमूलकैः^७ ।

दोलायां^८ खदयेद्देवि त्रिदिनं मृदुनाग्निना ॥ ४१ ॥

॥ इति सन्धानास्त्रस्वेदनम् ॥

अङ्गोलसु^९ विषं हन्ति वक्त्रि^{१०} भारग्वधः प्रिये ।

(१) K has इत्यौषधस्वेदनम् तु कथितं तत्र सूत्रे । After this we find in K the following verses, which we have rejected, as these seemed to us incongruous, incorrect and unconnected with the text :—

षड्वर्षपसार्यां सिद्ध्यति स च ।

स्वेदनं मर्दनं मूलां स्थापनं पातनं विधा ।

निराधनं नित्यामं च दीपनं चातुत्रासनम् ।

चारणुचारणं चैव गन्धं वाष्पं द्रुति तथा ।

रजनं चारणं चातुसारणां प्रतिसारणां ।

क्रासणं...देहस्य कर्तव्यं रससाधकैः । ४०

- (२) K reads काम्ता. (३) K reads लघुपर्णी. (४) तुषवर्ज्यासुधान्याक्षैः, a variant in K. (५) K reads संक्षुभ्यः. M reads सुक्षुभ्यः. (६) एकादश-गुणे, an incorrect variant in K. (७) Vide रस.स. Chap. XI. v. 23. (८) M reads उलायां. (९) M reads अङ्गोलसु, which is gram. inc. (१०) K reads वक्त्रि, which is inc.

विचकसु^१ मलं हन्यात् कुमारी सप्तकचुकम् ॥ ४२ ॥^२
 तस्मादेभिः समोपेतै^३ मर्दयेत् पातयेद्बुधः^४ ॥ ४३ ॥
 विद्याधरेण यन्त्रेण भावयेद्दोषवर्जितम्^५ ।
 ततस्त्रिगुणवस्त्रस्थं^६ तं शेषं देवि गालितम्^७ ॥ ४४ ॥
 त्रिफलोवक्त्रिमूलत्वात्^८ गृहकन्या^९ रसान्वितम् ।
 निरुद्धारे^{१०} तु पाषाणे मर्दयेत् पातयेत् पुनः ॥ ४५ ॥
 धूमसारगुड^{११} व्योष-रजनोसित^{१२} सर्षपैः ।
 इष्टिकाकाञ्चिकोर्षाभिः^{१३} त्रिदिनं मर्दयेत्ततः^{१४} ॥ ४६ ॥
 निर्मलो जायते सूतः^{१५} मत्प्रभावं प्रकाशयेत्^{१६} ॥ ४७ ॥
 चासकेन^{१७} विभीतेन मर्दयेत् पातयेत् पुनः ।
 नागवङ्गादिका दोषा यान्ति नाशमुपाधिजाः^{१८} ॥ ४८ ॥

-
- (1) M reads विचकसु. (2) But compare शेष.स. Chap. XI. v. 28, which differs from the above in certain points. (3) K reads समोपेतै, which is incorrect. M reads तस्मादेतत्. (4) K reads पुनः. After this śloka we find पाशशुद्धिः in the MS. M. (5) K has वर्जितः, which is gram. erroneous. (6) K has ततस्त्रिगुणवस्त्रस्थं, which is partly inc. [वस्त्र = वस्त्र.] (7) M reads गालितम्. (8) वि-फलोवक्त्रिमूलत्वात्, a variant in K. (9) K reads erroneously गृहकन्या. (10) K reads निरुद्धारे, which has no clear sense. (11) K has गुडः. M has गुडः. (12) K reads ततः. (13) K reads इष्टिका. M reads काञ्चिकोर्षाभिः. (14) K has मर्दितं ततः. (15) K and M read सूतः. (16) M reads चाकानामात् प्रकारयेत्. (17) M reads पाशकेन. (18) K reads नाशमुपाधिजाः. M reads नाशमुपाधिकाः.

सप्तवारं काकमाथा गतदोषं^१ विमर्दयेत् ।
 पातयेत्^२ सप्तवारं च गिरिदोषं त्वजिद्रसः^३ ॥ ४८ ॥
 चैवदोषं त्वजिदेवि गोकर्णरसमूर्च्छितः ॥ ५० ॥
 कार्पासपत्रनिर्यासे स्निग्धस्निग्धकटुकान्विते^४ ।
 सप्तकक्षुक्^५निर्मुक्तः सप्ताष्टाज्जायते रसः ॥ ५१ ॥
 काकमाचौ^७ जया ब्राह्मी^८ गाङ्गेरो^९ रक्तचिचकः^{१०} ।
 मण्डूकी^{११} मुद्गपर्णी च शृङ्गवेरं रसाक्षुभः^{१२} ॥ ५२ ॥
 देवदाली^{१३} शङ्खपुष्पी काकजङ्गा शतावरी ।
 कुमारो शृङ्गराजश्च निर्गुण्डी श्रीसुन्दरः^{१४} ॥ ५३ ॥
 शूलिनो शूर्पपर्णी च^{१५} गोविन्दा क्षीर^{१६}कक्षुकः ।
 तद्रसेर्मर्दितः^{१७} पात्यः^{१८} सप्तधा निर्मलो भवेत् ॥ ५४ ॥
 ताम्बूण^{१९} पिष्टिकां कृत्वा पातयेद्दूर्ध्वपातने^{२०} ।

-
- (1) K has गतदोष, which has no clear sense. (2) M reads पाचयेत्. (3) M reads त्वजिद्रसः. (4) K reads कर्पास. (5) K reads चिकटुकान्वितः. स्निग्धं स्निग्धकटुकान्विते, a variant in M. (6) M reads काचुक. (7) K reads काकमाचि. (8) M reads ब्राह्मी. (9) K reads गाङ्गेरी. (10) M reads रक्तचिचकम्. (11) K reads मण्डूका. M reads मण्डूकी. (12) K has सप्तकक्षुः. M has शृङ्गवेर. (13) देवदाली is the reading in M. (14) श्रीसुन्दरम् is the variant in M. (15) च is wanting in K. M reads शूर्पपाक्षौ च. (16) K reads क्षीर, which is inc. (17) K reads सर्वतः. M reads मर्दितं, which is gram. inc. (18) K reads पात्य. M reads पात्य. Both are gram. inc. (19) K reads ताम्बूण. रस.स. reads ताम्बूण. (20) K reads ऊर्ध्वपातने, which is an error of the scribe. But रस.स. reads ऊर्ध्वभातने.

वङ्गनागौ परित्यज्य शुद्धो भवति सूतकः ॥ ५५ ॥¹

सर्दित²स्त्रिफलाशियुराजिका³पटुचिकैः ।

जङ्घभाण्डगतः पाच्यः प्रदीप्तैरुपलैरधः⁴ ॥ ५६ ॥

सृष्ट्यम्बुजनिरोधेन लब्धापायो भवेद्भ्रसः ।

कर्कोटो⁵कञ्चुकाविम्बो-सर्पाक्ष्यम्बुजसंयुतम् ॥ ५७ ॥

रसं नियामके दद्यात् तेजस्वी निश्चलो भवेत् ।

एवं विशोधितः सूतो भद्राष्टांशविशोधितः ॥ ५८ ॥⁶

शुद्धास्त्रलवणक्षार⁷-भूखगोषणशियुभिः⁸ ।

राजिकाटङ्कणयुतेरारनाले⁹ दिनचयम् ।

स्वेदनाद्दोषितो देवि यासार्थी¹⁰ जायते रसः ॥ ५९ ॥¹¹

व्योमसत्त्वादिवोजानि रसजारणशोधने¹² ।

तन्ममाचक्ष देवेशि¹³ किमन्यच्छोतुमिच्छसि ॥ ६० ॥

(1) This hemistich closely agrees with रस.स. (vide Chap. XI. v.

31.) (2) M reads सर्दित, which is gram, inc. (3) M reads

रासका. (4) प्रदीप्तैरुपलैरधः, a variant in M, which appears to be

inc. (5) M reads कर्कोटो. [Vide रस.स. Chap. XI. vs. 41 and 42.]

(6) The śloka 57 and 58 are not found in K. (7) चोद-

सलवणक्षारः, a variant in M. (8) युखगोषणशियुभिः, a variant in K.

(9) K reads चारनाले. (10) K reads यासार्थि, which is gram. inc.

M reads यासाजी. (11) The 43rd śloka in रस.स. Chap. XI.

mostly agrees with the 59th śloka of this text. (12) रसे जारण-

शोधने, a variant in K. रसो जारण शोधिते, a variant in M. Both of these

readings do not convey a clear sense. (13) This charana is not

found in M.

इति श्रीपार्व्वतीपरमेश्वरसंवादे^१

रसार्णवे रससंहिताया

रसशोधनो नाम^२

दशमः पटलः ॥ १० ॥

एकादशः पटलः ॥

श्रीदेव्युवाच^१ ।

लक्षणं शोधनं चैव पारदस्य श्रुतं मया ।

चारणं जारणं च योतुमिच्छामि भैरव ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच^२ ।

सर्व्वपापक्षये ऋते^३ प्राप्यते रसजारणा^४ ।

तत्प्राप्तौ प्राप्तमेव स्याद्विज्ञानं^५ मुक्तिकारणम् ॥ २ ॥

मोक्षाभिव्यञ्जनं^६ देवि जारणं साधकस्य तु ।

यावच्च जार्यते^७ स्रुतः तावत्तु न च निर्वृतिः^८ ॥ ३ ॥

(१) This is wanting in M. (2) K and M read रसशोधनं नाम.

(१) M has only देवी. (2) M has only भैरव. (3) K reads सर्वपापक्षयं तस्य. (4) K reads रसजारणात्. (5) M has. विज्ञानां. (6) M reads मोक्षाभिव्यञ्जनं. (7) यावत् सुजीर्यते, a variant in K. यावच्च जायते, a variant in M. (8) K has an incomplete charana—तावच्च च तिष्ठति.

खल्लसु पीठिका^१ देवि रसेन्द्रो लिङ्गमुच्यते ।
 मर्दनं वन्दनं^२ तस्य ग्रासः पूजा^३ विधीयते ॥ ४ ॥
 यावद्दिनानि वङ्गिस्थो जार्यते^४ धार्यते रसः ।
 तावद्युगसहस्राणि शिवलोके महीयते ॥ ५ ॥
 दिनमेकं रसेन्द्रस्य यो ददाति हुताशनम्^५ ।
 ब्रवन्ति तस्य पापानि कुर्वन्नपि न लिप्यते ॥ ६ ॥
 जारणा द्विविधा बाल^६ जारणा बह्वजारणा^७ ।
 तत्रादौ परमेशानि वस्यते बालजारणा ॥ ७ ॥^८
 गगनं जारयेदादौ सर्व्वसस्त्वमतः परम् ।
 ततो मासिकशुद्धं च^९ सुवर्णं तदनन्तरम् ॥ ८ ॥
 गर्भस्थं द्रावयित्वा तु^{१०} ततो वाङ्मदुति^{११} द्रवेत् ।

-
- (1) K reads खल्लं तु पिठिका. M reads खल्लन. (2) M has चर्दनं, which is incorrect. (3) K reads पूजी, which is incorrect.
 (4) M reads जारणा, which seems to be gram. inc. (5) M has सितशशनम्, which has no clear sense. (6) K reads बाला, M reads विविधा बाल.
 (7) K reads जारणाद्वह्वशपातना, which is unintelligible. बह्वजारणा will be explained in the 13th Paṭala. (8) This hemistich is not found in M. [Vide रस.स. Chap. VIII. vs. 65 and 66, which state जारणा first as विरूपा, and next as द्विविधा.] (9) K has मासिकशुद्धे च. We do not find this charaṇa and the next in M.
 (10) गर्भे संद्रावयित्वा तु. a variant in K, which is gram. inc. (11) M reads च्छयदुति, which seems to be inc. [Vide रस.स. Chap. VIII. v. 72, wherein वाङ्मदुति is explained.]

सितं मितेन द्रव्येण रक्तं रक्तेन रञ्जयेत् ॥ ८ ॥

सारणं क्रामणं ज्ञात्वा ततो वेधं प्रयोजयेत् ॥ १० ॥^१

॥ चारणजारणमन्त्रः ॥

ॐ नमोऽमृतलोहाय परामृतरसोद्भवाय हुं स्वाहा ॥ ११ ॥

सर्व्वसत्त्वोपकाराय भगवन् त्वदनुज्ञया ।

जारणं कर्त्तुमिच्छामि त्रासं गृह्ण^२ मम प्रभो ॥ १२ ॥

कुरुष्वेति शिवेनोक्तं ग्राह्यमेव^३ सुबुद्धिना ॥ १३ ॥

शृणु देवि प्रवक्ष्यामि व्योमजारणमुत्तमम् ।

पत्राभ्र^४जारणं सत्त्वजारणञ्चति तद्विधा^५ ॥ १४ ॥

निर्मुखं समुखं^६ चैव बासनामुखमेव च ।

एकैकं त्रिविधं तच्च तद्वक्ष्याम्यानुपूर्व्वशः^७ ॥ १५ ॥

वैक्रान्त^८वक्षसंस्पर्शात्^९ दिव्यौषधिवलेन वा ।

निर्मुखो भक्षयेद्देवि^{१०} क्षणेन गगनं रसः^{११} ॥ १६ ॥

- (1) This hemistich is wanting in M. (2) K reads ग्राह्य. M reads गृह्ण. Both the readings are gram. inc. [गृह्ण is generally used by Rishis, though the correct form is ग्राह्य.] (3) भावमेव सुबुद्धिमान्, a variant in K. ग्राह्यमेव, a variant in M. (4) M reads पत्राभ्र, which appears to be incorrect. (5) K reads erroneously तद्विधा. (6) K has निर्मुख. M has समुख. रस.स. reads—“समुखा निर्मुखा चेति जारणा द्विविधा पुनः ॥” “इयं हि समुखा प्राक्ता जारणा मृगचारिणा ॥” (Chap. VI, I, vs. 66 and 69.) (7) K and M read तद्वक्ष्याम्यानुपूर्व्वशः. (8) M reads वैक्रान्त, which is inc. (9) K and M read संस्पर्श (without any suffix), which seems to be inc. (10) लक्षयेद्देवि, a reading in K. (11) M reads रसम्, which is gram. erroneous.

हेमकर्म्मणि हेमैव तारि तारो मुखं^१ भवेत् ॥ १७ ॥

तसस्त्रस्रकृता पिष्टिः^२ श्रवणं^३ मत्स्याल्पमभ्रकम् ।

शस्त्रवेतस^४ जम्बीरवोजपूराम्भूषणैः^५ ।

मर्दितं^६ चरते देवि सेयं ससस्त्रजारणा^७ ॥ १८ ॥

क्षारचयं^८ पञ्चपटु^९ काक्षो^{१०}-काशीसगन्धकम् ।

भाषिकं चास्त्रसंयुक्तं ताम्रपात्रे तु जारयेत्^{११} ॥ १९ ॥

एतच्चाभिषवाद्^{१२} दिव्यं कारयित्वा विचक्षणः ।

जारणार्थं च वोजानां^{१३} वज्राणाञ्च विशेषतः ॥ २० ॥

तस्मिन्नावर्चितं नागं वज्रं^{१४} वा सुरवन्दिते ।

निषेचयेच्छतं क्षारं न रसायनकर्म्मणि ॥ २१ ॥

अनेन सकलं देवि^{१५} क्षारणावस्तु भावयेत्^{१६} ।

क्षारास्त्रे^{१७} भावितं व्योम रजसा प्रथमेन च ॥ २२ ॥

- (१) रस.स. defines मुख thus :—"मुखं स्वर्णं च रुद्रं च वीजमित्यभिधीयते ॥ १७ ॥ चतुःषष्टाशतो वीजप्रत्येयो मुखमुच्यते । १८ ।" (Chap. VIII.) (2) तत्र खल्वे कृतापिष्ट, a variant in K. M reads कृतापिष्टि. (3) K reads श्रवण. (4) M reads शस्त्रवेतस. (5) K has वीजपूजास्त्रभूषणै, which is gram, inc. (6) M reads मृदित. (7) K has जारणात्. M has ससस्त्रजारणा. (8) K reads क्षारवज्रं. (9) K reads पञ्चलवण. M reads पञ्चपटुः, which seems to be incorrect. (10) K has काक्षि. M has काक्षि. (11) K reads क्षारयेत्. (12) एतच्चाभिषग, a variant in K. (13) जारणां तु वीजानि, a variant in K. (14) M reads वज्रं. (15) अनेन स क्षारणां यस्तु, a variant in K. (16) भावये विचक्षणः, a variant in K. (17) K reads क्षारास्त्र.

सृष्टिभयोदककणा^१ तुम्बुहद्रयमर्दितम्^२ ।
 चरेज्जरेहा पुष्टितं^३ यवचिञ्चारसेन च ॥ २३ ॥
 शतावरौ गदा रश्मा मेघनादा पुनर्नवा ।
 शिशुको यवचिञ्चा च भावितं तद्रसैः क्रमात् ॥ २४ ॥
 मूलं हिलमुचायासु^४ कौवेरीमूलमेव च ।
 कदलीमुसलीशिशु-ताम्बूलौवाणपोलुकम्^५ ॥ २५ ॥
 अलम्बुषा बला कोल मास्कोटः खरमञ्जरी ।^६
 तुम्बुरस्तिक्तशार्कं वाप्येषामेकरसेन तु ।
 राजिकाम्बोषयुक्तेन त्रिदिनं स्निग्धमभ्रकम् ॥ २६ ॥
 काशीसतुवरीसिन्धु^७-टङ्कणचारसंयुतः^८ ।
 पूर्व्याभिषव^९योगिन सूतकचरति क्षणात् ॥ २७ ॥
 मोलको^{१०} भवति क्षिप्रं सर्वसिद्धिप्रदायकः^{११} ॥ २८ ॥
 गृह्यत्वा देवि धान्यान्म-मन्त्रवर्गेण^{१२} संयुतम् ।

-
- (1) K reads शृङ्गी. M reads सट. Both the readings are incorrect.
 (2) M reads तुम्बुहद्रयमर्दितम्. (3) योजयेद्वा पटौ चैक, a variant in K, which seems to be unconnected with the text. (4) K reads erroneously हिलमुचायासु. (5) K has बालपौलुका. (6) This hemistich and the next two are not found in K. (7) K reads कौशीसतुवरीसिंधु, which is inc. (8) K has संयुतं, which is gram. inc. M has टङ्कणं चारसंयुतः, which is partly inc. (9) K reads पूर्व्याभिषवा, which is inc. (10) K has मोलकं. (11) सर्वसिद्धिप्रदायकं, a variant in K. M reads प्रदायकम्, which is gram. inc. (12) अस्त्रवर्गेण is the reading in K, which is not correct.

काथयित्वाभ्रकं तत्तु^१ सुहीचीरेण^२ मईयेत् ॥ २८ ॥
 आरण्य^३ गोमयेनैव कपोताख्यं पुटं^४ ततः ॥ ३० ॥
 कदलीकन्दनिर्यासे^५ मूलकन्दरसेन च ।
 काकभाषी च मोनाक्षी अपामार्गी मुनिस्तथा^६ ॥ ३१ ॥
 एरण्डमार्द्रकञ्चैव^७ मेघनादा^८ पुनर्नवा ।
 एकैकस्य द्वैरेव^९ पुटैकैकं प्रदापयेत्^{१०} ॥ ३२ ॥
 वर्ज्योक्षीरेण संयुक्तं दोलायन्त्रेण^{११} पाचयेत् ।
 छायाशुष्कं ततः कृत्वा चणकास्त्रेण संयुतम्^{१२} ॥ ३३ ॥
 नवमारं च काशोमं वचा^{१३} निम्बं तथैव च ।
 अभ्रस्य^{१४} षोडशांश्चन एकैकं तत्र^{१५} निक्षिपेत् ॥ ३४ ॥
 निधाय^{१६} ताम्रपात्रे तु घर्षयेत्तच्च^{१७} सुव्रते ।
 नववारं^{१८} ततो देवि लोहपात्रे तु जारयेत् ॥ ३५ ॥
 रसेन सह देवशि चणकास्त्रेण काष्ठीकम् ।

-
- (1) K read* काथयित्वा भ्रकं त त्. (2) M reads सुहीचीरेण.
 (3) M reads आरण्य. (4) M reads कपोताखापुट. (5) M has
 निर्यासे. (6) K reads अपामार्गमुनी तथा. (7) K reads
 मार्द्रकञ्चैव. (8) M reads मेघनाद. (9) एकैकसद्वैरेण, a variant in
 K (10) K has पुटैकैक. M has सुदापयेत्. (11) M reads
 दोलायन्त्रं. (12) K reads भ्रैरवि (13) M reads वसा.
 (14) K reads अभ्रकात्. (15) M reads तत्. (16) M reads
 विडारो, which is unintelligible. (17) घर्षये च, a variant in K,
 which has no sense. M reads घर्षयेत्तच्च. (18) K has निववारं,
 which is absurd.

बृहन्मिना तु निःकार्थं ग्रहराज्ञेन जायते ॥ ३६ ॥
 सोमवल्लीरसेः पिष्टा व्योम सौवर्चलान्वितम् ।
 शनैः शनैर्हंसपाद्या^१ दापयेच्च पुटत्रयम् ॥ ३७ ॥
 सोमवल्लीरसेनैव सप्तवारश्च दापयेत्^२ ।
 पातयेन्मृन्मये भाण्डे^३ रसेन सह संयुतम् ॥ ३८ ॥
 मूलं वल्लीषुपुष्पाया^४ गव्यक्षीरेण घर्षयेत्^५ ।
 कल्केन लेपयेत् सूतं गगनञ्च तद्रूढगम्^६ ॥ ३९ ॥
 तापयेद्द्रवितापेन निर्मुक्तं ग्रसते क्षणात् ।
 जायते पिष्टिका शीघ्रं नात्र कार्या विचारणा ॥ ४० ॥
 तिलपर्णीरसेनैव गगनं भावयेत् प्रिये^७ ।
 मर्दनाज्जायते पिष्टी^८ नात्र कार्या विचारणा ॥ ४१ ॥
 मुण्डोनिर्यासके नागं^९ बहुशस्तु निषेचयेत् ।^{१०}
 तेनाभ्रकं तु संप्राप्य^{११} भूयोभूयः पुटे दहेत् ॥ ४२ ॥

(१) The portion commencing from रसेन सह and ending in हंस
 पाद्या is not found in M. (२) K reads तापयेत्. (३) दापये
 मृन्मये पात्रे, a variant in K. (४) K has श्लेषुपुष्पाया. (५) गो
 क्षीरे सह घर्षयेत्, a variant in K, which is gram. inc. (६) K reads
 गगनं तद्रूढगं. (७) गगनं तेन भावयेत्, a reading in K. (८) M
 reads पिष्टिः. (९) K reads नागि. (१०) After this charana
 we find in K the following hemistich :—कल्केन लेपयेत् सूतं गगनं तद्रूढगं
 which we have not adopted, seeing it to be the repetition of the
 latter half of the ३९th śloka. (११) K reads संभाष्य.

चित्रकार्द्रकमूलाना^१मेकैकेन तु सप्तधा ।
 प्रावितव्यं^२ प्रयत्नेन गन्धकाभ्रकचूर्णकम् ॥ ४३ ॥
 भागमुण्डीरसस्तन्य^३रजो^४सुक्ताभ्रभाषितम् ।
 घोड़शांशेन तद्वत्सं दोलायां^५ तु चरेद्रसः ॥ ४४ ॥
 चतुःषष्टि^६गुणं देवि द्वात्रिंशद्गुणमेव वा^७ ।
 अथवा घोड़शगुणं तद्याष्टगुणमेव वा^८ ।
 चतुर्गुणं वा^९ द्विगुणं समं वा चारयेत्^{१०} प्रिये ॥ ४५ ॥
 परमभ्रकसत्त्वस्य^{११} जारणं शृणु पार्व्वति ॥ ४६ ॥
 व्योमसत्त्वं समांशेन ताप्यसत्त्वेन संयुतम्^{१२} ।
 स खल्वेवं^{१३} चरेद्देवि गर्भद्रावो^{१४} भवेद्रसः ॥ ४७ ॥
 नागाभ्रं देवि वङ्गाभ्रं^{१५} तीक्ष्णाभ्रं^{१६} करकाभ्रकम्^{१७} ।
 ताराभ्रं देवि^{१८} हेमाभ्रं^{१९} रसगर्भेण^{२०} जारयेत् ॥ ४८ ॥

-
- (1) K reads मूलानि. (2) All the texts have this reading, which is gram. erroneous, the correct form being प्रावयितव्यं. (3) K reads भागं मुण्डीरसस्तन्य. (4) K reads रसं सुक्ताभ्रभाषितम्. (5) M reads दोलायां. (6) K reads चतुषष्टि, which is inc. (7) K reads च. (8) K and M read च, which is not accurate. (9) M reads च. (10) K has समं जारयेत्. (11) K reads पत्रस्य. (12) K reads erroneously पुंसकं. (13) K has संकल्पेन. (14) K reads गर्भद्रावि. M reads गर्भद्रावं. Both the readings are gram. incorrect. (15) M reads वङ्गाभ्रं. (16) K reads तीक्ष्णाभ्रं. (17) K reads भास्कराभ्रकम्. (18) K reads तु, which mars the metre. (19) M reads शुल्काभ्रं. (20) K reads रसगर्भे, thus wanting one letter.

पूर्वाभिषेक^१योगेन गर्भे द्रवति मर्दनात् ॥ ४८ ॥
 चतुःषष्ठ्यंशकः पूर्वः^२ हाविंशांशो द्वितीयकः^३ ।
 तृतीयः षोडशांशस्तु^४ चतुर्थोऽष्टांश एव च^५ ॥ ५० ॥
 पञ्चमस्तु चतुर्थांशः^६ षष्ठो द्वांशः प्रकीर्तितः^७ ।
 यासो रसस्य दातव्यः^८ सप्तस्वस्याभ्रकस्य च^९ ॥ ५१ ॥
 चतुःषष्ठ्यंशके^{१०} ग्रासे दण्डधारी भवेद्रसः ॥
 जलीकावद्वितीये च^{११} ग्रासयोगे सुरेखरि ॥ ५२ ॥
 ग्रासेन तु तृतीयेन^{१२} काकविष्टासमो भवेत्^{१३} ।
 ग्रासेन तु चतुर्थेन दधिमण्डसमो भवेत् ॥ ५३ ॥
 पञ्चमे चारिते ग्रासे नवनोतसमो^{१४} भवेत् ।
 षष्ठे तु गोलकाकारः^{१५} क्रमाज्जीर्णस्य लक्षणम् ॥ ५४ ॥
 काञ्चिकेन निषिक्तेन रक्तव्योम शतप्लुतम्^{१६} ।

-
- (1) K reads पूर्वाभिषेक, which is incorrect. (2) चतुषष्ट्यंशक पूर्वः, an incorrect variant in K. (3) हाविंशांश द्वितीयक, a variant in K. (4) तृतीयः षोडशांशिन, a variant in K. (5) चतुर्थांशमेव च, a variant in K, which is inc. (6) पञ्चमोपि चतुर्थांशी, a variant in K. (7) षष्ठो द्विस्त्रयकीर्तितः, a variant in M. (8) K reads यासा रसस्य दातव्या. M reads ग्रासो रसस्य दातव्य, wherein the last term is inc. (9) K has सप्तस्वस्याभ्रकस्य च. (10) K reads चतुषष्ट्यंशतो. M reads चतुषष्ट्यंशतो. Both are inc. (11) जलूकवद्वितीये तु, a variant in M. (12) M reads तृतीयस्य. (13) येन काकविष्टा भवेत्, a variant in M. (14) K reads नवनोतः समो, which is not correct. (15) K reads गोलकाकार. (16) K reads रक्ते व्योम, which is inc. तेन व्योम is the reading in M.

खल्लात्तधारयेत्स^१ शल्लवासनया^२ सह ॥ ५५ ॥
 हेम तारश्च संष्ट्य^३ खल्ले तत्र रसं न्यसेत्^४ ।
 काञ्चीसहितकाशीसं^५ सिन्धुना चरते रसः ॥ ५६ ॥
 हेम सोसन्तु संष्ट्य^६ रसं तत्र प्रदापयेत् ।
 नागहेमयुतं व्योम समजीर्णं द्रुतं^७ भवेत् ।
 अभ्रकोपरसान्^८ क्षिप्रं मुखेनैव चरत्ययम् ॥ ५७ ॥
 तारं वङ्गं च संष्ट्य^९ रसं तत्र प्रदापयेत् ।
 नागहेमयुतं व्योम समजीर्णं द्रुतं भवेत् ।^{१०}
 मुखेन चरते व्योम तारकर्मणि शस्यते^{११} ॥ ५८ ॥
 समुखं निर्मुखं^{१२} वापि यत्नतश्चारयेन्नभः^{१३} ॥ ५९ ॥
 चारणां त्रिविधमिव^{१४} कृत्वा गर्भद्रुतिं रसे ।
 चारयेत् खेदयेत् पिण्डं^{१५} परिणामक्रमैस्त्रिभिः^{१६} ॥ ६० ॥
 कद्रुस्त^{१७} चारगोमूत्र-सुहोक्षीरैः प्रलेपितम्^{१८} ।

- (1) खल्ले तु चालयेत्स, a variant in K. (2) K reads शल्ल वासनया. M reads वासनया, which is inc. (3) K reads सस्याय. (4) खल्ले तत्र च संन्यसेत्, a variant in K. (5) काञ्चीसहितकाशीस, a variant in M. (6) K reads संष्ट्य. (7) M has समजीर्णद्रुत. (8) M reads अभ्रकाल्यरसान्. (9) K reads संष्ट्य. M reads संष्ट्य. (10) This hemistich is not found in K. (11) K reads समुख. (12) निर्मुखं समुख is the reading in K. समुख निर्मुख is the reading in M. (13) K reads ततः, which is not accurate. (14) M reads चारणां त्रिविधमिव. (15) K reads incompletely—चारयेत् पिण्डे. (16) M reads incompletely—परिक्रमैस्त्रिभिः. (17) M reads पट्टश्च. (18) सुहोक्षीरैः प्रलेपित, a variant in M.

वह्निश्च वक्षं वस्त्रेण^१ भूयो आसं निवेदितम्^२ ।
 क्षारारनालतैलेषु स्वेदयेन्मृदुनाग्निना ॥ ६१ ॥
 क्रमेणानेन देवेशि जायते दिवसेस्त्रिभिः^३ ।
 यन्मृदुहृतमात्रं तु^४ लोहपात्रे स्थितं रसम्^५ ॥ ६२ ॥
 सान्नेन^६ काष्ठीकीनादौ क्षालितं वस्त्रगाहितम् ।
 पात्रे सुखोष्ण^७ हस्तेन यावत् शेषं विमर्दयेत् ॥ ६३ ॥
 चतुर्गुणेन वस्त्रेण पोडितो निम्बलश्च सः^८ ॥ ६४ ॥
 गालनक्रियया आसे सति निष्पेषनिर्गते^९ ।
 स^{१०} भवेद्दण्डधारो च जोर्णग्र्यासस्तथा रसः^{११} ॥ ६५ ॥
 अजोर्णे पाचयेत् पिष्टीं^{१२} स्वेदयेन्मर्दयेत्तथा ।
 वासवास्त्र^{१३} प्रयोगेण जोर्णे आसं तु दापयेत्^{१४} ॥ ६६ ॥
 इष्टिकागुडदुग्धोर्णा^{१५} राजोसेन्धवधूमजैः^{१६} ।

- (1) K has वहवस्त्रेण. M has वस्त्रे वस्त्रेण. (2) भूयं क्षार निवीक्ष्यताम्, a variant in M. (3) M has वा त्रिभिस्त्रिभिः. (4) M reads मात्रं तु. (5) M has रसः, which is gram. inc. (6) M reads सोष्मण, which is perhaps काष्णेन. (7) M has सुखोष्णे. (8) विहृतो निम्बल रसः, a variant in M, wherein the second term is inc. (9) सति विशेषनिर्गते, a variant in K. (10) M reads न, which is an error of the scribe. (11) We do not find तथा रसः in K. (12) K reads त्याजयेत् पिष्टीं. M reads पिष्टं. (13) K has वासवास्त्र. (14) M reads तापयेत्. (15) B reads दुग्धार्ण. M reads इष्टिकागुडदुग्धोर्ण. (16) M reads धूमजैः.

षोडशभिः स धान्यान्धैः^१ मर्द्दः स्वेद्यश्च पारदः^२ ॥ ६७ ॥
 निर्ध्वलीकरणार्थं तु^३ यासे यासे^४ पुनः पुनः ।
 जोर्णाभ्रो जोर्णवोजोऽपि रागान् गृह्णाति^५ निर्ध्वलः ॥ ६८ ॥
 क्रमेणानेन दांलायां^६ चार्थं^७ यासचतुष्टयम् ।
 ततः कच्छपयन्त्रेण ज्वालनं बन्धनं^८ क्रमात् ॥ ६९ ॥
 जड्वाधक्षोष्टमाग्निं विडं दत्त्वापि आरयेत्^९ ।
 समजोर्णाभ्रकः सूतः शतवेधी^{१०} भवेत् प्रिये ॥ ७० ॥
 सहस्रवेधी द्विगुणे त्रिगुणेऽयुतवेधकः ।
 चतुर्गुणे लक्षवेधी स भवेद्भूचरो रसः ॥ ७१ ॥
 जोर्णे पञ्चगुणे^{११} देवि ब्रह्मायुर्जायते रसः^{१२} ।
 आयुस्तु^{१३} षड्गुणे^{१४} विष्णोः कोटिरेधी भवेद्भूतः ॥ ७२ ॥
 रसस्य सर्व्वदोषास्तु^{१५} षड्गुणेनाभ्रकेन तु^{१६} ।

- (1) B has an incomplete charaṇa षोडशभिः स धान्यैः. M has षोडशभिः स धान्यान्धैः. (2) B reads स पारदः. K reads श्वेद्यः, which is incorrect. (3) K reads करणार्थं तु. (4) The second यासे is omitted in B. (5) रागानाह्णाति is the variant in B. नागादगृह्णाति is the variant in M. (6) M reads दांलायां. (7) B reads चार्थं. K reads चार्थं. Both are inc. (8) B has ज्वालनं बन्धनं, which is inc. M has सटंनं. (9) B reads तत्त्वापि instead of दत्त्वापि. दिक्षौ दत्त्वापि कौक्येते, a variant in K. दत्त्वा विचारयेत्, a reading in M. (10) B reads शतवेधि, which is inc. (11) M reads पञ्चगुणं, which is not correct. (12) B and M read नरः. (13) B reads आयुश्च. (14) K reads षट्गुणे. M reads षड्गुणे. (15) M has सर्व्वदोषास्तु, which seems to be incorrect. (16) K reads षट्गुणेन. M reads षड्गुणेनाभ्रकस्य तु.

जीर्णेन नाशमायान्ति^१ नात्र कार्या विचारेणा ॥ ७३ ॥
 रसरराजि^२ यदा जीर्ण^३ षड्गुणं गगनं^४ प्रिये ।
 तदा^५ यमति लोहानि त्यजिच्च मतिमात्मनः^६ ॥ ७४ ॥
 धूमचिटिचिटिश्चैव^७ मण्डुकप्लुतिरेव च^८ ।
 सकम्पय विकम्पय^९ यच्चावस्था रसस्य तु ॥ ७५ ॥
 कपिलोऽथ निरुद्धारि^{१०}-विप्रुषदैव मुञ्चति^{११} ।
 अग्नौ तिष्ठति^{१२} निष्कम्पो व्योमजीर्णस्य लक्षणम् ॥ ७६ ॥
 समजीर्णो भवेद्बालो^{१३} यौवनस्य^{१४} द्युतुर्गुणम् ।
 दृढस्तु षड्गुणं जीर्णः^{१५} कुर्यात्^{१६} कस्मै पृथक् पृथक् ॥ ७७ ॥

- (1) K has जीर्णे जीर्णे रसायान्ति. M has जीर्णेन नाशका यान्ति. The sense of these readings is not clear. (2) B reads रसरराजो.
- (3) K reads जीर्ण. M reads यदा जीर्ण. (4) M has गगन षड्गुणं.
- (5) B has यदा, which is inc. (6) Both B and K read मतिमात्रनः, which has no clear sense. (7) धूम विहि चिटिचैव, a variant in K.
- (8) मण्डुकप्लुतिरेव च, a variant in B. K has मण्डुकप्लुतिरेव च. Both the readings seem to be inc. (9) K reads सकप च विकप च. (10) M reads कपिलोऽथ निरुद्धारि.
- (11) B reads विप्रुषदैव. In K, the whole hemistich seems to be incorrect, which is as follows—कपिलोऽथ निरुद्धारि-मेव च यच्च मुञ्चति (12) K reads तिष्ठति, which is gram. incorrect.
- (13) समजीर्णो भवेद्बालो, an incorrect variant in K. (14) B reads यौवनस्य, which has no sense. K reads यौवनस्य (without विसर्ग), which is gram. inc.
- (15) B has दृढस्तु षड्गुणं जीर्णस्तु. K has दृढः षड्गुण-जीर्णस्तु. M has दृढस्तु षड्गुणो जीर्ण. We have adopted the above reading after collating all the texts. (16) Both B and K read तदा.

बालसु पञ्चलेपेन कल्कयोगेन यौवनः^१ ।
 हृष्टो^२ विध्वति लोहानि आरितः सारितोऽथवा ॥ ७८ ॥
 कुमारसु रसी देवि न समर्थो रसायने ।
 यौवनस्यो रसो^३ देवि तमो देहस्य रक्षणे ॥ ७९ ॥
 जरावस्यो रसो यच्च देहे लोहेन संक्रमेत्^४ ।
 अभावेऽभ्रकसत्त्वस्य^५ कामसत्त्वं प्रदापयेत् ॥ ८० ॥
 कामस्य चाप्यभावे^६ तु तीक्ष्णलोहम् दापयेत् ।
 अनेन क्रमयोगेन सर्वसत्त्वानि जारयेत्^७ ॥ ८१ ॥
 एकोऽपि हेमसंयुक्तधामीकरकरः क्षणात् ।
 गन्धकात् परतो नास्ति रसेषूपरसेषु वा^८ ॥ ८२ ॥
 पूर्वोक्तयन्त्रयोगेन^९ हिरण्यगुणगन्धकम्^{१०} ।
 अथवा द्वादशगुणं षड्गुणं^{११} वापि जारयेत्^{१२} ॥ ८३ ॥
 मासिकं^{१३} सत्त्वमादाय पादाग्नेन तु^{१४} जारयेत् ।
 ततोऽपि सर्वसत्त्वानि द्रावयेत् सूतगर्भतः ॥ ८४ ॥

-
- (1) M reads यौवनः, which is incorrect. [Here अश्वपादित्वात् अच्.]
 (2) K reads हृष्टो, which is incorrect. (3) K reads यौवनधरसो.
 (4) K reads संक्रमे, which is an error of the scribe. M reads देहसाहच.
 (5) अभावे अभ्रकसत्त्वस्य, a reading in M. (6) K reads चाप्यभावे.
 (7) M reads रक्षयेत्. (8) K reads च. From this hemistich,
 some portion is wanting in B. (9) M has पूर्वोक्तयन्त्रयोगेन च.
 (10) K reads हिरण्यं गन्धकं, which is incomplete. (11) K has
 षट्गुणं (12) M has वा विजारयेत्. (13) M reads मासिक.
 (14) तु is wanting in K.

हेमपावकयोः सख्यं तथा^१ काचमस्तयोः ।
 वङ्गस्तकयोर्वैरं तयोर्मित्रेण मित्रता^२ ॥ ८५ ॥
 अमिको^३ यवचिञ्चा च खण्डभट्टश्च रागिणी^४ ।
 दोलास्त्रेदेन^५ तत् पक्षं हेमजारणमुत्तमम् ॥ ८६ ॥
 पलाशमन्नापामार्गी^६ यवचारश्च काञ्चिकम्^७ ।
 सौवर्चलं च काशीसं^८ सामुद्रं सैन्धवं तथा ॥ ८७ ॥
 भासुरी टङ्गश्चैव^९ नवसार^{१०}स्तथैव च ।
 कर्पूरश्चैव माचीकं^{११} समभागानि कारयेत् ॥ ८८ ॥
 सुहृत्कदुग्धैर्देवेशि^{१२} मूषा^{१३}लेपन्तु कारयेत् ।
 विङ्कचूर्णं ततो दत्त्वा कनकं जारयेत् प्रिये ॥ ८९ ॥
 मृग्य देवि प्रवक्ष्यामि भूचराख्यन्तु^{१४} जारयन् ॥ ९० ॥

-
- (1) M reads स्त, which creates a tautology. (2) तयोर्मित्रेण मित्रता, a variant in M. (3) K reads अमिको. (4) K reads incompletely—सुमट्टेन रागिणी. The meaning of खण्डभट्ट is unintelligible.
 (5) M reads दोलास्त्रेदेन. (6) K reads पसार्ग, which seems to be incorrect. (7) M reads काञ्चिकम्. (8) K reads काशीसं, which is an error of the scribe. M reads काशीसं. (9) K has भासुरी टङ्गश्चैव, which is incomplete. (10) M reads नवसार.
 (11) कर्पूरश्चैव माचीकं, a variant in K. (12) K reads सुहृत्कदुग्ध-
 देवेशि, which appears to be inc. M reads सुहृत्कदुग्ध, which is not also accurate here. (13) K reads मूषा, which is inc. (14) K has भूचराख्यन्तु. M has भूचराख्यन्तु. Both seem to be inc. ; since we see afterwards (in śloka 98) भूचरी कारणा and not भूचरी or भूचरी कारणा.

कृष्णं पीतं^१ तथा रक्तं^२ शुक्ले तीक्ष्णे च मेलयेत् ॥ ८१ ॥
 शुक्ले तीक्ष्णं यदा चूर्णं^३ हाविंशतिगुणं प्रिये^४ ।
 गन्धनागं ततोऽर्धं^५ तु क्रमेणैव तु मेलयेत् ॥ ८२ ॥
 हेन्ना तु सह दातव्यं सूतकैकेन षोडश^६ ।
 गन्धनागं यदा जीर्णं^७ तदा^८ बद्धो^९ भवेद्द्रवः ।
 हेन्नि जीर्णं ततोऽर्धेन^{१०} मृत^{११} लोहेन रक्षयेत् ॥ ८३ ॥
 गन्धकेन हतं शुक्लं^{१२} मांसिकं दरदायसम् ।
 पुटेन मारयेच्छुद्धं हेम दद्यात् तु षड्गुणम्^{१३} ॥ ८४ ॥
 सूतके हेमवीजं च यदा जीर्णं^{१४} चतुर्गुणम् ।
 बद्धरागं विजानोयात् हेमाभो जायते रसः ॥ ८५ ॥
 सारणायन्त्रमध्यस्थं तेनैव सह सारयेत्^{१५} ।
 त्रिभाग^{१६} सारितं कृत्वा पुनस्तत्रैव^{१७} जारयेत् ॥ ८६ ॥

-
- (1) K reads कृष्णपीतं. (2) M reads रक्तगन्धं. (3) शुद्धं
 यदा भवेत्जीर्णं, a variant in K; after this, one charaṇa is wanting in it.
 (4) K reads हाविंशतिगुणं चैव न सारसयेन च, which is incomplete.
 (5) M reads ततोऽर्धे तु, which is unintelligible. (6) सूतके चैव षोडशं,
 a reading in K. (7) M reads यथा चूर्णं. (8) M reads तथा.
 (9) K reads मद्धो, which seems to be incorrect. (10) K has an
 incomplete charaṇa—हेमजीर्णं ता...न. (11) M has मृता, which is
 inc. (12) K reads शुक्लं. (13) हेम दद्यात् षड्गुणं, an incom-
 plete variant in K. (14) K reads यदाचैव, which is an error of the
 scribe. M reads यथा जीर्णं. (15) M reads सारयेत्. (16) M
 reads त्रिभागं. (17) K reads पुनस्तत्रैव.

जारितः सारितयेव पुनर्जारितजारितः^१ ।

सप्तशृङ्गलिका^२योगात् कोटिवेधौ^३ भवेद्भसः ॥ ८७ ॥

भूचरी आरणा प्रोक्ता—खेचरी^४ आरणां शृणु ॥ ८८ ॥

होरमुख्यानि रत्नानि^५ रसोच्छिष्टानि कारयेत् ।

कटुतुल्यस्य बीजानि तस्याह्न^६ तु दापयेत् ॥ ८९ ॥

महाजारसमायुक्तं^७ कर्णं कुर्याद्विचक्षणः ।

वक्षसूषामुखे^८ चैव तन्मध्ये स्नापयेद्भसम् ॥ ९० ॥

कतकं कनकं चैव^९-मेकीकृत्य^{१०} च मर्हयेत् ।

पद्मरागप्रलेपेन^{११} रत्ने रासं तु दापयेत्^{१२} ॥ ९१ ॥

एकादशगुणं यावत् पद्मरागं तु सूतके ।

रागजोर्षस्तु^{१३} देवेशि लिङ्गाकारो भवेद्भसः ॥ ९२ ॥

रञ्जितव्यं^{१४} प्रयत्नेन लोकपालाष्टकेन च^{१५} ।

- (1) K has an incomplete charana पुनर्जारितः. (2) K reads शृङ्गलिका. (3) K has an incorrect reading—कोटिवेधौ. (4) K reads खेचरी. (5) K has an incomplete charana—होरमुख्यानि. M has होरमुख्यानि, which seems to be an error of the scribe. (6) M reads तस्याह्न. (7) K reads महाजारसमायुक्तं, which seems to be महाजारसंयुक्तं. (8) K has वक्षसूषामुखे. M has वक्षसूषामुखे. Both are inc. (9) K reads कतकं कनकं च, which is incomplete as well as tautological. (10) M reads मेकीकृत्य, which is not grammatical. (11) K has पद्मरागं प्रलेपेन. (12) K reads मर्हयेत्. M reads रत्ने in lieu of रत्ने. (13) M reads रागजोर्षस्तु. (14) K reads रञ्जितव्यं. (15) K has three letters only of this charana—लप.....वृ.....वृ.....

पङ्कभासं सूतकेन्द्रस्य तेषु सर्वेषु दापयेत् ॥ १०३ ॥

भक्षितव्यं प्रयत्नेन^१ नत्वा च गुरुदेवयोः ।

सर्वसिद्धान्तमस्तु देवताय विशेषतः ॥ १०४ ॥

सूक्ष्माङ्गदाहस्य^२ ततो जायते^३ नात्र संशयः ।

आत्मानमुत्थितं पश्येत् दिव्यतेजो^४महाबलम् ॥ १०५ ॥

शङ्काहल^५निर्वोपैः सिद्धविद्याधरैः सह ।

इच्छया विचरेत्लोकान् कामरूपो^६ विमानगः ॥ १०६ ॥

देवाश्च^७ यत्र लीयन्ते सिद्धस्तत्रैव लीयते ॥ १०७ ॥

पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि जारणा^८योगमुत्तमम् ॥ १०८ ॥

सृष्टं पादितं^९ सूतं सर्वदौषोष्कितं ततः^{१०} ।

शाकपल्लवसारणं विष्णुक्रान्ता^{११}रसेन च ॥ १०९ ॥

पलाश^{१२}पुष्पतोयेन भावितं गन्धकं समम् ।

समं^{१३} कृष्णाभ्रसत्त्वञ्च रसकक्षाष्टकं गुणम् ॥ ११० ॥

तीक्ष्णशुक्लोरगश्चैव कूर्मयन्त्रेण जारयेत् ।

- (1) After this we find two redundant charanas in K, which are as follow—रसे यासं तु दापयेत् । रक्षितव्यं प्रयत्नेन. (2) सूक्ष्माङ्गदाहं च, an incorrect reading in K. सूक्ष्माङ्गदाह, an incomplete reading in M. (3) K reads जायते, which is gram. inc. (4) M reads incorrectly दिव्यतेजो. (5) K reads संस्त्रकाहन्, which appears to be incorrect. (6) K reads कामरूपो. (7) K reads देवा वै. (8) K reads जारणं. (9) K has सृष्टं पादितं. (10) This charaga is wanting in K. (11) M reads विष्णुक्रान्ता. (12) K reads पलाश. (13) K reads समं.

काञ्चनं जारयेत् पश्चात् विड्योगिन पार्श्वेति^१ ॥ १११ ॥

ततः सिद्धं^२ विजानीयात् द्वैधं^३ शुल्बस्य दापयेत् ।

कश्चिदसंख्याप्रमाणेन नागो भवति काञ्चनम् ॥ ११२ ॥

अतः परं प्रवक्ष्यामि जारणाक्रममुत्तमम् ॥ ११३ ॥

घोजचूर्णानि तैलेन भावयित्वा पुनः पुनः ।

घोडशंशिन तद्भासं मङ्गुल्या मर्दयेच्छनैः ॥ ११४ ॥

आर्द्रकादि ततो योगाद्^५ दातव्यं घोडशंशतः^६ ।

भूर्जे^७ दत्त्वा ततो देयं दोलायन्त्रे^८ विनिलिपेत् ॥ ११५ ॥

अहोरात्रेण तद्बीजं सूतको ग्रसति^९ प्रिये ।

तमुद्धृत्य^{१०} रसं देवि खल्ले^{११} संमर्दयेत्ततः ॥ ११६ ॥

ततो यन्त्रे विनिलिप्य दिवारात्रं विडाम्बिना^{१२} ।

तप्तं समुद्धृतं^{१३} यन्त्रात् तप्तखल्ले^{१४} विमर्दयेत् ॥ ११७ ॥

मर्दयित्वाभ्रके^{१५} पिण्डे क्षिप्त्वा तत्र पुटं ददेत् ।

ततो गर्भं पतत्याशु जारयेत् तत्^{१६} सुखेन तु ॥ ११८ ॥

- (१) K reads पार्श्वेति, which is not gram. correct. (2) K reads शुल्ब. (3) K reads द्वैध. (4) K reads त दासं. (5) K has योग. (6) K has घोडश ततः. (7) K reads भूर्जे. (8) M reads दोलायन्त्रे. (9) सूतके ग्रसते is the reading in K, which is gram. incorrect. (10) K reads तमुद्धृत्य, which is not gram. correct. (11) All the MSS. spell खल्ले, which is not corroborated by any lexicon. (12) K reads दीपाम्बिना, which mars the metre. (13) M reads समुद्धृत. (14) K has तदा खल्ल. (15) K reads मर्दयित्वा रसे. (16) This is wanting in K.

दोलायन्ने ततो दत्त्वा^१ आर्द्रपिण्डे नपुंसकम्^२ ।
 ग्राहयेद्^३ दिवसे स्रतो जरते यसते ततः^४ ॥ ११८ ॥
 समजीर्णं ततो यावत् दोलायन्विवक्षणः^५ ।
 पश्चात् कच्छपयन्नेन समजीर्णं^६ तु पार्ष्वति ।
 तं ग्रासद्वादशाग्निं^७ कच्छपेन तु आरयेत् ॥ १२० ॥
 यावदारद्रकं^८ योगं च गर्भद्रावणमेव च ।
 पश्चात्तं^९ देवि निक्षिप्य पुटं दद्याद्विवक्षणः ॥ १२१ ॥
 अष्टाग्निं ततो ग्रासं गर्भद्रावच्च पूर्ववत्^{१०} ।
 कन्दोदरे^{११} सूरणस्य तं विनिक्षिप्य सूतकम् ।
 पुटं तु जारितस्तावत्^{१२} यावत् कन्दो न दहति^{१३} ॥ १२२ ॥
 पादाग्निं तु मूषाया^{१४} ग्रासः सूतः^{१५} विधीयते ।
 पूर्ववच्च विडं दद्यात् गर्भद्रावणमेव च ॥ १२३ ॥
 एवं^{१६} चतुर्गुणं जीर्णं सूतको बलवान् भवेत् ।

-
- (1) K reads दद्या, which is inc. M reads डोलायन्. (2) This charana is wanting in M. (3) K has हतंय. (4) जरते यमते रसः, a variant in K. (5) दोलायन्ने विवक्षणः, a reading in K. M reads डोलायन्. (6) K has an incomplete reading- समजीर्णं. (7) K reads ग्रास द्वादशाग्निं. (8) M reads ग्रासदारद्रकं, which is not intelligible. (9) K reads यथाभ. M reads पश्चत्. Both are un- intelligible. (10) M reads पूर्वकम्. (11) M reads कन्दोदरे. (12) पुटं जारितस्तावत्, a variant in M. (13) यावत् कन्दो न दहति, an incorrect variant in K. (14) मूषाया is the reading in K. (15) M reads सूतः. (16) K reads एवं.

ततः शलाकया आसान्^१ अभिख्यो यसते रसः^२ ॥ १२४ ॥

ततो रत्नानि आर्याणि^३ वक्ष्यमाणः क्रमेण तु ॥ १२५ ॥

अभ्रकं भ्रामकश्चैव^४ शंखनाभिं^५ तथैव च ।

रसानुपरसाम् दन्तो^६ महाजारसमन्वितान्^७ ॥ १२६ ॥

वक्षकन्दं वक्ष्यलता^८ मेघशृङ्गमृतायसम्^९ ।

कटुतुम्बस्य वोजानि मृतलोहानि पाचयेत्^{१०} ॥ १२७ ॥

सर्वाणि समभागानि शिखिशोणितमाचितम्^{११} ।

तावत्तं मर्दयेत् प्राप्नो यावत् कश्चिद् द्रुहं भवेत् ॥ १२८ ॥

मूषा वल्गाकृतिश्चैव^{१२} कर्त्तव्या क्वादनैः सह ।

तन्मध्ये स्थापयेत् सूतम् अधोवातेन धामयेत्^{१३} ॥ १२९ ॥

आदौ तत्रैव दातव्यं^{१४} वक्ष्यमोषधलेपितम्^{१५} ।

गृह्यते कोऽत्र^{१६} सन्देहो यथा तीव्रे हुताग्ने^{१७} ॥ १३० ॥

(1) K reads शंसम्.

(2) This charaṇa is wanting in M.

(3) K reads नानानि, which is gramm. incorrect, the word नाना being an indeclinable. (4) K has वलमान.

(5) K reads भ्रामकश्चैव.

(6) M reads सुखनाभिः.

(7) K has रसानुपरसा दन्ताः. M has रसा-

नवरसान्त्वता.

(8) K has महाजारसमन्वितम्. M has महाजारसमन्वितम्.

(9) कदम्बमा वल्गा, an incomplete variant in K.

(10) K reads

मृतायस, which seems to be an error of the scribe.

(11) M reads

सेचयेत्.

(12) शिखिशोणितसमन्वितं, a variant in K.

(13) मूषा

वल्गाकृतिश्चैव, a variant in K. मूषामल्पाकृतिश्चैव, a variant in M.

(14) M

reads वयोवातेन धारयेत्.

(15) K has आदौ तावत् प्रदातव्यं.

(16) K

reads लेपन.

(17) K reads नात्र.

(18) यथापूर्वं हुताग्ने, a variant

in K.

कुलिशेन पुटे दग्धे^१ कर्षन्मी^२ तेन मर्दयेत् ।
यावदेकादशगुणं कुलिशं^३ जारयेत् पुनः ॥ १३१ ॥
सुदग्धशंखनाभिष^४ मातुलुङ्गरसप्लुतः^५ ।
सुक्ताफलं^६ ततो देयं वज्रजोर्ध्वे^७ तु सूतके^८ ॥ १३२ ॥
अनेन क्रमयोगेन द्वादशगुणं^९ भवेत् ।
केवलं शिखिपिप्तश्च^{१०} नीली^{११} निर्यासमिश्रितम् ॥ १३३ ॥
नीलोत्पलानि^{१२} लिप्तानि प्रक्षिप्तानि तु सूतके^{१३} ।
रसे कल्पेऽम्हारागान् हीनरागान् परित्यजेत्^{१४} ॥ १३४ ॥
रक्तानि शिखिपिप्तश्च^{१५} महारत्नं^{१६} समन्वितम् ।
सद्रव्यं^{१७} लेपयेत्तेन प्रद्रवेत्^{१८} रसमध्यतः ॥ १३५ ॥
रजनीं चैव कुष्ठं च^{१९} ब्रह्मनिर्यासभाषितम् ।
जारणं पुष्परागस्य तेनैव सह दापयेत् ॥ १३६ ॥

- (१) कुलसारिपुटे दग्धे, a variant in K. कुलिशनिपुटेदग्धे, a variant in M.
(२) K reads कर्षाणि. (३) K reads कुलीश. (४) K has नाभिषु.
M has सुदग्ध शंखनाभिष. (५) M reads रसप्लुतम्. (६) M has
सुक्ताफल. (७) वज्रजोर्ध्वे, a variant in K. (८) K reads
एकादशगुणं. (९) M reads पिप्त तु. (१०) K has निवि. M has
नीलि. (११) K reads निविमशानि, which is unintelligible.
(१२) K reads भूतले. (१३) In lieu of this hemistich, K has
अनेन क्रमयोगेन एकादशगुणं भवेत्. (१४) K has an incomplete charana
रक्ता शिखिपिप्त च. (१५) K reads महारत्न, which seems to be incorrect.
(१६) K has सरत्न (without any suffix.) (१७) प्रक्षिपेत् is the read-
ing in K. (१८) रजनी चैव कसुको, a variant in M.

बहुरत्नेषु^१ जीर्णेषु सङ्गरागेषु^२ सुव्रते ।
 रसेन्द्रो दृश्यते देवि नीलपीतारुणच्छविः ॥ १३७ ॥
 शृङ्गानि हेमपत्राणि शतांशिन तु लेपयेत्^३ ।
 पुटेन मारयेदेतदिन्द्रगोपनिभं^४ भवेत् ॥ १३८ ॥
 संस्पर्शाद्द्वेधयेत्सर्वमिदं हेम सृतं^५ प्रिये ।
 त्रिभागं सूतकेन्द्रस्य तेनैव सह सारयेत् ॥ १३९ ॥
 मूषामध्यस्थिते^६ तस्मिन् पुनस्तेनैव जारयेत् ।
 धूमवेधो भवेद्देवि पुनः सारितजारितः^७ ॥ १४० ॥
 अनेन क्रमयोगेन यदि जीर्णा त्रिमृङ्गला^८ ।
 वेधयेन्नात्र^९ सन्देहो गिरिपाताल^{१०}भूतलम् ॥ १४१ ॥
 पार्श्वस्थितिः^{११} प्रदृश्यते चोर्ध्वं^{१२} नैव तु दृश्यते ।
 भूचरं तं विजानोयात् रसेन्द्र^{१३} नात्र संशयः ॥ १४२ ॥
 तेनाश्वासगतिर्देवि^{१४} योजनानां शतं व्रजेत् ।
 दिव्यतेजा^{१५} महाकायो दिव्यदृष्टि^{१६}महाबलः ॥ १४३ ॥

-
- (1) K reads बहुरत्नेषु. (2) K reads सङ्गरागेषु. (3) शला-
 शिनामलेपयेत्, an incorrect variant in K. (4) K reads नीलं, which is
 unusual. (5) सृतं हेम स is an incomplete reading in K. (6) K
 has मूषामध्ये स्थिते. (7) पुनः सारितसारितः, a variant in M. (8) K
 reads त्रिसंक्रान्ता. (9) वेधयेन्नात्र is an incorrect reading in K.
 (10) K reads पाताल. M reads भूतलः, which is gram. inc. (11) K
 has an incomplete reading पार्श्वस्थितिः. (12) K reads ऊर्ध्वं.
 (13) M reads रसेन्द्रो, which is inc. (14) K reads गति देवि. M
 reads तेनाश्वासगतिर्देवि. (15) K has दिव्यतेजो. (16) K reads दिव्या दृष्टि.

बर्ज्यरोगविनिर्मुक्तो जवेदाचन्द्रतारकम्^१ ।
 तस्य मूत्रपुरोषं तु सर्ज्यलोहानि विध्यति ॥ १४४ ॥
 समजोर्णेन वज्जेण हेम्ना च सहितेनः च ।
 अग्निस्थो जारयेलोहान्^२ बन्धमायाति सूतकः ॥ १४५ ॥
 सारयेत्तेन वोजेनः सहस्रमपि^३ वेधयेत् ।
 सारितं जारयेत्^४ पश्चात् लेप्यं लेप्यं सहस्रशः^५ ॥ १४६ ॥
 सारयेत्^६ तंनः वोजेन लक्षवेधमवाप्नुयात् ।
 अनेन क्रमयोगेन कोटिवेधो भवेद्भूतः ॥ १४७ ॥
 केवलं तु यदा वर्ज्यं समजोर्णं तु जारयेत् ।
 बहः^७ सूतस्तदा ज्ञेयो निष्कम्पो निरुपद्रवः ॥ १४८ ॥^८
 अग्निस्थो जायते सूतः शलाकां^९ यसते क्षणात् ।
 हठाग्निना धाम्यमानो^{१०} यसते सर्वमादरात्^{११} ॥ १४९ ॥
 चरते जरते सूत^{१२} आयुर्द्रव्य^{१३}प्रदायकः ।

-
- (1) जीवेचन्द्रार्कतारकं, a variant in K. (2) K. reads जारयेलोहं.
 M reads जायते लोहान्. (3) समस्रमपि is the reading in K.
 (4) K reads जारितं. (5) लोप्ये लेप्य सहस्रशः, a variant in K. लेप्यं
 क्षिपसहस्रतः, a variant in M [For the explanation of लेप्य and लेप्य vide
 रस. स. Chap. VIII. v. 80.] (6) K reads सारयेत्, which seems to
 be incorrect. M reads धारयेत्. (7) B reads बह (without विसर्ग).
 (8) This śloka is not found in M. (9) M reads शलाका.
 (10) B and M have धाम्यमाने. K has हठाग्निर्धाम्यमानेन. None appears
 to be gram. correct. (11) M has सर्वपारदान्. (12) जरते
 जरते सूत, a variant in B. रसते जरते सूते, a variant in K. (13). B.
 reads आयुर्द्रव्यः, which is incorrect.

मूषास्यं धमयेत्^१ स्रुतं हठाग्नी नैव कम्पते^२ ॥ १५० ॥
 जारयेत् सञ्चरद्भानि बह्वः^३ खेचरतां^४ नयेत् ।
 इति^५ लोहेऽष्टगुणितं^६ जीर्णे स्याद्रसवन्धनम् ॥ १५१ ॥
 लोहानि सत्त्वं त्रिगुणं द्विगुणं^७ कनकं तथा ।
 धूमावलोकवेधो^८ स्यात् भवेन्निर्वाणदो रसः^९ ॥ १५२ ॥
 आदावष्टगुणं जार्थं व्योमसत्त्वं महारसम्^{१०} ।
 समं हेमदशांशिन वष्परद्भानि जारयेत् ॥ १५३ ॥
 सञ्च^{११} च जारयेद्द्वयं तदासौ^{१२} खेचरो रसः ।
 भ्रमेत् प्रदक्षिणावर्त्तः कोटिवेधो च जायते ॥ १५४ ॥
 समे तु पन्नगे जीर्णे दशवेधो भवेद्रसः ।
 द्विगुणे शतवेधो स्यात् त्रिगुणे तु सहस्रकम्^{१३} ॥ १५५ ॥
 चतुर्गुणेऽयुतं^{१४} देवि क्रमेणानेन^{१५} वर्धयेत् ।

-
- (1) K reads धमयेत्. M reads धामयेत्. (2) B has नैव कम्पते.
 M has नावकम्पते. (3) M reads बह्वः. (4) K reads खचरतां.
 (5) The portion commencing from इति and ending in जारयेत् (153)
 is not found in K, only the following portion is found after भवेद्रसः
 (155),—गुणोता जीर्णे स्याद्रसवन्धनं लोहसत्त्वं त्रिगुणं द्विगुणं कनकं तथा ४८ धमलोहकवेधो
 स्याद्भवेन्निर्वाणदो रसः । M reads इष्ट in lieu of इति. (6) B read:
 गुणोता, which is inc. (7) M reads त्रिगुणं. (8) धूमलोहकवेधो
 is the reading in B. (9) B reads वरः. (10) Two siokas
 are wanting in B, beginning from this word. (11) K reads सम.
 (12) M reads तदासौ. (13) सहस्र च त्रिसंगुणे, a variant in B. सहस्र
 तु चतुर्गुणे, a variant in K. (14) K reads पञ्चगुणेऽयुतं. (15) K
 reads incompletely क्रमेणानेन वर्धयेत्.

उत्तरोत्तरद्वयं तु^१ जारयेत्^२ तत्र पञ्चगम् ॥ १५६ ॥
 कुटिलं पञ्चगं आर्यं तत्र^३ संख्याक्रमेण तु ।
 तद्वादमेति देवेशि^४ कोटिवेधो भवेद्भसः ॥ १५७ ॥
 वरुणा दानवेन्द्रेण^५ भक्षितो भस्मसूतकः^६ ।
 आरितं द्वादशगुणं^७ यत्र तोष्यं सुरेश्वरि ॥ १५८ ॥
 भक्षयित्वा^८ पलैकं तु दानवो बलदर्पितः ।
 जगदुत्पाटितं^९ तेन कैलासोऽपि च चूर्णितः^{१०} ॥ १५९ ॥
 तत्र मया क्षणं ध्यात्वा^{११} दृष्ट्वा तन्मायया कृतम्^{१२} ।
 आरितं पञ्चगे सूतं^{१३} समांशं शिलया कृतम्^{१४} ॥ १६० ॥
 तेन सूतेन संलितं त्रिशूलं हिमशैलजे^{१५} ।
 तेन शूलेन निहतो दानवो बलदर्पितः ॥ १६१ ॥

-
- (1) M has उत्तरोत्तरद्वयं. (2) B reads आरयेते. (3) B reads आर्यतेऽथ. (4) तत्वातिमेतु देवेशि, a variant in B. दत्ता तु.....देवि is an incomplete variant in K. (5) K reads दानवेनापि. M reads कुरिषा दानवेन्द्रेण. (6) K reads भक्षपूतकः, which is evidently the error of the scribe. M reads सूतकम्. (7) K has वा दशगुण. M has आरितद्वादशगुणं. (8) M reads रक्षयित्वा. (9) B reads जगदुत्पाटितं. K reads जगदुत्पाटित, which is not intelligible. (10) कैलास-नपि चूर्णितः, an incorrect variant in K. (11) तत्र काले मघातुत्वा, a variant in B. तद्विचित्रावसमय, a variant in M. Both the readings are unintelligible. (12) B reads तद्वदश मायया कृत. K reads कृत. M reads कृत्वा दृष्ट्वा मायया कृतम्, which mars the metre. (13) K reads पञ्चगे सूतैः. M reads पञ्चग सूत. (14) M reads सज्ज. (15) B reads रसवे अले. K reads शूलयूरसि शैलजे. M reads रसवज्जलम्.

हंस शृङ्खलं^१ तथा तीक्ष्णं वाजरं च पङ्कालकम्^२ ।
 रोहणं कामलोहं च^३ जारयेत्तत्त्वसंख्यया ॥ १६२ ॥
 एकैके^४ रसराजोऽयं बद्धः^५ खेचरतां नयेत्^६ ।
 गन्धनागे द्रुतं^७ देवि जारणां सुकरां शृणु^८ ॥ १६३ ॥
 आर्दी^९ संगोधितं सूतं रजनीचूर्णसंयुतम्^{१०} ।
 मर्दयेद्यथावदाकृष्णं^{११} चालयेदुष्णकाञ्चिकैः ॥ १६४ ॥
 एवं मुहुर्मुहुर्वृष्टो गन्धनागो द्रुतिं चरेत्^{१२} ॥ १६५ ॥
 नागस्य सूत्रं^{१३} देवेशि वत्सस्य महिषस्य वा^{१४} ।
 आवर्त्यावर्त्य भुजगं^{१५} सम वारान् निषेचयेत्^{१६} ॥ १६६ ॥

-
- (1) B reads रसशृङ्खल. K reads समशृङ्खल. (2) वाजरं च पङ्कालकं, a variant in B. नारसल पङ्कालक, a variant in K. [Vide ante 7th Paṭala, v. 107.] (3) Both B and M read कामलोह. च. (4) K reads एकैके (without any suffix). (5) M reads बद्ध, which is incorrect. (6) B reads नयेत्, which is inc. (7) B has गन्धनागे द्रुतं. K has गन्धनागद्रुत. M has गन्धनागद्रुत. (8) कुरुपां भव, an incorrect reading in B. कुरया शृणु, a reading in K, which has no sense. (9) M reads अद्य. (10) रजनीचूर्णसंयुत, a variant in K. रजनीचूर्णमिश्रितम्, a variant in M. (11) B reads यावदाकृष्ण, which seems to be the error of the scribe. (12) गन्धनागद्रुति चरेत्, a variant in B. गन्धनाग. द्रुति चरेत्, a variant in K. Both the texts are inc. (13) K reads सूत्र, which is not correct. M reads वत्सस्य सूत्रे. (14) M has च. (15) B reads तजग, which is incorrect. आवर्त्यावर्त्य नाग, a variant in K. (16) B reads समवारं. K reads समवार निषेचयेत्, wherein the last term is incorrect.

कृत्वा^१ कण्टकवेध्यानि तस्य पत्राणि सुन्दरि ।
चतुर्थांशप्रमाणेन^२ गन्धकस्य तु योजयेत् ॥ १६७ ॥
प्रसार्थं लाक्षापटलं^३ रोमाणि^४ तदनन्तरम् ।
ऊर्ध्वं गन्धकचूर्णं च^५ ततो नागदलं तथा^६ ॥ १६८ ॥
गन्धकं नरलोमानि लाक्षायाः पटलं^७ क्रमात् ।
ऊर्ध्वं प्रसार्थं संस्थाप्य^८ सूत्रवर्त्ति^९ तु कारयेत् ॥ १६९ ॥
करञ्जतल^{१०}मध्ये तु दशरात्रं निधापयेत्^{११} ।
दोसायभागां तां वर्त्ति^{१२} संडश्या तु विधारयेत्^{१३} ॥ १७० ॥
तां द्रुतिं पातयेत् पात्रे सौवीरटङ्कणान्विते^{१४} ।

-
- (1) K reads एवं. (2) B reads चतुर्थांशप्रमाणेन. M reads चतुर्थांशे प्रमाणेन. Both are incorrect. (3) B reads लाक्षापट, which seems to be the error of the scribe. (4) B reads रोमाणि, which is inc. M reads रामाणि, which is also inc. (5) B reads गन्धकचूर्णं च. K reads तु. M reads ऊर्ध्वं. (6) नागदलतल्य, an incorrect reading in B. K reads तया, which is inc. (7) B has लक्षायाः. M has पाटल. Both the readings are inc. (8) This charapa and the next are wanting in K. M reads सञ्ज्ञाय instead of संस्थाप्य. (9) B has सूत्र वर्त्ति. (10) K reads कारजतल. (11) K has नियोजयेत्. M has दशरात्रेण दापयेत्. (12) B reads वा वर्त्ति. K reads दोसमयगतां वर्त्ति. M reads दोसो इत्याद्या लावर्त्ति, which is unintelligible. (13) संडश्या तु विधारयेत्, a variant in B. संडश्या तु विधारयेत्, a variant in K तस्यां विविधारयेत्, a variant in M. (14) मौवीरटङ्कणान्विते, an incomplete reading in B. सौवीरधटिकाव्विते, a reading in M.

काचकूप्याश्च^१ मध्ये तु तत्तैलं स्थापयेत् प्रिये^२ ॥ १७१ ॥
 कृत्वा गोस्तनमूषायां^३ लिप्तायां शिलया रसम् ।
 चतुःषष्ट्यादिभागेन^४ ज्ञात्वा देवि बलाबलम् ॥ १७२ ॥
 गन्धनागद्रुतिं दत्त्वा तां मूषां सुरबन्दि^५ ।
 गर्त्तं गोमयसंपूर्णं विन्यस्य पुईपाचनम् ।
 दद्यात् करीषतुषयोः^६ प्रष्टतिहितयेन च^७ ॥ १७३ ॥
 दद्यादजीर्णशंकायां^८ सिद्धवज्जीरसस्य तु^९ ।
 चतुर्बिन्दून् पुटे^{१०} प्राग्बदेयं^{११} प्रतिदिनं भवेत् ॥ १७४ ॥
 जारणाचिगुणात् सूतो^{१२} भवेज्जम्बूफलप्रभः^{१३} ॥ १७५ ॥
 मात्तिकं सत्त्वमल्पाख्यं मृतनागसमन्वितम् ।
 मूषागतं भवेदद्यावत्^{१४} काचं^{१५} दत्त्वाधरीत्तरम् ।

- (1) Both B and K read काचकूप्यस्य. (2) K reads पुनः.
 (3) B has गौस्तनमूषायां. K has गोस्तनमूषायां. (4) B reads पातेन.
 (5) K reads तु मुखमुद्रिते. (6) करीषतुषये, an incorrect reading in B. करीषतुषयोः, a reading in M, which seems to be the error of the scribe.
 (7) प्रष्टतिहितयेन वा, a variant in K, which is gram. inc. M has प्रष्टत instead of प्रष्टति. (8) B reads संकायां, which is gram. incorrect.
 (9) K reads शौद्धवज्जीरसेन तु. M reads सिद्धवज्जीरसस्य तु.
 (10) B and K read चतुर्बिन्दुपुटे. (11) K has प्राग्बदेयं, which has no sense.
 (12) जारणाचिगुणा सूता, a variant in B. जारणाचिगुणे सूती, a variant in M.
 (13) भवेज्जम्बूफलं प्रभः, an incorrect reading in B.
 (14) भवेदद्यावत्, a reading in B. भवेदुदुह, a reading in K. (15) The word काच is not found in K.

एवं द्वादशवारास्तु^१ सुभातं रञ्जितं^२ भवेत् ॥ १७६ ॥

तेन पक्षं वीजचूर्णं पारदे पादभागिकम्^३ ।

मर्दितं चणकाब्जेन क्षणाद्गर्भद्वुतिर्भवेत्^४ ॥ १७७ ॥

गर्भद्वुतिर्न चेद्देवि^५ वर्णिकाद्वयगन्धयोः^६ ।

रक्तसिन्धुव्यालकं^७ टङ्कणाशुगपुङ्खतः^८ ।

कल्केन लिप्तं पुटितं^९ वीजं गर्भं द्वुतं^{१०} भवेत् ॥ १७८ ॥

वीजं पादाहं^{११} तुल्यांशे जीर्णे वेधं करोति सः ।

दशषोडशभागिन द्वाविंशंशिन^{१२} च क्रमात् ॥ १७९ ॥

संयोज्य त्रिगुणां रीतिं^{१३} तारे तारावशेषितैः^{१४} ।

-
- (1) K reads द्वादशवारस्तु. M reads द्वादशवारस्तु, which is incorrect.
 (2) B reads रञ्जितं. K reads रञ्ज. (3) B reads पारभागिक. M reads पारद वीजभागिकम्.
 (4) B has गर्भं द्वुतिर्भवेत्. K has an incomplete text—क्षणाद्गर्भवेत्.
 (5) गर्भद्वुतिर्न चेद्देवि, a variant in K, which is partly incorrect.
 (6) K has वर्णिकाद्वयगन्धयोः. M has यन्त्रिकाद्वयगन्धयोः. Both seem to be inc.
 (7) रक्तसिन्धुव्यालकं, an incorrect variant in B. सुसंघव्यालकं, a variant in K. रक्तसिन्धुव्यालकं, a variant in M.
 (8) B reads पुङ्खतः. M reads कङ्कणाशुगपुङ्खतः.
 (9) M has कल्केन लिप्तं पुटितं, which seems to be inc. (10) B reads गर्भद्वुति. K reads वीजगर्भं द्वुत. M reads वीजगर्भद्वुत. All are gram. inc.
 (11) B reads पादाहं, which is not correct. (12) B reads द्वाविंशंशिन.
 (13) The portion beginning from this charana and ending in मन्त्रिणां (vs. 180 & 181) is wanting in B. M reads त्रिगुणा, which is gram. inc.
 (14) K reads तारावशेषित.

तारारिष्टमिदं लिप्ता^१ तेन सूतेन वेधयेत् ॥ १८० ॥

अतः परन्तु संस्कारं^२ वक्ष्ये नागाभ्रजारणम् ।

करवीरारुणां^३ देवि चूर्णयित्वा मनःशिलां ॥ १८१ ॥

भावयेद्दिशति वारान्^४ यवचिश्चरसेन तु ।

तेन कल्केन संलिप्य नागपत्रं प्रयत्नतः^५ ।

कर्चनलेन^६ विपचेत् यावत्तत् चूर्णितं भवेत् ॥ १८२ ॥

रसकस्य च भागांस्त्रीन्^७ भागेकं दरदस्य च^८ ।

पेषयेन्नातुल्येन पादगन्धं^९ शिलाविषम् ॥ १८३ ॥

कल्केनानेन लिप्तायां^{१०} मूषायां^{११} पुटपाचितम् ।

तं नागं धमयेदेवं^{१२} समधा हेमवद्भवेत् ॥ १८४ ॥

पीताभ्रकं त्वेकदलं^{१३} लिप्तायां^{१४} मरिचेन तु ।

मूषायां धातमग्न्याभं सीमाञ्जनरसे^{१५} क्षिपेत् ॥ १८५ ॥

- (1) तारारिष्टमिदं लिप्ता, a variant in K. (2) K reads सुलभं.
 (3) K reads करवीरारुण, which is incorrect. (4) K reads विजति-
 वार. M reads विजतीन् वारान्, which is inc. (5) K reads संलिप्त
 नागपत्रं प्रयत्नतः. (6) B reads कर्चनलेन. K reads कर्चनलेन. M reads
 कर्चनलेन. [But the real word is कर्च + चनल = कर्चनल = करौषादि. Vide
 ante कर्चद्वी, v. 131.] (7) B reads भागास्त्रीन्. K reads रसकस्य तु
 भास्त्रीन्. M reads रसकस्य अनुभासाः. All the readings are incorrect.
 (8) M has त्रिभागं कन्दरस्य च. (9) B reads पादगन्ध. K reads पादगन्ध,
 (10) M reads लिप्तायाः. (11) K reads मूषायां, which is incorrect.
 M reads मूषायाः. (12) K reads धमयेदेव, which is inc. (13) त्वेक-
 दली is the reading in M. (14) M reads लिप्ताया, which is gram.
 inc. (15) B reads सीतोऽञ्जनरसे.

वातयेत् पूर्वविधिना तत् सत्त्वं हेमभासुरम्^१ ॥ १८६ ॥

षट् रक्षितनागस्य सत्त्वं पीताम्बकस्य च^२ ।

स्रोस्तन्यकाचधूमोत्^३-गुन्नायस्त्रान्तटङ्गचैः ।

तुल्येन संयुतेनैतन्नागाभ्रं^४ हन्वितं^५ भवेत् ॥ १८७ ॥

क्रिंवारनाल^६सिद्धार्थ-धूमसारिष्टकासुष्टैः^७ ।

मर्दयेन्निदिनं स्रुतं^८ दोलायां^९ स्नेदयेत् त्वष्टम् ॥ १८८ ॥

पुनर्नवामेषन्मृक्को-सर्पाचीकल्कसंयुतम् ।

अथासुरो^{१०}सिन्धुविषं मरिचैः परिपेषितैः^{११} ।

दोलायाम्ने पुनरपि^{१२} स्नेदयेद्विषसत्रयम्^{१३} ॥ १८९ ॥

अष्टमांशिन नागाभ्रं चारयित्वा^{१४} सुरैश्चरि ।

शिलाभागद्वयं चैकं सिन्धुसौवर्चलं^{१५} भवेत् ॥ १९० ॥

टङ्गाहं^{१६} विषपादश्च^{१७} विङ्गः पिष्ठाष्टमांशतः^{१८} ।

(1) तत् सत्त्वं हेमभासुरम्, a variant in M.

(2) K reads तु.

(3) B reads धूमोत्. K reads धूमोय. M reads धूमोय. All the texts appear to be incorrect.

(4) B has संयुतेनैतन्नागाभ्रं. M has सिन्धुजै-

रैतेनांशच.

(5) K reads हन्वितं.

(6) M reads क्रिंवारनाल.

(7) धूमसारिष्टकासुष्टैः, a variant in K. धूमसारिष्टकासुष्टैः, a variant in M.

(8) K has an incorrect reading—मर्दयेन्निदिनं भूतं.

(9) M reads

दोलायां.

(10) B reads अथासुरि.

(11) मरिचैः परिपेषितैः, a

variant in M.

(12) दोलायाम्ने च रसे, a variant in K. M reads

दोलायाम्ने.

(13) B has an incorrect reading—स्नेदयेद्विषसं चयं.

(14) K reads चारयित्वा.

(15) B has सिन्धुसौवर्चलं.

(16) K

reads टङ्गाहं विषपादश्च.

(17) M has विङ्गपिष्ठाष्टमांशकम्, which seems to

be incorrect.

त्रिदिने^१ कच्छपे जार्थमेवं^२ जार्थन्तुं षड्गुणम्^३ ॥ १८१ ॥

शैलं तुत्योरगं^४ ताम्रं तीक्ष्णघोषारकाञ्चनम्^५ ।

क्रमद्वमिदं तुत्यं ताप्यसत्त्विपातनात्^६ ॥ १८२ ॥

हेमावशेषं तद्दीप्तं पादांशं^७ मातुल्याभसा ।

चारयेद्रसराजस्य जारयेत् कनकान्वितैः^८ ॥ १८३ ॥

ताप्यसौवर्चसशिला-गन्धकासीस^९टङ्कणैः ।

पद्मयन्त्रे^{१०} निवेश्याथ कोलं दत्त्वा सुरेश्वरि ॥ १८४ ॥

धमेद्दिनत्रयं^{११} मन्दं यावद्दीजं द्रुतं^{१२} भवेत् ।

तमेव समजोर्णन्तु^{१३} वक्त्रौ निष्कम्प्यनं रसम्^{१४} ॥ १८५ ॥

ततः षड्गुण^{१५}वर्जिन सारणा^{१६}क्रमयोगतः ।

तारारिष्टमहिं शुल्बं^{१७} सहस्रांशिन वेधयेत् ॥ १८६ ॥

विषगन्धकताप्याभ्र^{१८}-काकविष्टा घनध्वनिः ।

- (1) K reads त्रिदिन. (2) B reads सैव. M reads सैव. (3) K has षट्स. (4) K reads शैलं तुत्योरगः. M reads शैलं दुग्धारग. (5) तीक्ष्णघोषारककमात्, a variant in B. (6) Both K and M read निवापनात्. रस.स. says "निवापणं पातनसप्तमुक्तम्" Chap. VIII. v. 60. (7) K reads पदांश. (8) K reads कनकान्वितैः. (9) K reads काशीस. (10) K reads पद्मपत्रे. (11) K reads erroneously धमेद्दिनत्रय. (12) B reads erroneously द्रुतं. (13) B has सजार्णं तु, which is defective. K has समजोर्णं तु. (14) K reads निःकपित रसं. निष्कम्पन रसः is the reading in M, which is unintelligible. (15) K reads षट्गुण. (16) The letter ऋ is wanting in K. (17) B reads लङ्घयन्. K reads तारारिष्टमहिशुल्ब. (18) B reads ताप्याभ्र. K reads ताप्योभ्र. M reads ताप्याभ्र.

सहदेवो व^१ ऋषिला कल्केन क्रमते रसः^२ ॥ १८७ ॥

मूर्च्छितो मृतसूतश्च^३ जलूकाबन्ध एव च^४ ।

चतुर्थो मूर्त्तिबन्धस्तु^५ पट्टबन्धस्तु^६ पञ्चमः ।

भस्मसूतश्च खोटश्च संस्कारात्^७ सप्तधा रसः ॥ १८८ ॥

नागवर्ण^८ भवेत् सूतं विहाय घनचापलम् ।

लक्षणं दृश्यते यस्य मूर्च्छितं तं वदन्ति हि ॥ १८९ ॥

आर्द्रत्वश्च घनत्वश्च^९ तेजोगौरवचापलम्^{१०} ।

यस्यैतानि न दृश्यन्ते^{११} तं विद्यामृतसूतकम्^{१२} ॥ २०० ॥

नानावर्णं तथा स्वच्छं^{१३} द्रुतं योगौ जलूकवत्^{१४} ।

बध्यते^{१५} सूतकं यच्च^{१६} जलूकाबन्ध^{१७} लक्षणम् ॥ २०१ ॥

-
- (1) The letter व is wanting in B. (2) B reads रसः. (3) B reads मृतसूतश्च, which is incorrect. M reads मृतसूतश्च, which is evidently an error of the scribe. (4) B reads बधनेन च, which is incorrect. (5) B and K read मूर्त्तिबन्धस्तु. (6) K reads पट्टबन्धश्च. (7) M reads खोटश्च संस्काराः. (8) B and K read नागवर्णं. (9) आर्द्रत्वं चापल्यं च, a variant in K. M reads आर्द्रत्वश्च, which seems to be inc. (10) M reads चापलः, which is gram. inc. (11) रसस्यैतानि दृश्यन्ते, a variant in M, which conveys just the opposite sense. (12) विद्यामृतसूतकम्, a variant in K. तं विद्यामृतसूतकम्, a variant in M. (13) B reads स्वच्छं, which appears to be inc. (14) B has द्रुतं योगौ, which is inc. K has योगौ पाण्डुवत्, which seems to be incorrect. M has योगौ, which is also inc. (15) B reads बध्यते, which is inc. K reads बध्यते. (16) K reads यच्च. Another reading is सूतको यच्च. (17) K reads जलूकाबन्ध.

गुरुत्वमरुणत्वञ्च^१ तेजसा सूर्यसन्निभम् ।
 शिखिमध्ये धृतं^२ तिष्ठेत् मूर्त्तिबन्धस्य^३ लक्षणम् ॥ २०२ ॥
 शलाकाजारणाद्वापि^४ मूर्त्तिबन्धत्वमिष्यते ॥ २०३ ॥
 श्वेतं पीतं गुरु तथा मृदु सिक्थक^५सन्निभम् ।
 अग्निसध्ये यदा^६ तिष्ठेत् पट्टबन्धस्य^७ लक्षणम् ॥ २०४ ॥^८
 कृष्णं श्वेतं तथा पीतं^९ नोलं^{१०} भस्मनिभं तथा ।
 चपलत्वं यदा^{११} नष्टं भस्मसूतस्य^{१२} लक्षणम् ॥ २०५ ॥
 कुक्कुटाण्डनिभं^{१३} सूतं यदा लवणमेदि च^{१४} ।
 आवर्त्तते^{१५} रसस्तद्वत् खोटकस्य च^{१६} लक्षणम् ॥ २०६ ॥
 अथवा कदने स्निग्धं^{१७} रश्मिना मृदुना द्रवेत् ।

- (1) K has गुरुत्वं मरुणत्वं च, which is incorrect. (2) B reads धृत. M reads द्रुत. (3) K reads मूर्त्तिबन्धस्य. (4) This charapa and the next are not found in K. M reads शलाकाधारणाद्वापि.
 (5) B reads सिक्थक. M reads सिद्धक. (6) M reads यथा.
 (7) B has पट्टबन्धस्य here ; but it has mentioned पट्टबन्ध in the 198th śloka. (8) This śloka is not found in K. (9) B reads रक्तपीत instead of पीतं, which mars the metre. K reads मेदिश्वेतं instead of कृष्णश्वेत. M reads कृष्णश्वेतं. (10) M reads नोल (without any suffix). (11) M reads यथा. (12) B and M read भस्मसूतस्य.
 (13) B has an erroneous reading—कुक्कुटांगनिभं. (14) K reads लवणसंघर्ष. M reads लवणमेदि च. Another reading is पट्ट मेदि भवेद्यदा.
 (15) K and M read आवर्त्तते. Another reading is आवर्त्तितं पुनस्तद्वत्.
 (16) B reads खोटबन्धस्य. M reads चोटबन्धस्य. (17). B reads स्निग्ध.

अक्षयं कठिनं खेतं^१ खोटवन्धस्य लक्षणम् ॥ २०७ ॥^२
 खोटादयस्तु ये पञ्च^३ विहाय जलुकाकृति^४ ।
 हठाग्रौ धामिताः सन्ति^५ न तिष्ठत्येव^६ मूर्च्छितः ॥ २०८ ॥
 तरुणादित्यसंकाशो नानावर्णः^७ सुरेश्वरि ।
 वेधयेद्दहलोहाभि रञ्जितो रसभैरवः ॥ २०९ ॥
 शोधनं सूतकस्यादौ यासमानमतः परम् ।
 जारणं व्योमसत्त्वस्य सर्वसत्त्वस्य^८ जारणम् ॥ २१० ॥
 गर्भवाह्यद्वुतिः पद्यात् सुवर्णस्य तु जारणम् ।
 दिव्यौषधिपुटः^९ पद्यात् रत्नबन्धमतः परम्^{१०} ॥ २११ ॥
 रञ्जनञ्च ततो देवि जारणा चानुसारणा^{११} ।
 क्रामणञ्च ततो देयं^{१२} सूतकस्य विचक्षणैः ॥ २१२ ॥
 एवं क्रमं तु यो वेत्ति तस्य सिद्धिर्न संशयः ॥ २१३ ॥

- (1) B reads कठिनञ्चेत. (2) This śloka is not found in M.
 (3) खोटादयस्तु ये पञ्च, a variant in K. खोटादेयस्तु ये पञ्च, a variant in M.
 Both the readings are incorrect. (4) विहाय जलुकाकृतिः, a variant
 in K. विहाय जलुकाकृतिः, a variant in M. Both of them are incorrect.
 (5) हठाग्रौ धामिताः सन्ति, an erroneous reading in B. अग्रौ धामिताः, an
 incomplete reading in K. हठाग्रौ धामिताः सन्ति, a reading of unintelli-
 gible sense. (6) K reads सतिष्ठत्येव, which is just the opposite in
 sense. (7) B reads गानवर्णं. (8) K reads सर्वं सत्त्वस्य, which
 is inc. (9) B reads पुट K reads दिव्यौषधौपुटे. M reads दिव्यो-
 षधपुटः. (10) K reads रत्नबन्धमतः पर. M reads रत्नबन्धमतः परम्.
 (11) K reads चानुसारणात्. M reads जारणाचानुसारणौ Both seem to be
 inc. (12) K reads क्रामणम्. M reads देयः, which is gram. inc.

वेधकं यस्तु जानाति^१ देहे लोहे^२ रसायने ।
 तस्य जन्म^३ जरा व्याधिर्नश्यत्येव न संशयः ॥ २१४ ॥
 देहे तु पञ्चरत्नानि^४ नागं वङ्गं तथायसम्^५ ।
 क्रामणं रसराजस्य भेषजं व्याधिनाशनम्^६ ॥ २१५ ॥
 औषधैः^७ क्रमते सूतो योगशक्तिक्रमेण^८ तु ।
 क्रमते^९ व्याधिसंघाते षंसते दुष्टमामयम् ॥ २१६ ॥
 तस्य तु क्रामणं ज्ञात्वा^{१०} ततो वैद्यैरुपाचरेत्^{११} ।
 क्रामणेन विना सूतो न क्रमेत्^{१२} न च वेधयेत् ।
 देहलोहामयान् सर्वा^{१३} हृष्या स्यात् केवलं^{१४} अमः ॥ २१७ ॥
 यस्य रोगस्य यो योग^{१५}स्तेनैव सङ्ग^{१६} योजयेत् ।
 रसेन्द्रो हरति व्याधीन्^{१७} नरकुञ्जरवाजिनाम् ॥ २१८ ॥

- (1) वेधकं यो न विजानाति, a variant in B, wherein न is incorrect.
 (2) M reads देहदेहे, which is incorrect. (3) The word जन्म is not found in B. (4) B reads दहे, which is inc. M reads पञ्चरत्नानि, which is also inc. (5) नागवङ्गं तथायसे, a variant in M. (6) B has व्याधिनाशने. (7) K reads औषधिः. (8) B has योगशक्ति-क्रमेण. M has स. उक्तः क्रमेण. (9) M reads क्रामते, which appears to be inc. (10) B reads तज्ज्ञात्वा. K reads क्रामणा. M reads तत्तत् क्रामणकं वाच. (11) वैद्यैरुपाचरेत्, a reading in B. (12) B reads क्रामेत्. K reads क्राम्यते. (13) K has देहलोहमयान् सर्वा. M reads देहलोहमयान् सर्वा. (14) K reads केवलः. M has रसः स्यात् केवलान्वयः. (15) M reads यो योगः, which is gram. inc. (16) K reads स instead of सङ्ग. (17) B reads व्याधि. K reads हरते व्याधि.

आरीटो बलमाधत्ते^१ मूर्च्छिती व्याधिनाशनः ।
 बहेन खेचरोसिद्धिः^२ मारितेनाजरामरः^३ ॥ २१८ ॥
 विश्वेषाद्याधि^४शमनो गन्धकेन तु^५ मूर्च्छितः ।
 ओषध्या घातितः^६ सूतो यथा भूयो^७ न जीवति ॥ २२० ॥
 सहि क्रामति लोहेषु^८ तेन^९ कुर्याद्रसायनम् ।
 तन्मात्राचक्ष देवेशि किमन्यच्छोतुमिच्छसि^{१०} ॥ २२१ ॥

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^{११}

रसार्णवे रससंहितायां

बालजारणो नाम^{१२}

एकादशः पटलः ॥ ११ ॥

- (1) K reads चरोने. M reads आटो चपलमाधत्ते, which is senseless. [For the explanation of आरीटो vide रस.स. Chap. XI, v. 60.] (2) बहेन खेचरोसिद्धिः, a variant in K. बहेन खेचरोसिद्धिः, a variant in M. (3) मारितेन जरामरः, a reading in B and M. मारितेनाजरामरः, a reading in K. Both the readings seem to be incorrect. (4) B reads विश्वेषाद्याधि. K reads विश्वेषाधि. (5) The letter तु is not found in K. (6) K has ओषध्या घातितः. M has ओषध्या (without any suffix). (7) M reads पतेद्भवो. (8) स सहि क्रामति लोहेषु, a variant in B, wherein the first स is redundant. K reads देहेषु. (9) K reads न instead of तेन. (10) K reads मर्हसि. (11) This is wanting in B and M. (12) B, K and M read बालजारणो नाम : but this is not strictly correct.

ह्रीदशः पटलः ।

—०००—

श्रीदेव्युवाच ।¹

श्रीषधी² कीदृशी नाथ रसमूर्च्छाकरो शुभा ।

केन वा भस्मसूतः³ स्वात् केन वा खोटबन्धनम्⁴ ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच⁵ ।

शृणु भैरवि यत्नेन⁶ रहस्यं रसबन्धनम् ।

ब्रह्मविष्णुसुरेन्द्राद्यैर्न ज्ञातं बोरवन्दितं⁸ ॥ २ ॥

गङ्गायमुनयोर्मध्ये प्रयोगो नाम⁹ राक्षसः ।

तस्यासने¹⁰ वरारोहे क्षणादबध्येत¹¹ सूतकः ॥ ३ ॥

निशाचरस्य पत्राणि¹² गृह्णीयात् साधकोत्तमः¹³ ।

अधो निष्पाडितं¹⁴ देवि रसो¹⁵ भवति चोत्तमः ॥ ४ ॥

-
- (1) This is wanting in M. (2) K reads श्रीषधी. M reads श्रीषधी, which is gram. incorrect. (3) K reads सूतमय. (4) K reads बधन, which is incorrect. M reads कीदृशनम्, which is senseless. (5) M reads only भैरवः. (6) B reads शृणु देवि प्रयत्नेन. (7) K. has मन्त्रेन्द्राद्यै. M has शिवेन्द्राद्यै. (8) अज्ञातं सुरवन्दितं, a variant in M. (9) K reads प्रयोग नाम. M reads प्रायोगो नाम. (10) K has तस्यासने. This character and the next are wanting in M. (11) K reads, erroneously क्षणादबध्येत. (12) K reads पत्राणि, which is incorrect. (13) M reads साधकोत्तमः, which is absurd. (14) B reads अधो. K reads निर्पाडित, which is inc. M reads निष्पाडित. (15) M has रसः, which is not correct.

रसं संसर्षी^१ तेनैव दिनानि क्षोणि वार्त्तिकः^२ ।
 आरोटं^३ बन्धयेत् क्षिप्रं गगनं तत्र जारयेत् ॥ ५ ॥
 तेन^४ पत्ररसेनैव साधयेद्गगनं पुनः ।
 सप्तधा भावितं तेन वृषणेन^५ सहैकतः ।
 यन्त्रे विद्याधरे देवि मगनं तत्र जारयेत् ॥ ६ ॥
 मासमात्रेण देवेशि^६ जोर्यते तत् समं समे^७ ।
 समजोर्णं रसे देवि शतवेधो भवेद्भूतः ॥ ७ ॥^८
 निशाचररसे देवि गन्धकं भावयेत्ततः ।
 भावयेत् सप्तवारं तु द्विपद्याश्च^९ रसेन तु ॥ ८ ॥
 तारस्य पत्रलेपेन^{१०} अर्धैर्द्विकाञ्चनोत्तमम्^{११} ।
 गन्धके समजोर्णस्मिन्^{१२} शतवेधो रसो भवेत्^{१३} ॥ ९ ॥

- (1) B reads ससर्ष, which is gram. incorrect. (2) M reads वार्त्तिकः, which is evidently an error of the scribe. (3) K reads आरोट. (4) The following three hemistichs commencing from तेन are wanting in K. (5) M reads वृषणेन. (6) मासमात्र तु देवेशी, an incorrect variant in M. (7) ओर्यते तु समं सम, a variant in B. जिर्यते तु समं समः, a variant in K. जोर्यते तु समं समे, a variant in M. (8) This hemistich is not found in M. (9) K reads द्विपद्याश्च. M reads द्विपद्याश्च. Both the readings are inc. [The first seems to be द्विपद्याश्च, and the second द्विपद्याश्च. द्विपा- द्विपटी द्विपा- द्विका = नागकैसरद्वय.] (10) तारस्यपत्रलेपेन, an incorrect variant in K. M reads पत्रलेपेन, which is not correct. (11) B reads काञ्चनोत्तमः. K reads काञ्चनोत्तम. M reads अर्धैर्द्विकाञ्चनोत्तमम्. (12) M reads सम-जोर्णस्मिन्, which is inc. (13) M reads भवेद्भूतः.

पुनस्तं गन्धकं दत्त्वा पचलेपे रविं हरेत्^१ ।
 तं रविं तारमध्ये तु त्रिगुणं बाहयेत्ततः^२ ॥ १० ॥
 हेमादौ मिलितं^३ हेम मातृकासमतां व्रजेत्^४ ।
 पुनस्तं गन्धकं साक्षाद्वावयित्वा द्रुतं^५ कुब ॥ ११ ॥
 रसेन्द्रं^६ मर्दयेत्तेन गतदेहं तु^७ कारयेत् ।
 लेपमाचेष तेनैव कुष्ठानष्टादश^८ प्रिये ।
 अथो भगन्दरं कूतां^९ शिरोरीगांश्च^{१०} नाशयेत् ॥ १२ ॥
 निशाचररसे भाव्यं^{११} सप्तवारं तु^{१२} तालकम् ।
 तेनैव घातयेद्वक्त्रं^{१३} वक्त्रं तारे^{१४} तु निर्वहेत् ॥ १३ ॥

- (1) B has हनेत्, which is gram. incorrect. K has रवौ हने. M has पचलेपरवि. (2) बाहये ततः, an incorrect reading in B. (3) K reads योषिद, which is inc. M reads हेमादौ, which is also incorrect. (4) K reads मातृकासमता. M reads erroneously मातृकासमतां व्रजेत्. (5) B reads द्रुतं. K reads द्रुत. M reads द्रुत. We have adopted the reading in D (Deccan MS.) which begins from this charana, the previous portion of the text being wanting. (6) D reads रसक. (7) B reads गतदेहं. M reads गतदेहान्. Both are inc. (8) कुष्ठानष्टादशान् प्रिये and कुष्ठमाष्टादशान् प्रिये are incorrect readings in K and M respectively. (9) अथो भगन्दरं कूता, an incorrect variant in K. अथो भगन्दरकूतो, a variant in M, which seems to be inc. (10) Both D and M read शिरोरीगश्च. (11) B has निशाचरे रसे. D has भाव्ये. (12) B reads सप्तवारः तु, which is gram. incorrect. (13) K reads वाहयेद्वक्त्रे. M reads घातयेत् अग्नं. (14) B and M read वग्तारे. D and K read तारे निर्वहेत् पर.

तं तारं जारयेत्^१ सूर्त तत्सूर्तं बन्धनं व्रजित्^२ ।
 लेपमात्रेण तेनैव चतुःषष्टितमो भवेत् ॥ १४ ॥^३
 चतुःषष्टितमे^४ भागे शुल्बवेधं^५ तु दापयेत् ।
 शुल्बं तु दापयेत्तारे तत्तारं काञ्चनं भवेत् ।^६
 तत्तारं जायते श्रेष्ठं^७ धर्मकामाद्ये मोक्षदम् ॥ १५ ॥
 निशाचरस्य पुण्याणि^८ सूक्ष्मचूर्णानि कारयेत्^९ ।
 पलानि^{१०} दश चूर्णस्य रसैर्धात्र्यास्तु भावयेत्^{११} ॥ १६ ॥
 घृतेन मधुनालोढ्य^{१२} नवभाण्डे^{१३} विनिक्षिपेत् ।
 धान्यराशौ निधातव्यं त्रिसप्ताहं सुरेण्वरि ॥ १७ ॥
 तेन भक्षितमात्रेण बलोपलितवर्जितः^{१४} ॥ १८ ॥

- (1) D and K read भावयेत्. (2) D and K read बन्धनं भवेत्. M reads बन्धनां व्रजित्. (3) This hemistich is wanting in B and M. (4) This hemistich is wanting in D. K reads चतुषष्टितमो, which is incorrect. (5) K reads शुल्ब वेधः. (6) This hemistich is wanting in B and M. (7) M reads जारयेच्छ्रेष्ठ, which seems to be inc. (8) All other texts read पुण्याणि, but M only reads पुण्यानि. We suppose the latter to be correct, since पुण्याणि is already mentioned in verse 4. (9) चूर्णानि तु कारयेत्, a variant in D. सूक्ष्मचूर्णानि कारयेत्, a variant in K. (10) M reads पलानि, which is incorrect. (11) विराट्पा यस्तु भावयेत्, a variant in D. चर्कराट्पास्तु भावयेत्, a variant in K. द्रवे धात्र्या विभावयेत्, a variant in M. (12) B reads मधुनालोढ्य. K reads मधुनालोद्. Both are inc. (13) B reads नवभाण्ड. D reads नव भाण्ड. (14) K reads निजित, which is not correct.

वल्कलं सूक्ष्मचूर्णं^१ तु मधुना सहितं^२ लिहत् ।
 अर्धमासप्रयोगेण^३ प्रत्यक्षोऽयं^४ भवेत् प्रिये ॥ १८ ॥
 तस्य मूत्रपुरीषेण शुल्लं भवति काञ्चनम् ।
 मासमात्रप्रयोगेण पद्मगः^५ काञ्चनं भवेत् ॥ २० ॥
 ग्राह्यं^६ तत्फलतैलं वा^७ यन्त्रे पातालसंज्ञके^८ ।
 तेन तैलेन देवेशि रसं संकोचयेदबुधः ॥ २१ ॥
 तत्क्षणाज्जायते देवि^९ पट्टवद्भो महारसः^{१०} ॥ २२ ॥
 कटुकं कङ्कणं कार्यं^{११} रसलिङ्गे वरानने^{१२} ।
 संकोच्य मारणं^{१३} तेन कर्तव्यं परमाद्भुतम्^{१४} ॥ २३ ॥
 निशाचररसे क्षिप्तं समवारं तु भास्करम् ।

- (१) D reads सूक्ष्मचूर्णं. (2) D reads मसौत, [perhaps मसित-
 सञ्चर्कर.] M reads माधत. (3) अर्धमासं तयोग, an incorrect reading
 in D. (4) B and K read प्रत्ययोऽय. D reads प्रत्ययोग्य, which is inc.
 (5) M reads पद्मग. The MS. B is wanting about 250 slokas from
 this (20th) śloka. (6) M reads ग्राह्य, which is not accurate here.
 (7) D, which begins from this portion, reads erroneously तत्फलतैलम्.
 K reads तत्फलतैलेन. M reads तत्फल तैलेन. (8) M reads मसितं
 (9) तत्क्षणादिव जायते, a variant in M. (10) D wants the term महार.
 K reads खाटवद्भो महारसः. M reads पट्टवद्भो महारसः. (11) D has
 an absurd reading—करकं जङ्ग सां कार्यं. M reads कटुक instead of कटुक.
 (12) D reads रसलिङ्ग. K reads रसलिङ्ग परायणं. M reads रसलिङ्गवरानने.
 (13) K reads संकोचमारसं. M reads संकोचमारणं. (14) D reads
 परमद्भुतम्. M reads erroneously परमज्जुतम्.

कालिकारहितं तेन जायते^१ कनकप्रभम् ॥ २४ ॥

तत्तारेण समं बाह्यं^२ तेन सिक्तं तु वापितम् ।

दशांशं वेधयेत्^३ सूतं दश पीतं शतं च^४ ॥ २५ ॥

शतं वेधयते लक्षं सहस्रं कोटिवेधकम् ।

दशांशं कोटिवेधि^५ स्यात् कोटिवेधि समेन च^६ ॥ २६ ॥

पुनरन्यं प्रब्रूयामि रसबन्धं सुदुर्लभम्^७ ॥ २७ ॥

चैलोक्यजनना या स्यादोषधी^८ अजनायिका^९ ।

तस्याः सम्पर्कमात्रेण^{१०} बद्धस्तिष्ठति पारदः ॥ २८ ॥

सप्ताहं मर्दितस्तस्या^{११} महीपथ्या रसेन सः^{१२} ।

शतांशेनैव वेधेन^{१३} कुरुते दिव्यकाञ्चनम्^{१४} ॥ २९ ॥

द्विसप्ताहं रसे तस्या मर्दनाद्वरवर्णिनि^{१५} ।

-
- (1) M has कालिका, which is a tautology. (2) D reads सबाह्य, which is incorrect and incomplete. M reads बाह्य. (3) M reads दशा वेधयते. (4) D reads रसेन वै. K reads रसेन च. (5) All the texts read कोटिवेधी, which is not gram. correct. (6) M reads तु. (7) तु दुर्लभ is the reading in D. (8) D and K have या सा चोषधी. M has यस्यादोषधी, which is inc. (9) D reads अजनायिका. K reads अजनायिका. M reads अजनायिकम्. (10) तथा सम्पर्कमात्रेण, a variant in M. (11) M has सप्ताहोमर्दितस्तस्या, wherein मर्दित is inc. (12) महीपथ्यिरसेन सः, a variant in K. M reads महीपथ्या रसे रसः. (13) D reads वेधेन. M reads शतांशेन तु वेधेन. (14) D reads दिव्यकाञ्चनः, which is inc. (15) D reads वरवर्णिनी, which is gram. inc. K reads द्विरवर्णिनि, which is unintelligible.

लक्षणेधौ रसः साक्षादष्टौ^१ लोहानि काञ्चनम्^२ ॥ ३० ॥
 त्रिसप्ताहेन देवेभि दशलक्षानि विध्यति^३ ।
 चतुर्थे चैव^४ सप्ताहे कोटिवेधौ महारसः ॥ ३१ ॥
 स्नेदतापननिर्घृष्टौ^५ महीषध्या रसेन तु ।
 ददाति स्नेचरो सिद्धिनिवारितगोचरः^६ ॥ ३२ ॥
 कामयेत् कामिनीनां तु सङ्गं दिवसान्तरे ।
 नष्टायाः प्लवङ्गस्य^७ त्रैलोक्यं च भवेद्भूतैः^८ ॥ ३३ ॥
 महीषध्या रसेनैव^९ मृतसञ्जीवनं^{१०} भवेत् ।
 अनेन घातयेत्^{११} स्रुतं पञ्चादशं^{१२} कुरु प्रिये ॥ ३४ ॥
 क्षतस्य दापयेत्तस्य^{१३} हस्तपादौ तु^{१४} मर्हयेत् ।
 तस्य तु प्रविशेज्जीवो^{१५} मृतस्यापि बरानने ॥ ३५ ॥

- (1) D reads साक्षादष्टौ. (2) M reads विध्यति. (3) D reads
 त्रिसप्ताहेन देवेभि दशलक्षानि विध्यति, an incorrect reading in K. (4) D reads
 चैव, which is inc. (5) स्नेदतापननिर्घृष्टौ, a variant in D. स्नेदतापन-
 निर्घृष्टौ, a variant in K. स्नेदतापननिर्घृष्टौ, a variant in M. None is correct.
 (6) सनिवारितगोचरः, a variant in D. सनिवारितगोचरः, a variant in K.
 Both are gram. inc. (7) K has नष्टायाः प्लवङ्गस्य. M has नष्ट-
 तायाः प्लवङ्गस्य. (8) K reads भवेद्भूतैः. त्रैलोक्यं भवेद्भूतैः, an incomplete
 variant in M. (9) K reads रसेनैव. (10) D has मृतसञ्जीवनं.
 K has मृते सञ्जीवनं. (11) K reads घातयेत्. (12) D reads
 पञ्चादशं. M reads पञ्चादशं, which seems to be inc. (13) D reads
 दापयेत्तस्य. K reads दापयेत्तस्य. Both are incorrect. (14) M reads
 हस्तपादौ. (15) K reads नखेन in place of तस्य तु. M reads प्रविशेज्
 जीवो.

पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि रसबन्धं सुदुर्लभम्^१ ।
 नरसाररसेनैव^२ क्षणाद्^३ बध्येत सूतकः^४ ॥ ३६ ॥
 नरसाररसं दत्त्वा^५ द्विपदीरजसा सह^६ ।
 दिनान्ते बन्धमायाति^७ सर्व्वलोहानि रक्षयेत्^८ ॥ ३७ ॥
 नरसाररसेनैव^९ जीर्णं षड्गुणपद्मम्^{१०} ।
 तारे ताम्नेऽपि वा देवि^{११} भावयेत्तं मनःशिला^{१२} ॥ ३८ ॥
 निर्गन्धा जायते सा तु^{१३} घातयेत्तद्रसायनम्^{१४} ।
 द्विपदीरजसा सा^{१५} निःसत्त्वः पद्मगो भवेत्^{१६} ॥ ३९ ॥

(1) M reads वरानने. (2) D reads नरकरसारसस्यर्णेन. K reads नरकारस्य पत्रेण. M reads नरकसारसद्वर्णेन. All the readings seem to be incorrect. [नरसार has different designations in different texts ;—as नरकसा and नरकसार.] (3) D reads क्षणाद्. (4) M reads सूतकम्. (5) नरकसारसे दत्त्वा, a variant in D. नरकसारसे दत्त्वा, a variant in K. नरकसारसे दत्त्वा, a variant in M. (6) D reads सह, which seems to be the error of the scribe. (7) M reads बन्धमायाति, which is incorrect. (8) D reads रक्षति. K reads रजति. (9) D and K read नरकसारसेनैव. (10) जीर्णः षड्गुणपद्मः, a variant in D. This charaṇa and the next are wanting in M. (11) तारताम्येऽपि वा देवि, an incorrect variant in D. (12) K reads भावयेत्ता, which seems to be incorrect. M reads भावयेत्तु मनःशिलाः. (13) K has वादये, which is incorrect. M reads घातुः. (14) घातयेतेन पद्मम्, a variant in K. घातयेतेन पद्मम्, a variant in M. (15) D has द्विपदीरजसा सा^{१५}. M has साधु. (16) D reads निःसत्त्वपद्मगो भवेत्. K has an incomplete reading—निःसत्त्वपद्मम्. M has निःसत्त्वं पद्मगो भवेत्, which is not correct.

नरसाररसेनैव^१ जीर्णे षड्गुणपन्नगे^२ ।
 तारे ताम्नेऽपि वा देवि^३ कोटिविधौ भवेद्भसः ॥ ४० ॥
 नरसाररसस्तन्ये भावनाः^४ सप्तधा पृथक् ।
 रसेन्द्रे दापयेद्भासं^५ यन्त्रे विद्याधराह्वये ॥ ४१ ॥
 जीर्यते^६ गगनं देवि निर्मुखं च^७ वरानने ।
 नरसाररसेनैव^८ कीटमारीरसेन च^९ ।
 द्वावयेत्तगनं देवि^{१०} तीक्ष्णं लोहञ्च पन्नगम् ॥ ४२ ॥
 नरसाररसेनैव हनुमत्या रसेन च ।
 जायते काञ्चनं^{११} दिव्यं निषेकाद्^{१२} भाष्करप्रिये ॥ ४३ ॥
 नरसाररसे दत्त्वा^{१३} मञ्जिष्ठारक्तचन्दनम्^{१४} ।

- (1) D and K read नरकसारसेनैव. M reads नरकसाररसेनैव. (2) जीर्णषड्गुणपन्नगः, a variant in D. (3) This hemistich and the next are wanting in M. D reads erroneously देवौ. (4) D has नरकसारसारसास्तन्ये भावितः, which mars the metre. K has नरकसारसस्तन्ये. (5) रसेन्द्रे पापयेद्भासं, a variant in D. रसेन्द्रे दापयेत् भासं, a variant in K. रसेन्द्रे दापयेत् भासं, a variant in M. (6) D reads जीर्यते, which has no sense. (7) D reads निर्मुखं च. (8) D and K read नरकसारसेनैव. M reads नरकसाररसेनैव. (9) सिन्धु-दुत्तपाररसेन च, a reading in D. सिन्धुसाररसेन च, a reading in K. (10) This charaṇa and the next three are wanting in D and K. (11) D reads जायते काञ्चनं. M reads कानकं. (12) M reads निषेकाद्. (13) नरकसाररसे दत्त्वा, a variant in D and M. नरकसारसे दत्त्वा, a variant in K. (14) The MS. M has the following hemistich after चन्दनं—तारे ताम्नेऽपि वा देवि कोटिविधौ भवेद्भसः, which we have not adopted as it seems to us redundant.

स्तरसे मर्हयेत् पश्चात्^१ पक्षगं देवि सेचयेत् ॥ ४४ ॥

तत्क्षणात् काश्चनं दिव्यं सप्तवारं निषेचितम्^२ ।

रविष्टु^३ तु तं देवि पक्षगं त्रिगुणं प्रिये ॥ ४५ ॥

तच्छु^४ हेमसंकाशं तारपक्षांश^५योजितम् ।

षष्टमांशयुतं हेम^६ हेमकर्माणि चौषधम्^७ ॥ ४६ ॥

नरसाररसे^८ भाव्यं सप्तवारं तु द्विगुलम् ।

तेनैव घातयेत्सीष्णं^९ भस्मीभूतत्वमादिशेत्^{१०} ॥ ४७ ॥

तद्भस्म ताम्रपिष्टं तु^{११} त्रिगुणं तेन निर्वहेत् ॥ ४८ ॥

तच्छु^{१२} हेमसंकाशं तारमष्टांश^{१२}योजितम् ।

- (1) D reads स्तरसी. M reads मर्हयन्त्याष, which is incorrect. (2) K and M read निषेचित. (3) K reads रविष्टु^३ तु, which is incorrect. M reads रविष्टु^३ तु, which is grammatically incorrect. (4) K reads तच्छु^४, which is incorrect. M reads तत् शुल, (without any suffix), which is gram. incorrect. (5) D and K read तारं पक्षांश, which seems to be inaccurate. (6) This word is wanting in K. (7) हेमकर्मा-जिरीषधम्, a variant in M. (8) D reads नरकसाररसे. K reads नरकसाररसे. M: reads नरकसाररसे. (9) तेनै तीष्ण घातयेत्, an incorrect variant in D. K has तापयेत्तीष्ण. M reads घातयेत् तीष्ण. (10) K reads तापयेत्तीष्ण. M reads भस्मीभूतत्वमादिशेत्, which is incorrect. (11) D reads ताम्रपिष्टं तु. K reads ताम्रपिष्टं तु. M reads ताम्रपिष्टं तु. (12) M reads तारे चाष्टांश.

तारहेम^१ समांशं तु^२ द्विगुणं पित्तलं^३ भवेत् ॥ ४८ ॥

नरसाररसे भाव्यं^४ रसकं^५ सप्तवारतः ।

तं रसं^६ रसकं चैव तीक्ष्णं लोहं च^७ पक्वगम् ।

नरसाररसेनैव^८ तेनैकैकत्र मर्दयेत्^९ ।

तत्त्वचाज्जायते बन्धो^{१०} रसस्य रसकस्य च ॥ ५० ॥

तीक्ष्णं नागं^{११} तथा शुल्बं रसकेन^{१२} तु रञ्जयेत् ।

समस्तं^{१३} जायते हेम कुष्माण्डकुसुमप्रभम्^{१४} ॥ ५१ ॥

पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि रसत्रयं सुदुर्लभम्^{१५} ॥ ५२ ॥

(1) D has तारहेम'. K has तारे हेम. M has तारं हेम.

(2) Both D and M read erroneously समांशं तु and समांसम् respectively.

(3) K has द्विवारं दशवर्षं प्रजायते सतितं, which is absurd. M has द्विवर्षं पतितं.

(4) नरकसाररसे भाव्य', a variant in K. This charana is wanting in M. (5) K reads नरकं. M reads रसेन.

(6) D reads नरके. This charana and the next three are not found in M.

(7) D has तीक्ष्णं पक्वगं च, which is inc. K has तीक्ष्णलोहं च.

(8) D and K read नरकसाररसेनैव. (9) तेनैकैकत्र विमर्दयेत्, a variant in K.

(10) K and M read बन्धो, which is gram. incorrect.

(11) M reads तीक्ष्णनागं. (12) D reads रसकेन, which seems to be an error of the scribe.

(13) M reads क्वचित्, which is unintelligible. (14) हेम कुष्माण्डकुसुमप्रभम्, a variant in D.

त्वचापि, a variant in M, wherein the first term is incorrect. (15) D reads पक्वं सुदुर्लभं. This hemistich and the next are wanting in K.

कंकालखेचरी नाम चोवधी परमेस्वरि^१ ।
 तस्यास्तेन तु संगृह्य^२ माघखेचरि^३ संयुतम् ।
 भावयेत्^४ दिनमेकान्तु पात्रे भास्करनिर्भिते ॥ ५२ ॥
 द्वितीये वासरे प्राप्ते^५ वज्ररत्नं^६ तु घातयेत् ।
 अगले धामयेत्तत् तु^७ सुतप्तज्वलनप्रभम्^८ ॥ ५३ ॥
 कंकाल^९ खेचरीतैले वज्ररत्नं निषेचयेत्^{१०} ।
 दशवारं^{११} निषिक्तं तु भस्माकारं हि^{१२} जायते ॥ ५४ ॥
 तद्येमपक्ववीजं तु^{१३} तेन भस्मसमं कुह^{१४} ।
 त्रिभागं^{१५} टङ्कणं दत्त्वा चक्षुमूषागतं^{१६} धमेत् ।
 तत्पञ्चाभिलति हन्तं^{१७} वज्ररत्नं च^{१८} काष्ठनम् ॥ ५५ ॥

- (1) D reads परमेस्वरै. M reads चोवधी. Both are incorrect. (2) This charana and the next three are wanting in D. K reads संगृह्य, which is not correct. (3) M reads चखेचरि. (4) K reads स्थापयेत्. (5) D reads प्राप्ते. M reads द्वितीयवासरे. (6) K reads वज्रं रत्नं. (7) M reads यामयवन्तु, which is senseless. (8) सुतप्त-ज्वलनप्रभम्, a variant in D. सुतप्तज्वलनप्रभम्, a variant in K. सुतप्त-ज्वलनप्रभम्, a variant in M. (9) K reads कंकाल. (10) वज्ररत्नं निषेचयेत्, a variant in D. (11) K reads दशवारं, which is incorrect. (12) D reads तु. (13) तद्येमपक्ववीजं तु, a variant in D. (14) D has तद्येमपक्ववीजं कुह, wherein the first part seems to be incorrect. (15) M reads erroneously त्रिभाटः. (16) K reads चक्षुमूषागतं (where छ = ष). (17) D reads वज्र, which has no clear sense. (18) D and K have तु.

चन्द्रह्रिम^१ वरारोहे समं जारयते यदि ।

कोटिवधो रसो देवि^२ लोहान्यष्टौ च विध्यति^३ ॥ ५७ ॥

पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि रसबन्धं^४ सुदुर्लभम् ॥ ५८ ॥

सवीजा चौषधी याद्या^५ काचिहुल्ललता^६ प्रिये ।

मन्त्रसिंहासनी नाम द्वितीया देवि खेचरी^७ ।

पातालयन्त्रे तत्तैलं गृह्णीयात्ताम्रभाजने^८ ॥ ५९ ॥

तस्य तैलस्य मध्ये तु प्रक्षिपेत् खेचरीरसम्^९ ।

मेदिनी^{१०}यन्त्रमध्ये तु स्थापयेत्तु^{११} वरानने ॥ ६० ॥

पूर्व्वौषध्या तु तद्देवि^{१२} गगनं मेदिनीतले^{१३} ।

रमयासं^{१४} ततो दत्त्वा मर्दनात्^{१५} गोलकं^{१६} कुरु ॥ ६१ ॥

- (1) K reads चन्द्र ह्रिम. (2) D reads देवी, which is incorrect.
 (3) D reads वेषति. M has लोहाष्टौ च विविद्धति. (4) D has रसबन्ध,
 which is grammatically incorrect. (5) सवीजमौषधी याद्या, an
 incorrect variant in D. सवीज चौषधी याद्या, a variant in K. सवजा चौषधी
 याद्या, an incorrect variant in M. (6) D reads किञ्चित्. K reads
 किञ्चित् दुमलता. (7) D reads चविद्या देवि खेचरी, wherein the first term
 is incorrect. K reads द्वितीया द्विधि खेचरी, which is partly incorrect.
 (8) M reads ताम्रभाजनम्, which is not correct. (9) क्षिपेत् खेचरी-
 रसः, a variant in D, which is partly incorrect. (10) D reads मेदिनी.
 (11) M reads स्थापयित्वा. (12) पूर्व्वौषध्या तु तं देवी, a variant in D.
 पूर्व्वौषध्या तु तद्देवि, a variant in M. Both seem to be incorrect. (13)
 D reads मेदिनिजले. K reads मेदिनिजले. M reads मेदिनीजलम्. (14)
 M reads erroneously समयास (15) D reads मर्दनात्. (16) M
 reads लाङ्क.

बद्धा^१ पोटलिकां^२ तेन गगनं तेन जारयेत्^३ ।

समे^४ तु गगने जीर्णे बद्धस्तिष्ठति सूतकः ॥ ६२ ॥

भस्मा^५ फूत्कारयुक्तेन^६ धाम्यमानेन नश्यति^७ ।

काकविठासमं रूपं समजीर्णस्य जायते^८ ॥ ६३ ॥

द्विगुणे गगने जीर्णे षष्ठी लोहानि संहरेत् ॥ ६४ ॥

पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि रसवन्धं सुदुर्लभम् ॥ ६५ ॥^९

शिवदेहात् समुत्पन्ना ओषधी तुरसिंहनो^{१०} ।

जारयेद्बन्धकं सा तु^{११} जारयेत् सापि तालकम्^{१२} ॥ ६६ ॥

काञ्चनं जारयेत् सापि^{१३} रसेन्द्रं सा च बद्धयेत्^{१४} ।

प्रबालं जारयेत् सा तु^{१५} गगनं द्रावयेत् तथा^{१६} ।

- (1) This is wanting in D. (2) M reads पटलिका. (3) भागं तं तेन जारयेत्, a variant in D. M reads जारयेत्. (4) D reads सम. (5) D has भस्म, which is not accurate. (6) M has भस्माकारणात् युक्तेन, which is absurd. (7) D reads नश्यति. K reads नश्यति. (8) D reads जारयेत्. M reads सम जीर्णस्य. (9) This hemistich and the next are not found in D. (10) K reads ओषधी. M reads तुरसिंहनो. (11) We do not find गन्धकं सा तु in K. (12) M has सारयेत् सा पटालकम्. The portion beginning from this charana and ending in बद्धयेत् सा तु is not found in K. (13) D has जारयेत्सापि, which is an error of the scribe. (14) रसेन्द्रस्यापि बन्धनान्, a variant in D. (15) D reads भावयेत्सापि, which seems to be भावयेत्सापि. (16) M reads ततः

वज्रं घातयेत् सा तु^१ सर्वसत्त्वं च^२ पातयेत् ॥ ३७ ॥

(जारयेत् सर्वलोकानि सत्त्वान्यपि च पाचयेत् ।)^३

हरींदरीरसे न्यस्य^४ गोमृङ्गे तु वरानने ।

धान्यराशौ निधातव्यं मृतं तिष्ठति सूतकम्^५ ॥ ३८ ॥

दिव्यौषध्या रसेनैव^६ रसेन्द्रः सुरवन्दिते^७ ।

समे तु कनके जीर्णं दशकोटीसु^८ वेधयेत् ॥ ३९ ॥

पञ्चमे लक्षकोटिसु^९ षड्गुणं स्वर्गवेधकः^{१०} ।

सप्तमे धूमवेधे स्यात् अष्टमे त्वल्लोकितः^{११} ।

नवमे शब्दवेधे स्यात्^{१२} दत्त ऊर्ध्वं^{१३} न विद्यते ॥ ४० ॥

(1) वज्रं तु घातयेत् वा तु, a variant in D, wherein वा is incorrect. (2) D reads तु. (3) We have got this

hemistich only in K, which we have printed within brackets. (4)

हरींदरीरसे न्यस्य, a variant in K. हरींदरीरसमन्यस्य, a variant in M. (5)

मृतमिच्छति सूतकः, a variant in D. मृतमिच्छति सूतकः, a variant in K. मृतं

तिष्ठति सूतकम्, a variant in M. We have adopted the above after collating all the texts. (6) दिव्यौषधिरसेनैव, a variant in M,

(7) D reads रसेन्द्रो सुरवन्दिते, which is grammatically incorrect. K reads रसेन्द्रो,

which is also incorrect. M reads रसेन्द्रः. (8) K

has दशकोटि तु. M has दशकोटि तु. (9) K has लक्षकोटि तु. M has

लक्षकोटि तु. (10) D reads स्यात् च वेधयेत्. (11) D reads

अष्टमल्लोकितः. M reads अष्टमल्लोकितः. (12) D has नवमे दशमे वेधे स्यात्,

which mars the metre and the sense. (13) K reads इतो

दृष्टि, which is not correct.

भ्रमन्ति पशवो मूढाः^१ कुलीपधिविवर्जिताः^२ ।
 दृषीषधि^३रसानाञ्च नैव सिद्धिः प्रजायते ॥ ७१ ॥
 तस्मात् सर्वप्रयत्नेन ज्ञातव्या तु कुलीपधी^४ ॥ ७२ ॥
 दिव्यीषधी चतुःषष्टिः^५ कुलमध्ये व्यवस्थिता^६ ।
 नैव जानन्ति मूढास्ते^७ देवमोहेन^८ मोहिताः ॥ ७३ ॥
 चादिव्यासु दृषीषधी^९ जायन्ते^{१०} गिरिमहरे ॥ ७४ ॥
 दृषीषध्या रसे सृतं^{११} नैव वक्षं कदाचन^{१२} ।

- (1) D reads भ्रमन्ति पशवो मूढाः. K reads भ्रमन्ती पशवो मूढाः, where-
 in the first term is inc. (2) कुलीपधिविवर्जिताः, a variant in D.
 (3) D has दृषीषधी. K has दृषीषधी. M has दृषीषधी. (4) D
 reads erroneously ज्ञातव्यो तु कुलीपधीः. K reads also incorrectly ज्ञात-
 व्यासु कुलीपधीः. M reads ज्ञातव्या तु कुलीपधीः, which is incorrect.
 (5) दिव्यीषधीचतुःषष्टी, a variant in D and K, which is incorrect.
 M reads दिव्यीषधि चतुःषष्टि, which is also incorrect. (6) K
 reads व्यवस्थिताः, which is not correct. M reads कुलमध्ये which is incor-
 rect. (7) नैव जानन्ति मूढाः सा, a variant in D. K reads नैव
 जानन्ति मूढास्ते, which is grammatically incorrect. M reads नैव जानन्ति
 मूढास्मान्. (8) D and K read erroneously शिवसायैव, which
 ought to be शिवसायैव. (9) D has चादिव्यासु दृषीषध्या, which is
 grammatically incorrect. M has also an incorrect variant—चादि-
 व्यासु दृषीषधी. (10) D reads जायते, which is incorrect. (11)
 D has दृषीषधीरसे सृतं. दृषीषधीरसे विहीनास्ते, a variant in M. Both
 are incorrect. (12) K reads वक्षं, which is incorrect. वक्षं
 जायन्ति ते. a variant in M.

अक्षयं च^१ वरारोहे वक्रिमध्ये न^२ तिष्ठति ॥ ७५ ॥
 न खोटो नैव वाङ्मसु नैव द्रव्यं करोति सः ।
 किं तत् द्रव्यं प्रकुर्वीति धाम्यमानो न तिष्ठति ॥ ७६ ॥^३
 पत्रे पाके कटे छेदे^४ नैव तिष्ठति काञ्चने^५ ।
 न वेधं च शतादूर्ध्वं^६ करोति स रसः^७ प्रिये ॥ ७७ ॥
 यावन्न बहमेकान्तु^८ विक्रीतं तत्तु काञ्चनम् ।^९
 धर्मार्थकाममोक्षार्थं^{१०} नैव दद्यात् तत् प्रिये ॥ ७८ ॥

श्रीदेव्युवाच ।

निर्जीवत्वं^{११} गतः सूतः कथं जीवं ददाति च^{१२} ।

निर्जीवेन तु निर्जीवः कथं जीवति शङ्कर ॥ ७९ ॥

श्रीभैरव उवाच ।^{१३}

दिव्यीषध्या यदा^{१४} देवि रवेन्द्रो मूर्च्छितो^{१५} भवेत् ।

- (1) D reads अक्षयं न. M reads स रससु. (2) M reads च. (3) This śloka is found only in M. (4) पत्रे वा पत्रकं देवा, a variant in D. पत्रे दाहे निक्षेपे च, a variant in M. (5) नैव तिष्ठति काञ्चनम्, a variant in D. छेदेनैव काञ्चने, a variant in M. (6) च is wanting in D. च शता is wanting in K. M reads श्रितादूर्ध्वं, which is not correct. (7) D has an absurd reading चं करोति रससुः. (8) M reads यावन्न वाङ्मसु. (9) This hemistich is not found in K. (10) D reads मोक्षार्थं, which is incorrect. K reads नजीवत्वं. (11) D reads निर्जीवत्वं. K reads नजीवत्वं. (12) K reads सः. (13) This is wanting in M. (14) यदा is wanting in D. M reads यदा, which is incorrect. (15) M reads नर्दिने, which is grammatically incorrect.

कालिकारहितः^१ सूतस्तदा भवति^२ पार्श्वति ॥ ८० ॥

परस्य हरते कालं^३ कालिकारहितो रसः ।

षष्ठानां चैव लोहानां मलं शमयति क्षणात्^४ ॥ ८१ ॥

महामूर्च्छागतं सूतं को वापि कथयेन्मृतम्^५ ।

दिव्यौषध्या रसेनैव^६ जायते नष्टचेतनः^७ ॥ ८२ ॥

पञ्चभूतात्मकः सूतस्तिष्ठत्येव^८ सदाशिवः ॥ ८३ ॥

पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि रसबन्धनमीश्वरि^९ ॥ ८४ ॥

क्ष्मापालेन हतं वज्र^{१०} मनेनैव तु काञ्चनम् ।

वज्रभक्ष^{११} हेमभक्ष तद्दे एकत्र बन्धयेत्^{१२} ॥ ८५ ॥

निशाचररसे आर्यं नरजीवेन^{१३} आरयेत् ।

- (1) K reads कालिकारहितः. M reads कालिकारहितो देवि. (2) D has कथं जीवति. M has तथा भति, which is incorrect. (3) M reads कालं, which seems to be incorrect. (4) मलं शमयति गुणान्, a variant in D, which has no clear sense. K reads नाशयति. M reads शमयति. (5) D reads वापी, which is an error of the scribe. M reads कथयेद्भुतम्, which is partly incorrect. (6) दिव्यौषधरसेनैव, a variant in K. (7) K reads नष्टचेतनः, which is gram. inc. (8) D reads तिष्ठत्येव, which is incorrect. (9) M reads रसबन्धनमीश्वरि. (10) K reads हते वज्र, which is incorrect. M reads क्ष्मापालेन. (11) D reads वज्रभक्ष, which has no clear sense. (12) दाशिकत्र बन्धयेत् and त... कत्र बन्धयेत्, incomplete variants in D and K respectively. तथाहेमभक्ष बन्धनम्, a variant in M. (13) K reads नरजीवेन.

तं सूतं मारयेद्भट्टे^१ गजारिदिव्यकौषधी^२ ॥ ८६ ॥
 भक्षितः स रसो येन^३ सोऽपि साक्षात् सदाशिवः ।
 भक्षिते तोलकैकेन^४ स्पर्शवेधी भवेन्नरः ॥ ८७ ॥
 प्रस्वेदात्तस्य गात्रस्य रसरजश्च वेध्यते^५ ।
 प्रस्वेदादपि मूत्रेण^६ अष्टौ लोहानि काश्चनम् ॥ ८८ ॥
 लक्षवर्षसहस्राणि^७ स जीवेत् साधकोत्तमः^८ ।
 प्रजापतिः कृष्णतेजाः^९ क्षणाद्वधाति सूतकम्^{१०} ॥ ८९ ॥
 गजारिस्पर्शनाद्देवि^{११} क्षमापातेन च बध्यते^{१२} ॥ ९० ॥
 वज्रवल्लीरस्मेनैव^{१३} भावितं गगनं प्रिये ।
 जारयेद्बालुकायन्त्रे खोटो भवति तत्क्षणात्^{१४} ॥ ९१ ॥

- (१) D has मारयिद्वस्य, which is unintelligible. K has वज्र.
 (२) D and K read दिव्यकौषधी. M reads दिव्य कौषधी. Both are incorrect.
 (३) भक्षितौरसयोगेन, a variant in D. भक्षयेत् इत्य रसो ईन, a variant in K. M reads सा रसः. All are gram. inc.
 (४) D reads भक्षते. K reads तोलकैकेन. Both are incorrect.
 (५) M reads रसरजश्च वेध्यते.
 (६) प्रस्वेदात्तस्य गात्रस्य, a variant in M.
 (७) अष्टा-
 वर्षसहस्राणि, a variant in D, wherein the middle term is incorrect.
 (८) D reads नात्र संशयः.
 (९) D has कृष्णतेजः, K has प्रजापतेः कृष्ण-
 तेजा.
 (१०) क्षणाद्वधाति सूतकः, an incorrect variant in D. K has
 only क्षणा, and wants four charaṇas next following.
 (११) M reads कर्षनाद्देव.
 (१२) क्षाणि नयन बध्यते, a variant in D, which is
 unintelligible.
 (१३) M reads तोरकस्या रस्मेनैव.
 (१४) D reads
 क्षणात् instead of तत्क्षणात्. K reads खोटो, which is not correct.

मृतगोलकमाषैकं^१ माषैकं हेमगोलकम्^२ ।
 एकीकृत्य^३ तु संमर्दं^४ लुङ्गास्त्रेन^५ दिनत्रयम् ।
 कर्षेकं नागपत्राणि^६ रसकल्केन लेपयेत् ॥ ८२ ॥
 वेष्टयेद्दृष्टिकाव्या च^७ तत्पिण्डं लेपयेत् ततः ।
 मारयेत् पद्मगं देवि शक्रगोपनिभं^८ भवेत् ॥ ८३ ॥
 कर्षेकं तारपत्राणि मृतनागिन लेपयेत् ।
 दृष्टिकाव्या च तत्पत्रं लेपितं^९ वेष्टयेत्ततः ॥ ८४ ॥
 तत्तारं म्रियते देवि सिन्दूरारुणं^{१०} सन्निभम् ।^{११}
 सहस्रांशिन तेनैव शुक्लवेधं प्रदापयेत् ॥ ८५ ॥
 जायते^{१२} कनकं दिव्यं देवाभरणभूषणम् ॥ ८६ ॥

-
- (1) D reads माष्टिकं. K has मृतकमाषैकं मासिकं. M reads मृतक-
 रसकं तत्. All the texts seem to be inaccurate. (2) माषकं हेम-
 गोलकं, a variant in D. K reads मासिकं in lieu of माषैकं, which is
 incorrect. M reads हेमगोलकम्. (3) All the texts read एकी-
 कृत्यं, which is gram. inc. (4) D reads तत् सर्वं. M reads सन्मर्दं,
 which is incorrect. (5) D has लुङ्गास्त्रेन. K reads erroneously मास्त्रेन.
 (6) कर्षे च नागपत्राणि, a variant in D. M reads कर्षकं for कर्षेकं. (7)
 The portion from this charaṇa upto the शुक्लवेधं प्रदापयेत् is not found
 in D. K has वेष्टयेद्दृष्टिकव्या. लेपयेद्दृष्टिकव्या, a variant in M.
 (8) M reads शक्रगोपनिभ, which is apparently an error of the scribe.
 (9) K reads दृष्टिकव्या तत् पत्रं लेपयेत्. (10) K reads सिधूरारुण,
 which seems to be incorrect. (11) The portion commencing
 from कर्षेकं तारपत्राणि and ending in सन्निभं is not found in M. (12)
 D reads जायते, which is incorrect.

क्षीरयुक्ता^१ बहुफला यन्त्रियुक्ता^२ च पार्व्वति^३ ।
 नाम्ना चटुलपर्व्वीति^४ शस्यते रसबन्धने ॥ ८७ ॥
 एकबोराकन्दरसे^५ मूकमूषा^६गतं रसम् ।
 धमेन्मुखानिलैर्बद्धो^७ भक्षणाय प्रशस्यते ॥ ८८ ॥
 रक्तकञ्चुकिकादं तु^८ स्त्रोस्तन्येन तु पेयितम्^९ ।
 मूषायां^{१०} पूर्व्वयोगिन कुक्षते^{११} रसबन्धनम् ॥ ८९ ॥
 हृषिकापत्रिका^{१२}वोजं नारी^{१३}क्षीरसमन्वितम् ।
 धमयेत्^{१४} पूर्व्ववत् सूतं भक्षणार्थाय वार्षिकः^{१५} ॥ १०० ॥

- (1) D has क्षीरयुक्ता. K has क्षीरे युक्ता. (2) D reads यन्त्रियुक्ता. K reads यन्त्रियुक्ता. (3) K reads पार्व्वती, which is gram. inc. (4) D reads चटुलपर्व्वी. K reads चटुलपर्व्वीति. M reads चटुलपर्व्वीति. It is very difficult to find out the proper term from all these texts. We have adopted the above text after referring to the meaning of these terms. (5) M reads कन्दकन्दे. (6) Both D and K read मूकमूषा. [व being pronounced as ख.] (7) धमेन् मुखानिलैर्बद्धो, a variant in D. भक्षणायानिलैर्बद्धो, a variant in M. (8) D reads रक्तकञ्चुकिकादं. K reads कञ्चुकि in place of कञ्चुकि. M reads रक्तकञ्चुकि-कन्दं, which appears to be incorrect. (9) D has पेयिता, which is incorrect. M reads पेयितम्, which is not accurate here. (10) Both D and K read मूषाया. (11) M reads erroneously क्षुति. (12) D has हृषिकापत्रिका. M has हृषीवपत्रिका. (13) M reads क्षीर, which is evidently an error of the scribe. (14) K reads धमयेत्. (15) D reads वार्षिके. K reads मद्यार्थं य वार्षिक. M reads वार्षिकः. All the texts are incorrect.

वञ्जकन्दं समादायः रसमध्ये^२ विनिश्चिपेत् ।
 गजिन्द्राख्यं^३ पुटं दत्त्वा समधा बहतां नयेत् ॥ १०१ ॥
 भञ्जयेत् तं रसं प्राज्ञः^५ षण्मासादमरो भवेत् ॥ १०२ ॥
 लाङ्गलोकन्दमादाय कर्कीटोकन्दमेव च ।
 रसं तन्मध्यगं^६ कृत्वा खेदयेन्मर्दयेत् पुनः^७ ॥ १०३ ॥
 म्रियते^८ नात्र सन्देहो भ्रातृ^९स्त्रीमानलेन तु ।
 शुकचञ्चुगतं सूतं पुटयेद्दामयेत्ततः^{१०} ॥ १०४ ॥
 शतांशं वेधकर्त्तायं^{११} देहसिद्धिकरो भवेत् ॥ १०५ ॥
 हंसपादोरसं^{१२} सूतं शुककन्दोदरे क्षिपेत्^{१३} ।
 गजिन्द्रपुटनं^{१४} दद्यात् म्रियते^{१५} नात्र संशयः ॥ १०६ ॥

- (1) वञ्जकन्दं समानीयात्, a variant in D. (2) D reads रसे मध्ये. So also K. (3) D has गजिन्द्राणां. (4) D reads बन्दातां, which is incorrect. M reads बसतां. (5) भञ्जयेत् रसं प्राज्ञः, a variant in D. K reads भञ्जयेत् रसं प्राज्ञः. (6) D has रसं तं मध्यगं. (7) M reads ततः. (8) Both D and M read म्रियते, which is gram. inc. (9) Both D and K read भ्रातृ, which is not accurate here. (10) This charaṇa and the next three charaṇas are not found in K. M reads आपःततः. (11) M reads वेधयेत् कर्त्ता, which has no clear sense. (12) D has हंसपादोरसं. (13) शुककन्दोदरो भवेत्, a variant in D. M reads शुककन्दोदरे क्षिपेत्. (14) D has गजिन्द्र पुटनं. K has गजिन्द्रपुटनं. (15) Both D and M read म्रियते, which is incorrect.

हंसाक्षिं^१ शुकतुण्डीं च^२ गृहीत्वा^३ महयेद्रसम् ।
 क्लीबपादोदरे^४ दत्त्वा^५ ततो^६ दद्यात् पुटत्रयम् ॥ १०७ ॥
 म्रियते^७ नात्र सन्देहो लज्जवेधो महारसः ॥ १०८ ॥
 दृष्ट^८ ज्योतिरिति ख्याता शृणु दिव्यौषधी प्रिये ।
 निशासु^९ प्रज्वलेन्नित्यं नाङ्गि ज्वलति^{१०} पार्व्वति ।
 तस्या मूले तु निक्षिप्तं क्षीरं रक्तं भवेत् प्रिये ॥ १०९ ॥
 तन्मूलरसगन्धाम्भे^{११} मातुलुङ्गाक्षपेषितैः^{१०} ।
 शुक्लपत्रं विलिप्तं तु^{११} भवेद्देम पुटत्रयात्^{१२} ॥ ११० ॥
 तन्मूलचूर्णसंयुक्तो^{१३} रसरजः सुरेश्वरि^{१४} ।
 मातुलुङ्गरसे वृष्ट^{१५} मन्त्रकं चरति क्षणात् ॥ १११ ॥

- (1) हंसाक्षी शुकचक्षुष, a variant in D. हंसाक्षि शुकचक्षुच, a variant in K. हंसाक्षि शुकतुण्डी च, a variant in M, which is incorrect. (2) M reads गृहीत्वा, which is not unanimously correct. (3) M reads निशा. (4) D has आनी. K has आनी. (5) D reads erroneously म्रियते. This hemistich and the next four are not found in M. (6) D reads चण, which is evidently an error of the scribe. (7) This hemistich and the next are not found in D. (8) K reads ज्वलति. (9) D reads गन्धाम्भ. (10) K reads पेषिते, which is incorrect. (11) शुक्लपत्रविलिप्तं तु, a variant in D, which is not correct. (12) D reads पुटत्रयम्, which is not correct. (13) सं चूर्णचूर्णसंयुक्तो, a variant in D, which has no sense. K reads संयुक्तो. M reads संयुक्त, which is grammatically incorrect. (14) D has रसरजेश्वरेश्वरी, which is incorrect. M reads सुरेश्वरी, which is also incorrect. (15) K reads रसैर्मयं. M reads रसैर्मेव.

अथोपट्टी^१ प्रवक्ष्यामि रसवन्धकरीं^२ प्रिये ।
 एकमेव^३ भवेत्तलं तस्य रोमं तु^४ वेष्टनम् ॥ ११२ ॥
 तस्याग्रे च भवेत् पुष्पं शुक्रतुण्डस्य सन्निभम्^५ ।
 तत्पत्राणि च देवेशि शुक्रपिच्छनिभानि च ।^६
 तत्कन्दं कुष्ठसंस्थानं^७ क्षीरं सिन्दूरं^८ सन्निभम् ॥ ११३ ॥
 जलं स्रवेन्मधूच्छिष्टं^९ तत्समादाय पार्ष्वति ।
 वेधयेत् सर्वलोहानि काञ्चनानि भवन्ति च ॥ ११४ ॥
 रसतालकतुल्यानि^{१०} मर्दयेदुपट्टीरसैः ।
 आतपे न्नियते^{११} तप्तो रसो दिव्यौषधीबलात्^{१२} ॥ ११५ ॥
 वेधयेत् सप्त^{१३} लोहानि लक्षांशेन वरानने ॥ ११६ ॥^{१४}

- (1) D has प्रथापट्टी, which is unintelligible. K has अथोपट्टी. M has अथोपट्टि. (2) M reads रसवन्धकरं, which is incorrect. (3) D reads एकमेव, which is incorrect. (4) D reads रोमं तु. K reads रामं तु. M reads रोगम्. (5) D has सन्निभः. M has शुक्र-तुण्डे. (6) This hemistich and the next are wanting in D. (7) M reads कुष्ठसंस्थानं. (8) K reads सिन्दूर, which is incorrect. (9) D has स्रवेत्. K has मधुपिष्टं, which is incorrect. M has जल-द्रव्यमधुच्छिष्टे. (10) रसतालकतुल्यानि, a variant in D. रसतालक-तुल्यानि, a variant in K. ससतालकतुल्यानि, a variant in M. (11) D reads मृतये which is incorrect. K reads स्त्रीते, which is unintelli-
 gible. M reads मृद्यते, which is gram. inc. (12) D has दौर्गौषधी-
 बलात्, which is not correct. (13) M reads सर्व. (14) After this
 śloka we find in D—अथ रक्तं च देवेशि &c., a portion of चित्रककल्प, which
 is described afterwards ; and in K—ज्योतिष्मतीतैलविधि, which will be
 mentioned after चित्रककल्प. We have adopted the text in M.

अथ रक्तसुहीकल्पं^१ विख्यामि सुरसुन्दरि^२ ।

सुहीचीरेण शुल्बस्य^३ पत्रलेपं तु कारयेत्^४ ॥ ११७ ॥

क्षोरेण तापयेद्भूयः^५ सप्तवारं वरानने ।

आवर्त्तितं^६ भवेद्यावज्जाम्बूनदसमप्रभम् ॥ ११८ ॥

(अथातस्तिलतैलेन पाचयेच्च दिनत्रयम् ।

तथा शुल्बस्य पत्राणि वेध्यं जाम्बूनदं भवेत् ॥)^७

रसं रक्तसुहीचीरं^८ कुनटीं गन्धकाभ्रकम्^९ ।

दरदश्चैव लोहानि सहस्रांशिनं वेधयेत्^{१०} ॥ ११९ ॥

सुहीचीरं समादाय^{११} निशार्धं हेम चोभयम्^{१२} ।

- (1) सुहीकल्पं प्रवक्ष्यामि, a variant in D. सुहीकल्पं प्रवक्ष्यामि, a variant in K. अथ रक्त सुहीकल्पं, a variant in M. (2) D reads विख्यात च सुखं दिने. K reads विख्यात सुरवन्दिते. (3) D has सुहीचीरेण शुल्बस्य. M has सुहिरकेन शुल्बस्य. (4) अत्र लेपस्तु कारयेत्, an incorrect variant in D. (5) Both K and M read तापयेत् भूयः. (6) D reads तप्ततप्तं. (7) We find this incongruous śloka in K only; hence we have put it within brackets and have not numbered it. (8) रसगतं सुहीचीरं, an incorrect variant in D. K reads रक्तसुहिरचीरं. M reads रक्तसुहिरचीरं, which is apparently an error of the scribe. (9) D has कुनटीगन्धकाभ्रकम्. M reads कुनटी instead of कुनटी. (10) K reads मर्दयेत् प्रहरवधं. After this charana K has an incorrect and incomplete hemistich which is not found in any other MSS. The hemistich runs thus :—सहस्रांशं वेधयेत्तारं शुल्बयोभूतारसं. (11) D has an incomplete charana सुहीचीरं समादाय. M reads सुहिरचीरं. (12) निशार्धं हेमदो भवेत्, a variant in D, which has not the following two hemistichs कुनटीं &c. and रुनेनेव &c. निशार्धार्णवे वेष्टयेत्, a variant in M, which also does not contain the above two hemistichs.

कुनटीं गन्धर्वेषु^१ सर्वमेकात्र मर्हयेत् ॥ १२० ॥

अनेनैव प्रकारेण निशार्हं हेम शोधयेत् ।

गुटिकाकृत्य तेनैव^२ नागं विध्यति^३ तत्क्षणात् ॥ १२१ ॥

अथातः स्थलपद्मिन्या^४ दिव्यौषध्या विधिं शृणु ॥ १२२ ॥

पद्मिनीसदृशी पत्रैः^५ पुष्पैरपि च तादृशी^६ ।

भङ्गे चैव^७ भवेत् क्षीरं रक्तवर्णं सुशोभनम् ॥ १२३ ॥

आक्रम्य^८ वामपादेन पश्येद्गगनमण्डलम्^९ ।

पश्येच्च^{१०} तारकायुक्तं^{११} ग्रहनक्षत्रमण्डलम् ।

लक्षयोजनतो^{१२} देवि सा ज्ञेया^{१३} स्थलपद्मिनी ॥ १२४ ॥

तस्याः^{१४} पञ्चाङ्गमादाय हरगौरीसमन्वितम् ।

मनःशिलातालयुक्तं मासिकेण समन्वितम् ॥ १२५ ॥

(1) K reads कुनटीं गन्धर्वेषु, which seems to be partially incorrect. (2) D reads गुटिकाकृत्य तेनैव. K reads गुटिकाकृत्यतेनैव.

M reads गुटीकृत्यन्ते तेनैव. All these texts are partly incorrect. (3) D reads वेधति, which ought to have been वेधयति.

(4) D has प्रप्यान्वसा पद्मिन्या, an incomplete and incorrect charaṇa. (5) पद्मिनी तु श्रमपत्रैः, an incorrect reading in D. M reads पद्मिनीसदृशा

पत्रैः. (6) M reads पत्रैरपि च तादृशैः, wherein the first term is tautological. (7) M reads भङ्गेऽपि च. (8) D reads

आक्रम्य. (9) पश्येद्दृष्ट्वै तु मण्डलम्, a variant in D. (10) D has

दृश्येत्, which has no sense. (11) M reads तारकालोक. (12) M has

लक्षयोजनतो, which has no sense. (13) D reads सा ज्ञेया, which mars the metre. (14) Four hemistichs commencing

from तस्याः are not found in M.

मर्हयेत् सप्तरात्रं तु तेन शुक्लं च वेधयेत्^१ ।

सहस्रांशिन देवेभि^२ विह^३ भवति काञ्चनम् ॥ १२६ ॥

तस्याः पञ्चाङ्गमादाय पूर्वोक्तविधिना प्रिये^४ ।

चारयेत्^५ सूतराजन्तु^६ मूकमूषागतं^७ धमेत् ॥ १२७ ॥

स्त्रियते^८ मूषिकामध्ये संकोचेन न संशयः^९ ।

तेनैव सर्वलोहानि सहस्रांशिन वेधयेत् ॥ १२८ ॥

अथातः^{१०} संप्रवक्ष्यामि कुसुदिन्या^{११} विधिं प्रिये ।

भिन्ना काश्मीरिपाषाणे^{१२} पूर्णिमायान्तु कारयेत्^{१३} ॥ १२९ ॥

तस्याः पञ्चाङ्गमादाय भावयेत्तु मनःशिलाम् ।

खर्परे^{१४} धारयित्वा तु भावयेत्तु पुनः पुनः ॥ १३० ॥

- (1) मानं शुक्लं च वेधयेत्, a variant in D. (2) D reads साह-
स्रांशिन, thus destroying the metre. (3) D reads सिद्धिः. K
reads शुद्धं. (4) K has भूर्वौ only for this charaṇa. (5)
D reads मारयेत्. (6) M reads सूतराजन्तु. (7) D has मूकं
मूषागतं. K has मूकमूषागतं. Both are incorrect. (8) M reads
मृद्यते, which is gram. inc. (9) संकोचेन मध्येन च, a variant in D,
the sense whereof is not clear. (10) The whole piece relating
to कुसुदिनौ is not found in M. (11) D reads कुसुदिन्या, which
is incorrect. (12) D reads काश्मीरिपाषाणे. (13) पूर्णिमायां
कारयेत् प्रिये, a variant in D. After this śloka we find in D the follow-
ing hemistich—कुसुदिनिकन्दमादाय तस्य मध्ये रसं चिपेत्; and in K—सप्त-
दायानि प्रवक्ष्या चित्रकस्य यथा नि चाकंदादिकसंति हि. These seem to be re-
dundant. (14) K reads खापरे (a slang term.)

खर्परं द्रावितं नागं^१ तत्कल्केन युतं^२ कुरु ।
 काश्मीरद्रवतुल्यं हि^३ जायते कनकं ध्रुवम् ॥ १३१ ॥
 चित्तकस्त्रं यथा याज्ञं^४ कथयामि समासतः^५ ॥ १३२ ॥
 चेतकस्त्रिविधो ज्ञेयो^६ रत्नः कृष्णो रसायन^७ ।
 शुक्लो^८ व्याधिप्रशमने श्रेष्ठो मध्यः कनीयसः^९ ॥ १३३ ॥
 कृष्णं रत्नं सितं^{१०} वापि हेमन्ते नोद्धरेद्^{११} बुधः ॥ १३४ ॥
 कृष्णचित्तकमुत्पाद्य^{१२} गोभिर्नाम्नातमीश्वरि^{१३} ।

- (1) खर्परमक्षिपे द्रावितं नागं, an absurd reading in D. (2) D reads युतं, which is incorrect. (3) काश्चिद्रवाच द्रव्यतुल्यं हि, an absurd reading in D. (4) D reads यदागच्छं, wherein the first term is incorrect. This hemistich is not found in K. (5) M reads समासतः, which is incorrect. (6) D reads ज्ञेयो. M reads चिविधं चित्तको ज्ञेयः, wherein the first term is incorrect. (7) D and K read रत्नकृष्णो. M reads कृष्णो रत्नो रसायनम्, wherein the middle term is incorrect. (8) D reads शुक्ले, which is not correct. K reads शु only. M reads शुक्ल (without any suffix), which is gram. inc. (9) श्रेष्ठमध्यकनीयसः, a variant in D. श्रेष्ठमध्यकनीयसः, a variant in K. श्रेष्ठमध्यात् कनीयसम्, a variant in M. All are incorrect. (10) K reads सितं, which is erroneous. M reads erroneously रत्नं in place of रत्न. (11) K reads नोद्धरेद्, which is not accurate. (12) Both D and K read कृष्णचित्तं समुत्पाद्य; but the term is चित्तक and not चित्त. (13) गोपनीयान्तिशेषरी, a variant in D. गोभिर्नाम्नातमीश्वरी, an incorrect variant in K. M reads नोद्धरी, which is gram. inc.

चीरमध्वस्थितं चीरं^१ कृष्णवर्णं भवेत् क्षणात् ॥ १३५ ॥
 तस्य पञ्चाङ्गचूर्णेन^२ पारदं^३ सह मर्दयेत् ।
 पमेच्च^४ सूकमूषायां खोटो^५ भवति तत्क्षणात् ॥ १३६ ॥
 रक्ताम्बरधरो भूत्वा^६ रक्तमाख्यागुलेपनः ।
 कृष्णपत्रे तु पञ्चम्यां रक्तग्राख्योदनेन तु^७ ।
 बलिं दत्त्वा महादेवि^८ रक्तचित्तकमुद्धरेत् ॥ १३७ ॥
 रक्तचित्तकचूर्णेन^९ वङ्गस्तापैस्त्रिभिस्त्रिभिः^{१०} ।
 सर्व्वदोषविनिर्मुक्तः^{११} स्तम्भमायाति^{१२} तत्क्षणात् ॥ १३८ ॥
 तन्मूलं सूतकं चाम्बे^{१३} कङ्कणीतैलसेचनात्^{१४} ।
 एकविंशतिवारिण शुक्लं^{१५} शुद्धं भविष्यति ॥ १३९ ॥

- (1) चीरमध्ये चिपेत् चीर, a variant in D. स्थितं is wanting in M.
 (2) D reads पञ्चाङ्गचूर्णं तु. (3) D reads पारदेन. (4) D
 reads चामवेत्. (5) M reads खोटो. (6) K reads erroneously
 भूक्ता. The word धरो is wanting in M. (7) D reads रक्तमाख्यो-
 दनेन तु, which is incorrect. M reads रक्तग्राख्योदनेन च, which is an error
 of the scribe. (8) M reads ततो देवि. (9) M reads चूर्णेन,
 which is incorrect. (10) K reads वङ्ग (without any suffix), which
 is gram. incorrect. वङ्गावापैस्त्रिभिः, an incorrect variant in M.
 (11) D reads विनिर्मुक्ता. K reads विनिर्मुक्तो. M reads विदुःशुक्लः. All
 the readings are incorrect. (12) M reads स्तम्भमायाच. (13)
 K reads चाम्बे. M reads चैव. (14) D reads संयुता. M reads सेच-
 नम्. After this hemistich we find in D the following hemistich, which
 runs thus :—पदलेपप्रमाणेन चन्द्रार्कं काञ्चनं भवेत्. We have not adopted
 this, for it seems to us redundant. (15) K reads erroneously शुक्लं.

रक्तचित्रकभस्मात्तैललिप्तं पुटेन तु^१ ।
 चन्द्रार्कपत्रं देवेशि जायते हेम शोभनम् ॥ १४० ॥
 नागिनीकन्दसूतेन्द्र^२ रक्तचित्रकसंयुतम्^३ ।
 पत्रलेपप्रमाशेन^४ चन्द्रार्कं काञ्चनं भवेत् ॥ १४१ ॥
 रक्तचित्रकसंयुक्तो रसोऽपि सर्व्वदो भवेत् ॥ १४२ ॥^५
 ज्योतिष्मतोतैलविधि^६ वक्ष्यामि शृणु पार्व्वति ॥ १४३ ॥
 ज्योतिष्मती नाम लता या च^७ काञ्चनसन्निभा ।
 वल्लीचितानबहुला हेमवर्णफला शुभा ॥ १४४ ॥^८
 आषाढपूर्व्वपक्षे तु^९ गृहीत्वा^{१०} वीजमुत्तमम् ।
 तिलवत् काययित्वा तु^{११} हस्तैः पादैरथापि वा^{१२} ।
 तस्य तैलं^{१३} समादाय कुशे ताम्रमये क्षिपेत्^{१४} ॥ १४५ ॥

- (1) M reads भवेन तु, which has no clear sense. (2) नागनी-
 करसूतेन्द्र, a reading in D. नागिनिकरसूतेन्द्र, a reading in K. नागनीकन्द-
 सूतम्, a reading in M. We have adopted the above text, after col-
 lecting all the texts. (3) M reads संयुतम्. (4) M reads
 प्रमाशेन. (5) This hemistich is not found in M. After this we find
 in D चित्रककल्पः and in K कन्दचित्रककल्पः. (6) M reads अथ ज्योतिष्मतो-
 तैलं. (7) M reads याति, which is not correct. (8) This
 hemistich is not found in M. (9) Both D and K read पूर्व्व-
 पक्षस्य. (10) M reads गृहीत्वा, which is not unanimously correct.
 (11) D reads कल्पयित्वा तु. M reads व्यतौष्य साधयित्वा च. (12) D has
 हस्तोपादैरथापि वा, which is incorrect. K and M have हस्तपादैरथापि वा.
 (13) D and K read तस्यैलं. (But the word वीजं is neuter.) (14)
 कुशे ताम्रे पयो क्षिपेत्, a variant in D, wherein the third term is incorrect.

तापयेद्भूतं^१ कुम्भं क्रमादूर्ध्वं तुषाम्निना ।
 वस्त्रासे तु व्यतिक्रान्ते^२ स घटः काञ्चनं भवेत् ॥ १४
 तं तु^३ हेममयं कृत्वा तैलमाक्षिकमिश्रितम्^४ ।
 प्रतिवापे^५ निषिञ्चेत् तत् हेम ताम्रसमं^६ भवेत् ॥ १४७
 तथाच शतवेधि^७ स्यात्—विद्यारत्न^८मनुत्तमम् ॥ १४८ ॥
 दग्धारोहं^९ प्रवक्ष्यामि रसवन्धकरीं प्रिये^{१०} ।
 स्पर्शवेधे तु^{११} सा ज्ञेया सर्वकार्यार्थसाधिनो ॥ १४९ ॥
 शस्त्रच्छिन्ना^{१२} महादेवि दग्धा वा पावकीन तु^{१३} ।
 प्ररोहति क्षणादिव्या^{१४} दग्धा च्छिन्ना महीषधी^{१५} ॥ १५० ॥

-
- (1) D reads भूमितं. M reads स्थापयेत्. (2) वस्त्रासे तु व्यतिक्रान्ते, a variant in D. वस्त्रासे सव्यतिक्रान्ते, a variant in M. (3) D reads तच्छुलं, which has no sense. K reads ताम्रं. (4) तैलमाक्षिकमिश्रितम्, a variant in D. K reads तैल instead of तैल. (5) This hemistich and the next one are not found in D. M reads प्रतिवाप. (6) K reads हेमं ताम्रमयं. (7) K has अथातश्शतवेधी. M has तथा च शतवेधी. (8) M reads विद्यारत्न, which seems to be incorrect. (9) D and K read दग्धलोहं, which appears to be incorrect. M reads दग्धारोहं, which is also incorrect; since we see just afterwards तस्याः पुष्पं &c. (10) रसवन्धकरा भवेत्, a variant in D. रसवन्धकरी भवेत्, a variant in K. (11) Both D and K read स्पर्शवेधे. (12) D reads शस्त्रच्छिन्ना, which is incorrect. (13) D reads erroneously दग्धा पावकीन तु. (14) प्ररोहति क्षणादिव्या, a variant in D, wherein the first word is incorrect. प्ररोहति तत्क्षणादिव्या, a variant in K, wherein the second word is incorrect. (15) K reads erroneously महीषधी. M reads दग्धा सा तु महीषधी.

रत्नं पीतं मितं कृष्णं^१ तस्याः पुष्पं प्रजायते ।
 चणकस्येव पत्राणि सुप्रसृतानि लक्षयेत्^२ ॥ १५१ ॥
 सा स्थिता गोमतीतीरे^३ गङ्गायामर्बुदे^४ गिरौ ।
 उज्जयिन्या^५ दक्षिणतो वनान्तेषु च दृश्यते^६ ॥ १५२ ॥
 तस्याः कन्दरसं^७ दिव्यं कृष्णराजि^८ समन्वितम् ।
 ताम्बूलेन^९ समं कृत्वा गुटिकां^{१०} कारयेद्बुधः ॥ १५३ ॥
 सज्ज्वलमेव लोचनानां^{११} द्रुतानां वङ्गिमध्यतः^{१२} ।
 सङ्गस्रं वेधयित्वा तु काञ्चनं कुरुते क्षणात् ॥ १५४ ॥
 तद्येव प्रियते सतः^{१३} कान्तहेमाभ्रसंयुतः ।
 कुरुते काञ्चनं दिव्यं देवाभरणनूषणम् ॥ १५५ ॥^{१४}

-
- (1) रत्नं पीतं मितं कृष्णं, a variant in D. रत्नं पीतं मितं कृष्णं, a variant in K. (2) D reads भनयन्. M reads सुप्रसृतानि. (3) सासौ-गमासरे तीरे, an absurd variant in D. K reads गोमतीतीरे. M reads सा स्थिरा. (4) D has गङ्गायाश्चायं. M has गङ्गायामर्बुदे. Both the texts seem to be incorrect. (5) K reads उज्जयिन्यां. (6) वनं तेषु च दृश्यते, a variant in D वनं तेषु न दृश्यते, a variant in K. Both the readings seem to be incorrect. (7) D reads कान्तरसं, which has no clear sense. K and M read तस्य, which is gram. inc. (8) D reads कृष्णराजः. K reads कृष्णराजि. (9) D has तत्र लक्षणेन. (10) M reads चटकां, which is evidently incorrect. (11) D reads सज्ज्वलमि वनानां. (12) D has वङ्गिमध्यतः सज्ज्वलं, an absurd variant in K. (13) D reads सतं and reads its adjective संयुतः. But M reads सतं and reads its adjective संयुतः, which is gram. incorrect. (14) This hemistich is wanting in D and M.

कटुशुब्धोति विख्यातां^१ देवि दिव्यौषधीं शृणु^२ ॥ १५६ ॥
 तस्या बीजानि^३ संगृह्य सूक्ष्मचूर्णानि कारयेत्^४ ॥ १५७ ॥
 एकद्विंशतिवारांशु^५ भाव्यं धात्रोरसेन तु ।
 पयसा सहितेनैव विश्वभेषजसंयुतम् ॥ १५८ ॥
 बीजं यन्मे विनिक्षिप्य तैलं संगृह्य पण्डितः ।^६
 रसं मूर्च्छापयेत्तेन^७ चक्रमर्देन मर्दयेत्^८ ॥ १५९ ॥
 गोपितं शिखिपित्तञ्च काङ्गोकाशोससंयुतम्^९ ।
 तारतुल्यानि चैतानि सञ्जेषां सूतकः समः^{१०} ॥ १६० ॥
 भेषशृङ्गे निधातव्यं^{११} मासमेकं^{१२} निरन्तरम् ।

-
- (१) D and M read कटुशुब्धो तु विख्याताः. (2) देवि दिव्यौषधी शृणु, a variant in D and M. K reads दिव्यौषधं and at the same time reads its adjective विख्यातां, which is gram. inc. (3) D reads तस्य बीजानि. M reads तस्य चूर्णानि. Both are incorrect. (4) D has an incomplete cha ana सूक्ष्मचूर्णं कारयेत्. M reads कारयेत्, which seems to be incorrect. (5) All the texts read वाराणि. But the term वार is a masculine. It means otherwise, when it is a neuter. (6) This hemistich is not found in D and K. (7) M reads मूर्च्छापयेत्तेन, which is gram. incorrect. (8) This hemistich is not found in D. K has an incomplete charana चक्रमर्दयेत्. M reads चक्रमर्दयेत्. (9) This hemistich is not found in D. काङ्गोकाशोससंयुतं, a variant in K. काङ्गोकाशोससंयुतम्, a variant in M. (10) M reads सूतकसमः, which seems to be incorrect. (11) भेषशृङ्गे निधातव्यं, a variant in D. भेषशृङ्ग निधातव्यं, an incorrect variant in M. (12) D reads मास-
 एकं. K reads मासमेकं, which is incorrect.

लोहदण्डेन संसिक्तं^१ सर्व्वलोहानि वेधयेत् ॥ १६१ ॥
 गन्धकं लोहदण्डेन एकविंशतिभाषितम् ।
 युक्तं^२ लोहमनेनैव^३ जम्बीर^४रससंयुतम् ।
 सवोजं सूतकोपेतम्^५ अश्वमूषा^६निवेशितम् ।
 भूगतं मासमेकम्^७ तारं काञ्चनतां नयेत् ॥ १६२ ॥
 दलस्य भागमेकं तु^८ तारपञ्चकमेव च^९ ।
 शुक्लस्य पञ्चभागश्च^{१०} वोजस्येकं च योजयेत् ॥ १६३ ॥
 एते शादय भागाः स्युः सर्व्वे^{११} तद्वारयेत् क्षिती ।
 स्थानस्यास्य निषेकं तु^{१२} भूदण्डेन तु^{१३} कारयेत् ॥ १६४ ॥
 पञ्चविंशद्दिनं ते तु^{१४} जायते कनकं सप्तम्^{१५} ॥ १६५ ॥
 क्षोरकन्दविधिं वक्ष्ये सर्व्वसिद्धिकरं परम् ।
 चतुर्वर्षविधिं^{१६} तत्र रत्नकन्दः^{१७} प्रशस्यते ॥ १६६ ॥

-
- (1) M reads संयुक्तं. (2) This term is wanting in D. K reads युक्तं. (3) D reads लोहमनेनैव. M reads लोहमनेनैव. (4) K reads जम्बीर, which is also correct. (5) सवोजसूतकोपेतं, a variant in K. M reads सूतकोपेतं, which is incorrect. (6) K reads अश्वमूषा (मूषा = मूषा). (7) D has यममेकं तु. (8) D reads दलस्य, which is incorrect. M reads च in lieu of तु. (9) तारं पञ्चममेव च, a variant in D. (10) D reads पञ्चभागम्. (11) D reads erroneously सर्व्वे. (12) K has तास्यस्यास्य निषेकं तु. (13) तु is wanting in D. M reads सुदण्डेन. (14) पञ्चविंशद्दिनं ते तु, a variant in M. (15) M reads कनकं सप्तम्. (16) D and K read चतुर्वर्षविधिं. (17) M reads रत्नकन्दः, which is incorrect.

भग्नमेतच्छवेत् क्षीरं^१ रक्तवर्णं सुशोभनम् ॥ १६७ ॥
 मेघानां^२ तु मिनादेन सञ्जातरूपशोभितैः^३ ।
 पतैः सुहोसमैः स्निग्धैः^४ सप्तभिर्हंससुप्रभैः^५ ।
 बन्धनं^६ रसराजस्य सर्व्वसत्त्ववशंकरम्^७ ॥ १६८ ॥
 तस्य क्षीरन्तु संगृह्य तारं निर्वापयेद्बुधः ।^८
 धमेद्ववाग्निना^९ चैव जायते ह्रिम शोभनम् ॥ १६९ ॥
 तित्तिणीपत्रनिर्यासैः^{१०} रौषताम्न^{११} रजोयुतम् ।
 मर्दयेत् पारदं प्राज्ञो रसबन्धो भविष्यति ॥ १७० ॥
 तोयमध्ये विनिलिज्य^{१२} गुटिका^{१३} वज्रवज्रवेत् ॥ १७१ ॥
 शकटवत्स्य देवेशि^{१४} निष्पीड्य रसमुत्तमम् ।
 रक्तचन्दनसंयुक्तं सर्व्वलोहानि जारयेत्^{१५} ॥ १७२ ॥
 गन्धपाषाणगन्धेन चायमे विनियोजयेत्^{१६} ।

- (१) भग्नमेतच्छवेत् क्षीरं, a variant in D. भग्नयेतच्छवेत् क्षीरं, a variant in K, which is partly incorrect. (2) M reads मेखानां, which is the error of the scribe. (3) संजात रूपशोभितम्, an incorrect variant in M. (4) पतैः सुहोसमैः, an incorrect variant in D. M reads सुहोसमैः. (5) D has ह्रिमसुप्रभैः. M has ह्रिमसन्निभैः. (6) D reads, वेधनं. (7) सर्व्वसत्त्ववशंकरो, an incorrect variant in D. सर्व्वशक्तिवशंकरो, a variant in M. (8) This hemistich and the next three are not found in D. (9) M reads धमेद्ववाग्निना. (10) M reads निर्यास. (11) K reads क्षीरताम्न, which is incorrect. (12) D reads विनिलिप्तं, which is not correct. (13) M reads गुलिका. (14) D has कलहवत्स्य. M has शकटवत्स्य देवेशी, which is not correct. (15) M reads रक्तवेत्. (16) M reads विनिवेशयेत्.

मिलन्ति^१ सञ्जलीकानि द्रवन्ति सलिलं यथा ॥ १७३ ॥

गन्धकं रसकं तार्प्यं पारदं रक्तचन्दनम् ।

वृद्ध्या रससंयुक्तं^२ तारमायाति काञ्चनम्^३ ॥ १७४ ॥

शाकवृक्षस्य निर्यासं पत्रे तस्य च गालयेत्^४ ।

शिशूपूलस्य चूर्णं तु तद्रसेन विमर्शयेत् ॥ १७५ ॥

प्रलिप्य शुल्बपत्राणि पुटे क्षिप्वा विपाचयेत् ।

तद्भुतं^५ काञ्चनं दिव्यं भवेत्क्षणसंयुतम्^६ ॥ १७६ ॥

फलानि शाकवृक्षस्य^७ परिपक्वानि संगृहेत्^८ ।

तद्रसेन युतं^९ प्राञ्जः सप्तरात्रस्तु भावयेत् ॥ १७७ ॥

तद्रसेन समायुक्तं मञ्जिष्ठामिश्रितं^{१०} तथा ।

लेपयेत्तारपत्राणि ध्यातं भवति काञ्चनम् ॥ १७८ ॥

देवदाल्या मङ्गीषध्या^{११} विधिं वक्ष्यामि तत्परम्^{१२} ।

सा खेता व्याधिनाशि च^{१३} कृष्णा पीता रसायने ॥ १७९ ॥

-
- (1) D reads मीलितः. (2) M has मङ्ग संयुक्तः. (3) स-संज्ञानि कारयेत्; a variant in M. (4) पत्रे तस्या च गालये, an incorrect variant in D. यत्रतः परिगालयेत्, a variant in K. This hemistich and the next one are wanting in M. (5) D reads उद्यतः K reads उद्धृत [correct form is उद्धृतः]. (6) भवेत् तत्क्षणसंयुतः, a variant in K, which is partly incorrect. (7) M reads गृहवृक्षस्य, which seems to be incorrect. (8) D reads पक्वानि च संगृहेत्, which is incomplete. M reads संगृहेत्. (9) M reads दृतः. (10) D reads erroneously मञ्जिष्ठामिश्रितः. M reads मञ्जिष्ठा-मिश्रितः. (11) D has देवदाल्यमङ्गीषध्या. M has देवदाल्या मङ्गीषध्या. Both are incorrect. (12) D reads वदामि M reads तत्परः (= तत्संबन्धः). (13) M reads वायुशमने.

पीर्णमास्यां^१ त्रयोदश्यां राहुग्रसे दिवाकरे ।
 भयवा^२ कणपञ्चम्यामिमां विधिवद्वरेत् ॥ १८० ॥
 देवदालोफलं^३ देवि त्रिणुकाम्ना च सूतकम् ।
 मूर्च्छयेद्वचयेत् विप्रं शुक्लं हेम करोति च ॥ १८१ ॥
 देवदालोफलं मूल-मौखरोरस एव च ।^४
 तोयेन मर्तितं कृत्वा^५ वङ्गं स्तम्भयति^६ क्षणात् ॥ १८२ ॥
 अतः परं प्रवक्ष्यामि^७ श्वेतगुञ्जाविधिं प्रिये ॥ १८३ ॥
 कणपत्रे चतुर्दश्यामष्टम्यां वा^८ सुरार्चिते ।
 कपाले सृत्तिकां न्यस्य मेचयेत् सलिलेन तु ॥ १८४ ॥
 वीजानि सिनगुच्चाया^९ पुष्पयोगेन वापयेत्^{१०} ।
 वक्ष्यमाणेन मन्त्रेण कुर्यात् संपहणं^{११} तथा ॥ १८५ ॥
 ॐ नमो भगवति श्वेतवर्जि^{१२} श्वेतपर्वतवामिनि^{१३} सर्व-
 कार्याणि कुरु कुरु अतिहते^{१४} नमो नमः स्वाहा ॥

- (1) K reads पीर्णमास्यां (2) D reads erroneously अथा.
 (3) K has देवदालोफलं. M has देवदालोफल Both are incorrect. (4)
 This hemistich is not found in M. (5) K reads मर्तितं कृत्वा. M
 reads अथा, which is incorrect. (6) D reads भाग्यं कम्पयति. M
 reads वङ्गं. (7) अथातः संप्रवक्ष्यामि, a variant in K. (8) D
 and M have च, which is not proper. (9) D has जितगुच्चाया, which
 seems to be incorrect. (10) पुष्पयोगे न वापयेत्, a variant in D.
 K reads पुष्पयोगे तु. (11) M reads erroneously सद्यः तथा. (12)
 D and K read भगवतो श्वेतवर्जि. (13) D has श्वेतपर्वते वासिनि. (14)
 K reads प्रतिहते, which appears to be an error of the scribe.

अनेन मनुना प्रोक्ता सिद्धिर्भवति नान्यथा ।
 षष्मासेन तथा वल्लीं मन्त्रपूतेन रक्षयेत् ॥ १८६ ॥¹
 शुद्धशुक्लं² तु संगृह्य मृषामध्ये तु संस्थितम्³ ।
 त्रिपञ्चपलसंख्यं तु⁴ कर्षाद्विसितगुह्या⁵ ॥ १८७ ॥
 सहैकत्र भवेत्तारं⁶ तस्य गन्धविबर्जितम् ।
 ब्रह्मरौति⁷ समायुक्तं गुह्याचूर्णं सहैकतः ।
 देवानां भूषणं देवि जायते हेम शोभनम्⁸ ॥ १८८ ॥

॥ इत्यौषधिक्रिया ॥⁹

चन्द्रोदकेन¹⁰ देवेशि वक्ष्यामि¹¹ रसवन्धनम् ॥ १८९ ॥
 शुक्लपत्रे पूर्णमास्यां दृष्ट्वा¹² पूर्णेन्दुमण्डलम् ।

-
- (1) This śloka is not found in D and M. (2) K reads शुद्धं M reads शुद्धशुक्लं, which is incorrect. (3) K reads मृषामध्ये, [which = मृषामध्ये.] D reads संस्थिताम्, which is g am inc. (4) त्रिपञ्चपलसंख्यता, a variant in D. त्रिपञ्चपलसंख्यं तु, a variant in K. त्रिपञ्चपलसंख्यं तु, a variant in M. We have adopted the above reading after collating all the texts. (5) D has कर्षाद्विसितगुह्या, K has कर्षाद्विसितगुह्या. M has कर्षाद्विसितगुह्य, which is incomplete. (6) M reads भवेत्तारं. (7) D reads ब्रह्मरौति, which is evidently an error of the scribe. K reads ब्रह्मरौति. (8) M reads भूषणं, which creates a tautology. (9) This is not found in D and M. (10) After शुक्लपत्रे we find in M कर्षारौरसवन्धन, but in D and K चन्द्रोदकविधि. Hence we place the latter first. (11) D reads जायते. (12) D reads दृष्ट्वा. K reads दृष्ट्वा. Both are incorrect.

निर्गच्छन्ति महीं भित्वा चन्द्र^१तोयान्यनेकधा ॥ १८० ॥

कानिचिन्मृत्तवर्णानि^२ रसेन लवणानि तु^३ ।

कानिचिच्चन्द्रतुल्यानि व्योमभासानि^४ कानिचित् ।

चन्द्रदृष्ट्याभिवर्द्धन्^५ चोयेरन् तत्क्षयेण तु^६ ॥ १८१ ॥

दृष्ट्वा^७ चन्द्रोदकं मन्त्रौ^८ पौर्णिमास्यां विप्रतः^९ ।

निर्गच्छति^{१०} महीं भित्वा चन्द्रदृष्ट्या विवर्द्धते ॥ १८२ ॥^{११}

चेतवन्^{१२} पुरा^{१३} कृत्वा देवमभ्यर्च्य^{१४} शङ्करम् ।

चतुर्दश्यां च^{१५} तत्क्षेत्रं पूजयित्वा^{१६} विचक्षणः ।

अहोरात्रोषितो भूत्वा बलिं तत्र निवेदयेत् ॥ १८३ ॥

-
- (1) D reads erroneously चन्द्रो. (2) D has कानिचिन्मृत्तवर्णानि, which mars the metre. K has कानिचिन्मृत्तवर्णानि, which is not proper here. (3) D reads च. (4) D reads व्योमभासानि, which is unintelligible. (5) चन्द्रदृष्ट्याभिवर्द्धन्, a variant in D. K reads चन्द्रदृष्ट्याभिवर्द्धन्. Both the readings are incorrect. (6) D has चोःतेतान् चदेन तु, wherein the second term is incorrect. K reads चोयेते. The above-mentioned śloka commencing from चन्द्रोदकेन देवेभि &c. and ending in तत्क्षयेण तु are not found in M. (7) D reads दृष्ट्वा. K reads दृष्ट्वा. None of them is correct. (8) K has मन्त्रौ, which is incorrect. (9) K reads पौर्णिमास्यां. M reads प्रव्रतः. After this we find in D the following hemistich—यदपि तस्य कर्तव्यं पौर्णिमास्यां प्रव्रतः, which we have rejected. (10) D reads निर्गच्छन्. M reads निर्गच्छति. None is correct. (11) This hemistich is not found in K. (12) M reads तदा. (13) D reads देवमन्त्रं च. M has देवमन्त्रं यतः, an incomplete charana. (14) M reads तु. (15) We find in M a redundant letter च after पूजयित्वा.

पूर्णमास्यां^१ च रात्रौ च गत्वा तस्य समीपतः^२ ।
 चन्द्रोदकं तु संगृह्ण^३ मन्त्रयुक्तं सुमन्वितम्^४ ।
 आलोष्य मधुसर्पिर्भ्यां पिबेत्तत्^५ समाहितः ॥ १८४ ॥
 पीतमात्रेण तेनैव मूर्च्छा भवति तत्क्षणात्^६ ।
 चन्द्रोदये ततो दृष्टे^७ क्षीरं तस्य तु दापयेत् ।
 सप्तरात्रप्रयोगेण^८ चन्द्रवन्निर्मलो^९ भवेत् ॥ १८५ ॥
 एकविंशतिरात्रेण^{१०} जीवेद्^{११} ब्रह्मदिनत्रयम् ।
 एकमास^{१२} प्रयोगेण ब्रह्मायुः स भवेन्नरः^{१३} ॥ १८६ ॥
 चन्द्रोदकेन गगनं रसं हेम च^{१४} मर्दयेत् ।
 मूषा^{१५} मध्यगतं धातं तत्क्षणाद्गुटिकां भवेत् ॥ १८७ ॥

-
- (1) M reads पूर्णमास्यां. (2) गत्वा तु तस्मामीपतः, a variant in K. (3) D reads संगृह्ण. (4) K reads सुमन्वितं. (5) D reads पिबेत्तत्. M reads पिबेत्तत्. Both are gram. incorrect. (6) सूत वध्नाति तत्क्षणात्, a variant in D. (7) चन्द्रोदयेन ते दृष्टे, a variant in D. M reads ततोक्षितेत्, which is gram. inc. (8) M reads चर्धमासे प्रयोगेण. (9) M reads निर्मल भवेत्, which is not gram. correct. (10) प्राक्विंशतिरात्रेण, a variant in D, which has no clear sense. एकविंशतिरात्रेण, a variant in K. (11) K reads कवेद्, which is inaccurate here. (12) D reads चर्धमास. (13) उग्र-युजायते नरः, a variant in D, wherein the first term is incorrect. K reads ब्रह्मायुर्जीवते नरः, wherein the middle term is gram. incorrect. (14) Both D and K read हेमं च ; [but the word is usually spelt as हेमन्.] (15) K reads मूषा (= मूषा).

अयं च^१ स्पर्शमात्रेण लोहान्यष्टी^२ च वेधयेत् ॥ १८८ ॥

तद्भवेन^३ रसं भाव्यं वक्ष्येण समञ्जरितम् ।

चतुःषष्ट्यशतः पिण्डे^४ द्विगुणे तु^५ सहस्रकम् ॥ १८९ ॥

दशसंकलिका^६ बद्धं गुच्छामात्रं रसं नरः^७ ।

त्रिलोहवेष्टितं वक्त्रे धृत्वा चाट्टश्रितां व्रजेत्^८ ॥ २०० ॥

ॐ नमो रुद्राय दंष्ट्रोक्ताय^९ विघ्ननाशाय^{१०} दिशं रक्ष
रक्ष विदिशं रक्ष रक्ष रुद्रो विघ्नापयति^{११} हुं फट् स्वाहा ॥

॥ इति दिग्बन्धनमन्त्रः^{१२} ॥

ॐ नमो भगवते रुद्राय त्रिशूलहस्ताय^{१३} अमृतोद्भवाय^{१४}
रक्ष रक्ष हुं फट् स्वाहा ॥

॥ इति पानमन्त्रः^{१५} ॥

अथातः संप्रवक्ष्यामि कर्त्तरीरसबन्धनम्^{१६} ॥ २०१ ॥

- (1) M reads अयं तु. [Here अयं refers to रसः.] (2) M reads लोहान्यष्टी.
(3) D reads तद्भवे तु. M reads तत्र सन्, which is incorrect.
(4) चतुःषष्ट्यशतो पिण्डे, an incorrect variant in D and M. K reads पिण्ड.
(5) D reads द्विगुणं तु. (6) M has दशसंकलिका, which is incorrect.
(7) D reads रसे ततः. K reads रसेन तु. M reads न संशयः.
(8) K has चाट्टश्रितां. M has व्रजेत्, which is gram. incorrect.
(9) M reads दंष्ट्रोक्ताय, which is incorrect. (10) M reads विघ्ननाशाय, which is gram. incorrect.
(11) M has आपयति.
(12) M reads दिग्बन्धनमन्त्रः. (13) M reads त्रिशूलहस्ताय.
(14) K reads अमृतोद्भव. (15) M reads परममन्त्रः. This पानमन्त्र is not found in D.
(16) B reads कर्त्तरीरसबंधनं. कर्त्तारसस्य बन्धनम्, a variant in D, which is incorrect ; since it states afterwards कर्त्तरीरसः.

असुराणां समायोगे क्रीडाविष्टेन चेतसा ।

सुदर्शनं महाचक्रं^१ प्रेरितं सुरवैरिणा^२ ॥ २०२ ॥

भालपट्टात्ततस्तस्य^३ निपेतुः^४ खेदविन्दवः ।

ते भूमौ पतिता दिव्याः^५ संज्ञाताः कर्त्तरीरसः^६ ॥ २०३ ॥

रक्षार्थं स्थापितं तत्र^७ विष्णुना च सुदर्शनम् ।

चक्रतुल्यं भ्रमत्येत^८ दायुधानि निजन्तति^९ ॥ २०४ ॥

कुर्वते गर्जितं^{१०} नादं धूमं ज्वालां^{११} विमुञ्चति ।

कर्त्तरी दृष्टिमात्रेण^{१२} तथान्या^{१३} शब्दकर्त्तरी ॥ २०५ ॥

सा स्पर्शकर्त्तरी ह्याया^{१४} कर्त्तरी धूमकर्त्तरी ।

-
- (1) सुदर्शनमहाचक्र, a variant in M. (2) D reads सुरवैरिणम्, which is incorrect. B and K read सुरवैरिणा, which is also incorrect. (3) भालपट्टात्ततस्तस्य, a variant in B, which is partly incorrect. तत्तत्त-पट्टे ते तस्य, a variant in D, which conveys no idea at all. भालपट्टात्तस्य, an incomplete charana in K. (4) M reads निर्याताः. (5) D and K read ज्ञाताः. (6) B has संज्ञात कर्त्तरीरसः, which is incorrect. संज्ञातात् कर्त्तरीरसः, a variant in D, wherein the first term is incorrect. कर्त्तरीरस-बन्धनम्, a variant in K. (7) D reads तस्य. (8) B, D and K read भ्रमत्येव. (9) तदा मुखं भिन्नां तति, an incorrect variant in D. K has सर्व्वयुद्धनिजन्तनम्. (10) B and K read गर्जनं. D reads erroneously गर्जन्नः. (11) B reads धमे ज्वाला, which is incorrect. D reads धूमज्वाला, which is incorrect. M reads महाज्वाला. (12) B reads कर्त्तरी, which is incorrect. K reads दृष्टीमात्रेण, which is incorrect. M reads दृष्टमात्रेण. (13) M reads तथान्य, which seems to be incorrect. (14) This charana and the next one are not found in D. K reads ह्याया, which appears to be incorrect.

सा^१ज्वालाकर्त्तरी चैव शक्तिधोरस्य^२ कर्त्तरी ॥ २०६ ॥
 लोकानां तु हितार्थाय घोरशक्तिर्व्यवस्थिता^३ ।
 सरूपा महाघोरा असिद्धानां तु छेदिनी^४ ॥ २०७ ॥
 तस्याः चेत्त्रं यदा गच्छेत्^५ अघोरास्त्रं जपेत्तदा^६ ।
 पुनर्घोरं^७ न्यसेत्तत्र अथास्त्रं विन्यसेद्बुधः^८ ॥ २०८ ॥
 शतुलोमविलोमेन देहेऽधिष्ठाप्य^९ कर्त्तरीम् ।
 सुद्रया सुद्रयेत्तां तु^{१०} अघोरास्त्रेण योजिताम्^{११} ॥ २०९ ॥
 दीपिनाराधयेत्तां तु^{१२} स्तम्भयेद्भूपनेन च^{१३} ।

-
- (1) D reads स. (2) B reads सत्सघोरस्य, which is incorrect. D and M read शक्तिघोरस्य, which seems to be incorrect. (3) B reads घोर शक्तिः. D reads घोरशक्ति (without विसर्ग). Both are incorrect. (4) D reads छेदिनी. (5) B reads तस्य चेत्त्रं, which is incorrect. तस्य चेत्त्रं यदा गच्छेत्, a variant in M, which is partly incorrect. (6) दशरात्रं तदा जपेत्, a variant in D. अघोरास्त्रं तदा जपेत्, a variant in K. M reads जपेत्तथा, which is partly incorrect. (7) D reads पुनर्घोरां. (8) यथास्त्रं विन्यसेद्बुधः, a variant in D, which is partly incorrect. (9) देहे जाधिष्ठाप, an incorrect reading in D (10) D has सुद्रय सुद्रयेत्तेन, which has no sense. K has सुद्रया सुद्रयेत्तं तु, which is partly correct. (11) M reads योजितः. (12) B reads स्तितेन, which is incorrect. दीपेन नाराधयेत्तं तु, a variant in D. M reads दीपेन. (13) D and K read तु instead of च. B reads स्तम्भयेद्भूपनेन तु. M reads संभवेद्दीपनेन च. We suppose that, भूपनेन is the proper word here, for in worshipping a deity दीप and धूप are necessary.

विष्टरा^१मुद्रया तां तु स्थानयोगं नियोजयेत्^२ ॥ २१० ॥

कञ्चुकी तु शिला क्रान्ता^३ कुमारी वञ्चकन्दकम्^४ ।

योषिद्रक्तं गवां मूवं^५ तिलकः सर्व्ववय्वक्त^६ ॥ २११ ॥

अथातः संप्रवक्ष्यामि विषोद^७रसवन्धनम् ॥ २१२ ॥

विषोदकं विषसमं घृतवच्च घृतोदकम्^८ ।

सितपीतादिवर्णाब्धं^९ तच्च देवि रमोत्तमम् ॥ २१३ ॥

तत्र गत्वा वनोद्देशे^{१०} स्मरेद्भोरसहस्रकम्^{११} ।

केशः क्षिप्ताः स्फुटन्त्यस्मिन्^{१२} ब्राह्म^{१३}च्छाया न दृश्यते ॥ २१४ ॥

(1) B reads निष्टरा. K reads निष्टया. M reads निष्टुरा. (2)

स्थानयोगिन योजयेत्, a variant in D. K has an incomplete charaṇa स्था योजयेत्. (3) B reads कुञ्चुके, which is incorrect. M reads कुन्दिका क्रान्ता.

(4) D reads कञ्चकन्दकम्. (5) योषिद्रक्तं तु गोरक्त, a variant in B. योषिद्रक्तचन्द्रोदकं, a variant in M. (6) In B we have

this absurd reading—सर्देन मंथये देवो देहलोहचैवौघांतो रसवन्धनं. Here ends the 12th Paṭala of the MS. B. व्याख्या स्याद्रसवन्धनम्, a variant in M.

(7) D reads विषोदकदस्य वन्धनम्, which seems to be incorrect. K reads विषोदकरसवन्धनम्, wherein क is redundant. (8) This hemistich is not found in M.

(9) सौम्यान्नादिवर्णैर्बन्धं, an incorrect variant in D. K reads वर्णापि, which is incorrect. (10) D reads ततो

द्देशं. K reads वनोद्देशं, which is incorrect. M reads भवेद्देशं, which is also incorrect. (11) कश्च स्तोत्रं सहस्रकं, a variant in D. स्मरेद्भोरं सहस्रकं, an incorrect variant in K.

(12) D reads केशः क्षिप्रः. K reads केशाः क्षिप्ताः स्फुटन्त्यस्मिन्, which is incorrect. M reads केशक्षिप्ताः स्फुटन्त्यस्मिन्, which is also incorrect. (13) M reads नाव.

तैलञ्च गोलकाकारं^१ घृतञ्चैव विसर्पति ।

गन्धकस्य हरेद्वन्धं^२ लवणास्त्रञ्च जायते^३ ॥ २१५ ॥

आम्ना पालाशपत्रेण^४ कटुकालावुके^५ क्षिपेत् ।

विषोदकं गन्धकं च हरवीजञ्च तत्समम् ॥ २१६ ॥

अजाक्षीरेण पिष्ट्वा तु^६ शुक्लपत्राणि^७ लेपयेत् ।

तत् पुटेन च^८ देवेशि सिन्दूरारुणसन्निभम् ।

शतांशिनैव देवेशि^९ सर्व्वलोहानि वेधयेत्^{१०} ॥ २१७ ॥

अनेन विधिना देवि नागः^{११} सिन्दूरतां व्रजेत्^{१२} ।

सहस्रांशिन तस्यैवं^{१३} तारं वेधं प्रदापयेत्^{१४} ॥ २१८ ॥

- (1) D has गोपालकाकार, which is absurd. M has गोलकार, which is incorrect. (2) D reads हरेद्वन्ध, which is an error of the scribe. (3) लवणास्त्र जायते, an incomplete variant in D. लवण...सलायते, an incomplete variant in K. लवण कलिनायते, a variant in M. [लवणा + अस्त्रञ्च, लवणा = लवण.] (4) आम्ना पाटलाशपत्रेण, a variant in D, which is not intelligible. तत् जाला फलसात्रेण, a variant in M. (5) D reads कटुकालावक, which seems to be incorrect. K reads कटुकालावुके. (6) अजाक्षीरे गारुड्यानु, a variant in D, which is unintelligible. M reads अजाक्षीरेण. (7) D reads पात्राणि, which is incorrect. (8) D reads तत् पुटेनाद्य. K reads तत् पुटेनैव. (9) शतेन वै शिवे सर्व, a variant in D. M reads शतांशिन तु. (10) लोहानि वेधयेद्वन्धुतम्, a variant in D. (11) M reads नागं. (12) K reads सिधुरतां. M reads हज्जत्. Both are incorrect. (13) M reads तस्यैव. (14) तारवेधं प्रजापयेत्, an incorrect variant in D. K reads तारे. M reads तारवेध.

रक्तं पीतं^१ तथा कृष्णमुत्तरोत्तरकार्थ्यकृतम् ॥ २१८ ॥
 त्रिपलं कान्तपात्रे वा^२ पात्रेऽलावुमनेऽपि वा^३ ।
 गृहीत्वा पूर्ववत् पत्रैः^४ पालाशैर्वैष्टयेदद्भिः^५ ॥ २२० ॥
 स्थापयेद्धान्यराशौ तु^६ दिवसानेकविंशतिम्^७ ।
 महिषी^८ क्षीरमध्ये तु बिन्दुमेकान्तु साधयेत्^९ ॥ २२१ ॥
 पायसं भक्षयेद्यस्तु^{१०} मध्वाज्येन तु संयुतम्^{११} ।
 यावच्चूर्णपलं^{१२} देवि जीवेत्तद्विन्दुसंख्यया^{१३} ॥ २२२ ॥
 लाङ्गलो गृह्णधूमश्च^{१४} सिन्दूरं^{१५} रजनोदयम् ।

-
- (१) M reads रक्तपित्त, which is absurd. (2) D and K read त्रिपलम्. M reads कान्तपात्रेन. (3) पात्रे लावुमने तथा, a variant in D. K reads erroneously यवोलङ्घुमने तथा. (4) D reads मन्त्रैः. M reads पात्रैः, which is incorrect. (5) पालाशैर्वैष्टयेदद्भिः, an incorrect variant in D. M reads पालाशैरप्यैष्टयेत्, which has no clear sense. (6) M reads धान्यमध्ये तु. (7) दिवसानेकविंशतिः, an incorrect variant in K. M reads विंशति, which is incorrect. (8) D reads सुहृद्. (9) D reads पाचयेत्. (10) भक्षयेद्यस्तु स पयः, a variant in M. (11) पचया न समायुतम्, a variant in D. यवे...यान्तसंयुत, an incomplete reading in K. (12) D reads यावच्चूर्णं पल, which is not correct. (13) यावद्विन्दुसंख्यया, a variant in D. यावद्विन्दुसंख्याया, a variant in K. which is unintelligible. जीवेत्तद्विन्दुसंख्याया, a variant in M, which is partly correct. (14) D and M read गृह्णधूमश्च, which is not correct. (15) K reads सिन्दूरं.

मेघशृङ्गीं च शृङ्गीं च^१ कृष्णोन्मत्तं च मारकम्^२ ।

सवीजं^३ सूतकञ्चैव विषतोयेन मर्दितम्^४ ।

विषतोयेन मेधावी^५ सप्तवारांश्च^६ भावयेत् ॥ २२३ ॥

अथवा भावयेत् तत्तु^७ यावच्चूर्णं तु तद्भावेत् ।

तेन नागं प्रतिवाप्य^८ षोडशंशिन^९ संभवेत् ॥ २२४ ॥

मूषाख्ये वेणुयन्त्रे च^{१०} त्रिवारमपि^{११} भावयेत् ।

धूमं परिहरेत्तस्य अङ्गव्याधिकरं परम् ॥ २२५ ॥

स्थापयेन्नागसिन्दूरं^{१२} पात्रेऽलावुमये ततः^{१३} ।

- (१) मेघशृङ्गीं च शृङ्गीं च, a variant in D. मेघशृङ्गं च शृङ्गीं च, a variant in K. मेघशृङ्गिच शृङ्गिच, a variant in M. (2) K has an incomplete charaṇa —कृष्णो च...च मारकम्. M has कृष्णोन्मत्ताय मारकम्. (3) D reads सूवीजं. (4) विषतोये विमर्दित, a variant in D. M reads मर्दयेत्. (5) K reads erroneously मेधा. M also reads incorrectly मेधावि. (6) All the texts read सप्तवाराणि, which is gram. inc. (7) D and M read तं तु, which is not correct. (8) तेन वा प्रतिवाप्य, an incorrect and incomplete charaṇa in D. K and M read प्रतिवाप्य which destroys the metre. (9) K has षोडशंशिन...संभवेत्, which is both incorrect and incomplete. (10) सूतं विमर्दयन् मन्थानि, a variant in D. मूषाख्यं वेणु...च, an incomplete variant in K. मूषाख्ये वेणुयन्त्राय च, an incorrect variant in M. (11) D reads चारं तु, which is an error of the scribe. K has त्रिवारं वाराणि. M has त्रिवारं वाराणि. Both are incorrect. (12) K reads भागसिन्दूरं. M has an incomplete charaṇa स्थापये... (13) पात्रे संवृण्वे च, a variant in D. पात्रेऽलावुमये च, a variant in K. M has an incomplete charaṇa —सवमये ततः.

तच्चूर्णं तु शताग्निं तारताम्राणि वेधयेत् ॥ २२६ ॥
 विषपानीयमादाय^१ यवागौ^२ वर्त्तितं भुभम् ।
 निषिक्तं^३ तच्च वर्त्तेऽयं^४ तारं भवति शोभनम् ॥ २२७ ॥
 विषपानीयमादाय प्रक्षिपेच्च रसोत्तमे ।
 कुनटी-गन्धपाषाण-विषटङ्कण-लाङ्गलि^५ ।
 नष्टपिष्टीकृतं खल्ले^६ तारपत्राणि लेपयेत् ।
 अश्वसूषा^७गतं धातं निर्वीजं^८ कनकं भवेत् ॥ २२८ ॥
 ॥ ॐ श्रीनीलकण्ठाय ठठः^९ ॥ अस्यायुतं जपेत्^{१०} ॥

॥ इति विषोदकग्रहणमन्त्रः^{११} ॥

[विषट्कणविधिं वक्ष्ये समाहितमनाः शृणु ॥ २२९ ॥^{१२}

- (1) This hemistich and the next five are not found in M. (2) D reads यावागौ. K reads यवगौ. [यवागौ should be यवाग्वाग्.] (3) D reads निषिक्तं. K reads निषिक्तं. Both are incorrect. (4) D reads वर्त्तेऽयं. K reads वर्त्तोयं. (5) M reads लाङ्गली. (6) D reads नष्टपिष्टकृतं खल्ले. (7) M reads अश्वसूषा, which is incorrect. (8) D reads नजीब, which is not correct. (9) D has ॐ नील-कण्ठाय ठठः. M has ॐ चं ह्रीं नीलकण्ठाय ठठः. (10) D has अस्त्र प्रयुतं जपेत्. K has अस्यायुतं जपतः. M has अस्त्र मन्त्रस्यायुतं जपं, which is incorrect. (11) विषोदकाग्रहणमन्त्र, a variant in D. अयं विषोदक...मन्त्र, a variant in K. इदं विषग्रहणमन्त्र, a variant in M. (12) This विषट्कणविधि is not found in M. [It seems to be an interpolation ; since it is not proper to resume औषधिक्रिया in the section of उदकक्रिया.]

गन्धमाचीकदरदं^१ कुनव्या^२ रससंयुतम् ।
 विषट्ण^३समायुक्तं मातुलुङ्गाक्त^४मर्दितम् ॥ २३० ॥
 एतत् कल्कं पलमात्रं^५ चौषध्या लेपनं कुरु ।
 निर्यासे^६ तु पुटं कुर्याच्चिवारं हेम शोभनम्^७ ॥ २३१ ॥
 सञ्जीवनी^८जलस्थाय विधिं वक्ष्यामि पार्वति ॥ २३२ ॥
 शृङ्गेणाराधितो देवि प्रागहं^{१०} सुरवन्दिते ।
 दानवानां हितार्थाय मृतानां देवसङ्करे ॥ २३३ ॥
 मया संजीवनी विद्या^{११} दत्ता चोदकरूपिणी^{१२} ।
 तथा संजीविता दैव्या^{१३} ये मृता देवसङ्करे^{१४} ॥ २३४ ॥

- (1) गन्धमाचीकदरदं, a variant in D, wherein the middle term is incorrect. (2) D reads कुमधा. K reads कुनधा. Both of these texts are incorrect. (3) D reads विषवय. (4) K reads मातु लिंगाक्ष. (5) D reads कल्कतलेमात्र. K reads एतत्कल्कं र. . मात्र. which is incomplete. (6) K reads निर्जने. (7) D reads हेमशोभनम्. (8) This विषट्णविधि ought to have been placed after श्वेतगुग्गुविधि, i.e. after the śloka 188. But as all the texts except M placed it here, we are compelled to follow them only putting it within brackets. (9) D reads erroneously सञ्चिनी. M reads संजीविनी. After the end of this विधि and before the commencement of उषोदकविधि we find in K—संजीवनजल-कल्पः and not संजीवनीजलविधिः. (10) D reads योगेहं. (11) मायासंजीविनी विद्या, a variant in D. M reads सञ्जीविनी. (12) D reads चोदकतर्पणी. K reads चोदाररूपिणी. M reads बोधकरूपिणी. (13) तथा संजीविनी दैव्या, an incorrect variant in D. तथा सञ्जीवा दैव्या, an incorrect variant in M. (14) M reads देवसङ्कमे, which seems to be incorrect.

निक्षिप्ता मर्त्यलोके सा^१ सम्यक् ते^२ कथयाम्यहम् ॥ २३५ ॥
 अस्ति मर्त्ये महापुण्या^३ पवित्रा दक्षिणापथे^४ ।
 नदी गोदावरी नाम प्रसिद्धा जाङ्गवी यथा^५ ॥ २३६ ॥
 दक्षिणे च तटे^६ तस्याः कदलीनगरं परम्^७ ।
 तस्य दक्षिणतः शैलः सर्व्वलोकेषु विद्युतः ॥ २३७ ॥
 नाम्ना कृष्णगिरिश्चेति^८ दृश्यते सर्व्वमङ्गले^९ ।
 सुप्रसिद्धाश्विका नाम ग्राम^{१०}स्तस्यास्ति सन्निधौ ॥ २३८ ॥
 तत्राप्युदक^{११}मालोक्य परोक्षे^{१२} सुरार्चिंते ॥ २३९ ॥
 गृहीत्वा शुष्कवंशं तु^{१३} क्षिपेत्तोयस्य मध्यतः ।
 जायते हरितं स्निग्ध^{१४}महोरात्रेण निश्चितम्^{१५} ।

-
- (१) निर्जिता मर्त्यलोके सा, a variant in D, which is incorrect. (2) D reads सम्यक्तां, which is incorrect. (3) D has an incorrect reading—साहपुण्या. (4) D reads दक्षिणामये, which is incorrect. (5) D has यथा, which is not correct. (6) M reads तथा. (7) कदलीनगरं परम्, a variant in D. K reads वरं. M reads उत्पलीनगरं परम्. (8) D has कृष्ण गौरीश्चेति, which is incorrect. (9) D reads सर्व्वमङ्गलम्. K reads सर्व्वमङ्गलः. (10) This word is wanting in D. (11) D reads तत्राप्युदक, which is not accurate. (12) M has an incomplete reading—परौत. (13) M reads शुष्कवन्शम्, which is not appropriate here. M reads गृहीत्वा, which is not universally correct. (14) K reads हरितस्निग्धः. (15) महोरात्रौ निश्चितम्, an incorrect variant in D. K reads निश्चितम्. The term is सिक्ता and not निश्चितम्, though the latter is proper here.

सुख्यङ्कुरपत्राणि^१ दृश्यते तन्मनोहरम्^२ ॥ २४० ॥

बलिपुष्पोपहारेण^३ ततो देवी^४ समर्चयेत् ।

चेत्राधिपं गणेशञ्च चण्डयोगीश्वरं तथा^५ ॥ २४१ ॥

तस्य मन्त्रं प्रवक्ष्यामि त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् ॥ २४२ ॥^६

ॐ चण्डाय^७ पिनाकिने शूलहस्ताय ॐ दिशां बन्धय^८

विदिशां बन्धय ठठः ॥

तिलाञ्च तण्डुलाञ्चैव^९ मन्त्रेणानेन सर्षपान् ।

सप्ताभिमन्त्रितान्^{१०} कृत्वा साधको दिक्षु निक्षिपेत्^{११} ॥ २४३ ॥

कटुकालावुके तोयं^{१२} कृतरक्षं समाहितः^{१३} ।

- (1) भवशंकरपत्राणि, a variant in D, which has no clear sense. भवशंकरपत्राणि, a variant in K. (2) D and K read सुखमोहरम्. (3) D reads पूजोपहारेण. K reads पुष्पोपहारेण. (4) D has देवं, whereas all other texts have देवी. (5) चन्द्र योगीश्वरौ तथा, a variant in D. चण्डो योगेश्वरौ तथा, a variant in K. Both are incorrect. चण्डयोगेश्वरैः सह, a variant in M. (6) This hemistich is not found in D and M. (7) D reads चन्द्राय. M reads चन्द्र, which is incorrect. (8) D and K read बन्धय, which is not correct. The remaining portion is not found in M. (9) M reads तण्डुलान् वाच. (10) All the texts read अभिमन्त्रितं; but as the nouns (तिल, तण्डुल & सर्षप) are all in masculine gender, we ought to have the adjective अभिमन्त्रितान्. (11) K reads निक्षिपेत्. M reads विक्षिपेत्. (12) कटुकालावुकी, a variant in D. कटुकालावुकीयं, a variant in M. The sense of these texts is not clear. (13) D has कृतरक्षसमोहितः. K has कृतरक्षः सुसमाहितः. M has कृतरक्षसमाहितम्. All the texts seem to be incorrect.

मृहीत्वा तत्प्रयत्नेन^१ निजस्थानं समाश्रयेत् ॥ २४४ ॥

॥ ॐ नमोऽमृतेऽमृतरूपिणि^२ अमृतं मे^३ कुरु कुरु एवं
रुद्र आज्ञापयति^४ स्वाहा ॥

सप्ताभिमन्त्रितं कृत्वः मन्त्रेणानेन तज्जलम्^५ ।

दिनमेकं तथा सूतं स्वर्णमाषडयान्वितम्^६ ।

मर्हयेत्तेन तोयेन पिबेत्तत्तु^७ विचक्षणः ॥ २४५ ॥

एकविंशतिरात्रेण^८ क्षीराहारोऽथ यत्नतः^९ ।

जीवेत् कल्पायुतं साग्नं^{१०} कामरूपो महाबलः ॥ २४६ ॥

योजनानां^{११} शतं गत्वा पुनरेव^{१२} निवर्त्तते ।

अवध्यः सर्वभूतानां स्वेच्छाचारः^{१३} स खेचरः ॥ २४७ ॥

कनकं पारदं व्योम सममेकत्र योजयेत् ।

मर्हयेत्तेन तोयेन सप्तवारं तु स्वेदयेत्^{१४} ॥ २४८ ॥

- (1) संगत्वा तत् प्रयत्नेन, a variant in D. M reads मृहीत्वा. (2) P reads रूपिणी, which is gram. incorrect. K reads तर्पिणि. M has नमो-मृतविन्दुरूपिणी, which is incorrect. (3) मे is not found in D. M reads आश्रितं. (4) D reads incorrectly रुद्राज्ञापयति. M reads रुद्रो जापयति. (5) D reads मज्जलम्, which is an error of the scribe. (6) स्वर्णं यावद्वयान्वितम्, a variant in D, wherein the second term is incorrect. K reads स्वर्णं माषडयान्वितं. (7) D reads तं तु. K reads पवित्रं तु, which seems to be incorrect. (8) M reads रात्रे तु. (9) D has क्षीराहारो प्रयत्नतः. K has क्षीराहारो प्रयत्नतः. Both are partly incorrect. (10) M reads सौम्यः. (11) M reads योजनानि. (12) D reads पुनरेव. (13) K reads erroneously स्लोचारी. M reads स्वेच्छा-चारः. (14) सप्ताहं स्वेदयेत्त, a variant in M

स रसः सर्वलोहानि षष्ठ्येन तु वेधयेत्^१ ॥ २४९ ॥
 अथवा तं रसं दिव्यं मधुना सह भक्षयेत्^२ ।
 मासमात्रप्रयोगेन^३ जीवेद्ब्रह्मदिनायुतम्^४ ॥ २५० ॥
 तस्य मूत्रमलस्त्रेदैः^५ शुल्बं भवति काष्ठनम् ॥ २५१ ॥
 निर्वाते^६ तोयमादाय अञ्जलि^७ चितयं पिबेत् ।
 पीतमात्रे भवेन्मूर्च्छा स्वास्थ्यं स्यात् प्रहरत्रयात्^८ ॥ २५२ ॥
 एकविंशद्दिनान्येवं^९ क्षीराहारो भवेत्ततः ।
 षष्ठवर्षाकृतिः प्राज्ञः^{१०} कामरूपो महाबलः ॥ २५३ ॥^{११}
 पश्येच्छिद्रां महीं सर्व्वा^{१२} सप्त^{१३} पातालसंयुताम् ।
 अवध्यो देवदैत्यानां^{१४} कल्पायुश्च प्रजायते ॥ २५४ ॥

- (१) षष्ठांशेन सुवेधयेत्, an incorrect reading in D. (२) M has this hemistich in an irregular manner—तं रसं दिव्यं मधुना सममेकत्र योजयेत्, repeating the second charana of the २४८th. śloka. (३) M reads मासमात्रप्रयोगेन, which is incorrect. (४) K reads ब्रह्मदिनायुतं. M reads erroneously ब्रह्मवादिना. (५) K has तस्य मूत्रमलैः स्त्रेदैः. M has त्रैदैः, which is incorrect. (६) K has only निवा. (७) K reads अञ्जलौ, which is incorrect. (८) स्वस्थं स्यात् प्रहरत्रये, an incorrect reading in D. त्रयस स्यात् प्रहरत्रयम्, a variant in M, wherein the first term is incorrect. (९) D reads erroneously एकविंशद्दिनान्येवं. (१०) D reads बालो instead of प्राज्ञः. M reads बाल instead of षष्ठ. (११) After this śloka, we find in D only the २४७th śloka repeated. Hence we have not adopted it. (१२) K has an incomplete charana पश्यं ...द्रा महीं सर्वा. (१३) K reads सर्व instead of सप्त. (१४) D has देवदैत्यानां, which is not correct. M has देवतैर्वापि.

अथवीदक^१मादाय पारदश्च^२ मनःशिलाम् ।
 मर्हयेत् खल्लपाषाणे^३ नष्टपिष्टं भवेत्ततः ॥ २५५ ॥
 खेदयेत् सप्तरात्रं तु त्रिलोहेन च वेष्टयेत् ॥ २५६ ॥
 अन्तर्धानं क्षणाद्गच्छेत् विद्याधरपतिर्भवेत्^४ ।
 सिद्धकन्याशतव्रतो^५ यावत् कल्पान् चतुर्दश^६ ॥ २५७ ॥
 दिनेषु तेषु सत्त्वेषु दद्याच्छाख्योदनं घृतम् ।
 पयसा च समायुक्तं नित्यमेवं तु^७ कारयेत् ॥ २५८ ॥
 उष्णोदकविधिं वक्ष्ये समाहितमनाः शृणु ।
 पश्येदुष्णोदकं^८ यत्र वासं तत्रैव कारयेत् ॥ २५९ ॥
 अस्ति गोदावरी नाम महाराष्ट्रे^९तिविश्रुता ।
 तस्या उत्तरभागे तु सद्माद्रिः पुण्यपर्वतः^{१०} ॥ २६० ॥

- (1) D reads अथ वीदक. (2) D reads मारीचं तु. (3) The word खल्ल is not found in D. All other texts read खल्ल. (4) विद्याधरपतिर्भवेत्, a variant in D. विद्याधरपतिर्भवेत्, a variant in K. (5) D reads प्रालव्रतो. (6) D and K read कल्पचतुर्दश. (7) M reads सत्त्वेषु. After this charana we find the following three hemistichs in K only, which we have not adopted on account of their erroneousousness and redundancy. They are as follow:—ते सर्वे पुष्पास्तस्य दर्शनाय गन्धितः । ताः कनाय सत दद्युः सिद्धकामो भवेन्नरः । वलीपलितगिम्मेक्तो जीवेशं दार्कतारक । इति विषोदकसंजीवनजलकल्पः । (8) M has भवत्युष्णोदकं. (9) D reads सद्माद्रिश्चे. This hemistich and the following seven ones are not found in M. (10) D has सद्माद्री पुण्यपर्वतः, wherein the first word is incorrect. K has सद्माद्रिः पुण्यपावनः, wherein also the first word is incorrect.

तत्र मातापुरं^१ नाम प्रसिद्धं देवतागृहम् ।
 तस्मादुत्तरतो देवि कम्पास्थं नगरं^२ परम् ॥ २६१ ॥
 तत्र कम्पेश्वरो देव^३स्तत्रास्थुणोदकं^४ ध्रुवम् ।
 प्रणीताख्या^५ नदी तत्र स्नात्वा वै साधकोत्तमः ।
 पश्चादुणोदके कुण्डे विधिं कुर्याद्यथोदितः^६ ॥ २६२ ॥
 शर्व्वरीमुषितस्तत्र^७ धनवांश्च^८ दिने दिने ।
 भक्षयेन्मासमात्रं तु जीवेद्द्वर्षशताष्टकम्^९ ॥ २६३ ॥
 वर्षमेकं प्रयुञ्जीत^{१०} जीवेद्द्वर्षायुतं सुखी^{११} ।
 बलीपलितनिर्मलौ भोगी चैव पुरन्दरः^{१२} ॥ २६४ ॥

-
- (1) D reads मातापुरी. (2) D reads नागरं, which seems to be incorrect. (3) Both D and K read देवो, which is gram. inc. (4) तत्रास्थुणोदकं is the reading in D. (5) D reads प्रणीताक्षा, which seems to be incorrect. (6) D reads यथेरितः. (7) सर्व्वरीमुषिते तत्र, a variant in D. शर्व्वरीभूषिता तत्र, a variant in K. सर्व्वरीमुषितां तत्र, a variant in M. None of the readings is perfectly correct. (8) D reads धनं काशित्. K reads शृणकांश्च. Both are inc. M leaves a blank space here. (9) M reads वर्षसमाष्टकम्, which seems to be an error of the scribe. (10) K reads only प्रयु' and omits जौत. (11) This charana and the next three are not found in M. (12) भावी च क्षत्रधेतवः, a variant in D. After this we have एकगुणेन स्तेन &c., (9th śloka), which occurs in the beginning of the fourteenth Paṭala. Hence the MS. D is wanting the remaining portion of this twelfth Paṭala and the whole of the thirteenth Paṭala, as well as the first eight ślokas of the fourteenth Paṭala.

वर्षमेकं पिबेत्तोयं^१ जीवेच्चन्द्रार्कतारकम् ।
 तस्य सूत्रपुरीषेण^२ शुल्वं भवति काञ्चनम् ॥ २६५ ॥
 उष्णोदकञ्च काशीसं^३ गन्धपाषाणसंयुतम् ।
 चतुर्थीशेन रसकं दशभागं विनिर्लिपेत्^४ ॥ २६६ ॥
 शुल्वञ्च मर्हयेत् सख्यं नष्टपिष्टं क्षणेन तं^५ ।
 तेन लेपितमात्रेण शुल्वं भवति काञ्चनम् ॥ २६७ ॥
 निषिक्तं तेन तोयेन प्रतिवापं ददेद्बुधः^६ ।
 शुल्वञ्च जायते हेम तरुणादित्यवर्चसम्^७ ॥ २६८ ॥
 तज्जलेन निषिक्तञ्च हेम वीजार्थसंयुतम्^८ ।
 तारं चानेन मार्गेण^९ निषिक्तं हेमतां व्रजेत्^{१०} ॥ २६९ ॥
 उष्णोदकेन भस्मात् तिलपिष्टं^{११} च भक्षयेत् ।
 मासद्वयप्रयोगेण^{१२} जीवेद्दशशततुल्यम् ॥ २७० ॥
 रसगन्धाश्मरसकं^{१३} तुल्यं^{१४} दरदमाक्षिकम्^{१५} ।

- (1) This charana is not found in M. (2) M reads सूत्रपुरीषाभ्यां.
 (3) K reads काशीस. (4) K reads विनिर्लिपेत्. (5) K reads
 चयेण तु. (6) ददेत् is an ungrammatical term. दद्यात् is the pro-
 per one. (7) तत्क्षणादित्यवर्चसम्, a variant in M. (8) This
 hemistich is not found in M. (9) K reads erroneously मार्गं.
 (10) M reads व्रजेत्, which is incorrect. (11) K reads तिलमुष्टिं.
 (12) M has मासद्वयप्रयोगात्, which is incorrect. (13) रसकस्या-
 रसकं, a variant in M. (14) K reads तुल्य. (15) K reads
 माक्षिका, which is incorrect.

याम^१मुष्णाभसा वृष्टं तारपत्राणि लेपयेत् ॥ २७१ ॥
 दिवारं तु धमेदेवि^२ स्याच्चतुर्दशवर्णकम् ।
 क्रमेणानेन देवेशि शुक्लं षोडशवर्णकम् ॥ २७२ ॥
 एकैकं हेमतारांशं द्वन्द्वं^३ कान्ताभ्रयोः पृथक् ।
 उष्णोदकेन संमर्द्य^४ धमनात् खोटतां व्रजेत्^५ ॥ २७३ ॥
 तन्मुखे धारयेन्नासं^६ पञ्चकायो भवेन्नरः ।
 तच्चूर्णं यवमात्रं तु^७ भक्षयेन्नाधुसर्पिणा^८ ।
 यावत् फलं तस्य मलैः^९ शुक्लं भवति काञ्चनम् ॥ २७४ ॥
 उष्णोदपाचितान् खादेत्^{१०} कुलत्यान् चीरपो^{११} भवेत् ।
 स्नानमुष्णाभसा कुर्यात् वर्षाद्वर्षशतायुषम्^{१२} ॥ २७५ ॥
 चीरमुष्णोदकं कायं^{१३} त्रिफलायाश्च पाचयेत्^{१४} ।

-
- (1) M reads याम, which seems to be incorrect. (2) M has
 विशास्य तु भवेदेवि. (3) K reads द्वयं. (4) M reads संमर्द्यात्.
 (5) B (which resumes from this verse) reads नयेत्. K reads खोटतां,
 which is incorrect. M reads खोटतां नयेत्, which is partly correct.
 (6) B reads erroneously तन्मुखधारयेन्नास. (7) K has पञ्चमात्रं तु.
 M has तच्च instead of तच्चूर्णं. (8) M reads मधुना सह. (9) K
 reads यावत् फलं तस्य मलैः, which is incomplete. M reads यावत् फलं तस्य फलैः.
 (10) उष्णोदकपचितान् भूतं, a variant in B, which has no clear sense.
 उष्णोदयोचितान् is the reading in K, which is partly incorrect. M reads
 उष्णोदपाचितान्, which is incorrect. (11) B and K read चीरपो,
 which is an error of the scribe. K reads कुलतां, which is incorrect. M
 reads कुलत्यान्. (12) K reads शतायुषी. (13) चीरमुष्णोदकायं,
 an incorrect variant in M. (14) K reads पाचनं.

पायसं कान्तपात्रे तन्मासमेकन्तु भक्षयेत्^१ ।

भुक्त्वा जीवेत् शतकल्पं^२ वैष्णवायु^३र्भवेत्परः ॥ २७६ ॥

अतः परं प्रवक्ष्यामि शैलोदकविधिं प्रिये ।

कर्दमापो महीशैलं^४ शिलञ्चेति^५ चतुर्विधम् ॥ २७७ ॥

कानिचित् क्षणवेधोनि दिनवेधोनि कानिचित् ।

पक्षमासादिषण्मास^६-वेधनानि^७ महीतले ॥ २७८ ॥

क्षिप्तं यदा^८ भवेत् काष्ठं शैलीभूतं च^९ दृश्यते ।

वहिरन्तश्च देवेशि^{१०} वेधकं तत् प्रकीर्तितम् ॥ २७९ ॥

हिङ्गुलं हरितालञ्च गन्धकञ्च मनःशिला ।

एषां गन्धापहारं यत्^{११} कुरुते तंश्च वेधकम्^{१२} ॥ २८० ॥

गन्धकं तालकञ्चैव तोयपूर्णे घटे क्षिपेत् ।^{१३}

-
- (१) मासमात्र तु is the reading in K. मासे सुक्ता महायुषः is the reading in M. (२) B has जीवेद्वंशत कल्पः. This charana and the next one are not found in M. (३) B reads विष्णवायु, which is incorrect. K reads विष्टवायु, which is also incorrect. After this śloka we find in K only—इति उष्णोदककल्पः । अथ शैलोदककल्पः । (४) B reads महाशैलं. K reads कर्दमा...महीशैलः, which is incomplete. M reads कर्दमापो मही-शैल. It is called afterwards महीशैल. (see verse 286). (५) B and K read शैलञ्चेति. (६) पक्षमासादिषण्मासा, a variant in K. (७) K reads वेधकानि. (८) K reads क्षिप्त, which is incorrect. M reads यथा, which is also incorrect. (९) K reads तु. (१०) M reads erroneously देवेशी. (११) K reads तु. (१२) B reads कुरुते च वेधक, which is incomplete. K reads क्षिप्तकम्. M reads erroneously तत्र वेधश्च वेधकम्. (१३) This śloka, (281) is not found in M.

यदा तद्बुद्धाकारं^१ तदा शैलोदकं भवेत् ।
 अन्यथा वेष्टकं^२ देवि तदग्राह्यं निरर्थकम् ॥ २८१ ॥
 श्रीशैले श्रीवनप्रान्ते^३ पर्यङ्गाख्ये^४ शिलातले ।
 तत्रस्थं क्षणवेधि^५ स्यात् नदीभगवतीतटे^६ ।
 एकाहे वेधकं तत्र^७ गोकर्णे तु दिनत्रयम् ॥ २८२ ॥
 भद्राङ्गे^८ दिनवेधि स्यात् त्रिखलान्ते त्रिवासरम् ।
 धारेश्वरे^९ पाक्षिकं स्यात् वर्षापुर्यान्^{१०} दिनैकतः ॥ २८३ ॥
 ब्रह्मेश्वरे मासिकं स्यात् व्याघ्रपुर्यान्तु^{११} वासरम् ।
 अघोरेशे मासिकं तु^{१२} सिंहद्वीपे^{१३} तथा पुनः ।
 दिनमेकं ब्रह्मगिरौ विन्ध्ये तु क्षणवेधकम् ॥ २८४ ॥
 वासरं माख्यवन्तेषु^{१४} क्षणवेधि शिलोदकम्^{१५} ॥ २८५ ॥

- (१) यदा तद्बुद्धाकार, an incomplete variant in B. (2) M reads वेष्टन. (वेष्टक = निर्यास). (3) B reads श्रीवने प्रान्ते. M reads श्रीशैल.
 (4) M reads पर्यङ्गाख्य. (5) All the texts read क्षणवेधौ, which is grammatically incorrect. (6) B reads नद्यां भगवतीतटे, which is incomplete. K reads नद्यां भगवतीतटे, which is incorrect. M reads अद्या भगवतीतटे, wherein the first term is unintelligible. (7) K reads एकाहं वेधयितव.
 (8) K reads तत्रस्थं. M reads चन्द्राङ्गे. (9) M reads तारेश्वरे. (10) B reads पार्यङ्गा. This charana and the next one are not found in M. (11) B reads व्याघ्रपुर्य, which is incorrect.
 (12) अघोरेशे तु मासिकं, a variant in M. (13) B reads सिंहद्वीपे.
 (14) वासर...त्यक्तं च, an incomplete variant in K. M reads माख्यवन्ते तु. (15) B and M read क्षणवेधौ तु तत्र च. K reads लक्षवेधौ शिलोदकं, wherein the first term is incorrect.

किष्किब्ध्या^१पर्वते रम्ये पम्पातीरे लृणोदकम्^२ ।
 तस्य पश्चिमतो देवि योजनद्वितये पुनः ।
 भूशैलमस्ति तत्रैव त्रिदिनं वेधि पर्वते^३ ॥ २८६ ॥
 सङ्घाचले पुरे देव्याः क्षीरक्षेत्रस्य सन्निधौ ।
 शैलोदकं कोटिवेधि दुर्जदेशेऽपि वासरम् ।
 लक्षवेधि नृसिंहस्य नगरे गोकुलाभिधे ॥ २८७ ॥^४
 अन्यत्र यत्र तत्रापि ब्रह्मविष्णुशिवाङ्गवम् ।
 अमृतं तत्र तत्रापि वज्रीकरणमुत्तमम् ॥ २८८ ॥
 तस्योत्पत्तिं प्रवक्ष्यामि यथा जानन्ति साधकाः ॥ २८९ ॥
 महीं समुद्रतटतो वराहस्य कलेवरात् ।
 यः खेदः पतितस्तस्माज्जातं शैलोदकं परम् ॥ २९० ॥
 तन्मुखे क्षणिकं जातं क्रोडदेशे^५ तु वासरम् ।
 बाहुभ्यां ब्राह्मवेधि^६ स्यात् मासवेधि तु पार्श्वयोः^७ ।
 षण्मासमपराङ्गे च^८ सर्व्वं समफलं भवेत्^९ ॥ २९१ ॥

- (१) B reads किष्किध. K reads किष्किधे. (२) B and K read लृणोदक. (३) B has वेध पार्वति, which seems to be incorrect. (४) The portion commencing from सङ्घाचले and ending in गोकुलाभिधे is found only in MS. K. (५) B reads कवदेश (probably कवुदेश). This charana is not found in M. (६) B and M read वय, which seems to be incorrect. (७) K reads स्वर्पयोः. M reads मासमेकन्. (८) B has an incomplete charana षण्मासपराङ्गे च. (९) M reads समफलञ्च तत्.

अघोरास्त्रेण तत्क्षेत्रं^१ रक्षां कृत्वा दिशां बलिम्^२ ।
 दत्त्वा लक्षं जपित्वा तु^३ गृह्णीयादमृतं परम् ॥ २८२ ॥
 गरुडैश्च वसन्तेषु हेमन्ते वा सुरार्चिते^४ ।
 आयसे ताम्रपात्रे वा^५ पात्रेऽलावुमयेऽथवा^६ ।
 शैलाम्बुपलमष्टौ तु^७ पलं क्षीरस्य निक्षिपेत् ॥ २८३ ॥
 क्षीरावशेषं संक्राय^८ त्विसप्ताहं पिबेन्नरः^९ ।
 जीवेद्दुर्घसहस्रं तु^{१०} बलीपलितवर्जितः ॥ २८४ ॥
 अथवाष्टपलं^{११} क्षीरं पलैकेनाम्बुना युतम्^{१२} ।
 क्षीरावशेषं सेवेत^{१३} पूर्वोक्तं लभते^{१४} फलम् ॥ २८५ ॥
 कुलत्याष्टगुणं^{१५} वारि पचेदष्टावशेषितम् ।
 चतुर्गुणेन तेनाज्यं^{१६} पाचयेद्भृतशेषितम्^{१७} ॥ २८६ ॥

- (१) 'अघोरास्त्रेण तत्क्षेत्रं', a variant in K. (2) K has कृत्वा दिवलिं, which is incomplete. (3) K reads जपं कृत्वा. This charana is not found in M. (4) M has सुरार्चितम्, which is incorrect. (5) अयस्त्रे ताम्रपात्रे व, an incorrect reading in M. (6) B reads erroneously पात्रे कलावुमयेऽथवा. K reads तत्क्षेत्रावुमयेऽथवा, which seems to be incorrect. (7) शैलादक पलमष्टौ, a variant in K. (8) K reads संक्रायं. कृत्वावशेषं तत्क्षेत्रं, a variant in M. (9) M reads भवेन्नरः, which is incorrect. (10) M reads वर्षसहस्राणि. (11) B and M read अथवाष्टपलं, which is incorrect. (12) All the texts read पलैकेनाम्बुमिश्रितम्, which is not gram. correct. (13) B reads erroneously सेवेनि. (14) M reads फलने, which is incorrect. (15) K reads कुलत्याष्टगुणं, which is incorrect. (16) K reads erroneously ताम्राज्यं. (17) पाचयेच्च पुनर्घृतं, a variant in K.

लिङ्गान्मधुसमोपेतं^१ विसप्ताहं वृहस्पतिः^२ ।
 मासेन शास्त्रसम्पत्तिं^३ ज्ञात्वा देवि बलाबलम्^४ ।
 हिरण्यवर्षकाकारः^५ सहस्रायुर्न संशयः^६ ॥ २८७ ॥
 अवशिष्टकुलत्वं तु^७ पादांशं मधुसर्पिषा^८ ।
 भक्षयेद्वर्षमेकन्तु^९ मासेनायुतजीवितः^{१०} ॥ २८८ ॥
 तस्मिन्वैतलेनाभ्यङ्गं मर्दनञ्चापि कारयेत्^{११} ।
 मासमेकं ततो मर्दं^{१२} देहसिद्धिं करोति च ॥ २८९ ॥
 पामाविचर्चिकादद्दु^{१३} कुष्ठानि सहसा जयेत्^{१४} ।
 बलीपलितनिर्मुक्तः सहस्रायुश्च जायते^{१५} ॥ ३०० ॥

- (1) B has लिङ्गान्मधुसमोपेतं. K has लिङ्गान्मधुसमोपेतं. M has लिङ्गान्मधु-
 समोपेतं. None of the readings is perfectly correct. (2) M reads
 विसप्ताहमर्षपतिः. (3) B has समेन सर्वसम्पत्तिः, wherein the first term
 is incorrect. We do not find this charana and the next in M. (4)
 सत्वदेवी बलं बलं, a variant in B, which seems to be incorrect. (5)
 K reads हिरण्यवर्षकाकारः. M reads हिरण्यवर्षकाकारं, which is incorrect.
 (6) K has संसायुर्न संशयः, which is incorrect. (7) K reads कूलत्वं,
 which is incorrect. (8) K has पादांशमधुसर्पिषा. M has पादांशमधु-
 सर्पिषा. (9) B and K read वर्षमेकन्तु. (10) मासेनायुतजीवितं,
 an incorrect variant in B. मासेनायुतजीवितः, a variant in K, wherein
 the last term is incorrect. (11) सर्वदेहेषु कारयेत्, a variant in B.
 K reads भक्षयं [perhaps भक्षयं] चैव कारयेत्. (12) B and K read मर्दं,
 which is gram. inc. This charana and the next one are not found
 in M. (13) M reads दन् instead of दद्दु, which is incorrect. (14)
 B reads erroneously सद्य योजयेत्. (15) K reads सहस्रायुः प्रजायते.

यः पिबेत् प्रातरुत्थाय शैलाम्बुचुलुक^१त्रयम् ।
 घग्मासात् स्यात्^२ सहस्रायुर्बलीपलितवर्जितः^३ ॥ ३०१ ॥
 अथवा सूतकं देवि वारिणा सह मईयेत् ।
 मासिनैकेन देवेशि नष्टपिष्टं भविष्यति ॥ ३०२ ॥
 मासमात्रं समग्रीयात्^४ स भवेदजरामरः^५ ॥ ३०३ ॥
 अथवा तं रसं हेम्ना^६ हेमभस्म ततो बली^७ ।
 मईयेत्तेन तोयेन धामयेत् खदिराम्बिना ॥ ३०४ ॥
 गुटिका सुन्दरी नाम^८ सर्ज्यायुधनिवारणी^९ ।
 कर्ता हर्ता स्वयं सिद्धो जीवेच्चन्द्रार्कतारकम् ॥ ३०५ ॥
 कुण्टो चाभ्रमाक्षीकं^{१०} हेम तारं तथैव च ।
 तत् सर्ज्यं पयसा क्षीरैर्मद्यं पाच्यं दिनत्रयम् ।
 मासमात्रप्रयोगेण बलीपलितवर्जितः^{११} ॥ ३०६ ॥

-
- (१) All the texts read चुलुक, which no lexicon supports. (2)
 B reads घग्माम्. स्यात् is wanting in M. (3) निर्वलीपलितय सः, a
 variant in B. K reads बलि. (4) B reads तमलीयात्, which is
 incorrect. K reads मासमात्रं तु मग्रीयात्, which is incorrect. (5)
 स भवेदजरामरः, a variant in K. (6) B has अथवा पाक्षीत रसं हेम्ना,
 which mars the metre and sense. (7) This charana and the next
 one are not found in K and M. (8) B and M read गुलिका. M
 reads erroneously सुन्दरीरौणा. (9) सर्वायुधनिवारणम्, a variant in M,
 which is not correct. K reads निवारिणी. (10) This charana
 and the next five ones are not found in K and M. After these chara-
 nas, we find in B the ślokas 302 and 303 again repeated. (11) We
 find in B the first letter मा out of the whole hemistich.

अथ तेनोदकेनैव क्षीराहं पायसं पचेत् ।
 मासमात्रप्रयोगेण बलीपलितनाशनम् ॥ ३०७ ॥
 पक्ता^१ तेनाश्रसा पथ्याः षष्टि^२ त्रीणि शतानि च ।
 मधु संयोज्य भाण्डस्थं^३ भूमौ सर्ज्यं निधापयेत् ॥ ३०८ ॥
 दिने दिने तथैकैकं भक्षयेत् प्रातरुत्थितः^४ ।
 बलीपलितनिर्मुक्तो जीवेद्वर्षसहस्रकम् ॥ ३०९ ॥
 शैलीभूतं कुलस्थं वा^५ भक्षयेन्मधुसर्पिषा^६ ।
 षण्मासेन प्राशनेन^७ जीवेद्वर्षसहस्रकम् ॥ ३१० ॥
 कुष्माण्डं मारितं कृत्वा^८ यानि कानि^९ फलानि च ।
 जले क्षिप्तानि लोहानि शैलीभूतानि^{१०} भक्षयेत् ।
 क्षीराहारश्च^{११} जीर्णान्ते वज्रकायो भवेन्नरः ॥ ३११ ॥
 तेनोदकेन संमर्द्य अभ्रकं^{१२} काथयेत् प्रिये ।

-
- (१) B reads पक्ता and पथ्या. Both of them are incorrect. (2)
 B reads षष्टी. K and M read षष्टि. Both are incorrect. (3) K
 has मधुना योज्य भाण्डस्थं, wherein the middle term is incorrect. M reads
 भाण्डस्थं, which is inaccurate. (4) M reads पुनरुत्थितः. (5) This
 śloka (310) is not found in K. M has शैलीभूत कुलस्थं वा, which is incor-
 rect. (6) M reads मधुसर्पिषम्, which is not correct. (7) B
 reads प्रवेशेन. M reads षण्मासापशनेन, which has no sense at all. (8)
 All the texts read कुष्माण्ड, which is also correct. K reads मरिचं कृत्वा,
 which is not correct. (9) K reads जातिकानि, which is incorrect.
 (10) B reads शैलीभूतानि, which is incorrect. M reads erroneously शिस्-
 तानि. (11) K reads क्षीराहारं च, which seems to be incorrect.
 (12) M has समर्द्यमभ्रकम्.

कटुत्रययुतं खादेत् जीवेद्वर्षसहस्रकम् ॥ ३१२ ॥
 अथवा रसकर्षकं तज्जलेन तु^१ मर्दयेत् ।
 इङ्गुदी^२फलमध्यस्थं तच्छैलोदकमध्यगम्^३ ।
 कालेन^४ त्रिगुणेनैव काठिन्यं तस्य जायते ॥ ३१३ ॥
 षण्मासं तन्मुखे धार्यं^५ वज्रकायं करोति च^६ ।
 दशनागसमप्राणो^७ देवैः सह च^८ मोदते ॥ ३१४ ॥
 गृहीत्वा त्रिफलं^९ तत्र शैलवारिणि निक्षिपेत्^{१०} ।
 यदा भवति तच्छैलं^{११} गृहीत्वा चूर्णयेत्ततः^{१२} ॥ ३१५ ॥
 कान्तजीर्णरसं^{१३} तेन सार्द्धं घृतं^{१४} मधुघृतम् ।
 भक्षयेद्वर्षमेकम्^{१५} ततः क्षीराशनो^{१६} भवेत् ॥ ३१६ ॥
 उदयादित्यसङ्काशो मेधावी^{१७} प्रियदर्शनः ।

-
- (1) B reads तं जलेन तु, which is incorrect. (2) M reads इङ्गुदी, which is not correct. (3) तत् शैलोदकमध्यगं, a variant in B. तत् शैलोदमध्यगम्, a variant in M. (4) K reads कालेन, which has no clear sense. (5) K reads तु मुखे. M reads धार्यं. (6) B reads तत्. (7) M has an incorrect reading यद्दशनागसमप्राणो. (8) च is wanting in B. M has देवैश्च सह मोदते. (9) M has यद्गृहीत्वा त्रिफलं, which is not perfectly correct. (10) K reads निःक्षिपेत्. (11) तदा भवति तच्छैलं, an incorrect variant in M. (12) B reads गृहीत्वा चूर्णयेत्ततः, wherein the last term is incorrect. M reads यद्गृहीत्वा, which is not perfectly correct. (13) B has कान्त जीर्ण रसं. (14) M reads घृतं, which seems to be incorrect. (15) B and K read वर्षमेकम् तु. (16) B reads erroneously क्षीराशनो. (17) K reads मेधावान्.

नीलकुक्षित^१ केशश्च जीवेच्चन्द्रार्कतारकम्^२ ॥ ३१७ ॥

पारदं हरितालं च शिला माक्षिकमेव च ।

दरदं च क्षिपं चैव सर्वमेकत्र कारयेत्^३ ॥ ३१८ ॥

मर्दयेत् खल्लपाषाणे^४ मातुलुङ्ग^५ रसेन च ।

मीलकं कारयित्वा तु^६ वारिमध्ये निधापयेत् ॥ ३१९ ॥

तेन तारं च^७ शुक्लं च काञ्चनं भवति ध्रुवम् ॥ ३२० ॥

उपयुञ्जीत मामैकं बलीपलितवर्जितः ।

सहस्रं जीवितं^८ तस्य महाबलपराक्रमः ॥ ३२१ ॥

शैलीभूतां हरिद्रां तु तच्चूर्णवापमात्रतः^९ ।

हेमत्वं लभते नागो बालार्कसदृशप्रभम्^{१०} ॥ ३२२ ॥

शैलोदके विनिक्षिप्य^{११} भूशैले कर्दमेऽपि वा^{१२} ।

-
- (1) B reads erroneously नील. K reads imperfectly नीलसित. (2) B reads तार्क, which is an error of the scribe. (3) M reads, क्षीयेत्. (4) All the texts read खल्लपाषाणे. (5) B reads मातुलिङ्ग. K reads मातुलग. (6) विधा च धमयित्वा तु, a variant in M. (7) B and K read तेनतरे च, which has no clear sense. (8) सहस्रजीवितं is the reading in B and M. (9) We have only पमात्रत of this hemistich in M. B and K read तच्चूर्ण वापमात्रतः, which is not accurate. (10) B and K read बालार्कसदृश प्रभम्, which is grammatically incorrect. (11) B reads विनिक्षिप्य, which is incorrect. K reads विनिक्षिप्य, which is also incorrect. (12) भूशैलकर्दपि वा, an incomplete variant in B भूशैले यथमे मेपिवा, an incorrect variant in K भूशैले सदृशे च वा, an incorrect reading in M. (For भूशैल and कर्दम see verse 277)

ज्ञात्वा कालप्रमाणेन बन्धयेत्^१ पारदं ततः ॥ ३२३ ॥
 रक्तचारयुतं धातं सुवर्णं समसारितम्^२ ।
 शतांशिनं तु लोहानां सर्वेषां हेमकारकम्^३ ॥ ३२४ ॥
 द्वितीयसारणां^४ प्राप्य भक्षयेन्मधुसर्पिषा^५ ।
 तत्कालं चित्तजातानां^६ मूर्ध्नि भवति चानिलः^७ ॥ ३२५ ॥
 कालज्ञानं भवेत्तस्य जीवेद्युतपञ्चकम् ॥ ३२६ ॥
 द्वितीयसारणां प्राप्य सङ्गसांशिनं विध्यति^८ ।
 तं खोटं^९ धारयेद्वक्त्रे दिव्यत्वं लभते ध्रुवम्^{१०} ॥ ३२७ ॥
 निचुले^{११} ककुभे चैव किंशुके मधुकेऽपि वा^{१२} ।
 ऋद्धिदी^{१३} फलमध्ये वा रजनीद्वयमध्यतः^{१४} ॥ ३२८ ॥

-
- (1) M reads बद्धयेत्. (2) K reads समसारितं M reads समवारितम्. (3) B has an incomplete charana सर्वेषां वेधकं. M reads सारकम्. (4) B and K read सारणं. (5) This charana and the next four ones are not found in M. (6) तत्कालचित्तजातानां, an incomplete variant in K. (7) K reads चानिले. (8) M reads विन्दति. (9) B reads तत्खोटं. M reads तत् शैल. (10) M has an incorrect variant—लव्यत्वं लभते ध्रुवम्. (11) K reads निवर्ज. M reads निचुर्ज. Both appear to be incorrect. (12) K reads च. M reads erroneously किंशुकै मधुकै पि वा. (13) This hemistich and the next one are not found in K. M reads ऋद्धिदी, which is incorrect. (14) रजनी चैव टक्त्रे, a variant in B. M reads सङ्गमे, which is not correct. After this charana we have a śloka in this text only which runs thus—अमृते कन्दके वाय उक्तकन्दोषधौ न च । विषाय वाटकस्तत्र निम्ना तेनैव माधयेत् । which we have not adopted for its incorrectness.

पारदं गन्धकं चैव मर्दयेत् गुलिकाकृति^१ ।

पाचयेद्दिनमेकं तु^२ हेन्ना संवेष्ट्य धारयेत् ॥ ३२६ ॥^३

त्रिफलाव्योष^४ कल्केन वेष्टयित्वा प्रयत्नतः ।

पादेन^५ कनकं दत्त्वा पारदं तत्र योजयेत्^६ ।

क्षिपेच्छैलाख्यमध्यस्थं^७ गुलिका वज्रवज्रवेत् ॥ ३२७ ॥

पूर्ववत् सारणा कार्या^८ पूर्ववत् सिद्धिदा भवेत् ।

धार्थ्यमाणा मुखे सा तु सहस्रायुष्करी भवेत्^९ ॥ ३२८ ॥

द्वितीय^{१०} सारणायोगादयुतं वेधयेत्^{११} सा ।

धार्थ्यमाणा मुखे सेय^{१२} मयुतायुःप्रदा भवेत् ॥ ३२९ ॥

तृतीय^{१३} सारणायोगाज्जायते लक्षवेधिनी^{१४} ।

तं खोटं^{१५} धारयेद्वक्त्रे लक्षायुर्जायते नरः ॥ ३३० ॥

- (1) B reads गुलिकाकृतिः, which is inaccurate. (2) K reads erroneously पाचयेद्दिनमेकं तु. (3) This śloka is not found in M. (4) B has व्याष. M has प्रेष्ट. Both are incorrect. (5) M reads पादेन, which is absurd. (6) पाद तत्र प्रयोजयेत्, a variant in M. (7) B has क्षिपेच्छैलाख्यमध्यस्थ, which has no sense. M reads मध्यस्था, which is also correct. (8) B reads सारणा कार्य, which is in correct. (9) This hemistich is not found in B. K reads सहस्रायुष्करी. (10) M reads द्वितीया, which is incorrect. (11) K reads दायुतं साधयेत्, which is not accurate. (12) K reads मुखे सेव, which is incorrect. M reads मुखे सेव. (13) M reads तृतीया, which is incorrect. (14) B has लक्षवेधिनी, which is incorrect. K has लक्षवेधनी. (15) B reads खोट M reads खोट. Both are incorrect.

चतुर्थी सारणां^१ प्राप्य कोटिवेधो^२ न संशयः ।
 कोट्यायुर्जीयितं^३ तस्य खेचरत्वं च लभ्यते^४ ॥ ३३४ ॥
 पञ्चभिर्दशकोटिः स्यात्^५ षड्भिः कोटिशतं भवेत्^६ ।
 यावच्चन्द्रार्कजीवित्व^७मनन्तबलवीर्यवान् ॥ ३३५ ॥
 ददाति सप्तमीं सापि^८ सारणां गुटिका परा ।
 खेचरी नाम विख्याता भैरवेण प्रचोदिता ॥ ३३६ ॥
 यस्तु तद्राजिकामात्रं मासमेकन्तु भक्षयेत् ।
 वज्रदेहः स सिद्धः^९ स्यात् दिव्यस्त्रीजनवल्लभः ।
 क्रीडते खेचरैर्भोगैः^{१०} स्वेच्छया^{११} शिवतां व्रजेत् ॥ ३३७ ॥
 नानाविधफलं च स्यात्^{१२} तद्रसैर्वीजतैलतः^{१३} ।

- (१) B and K read erroneously चतुर्थीसारणां. M reads चतुर्थसारणां.
 (२) B and M read कोटिवेधी. K reads कोटिवेधी. Both the texts seem to be incorrect.
 (३) B reads कोट्याय जीवित. K reads कोट्याय-जायते.
 (४) M reads खेचरत्वं लभ्यति.
 (५) K reads पञ्चमे दश-कोटी स्यात्.
 (६) षष्ठे कोटीशतं भवेत्, a variant in K. M reads कोटि-क्रमं भवेत्, which is incorrect.
 (७) K reads औचित्व, which is grammatically incorrect.
 (८) B reads सप्तमी चापि. K reads सप्तमी सापि. M reads सप्तमचापि. All are incorrect.
 (९) B reads ससिद्धिः. M reads वज्रदेहस्य सिद्धिः.
 (१०) K reads खेचरैर्भोगैः. (११) M reads स्वच्छया, which is incorrect. The verb क्रीडते, though used in all the texts, is grammatically incorrect. The proper term is क्रीडति.
 (१२) फलशाय्या is the reading in B, which is incorrect. नानाविधफल शाय्या, an incorrect variant in K. M reads erroneously फलान् शाय्यान्.
 (१३) K reads तद्रसैर्वीजतैलतः, which is partly incorrect. This chavata and 'h' next one are not found in M.

तद्वत् पारदं^१ चैव गुटिकां^२ शृणु सुन्दरि ॥ ३३८ ॥

शुद्धबद्धरसेन्द्रसु^३ गन्धकं तत्र जारयेत् ।

त्रिगुणे गन्धके जीर्णे तेन हेम तु^४ कारयेत् ॥ ३३९ ॥

कारयेद्भस्म सूतसु^५ काश्चनं तत्र सूतकम् ।

तद्भस्म सूतके जार्ये^६ रसेन्द्रस्य समे समम्^७ ॥ ३४० ॥

तेन सूतकजीर्णेन वज्ररत्नं जारयेत्^८ ।

तद्वत् जायते भस्म सिन्दूरारुणं^९ सन्निभम् ॥ ३४१ ॥

तद्भस्म जारयेत् सूते^{१०} त्रिगुणे तु सुरार्चिते^{११} ।

ह्लाटके^{१२} सारयेत्तं तु गुटिकां^{१३} तेन कारयेत् ॥ ३४२ ॥

त्रिलोकावेष्टितं तं तु^{१४} मुखे प्रक्षिप्य साधकः ।

नष्टच्छायो^{१५} भवेत् सोऽयमदृश्यो देवदानवैः ॥ ३४३ ॥

- (1) B reads तद्वत् पारज, which seems to be incorrect. (2) B and M read घटिकां (3) शुद्धवज्र रसेन्द्र तु, a variant in B. शुद्धवज्र रसेन्द्र तु, a variant in K. (4) B and K read हेमं तु which is unusual. (5) M reads भस्मसूतक, which is inaccurate. (6) तद्भस्म सूतकं जार्य, an incorrect variant in K. (7) B reads समं सम, which seems to be the error of the scribe. (8) B has something redundant---साजगरयेत् instead of जारयेत्. (9) K reads सिधूरारुण, which is not correct. (10) तद्भस्म कार्यं सूते तु, an incorrect variant in B. तद्भस्म कार्यं सूते तु, a variant in M. (11) त्रिगुणं तु सुसुरीते, an absurd reading in B. M reads त्रिगुणं तु. (12) M reads ह्लाटके, which is incorrect. (13) B and M read घटिकां. (14) B and K read त्रिलोकं वेष्टयेत् तं तु. (15) K reads नष्टायायो. M reads नष्टायायो. Both are incorrect.

तत्त्वणाद्वेधयेद्देवि^१ सर्वलोहानि काञ्चनम् ।^२
 * बहुवर्ष^३सहस्राणि निर्बलीपलितो^४ भवेत् ॥ ३४४ ॥
 शूलिनं शक्तिसंयुक्तं रत्नादिगुणभूषितम्^५ ।
 वक्त्रे करे च बिभृयात् सर्वायुधनिवारणात्^६ ॥ ३४५ ॥
 व्योम मात्तिकसत्त्वच्च^७ तारामात्रं^८ सुरायुधम् ।
 वैक्रान्तं तालकं सूतं^९ रत्नादि^{१०}गुणभूषितम् ॥ ३४६ ॥
 गुटिका^{११} सा वरारोहे मधुरद्रव्यसंयुता^{१२} ।
 वक्त्रस्था नाशयेत् साक्षात् पलितं^{१३} नात्र संशयः ।
 शिवशक्तिश्च देवेशि रत्नादिशिवगा यथा^{१४} ॥ ३४७ ॥
 हेम तारं तथा भानुः^{१५} समभागानि कारयेत्^{१६} ।
 स्त्रीरजो व्याघ्रमध्यस्थं पद्मसूत्रेण वेष्टयेत् ॥ ३४८ ॥

-
- (1) After this charana, some portion of the MS. B is left blank.
 (2) This hemistich is not found in M. (3) K reads लक्षवर्ष.
 (4) K has निर्बली च वक्त्रः. M has निर्बली फलित, wherein the last term is incorrect. (5) K reads रत्नादिगुणभूषण, which is partly incorrect.
 (6) This hemistich is not found in K. (7) K reads मात्तिकसत्तं तु, which seems to be redundant. (8) K has ताराम् च. (9) K reads तालसूतं च. (10) M reads रत्नादि. (11) M has गुटिका.
 (12) M reads संयुतम्, which is incorrect. (13) K reads पलिते. M reads फलित. Both the readings seem to be incorrect. (14) K has रत्नादिशिवगीतः, which is unintelligible. (15) K and M read भानु (without विसर्ग), which is grammatically incorrect. (16) सम-भाग नि कारयेत्, an incorrect variant in M.

सेचयेत्तत् तथावेद्य^१ गुह्यस्थाने^२ निधापयेत् ।
 रणे राजकुले द्यूत^३ दिव्ये काम्ये^४ जयो भवेत् ।
 यन्मुखे चैव तद्गोलं स सर्व्वरञ्जको भवेत्^५ ॥ ३४८ ॥
 वैक्रान्ताभ्रककान्तं तु^६ सस्यकन्तु सुरायुधम्^७ ।
 विभीतकादिसम्भूत^८-काञ्चिकस्य समं^९ भवेत् ॥ ३५० ॥
 राजावर्त्तं^{१०} ततः सूते योजयेत् पादयोगतः ।
 कुमारीरसमंष्टुष्टा^{११} कृतैका^{१२} गुटिका शुभा^{१३} ।
 रोगमृत्युजरा^{१४} हन्ति वक्तृस्था नात्र संग्रहः ॥ ३५१ ॥
 पञ्च तारं^{१५} वरारोहे सूतकं हयमेव च ।
 चयो गगनभागाः स्युरेकैकं हेमकान्तयोः ॥ ३५२ ॥

- (1) मिचयत्त तथावेद्य, a variant in K, which is incorrect. सेचयेत्तत्-
 मावेद्य, a variant in M, which is partially correct. (2) K reads
 यन्मुखे. (3) K reads द्यूतं. M reads रणे राजकुले द्यूतं. (4) M
 reads दिव्यकाम्ये. (5) K reads शतस्था रञ्जको भवेत्. This hemistich
 is wanting in M. (6) वैक्रान्ताभ्रककान्तैः, an incorrect reading in K.
 (7) K has an incomplete charana—सक्तं तु सुरायुधं. (8) K and
 M read सम्भूतं, which appears to be inaccurate. (9) K reads सञ्जीवहे
 समं, which is unintelligible. M reads काञ्चिकसमं, which makes the
 charana incomplete. (10) K reads सभावर्त्तं. M reads समावर्त्तं.
 (11) K reads संष्टुष्टो which is incorrect. M reads संष्टुष्टा, which is also
 incorrect. (12) K reads कृतैका. M reads कृताका. (13)
 K reads शुभा, which means brilliant. M reads वृटिका. (14) रोगा-
 मृत्युजरा, a reading in K, which is incorrect. रोगमृत्युजरां, a reading in M.
 (15) M reads सानं, which is not correct.

अर्ध^१ शुक्लविधानेन गुटिकाभरसुन्दरि^२ ।
 अक्षयो ह्यजरक्षैव^३ भवेत्तेन महाबलः ।
 सर्वरोगविनिर्मुक्तो जीवेद्वक्त्रे विधारणात्^४ ॥ ३५३ ॥
 भस्मसूतपलैकश्च^५ मृतकान्तपलं तथा^६ ।
 मासिकस्य पलश्चैव^७ शिलाजतुपलं^८ पुनः ॥ ३५४ ॥
 पलमेकं विडङ्गस्य^९ पथ्या^{१०} चूर्णपलं तथा ।
 एकीकृत्वा^{११} तत् सर्वं मध्वाज्येन तु पेययेत् ॥ ३५५ ॥
 गुटिकां^{१२} कारवेहेवि षष्ठ्यधिक^{१३} शतत्रयम् ।
 एकैकं भक्षयेन्नित्यं वर्षमेकं निरन्तरम् ॥ ३५६ ॥
 जीवेद्वर्षसहस्राणि बद्धतुल्यो^{१४} महाबलः^{१५} ॥ ३५७ ॥
 अतः परं प्रवक्ष्यामि रसभस्मरसायनम् ।
 विज्ञेयं निष्परीक्षारं^{१६} साक्षाद्विध्यौषधं परम् ॥ ३५८ ॥

- (1) M reads अर्ध, which is incorrect. (2) K reads erroneously सुन्दरी. M reads गुटिका. (3) M reads अजरक्षैव. (4) K reads वक्त्रेऽस्य धारणात्, which is incorrect. This hemistich is not found in M. (5) K has an incomplete charana भस्मसूतपलैकं. M has an incorrect reading—भस्मसूतं पलैकश्च. (6) This charana and the next nine ones are not found in K. (7) M reads erroneously पलश्चैव. (8) M reads शिलाजतुपलं, which is incorrect. (9) M reads विडङ्गस्य. (10) M has पथ्य, which seems to be the error of the scribe. (11) M has एकीकृत्वा, which is grammatically incorrect. (12) M reads गुटिकां. (13) M reads erroneously षष्ट्याधिक. (14) M reads यथा बद्धो. (15) After this charana we find in K इति गुटिकापमाणं । (16) K reads निःपरिहारं, which mars the metre.

आमलक्यादि कामस्य पारदश्च मनःशिलाम् ।
 वाकुचीसप्तभागश्च^१ क्षीरिणी^२ रसपेषितम् ।
 मेघनादरसोपेतं मूकमूषागतं^३ पुटेत् ॥ ३५८ ॥
 माषं त्रिमाषं द्विगुणं^४ भक्षयेत् क्रमेणं तु^५ ।
 वर्षद्वयपरं^६ देवि पादनिष्कार्दकं^७ क्रमात् ॥ ३६० ॥
 षट् सप्ताष्टौ च वर्षाणि क्रमान्विष्कप्रमाणतः ।
 भुञ्जीत स च दिव्यान्नं^८ जरावैरुप्यवर्जितः^९ ॥ ३६१ ॥
 किञ्चित् काश्चनसंयुक्तं निष्कं निष्कार्दमेव च^{१०} ।
 यो भक्षयेत्^{११} त्रिभिर्वर्षैः सर्वव्याधीन्^{१२} जयत्यलम् ॥ ३६२ ॥
 अष्टवर्षे सहस्रायुः^{१३} द्वादशे लक्षवैधकः^{१४} ।

- (1) K reads सप्तभागानि, which is incorrect. M reads वाकुचिसप्त-
 भागानि, which is also incorrect. (2) M reads erroneously क्षीरीक्षि.
 (3) K reads मूकमूषागतं (मूषा = मूषा). (4) सायान्विमाषद्विगुणं, a variant
 in K. सायान्विमाषं गतं द्विगुणं, a redundant reading in M. (5) भक्षये-
 त्विगुणेन तु, a variant in M. (6) K has वर्षद्वयं परं. (7) M
 reads पादध्वाडकं, which is unintelligible. (8) K reads दिव्यां तं,
 which is incorrect. M reads भुञ्जति, which is also incorrect. (9)
 जरावैरुप्यवर्जितः, a variant in K. M reads कश्चित् in place of वर्जितः.
 None of these seem to be correct. (10) K reads निष्कनिष्कार्दमेव च.
 M reads erroneously निष्कार्द. (11) K reads यो भवेत् स, which is
 not correct. (12) K has सर्वव्याधि, which is incorrect. M has
 सर्वव्याधि. (13) K and M read अष्टवर्षं सहस्रायुः, which has no clear
 sense. (14) K reads लक्षवैधकः, which is incorrect.

षोडशे वसरे देवि^१ दिव्यरूपः स^२ जायते ॥ ३६३ ॥

शतपलमभयानामक्षधात्रोस्तथैव^३

कथितजलशताष्टौ^४ भागमष्टावशेषम् ।

घृतमधुसितयाव्यं^५ व्योषचित्त्रं दशांशं

रसफलरससिद्धं लोहजीर्णं मृतञ्च^६ ॥ ३६४ ॥

गिरिजतुसममभ्रं^७ कान्तभृङ्गं विडङ्गं

रससहितसुभायं तण्डुलैर्दिव्यमुख्यैः^८ ।

अहिमरकतकल्कं^९ लोह^{१०}पात्रस्थमाघं

त्रिदिनतनुसुसिद्धं^{११} कल्कमेतदरिष्ठम्^{१२} ॥ ३६५ ॥

लिहति शयनकाले^{१३} वामनेनावसेवी^{१४}

- (१) M reads दिव्यं, which seems to be incorrect. (2) M has दिव्यभूयन्. (3) K reads incompletely सप्तधात्रोस्तथैव. M reads अक्ष-
यान्थीनथैव. Both seem to be incorrect. (4) कथितजलशताष्टा,
a variant in M, which is not correct. (5) घृतमधुसितयं, an incor-
rect reading in K. (6) K reads लोहजीर्णं मृतञ्च, wherein the last
term is unintelligible. (7) M reads incorrectly गिरियुतसममभ्रं.
(8) K reads मुखैः, which is incorrect. M reads तण्डुलैर्विलम्बिता, (विल-
म्बिताः ?). (9) अहिमसुतसुकल्कं, a variant in K. अभिमरकतकल्क, a
variant in M. (10) M reads ह्रस्व. (11) K has दिनतनु
सुसिद्धं. M has त्रिदिनतनु शुक्ल. Both are incomplete. (12) K has
कल्कमेतदरिष्ठं, which seems to be incorrect. (13) M reads शिशिर-
काले. (14) K reads वसेवि, which is incorrect. M reads वामने-
वसेवि, which is also incorrect.

घननिविडसुमध्यो^१ मत्समातङ्गदर्पः ।
 विगतसकलदोषः सर्वदिग्दिव्यचक्षुः^२
 मदन इव सुकान्तिः^३ कामिनीनां प्रवीरः ॥ ३६६ ॥
 जलदलववपुष्मान्^४ कुक्षितानीलकेशः^५
 सुरगुरुरिव शुभः^६ सत्कविश्चित्रकारी^७ ।
 वृषभगतिविवेष्टः^८ स्निग्ध^९ गम्भीरघोषः
 सुरगज इव लोके शान्तिहन्ताशु^{१०} नित्यम् ॥ ३६७ ॥
 प्रभवति खलु लोके सोमतारार्कजौवी
 कमलसदनसुश्री^{११} न्यायशास्त्रादिवेत्ता^{१२} ।
 सृजनसमयपाता^{१३} धर्मदीक्षानुमाता
 हरिहरमगम्भीरः^{१४} सूर्यसोमाब्धिधीरः^{१५} ॥ ३६८ ॥

-
- (१) घननीवडसुमध्यो, an incorrect variant in K. M reads घननिविड-
 सुसन्ध्या, which is partly correct. (2) M has सर्वदा दिव्यचक्षुः. (3)
 K reads erroneously मदनद्रवसुकान्ति. (4) K reads जलदलिव च पुष्मान्,
 which is incorrect. (5) कुक्षितांगीयकेश, an incorrect reading in K.
 (6) स इ गुरुविशुद्धः, an incorrect variant in K. सुरग इव च शुभः, a variant
 in M. (7) K reads incorrectly सत्कवि चित्रकारि. (8) M
 reads विवेष्टा, which is absurd. (9) M reads मन्द. (10) K
 reads शीतललाशु (= शीतललाशु). M reads शान्तहन्ताशु. None is perfectly
 correct. (11) K reads कमलसदनसमवकी, which seems to be incor-
 rect. (12) This charana and the next three ones are not found
 in M. (13) K reads ताता, which is incorrect. (14) K
 reads मित्र गम्भीरः, which is incorrect. (15) After this K has—सकल-
 गगनसगौरः मित्रुतेतालनीरः, which is incorrect.

कान्तहेमरविचन्द्रमभ्रकं^१
 गोलकं निहितमिद्रुदीफले^२ ।
 शैलवारिवरसिद्धगोलकं
 सुन्दरं ह्यमररत्नकं शुभम्^३ ॥ ३६८ ॥
 कान्तहेमरविचन्द्रमभ्रकं
 वज्ररत्नमहिराजगोलकम् ।
 क्षिप्तमामलककाष्ठकोटरे^४
 भूमिशैलनिहितं समुद्रुतम्^५ ।
 शैलतां गतमथाहितं मुखे
 वज्रकायकरमल्पवासरेः ॥ ३७० ॥
 ताल^६हेमवरशुक्लसूतकैः
 गोलकं वरणकाष्ठयन्त्रितम्^७ ।
 शैलवारिकृतसुन्दरीरसं^८
 खेचरीति गुटिका^९ निगद्यते ॥ ३७१ ॥

-
- (1) This śloka (369) is not found in K. M reads सभ्रकै, which seems to be incorrect. (2) M reads निहितमिद्रुदीफले, which is incorrect. (3) M reads शुभः, which seems to be incorrect. (4) M reads सहकार. (5) क्षिप्तमामलककाष्ठकोटरे, an incorrect variant in M. (6) M reads भूमिशैलनिहित. K reads समुद्रुतं, which is incorrect. (7) M reads कल्प, which is incorrect. (8) M reads तार. (9) K reads चरण, which seems to be incorrect. M reads यन्त्रित. (10) K reads रस, which is grammatically incorrect. (11) M reads वटिका.

शैलाखुनिक्षिप्तपलाशबीजं^१

शैलीकृतं चौद्रघृतेन खादेत् ।

त्रिःसप्तरात्रं दिनमेकमेकं^२

सहस्रजीवी विजयी^३ नरः स्यात् ॥ ३७२ ॥

सूतकं चाभ्रकश्चैव वष्पीक्षीरसमन्वितम् ।

घाटकेन समायुक्तं गुटिका खेचरी भवेत् ॥ ३७३ ॥

करच्छफलमध्यस्थं सूतकं तत्र निक्षिपेत्^४ ।

घृतं^५ शैलाखुमध्यस्थं सहस्रायुः प्रयच्छति ॥ ३७४ ॥

तिन्दुके द्विसहस्रायुः जंवीरे त्रिसहस्रकम् ।

मातुलुङ्गे च नारङ्गे^६ चतुःपञ्चसहस्रकम् ॥ ३७५ ॥

रश्माफले षट्सहस्रं पनसे सप्तसंख्यकम्^७ ।

विभीतकफले चैव दशसाहस्रसंख्यकम्^८ ॥ ३७६ ॥

नारिकेले^९ महाभागे सहस्राणि चतुर्दश^{१०} ।

(1) K reads शिलाखुनिक्षिप्त पलाशबीज, which is not perfectly correct. M reads शैलाखु निक्षिप्त पलाशबीज, which is also partly incorrect. (2)

K has त्रिसप्तवारं दिनमेक, which is incomplete. M has त्रिसप्तरात्रं which has no clear sense. (3) K reads जितो. M reads त्रिजितो. Both are incorrect. (4) सूतकश्चैव निक्षिपेत्, a variant in M. (5)

M reads घृत. (6) च नारङ्गे is wanting in K. (7) K reads सप्तसंख्यका. This śloka (376) is not found in M. (8) K reads सप्तक, which is incorrect. (9) K reads नारिकेलि. (10) K reads erroneously चतुर्दशः.

त्रिंशत्सहस्रं पद्मे च^१ लक्षमामलकी^२ पुनः ॥ ३७७ ॥
 अभ्रपतद्रवे काय^३महोरात्रं शिलोदके ।
 तस्मात्तु चोद्धृतं सूतं^४ मृत्युदारिद्र्यनाशनम् ॥ ३७८ ॥
 सारणाक्रमयोगिन^५ नवीनं^६ जायते वपुः ।
 रसे^७ रसायने चैव लक्षवेधी न संशयः ॥ ३७९ ॥
 कर्हमश्च कुमार्याश्च^८ रसेन कृतगोलकम्^९ ।
 धमनात् पतते सत्त्वं सुखे तद्वारयेन्नरः^{१०} ।
 यस्मासेन प्रयोगेण ह्यजरामरतां व्रजित् ॥ ३८० ॥
 स्त्रीतोऽञ्जन^{११}युतं धातं सत्त्वं पारदमिश्रितम् ।
 तं खोटं^{१२} धारयेद्वक्त्रे अटस्थो भवति ध्रुवम् ॥ ३८१ ॥
 यस्य यो विधिरास्मात् उदकस्य शिवागमे^{१३} ।
 रसेनैव तु^{१४} काले तु कुर्यादेव^{१५} रसायनम् ॥ ३८२ ॥

- (1) K has पद्मानां, which is not accurate. M has सहस्रं पद्मया लक्षं, which is not correct. (2) K reads लक्षमामलकैः. M reads लक्षमामलकं. (3) K reads अभ्रपत्रेवदोक्ताय, which seems to be incorrect. (4) तस्मात्तं चोद्धृतं सूतः, an incorrect variant in K. M reads वप्राति चोद्धृतं सूतं. which is partly incorrect. (5) M has सारसक्रमयोगिन. (6) M reads वचवत्. (7) M reads रसा, which is incorrect. (8) K has an incomplete charana—वटपंच कुमा च. (9) K reads कृतपिण्डिकं. (10) K reads संधारयेन्नरः. M reads सुखस्य धारयेन्नरः. (11) K reads erroneously आसाजन. (12) M reads खोटं, which is not correct. (13) K has सुदकं वा शिवागमे. (14) M reads रसेनैव तु, which is incorrect. (15) K has कुर्यादेव, which appears to be incorrect.

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^१

रसार्णवे रससंहितायां .

रसबन्धनो नाम^२

द्वादशः पटलः ॥ १२ ॥

- (1) We do not find this in B and M. (2) B has सारव-
 सारणविवाद्यतमैलोचोदकक्रियासिद्धनाम. K has गुटिकाबंधनं नाम. M has रस-
 बंधनं नाम शैवीशक्तिः समाप्तः, which seems to be incorrect ; since we
 see in the beginning of this Paṭala “अथ भैरवि बन्धेन रङ्गसं रसबन्धनम्”. रस-
 बंधनं is the subject of the 10th Paṭala. (See ante p. 156.)

द्वयोदशः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।¹

देव त्वं पारदेन्द्रस्य प्रोक्ता² मे बालजारणा³ ।

अतः त्वं समाचक्ष्व सम्यग्बहस्य जारणा⁴ ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।⁵

या पूर्व्यं वर्णिता⁶ सेयमधमा⁷ बालजारणा⁸ ।

उत्तमा दुर्लभा चैव⁹ श्रूयतां बहजारणा¹⁰ ॥ २ ॥

अबहं जारयेद्¹¹ यलु जीर्ण्यमाणः¹² त्वयं व्रजेत् ।

बहस्य जीर्ण्यते यासो¹³ जीर्ण्यस्य च सुखं¹⁴ भवेत् ॥ ३ ॥

- (1) B reads श्रीपादेव्युवाच. M wants this. (2) K reads प्रोक्ता, which is incorrect. (3) B reads बालजारणं. (4) B has बहस्य जारणं. K has जारणं. 'This śloka is not found in M. (5) This is wanting in M. (6) Vide 7th śloka of the 11th Paṭala. K reads पूर्वे विनिति, wherein the last term is incorrect. (7) K reads मध्यमा, which is incorrect. (8) M reads बालजारणं, which is not correct. (9) B reads चैव, which is not correct. M reads उत्तमं दुर्लभचैव. (10) B has बहजारणं. K has बहजारणात्. M has बहस्यचारणा. None of these readings is correct. (11) M reads जारयेद्. (12) K reads जीर्ण्यमाणः, which is grammatically incorrect. (13) K has यासो, which is an error of the scribe. (14) जीर्ण्यस्य च सुखं, a variant in K.

सुमुखो निर्मुखो^१ धत्ते^२ सम्पूर्णात्तमलक्षणे^३ ।

सामान्योऽग्निसहत्वेन महारत्नानि जारकः^४ ॥ ४ ॥

सामान्यः प्रथमं कार्यः^५ मयासत्^६ सुसंमतः ।

वसुदेहकरो देवि सामान्यो हि भवेद्यम्^७ ॥ ५ ॥

आसहीनत्^८ यो बहो दिव्यसिद्धिकरो भवेत् ॥ ६ ॥

उत्तमो मूलबन्धत्^९ मध्यमं रसबन्धनम्^{१०} ।

अधमः पाकबन्धः स्वा^{११}देवं त्रिविधबन्धनम् ॥ ७ ॥

मूलबन्धत् यो बन्धो वासनाबन्ध उच्यते ।

स्याच्चतुः^{१२}षष्टिमूलैः किञ्चिन्मूलेन^{१३} बन्धनम् ॥ ८ ॥

प्राण्यङ्गमसुरादीनां^{१४} मूलाङ्गं देवतामतम् ।

पाषाणं चैव सिद्धानां मानुषाणाञ्च पूजितम् ॥ ९ ॥

पिण्डिकादुतिसङ्कोचैस्त्रिविधं बन्धनं भवेत् ।

-
- (1) K reads सुमुखो निर्मुखो. M reads सम्पूर्णात्तमलक्षणे. (2) M reads धत्ते. (3) सम्पूर्णात्तमलक्षणे, a variant in M. (4) K reads incompletely महारत्नानि जारकः । (5) M has सामान्यः प्रथमं कार्यः, which seems to be incorrect. (6) K reads मयासत्, which is incorrect. M reads मयासत्, which is also grammatically incorrect. (7) सामान्यादि भवेद्यम्, a variant in K, which seems to be incorrect. (8) M reads यामं हीनत्. which is not correct. (9) उत्तम मूलबन्धत्, a variant in K. उत्तम मूलबन्धनम्, a variant in M. Both the above readings seem to be incorrect. (10) K reads सारबन्धनम्. (11) अधमं पाक बन्धः, a variant in K, which is evidently an error. (12) K reads या चतुः. (13) K has कि कि मूलेन. M has किञ्चिन्मूलेन. (14) K reads incorrectly मसुरादीनां.

दिव्याभिरोषधीभिश्च प्रागुक्तं शुद्धबन्धनम् ॥ १० ॥
 द्रुतिभिर्वध्यते सूतः क्षणवन्ध उदाहृतः ॥ ११ ॥^१
 अन्नकं हरवीजं च^२ वीङ्गशांशेन काचनम् ।
 आतं प्राकारमूषायां^३ शोधयेत् काचटङ्कैः ॥ १२ ॥
 दक्षिणावर्त्तितं आतं हरवीजेन मेलकम् ।
 मूषां त्यक्त्वा^४ वरारोहे तिष्ठते वज्रवद्वसः^५ ॥ १३ ॥
 रत्निका^६ र्वाहमाचेष पर्वतानपि वेधयेत्^७ ।
 भक्षणात्तस्य देवेशि रुद्रतुल्यो भवेन्नरः ।
 क्रीडते सप्तलोकेषु^८ शिवतुल्यपराक्रमः ॥ १४ ॥
 द्वितीयां मेलनं देवि दिव्यौषधिपरं मृच्छु^९ ॥ १५ ॥
 वज्रकन्दं लाङ्गली च^{१०} उच्चाटेन^{११} समन्वितम् ।
 अन्नकं क्रमते ग्रीष्ममन्यथा नास्ति संक्रमः^{१२} ॥ १६ ॥
 कृष्णागुरुगङ्गनाभी^{१३} रसोनसितरामदैः^{१४} ।

- (1) The 10th and the 11th ślokas are not found in K, but only found in M, wherein the word द्रुति is written as दूति, which seems to be an error of the scribe. (2) M reads सारवीजं च. (3) आतं प्रकाशमूषायां, a variant in M. (4) K reads मूषां पक्त्वा, which appears to be incorrect. (5) तिष्ठतेति भवेद्वसः, a variant in M. (6) M reads रत्निका. (7) M has an incomplete reading—पर्व.....यत् । (8) K reads सप्तलोकेषु. (9) This hemistich is not found in M. (10) वज्रकन्दं लाङ्गली च, a variant in M. (11) M reads उच्चाटि. (12) K reads erroneously नास्ति संगतमः. (13) K has an incomplete charana—कृष्णागुरुं नाभिगङ्गा. (14) रसे-नाहितरामदैः, a variant in M.

नारीकुसुम^१पालाश-बीजतैलसमन्वितैः ।

सीष्णैर्मिलन्ति कथिता^२ द्रुतयः सकला रसैः^३ ॥ १७ ॥

माषिकं च विषं गुच्छा^४ टङ्कणं स्त्रीरजस्तथा^५ ।

स्त्रीस्तन्येन विलिप्तञ्च^६ सञ्ज्वह्मनि^७ मेलयेत् ॥ १८ ॥

जीवाहि^८व्योमपाषाणैः क्रोष्टु^९जिह्वासुभाषितम् ।

क्रामणं^{१०} सञ्ज्वह्मनि^{११} द्रुतीनामपि^{१२} मेलकम् ॥ १९ ॥

अश्वस्य लाला लशुन^{१३}मार्द्रकं निम्बपल्लवम् ।

टङ्कणञ्च रसं^{१४} व्योम वज्रं चापि^{१५} प्रवेशयेत् ॥ २० ॥

अभ्रह्मद्रुतिं सूतं^{१६} नृपमेकत्र मेलयेत्^{१७} ।

क्रामणेन तु^{१८} मूषायां लेपं दत्त्वा^{१९} विचक्षणः ।

- (1) K reads नारीकुसुम, which seems to be incorrect. (2) सीष्णे मिलन्ति कथिता, an incorrect variant in K. (3) K has an incomplete charana—द्रुतयः सकल. After this we find two śloka 13 and 14 repeated here with the following additional hemistich—कषाट-मुदकाटितं तेन यमस्य धनदस्य च. (4) M has विषकृच्छ, which seems to be incorrect. (5) K reads टङ्कणास्त्रिरजस्तथा, which appears to be incorrect. (6) स्त्रीस्तन्यभाषितं लिप्तं, a variant in K. (7) K reads वसवह्मनि, which is incorrect. (8) K has जीवाहि. M has जीवाभि. (9) M reads क्रोष्ट. (10) K reads क्रामणा, which seems to be incorrect. (11) M reads द्रुतिनामपि, which is incorrect. (12) अश्वस्य लाला लशुन, a variant in K. (13) K reads रसो. (14) K reads वापि. (15) अभ्रं ह्रिमद्रुतिवृत्तं, a variant in M. (16) M reads नृपमेकत्र मर्दयेत्. (17) M reads च. (18) M has लेपयित्वा.

तुषकश्चग्निना भूमौ स्वेदेन^१ मिलति क्षणात् ॥ २१ ॥
 शतवेधी भवेत् सोऽयमारतारं च^२ शुल्बके ।^३
 तस्य मध्ये तथा देया चभ्रहेमद्रुतिः^४ पुनः ॥ २२ ॥
 तुषकश्चग्निना स्वेद्यं^५ यावत् सूतावशेषितम् ।
 सहस्रवेधी स भवेत् नात्र कार्या विचारणा^६ ॥ २३ ॥
 संकलैः संकलैर्वन्धे^७ वेधं दशगुणोत्तरम् ।
 सप्तसंकलिकावद्धः^८ कोटिवेधी महारसः ॥ २४ ॥
 शरीरार्थं यदा^९ भवेत् गुञ्जामात्रं^{१०} विचक्षणः ।
 त्रिकटुत्रिफलायुक्तं घृतेन मधुना सह ।
 जीर्णे जीर्णे तु संघाह्नां^{११} यावत् स्यादष्टरत्निकाः^{१२} ॥ २५ ॥

-
- (1) M reads स्वेदन. (2) K reads सारि च शुल्बके, which is incomplete. (3) This hemistich and the next two are not found in M.
 (4) B reads चभ्रहेमद्रुतिः, which is incorrect. (5) तुषकश्चग्निना स्वेद, a variant in K. (6) M reads विचक्षणा, which is incorrect.
 (7) संकलैः संकलैर्वन्धे, a variant in B. संकलैः वद्धं, an incomplete variant in K. त्रिखला त्रिखलैर्वन्धं, an incorrect variant in M. (8) K has सप्तसंकलिकावद्धः. M has सप्तसि खलिकावद्धं. The latter two seem to be incorrect. But we see in रस. स. "शुद्धलावद्धसुतस्तु देहलोहविधायकः" (Chap. XI, v. 74). (9) K reads पयो. M reads घृता. (10) B and M read गुञ्जामेकां, which is grammatically incorrect. (11) B reads जीर्णजीर्णे तु संघाह्ना. M reads जीर्णांजीर्णे तु संघाह्ना. (12) K reads रत्निका. M reads रत्निका.

शतादिकोटिपथ्यन्तं^१ संकलैर्यो हतो रसः^२ ।
 ओविक्तेन प्रमाणेन^३ वञ्चवञ्जी यथा रसः^४ ॥ २६ ॥
 हेमाभ्रशल्बद्विभिः^५ पारदसु समन्वितः^६ ।
 वेधयेत् पूर्वयोगेन^७ भक्षयेत् सर्वयोगतः^८ ।
 लभते^९ वैष्णवं स्थानं विष्णुतुल्यपराक्रमः ॥ २७ ॥
 आराभ्रहेमद्वयः^{१०} पारदेन समन्विताः ।
 वङ्गस्य प्रतिवापेन^{११} शतांशे स्तम्भनं ध्रुवम् ॥ २८ ॥
 तीक्ष्णमारं तथा हेम पारदेन समन्वितम् ।
 नागस्य प्रतिवापेन शतांशे स्तम्भनं भवेत् ॥ २९ ॥
 तीक्ष्णं घोषं तथा तारं पारदेन समन्वितम् ।
 वङ्गस्य प्रतिवापेन स्तम्भनं स्याच्छतांशतः ॥ ३० ॥
 एवं हि द्वितियोगासु^{१२} विज्ञातव्या विधानतः^{१३} ।

-
- (1) B reads erroneously शतादिकोटिपथ्यन्तं. K reads कौटो instead of कौटि. (2) संकलैर्यो हतो रसः, a variant in B. संकलैर्यो हरदसः, a variant in K. शिखलैर्यो रसाहतः, a variant in M. (3) M reads प्रयोगेन. (4) K reads वञ्चैव वायु आरणा, which has no sense here. (5) B reads द्विभिः. M reads द्वीभिः. Both the readings seem to be incorrect. (6) M reads पारदसु समन्वितम्. (7) K reads सर्वयोगेन. (8) This charana is not found in B. M reads पूर्वयोगतः. (9) K reads लभते. The portion commencing from this sloka and ending in the 40th of the next Patala, is wanting in M. (10) B reads द्वयः, which is not correct. (11) K reads प्रतिवापेन, which is an error of the scribe. (12) एवं हि द्वितियोगेन, a variant in K. (13) K wants this charana and the next one.

अनेन द्वुतियोगेन देहलोहकरो रसः^१ ॥ ३१ ॥

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^२

रसार्णवे रससंहितायां

द्वुतिबन्धनो नाम^३

त्रयोदशः पटलः ॥ १३ ॥

(१) K has an incomplete charana—देहकरो रसः. (२) This is not found in B. (३) B has सारणारसबन्धो नाम. K has द्वुतिबन्धो नाम, which is grammatically incorrect. In the beginning of this Paṭala, we find in K, that the god Bhairava proposes to explain बन्ध-कारणा. But as the Paṭala ends in several varieties of द्वुतिबन्ध, so it is named as द्वुतिबन्धन instead of बन्धकारण.

चतुर्दशः पटलः ।

श्रीभैरव उवाच ।¹

पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि वक्ष्यवन्धं सुरेश्वरि² ॥ १ ॥

गन्धकं भक्षयेन्नारी दिनागामेकविंशतिम्³ ।

तद्भोजो⁴ रसरजस्य बन्धने जारणे हितम् ॥ २ ॥

वक्ष्यभक्ष⁵ तु भागेकं भागाः शुद्धरसास्त्रयः⁶ ।

द्विपदी⁷ रजसामर्द्यं यावत्तत् कल्कतां गतम् ॥ ३ ॥

पादांशेन सुवर्णस्य पत्रलेपं तु कारयेत् ॥ ४ ॥

व्योमवल्लीरसं कान्तं टङ्कणं च सुचूर्णितम्⁸ ।

अश्वकमष्टमांशेन⁹ खल्ले कृत्वा विमर्हयेत्¹⁰ ॥ ५ ॥

नष्टपिष्टं चतुष्कं त¹¹ दन्धयित्वा¹² पुटेत्ततः ।

अश्वमूषागतं धातं क्रामणेन समन्वितम् ।

-
- (1) B reads श्रीपार्वत्युवाच, which is inconsistent, as in the following śloka the god Bhairava addresses her. (2) B has सुरार्चिते. (3) दीनागामेकविंशति, an incorrect variant in B. K has विंशतिः, which is grammatically incorrect. (4) B reads तद्भोजौ, which is incorrect. (5) K reads वक्षं भक्षं, which is not correct. (6) K has भागाः शुद्धं रसत्रयः, which is evidently incorrect. (7) B and K read द्वीपदी, which is not correctly spelt. (8) K reads टंकं तालं च चूर्णितं. (9) K has दद्यात्तदष्टमांशेन. (10) B has मर्दयेत् प्रयवतः. (11) K reads incompletely नष्टपिष्टं च सु.....त्. (12) B reads दंष्ट्रयित्वा. K reads दधे दत्वा.

खोटसु जायते^१ देवि शतवेधी महारसः^२ ॥ ६ ॥
 सौवीरं टङ्गं काचं दत्त्वा दत्त्वा विशोधयेत् ।
 अजीर्णं मिलिते^३ हेन्ना समावर्त्तसु^४ जायते ॥ ७ ॥
 एकोत्तरक्रमे वृद्धा^५ संकलः^६ क्रामयेत्ततः ॥ ८ ॥
 एकगुणेन सूतेन एका^७ संकलिकोचते ।
 त्रिगुणेन तु सूतेन द्वितीया संकली^८ भवेत् ॥ ९ ॥
 षड्गुणेन तु सूतेन तृतीया संकली^९ भवेत् ।
 दशगुणेन सूतेन चतुर्थी संकली भवेत्^{१०} ॥ १० ॥
 पञ्चदशगुणेनेति^{११} पञ्चमी संकली भवेत्^{१२} ।
 एकविंशद्गुणेनेति^{१३} षष्ठी संकलिका मता ॥ ११ ॥
 अष्टविंशद्गुणेनेति^{१४} सप्तमी संकली^{१५} स्मृता ।

- (1) खोटसुजायते is the reading in B, which is incorrect. (2) B has शतवेधी महारसः, which is partly correct. (3) K reads अजीर्णो मिलिते. (4) K reads समावर्त्तन. (5) K reads वृद्धा. (6) K reads शकलः, which is an error of the scribe. (7) Both D and K read एका, which is grammatically incorrect. (8) D reads द्विवां संकलिकी, which is incorrect. (9) D reads erroneously तृतीयां शकलिकी. (10) This hemistich is not found in B, D and K. (11) B reads पञ्चादशगुणेनेति. D has repeated षड्गुणेन तु सूतेन, which is incorrect. (12) B has पञ्चमा संकली भवेत्, which is incorrect. This charapa is wanting in D and K. (13) एकविंशतिगुणेनेति, a variant in D. This charapa and the next two are not found in K. (14) B reads अष्टविंशद्. D reads अष्टविंशति. Both are incorrect. (15) D reads कलिका, which is incorrect.

षट्त्रिंशद्गुणसंबन्धा^१ भवेत् संकलिकाष्टमी ॥ १२ ॥

पञ्चचत्वारिंशद्गुणैः^२ संकली नवमी रता^३ ।

पञ्चपञ्चाशद्गुणेन^४ दशमी संकली श्रुता^५ ॥ १३ ॥

एवञ्च क्रमवृद्धाश्च^६ संकलीदशबन्धनम् ॥ १४ ॥

प्रथमे दशवेधो स्यात् शतवेधो द्वितीयके ।

तृतीये सहस्रवेधो च चतुर्थेऽयुतवेधकः^७ ॥ १५ ॥

पञ्चमे लक्षवेधो स्यात् दशलक्षं तु षष्ठके^८ ।

सप्तमे कोटिवेधो च^९ दशकोटि तथाष्टमे^{१०} ॥ १६ ॥

ध्रुमावलीको^{११} नवमे दशमे शब्दवेधकः^{१२} ।

संकलैः संकलैर्बद्धो^{१३} वेधो दशगुणो^{१४} भवेत् ॥ १७ ॥

-
- (१) षट्त्रिंशद्गुणसंबन्धा, a variant in B. (2) चत्वारिंशद्गुणेनेति, a variant in B. चत्वारिंशद्गुणेनेति, a variant in D. चत्वारिंशद्गुणेनेति, a variant in K. The word पञ्च is dropped in these MSS. This number should be 45 and not 40, in accordance with the rule stated in the 8th śloka. (3) D reads रता, which is incorrect. (4) पञ्चपञ्चाशद्गुणेनेति, a reading in B. पञ्चपञ्चाशद्गुणेनेति, a reading in D. पञ्चपञ्चाशद्गुणेनेति, a reading in K. (5) B and D have दश संकलिका श्रुता. (6) B reads एवञ्च क्रमवृद्धा तु. (7) चतुर्थेऽयुतवेधकः, a variant in D, which is incorrect. (8) B reads षष्ठमे, which is grammatically incorrect. D reads चतुष्टये, which is incorrect. (9) K reads कोटिवेधो च, which mars the metre. (10) D reads दशकोटिसाष्टमे. K reads दशकोटी तथाष्टमे. (11) D reads ध्रुमावलीक, which is incorrect. (12) D reads incorrectly शब्दवेधकम्. (13) D reads संकलैः बद्धः. (14) B reads erroneously दशगुणम्.

दशसंकलिकाबद्धः शब्दवेधो महारसः ।

यथा लोहे तथा देहे क्रमते नात्र संशयः^१ ॥ १८ ॥

वेधयेत्तत्प्रमाणेन धातुश्चैव^२ शरीरकम् ।

कारयेद्घटिकां^३ दिव्यां वदरास्थि^४प्रमाणतः ॥ १९ ॥

महाकालीं पूजयित्वा^५ धारयेत् सततं बुधः^६ ।

तस्य^७ मन्त्रं प्रवक्ष्यामि त्रिदशैरपि दुर्लभम्^८ ॥ २० ॥

प्रणवो भुवनेशीवीजं^९ लक्ष्मीवीजं ततः परम्^{१०} ॥ २१ ॥

ॐ ह्रीं श्रीं कालिका^{११}कालि महाकालि मांसशोणितभोजिनि^{१२} ।

ह्रीं ह्रीं हुं^{१३} रक्तकण्ठमुखे देवि^{१४} रससिद्धिं ददस्व^{१५} मे ॥ २२ ॥

- (1) क्रमेणात्र न संशयः, a variant in D, which is partly correct. (2) D reads धातु चैक. K reads धातु चैव. (3) B reads घटिकां, which is not correct. (4) K reads वदरास्थि, which is incorrect. (5) K reads तु after पूजयित्वा; but it is redundant. (6) Both D and K read बुधः, which is grammatically incorrect. (7) K reads तस्या. (8) This hemistich is not found in D. (9) प्रणवं वीज-वक्ष्यामि, a variant in B. D wants this hemistich. प्रणवसुवनेशीनील, a variant in K. (10) B reads पुनः. K reads लक्ष्मीः वीज, which is not correct. (11) The word कालिका is not found in B. (12) B reads भोजिनी, which is incorrect. D has an incomplete charana मांसशोणितने. K reads भाजनं. (13) D has ह्रीं ह्रीं. K has ह्रीं ह्रीं हुं हुं. (14) रक्तकण्ठमुखो देवि, a reading in B. रक्तकण्ठाशुखितुकेन्दो, a reading in D. रक्तकण्ठमुखे देवि, a reading in K. (15) K reads रससिद्धिर्ददस्व, which is incorrect.

श्रीं क्लीं ऐं^१ रमा शक्तिश्च तारास्थो^२ मन्त्रोऽयं^३ सर्वसिद्धिदः ॥२३॥

पूजयित्वा ततो देवीं^४ सिद्धचक्रं^५ विमेषतः ।

तां क्षिपेद्दत्तमध्ये तु^६ गुटिकां दिव्यरूपिणीम्^७ ॥ २४ ॥

शतवेधेन या वद्धा^८ रसेन गुटिका^९ प्रिये ।

मासमेकं तु वक्रस्था जीवेशैव युगावधि^{१०} ॥ २५ ॥

तथा सङ्ख्यवेधेन या वद्धा गुटिका शुभा^{११} ।

मासद्वयं तु वक्रस्था जीवेशन्दार्कतारकम्^{१२} ॥ २६ ॥

दशसङ्ख्यवेधेन वद्धा च^{१३} गुटिका यदि ।

शक्रतुल्यं तदायुः स्यात्^{१४} त्रिभिर्मासैर्वरानने^{१५} ॥ २७ ॥

लक्षवेधेन या^{१६} वद्धा गुटिका दिव्यरूपिणी^{१७} ।

- (1) B has only श्रीं ऐं. D has not this hemistich. (2) B reads ताराद्या. रया शक्तिश्च तारास्थो, a variant in K. (3) K reads मन्त्रोऽयं. (4) B has देवि. D has देवि. K has देवी. (5) B has सिद्धि चक्र. D has सिद्धि चक्रौ. K has सिद्ध. चक्र. (6) D reads नांता क्षिपेद्दत्त मध्ये तु, which is absurd. (7) B reads गुटिकां. K reads दिव्यरूपिणि, which is incorrect. (8) शतवेधेन न यावद्धा, a variant in D, which is not correct. (9) B reads गुटिका. (10) D reads युगावधि. K reads गुणावधि. (11) वद्धा या गुटिका शुभा, a variant in B. D reads पुनः instead of शुभा, which is probably पुनः, an error of the scribe. (12) B has वैष्णवं लभते फलं, which is not consistent with other texts. (13) च is not found in K. (14) D reads तदायुश्च. (15) त्रिभिर्मासैस्तु जायते, a variant in K. (16) या is not found in D. (17) K reads incorrectly दिव्यरूपिणि.

चतुर्मासं तु वक्रस्था^१ ब्रह्मायुषं प्रयच्छति^२ ॥ २८ ॥

दशमक्षेण या ब्रह्मा^३ गुटिका दिव्यरूपिणी ।

अष्टमासं^४ तु वक्रस्था विष्णुतुल्यायुषं लभेत्^५ ॥ २९ ॥

कोटिवेधेन या ब्रह्मा^६ गुटिका दिव्यरूपिणी^७ ।

षष्मासं^८ संस्थिता वक्रो साक्षाद्दे^९ रुद्रतां नयेत् ॥ ३० ॥

शतकोटिप्रभेदेन^{१०} गुटिका दिव्यरूपिणी^{११} ।

सप्तमासं^{१२} तु वक्रस्था स लभेद्देव्यं^{१३} पदम् ॥ ३१ ॥

धूमावलीकने^{१४} ब्रह्मा गुटिका शिवरूपिणी ।

अष्टमासं तु वक्रस्था ईशानस्य^{१५} फलं लभेत् ॥ ३२ ॥

शब्दवेधेन या^{१६} ब्रह्मा गुटिका शिवरूपिणी ।

-
- (1) D has an absurd reading — दशमः चतुर्मासं तु वक्रस्थो. (2) D has ब्रह्मतुल्यं नरायणम्. K has वक्रा प्रयच्छति युष्म, which is incorrect. (3) D reads लक्षेण यदा न ब्रह्मा, which is incorrect. (4) D has चतुर्मासं, which is not correct. (5) D has विष्णो तुल्यायुषं लभेत्, which is incorrect. We do not find the above three ślokaś (27th, 28th, 29th) in B. (6) दशमक्षेण ब्रह्मा, an incorrect variant in D. K reads कोटी in place of कोटि. (7) B has वृटिका दिव्यरूपिणि, which is partly correct. (8) D has दशषष्मासं, which is incorrect. K reads षष्मास, (9) D has त्याक्षाद्दे, which is an error of the scribe. (10) K reads कोटी. (11) B has वृटिका. (12) D reads दशमास, which is incorrect. (13) B reads भवेद्देव्यं. D reads लभेद्देव्यं. (14) धूमावलीकने is the reading in D, which is incorrect. (15) D reads ईशानस्य. K reads ईशानस्य. (16) D has an absurd reading — दश-
मसादेवदयो

नवमासं^१ तु वक्रस्था स भवेद्यापको नरः^२ ॥ ३३ ॥

नवसंकलिकावहः स्वयम्भुवा महेश्वरः ।^३

कर्ता हर्ता स्वयं भोक्ता शापानुग्रहकारकः^४ ॥ ३४ ॥

सर्वज्ञः सर्वकर्ता च सूक्ष्मरूपो निरञ्जनः ।

इच्छया कुरुते सृष्टि^५मिच्छया संहरेज्जगत्^६ ॥ ३५ ॥

सच्छन्दगमनो भूत्वा विश्वरूपो भवेन्नरः ।

पूज्यते सर्वदेवैश्च^७ ब्रह्मविष्णु^८महेश्वरैः ॥ ३६ ॥

पुनरन्ध्रं प्रवक्ष्यामि वक्ष्यन्ध्रं सुदुर्लभम्^९ ॥ ३७ ॥

समांशं भक्षणं^{१०} हेम शुद्धसूतेन कारयेत् ।

मृतवत् पलाशिन^{११} मर्दयेद्विपदीरसे^{१२} ॥ ३८ ॥

- (1) D reads नवमासं, which is an error of the scribe. (2) स भवेद्यापको भवेत्, a variant in D. स भवेपकोनव, a variant in K. Both are incorrect. (3) This hemistich is not found in B. D reads स्वयंभुवा. K reads स्वयं भोक्ता, which is repeated in the next śloka. (4) This hemistich is not found in D. (5) D reads सृष्टि. K reads सृष्टी. (6) मिच्छया वा इवे जगत्, an incorrect variant in D. मिच्छया वा इरे जयेत्, a variant in K, which is partly incorrect. (7) K reads erroneously पूज्यते स देवैश्च. (8) B and K read ब्रह्मविष्णु, which is grammatically incorrect. (9) D has वक्ष्यन्ध्रं सुदुर्लभम्, which is incorrect. (10) B reads समांशभक्षणं. (11) K reads पलाशिन, which appears to be the error of the scribe. (12) मर्दयेद्विपदीरसे, a variant in B. मर्दयेद्विपदीरसे, a variant in D. मर्दये हि.....रसे, a variant in K. All the texts are incorrect.

प्राग्वच्छेषं पुराजातं^१ हंसपाद्या^२ विमर्हितम् ।
 भावितं पुटितं रत्नैः^३ पूर्ववत् सफलं भवेत्^४ ॥ ३६ ॥
 वज्रबद्धो भवेत् सिद्धो^५ देवदानवदुर्जयः ।^६
 चतुर्विंशतिसिद्धानां नायकः सर्वसिद्धिदः^७ ॥ ४० ॥
 वज्रचूर्णसमं^८ सृतं हंसपाद्या विमर्हितेत्^९ ।
 पुटित्वा मारयेत्तं तु^{१०} पुनस्तुल्य^{११} रसं क्षिपेत् ॥ ४१ ॥
 धातः खोटो भवत्यासु^{१२} शोधितः काचटङ्गणैः ।
 यावच्छक्रोदयप्रस्थो^{१३} जायते स रसः^{१४} प्रिये ॥ ४२ ॥

- (१) पूर्वस्यं सुपराजात, a reading in D. पूर्वस्यं तु पुराजात, a reading in K, which is partly incorrect. (2) K reads हंसपाद्या, which is incorrect. (3) B has पुटित्वा मारयेत्तत्. (4) पूर्ववत् फलं भवेत्, a variant in B. पूर्ववत् स फलं लभेत्, a variant in D. (5) B reads वज्रसिद्धो भवेत् सिद्धो. (6) D has an absurd hemistich—बंधं बंध्यो पारसिद्धैर्देवदुर्जयः. (7) D reads सर्वसिद्धः, which destroys the metre. (8) B reads वज्रचूर्णं सम. D reads विचूर्णांस्तुपियत्वापि सम, which is absurd. (9) B reads विमर्हितं. D reads हंसपाद्या. (10) D has पुनस्तुल्य, which is unintelligible. (11) D reads पुनस्तुल्य. (12) B reads धातरकोटो भवत्यासु, which is incorrect. D reads धातः खोटो भवत्यासु, which is absurd. K reads धातः, which is an error of the scribe. (13) B reads यावच्छक्रोदयप्रस्थो. D reads यावच्छक्रोदयः पञ्चो, which is incorrect. K reads यावच्छक्रोदयः प्रस्थो, which is also incorrect. (14) B reads च रसः. D reads सोऽपि स.

वज्रसत्त्वं च गगनं^१ रसं हेम च मेलयेत्^२ ।
 अमरत्वमवाप्नोति^३ वक्रस्थेन सुराधिपे^४ ॥ ४३ ॥
 जारयित्वा रसं तद्धि^५ पुनस्तेनैव जारयेत् ।
 कोटिवेधी^६ न सन्देहो वक्रस्थः^७ खेचरं पदम् ॥ ४४ ॥
 वेधयेत्तत्प्रमाणेन^८ धातुं चैव शरीरकम्^९ ।
 कारयेद्गुटिकां दिव्यां^{१०} वज्रसिन्धेन काञ्चने^{११} ॥ ४५ ॥
 अनेन क्रमयोगेन यावच्छक्यं तु मारयेत् ।
 तद्गच्छ^{१२} सूतकं देवि^{१३} सर्वरोगनिवर्हणम्^{१४} ॥ ४६ ॥
 हेन्वा च सारयित्वादौ^{१५} चन्द्रार्कं लेपयेत्ततः^{१६} ।

- (1) वज्रसत्त्वं च गगनं, an incorrect variant in D. (2) D has मेलय च मेलयेत्, which mars the metre. K has रसं हेम च मेलयेत् (3) अमरत्वमजरावहं वध्य, a variant in D. अमरत्वमवाप्नोति, a variant in K. (4) B reads सुराधिपे, which is incorrect. D reads वक्रस्थे च सुराधिपे. K reads वक्रस्थं सुराधिपे. (5) जारयित्वा रसं रूप, a variant in D. (6) B reads कोटिवेधि. (7) D reads वक्रस्थः. (8) D reads वेधयेत् प्रमाणेन, which is incomplete. (9) धातुं चैव शरीरकं, a reading in B. K has धातु. (10) B reads करयो गुटिकां दिव्या. D reads वक्रस्थं गुटिका दिव्य. K reads वक्रस्थं गुटिका दिव्या. (11) K has वज्रसिन्धो त काञ्चन, which is apparently erroneous. (12) D reads न तस्य, which seems to be incorrect. (13) B reads देवी, which is incorrect. (14) M reads निवारणम्. (15) हेन्वा च सारयित्वा तु, a variant in B. हेन्वा च सारयित्वादौ, a variant in D. M reads तु instead of च. (16) This charaṇa and the next two are not found in B.

हानिशांशेन हेमाक्ष^१ मात्रिकाभ्यधिकं^२ भवेत् ॥ ४७ ॥

वदरास्त्रिप्रमाणेन कारयेद्गुटिकां^३ बुधः ।

यथा लोहे तथा देहे क्रमते नान्यथा क्वचित् ॥ ४८ ॥

वक्ष्येण हन्वितं हेम^४ कान्तशुल्कयोजितम्^५ ।

रञ्जयेत् सप्तवाराणि^६ तं खोटं सूक्ष्मचूर्णितम्^७ ॥ ४९ ॥

भाषितं स्त्रीरजस्वेव^८ शुष्कापचमितं युतम्^९ ।

भूर्जपत्रे निवेश्याथ^{१०} बद्धा वस्त्रेण पोटलीम्^{११} ।

स्वेदयेद्देवदेवेशि यावद्भवति गोलकम् ॥ ५० ॥

- (1) हानिशांशे तु हेमाक्ष, a reading in K. हानिशांशेन हेमाक्षे, a reading in M. (2) K and M read erroneously मात्रिकाभ्यधिकं and मादकाभ्यधिकं respectively. (3) K has गुटिकां कारयेत्. (4) वक्ष्येण हन्वितं हेम, a variant in B. वक्ष्येण शोधितं हेम, a variant in D. वक्ष्येण शचितं हेम, a variant in K. (5) B has कान्तशुल्कपात्रनी. M has an incomplete charana—कान्तं कपात्रनी. (6) सप्तवाराणि is grammatically incorrect ; yet it is found so in all the texts. (7) खोटं सूक्ष्मचूर्णितं, a reading in D. खोटं सूक्ष्मचूर्णितम्, a reading in K. तं खोटं सूक्ष्मचूर्णितम्, an incorrect reading in M. (8) B reads स्त्रीरजस्वेव. D reads स्त्रीरजस्वेव. K reads स्त्रीरजस्वेव. M reads स्त्रीरजं शुक्लं. None of the readings is perfectly correct. (9) D reads शुष्कायां च मितं युतम्. M reads भूर्जपत्रे निवेशितम्. (10) भूर्जपत्रे निवेशि तु, a variant in B. हुतप्लेन संयुक्तं, a variant in M. (11) D reads बन्धेत्. M reads पोडलिम्. After पोडली we have an incorrect hemistich in D only, which runs thus : सूक्ष्मशुक्लेन संयुक्तं, which, if written correctly, becomes हुतप्लेन संयुक्तं as the text in M.

लाङ्गली जीवकश्चैव^१ सुस्तायुक्तेन्द्रवारुणी^२ ।

एतेषां निक्षिपेत् पिण्डे^३ वज्रगोलं तु वेष्टयेत्^४ ॥ ५१ ॥

मूषामध्ये तु निक्षिप्य^५ चम्पयित्वा^६ प्रयत्नतः ।

भूमौ मूषां विनिक्षिप्य पुटं मूर्ध्नि प्रदापयेत्^७ ॥ ५२ ॥

अनेनैव प्रदानेन^८ बन्धमेति महारसः ॥ ५३ ॥

गोलकं^९ धारयेद्वक्त्रे वर्षमेकं^{१०} यदि प्रिये ।

जीवेत् कल्प^{११}सहस्राणि यथा नागो^{१२} महाबलः ॥ ५४ ॥

वर्षैर्द्वादशभिः^{१३} साक्षात् रुद्ररूपसु^{१४} जायते ।

गात्रस्य तस्य प्रस्वेदात्^{१५} अष्टौ लोहासु^{१६} काञ्चनम् ॥ ५५ ॥

- (1) D and K read जीवकश्चैव. M reads जीवनी चैव. (2) स्कन्द चोत्तरवारुणि, a variant in B. सुस्तायुक्तेन्द्रवारुणी, a variant in D. गांधारी नरवारुणी, a variant in M. (3) D reads एतेषां निक्षिपेत्, which is unintelligible. (4) D has वज्रा गोलं तु वेष्टयेत्. M has वज्रगोलं तु वेष्टयेत्. (5) This śloka is not found in D. (6) B reads चम्पयित्वा. K reads चम्पयित्वा. M reads चम्पयित्वा. (7) K reads मूर्ध्नि, which is incorrect. M reads प्रदापयेत्. (8) B reads प्रदीपेन. M reads प्रकारेण. (9) D reads erroneously गोलक. (10) D reads वर्षमेकं, which is an error of the scribe. (11) D reads वर्ष. (12) D reads तथा नागो, which is partly incorrect. K and M read यथानागो. (13) B reads वर्षैर्द्वादशभिः. K reads वर्षैर्द्वादशभिः, which is partly incorrect. (14) B has रसपुष्पसु. K has रसपुष्पसु. M has रसपुष्पसु. None of them is correct. (15) D reads तस्य गात्रस्य तत् स्वेदात्. K reads तस्य गात्रस्य प्रस्वेदात्. (16) K reads अष्टौ लोहाणि. M reads दशलोहाणि.

वज्रभक्ष तथा सूतं^१ काश्चनेन समन्वितम् ।
 वक्रस्थं कुरुते यत्तु सोऽप्यात्^२ पलितवर्जितः ॥ ५६ ॥
 कृष्णाभ्रकस्य सत्त्वं च तारं ताम्रं च^३ ङाटकम् ।
 मालिकं कान्ततीक्ष्णं च समभागानि कारयेत् ॥ ५७ ॥
 अश्वसूषा^४गतं धातं खोटो भवति तत्क्षणात्^५ ।
 तं खोटं^६ सूक्ष्मचूर्णन्तु द्रुतसूतेन^७ गोलकम् ॥ ५८ ॥
 मृतवज्रस्य भागैकं भागाद्यत्वारि^८ गोलकम् ।
 मर्दयेत्तप्तखलेन^९ भस्मीभवति सूतकः^{१०} ॥ ५९ ॥
 मारयेद्दूधरे यन्त्रे सप्तसंकलिका^{११} क्रमात् ।
 गुञ्जामात्रं तु तद्वज्र^{१२} मध्वाज्येन तु लेहयेत्^{१३} ॥ ६० ॥
 संवत्सरप्रयोगेण^{१४} ह्ययुता यु^{१५} भवेन्नरः ।

- (1) D has तथा कान्ते. K has तथा कान्तं. (2) B and M have अप्यात्. D has वल्. K has आयुः. (3) B reads तारे ताम्रं च. D reads तारताम्रं च. (4) B reads अश्वसूषा. D has an incomplete charana अश्वसूषा. K reads अश्वसूषा. M reads अश्वसूषा. (5) B reads खोटं. D wants next three charanas. M has खोटं भवति तत्क्षणात्, which seems to be incorrect. (6) M reads तं खोटं, which is incorrect. (7) K reads कृतसूतेन. (8) M reads erroneously भागं चत्वारि. (9) D reads मर्दयेत् सत्वत्वेन, which is unintelligible. (10) K reads सूतकं. (11) M reads सप्तसिखलिका, which is incorrect. (12) This charana and the next two are not found in D. K has an incomplete charana—चं तु तद्वज्र. M reads तत्तद्वज्र. (13) K and M read लेहयेत्. (14) K reads प्रयोगेन, which is gram. incorrect, M reads प्रयोगेण. (15) K has अयुतायुः. M has व्ययुतायुः.

बलीपलितनिर्मुक्तो महाबलपराक्रमः ॥ ६१ ॥
 तद्गन्धपलमेकन्तु^१ पलेकं गन्धकस्य च^२ ।
 अश्वमूषागतं धातं खोटो भवति तत्क्षणात्^३ ॥ ६२ ॥
 जीवेत् कल्पसहस्राणि यथानङ्गो महाबलः ।
 तस्य मूत्रपुरीषेण^४ लोहान्यष्टौ च^५ काञ्चनम् ॥ ६३ ॥
 तं खोटं^६ रञ्जयेत् पश्चात् वज्राभ्रक^७ कपालिना ।
 रञ्जयेत् समवाराणि^८ भवेत् कुङ्कुमसन्निभम् ॥ ६४ ॥
 हेम्ना सह समावर्त्य^९ सारणादय^{१०} सारितम् ।
 सहस्रांशेन तेनैव सर्वलोहानि वेधयेत्^{११} ॥ ६५ ॥
 कणाभ्रकस्य सत्त्वञ्च तारं ताम्रञ्च हाटकम्^{१२} ।
 तीक्ष्णं च बहुमूतं च^{१३} माक्षिकञ्च^{१४} समन्वितम् ॥ ६६ ॥

- (1) K has an incomplete charana—तत्तन्धमेकन्तु. M has तद्गन्धकल मेकन्तु, which is incorrect. (2) K reads तु. (3) B reads खोट. वाद्य भवति तत्क्षणात्, an incorrect reading in M. (4) K reads मूत्रपुरीषाभा. (5) K reads षष्टौ लोहानि. (6) K has तत् खोट, which is incorrect. (7) M reads नागाभ्रक. (8) This word is grammatically incorrect. (9) हेम्ना बहुलमावर्त्य, a variant in B. D reads सम समाचारी, the latter word being incorrect. K reads हेम्ना सम. M reads erroneously समावर्त्या. (10) B reads सारणादियं, which is incorrect. D reads सारितादय, which is not correct. K reads दिय, which is incorrect. (11) अष्टांशेन तु तेनैव तारादिभ्यो वेधयेत्, a variant in M. (12) D and K read टकम्. (13) तीक्ष्णं च बहुमूतं च, a variant in D. K reads erroneously तीक्ष्णं बहुमूतं च. (14) D and K have माक्षिकेण.

अथमूषा^१गतं भ्रातं खोटो^२ भवति तत्क्षणात् ।

हेन्ना सह समावर्त्य^३ सारणावयसारितम्^४ ॥ ६७ ॥

शतांशिन तु तेनैव शुल्बवेधं प्रदापयेत्^५ ।

जायते कनकं दिव्यं देवाभरणभूषणम्^६ ॥ ६८ ॥

वहसूतस्य^७ भागैकं भागैकं पद्मगस्य च ।

हाटकस्य च^८ भागैकं भागैकं चाभ्रकास्तयोः ॥ ६९ ॥

एकीकृत्य तु तद्वाम्यं^९ रसे जीर्णं^{१०} तु जारयेत् ।

शतांशिन तु^{११} तेनैव शुल्बवेधं^{१२} प्रदापयेत् ॥ ७० ॥

वहसूतस्य भागैकं भागैकं कुटिलस्य^{१३} च ।

अथमूषा^{१४}गतं भ्रातं खोटो^{१५}भवति तत्क्षणात्^{१६} ॥ ७१ ॥

(1) K has अथमूषा, which is not correct. (2) B reads खोटं.

M reads खोटः. (3) हेन्ना सह समावर्त्य, a variant in B. K reads

समं instead of सह. (4) D reads सारणावयसारणम्. K reads सारणा-

विय, which is incorrect. M reads सारणं वय, which is also incorrect.

(5) शतांशिनैव तेनैव शुल्बं वह तु जारयेत्, a variant in D. (6) D reads

सूषितम्. M reads सुवचम्, which is incorrect. (7) D has वहसूतस्य,

which is senseless. (8) D and K read तु. (9) All the texts read

एकीकृता, which is grammatically incorrect. B reads तद्वाम्यं. D reads

तद्वामि. (10) D and K read रसजीर्णं. (11) D reads शतांशिनैव.

(12) D reads शुल्बं वह. (13) B reads कुटिलस्य. K reads कुटीलस्य.

Both seem to be incorrect. (14) K reads मूषा. (15)

B reads खोटः. M reads खोटः. (16) M reads तत्क्षणात्, which is

incorrect. We do not find this charaṇa and the next three in D.

तस्य खोटस्य भागैकं^१ भागैकं गन्धकस्य च^२ ।
 अन्धमूषागतं धातं यावदङ्गावशेषितम्^३ ॥ ७२ ॥
 अनेन क्रमयोगेन वङ्गं निर्वाप्य षड्गुणम्^४ ।
 अनेन क्रमयोगेन वह्निनागश्च षड्गुणम्^५ ॥ ७३ ॥
 तद्रसं रक्षयेत् पश्चात् तीक्ष्णशुक्लकपालिना^६ ।
 रक्षयेत् तत् प्रयत्नेन यावत् कुङ्कुमसन्निभम्^७ ॥ ७४ ॥
 हेन्ना सह समावर्त्य^८ सारणात्रयसारितम्^९ ।
 शतांशे^{१०} वेधयेत् शुक्लं दिव्यं हिमं प्रजायते ॥ ७५ ॥
 पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि द्रवसंस्कारमुत्तमम्^{११} ॥ ७६ ॥
 रक्षयेत्^{१२} शुद्धकनकं तीक्ष्णशुक्ल^{१३}कपालिना ।

-
- (1) तत्खोटभागैकैकं, a variant in B. तत्खोटभागैकैकं, a variant in M. (2) K reads erroneously गन्धकस्य च. (3) यावत् सुतो-
 वशेषितं, an incorrect variant in M. (4) B reads षड्गुणं. D reads
 निर्वाप्यं. K reads षट्गुणं. M reads निर्वाप्य. (5) B reads षड्गुणं.
 D has वह्निना षड्गुणं वङ्गं, which is senseless and void of metre. K has
 षट्गुणं. This hemistich is not found in M. (6) D has तीक्ष्णशुक्ल-
 कपालिना, which seems to be incorrect. (7) K wants this
 hemistich. M reads सन्निभं, which is incorrect. (8) हेन्ना सहस-
 मावर्त्य, a variant in B. हेन्ना सहसमावर्त्य, a variant in D. This charapa-
 and the next are not found in K. (9) सारणं यन्त्रसारित, a variant
 in D. (10) K reads शतांश. (11) रसवन्धनमुत्तमम्, a variant
 in D. दिव्यसंस्कारमुत्तमम्, a variant in M. (12) This hemistich is
 not found in D. M reads आरयेत्. (13) K reads तीक्ष्णं शुक्लं.
 M reads erroneously तीक्ष्णशुक्ल

पक्षबीजस्य भागैकं भागैकं द्रुत^१सूतकम् ।
 मर्दयेन्मध्यमास्त्रेन^२ गोलकं भवति क्षणात्^३ ॥ ७७ ॥
 मृतवज्रस्य^४ भागैकं भागाद्यत्वारि गोलकम्^५ ।
 मर्दयेत् तप्तखल्लेन^६ भस्मीभवति सूतकम्^७ ॥ ७८ ॥
 मारयेद्भूधरे यन्त्रे सप्तसंकलिका^८क्रमात् ।
 तद्भस्म तु पुनः पश्चात् मध्यमास्त्रेन^९ मर्दयेत् ॥ ७९ ॥
 पुटं दद्यात् प्रयत्नेन षष्ठाधिकशततयम्^{१०} ।
 तद्भस्म जायते दिव्यं सिन्दूरारुणसन्निभम्^{११} ॥ ८० ॥
 तनैव वेधयेत्तारं^{१२} सहस्रांशिन^{१३} काञ्चनम् ।

- (1) B reads द्रुत, which is incorrect. (2) मर्दयेत्तप्तमास्त्रेन, a variant in D, which seems to be partly incorrect. (3) D has तत्क्षणात्, which mars the metre. M has गोलकं तत् कारयेत्, which appears to be partly incorrect. (4) D reads मृतग्रीवस्य. M reads द्रुतमृतस्य भागं, which destroys the metre. (5) B reads भागाद्यत्वारि, which is incorrect. D has an absurd variant—भागाद्य चत्वारि भागैकं गोलकम्. M has an incomplete charana—चत्वारि गोलकम्. All the texts read चत्वारि, which is gram. inc. (6) M reads तप्तखल्लं च. (7) B and D read सूतकः. (8) M reads त्रि खलिका, which is incorrect. (9) M reads मध्यमास्त्रे तु. (10) All the texts read षष्ठाधिक, whereas षष्ठाधिक is more proper. K reads शतसूतक, which is incorrect. After शतसूतक this text has a single charana—देवदाली शंखपुष्पा, which is found in no other texts. (11) D has सिन्दूरारुणसप्तभिम्, which destroys the metre. K has सिधुरारुणसन्निभ. M has सिन्दूरमरुणप्रभम्, which is grammatically incorrect. (12) D reads वेधयेत्तारं. (13) M has स्वर्गशेन तु.

सुतवचस्य भागैकं भागाः षोडश सुतकम्^१ ॥ ८१ ॥

देवदाली-शंखपुष्पी-रसेन मर्दितं^२ क्रमात् ।

मारयेद्^३भूधरे यन्मे भस्मीभवति तत्क्षणात्^४ ॥ ८२ ॥

फूलारारणां सहस्रेषु^५ धाम्यमानो न^६ गच्छति ।

ईदृशं भस्मसूतं च देहे लोहे च योजयेत्^७ ॥ ८३ ॥

तद्भस्मपलमेकं तु^८ पलमेकं तु गन्धकम्^९ ।

अथमूषागतं^{१०} आतं खोटो^{११} भवति तत्क्षणात् ॥ ८४ ॥

तं खोटं^{१२} रक्षयेत् पश्चात् कापालि^{१३}क्रमयोगतः ।

सारणाक्षययोगिण^{१४} शुल्लवेधं^{१५} प्रदापयेत् ॥ ८५ ॥

भस्मसूतपलैकं च^{१६} पलैकं पञ्चगव्यं च^{१७} ।

-
- (1) D reads सुतकम्, which is an error of the scribe. (2) B and M read मर्दितं. (3) D and M read मर्दयेद्. (4) M reads erroneously तत्क्षणात्. (5) K reads फूलारारणां. M reads पुत्कारारणां सहस्राणि. Both are incorrect. (6) D has धाम्यमानेन. K has धाम्यमानेन. M has धाम्यमानानि. (7) ईहे च योजये, an incomplete variant in K. ईदृशी च वेद्येत्, a variant in M. (8) M has तत्-भस्मपलमेकं, which is partly incorrect. (9) K reads पलैकं गन्धकं च. (10) D reads अथ मूषागतं, which is incorrect. K reads अथ-मूषागतं, which is also incorrect. (11) D has खोटो. M has खोटो. (12) M reads तत् खोटं. (13) K reads कपालो. M reads कापालो. (14) सारणाक्षययोगिण, a variant in M. (15) D has शुल्ल वेध. K has शुल्ल वेधं. (16) B reads तु. (17) B reads पञ्चगव्यं च. D reads गन्धकं च. K reads पलमेकं च गन्धकं. We have adopted the reading in M, since we see afterwards the term नाशेन in all the texts.

पुटेन जायते भस्म^१ सिन्दूरारणसन्निभम्^२ ॥ ८६ ॥
 तद्भस्म तु पुनः पश्चाद्-गोपितेन तु मर्हयेत्^३ ।
 ताम्रपात्रेण तत्^४ कृत्वा मर्हयेत्तोहमुष्टिना ॥ ८७ ॥
 मृदग्निना ततः पात्रं यावन्नागीन^५ मेलनम् ॥ ८८ ॥
 तद्भस्मभागमेकं तु^६ भागेकं ह्रस्मगोलकम् ।
 एकीकृत्याथ^७ संमर्षी क्रामयेन्^८ सहैकतः ॥ ८९ ॥
 तारारिष्टं तु तेनैव^९ सहस्रांशिन काञ्चनम्^{१०} ।
 धनेन क्रमयोगेण वज्रभस्म प्रजायते ॥ ९० ॥
 सहस्रांशिन तेनैव शुल्बवेधं प्रदापयेत्^{११} ।
 तच्छुल्बं जायते तारं शंखकुन्देन्दुसन्निभम् ॥ ९१ ॥
 खेताभ्रकस्य सत्त्वं च^{१२} कान्ताकान्तं^{१३} तथायसम् ।

- (1) This charaṇa and the next are put in M after the next śloka.
 (2) D reads सिन्दूरारणसमप्रभम्, which destroys the metre. K reads सिन्दूरा. M reads सिन्दूरारणसमप्रभम्. (3) This hemistich is placed in M after the next śloka. (4) B, K and M read तं, which seems to be incorrect. (5) D reads erroneously यावन्नागेन. (6) D has an incomplete charaṇa—तच्छास्त्रमेकं तु. (7) All the texts read एकीकृत्या, which is grammatically incorrect. (8) M reads क्रमयेन. (9) D has an incomplete charaṇa—तारारिष्टं तु तेनैव. K has तारारिष्टं तु तेनैव. (10) This charaṇa and the next are not found in K. (11) शुल्ब वेधं प्रजायते, a variant in D. K reads शुल्ब वेधं. (12) D has खेताभ्रकान्तं चात्र, which seems to be incorrect. This charaṇa and the next are not found in K. (13) D reads कञ्चित्-चात्र, which appears to be incorrect. M reads चात्रिचात्र.

वङ्गं तारं तथा श्वेतं^१ वैक्रान्तश्च कदम्बकम् ॥ ८२ ॥

अश्वसूयागतं^२ भ्रातं खोटं^३ कुन्देन्दुसन्निभम् ।

तं खोटं^४ सूक्ष्मचूर्णं तु द्रुतसूतेन^५ गोलकम् ॥ ८३ ॥

मृतवज्रस्य भागेकं भागाद्यत्वारि^६ गोलकम् ।

मईयेतसखलेन^७ भस्मीभवति सूतकः^८ ॥ ८४ ॥

मारयेद्भूधरे यन्त्रे सप्तसंकलिका^९ क्रमात् ।

ततश्च जायते भस्म शङ्खकुन्देन्दुसन्निभम् ॥ ८५ ॥

तद्वत्स्य पलमेकं तु^{१०} पलमेकं तु गन्धकम् ।

अश्वसूयागतं^{११} भ्रातं खोटो भवति तत्पञ्चात्^{१२} ॥ ८६ ॥

तारेण च समावर्त्य^{१३} सारणाद्वयसारितम्^{१४} ।

-
- (१) वङ्गं तारैरया श्वेतं, a variant in D. K and M read श्वेत. (2) K reads अश्वसूयागत. (3) B and K read खोट. M reads खोट. Both the readings are incorrect. (4) K reads खोट. M reads खोट. (5) B reads द्रुत instead of द्रुत. D has भूतनेन च, which is unintelligible. K reads मृतसूतेन. (6) B and D read भागद्यत्वारि. M reads भागद्यत्वारि. None is correct. (7) D reads तसखलेन. K reads तसखलेन. (8) D reads सूतकम्. M reads गोलकम्. (9) M reads सप्तसंकलिका. (10) M reads पलमेकम्, which is incorrect. (11) K reads अश्वसूयागतं, which is not correct. (12) खोटं भवति तद्वत्, a variant in B. खोटो भवति तद्वत्, a variant in D. खोटं भवति तद्वत्, a variant in M. After the 96th śloka we find the following hemistich in K only—पुटेन जायते भस्म शङ्खकुन्देन्दु तद्वत्. (13) D has तारे तच्च समावर्त्य. (14) D has सारणाद्वयसारितम्, which seems to be incorrect.

सहस्रांशेन तेनैव शुक्लवेधं प्रदापयेत् ॥ ८७ ॥

तीक्ष्णसूतपलाय्यष्टी^१ द्रुतसूतपलाष्टकम्^२ ।

मर्दयेत्तप्तखलेन कुष्ठकृत्नी^३रसेन च^४ ॥ ८८ ॥

तत्क्षणाज्जायते पिण्डं^५ तीक्ष्णेन सह गोस्तकम् ।

मर्दयेत्तप्तखलेन भस्मीभवति तत्क्षणात्^६ ॥ ८९ ॥

मारयेद्गूधरे यन्त्रे सप्तसंकलिकाक्रमात्^७ ।

षोडशांशेन तेनैव^८ वक्त्रवेधं^९ प्रदापयेत् ॥ ९० ॥

तद्गन्धपलमेकान्तु पलैकं गन्धकस्य च ।

अन्धमूषागतं^{१०} धातं खोटो भवति तत्क्षणात्^{११} ॥ ९१ ॥

तस्य खोटस्य^{१२} भागं च तीक्ष्णचूर्णं च तत्क्षमम्^{१३} ।

द्वौ भागौ द्रुतसूतस्य^{१४} सर्वमेकत्र मर्दयेत् ॥ ९२ ॥

(1) This charapa and the next fifteen are not found in D. (2)

पलाटी द्रुतसूतकं, a variant in B. K has an incomplete charapa—द्रुत सूतकं. (3) B reads टकुचुली. K reads कुष्ठकुलि. M reads कुष्ठबोली.

(4) M reads तु. (5) K reads पिण्डो. (6) M reads erroneously तप्तखान्.

(7) सप्तसिंखलिकाक्रमात्, a variant in M, wherein the middle term is incorrect. (8) This charapa and the next five are not found in B. (9) K reads वक्त्रे वेधं. M reads वक्त्रवेधं.

(10) K reads च अन्धमूषागतं, which is not correct. (11) M reads बोहं भवति तप्तखान्, which is incorrect. After this charapa we find in K

the following hemistich—मारयेद्गूधरे यन्त्रे सप्तसंकलिकाक्रमात्. (12) D reads खोटं च. M reads बोहल.

(13) तीक्ष्णचूर्णं तु सप्त, a variant in D. तीक्ष्णं तु तप्तसप्त, a variant in K. Both are incomplete. M reads तप्तसप्त, which is incorrect.

(14) Both D and K read द्रुतसूतस्य.

तप्तखले तु संमद्ये^१ गोलको भवति क्षणात्^२ ।
 मारयेद्भूधरे यन्त्रे सप्तसंकलिकाक्रमात्^३ ॥ १०३ ॥
 तत् सर्व्वं जायते भस्म^४ शङ्कुन्देन्दुसन्निभम् ।
 तद्भस्म कारयेत् खोटं^५ तीक्ष्णेन दन्धितं सह ॥ १०४ ॥
 अनेन क्रमयोगेण सप्तसंकलिकाक्रमात्^६ ।
 तद्भस्म^७ जारयेत् पश्चात् सारणात्रयसारितम्^८ ॥ १०५ ॥
 लक्षांशेन तु तेनैव^९ वङ्गवेधं^{१०} प्रदापयेत् ।
 भस्मसूतपलैकं तु^{११} शुद्धं वङ्गं प्रलेपयेत्^{१२} ॥ १०६ ॥
 मर्द्दयेदायसे पात्रे वङ्गम्भु म्रियते^{१३} क्षणात् ।
 द्विपलं मृतवङ्गस्य तारचूर्णं^{१४} पलद्वयम् ॥ १०७ ॥
 द्विपलं^{१५} गन्धकं दद्यात् पलैकं^{१६} टङ्कणस्य च ।

- (1) D has तप्तखले संमद्ये, which is incomplete. (2) गोलको भवति तत्क्षणात्, a variant in D, which destroys the metre. (3) M reads सप्तत्रिंश्लिकाक्रमात्, which is partly incorrect. (4) This śloka and the next are not found in D. (5) K reads बोट. M reads बोट. (6) M reads त्रिंश्लिका, which is incorrect. (7) M reads तं बोट. (8) M reads सारणात्रयसारणात्. (9) Both D and K read लक्षांशेन तेनैव. (10) K reads ऋगे वेध. M reads वङ्गवेध. (11) भस्मसूतं पलैकं तु, a variant in D. M reads erroneously भस्मसूत. (12) D reads प्रदापयेत्. M reads शुद्धमङ्ग, which seems to be incorrect. (13) D reads मृतवे. K reads म्रियते. M reads म्रियते. All are grammatically incorrect. (14) B reads तारचूर्ण. D reads मृदचूर्ण. K reads तारचूर्ण. (15) M reads सपल. (16) M reads विपल.

रसार्थे

अथमूषागतं¹ भातं खोटो भवति तत्क्षणात्² ॥ १०८ ॥

पलैकं खोटचूर्णस्य³ पलैकं द्रुतसूतकम्⁴ ।

मईयेभातुलुङ्गाश्चैः⁵ गोलको भवति क्षणात्⁶ ॥ १०९ ॥

षोडशांशेन तेनैव शुल्बवेधं⁷ प्रदापयेत् ।

वङ्गस्थाने ददेद्भागं⁸ तारस्थाने तु⁹ काञ्चनम् ॥ ११० ॥

पूर्ववत् क्रमयोगेन¹⁰ रसं खोटन्तु¹¹ कारयेत् ।

तं खोटं सूक्ष्मचूर्णं तु द्रुतसूतेन¹² गोलकम् ॥ १११ ॥

षोडशांशेन तेनैव तारारिष्टं तु वेधयेत् ॥ ११२ ॥

मृतवङ्गपलैकं तु पलैकं सूतकस्य च¹³ ।

सत्त्वचूर्णपलैकं तु त्रयमेकत्र मेलयेत्¹⁴ ॥ ११३ ॥

मईयेभातुलुङ्गाश्चैः गोलको भवति क्षणात्¹⁵ ॥ ११४ ॥

मृतवङ्गस्य भागेकं भागश्चत्वारि¹⁶ गोलकम् ।

-
- (1) K reads अथमूषागत, which is incorrect. (2) खोटो भवति तत्क्षणात्, a variant in M. (3) M has खोटचूर्णस्य. (4) B reads द्रुतसूतकं. D and K read मृतसूतकम्. (5) M reads erroneously भातुलुङ्गाश्चैः. (6) खोटो भवति तत्क्षणात्, a variant in M. (7) D has शुल्ब वेधं. K has शुल्ब वेधं. (8) D has ददेद्भागं. M has वङ्गस्थाने. (9) D has तु, which is an error of the scribe. (10) Both D and M read पूर्वकर्मयोगेन. (11) D reads रसखोटं. M reads रसखोटन्तु. (12) Both D and K have मृतसूतेन. (13) D reads पलैकं सूतगोलकं. K has पलैकं क देदुर्मन्त्रं, which seems to be absurd. (14) This hemistich and the next twelve are not found in D. M reads योजयेत्. (15) M has गोलो भवति तत्क्षणात्, wherein the last term is incorrect. (16) M reads भागश्चत्वारि.

एकत्र मर्दयेत् खल्वे^१ ओषधी^२द्रवसंयुतम् ॥ ११५ ॥
 मारयेद्भूधरे यन्त्रे पुटानां सप्तकेन तु ।
 तत् सर्वं जायते भस्म वज्रस्त्रैव^३ प्रभावतः ॥ ११६ ॥^४
 सासुद्रं त्रिफलं^५ देवि भस्ममन्त्रे^६ प्रदापयेत् ।
 एकीकृत्याथ^७ संमर्द्य वज्रोच्चैर^८ दिनत्रयम् ॥ ११७ ॥
 विष्णामित्रकपालस्त्रं पुटं दद्यात् भूधरे ।
 तत् सर्वं जायते भस्म शङ्खकुन्देन्दुसन्निभम्^९ ॥ ११८ ॥
 तेनैव यवमात्रेण वज्रं स्तम्भयति^{१०} क्षणात् ।

- (1) M reads मर्दये. (2) M reads उच्चै, which is incorrect.
 (3) M has वज्रस्त्रैव, which is incorrect. (4) After this we
 find the following śloka in K only—

भस्मसप्तपलैकं च नामभस्मपञ्चदशम् ।
 सप्तपलैकं पलैकं तु चयमिदं कारयेत् ।
 मर्दयेन्मातुलुङ्गं गार्ग्यैर्गोलको भवति क्षणात् ।
 मृतवज्रस्य भविकं भागाश्चत्वारि गोलकं ।
 एकत्र मर्दयेत् खल्वे ओषधीद्रवसंयुतम् ।
 मारयेद्भूधरे यन्त्रे पुटानां सप्तकेन तु ।
 तत् सर्वं जायते भस्म वज्रस्त्रैव प्रभावतः ।

- (5) B reads सासुद्रं, which appears to be incorrect. K reads त्रिफलं.
 (6) M reads भस्ममन्त्रे, which is incorrect. (7) K has एकीकृत्याथ,
 M has एकीकृत्या तु ; Both are grammatically incorrect. (8) M
 reads वज्रोच्चैर, which is incorrect. (9) K has an incomplete
 charapa—कुन्देन्दुसन्निभं. (10) वज्रं भवति is the reading in K. which
 seems to be incorrect. M reads वज्रं instead of वज्रः.

वङ्गं तारं^१ तथा सत्त्वं समस्तं गोलकम् ॥ ११८ ॥
 अनेन क्रमयोगिण्य मारयेच्च पृथक् पृथक्^२ ।
 तत् सर्वं जायते भस्म वक्ष्यस्यैव^३ प्रभावतः ॥ १२० ॥
 भस्मसूतपलैकं च^४ वङ्ग^५भस्मपलद्वयम् ।
 द्वे पले^६ मृततारस्य सत्त्वभस्मपलद्वयम्^७ ॥ १२१ ॥
 शङ्खचूर्णपलं पञ्च^८ सामुद्रस्य पलाष्टकम् ।
 टङ्कणस्य पलान्यष्टौ^९ सर्वमेकत्र मईयेत् ॥ १२२ ॥
 वज्रीचीरेण संपेष्य पुटं तथाश्चतुर्दश^{१०} ।
 एष सिद्धरसः^{११} साक्षात् दुर्लभस्त्रिदशैरपि^{१२} ॥ १२३ ॥
 वङ्गं तु द्रावयेत् पश्चात्^{१३} भाण्डे चैव तु मृणये^{१४} ।
 सिद्धं भस्म भवेज्जोह^{१५}शलाकेन च चालयेत्^{१६} ॥ १२४ ॥

- (1) M reads वङ्गतार. (2) M reads erroneously प्रथक् प्रथक्.
 (3) D reads चन्द्रस्यैव. K reads चंद्रस्यैव. (4) D has भस्मसूतं पलैकञ्च.
 (5) K wants this charaṇa. M reads वङ्ग. (6) K reads द्विपलं.
 (7) This hemistich is not found in D. (8) शङ्खचूर्णपलैकञ्च, a variant in M. (9) B reads पलान्यष्ट. (10) पुटा मृत्वा चतुर्दश, a variant in D. पुटं दत्त्वा चतुर्दश, a variant in K. पुटं दद्यात्तथा दश, a variant in M. (11) B reads सिद्धिरसः. (12) दुर्लभस्त्रिदशैरपि, a variant in M. (13) D has वङ्गं सुद्रावयित्वापि, which is grammatically incorrect. M has an incomplete charaṇa—वङ्गं द्रावयेत् पश्चात्. (14) भाण्डोद्रे चैव तु मृणये, an incorrect reading in D. M reads भाण्डेनैव तु मृणये, which is incorrect. (15) सिद्धभस्म भवेज्जोह, a reading in B and M. सिद्धं भस्मायसे जोह, a reading in D. (16) M has शलाकेन तु आरयेत्.

वापयेच्च^१ प्रयत्नेन यावत् कठिनतां व्रजेत्^२ ।
 अश्वसूषागतं धातं^३ तारं भवति शोभनम् ॥ १२५ ॥
 कदाचित् पुटिते तारे^४ पुनर्वङ्गं^५ प्रदापयेत् ।
 पत्रे दाहे कपे च्छेदे^६ तत्तारं शाश्वतं भवेत्^७ ॥ १२६ ॥
 स्तम्भितं तत्तु गोलं च^८ षोडशांशं^९ समन्वितम् ।
 मृतवल्गस्य^{१०} भागैक-मेकत्रैव तु^{११} मर्हयेत् ॥ १२७ ॥
 देवदाली शङ्खपुष्पी तद्वत्सेन तु मर्हयेत् ।^{१२}
 मारयेद्भूधरे यन्त्रे पुटानां समकेन तु ॥ १२८ ॥
 तद्भस्म तु^{१३} पुनः पश्चात्^{१४} दीपयन्त्रेण पाचयेत्^{१५} ॥ १२९ ॥
 भस्मसूतपलैकं च^{१६} श्वेताश्वकपलद्वयम् ।

-
- (1) D reads चालयेत्. (2) M reads व्रजेत्, which is incorrect.
 (3) D has अश्वसूषागतं तारं, which is incorrect. K reads मृदा. (4)
 D reads स्फुटिते तार. K reads स्फुटिते तारे. M reads यत् किञ्चित् पुटिते तारे.
 (5) D reads erroneously पुनर्वङ्गं. (6) यवैदाहकश्चेद्देन, a variant in
 D. पत्रे दाहकश्चेद्दे, a variant in K. तत्र दाहकश्चेद्देन, a variant in M.
 All the texts seem to be incorrect. (7) तारं शाश्वतं भवेत्, a variant
 in D. M reads शोभनं instead of शाश्वत. (8) B reads एतु instead of
 तत्तु. K reads erroneously संभूतं. M reads धनुचोवच्च, which has no
 clear sense. (9) Both D and K read षोडशांशं. (10) D has
 मृतवल्गस्य. (11) D has एकं चैव तु. (12) This hemistich is
 not found in D and M. (13) K reads तद्भस्म, which is gram-
 matically incorrect. (14) After this charaya we find the following
 two charanas in B and K—पुटं दद्यात्तुर्दश । रसोयं यवमात्रेण. (15)
 B reads वापयेत्. (16) D and K read तु.

गङ्गचूर्णपल्लवैः^१ तु^१ पल्लवैः टङ्गणस्य च ।
 एकीकृत्याथ^२ तत् सर्वं वक्षीक्षीरेण पेययेत्^३ ॥ १३० ॥
 चारुखोत्पल्लवैः^४ पश्चात् पुटं दद्याच्चतुर्दश ।
 रसोऽयं यवमात्रेण^५ वङ्गं स्तम्भयति क्षणात्^६ ॥ १३१ ॥
 क्षणाभ्रकपल्लवैः^७ तु^७ हे पले स्तुतसूतकम्^८ ।
 गन्धकस्य पल्लवैः^९ एकीकृत्याथ^{१०} मर्दयेत् ॥ १३२ ॥
 मर्दमानं प्रयत्नेन गोलकं भवति क्षणात् ॥ १३३ ॥
 स्तुतवच्चस्य भागैः^{११} चतुर्भागं च^{१२} गोलकम् ।
 मर्दयेत् प्रहरैः^{१३} तु^{१३} भस्मीभवति सूतकः^{१४} ॥ १३४ ॥
 चारुखगोमयेनैव^{१५} पुटं दद्यात्^{१६} भूधरे ।
 अनेन क्रमयोगेण समसङ्कलिकां^{१७} कुरु ॥ १३५ ॥

- (1) D reads पल्लव तु, which is not correct. (2) K and M read एकीकृत्याथ, which is incorrect. (3) M reads पेययेत्. (4) D has चारुखोत्पल्लवैः. K has चारुखोत्पल्लवैः. (5) D reads पल्लवैः. (6) D reads क्षणात्. K reads erroneously क्षणं मर्दयेत्. (7) D has क्षणाभ्रकं पल्लवैः तु. This charana and the next two are not found in K. (8) B reads द्विपले. D reads द्विपलेनैव स्तुतकम्. M wants this charana and the next two. (9) D reads पल्लवैः च. (10) B has वक्षीक्षीरेण. (11) D reads भागं च. (12) D reads चतुर्भागस्य. M reads स्तुतवच्चस्य. (13) B reads तप्तखलेन. D reads प्रहरैः तु. (14) D reads स्तुतकम्. K has स....., an incomplete charana. (15) D reads अत्रात्रिण च तेनैव. M reads चरुख instead of चारुख. (16) D reads दद्यात्. (17) B reads संकलिकां. K reads विखलिकां, which is incorrect.

शतांशिन तु^१ तेनैव नागवेधं^२ प्रदापयेत् ।
तं खोटं^३ रक्षयेत् पश्चात् शुक्लाभकपाणिना^४ ॥ १३६ ॥
पुनस्तं रक्षयेत्^५ पश्चात् तीक्ष्णश्लक्षकपाणिना^६ ।
पुनस्तं रक्षयेत् पश्चात् नागाभकपाणिना^७ ॥ १३७ ॥
हेन्ना सह समावर्त्य^८ सारणात्रयसारितम्^९ ।
सहस्रांशिन तेनैव शुक्लवेधं प्रदापयेत्^{१०} ॥ १३८ ॥
जायते कनकं दिव्यं देवाभरणसुत्तमम्^{११} ॥ १३९ ॥
वज्रभस्म कुङ्कीचीरे^{१२} पुटितं दशभिः पुटेः^{१३} ।
तत्सुखं^{१४} मर्हयेत् सूतं देवदास्या रसेः पुटेत्^{१५} ॥ १४० ॥

- (1) D wants तु. K reads च. (2) Both D and K reads
नागं वधं. (3) M reads खोटं. (4) गन्धाभकं कपाणिकं, a variant
in D. शुद्धाभकपाणिना, a variant in K. After this śloka we find the
following in D only—सूतवज्रस्य भागैकं चतुर्भागस्य गोलकम् । मर्हयेत् प्रहरिक तु
भस्मीभवति सूतकम्, which seems to be the repetition of the 134th śloka.
(5) D reads पुनस्तद्वदयेत्. (6) B reads तीक्ष्णश्लक्षकपाणिना. D reads
कपाणिनाम्. (7) This hemistich is not found in D and K. (8)
D has समावृत्य, which is not proper. (9) D has only सारणात्रय-
सारि, which is an error of the scribe. (10) K reads शुक्ले वेधः.
D reads प्रदापये, which is incorrect. (11) B has भूषकं. D and
M have भूषितम्. (12) B reads कुङ्कीचीरं. M reads कुङ्कीचीरं. (13)
B and M read पुटेत्. D reads योजित in place of पुटितं. K reads पेष्यत,
which is incorrect. (14) D has तत्सुखं, which is a tautology.
(15) B reads पुनं.

तत्तुल्यं पुटेत्तीक्ष्णं^१ त्रिफलाया रसेन तु^२ ।
 तत्तुल्यं पुटयेन्नाग^३-महिमाराट् रक्^४कैः^४ ॥ १४१ ॥
 हेमवर्णप्रदं तद्धि^५ विंशत्यंशेन योजितम्^६ ।
 चतुःषष्ट्यंशकेनेदं^७ शुद्धतारक्ष^८ रञ्जयेत् ॥ १४२ ॥
 अष्टमांशेन तेनैव नागपत्राणि लेपयेत् ।
 पुटयेन्मारयेन्नागं^९ सिन्दूरारक्षसन्निभम्^{१०} ॥ १४३ ॥
 तत्तुल्यं मारयेद्देम^{११} काञ्चनाररसे पुटेत्^{१२} ।
 तत्तुल्यं मारयेच्छुल्लं गृह्णन्त्या^{१३} रसेन च ॥ १४४ ॥
 पञ्चादम्बेन^{१४} पुटयेद्-यावत् सिन्दूरसन्निभम् ।
 चन्द्रार्कं रञ्जयेत्तेन^{१५} शतांशेन तु वेधयेत्^{१६} ॥ १४५ ॥

- (1) B has तत्तुल्यं सदैवेत्तीक्ष्णं. D has तत्तुल्यं पुटयेत्तीक्ष्णं. M has तत्तुल्यं पुटयेत्तीक्ष्णं. (2) K reads च. (3) D, K and M read नागं, which is incorrect. (4) महिमादाय रक्कैः, a variant in D. महिमादाय रक्कैः, a variant in K. (5) हेमवर्णं प्रदत्तं तत्, a variant in B. हेमवर्णं प्रदत्तं तद्धि, a variant in D. हेमवर्णं प्रदत्तं तद्धि, a variant in K. (6) D and K read योजयेत्. (7) K reads erroneously चतुषष्ट्यंशकेनेदं. M reads चतुषष्ट्यंशकेनैव. (8) D reads शुद्धं तारक्ष. (9) D reads वृषेनारयेन्नागं, which is incomplete. (10) सिन्दूरारक्षसप्रभं, a variant in B. सिन्दूरसन्निभप्रभं, a variant in M. (11) M reads मारयेद्देम, which is incorrect. (12) B has काञ्चनाररसे पुटेत्. D has काञ्चनं चौरसेपुटे. K has काञ्चनीचौरसेपुटे. M has काञ्चनाररसे पुटेत्. (13) K and M read गृह्णन्त्या, which is not correct. (14) K reads यावदम्बेन. M reads पञ्चादम्बेन. (15) चन्द्रार्कं रञ्जयेत्तेन, an incorrect variant in B. (16) D reads योजयेत्. M reads पाचितम्.

सवीजं वीजवर्जं वा^१ वक्षे^३ सह सूतकम् ।
तद्वत्स मर्हयेत् पश्चात् स्पर्षपत्ररसेन तु^३ ॥ १४६ ॥
तेनैव वेधयेच्छुक्लं^४ शुक्लं तारे तु योजयेत्^५ ॥ १४७ ॥
वज्रेण हन्धयेद्देहं^६ हेन्ना च हन्धयेद्रसम्^७ ।
रसेन हन्धयेद्देहं^८ स देहो ह्यजरामरः^९ ॥ १४८ ॥
कदलीकंदसौवीरं^{१०} कण्टकारीरसप्रुतम्^{११} ।
क्रामणं^{१२} सर्वधातूनां सर्वहन्धेषु^{१३} मेलनम् ॥ १४९ ॥
तिमिरस्य^{१४} तु पञ्चाङ्गं मार्जारौ^{१५} वीजसंयुतम् ।
एकीकृत्याथ संमर्धं वक्षं तेनैव वेधयेत्^{१६} ॥ १५० ॥

- (1) B reads वीजवर्जं वा. D reads विंशानं वीजवर्जेण. K reads निशानं वीजवर्जं च. (2) M reads चन्द्रेण. (3) B reads स्पर्षपत्रे रसेन तु. D reads स्पर्षपत्रे रसेन तु. M reads पत्रपत्रे रसेन तु. (4) M reads पश्चात्. (5) तारे तारं च योजयेत्, a variant in D. तावेतातु योजयेत्, a variant in K. शुक्लं तारे नियोजयेत्, a variant in M. (6) D reads वेधयेद्देहं. K reads वधयेद्देहं. (7) हेन्ना रसे च वेधयेत्, a variant in D. K reads वधयेद्देहं. (8) D reads वेधयेद्देहं. K reads वधयेद्देहं. (9) सदेहोत्तरासकम्, an incorrect variant in D. K reads स देहोत्तरासकम्. M reads स देहोत्तरासकम्, which is incorrect. (10) B reads कदली. D reads शार्कं च and K reads साकं च instead of सौवीरं. M reads दल instead of कंद. (11) कदम्बकाल्पुतु, and कण्टक.....णितम्, incomplete variants in D and M respectively. (12) D reads क्रमेण. K reads क्रमणा. M reads का... (13) M reads सर्वहन्धेन. (14) M reads तिमिरस्य. (15) B reads पेटारी. M reads पोटारी. (16) B reads वेधयेत्. D reads वक्षं in place of वज्रे.

वज्रमूषागतं^१ धातं हेमदन्तं^२ कारयेत्^३ ॥ १५१ ॥
 कान्तपाषाणचूर्णं^४ तु^५ भूलता रामठं मधु ।
 गुप्ता^६टङ्गणकाचं च कर्कटास्थि क्षुद्दीपयः^७ ॥ १५२ ॥
 एतत् सर्वं समं योज्यं^८ स्त्रीस्तन्येन च मर्हयेत् ।
 भूषालेपगतं प्राप्ते^९ वज्रमेलापकः सुखी^{१०} ॥ १५३ ॥
 दृढाग्नी वज्रमूषायां^{११} दृढवज्रा मिलन्ति च^{१२} ।
 सुसूक्ष्मा रजका^{१३} भूत्वा श्लेकीभावं^{१४} व्रजन्ति ते ॥ १५४ ॥
 काचटङ्गणयोगेन धातः^{१५} शुद्धिमवाप्नुयात् ।
 बहुभिस्त्रैव^{१६} मूषाभिस्त्रैजः पुष्पो^{१७} भिजायते ॥ १५५ ॥

- (१) M reads वज्रीमूषागतं. (2) This hemistich is not found in D and K. M has दन्ति तत् कारयेत्. (3) M reads चूर्णं. (4) D has तन्म. K has मधु. (5) B reads कर्कटास्थि. K reads क्षुद्दीपयः. The portion commencing from the next śloka and ending in the last śloka of the 14th Paṭala is not found in M. (6) तत् सर्वं च समायोज्यं, a reading in D and K. (7) B reads प्राप्ते. D reads मूषालेपगतः. K reads मूषालेपगतः. (8) वज्रकौसारकः सुखम्, a variant in D. वज्रकौसारकः सुखा, a variant in K. (9) K has दृढाग्नी. B has वज्रमूषाभिः. D has वज्रमूषायाः. (10) दृढं वज्रे मिति च, an incomplete variant in D. दृढं वज्रे मिलन्ति च, an incorrect variant in K. (11) B and D read रजका, which seems to be incorrect. (12) B reads श्लेकीभावे. K reads श्लेकीभावं, which is incorrect. (13) The word धातः is not found in K. (14) B reads समभिस्त्रैव. (15) B reads erroneously त्रैजपञ्चो.

मृतवज्रस्य भागेकं भागाः षोडश हाटकम्^१ ।
 श्वेतकाचस्य चूर्णं तु भागान्^२ षोडश दापयेत् ॥ १५६ ॥
 अश्वमूषागतं^३ धातं वज्रवज्रं तु^४ कारयेत् ।
 अनेन क्रमयोगेण सप्तवारांश्च^५ दापयेत् ।
 मिलति तत्त्वार्थं वज्रं^६ हेन्ना तु सलिलं यथा ॥ १५७ ॥
 चूर्णं नरकपालस्य^७ मृतवज्रं^८ तु दापयेत् ।
 अश्वमूषागतं धातं हेन्ना मिलति तत्त्वणात्^९ ॥ १५८ ॥
 भृङ्गपत्रं मृक्षेयं च^{१०} मृतकान्तं सटङ्गणम्^{११} ।
 बालवत्सपुत्रीयं च स्त्रीस्तन्येन च^{१२} पिषयेत् ॥ १५९ ॥
 मूषालिपं^{१३} ततः कृत्वा वज्रे हेम च^{१४} दापयेत् ।
 अश्वमूषागतं^{१५} धातं वज्रं मिलति नान्यथा ॥ १६० ॥

- (1) D has an incomplete charana भागश्रीम हाटकम्. (2) B has भाग. D has भागः. K has भागाः. All the texts appear to be incorrect.
 (3) Both D and K read अश्वमूषागतं. (4) B has वज्रवज्रं तु. D has वज्रवज्रं तु. (5) B reads सप्तवारं तु. (6) This charana and the next are not found in B. D has मिलति तत्त्वार्थाद्ये, which is not grammatically correct. (7) This charana and the next are not found in B. K reads र चूर्णं रक्तकपालस्य, which is senseless.
 (8) D reads मृतं वज्रं. (9) This charana and the next seven are repeated in D. (10) D reads भृङ्गपत्रं च क्षेत्रं च. K reads भृङ्गपत्रं, which has no sense. (11) मूषं कान्तस्य टङ्गण, a variant in B. K reads मूषं. (12) K wants च, so the charana being incomplete.
 (13) K reads मूषालिपं. (14) B and K read वज्रे हेम च. (15) K reads अश्वमूषागतं

कान्तं वञ्च^१ तथा गुञ्जा^२ गन्धकं च^३ चतुष्टयम् ।
 स्तनक्षीरेण^४ पिष्टं तु मूषालेपं तु कारयेत् ॥ १६१ ॥
 अश्वमूषागतं धातं वञ्चं मिलति तत्क्षणात् ॥ १६२ ॥
 क्षीरेणोत्तरवारुण्या^५ मृतवञ्चं तु भावयेत् ।
 हिमपिष्टिकया मध्ये वञ्चं तच्चैव निक्षिपेत् ॥ १६३ ॥
 वेष्टयेद्भूर्जपत्रेण^६ वह्निर्वस्त्रेण वेष्टयेत् ।
 धान्यमध्ये तु संस्थाप्यं पक्ष्मकं निरन्तरम्^७ ॥ १६४ ॥
 उद्धृतं तत् प्रयत्नेन वञ्चबन्धं तु कारयेत्^८ ।
 दुता वञ्चासु^९ तेनैव मेलनीयासु पार्ष्वति^{१०} ॥ १६५ ॥
 द्रुतबन्धः स विज्ञेयः^{११} शतसाहस्रवेधकः^{१२} ॥ १६६ ॥
 रत्नानां तु तथा सर्म्भान्^{१३} वेधयित्वा यथाविधि^{१४} ।
 शतसाहस्र^{१५}वेधी च देहसिद्धि^{१६}प्रदायकः ॥ १६७ ॥

- (1) B reads कान्तमुञ्च. K reads कान्तं भूञ्च. (2) K reads गुञ्जा.
 (3) B reads गन्धकस्य. (4) D reads क्षयक्षीरेण. (5) D reads
 क्षीरेणोत्तरवारुण्या. (6) K reads भूर्जपत्रेण. (7) B reads erroneously
 निरन्तरि. (8) The portion commencing from वेष्टयेद्भूर्जपत्रेण and
 ending in कारयेत् is not found in D. (9) B has दुता वञ्चासु तेन,
 an incomplete charana. D has शतवञ्चासु स्त्रेण. K has द्रुतवञ्चासु तेनैव.
 (10) D reads पार्ष्वती, which is incorrect. (11) B reads द्रुतबन्धः.
 D reads द्रुतबन्धः स विज्ञेयः, which is incorrect. (12) B has शतसाहस्र-
 वेधकः. D has सप्तसाहस्रवेधकः. (13) This charana and the next
 two are not found in B. K has रत्नानां द्रुतयः सर्भा. (14) D reads
 यथाविधिः, which is incorrect. (15) D reads सप्तस. (16)
 B reads देहं सिद्धि. D reads देहं सिद्धिः, which is incorrect.

मुसली^१ चित्रकं बन्धा-ककीटी कम्पयिनी^२ ।
 कञ्चुकी नीलसिन्दूरी^३ वासा^४ नागयला तथा ॥ १६८ ॥
 कांस्यपात्रे^५ रसस्यैव रत्नानां द्रुतयस्तथा^६ ।
 आतपे धारयित्वा तु^७ चम्बकपर्मानलस्तथा^८ ॥ १६९ ॥
 ओषधीनां^९ रसं कृत्वा स्वच्छं^{१०} कृत्वा पुनः पुनः ।
 याममात्रं च घर्ष्यं तु^{११} द्रुतिर्मिलति वै रसम्^{१२} ॥ १७० ॥
 न तेषां कामणं शक्नोति^{१३} वक्तुं वर्षशतैरपि^{१४} ॥ १७१ ॥
 सैश्वर्यं निम्बपत्राणि बाकुची वेष्टिता^{१५} जले ।
 द्रुताभ्यस्य रसेनैव^{१६} मिलनं परमं मतम्^{१७} ॥ १७२ ॥

- (1) K reads मुसलि, which is incorrect. (2) D has पयनि, which is incorrect. (3) B has नीलसिंदूरा. K has नीलसिंधूरी. (4) D reads वासा. K reads वसा. (5) K reads कांसपात्रे. (6) B has द्रुतयस्तथा, which seems to be the error of the scribe. (7) B reads वै. D reads धारयित्वा तु. (8) चम्बकपर्मानल तथा, a variant in B. चम्ब कर्षाजलो यथा, a variant in D. Both the texts have no sense. Mysore Manuscript (My) reads चम्बकपर्मानल तथा, which is not clear. (9) B reads पद्मिनीनां. (10) D reads स्नेह. (11) याममात्रे विधर्मे च, a variant in B. याम पात्रे च घर्ष्यं तु, a variant in D. (12) क्षिति मिलति वै रसे, a variant in D. द्रुतिर्मिलति चैव हि, a variant in K. (13) तेषां कामणशक्ते, a variant in B. D has कामण शक्ते. K has कामणा शक्ते. (14) B reads वक्रशतैरपि. K reads वक्रशतैरपि. (15) B and My have बाकुचिवेष्टिता. D has बाकुचीवेष्टिता. K has बाकुचि वेष्टिता. (16) B reads erroneously द्रुताभस्य रसेनैव. D reads द्रुताभस्य रसेनैव. (17) मिश्रणेन वसवन्मम, a variant in D.

वक्ष्यं हन्धनमौशानि^१ वक्ष्ये रसमारणम्^२ ।

सर्वीजं मारणं प्रोक्तं^३ खोटवन्धनमेव च^४ ॥ १७३ ॥

तन्ममाचक्ष देवेशि किमन्यच्छोतुमिच्छसि^५ ॥ १७४ ॥

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^६

रसार्णवे रससंहितायां

वक्ष्यबन्धो नाम^७

चतुर्दशः पटलः ॥ १४ ॥

(१) वक्ष्यवन्धनमौशानि, a variant in B. वक्ष्यवन्धनमौशानि, a variant in My. D wants this charapa and the next. (2) K has वक्ष्ये रसमारणम्. (3) सर्वीजमारणं प्रोक्तं, a variant in B and My. वक्ष्ये रसमारणं प्रोक्तं, a variant in D. (4) D has सर्वीजं खोटवन्धनम्. My has खोटवन्धनमेव च. (5) किमन्यच्छोतुमिच्छसि, a variant in K. (6) This portion is not found in B and My. D and K read गौरीशंकरसंवादे. (7) B has वक्ष्यबन्धयोगो नाम.

पञ्चदशः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।

महारसैरुपरसैः^१ लोहैश्च परमेस्वर^२ ।

आप्रापय समस्तं तु^३ रसरजस्य बन्धनम्^४ ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

[वीजानि कल्पितान्येवं रक्षितानि परं शृणु ।

घनं माक्षीकचूर्णेन शुक्लचूर्णेन रक्षितम् ॥

हृन्मानं वायुसत्त्वेन रसरजस्य रक्षणम् ।

आरक्तवल्लीभिर्मूत्रैर्बहुधा परिकीर्तितम् ॥

कुसुदीगन्धपाषाणे सह माक्षिकहिङ्गुलैः ।

वापितः सेवितो रक्तगण्डहेर्मतो रसः ॥

रक्षणं रसरजस्य]^५

---

(१) D has साहारसै रूपरसैः, which seems to be incorrect. K has रुपरसैः, which is an error of the scribe. We do not find the first eight śloka in the MS. M. (२) लोहैस्तैश्च मेखनं, a variant in B. K reads परमेस्वरः, which is inc. (३) D reads erroneously आप्रापयसा-
सतं तु. My reads तत्. (४) D reads रसरजस्यबन्धनम्, which is incom-
plete as well as inc. K has द्रवति सलिलं यथा, which is inconsistent.
After this śloka we find in B only the following verse :—

तस्यायीषधीवत्तं देव वक्तुमर्हसि संकर ।

(५) The portion within brackets is found only in K MS, and is almost a repetition of what is stated in the 8th Paṭala (vide ante p. 133.) As it appears to us an incongruous matter in the chapter of रसबन्धनं, we have kept it separate from the texts of other MSS.

वैक्रान्तस्व तु भागैकं^१ चाष्टभागन्तु^२ सूतकम् ।
 कनकस्य तु सप्तांशं द्विपदी^३ रसटङ्कणम् ॥ २ ॥
 नष्टपिष्टं च शुष्कं च^४ क्षातं^५ खोटो भवेत् प्रिये ।
 सौवीरं टङ्कणं काचं दत्त्वा दत्त्वा तु^६ शोधयेत् ॥ ३ ॥
 समहेन्नि^७ समावर्त्य सूतं^८ मूषागतं ततः^९ ।
 समांशभक्षणं तं तु^{१०} शुद्धसूतेन^{११} कारयेत् ॥ ४ ॥
 वैक्रान्तं षोडशशिने^{१२} पूर्वयोगेन धामयेत् ।
 दशसंकलिकायोगात् वेधो दशशुषोत्तरः^{१३} ॥ ५ ॥
 [सप्तसंकलिकायोगो वेधो दशशुषोत्तरः ।
 वैक्रान्तो वज्रवत् ज्ञेयो नात्र कार्या विचारणा ॥]^{१४}
 पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि प्रयोगं भुवि दुर्लभम् ॥ ६ ॥
 वैक्रान्तसत्त्वं देवेशि पारदेन समन्वितम्^{१५} ।

- (1) D reads न भागैक, which seems to be incorrect. K has only भागैक and wants वैक्रान्तस्व तु. (2) B and My read सष्टभागं तु. (3) K reads द्विपदी. (4) नष्टपिष्टं च शुष्कं च, a variant in B and My. नष्टपिष्टं चतुःपच, a variant in K. (5) B and K read क्षातः. (6) D has इत्था दरद च, which is not clear in sense. K reads च in place of तु. (7) K reads समे हेन्नि, wherein the last word is grammatically incorrect. (8) B and My read नूक. (9) D has मूषागतं ततः, which appears to be incorrect. K has also मूषागत, (मूषा = मूषा). (10) K reads समांशभक्षणं तत्. (11) D and K read शुद्धं सूतेन. (12) वैक्रान्तं षोडशशिने, a reading in D. (13) B reads स्वर्गवेधो भवेद्रसः. (14) The portion within brackets is found only in B. (15) D reads सप्तज्ञितं, which is incorrect.

जारितं समहेन्ना तु शिलाभाण्डे निधापयेत्^१ ॥ ७ ॥

मासमात्रोचितं^२ भूमौ समुद्धृत्य^३ प्रयत्नतः ।

एष देवि रसो दिव्यो देहद्रव्यकरो भवेत् ॥ ८ ॥

वैक्रान्तकासु ये^४ केचित् त्रिफलाया रसेन च ।

भूम्यामलकसारेष वसुभट्टरसेन च^५ ॥ ९ ॥

एकैकं देवि सप्ताहं^६ स्वेदिता मर्हितास्तथा^७ ।

सुधाता मूकमूषायां^८ खोटो भवति चाक्षयः^९ ॥ १० ॥

कान्तं रूप्यं सकनकं^{१०} पारदं चैव योजयेत् ।

शुल्वं तृतीयभागन्तु^{११} स्त्रीतोऽङ्गन^{१२} समन्वितम् ।

(1) D, K and My read शिलाभाण्डेन दापयेत्, which has no clear sense.

(2) D reads erroneously मासमात्रोचितं. (3) D reads समावृत्त. K reads समुद्धृत्य. The former has no sense, and the latter is grammatically incorrect. (4) वैक्रान्तकासु येः, a variant in D, which is incorrect.

(5) वसुभट्टे रसायने, a variant in D. वसुभट्टरसेन वा, a variant in K. (6) D reads सप्ताहः. K reads द्वेही. Both are incorrect.

(7) B has स्वेदितमर्दितस्तथा. D and K have स्वेदितो मर्दितस्तथा. We have adopted the reading of M, as there are वैक्रान्तकाः in the 9th śloka. (8) सुधातो मूलमूषायां, a variant in D. सुधातो मूल-मूषायां, a variant in K. M reads सुधातं.

(9) B reads चाक्षयं. M reads बोहो भवति चाक्षयः, which is incorrect. (10) B reads कान्तं रूप्यं च कनकं. K reads कान्तं रूप्यं सकनकं. M and My read कान्तं रूप्यं च कनकं.

(11) D reads शुल्वतृतीयभागं तु. (12) B and K read स्त्रीताङ्गन.

तत् क्षातं खोटतां याति^१ देहलोहकरं भवेत् ॥ ११ ॥

श्वेतवैक्रान्तचूर्णन्तु^२ हयमूत्रेण^३ मर्हयेत् ।

आदौ सुखिन्नमादाय^४ पले पलशतं क्षिपेत् ॥ १२ ॥

तारस्य जायते भस्म विशुद्धस्फटिकाकृति^५ ।

तद्वस्त्रं मेलयेत् सूते^६ समभागे^७ विचक्षणः ॥ १३ ॥

चारयेत् रजतं सूते^८ हयमूत्रेण मर्हयेत् ।

पुटयेदन्धमूषायां^९ क्रमेण^{१०} सदुवह्निना ॥ १४ ॥

क्रामणेन समायुक्तं^{११} मूषामध्ये^{१२} विचक्षणः ।

अहोरात्रं^{१३} चिरात् वा भवेदग्निसहो रसः^{१४} ॥ १५ ॥

स्पर्शनात् सव्वर्लोहानि^{१५} रजतञ्च^{१६} करिष्यति ।

- (१) B has तं क्षातं, which is incorrect.. D reads सुक्ष्मातः. K wants सु and reads only क्षातं. M and My read त क्षातं, which is inc. (2) D reads erroneously वर्णं तु. (3) D reads हयमारिष. (4) This charana and the next seven are not found in D. K has सुखिन्नमादाय. (5) B reads विशुद्धं स्फटिकाकृति. K, M and My read विशुद्धस्फटिकाकृतिः, which is gram. incorrect. (6) M has मेलयत् सूत, which is incorrect. (7) B, M and My read समभागं. (8) B wants सूतं, which mars the metre. K reads रजतं सूतं. M reads रजितं सूतं. Both are incorrect. (9) D and K read मूषायां, instead of मूषाया. (10) B reads क्रामणे, which seems to be the error of the scribe. (11) This hemistich is not found in D and M. (12) B and K read मूषामध्ये (= मूषामध्ये). (13) M reads एकात्रात्. (14) D and K have अवेदयिसहोदरे, which has no clear sense. (15) D has सव्वर्लोहानां. This charana and the next six are not found in K. (16) D reads रजतञ्च.

भक्षिते^१ वक्ष्यमाद्येन जरादारिद्र्याशनम् ॥ १६ ॥

रक्तस्य वक्ष्यते कर्म^२ जरादारिद्र्याशनम् ।

सप्तधा भावयेत्तस्य^३ व्याघ्रीकन्दाम्भसा रजः ॥ १७ ॥

पलं तस्य पलं हेन्नाः पलं शुद्धरसस्य च^४ ।

शुचं भक्ष्य भवेत् सत्त्वं^५ पुनर्हेमशतं^६ क्षिपेत् ।

तद्वत् आयते क्षिप्रं^७ शुद्धहेमसमप्रभम् ॥ १८ ॥

तद्वत् रसरराजे तु पुनर्हेन्ना च मेलयेत्^८ ।

भवेदग्निसङ्घो देवि^९ ततो रसवरो भवेत्^{१०} ॥ १९ ॥

स्पर्शवेधी भवेत् सूतः^{११} कोटिवेधी महारसः ॥ २० ॥

रक्तवैक्रान्तसत्त्वं च^{१२} हेन्ना तु^{१३} सह मेलयेत् ।

(१) This hemistich is not found in D, M and My. (२) रक्तस्य

च जरित् कर्म, a variant in D, which has no sense. M reads कामं instead of कर्म. (३) D reads चरयेत् सत्त्वं. (४) पलं शुद्धस्य सस्य च, a variant in B, which seems to be incorrect. (५) M has शुद्धभक्ष्य भवेत् सूतः. (६) D and K read हेमसप्त. M reads हेमशता, which is grammatically incorrect. (७) B and K read सवै. (८)

D reads तु क्षिपयेत्. M reads तु instead of च. (९) K reads erroneously भवेदग्नीसङ्घो देवी. (१०) ततो रसवरानने, a variant in B. ततो रसवरो भवेत्, a variant in D. ततो रसवरो भवेत्, a variant in K. We have adopted the reading in M and My. (११) D reads स्पर्शवेधा, which is incorrect. K has an incomplete charapa—स्पर्शवेत्तुतं. (१२) B and D read सत्त्वं च. M and My read सूतम्. (१३) M reads च.

समं तं जारयेत् सूतं^१ सारयित्वा समेन तु ।

सहस्रांशेन खोद्धानि वेधयेन्नात्र संशयः ॥ २१ ॥

ऊष्णवैक्रान्तभागैकं शुद्धसूतपलांशकम्^२ ।

एकत्र मर्दयेत् खल्ले चूर्णं च भवति द्वयम्^३ ॥ २२ ॥

अस्य चूर्णस्य भागैकं^४ हेमभागसहस्रकम् ।

एकत्र मर्दयेत् तावत् यावद्भस्म तु जायते^५ ॥ २३ ॥

धमेत्तच्चान्धमूषायां^६ यावत् खोटो^७ भविष्यति ॥ २४ ॥

समांशभक्षणं^८ तस्य शुद्धसूतं तु कारयेत्^९ ।

वेधयेत् सर्व्वखोद्धानि स्पर्शमात्रेण पार्श्वति^{१०} ॥ २५ ॥

तच्चूर्णमभ्रकं^{११} यैव रसेन सह मर्दयेत् ।

एकत्र मर्दयेत्तावद्यावद्भस्म प्रजायते^{१२} ॥ २६ ॥

(1) B has जायते सूते. D has जारयेत् सूतः. K has जायते सूतं. M has तत्सूतं जारयेत् सूते. (2) D has तं च सूतं पलांशकं. K has हेमभाग-सहस्रकं. M has शुद्धसूतपलांशकं. (3) K wants this charana and the next four. My reads द्वयम्. (4) M reads भागैकं, which is incorrect. (5) This hemistich and the next one are not found in D. (6) भवेत् चान्धमूषायां, a variant in B. तदभ्रकवैदम्भमूषायां, a variant in M. (7) B reads खोटो. M reads खोटो. (8) B has समांश भक्षणं. M has समांशभक्षणं. (9) M has खोटिकां कारयेत् सूतः. (10) B reads वेधता. K reads पार्श्वती, which is grammatically incorrect. M and My read पार्श्वती. (11) D reads तच्चूर्णं मयकं. (12) B reads तावद्भस्मं तु जायते, which is partly incorrect.. This hemistich and the next four are not found in D, M and My.

धमेत्तदन्धमूषायां^१ यावत् खोटो भविष्यति ।
 समांशं भक्षणं^२ तस्य पिष्टिकां^३ कारयेद्बुधः ॥ २७ ॥
 वेधयेत् सर्व्वलोहानि स्पर्शमात्रेण हेमता^४ ।
 तद्धूर्णमभ्रकं चैव रसेन सह मर्हयेत् ॥ २८ ॥
 स्वेदयेज्जारयेच्चैव^५ ततो वज्रिसहो भवेत् ।
 स रसः^६ सारितश्चैव सर्व्वलोहानि विध्यति ॥ २९ ॥
 पीतवर्णं^७पि वैक्रान्ते रक्तकृष्णविधिर्मतः^८ ॥ ३० ॥
 पीत^९वैक्रान्तचूर्णं तु हेमचूर्णसमन्वितम्^{१०} ।
 पीताभ्रकस्य चूर्णेन^{११} मेलयित्वा महारसः ।
 स्वेदितो मर्दितश्चैव मासादग्निसहो रसः ॥ ३१ ॥
 श्वेतं पीतं तथा कृष्णं रक्तवर्णं तथैव च^{१२} ।
 एवं चतुर्विधा वर्णा^{१३} वैक्रान्ते वरवर्णिनि ॥ ३२ ॥
 वज्रस्थाने तु वैक्रान्तो^{१४} मेलनं परमं मतम् ।

(१) B reads भवेत्तदन्धमूषायां. (२) K reads भाषयेत्. (३)

B reads पीठिका. (४) B and K read हेमता, which seems to be

incorrect. (५) M reads स्वेदयेज्जारयेच्चैव. (६) D reads सारसा.

M reads सरितः. Both the readings seem to be incorrect. (७) D

reads सितवर्णं, which is incorrect, सितवर्णं being already mentioned

in the 12th śloka. (८) B reads रसकृष्णविधिर्मतः, which appears to be

incorrect. K reads रक्तकृष्णादिकर्मतः. (९) D reads पीत. (१०) हेमचूर्ण-

समन्वितं, a variant in B. हेमचूर्णं समन्वितं, a variant in K. (११) D and

K have चूर्णं तु. (१२) 'This hemistich and the next three are not

found in D, M and My. (१३) B reads चतुर्विधो वर्णो. (१४) B

reads वज्रस्थाने तु वैक्रान्तं, which seems to be incorrect.

देहलोहकरो यश्च^१ पारदो लौहवत्^२ प्रिये ॥ ३३ ॥
 नीलवर्णस्तु वैज्ञान्तो^३ म्रियते^४ रससंयुतः ॥ ३४ ॥
 कृष्णाभ्रकोण^५ सहितं मधुसपिर्युतं च यत् ।
 भक्तयेकगुणं देवि जीवेशन्द्रार्कतारकम् ॥ ३५ ॥
 यस्य यस्य हि यो योगः तस्य तस्य प्रयोगतः ।
 मेलयित्वा रसं गुञ्जा-मानं चिमधुसंयुतम् ॥ ३६ ॥
 पथं क्षीराज्यशाख्यं^६ भोज्यमन्यच्च^७ वर्जयेत् ॥ ३७ ॥
 [एकान्ते मञ्चिकामध्ये निर्वासः संस्थितो नरः ।
 रसमृत्युञ्जयो मन्त्रः सदा जप्यो हृदन्तरे ॥
 पशूनां विमुक्तस्तत्र स्त्रीणां चैव न दर्शनम् ।
 भस्मोद्भूतसर्वाङ्गो मन्त्रध्यानपरायणः ।
 वक्षरं क्रमते मर्त्यस्तस्य सिद्धिर्न संशयः ॥]^८
 वैज्ञान्तसत्त्वसंयुक्तं^९ तुङ्गान्ते मर्दयेद्रसम्^{१०} ।

(१) K reads यश्च. (२) K reads पारदे छेहवत्. (३) After
 this charana we find the following hemistich in B only—

अग्रिमध्ये यथा तिष्ठे अचंचला महारसा ।

which we have rejected for its incongruousness. (4) D reads
 सतये. M reads सद्यते. Both are incorrect. (5) This śloka and
 the next forty-three (i. e. 35—78) are not found in B. (6) D has
 खोटं चारान्यशाख्यं. M has खोटं क्षीराज्यशाख्यं तं. My has खोटं वैज्ञान्तशाख्यं.
 (7) D reads भोज्यमन्यत्. (8) The portion within brackets is found
 only in K MS. (9) D reads वैज्ञान्तं सत्त्वसंयुक्तं, which seems to be
 inc. K reads सत्त्वसंयुक्तो, which is gram. inc. (10) D and K have
 तुङ्गान्ते मर्दयेद्रसम्. M has तलुङ्गान्ते मर्दयेत्, which appears to be inc.

तापयेत् कोष्ण^१तापेन जलेन^२ परिपूरयेत् ॥ ३८ ॥

सत्त्वं सूतञ्च संमिश्र^३ धमेत् स्याद्रसदन्धनम्^४ ।

बद्धं रसं^५ मुखे क्षिप्वा भूमिच्छिद्राणि पश्यति^६ ॥ ३९ ॥

निष्कमेकं च वैक्रान्तम्^७ अश्वमुखेण मर्हयेत् ।

दिनमेकमिदं देवि मर्हयित्वा मृतो भवेत् ॥ ४० ॥

चतुर्द्दिनमिदं कृत्वा समं सूतं समानयेत्^८ ।

मर्हन् स्वेदनं चैव पूर्ववच्छुद्धमानसः^९ ॥ ४१ ॥

सप्तहन्धनमेकैकं^{१०} सप्ताष्टमफलं^{११} भवेत् ।

मर्हयेन्मातुलुङ्गाब्जैः^{१२} चतुःषष्टिपुटं ददेत् ।

उदयारुणसंकाशः सर्ब्बलोहानि वेधयेत् ॥ ४२ ॥

कृष्णाभ्रकस्य सत्त्वं च रसं हेमसमं भवेत् ।

(१) सतापयेत्, a variant in D. My has कृष्ण. (२) K reads जलेना.

M reads मलेन. (३) D reads सत्त्वं सूतं च संमिश्र. K reads सत्त्वं सूतं

च संमिश्र. M reads सत्त्वसूतञ्च संमिश्र, which is inc. (४) चर्मसं

रसवन्धनम्, a variant in D. धामयेत् रसवन्धनम्, a variant in M. (५) D

reads बद्धं रसं, which is incorrect. K reads बद्धरसं. (६) D reads

पश्यति, which is incorrect. K reads भूमौक्षिद्राणि, which is also incorrect.

(७) M reads निष्कमेकं च वैक्रान्त, which is an error of the scribe. (८)

D reads समं जयेत्. M reads समजयेत्. (९) जायते शुद्धमानसः, a

variant in D. (१०) K reads सत्त्व वन्धनमेकैकं. (११) D and

K read सप्ताष्टमफलं. M reads सप्तमाष्टफलं. My reads सप्तमाष्टफलं. (१२)

K reads त्रिगाब्जैः. M reads लुङ्गाब्जैः. This charana and the next five

are not found in D.

निक्षिप्य वज्रमूषायां^१ धमिल्वा खोटतां नयेत्^२ ॥ ४३ ॥

बह्वं रसं मुखे^३ क्षिप्वा ह्यजरामरतां व्रजेत् ॥ ४४ ॥

तेनैव भस्म संमिश्रं कृष्णाभ्रकसमं^४ भवेत् ।

शल्याविशल्या^५मूलस्य वारिणा मर्हयेद्दिनम् ॥ ४५ ॥

भ्रमरायन्त्र^६मध्यस्थं पुटं सप्तदिनं भवेत्^७ ।

तच्छुद्धं भस्म सेव्यं स्यात्^८ गुष्मात्मानं तु मण्डलम्^९ ॥ ४६ ॥

एकाद्यां पञ्चमं मध्यं^{१०} पुनरेकं प्रशस्यते^{११} ।

पूर्ववद्वन्धनादेवि^{१२} कीटिवेधो महारसः ॥ ४७ ॥

॥ इति वैक्रान्तबन्धः ॥

रक्तवर्णमयस्क्रान्तं^{१३} लाक्षारससमप्रभम् ।

भिन्नं स्त्रीरक्त^{१४}संकाशं तच्चूर्णं सूतसंयुतम् ।

- (1) D and K read वज्रमूषायां. M reads सर्वमूषायां. (2) D reads व्रजेत्. M reads खोटतां. (3) D reads बह्वरसं मुखे. M reads बह्वं रसमुखे. (4) D reads कृष्णाभ्रकदल, which has no clear sense. (5) D has शल्याविशल्या. M and My have शल्यानि शल्य, which is inc. (6) K reads भ्रमरीयन्त्र. No mention is made of this apparatus (यन्त्र) in the रसरत्नसमुच्चय. (7) D reads वदेत्. (8) तं शुद्धभस्मसर्वं स्यात्, a variant in D. तच्छुद्धभस्म सेव्यं च, a variant in K. (9) कीवेत् कल्यायुत नरः, a variant in K. (10) D reads एकाद्यापचमं भद्रे, which is unintelligible. My reads मर्हया. (11) This hemistich is not found in K. (12) K reads पूर्ववद्वन्धनादेवि, which seems to be inc. (13) D has रक्तवर्णं भवेत् काल. M has रक्तवर्णमयं काल. (14) D. and K read भिन्नस्त्रीरक्त. M reads भिन्नचेदरक्त.

मर्हयेच्छागरक्तेन भ्रातं खोटो^१ भवेत् प्रिये ॥ ४८ ॥

स सूतः शतवेधो तु^२ सर्व्वव्याधिहरो भवेत्^३ ।

गुटिकां धारयेद्वक्त्रे जीवेद्वर्षसहस्रकम् ॥ ४९ ॥

पीतवर्णमयस्कान्तं भिन्नं^४ हेमसमप्रभम् ।

वेधयेत् सर्व्वलोहानि स्पर्शमात्रेण सुन्दरि^५ ॥ ५० ॥

इति कान्तबन्धः ॥

लाङ्गली करवीरश्च^६ चित्रकं गिरिकर्णिका^७ ।

स्त्रीस्तन्यं^८ टङ्कसीवीरं मूषालेपम्^९ कारयेत् ॥ ५१ ॥

चपलाद्दिगुणं सूतं^{१०} सूताद्दिगुणकाञ्चनम्^{११} ।

नष्टपिष्टं तु तत् कुर्यात् षष्ठ्यमूषागतं^{१२} धमेत् ॥ ५२ ॥

तत्र स्थितो रसेन्द्रोऽयं^{१३} खोटो भवति शोभनः^{१४} ।

-
- (1) D and K read ध्मातः, which is not correct. M reads भ्रातं वा. दो.
 (2) D has an incomplete charana—ससूतः शतवे तु. (3) D reads
 शतव्याधिहरो भवेत्. K wants this charana and the next four ones.
 (4) D and My read भिन्न, which seems to be incorrect. (5) द्वाव-
 येत् स्पर्शमात्रेण सर्व्वलोहानि सुन्दरि, a variant in M. (6) D reads
 कनकवीरा. (7) K reads गिरिकर्णिकः. (8) K reads स्त्रीस्तन्य.
 (9) Both D and K read मूषालेप तु, which is not correct. (10)
 चपलाद्दिगुणं सूतं is the variant in D, M and My, which is inc. चपलाद्दि-
 गुणं तं तु is the variant in K, which is also incorrect. (11) M
 and My read erroneously सूताद्दिगुणकाञ्चनम्. (12) Both D and
 K read षष्ठ्यमूषागत, which is incorrect. (13) K reads रसेवद्वा,
 which is absurd. (14) D reads शोभने. वा. दो भवति शोभन, an in-
 correct variant in M.

शतांशं^१ वेधयेन्नागं गुञ्जावर्णस्तु जायते^२ ॥ ५२ ॥
 तेन नागशतांशिन शुल्वं रक्तनिभं भवेत् ।
 तेन शुल्वशतांशिन^३ तारं विध्यति काञ्चनम् ॥ ५४ ॥
 चपलस्य तु षड्भागाः^४ तारभागास्तु सप्त च^५ ।
 अष्टौ कनकभागास्तु^६ नव भागा रसस्य तु^७ ॥ ५५ ॥
 त्रिंशद्भागा मिलित्वा तु भवन्ति सुरवन्दिते ॥ ५६ ॥
 चित्रकं करवीरं च लाङ्गली गृध्रविट् तथा^८ ।
 मर्द्दितं मातुलुङ्गाक्षे^९ मूषालीपस्तु^{१०} कारयेत् ॥ ५७ ॥
 अन्धयित्वा धमेद्देवि^{११} खोटो भवति शोभनः^{१२} ।
 तेन खोटशतांशिन^{१३} विद्धो नागोऽरुणो भवेत् ॥ ५८ ॥
 तेन नागिन विद्धं तु^{१४} शुल्वं गुञ्जानिभं^{१५} भवेत् ।
 तेन शुल्वेन तारं तु विद्धं^{१६} भवति काञ्चनम् ॥ ५९ ॥

- (1) D reads शतशिन. K reads शतांश. (2) D has गुञ्जावर्णस्तु, which is inc. My has नारयेत्. (3) M reads नागशतांशिन, which seems to be inc. (4) K reads षड्भाग. M reads षड्भागः, which is inc. (5) सप्त च तारभागाः, a variant in D. K and M read तारभागान्, which is inc. My reads तारा भागस्य, which is also inc. (6) Both D and M have कनकभागस्तु, which is inc. (7) M reads च. (8) लाङ्गली गिरिकर्षिका, a variant in D. (9) मातुलुङ्गाक्षे is the reading in K. (10) K reads मूषालिपं तु, (मूषा = मूषा). (11) My has साधयित्वा. M has भवेद्देवि. (12) Both D and M read शोभने. M reads वीष्टो. (13) M reads खोटशतांशिन. We do not find 66 (58—124) śloka in D. (14) M has तत् instead of तु. My has पिच्छं तु. (15) M and My read गुञ्जावर्ण. (16) M reads सिद्ध, which is inc.

हेमाभं चपलं^१ देवि पादार्चनं^२ तु संयुतम् ।
 पादेन^३ कनकं दत्त्वा कुनद्या मर्दयेत् क्षणम् ॥ ६० ॥
 लाङ्गुली चित्रकक्षैव स्त्रीस्तन्यं करवीरकम्^४ ।
 गृध्रविष्टा तथा^५ सर्वं मूषालिपं^६ तु कारयेत् ॥ ६१ ॥
 तन्मध्ये तु स्थितं धातं खोटो भवति शोभनः^७ ।
 पूर्वोक्तं वेधयेदेतं^८ निर्वीजं कनकं भवेत् ॥ ६२ ॥
 [सुतमे लोहपात्रे च क्षिपेच्च पलपूर्णकम् ।
 सवैजं पारदं कृत्वा चपलस्य तु वापयेत् ।
 लाक्षाभो बध्यते सूतो गजेनेव महागजः ॥]^९

॥ इति चपलबन्धः ॥

शुद्धसूतपलैकं तु^{१०} पलैकं गन्धकस्य च^{११} ।

एकीकृत्याथ संमर्दय धुतूरस्य रसेन च^{१२} ॥

भावयेच्चक्रयोगेन^{१३} भस्मीभवति सूतकम्^{१४} ॥ ६३ ॥

-
- (1) हेमाभचपल is the reading in M. (2) M reads पादार्चनं, which is inc. (3) M and My read पारदे. (4) करवीरकम् is the reading in M. (5) M has गृध्रविष्टतया, which is inc. My reads ततः. (6) K reads मुषालिपं, which is inc. (7) बोहो भवति शोभनः, a variant in M. After this My has the following hemistich—तेन खोटशतशिन विद्धी नागोऽरुणो भवेत् । (8) K reads वेधयेदत्तं, which is inc. (9) The portion within brackets is found only in M and My. (10) K reads शुद्ध in place of शुद्ध. M reads च instead of तु. (11) K reads तु. (12) धुतूररसकेन तु, a variant in K. (13) M and My read भावयेच्चक्रयोगेन. (14) भस्मी भवति सूतकं is the variant in M.

अश्वमूषागतं ध्यातं खोटो भवति शोभनः ।
 सूतं हेम च^१ नागं च चन्द्रार्कौ^२ चापि वेधयेत् ॥ ६४ ॥
 पलैकं शुद्धसूतस्य कर्षेकं गन्धकस्य च^३ ।
 मर्हयेत् स्निग्धखले तु^४ देवदालीरसप्लुतम्^५ ।
 मर्हयेत् काराङ्गुल्या^६ गन्धपिष्टिस्तु^७ जायते ॥ ६५ ॥
 जम्बीरार्द्ररसेनैव^८ दिनमेकन्तु मर्हयेत् ।
 पलाशमूलकायेन मर्हयेत् त्रिदिनं ततः^९ ॥ ६६ ॥
 पञ्चद्रावकसंयुक्तां वटिकां कारयेत् शुभाम्^{१०} ।
 पलाशमूलकल्लेन वटिकां तां प्रलेपयेत्^{११} ॥ ६७ ॥
 धमेत् खोटो भवेच्छेतः^{१२} काचटङ्गणयोगतः ।
 शोधयेत् तत् प्रयत्नेन यावन्निर्मलतां व्रजेत्^{१३} ॥ ६८ ॥
 तत्खोटं रक्षयेद्देवि^{१४} त्रिशुणं पन्नगं ततः ।
 शतशो रक्षयेत् पश्चात् शुद्धाश्वक^{१५} कपालिना^{१६} ॥ ६९ ॥

- (१) K reads हेमं च, which is unusual. M reads सितहेमं च.
 (२) M and My read चन्द्रार्कौ. (३) K has an incomplete charapa
 कस्य च. (४) स्निग्धखलेन is the reading in K and My. (५)
 M has देवदालीरसैकम्. (६) काराङ्गुल्यापि सम्प्लुतम्, an incomplete variant
 in M. (७) M reads गन्धपिष्टम्. (८) कंबिरस्य रसेनैव, a variant
 in M and My. (९) त्रिदिनं मर्हयेत्ततः, a variant in M. (१०) M reads
 वटिकाम्. (११) K reads तु लेपयेत्. (१२) M reads erroneously
 खोटो भवेत् श्वेतः. (१३) K has सानिर्मलतां व्रजेत्. M has यावन्निर्मलतां व्रजेत्.
 Both are incorrect. (१४) M has ततोऽपि जायते देवि. My has तं खोटं
 कारयेद्देवि. (१५) M reads शुद्धाश्वक. (१६) My reads कपालिका.

शुखे तारे च खोटोऽयं^१ सहस्रांशिन वेधकः^२ ॥
 गन्धकेन हते सूते^३ मृतलोहानि^४ बाहयेत् ॥ ७० ॥
 पुनर्हेम समावर्त्य समांशं भक्षणं^५ कुरु ।
 जारिते शुखतारे च^६ घोषं^७ विध्यति सूतकः^८ ॥ ७१ ॥
 रसं^९ हेमसमं कृत्वा पिष्टिकाहेन गन्धकम्^{१०} ।
 द्विपदीरजसा युक्तं मर्हयेदङ्गणान्वितम् ॥ ७२ ॥
 नष्टपिष्टं च तत् शुक्लं^{११} धातं खोटो भवेत्ततः^{१२} ।
 सीवीरं टङ्कणं काचं दत्त्वा दत्त्वा तु शोधयेत्^{१३} ॥ ७३ ॥
 अक्षीणो मिलते हेन्नि^{१४} समावर्त्तसु जायते ।
 समांशं भक्षणं हेन्नि^{१५} शुद्धसूतेन कारयेत् ॥ ७४ ॥
 नष्टपिष्टं च तच्छुक्लं^{१६} धातं खोटो भवेत्ततः^{१७} ।

- (1) M reads खोटोयं. (2) M reads वेधयेत्. (3) गन्धकेन मिलिते सूते, a variant in M. गन्धकेन हते सूते, a variant in My. (4) K reads मृतलोहानी, which is gram, inc. (5) K has समासद्वयं, which has no sense at all. (6) द्वारोत्तशुखसूतारं, a variant in M, which is unintelligible. जारितं शुखतारे च, a variant in My. (7) K reads बाध, which appears to be incorrect. (8) M and My read सूतकम्. (9) M reads सूतं. My reads रस, which is incorrect. (10) K and My read गन्धकः. M reads गन्धकी, which appears to be incorrect. (11) M and My read शुक्लं. (12) धातो भवति खोटकः, a variant in My. (13) This hemistich and the next four are not found in M. (14) My reads मिलति हेन्ना. (15) My reads तं तु. (16) My reads तच्छुक्लं. (17) This hemistich is written in My after the next hemistich.

द्विपदीरजसा युक्तं मर्हयेत् टङ्गान्वितम् ॥ ७५ ॥
 चन्द्रार्कषोडशशिनि^१ विद्धं भवति काञ्चनम् ।
 हेमार्द्धं मिलितं तत्तु^२ मातृकासमतां^३ व्रजेत् ॥ ७६ ॥
 कुर्यात् संकलिकायोगात्^४ वेधं^५ दशगुणोत्तरम् ।
 यथा हेम्नि तथा तारिऽप्यादिवीजानि योजयेत्^६ ॥ ७७ ॥
 तृतीयसंकलावधं^७ षट्शतांशिन वेधयेत्^८ ।
 चतुर्गुणेन तेनैव सहस्रांशिन काञ्चनम् ॥ ७८ ॥
 अनेन क्रमयोगेण सप्त संकलिका यदि ।
 कुरुते काञ्चनं दिव्यमष्टौ लोहानि सुन्दरि^९ ॥ ७९ ॥
 तं पुनश्चूर्णयित्वा तु^{१०} पुटेद्वयं प्रजायते^{११} ।
 सर्वव्याधिहरो देवि^{१२} पल्लवे तस्य भक्षिते ॥ ८० ॥
 द्विपले^{१३} ब्राह्ममायुष्यं^{१४} त्रिपले^{१५} वैष्णवं भवेत् ।

- (१) M and My read चन्द्रार्कं षोडशशिनि. (२) M reads हेमार्द्धं,
 which appears to be incorrect. My reads तं तु. (३) M has मातृका,
 which has no clear sense. (४) संकलिकायोगात् is the variant in M.
 (५) M reads वेधं. (६) व्यादिवीजानि योजयेत्, an incomplete charaṇa
 in K. ऽप्यादिवीजिन योजितम्, a variant in M. My reads व्याधिवीजानि
 योजित. (७) तृतीयसंकलावधं, a variant in M. (८) षट्शते नाग-
 वेधकं, a variant in K and My, which is partly incorrect. (९) M
 reads विष्यति. (१०) B wants तु. (११) Both B and M read
 पुटेदेद्वयं जायते. My reads षोटेदेद्वयं जायते. (१२) My reads सर्व-
 व्याधि हरेदेवि, which is incorrect. (१३) K reads द्विपलं. My reads
 द्वेपलं, which is incorrect. (१४) B and My read ब्राह्ममायुष्यं. K reads
 ब्रह्म आयुष्यं. (१५) K reads त्रिपलं. My reads त्रिदण्डे, which is incorrect.

चतुःपले तु रुद्रत्व-मीशः^१ पञ्चपले भवेत् ॥ ८१ ॥
 षट्पले भक्षिते देवि सदाशिवतनुर्भवेत् ॥ ८२ ॥
 सूतकं गन्धकं तारं^२ मेघवल्लीरसेन च^३ ।
 त्रिदिनं मर्दयेत्सीष्णं^४ वङ्गपादेन मेलयेत्^५ ।
 अश्वमूषागतं धातं वङ्गं स्तम्भयति क्षणात् ॥ ८३ ॥
 चूर्णितं गन्धकं देवि मर्कटी^६रसभावितम् ।
 भावयेच्छतवारांस्तु जीव^७भस्म तु गच्छति ॥ ८४ ॥
 दीपयेन्मृगशये^८ पात्रे रसेन सह संयुतम् ।
 तापयेद्भवितापेन मर्कटी^९रससंयुतम् ।^{१०}
 गन्धकं ग्रसते सूतः^{११} पिष्टिका^{१२} भवति क्षणात् ॥ ८५ ॥
 तिलपर्णी^{१३}रसेनैव गन्धकं भावयेत् प्रिये ।
 सप्त वारांस्तु देवेशि छायाशुष्कं पुनः पुनः ॥ ८६ ॥
 शोधितं पातितं सूतं पल्लवप्रमितं^{१४} प्रिये ।

-
- (१) All the texts read ईशः, but ऐश is proper. (2) M reads कालं. (3) मेघवल्लीरसे ससाः, a variant in B. षट्पल्लीरसेन च, a variant in K. मेघवल्लीरसेसह, a variant in M. मेघवल्लीरसे ससाः, a variant in My. (4) M and My read मर्दयेन्मृग. (5) वङ्गपत्रेण लेपयेत्, a variant in M. वङ्गपादेन लेपयेत्, a variant in My. (6) My reads कर्कोटी. (7) My reads जीव. (8) B and My have दापयेन्मृगशये. M has तापयेन्मृगशये. (9) My reads कर्कोटी. (10) This hemistich is not found in K. (11) K reads सूत. (12) M reads पिष्टका. (13) K reads तिलपर्णि. (14) B and My read पल्लव प्रमित, which is not correct. K reads पल्लव वसत, which is senseless.

मूषामध्ये^१ विनिश्चिप्य नरेन्द्ररस^२संयुतम् ।
 जारयेद्बालुकायन्त्रे भावितं गन्धकं^३ पुनः ॥ ८७ ॥
 लुटि लुटि^४ प्रदातव्यं गन्धकञ्च पुनः पुनः ।
 अनेन क्रमयोगेन^५ जायते गन्धपिष्टिका ॥ ८८ ॥
 गन्धपाषाणचूर्णं तु कनकस्य रसेन तु ।
 एकीकृत्य तथा खल्ले मर्दयित्वा यथाविधि^६ ।
 आतपे स्थापयेद्देवि कनकस्य रसेन तत् ॥ ८९ ॥^७
 भावयेत् समवारांस्तु स्त्रीपुष्पेण तु समधा ।
 शुद्धसूतपल्लवं च खर्परं^८ दापयेत्ततः ॥ ९० ॥
 भावितं गन्धकं दद्यान्नरपित्तेन संयुतम् ।
 दोलयेद्द्रवितापेन^९ पिष्टिका भवति क्षणात् ॥ ९१ ॥
 गन्धकं सूक्ष्मचूर्णन्तु चणकास्त्रेण भैरवि ।
 भावयेत् समवारांस्तु^{१०} स्त्रीपुष्पेन च^{११} समधा ॥ ९२ ॥
 द्रुतसूतकमध्ये तु कर्पूरं गन्धकं समम्^{१२} ।

- (1) K reads मूषामध्ये, which is incorrect. (2) K reads नरेन्द्रे रस, which is incorrect. My reads रसेन्द्र. (3) K reads गन्धकं. (4) My reads कुटीकुटि. (5) K reads क्रियमाणेन. (6) B reads खल्ले मर्दयित्वा. (7) The 89th śloka is not found in M and My. (8) M reads कर्परं, which seems to be incorrect. (9) जालयेद्द्रवितापेन, a variant in B. लोलयेद्द्रवितापेन, a variant in M. लोलयेद्द्रवितापेन, a variant in My. (10) All the texts read समवाराणि, which is gram. inc. (11) K, M and My read तु. (12) My reads रसे.

दापयेन्नित्तिपेन्नोष्ठे^१ सप्ताष्टाङ्गन्धपिष्टिका^२ ॥ ८३ ॥
 काटुकोशातकोवीजं चण्डाली^३कन्दमेव च^४ ।
 स्तनक्षीरेण संपेय^५ पिष्टिकां तेन लेपयेत् ॥ ८४ ॥
 पुटयेद्भूधरे यन्त्रे स्तम्भते^६ नात्र संशयः ।
 हेमसम्पुटमध्ये तु समावर्त्त^७ तु कारयेत् ॥ ८५ ॥
 अष्टमांशिन तेनैव नागवेधं^८ प्रदापयेत् ।
 तन्नागं जायते दिव्यं सिन्दूराक्षसन्निभम् ॥ ८६ ॥
 तन्नागेनाष्टमांशिन^९ शुल्बवेधं प्रदापयेत् ।
 षोडशांशिन तेनैव तारवेधं^{१०} प्रदापयेत् ॥ ८७ ॥
 तत्तारं जायते हेम सिद्धयोगेश्वरीमतम्^{११} ॥ ८८ ॥
 गन्धपिष्टिपल्लैकं तु नागपिष्टिपलाष्टकम् ।
 लेपयेन्नागपत्राणि^{१२} छायायां शोषयेत्ततः ॥ ८९ ॥

-
- (१) B, K and My read गोष्ठे. (2) B reads गंधपिष्टिका, which seems to be incorrect. (3) K reads चांडाली. (4) M has चण्डालीकाममेव च, which seems to be incorrect. (5) स्तनक्षीरेण संपेयं, a variant in K. (6) M reads स्तम्भते. My reads हंभते. (7) M reads समावृत्त. (8) This hemistich is not found in K. M reads तारवेधं. (9) तन्नाग चाष्टमांशिन, a variant in K. नागेन चाष्टमांशिन, a variant in M. नागेनाष्टमलशिन, a variant in My. (10) B reads तार वेधं. K and My read तारे वेध. (11) K reads सिद्धयोगेश्वरीमत. M and My want this hemistich (12) M reads नागपात्राणि, which is incorrect

आटरूपकपिण्डेन^१ नागपत्राणि^२ लेपयेत् ।
 आरण्योत्पलकेन्देवि दापयेच्च पुटत्रयम्^३ ॥ १०० ॥
 तन्नागं म्रियते दिव्यं सिन्दूराक्षसन्निभम् ॥ १०१ ॥
 तन्नागपलमेकं^४ तु शुक्लचूर्णपलाटकम्^५ ।
 वासकस्य रसेनैव^६ प्रहरैकं तु मर्हयेत् ।
 भारयेत् पातनायन्त्रे शुक्लं तन्म्रियते^७ क्षणात् ॥ १०२ ॥
 षोडशश्रेण तेनैव तारवेधं^८ प्रदापयेत् ।
 जायते कनकं दिव्यं देवाभरणसुत्तमम्^९ ॥ १०३ ॥
 या काचिद्गन्धपिष्टी तु^{१०} आदौ^{११} नागं तु मारयेत् ।
 नागं तु^{१२} वेधयेच्छुक्लं शुक्लं तारं तु वेधयेत् ।
 कनकं जायते दिव्यं सिद्धयोग उदाहृतः^{१३} ॥ १०४ ॥

-
- (१) आणवकसपिण्डित, an incorrect variant in B. आयुवरसपिण्डित, a variant in K, which has no clear sense. (2) M reads नागपात्राणि, which is incorrect. (3) This hemistich and the next one are not found in M. (4) K reads तं नागं पलमेक. My reads तन्नागं पलमेक. (5) K and M read शुक्लचूर्णं पलाटकम्. (6) My reads वासकस्यरसेनैव. (7) B and K read तु म्रियते. My reads erroneously तं म्रियते. (8) B and K read तारे वेधः. (9) देवाभरणभूषणं, a variant in B, M and My. (10) K has या काचिद्गन्धपिष्टितु. M has या काचिद्गन्धपिष्टितु, which is gram. inc. (11) M wants आदौ. (12) B and My read नागेन. This hemistich is wanting in K. (13) सिद्धयोगसुदाहृतं, an incorrect variant in B. This hemistich is not found in M and My.

गन्धकं मधुसंयुक्तं हरवीजेन^१ मर्दितम् ।
 भूमिस्थं मासषट्कं तु^२ तारमायाति^३ काञ्चनम् ॥ १०५ ॥
 उदर्त्तनं तु^४ तेनैव कुष्ठरोगस्य नाशनम्^५ ।
 घृतेन सह संयुक्तं व्रणरोगविनाशनम्^६ ।
 संवत्सरप्रयोगेण सहस्रायुर्भवेन्नरः ॥ १०६ ॥
 ॥ इति गन्धकबन्धः ॥

शुद्धसूतपलैकं च पलैकं तालकस्य च ।
 एकीकृत्याथ संमर्द्य उन्मत्तकरसेन च ।
 मारयेच्चक्रायन्त्रेण भस्मीभवति सूतकम्^७ ॥ १०७ ॥
 अन्धमूषागतं धातं खोटो भवति शोभनः ।
 वङ्गं तारं^८ च शुक्लं च क्रमशो वेधयेद्रसः ॥ १०८ ॥
 शुद्धवङ्गपलैकं च पलैकं सूतकस्य च^९ ।
 द्विपलं^{१०} तालकं चैव उन्मत्तरसमर्दितम् ।
 मारयेत् पातनायन्त्रे धमनात् खोटतां नयेत्^{११} ॥ १०९ ॥

(१) My reads erroneously चिरवीजेन. (२) M and My read मासमेकं तु. (३) B reads तारमायति. K reads तारं भवति. M reads तारमायात. The first and the last readings are incorrect. (४) M has उदर्त्तनेन. (५) सर्वकुष्ठं विनाशयति, a variant in B, K and My. (६) K reads व्रणरोगविनाशनं. M wants this hervistich. (७) B, K and My read सूतकः, which is not correct here. (८) M reads वङ्गं. My reads वंगतारं. (९) My reads तालकस्य च. (१०) M reads द्वे पले. My reads द्विपले. (११) M reads खोटतां नयेत्. M and My

तालपिष्टीपलैकं^१ तु पलैकं गन्धकस्य च ।

हे पले शुद्धसूतस्य^२ दिनमेकान्तु तेन वै ॥ ११० ॥

एकीकृत्याथ संमर्द्य उन्मत्तकरसेन च ।

मारयेत् पातनायन्त्रे धमनात् खोटतां नयेत् ॥ १११ ॥

॥ इति तालकबन्धः ॥

शुद्धनागपलैकं च पलैकं सूतकस्य च ।

पलद्वयं कुनव्याथ सर्व्वमेकत्र मर्द्दयेत्^३ ।

मारयेत् पातनायन्त्रे धमनात् खोटतां नयेत् ॥ ११२ ॥

हेमपिष्टिपलैकं तु पलैकं गन्धकस्य च ।

एकीकृत्याथ संमर्द्य धुर्त्तूरकरसेन^४ च ।

मारयेत् पातनायन्त्रे धमनात् खोटतां नयेत् ॥ ११३ ॥^५

कृष्णाभ्रकस्य सत्त्वं च कान्तं तीक्ष्णं च हाटकम् ।

शुद्धशुक्लं च तारं च माषिकं समभागिकम्^६ ।

अन्धमूषागतं धातं खोटो^७ भवति तत्तद्व्यात् ॥ ११४ ॥

(1) K reads तालपिष्टिपलैकं. This charaṇa and the next seven are not found in M and My, (2) B reads हीपले, which is incorrect. K reads द्विपलं. (3) K reads रजवेत्, which seems to be incorrect. (4) K and My have धुर्त्तूरकरसेन. (5) We do not find 112th and 113th śloka in B. We find the following hemistich in K only :— हेमपिष्टिपलैकं तु पलैकं गन्धकस्य तु, which seems to us a repetition. (6) शुद्धशुक्लतारं च माषिकं समभागिकं कारयेत्, a variant in B, which appears to us irregular. शुद्धतारं च माषीकं समभागिकं कारयेत्, a variant in M and My, wherein शुक्ल is not mentioned. (7) M reads खोटी.

तत्खोटपलमेकं तु पलैकं सूतकस्य च ।
 पलद्वयं कुनट्यास सञ्जमेकच मईयेत्^१ ।
 भारयेत् पातनायन्त्रे धमनात् खोटता^२ नयेत् ॥ ११५ ॥
 कृष्णाभ्रकपलैकं तु^३ रसकस्य पलं तथा^४ ।
 सूतकस्य पलैकं तु सञ्जमेकीकृतं प्रिये ॥ ११६ ॥
 उन्मत्तकरसेनैव मईयेत् प्रहरद्वयम् ।
 मईयेद्दिनमेकं तु^५ टङ्कचेन समन्वितम् ॥ ११७ ॥
 गुटिका^६ कारयेद्देवि छायाशुष्कां तु कारयेत् ।
 महावज्रिगतं धातं खोटी भवति सूतकम्^७ ॥ ११८ ॥
 तं खोटं शोधयेच्छेत^८ काचटङ्कचयोगतः ।
 हेन्वा सह समावर्त्य^९ सारचात्रयसारितम् ॥ ११९ ॥
 सहस्रांशिन तेनैव शुल्बवेधं^{१०} प्रदापयेत् ।
 धनेन क्रमयोगिण कोटिवेधी भवेद्दसः ॥ १२० ॥
 बीजद्वयं पलाशस्य पलमेकं तु सूतकम् ।
 जम्बीराब्जेन संमर्द्य छायाशुष्कं तु कारयेत् ॥ १२१ ॥

-
- (1) B and My read कारयेत्. (2) 'M reads खोटता. (3) कृष्णाभ्रकपलमेकं तु, a variant in K. (4) पलैकं नभकस्य च, a variant in M. This charaṇa and the next one are not found in My. (5) B and My read द्वि. After this charaṇa we do not find 70 (117—187) ślokaś in M. (6) B has चगुटिका, which seems to be incorrect. (7) K and My read सूतकः. (8) K reads शोधयेद्देत, which seems to be incorrect. My reads खोटं सेवीययेत् चेत्. (9) हेन्वा सहस्रजावर्त्य, a variant in B. (10) B reads शुल्बवेधं.

तुम्हो च^१ मेघनादा च काकजङ्घा च चूलिका^२ ।
 स्त्रीस्तम्भेन प्रलिप्तायां मूषायां^३ च विनिक्षिपेत् ॥ १२२ ॥
 धमयेत् खदिराङ्गारैः खोटो भवति चाक्षयः ॥ १२३ ॥
 पलाशतैलं^४ संमर्द्य यावत् स्याद्रसपिष्टिका^५ ।
 अश्वमूषागतं धातं खोटो भवति तत्क्षणात् ॥ १२४ ॥
 पूर्वशुद्धेन सूतेन^६ सह हेन्ना^७ च पार्श्वेति ।
 गोलकं कारयेत्तेन मर्हयित्वा द्रुतं^८ कृतम् ॥ १२५ ॥
 ब्रह्महृत्तस्य बीजानि कार्पासास्थि विभीतकम् ।
 यवचिञ्चा तु^९ बन्ध्या च राजिका च समन्वितम् ॥ १२६ ॥
 सूक्ष्मपिण्डीकृतं^{१०} सर्वं तेन लिप्त्वा तु गोलकम् ।
 घुटनैः सप्तभिर्देवि पिष्टिकास्तम्भनं भवेत् ॥ १२७ ॥
 बृहत्पुटं ततो दत्त्वा मूषायां तत्तु भावयेत्^{११} ।
 समावर्त्तं तु तं सूतं^{१२} समहेन्ना नियोजितम्^{१३} ।

(१) B and My read तुविका. (२) My reads मूलिका. (३)

K reads मूषायां, which is incorrect. My reads स्तम्भं च तैः प्रलिप्तायां मूषायां.

(४) K has पातालतैल. (५) My reads स्याद्रसपिष्टिका. (६)

पूर्वशुद्धेन शुद्धेन, a variant in D and K. (७) D reads सङ्क्षेपेन,

which is incorrect. My reads समहेन्ना. (८) D reads द्रुतं, which is

incorrect. My reads कृत. (९) B wants तु. K reads पंचचिञ्चा. (१०)

D reads erroneously सूक्ष्मपीण्डीकृत. (११) मूषायां तु भावयेत्, a variant

in B. मूषायां तु भावयेत्, a variant in K. (१२) B reads तत् सूतं

D has an incomplete charaṇa—समावर्त्तं तु सूत. (१३) D has an

incomplete charaṇa—समावर्त्तं तु सूत. (१३) D has an

गतांशिन तु चन्द्रार्कं वेधयेत् सुरवन्दिते ॥ १२८ ॥
 पुनस्तेनैव योगिन पिष्टीस्तम्भं तु^१ कारयेत् ।
 सारयित्वा ततो हेम्ना वेधयेच्च सहस्रकम्^२ ॥ १२९ ॥
 एवं लक्षाणि कीटिं च वेधयेत् क्रमयोगतः ।
 सप्तसंकलिकादूर्ध्वं कृत्वा वक्त्रे^३ तु गोलकम् ।
 वर्षशैकेन स भवेत्^४ बलीपलितवर्जितः ॥ १३० ॥
 चाण्डाली^५ राजसी चैव कुण्डनोलोहवो^६ रसः ।
 बीजं सूतं च वैक्रान्तं मर्दयेत् प्रहरत्रयम्^७ ॥ १३१ ॥
 विशुद्धं गोलकं^८ कृत्वा मूकमूषागतं^९ पुटेत् ।
 खोटसु जायते देवि सुधातः^{१०} खदिराम्बिना ॥ १३२ ॥
 चाण्डालीराजसीपुष्प-रस^{११} मध्वाज्जटङ्गसैः ।
 महारसाष्टमध्वैक-मभ्रकं चापि^{१२} योजयेत् ॥ १३३ ॥
 नागं वङ्गं समं^{१३} सूतं हिम तारमथापि वा ।

-
- (1) B and My read पिष्टिलङ्गुन, which is gram. inc. (2) वेधे-
 चैव सहस्रकं, a variant in B and My. (3) K wants वक्त्र. My reads
 वक्त्रं. (4) D reads सह भवेत्, which is incorrect. (5) B reads
 चाण्डाली. (6) कुण्डनोलोहवे is the reading in D, which seems to be
 incorrect. (7) D and My have प्रहरत्रयम्. (8) D reads
 विशुद्धगोलक. (9) D and K read मूकमूषागत, which is incorrect.
 (10) B reads चातः, which mars the metre. (11) चाण्डालीराजसी-
 पुष्प-रस is the reading in B. राजसीपुष्प-रस is the reading in D. (12)
 B reads मध्वैकमभ्रक चापि, wherein the first term is incorrect. (13)
 K and My read नागवङ्गसम.

अश्वकं हृतिसत्त्वं^१ वा मईयेत् प्रहरद्वयम्^२ ॥ १३४ ॥
 छायाशुष्कं ततो गोलं^३ मूकमूषागतं धमेत् ।
 दत्त्वा लघुपुटं देवि खोटो भवति शोभनः ॥ १३५ ॥
 रश्मा वीरा^४ सुहीचीरं कश्चुकी यवचिचिका ।
 दीनारी चैव^५ गोरश्मा मीनाशी काकमाचिका ॥ १३६ ॥
 अभिर्मर्दितं^६ सूतस्य पुनर्जन्म न विद्यते ।
 पूर्ववत् कमयोगेण खोटो भवति शोभनः ॥ १३७ ॥
 विशुक्कान्ता च चक्राङ्गा बला च तुलसी तथा^७ ।
 महासोमाहिबल्ली^८ च सूर्यावर्तश्च सुन्दरि^९ ।
 अभिसु मर्दितः सूतः^{१०} पूर्ववत् खोटतां व्रजेत्^{११} ॥ १३८ ॥
 सुखेन यस्यते घासं^{१२} जारणा तेन सुन्दरि ।
 रसोनराजिकामूलै^{१३}र्मर्दितं वरवर्णिनि ।

-
- (१) My reads हृतिसत्त्वं. (२) B reads प्रहरद्वयम्. (३) K reads गोलं, which is incorrect. My reads तथा गोलं. (४) K and My read वीरा. (५) K reads दीनादिनेत्र, which seems to be incorrect. (६) समैर्मर्दितं is the reading in D, which is incorrect. (७) काचला तुलसी कथा, a variant in D. (८) B reads महासोमा च बल्ली, wherein the last term is incorrect. My reads महासोमा च बल्ली. (९) सूर्यावर्तं च सुन्दरि, a variant in D. सूर्यावर्ता च सुन्दरी, a variant in K. सूर्यावर्तं च सुन्दरी, a variant in My. (१०) B and My have मर्दितं सूतं. D has मर्दिनेः सूतः. (११) B, K and My read नयेत्. (१२) B has an incomplete charana—सुखेन यमं. D and My want this charana and the next nine ones. K reads घासो. (१३) रसनिजोविमूलेः, a variant in B.

दिश्वीषधिपुटं पाच्यं^१ रसखोटस्य लक्षणम् ॥ १३८ ॥
 एतत्ते कथितं गुह्यं विज्ञेयं^२ रसवादिभिः ।
 मत्प्रसादेन देवेशि तस्य सिद्धिर्न^३ संशयः ॥ १४० ॥
 सुहीचीरं सकाञ्चीकं^४ बीजानि^५ कनकस्य च ।
 कञ्चुकी लाङ्गली चेन्द्र-वारुणी विषमुष्टिका ।
 पलाश^६मूलतोयं च मर्हयेत्तेन सूतकम् ॥ १४१ ॥
 समे हेन्नि^७ समं सूतं पिष्टिकां कारयेद्बुधः^८ ।
 महारसान् पिष्टिकार्थं^९ मर्हयेदौषधीरसैः ॥ १४२ ॥
 यामत्रयं मर्हयित्वा गोलकं कारयेद्बुधः ।
 पिष्टिकां बन्धयित्वा तु गन्धतैले^{१०} विपाचयेत् ॥ १४३ ॥
 अश्वमूषागतं गोलं^{११} छायाशुष्कं तु कारयेत् ।
 [ततो लघुपुटं दत्त्वा खदिराग्नौ तु धामयेत् ।
 खोटसु जायते हेन्नि सह हेन्ना ठ आरयेत् ॥]^{१२}

-
- (1) B reads erroneously पाच. (2) B reads विज्ञेयं, which is incorrect. (3) B reads तस्य सिद्धेन. (4) सुहीचीरस्य काञ्चीकं, a variant in B. सुहिचीरस्य काञ्जीकं, a variant in My. (5) My reads बीजकं. (6) K reads पलाश. (7) B and My have समहेन्नि. (8) पिष्टिका कर्हेद्बुध, an incorrect variant in D. My reads कारयेद्बुधः. (9) महानसान् पिष्टिकार्थं, an incorrect variant in B. This hemistich and the next one are not found in D. महारसं पिष्टिकार्थं, a variant in My. (10) D has गन्धतैलं, which is inaccurate. (11) D and K have चैव. (12) The śloka within brackets is found only in B and My.

अक्षीणो मिलते^१ हेन्नि समावर्त्तव जायते ॥ १४४ ॥
 भक्षणादेव सूतस्य^२ दिव्यदेहो भवेन्नरः ।
 वेधयेत् सर्वलोहानि रक्षितः क्रमितो रसः^३ ॥ १४५ ॥
 समांशभक्षणं सूतं^४ मर्दयेदोषधीरसैः^५ ।
 नष्टपिष्टं तु तं कृत्वा पूर्वयोगेन धामयेत् ॥ १४६ ॥
 खोटस्तु जायते दिव्यः^६ षोडशांशेन वेधयेत्^७ ।
 बह्वः^८ संकलिकायोगाद्विध्येद्दशगुणोत्तरम् ॥ १४७ ॥
 मृगदूर्ब्बा^९ चन्द्रवल्ली पक्वा चिन्ता^{१०} तथैव च ।
 कोकिला^{११} करवीरं च वीजं चोन्मत्तकस्य च ।
 काकाण्डी^{१२} फलसंयुक्तं मर्दयेत् सुरसुन्दरि ॥ १४८ ॥
 समहेन्नि समं सूतं पिष्टिकां कारयेद्बुधः ॥ १४९ ॥
 अथवा सारयित्वा तु समेन सह सूतकम् ।

(1) D reads मिश्रिते, which qualifies हेन्नि. My wants this charana.

(2) D reads तस्यास्तु. The portion beginning with दिव्यदेहो and ending in वेधयेत् is not found in K. (3) D reads क्रमितो रसः. (4)

समांशभक्षणं सूतं, a variant in B. समांश भक्षणे सूते, a variant in D. समांश भक्षणं सूते, a variant in K. (5) D reads मर्दयेत् दुग्धीरसैः, which

appears to be incorrect. (6) B, K and My read दिव्य, which is gram. inc. (7) B and My read वेधकः. (8) D reads बह्वः.

K reads बह्वः. (9) My reads मृता दूर्बा. (10) B reads erroneously पक्षिणा. D reads पक्षिणी. (11) B has कोकिला. D

has कोकिला. My has कचेता. (12) D reads काकण्डी. K reads काकण्डी.

महारसं पिष्टिकार्थं^१ मर्ह्येदोषधीरसैः ॥ १५० ॥
यामत्रयं मर्हयित्वा गोलकं कारयेत्ततः^२ ।
अन्धमूषागतं^३ गोलं छायाशुष्कं त कारयेत् ॥ १५१ ॥
ततो लघुपुटं दत्त्वा^४ आतः खोटो भवेत् प्रिये ॥ १५२ ॥
मृगदूर्वातमासोम-रसैः^५ सूतकचारणम्^६ ।
मूलैस्त्रयाणां लाङ्गल्या रामठेन च हन्यते^७ ॥ १५३ ॥
समेन हेन्ना संयुक्तां पिष्टिकां^८ कारयेद्बुधः ।
अथ तारकपिष्टं च^९ समसूतेन कारयेत् ॥ १५४ ॥
पूर्ववत् क्रमयोगेण खोटो भवति शोभनः ।
अन्धमूषागतं^{१०} भूमौ स्वेदयेत् करिषाम्निना ॥ १५५ ॥
अहोरात्रं चिरात्वं वा चूर्णबन्धो^{११} भवेत्ततः ।
तच्चूर्णबन्धः कुरुते^{१२} वेधं दशगुणोत्तरम् ॥ १५६ ॥

- (1) B reads पिष्टिकां. D has महाराजं पिष्टिकार्थं. Both the readings seem to be incorrect. (2) K reads चालयेत्ततः. My reads कारयेद्बुधः. (3) D and K read अन्धमूषागतं, which is incorrect. (4) K reads दद्यात्. (5) B reads सोमरसौ. मृगदुःखिलमासोमारसैः, a variant in D. My has मृगदूर्वातमासोमरसैः. (6) K reads सूतकवारणा, which has no sense. (7) D reads हन्यति. My reads रमतेन च हन्यते. Both the readings seem to be incorrect. (8) B and My have संयुक्तं पीठिकां, which is incorrect. (9) B and My read अर्धतारक पीठं च. This hemistich and the next two are wanting in D. (10) अन्धमूषागतं is the incorrect reading in B and K. (11) D reads चूर्णवत्. My reads चूर्णवती. (12) D has an incomplete charana बद्धं कुरुते. My has तच्चूर्णबन्धः.

शुक्लिनीरससूतश्च^१ स्त्रीतोष्णनसमन्वितम् ।
 पूर्ववत् पिष्टिकायोगात् खोटी भवति शोभनः ॥ १५७ ॥
 स्त्रीतोष्णनं सतगरं^२ पिष्टिचययुतं रसम्^३ ।
 धमयेद्वह्निसंक्षिप्तं^४ सूतकः सर्वकर्मकृत् ॥ १५८ ॥
 हेमाभ्रं चैव ताराभ्रं^५ शुल्बाभ्रं चाभ्रतीक्षकम् ।
 वज्राभ्रं चैव नागाभ्रं समसूतेन वेधयेत्^६ ॥ १५९ ॥
 यथास्त्राभीषधीष्ट^७ महारससमन्वितम् ।
 हेन्ना तारेण शुल्बेन तीक्ष्णवज्रोरेस्तथा^८ ॥ १६० ॥
 एभिर्व्यस्तैः समस्तैर्वा पिष्टिं कृत्वा समे समाम्^९ ।
 मारयेत् पूर्व्वविधिना गर्भयन्त्रे^{१०} तुषाग्निना ॥ १६१ ॥
 समांशं सूतकं दत्त्वा वारं वारं पुनः पुनः ।

(1) शुक्लिनीरससूतं च, a variant in D. (2) स्त्रीतोष्णनसमन्वितम्, a variant in D. K reads सतगरं. (3) पिष्टिचययुतम्, a variant in D, which seems to be incorrect. (4) B reads बह्निसंक्षिप्तं, which has no clear sense. (5) The portion beginning from ताराभ्रं and ending in चैव is wanting in K. My has हेमाभ्रं च ताराभ्रं. (6) समसूतेन वेधयेत्, a variant in B and My. D reads समं सूतेन वेधयेत्. K has समं सूतेन वेधयेत्. (7) यथास्त्राभीषधीष्ट, a variant in D. यदा स्त्राभीषधीष्ट, a variant in My. (8) तीक्ष्णवज्रोरेस्तथा च, a variant in D, which seems to be incorrect. (9) पौर्तै कृत्वा समे समः, a variant in B and My, which is partly correct. D reads समः, which is incorrect. (10) B and D read गर्भयन्त्रे. For the description of गर्भयन्त्रं vide रस. स. Chap. ix, verses 28-31.

जायन्ते विविधाः खोटाः^१ कान्तबहो^२ महारसः ॥ १६२ ॥

भवेत् संकलिकायोगात् वेधो दशगुणोत्तरः ॥ १६३ ॥

खोटः पोटस्तथा^३ भस्म धूलिः कल्कश्च^४ पञ्चमः ।

एते निगलगोलाभ्यां^५ सर्व्वबन्धफलोदयाः^६ ॥ १६४ ॥

शिशुसर्ज्जभवं चारं^७ ब्रह्मबीजानि गुम्फालुः ।

सैन्धवं द्विगुणं दत्त्वा मर्द्दयित्वा विचक्षणः ॥ १६५ ॥

पिष्टिकावेष्टनं कृत्वा कल्केनानेन^८ सुन्दरि ।

विल्वप्रमाणं कृत्वा तु मूषामतिदृढं शुभाम्^९ ॥ १६६ ॥

जर्द्धाधो लवणं दत्त्वा मूषामध्ये^{१०} रसं क्षिपेत् ।

मूषालेपः प्रदातव्यो^{११} दग्धशंखादिचूर्णकः^{१२} ॥ १६७ ॥

- (१) जायन्ते विविधाः खोटाः, a variant in D, K and My. (2) D reads कान्तबहो. K and My read कान्तिबहो. (3) B and My read पाटस्तथा. (4) D reads काल्पं च. My reads धूलौ कल्पं च. (5) D reads कोलाभ्यां. K reads काकाभ्यां. My reads रोगाभ्यां. (6) सर्व्वबन्धः फलोदया, a variant in B. सर्व्व बन्धफलो दिष्टेत्, a variant in D. सर्व्वबन्धः फलोदया, a variant in My. (7) शिशुसर्ज्जभवं चारं, a variant in B and My. D reads चारी. शिशुसर्ज्जयचारं, a variant in K. (8) D has मूषा यत्नेन. K has मूषामनेन. (9) D has an incomplete hemistich —विल्वप्रमाणं मूषां कृत्वा माटी दृढयन्. (10) D and K read मूषामध्ये, which is incorrect. (11) मूषालेपे प्रदातव्यं, a variant in B and My. मूषालेपे प्रदातव्यं, a variant in D. मूषालेपप्रदातव्यं, a variant in K. All the texts are incorrect. (12) All the texts read चूर्णकम्, which is not lexicographically correct.

मुखं तस्या^१ दृढं बद्धा लोणमृत्तिकया^२ पुनः ।
 कारयेच्च सुधाक्षेपं^३ क्षायाशुष्कं च कारयेत् ॥ १६८ ॥
 उक्तो निगलन्नश्चोऽयं^४ पुनस्यापि न कथ्यते ॥ १६९ ॥
 तृषकर्षाग्निना भूमौ मृदुस्त्रेदं तु कारयेत्^५ ।
 अहोरात्रप्रमाणेन^६ पुटं दत्त्वा प्रयत्नतः^७ ॥ १७० ॥
 एवं^८ मूषा महेशानि रसस्य खोटतां नयेत्^९ ।
 सुध्वातः^{१०} खदिराङ्गारैः रसेन्द्रः खोटतां व्रजेत्^{११} ॥ १७१ ॥
 मीवीरं टङ्गणं काचं^{१२} दत्त्वा खोटं तु शोधयेत्^{१३} ।
 अर्घीणो मिलते^{१४} हेन्नि समावर्त्तसु जायते ॥ १७२ ॥

- (1) D reads मूखा तस्य, which is incorrect. My reads तस्य. (2) D reads लवणमृत्तिकया, which destroys the metre. K reads लोणमृत्तिकया, which is incorrect. My reads लोहमृत्तिकया. (3) D has दृढा मूखा. K has दृढा मुखो. Both are improper. (4) B and D read निगलन्नश्चोऽयं. K reads मुक्तो निगलन्नश्चोऽयं, wherein the first term is incorrect. (5) मृदुर्गामचतुष्टयोः, a variant in D. मृदुदेवचतुष्टयोः, a variant in K. (6) B and My have अहोरात्रं चिराच्च वा. (7) D reads प्रमाणतः. (8) B reads सर्वं. This hemistich is not found in D and My. (9) B has खोटतां व्रजेत्. (10) B and My read सुध्वातः. D reads सुध्वातं, which is incorrect. (11) रसेन्द्रं खोटतां नयेत्, a variant in B. रसेन्द्रं खोटतां व्रजेत्, a variant in D. रसेन्द्रो खोटतां नयेत्, a variant in My. The last two readings seem to be incorrect. (12) D reads काचं, which is incorrect. (13) दत्त्वा दत्त्वा विशोधयेत्, a variant in B and My. दत्त्वा खोटे तु साधयेत्, a variant in D. (14) D and K read अर्घीणो मिलिते, wherein the first term is incorrect. अर्घीणो निर्मलं, a variant in My.

समांशभक्षणं तं तु^१ शुद्धस्तेन कारयेत् ।
 धमयेत् पूर्वयोगेन^२ रसेन्द्रं खोटतां^३ नयेत् ॥ १७३ ॥
 भवेत् संकलिकायोगात् वेधो दशगुणोत्तरः^४ ॥ १७४ ॥
 पलाशबीजनिर्व्यासं कीकिलोन्मत्तबाह्वि^५ ।
 शूलिनीरससंयुक्तं^६ पेययेत् सैन्धवान्वितम् ॥ १७५ ॥
 पिष्टिकावेशनं कृत्वा निगलेन तु बन्धयेत् ॥ १७६ ॥
 मूषायां निगलो देवि लेपितः शिवशासनात्^७ ।
 रसस्य परिणामाय महदग्निस्थितो^८ भवेत् ॥ १७७ ॥
 अभ्रकस्य तु पत्रेषु वज्रार्कक्षीरसिन्धुना^९ ।
 ताप्येन लोहकिट्टेन^{१०} सिकतामृन्मयेन च ॥ १७८ ॥

-
- (1) B and K have समांश भक्षणं तत्. D has समांसं भक्षणात्. (2) धमे तदयोगेन, a variant in D. (3) रसेन खोटतां is an incorrect reading in D. My reads erroneously रसेन्द्रो खोटतां. (4) B reads दशगुणोत्तरं, which is incorrect. (5) कीकिलोत्तरबाह्वी, a variant in D. (6) शूलिनीरसं संयुक्तं, a variant in D. (7) B reads शिवशासनं. K reads विश्वासनात्. Both the texts are incorrect. This hemistich and the next one are not found in D and My. (8) B has परीणामाया महदग्निस्थितो. K reads महदग्निस्थितो. Both the texts are incorrect. The text adopted above is also gram. inc. महदग्निस्थितो is the proper term, which mars the metre. (9) D reads पवित्रा instead of सिन्धुना. K reads वज्रका and My reads वज्रक instead of वज्रार्क. (10) B reads तापेन D reads ताप्येन लोहकिट्टेन, which seems to be incorrect.

एभिस्तु निगलैर्बन्धः^१ पारदीयो^२ महारसः ।
 नातिक्लामति मर्यादां वेलामिव महीदधिः^३ ॥ १७९ ॥
 तैलार्कक्षीरवाराहो^४-लाङ्गुलो^५ निगलोत्तमः ।
 काकविट् ब्रह्मवीजानि लाङ्गुली निगलो वरः ॥ १८० ॥
 बाकुची ब्रह्मवीजानि^६ कर्कटास्त्रीनि सुन्दरि ।
 सामुद्रं साम्बरं^७ चैव लवणं निगलोत्तमः ॥ १८१ ॥
 क्षुद्रार्कसम्भवं क्षीरं ब्रह्मवीजानि^८ कोकिला ।
 करकस्य तु बीजानि लोहाष्टांशेन मर्दयेत् ॥ १८२ ॥
 निगलोऽन्यस्तु योजिह्वा-मूलाणि क्षीरजोऽपरः ।
 बाकुची ब्रह्मवीजानि^९ क्षुद्रार्कक्षीरसैम्भवम्^{१०} ।
 ज्वालनी काकविष्टा च^{११} प्रशस्तो निगलोत्तमः ॥ १८३ ॥
 लवणं टङ्गणं चारं शिला तालकगन्धकम्^{१२} ।
 तथाक्लृप्तं तैलं^{१३} द्विद्वयं समभागिकम् ।
 क्षुद्रार्कपयसा युक्तं पेषयेन्नगलोत्तमम्^{१४} ॥ १८४ ॥

- (1) निगलैर्बन्धः is the incorrect reading in D. (2) D reads पारदीयं. (3) D reads महीदधेः, which is gram. inc. (4) D and K have काक्षारि. My has ताक्षारि. (5) B and My read लाङ्गुला. (6) B reads काकची ब्रह्मवीजानि. The portion from कर्कटास्त्रीनि upto ब्रह्मवीजानि is wanting in D. (7) My reads सैम्भव. (8) K reads कक्षवीजानि. (9) B has बाकुचिर्ब्रह्मवीजानि. (10) D has सैम्भवे, which is not proper. (11) D reads तु. K reads ज्वालनि, which is incorrect. (12) B reads तारकगन्धकं. (13) D has an absurd variant ताक्षान् प्रवेत ज्वालः. तिष्ठारुले वेतसं ताय्य, a variant in My. (14) D reads निगलोत्तमः.

पिटिकां वेष्टयेद्वा^१ मेकेन निगलेन तु ।

लोह^२भूषागतं प्राग्वत् खोटं कृत्वा तु वेधयेत्^३ ॥ १८५ ॥

द्वितीय^४ गोलकं वस्त्रे पिटिकास्तथा^५ मुत्तमम् ॥ १८६ ॥

द्विपदीरजमूषाणि सैन्धवाभ्रं च मुग्गुलुः^६ ।

पिष्टीं संवेष्ट्य कल्केन मृदा तु पुनरष्टधा ॥ १८७ ॥

तुषकपर्षाग्निना भूमौ^७ मृदुस्त्रेदं तु कारयेत् ।

अहोरात्रं निरात्रं वा^८ पूर्व्ववत् खोटतां^९ नयेत् ॥ १८८ ॥

वाकुची ब्रह्मवीजानि^{१०} नगनं विमलं मणिम्^{११} ।

सौवर्चलं^{१२} सैन्धवश्च टङ्गश्च मुग्गुलुं तथा^{१३} ॥ १८९ ॥

द्विपदीरजसा मूत्रं^{१४} सुल्लक्षं तच्च^{१५} मध्येत् ।

पिष्टीं संवेष्ट्य^{१६} कल्केन पूर्व्ववत् खोटतां^{१७} नयेत् ॥ १९० ॥

- (1) विष्टिवेष्टयेद्वा, an incomplete charana in D. K reads दीक्षा, which is incorrect. (2) B reads तेषां. (3) K reads वधयेत्.
 (4) B, D and My have द्वितीय. K wants this. (5) D reads पीटिकं तन्म. K reads पिटीकास्तथा. (6) सैन्धवाभ्रा मुग्गुलुः, a variant in D. My reads सगुग्गुलु. (7) D has an incomplete charana— कर्षाग्निभूमौ. (8) D has वधं वापि, which seems to be incorrect.
 (9) M reads खोटतां. (10) वाकुचिर्ब्रह्मवीजानि, a variant in K. (11) B reads विमलमणिः. D reads विमलां मणीम्. K reads विमलां मणि. M reads विमलं नगनं मणिः. My reads विमलं मणिः. (12) M has सुवर्चलं.
 (13) K reads erroneously मुग्गुलुस्तथा. (14) द्विपदीरजसुमूत्रं, a variant in B. द्विपदीरजसुमूत्र च, a variant in D. (15) B reads सुषाकारच. D reads सुल्लक्ष च. Both are incorrect. (16) B, D, K, M and My read पिटिकां वेष्टा, which is gram. inc. (17) M reads खोटतां.

विषवीजं^१ ब्रह्मवीजं बीजानि कनकस्य च ।
 मूलानि यवचिन्नायाः^२ लाङ्गली चेन्द्रवारुणी ॥ १८१ ॥
 कोकिलार्कसुहीक्षीरं^३ सैन्धवाभ्रकगुग्गुलु ।
 पिष्टीं संवेष्ट्य^४ कसकेन पूर्व्ववत् खोटतां नयेत् ॥ १८२ ॥
 लाङ्गली ब्रह्मवीजानि विष्टा काकस्य गुग्गुलुः ।
 ध्रेताश्चमारमूलानि मूलं कनकवारुणी ॥ १८३ ॥
 तैलं सैन्धवसंयुक्तं मर्दयेत्तद्विचक्षणः ।
 पिष्टीं संवेष्ट्य कसकेन पूर्व्ववत् खोटतां नयेत् ॥ १८४ ॥
 वाकुची ब्रह्मवीजानि जीरकद्वयगुग्गुलु ।
 सैन्धवाभ्रं कुलीरास्थि टङ्गणं ज्वालिनीरसः^५ ॥ १८५ ॥
 पिष्टीं संवेष्ट्य कसकेन मृदा तु पुनरष्टधा ।
 तुष^६कर्षाग्निना भूमौ मृदुस्वेदं तु कारयेत् ॥ १८६ ॥
 अहोरात्रं चिराचं वा^७ रसेन्द्रं खोटतां^८ नयेत् ।
 दशसंकलिकायोगात्^९ शब्दवेधी महारसः^{१०} ॥ १८७ ॥

-
- (1) B reads बीषवीजं. D reads व्याघ्रीबीजं. (2) D reads यव
 चिन्नाया. K reads मुखानि चवचिन्नाया. Both are incorrect. (3)
 K has कोकिलाचसुहीक्षीरं, which is incorrect. My has कुक्षीर. (4)
 B, K and My read पिष्टिकां वेष्टा, which is gram. inc. This hemistich
 and the next five are not found in D. (5) D reads ज्वालिनीरसः.
 (6) B reads तुषा, which is incorrect. (7) D reads चिरामन्त्रा,
 which is incorrect. (8) M reads रसेन्द्रः खोटतां, which is not cor-
 rect. My reads रसेन्दो खोटतां नयेत्, which is incorrect. (9) M has
 दशयुक्तलिकायोगात्. (10) D and My read शतवेधी महारसः. M
 reads शब्दवेधी भवेद्रसः.

शङ्करस्य द्विभागन्तु पारदस्य त्रयं^१ तथा ।
 पिष्टिकां कारयेत्तेन तप्तखले तु काञ्चिके^२ ॥ १८८ ॥
 पूर्व्वेवन्निगलोपेतं^३ खोटं कृत्वा तु वेधयेत् ।
 दशसंकलिकायोगात्^४ शब्दवेधे^५ महारसः ॥ १८९ ॥
 बद्धसूतकराजेन्द्र-शिलागन्धकमाक्षिकैः ।
 कान्तपाषाणचूर्णेन भूलताभिः समन्वितः ॥ २०० ॥
 धातो मूषागतश्चैव^६ रसोऽयं^७ सुरवन्दितः ।
 रसांशोपरसान् लोहान्^८ रत्नानि च मणींस्तथा^९ ।
 प्रकाशमूषागर्भे च^{१०} ग्रसते वडवानलः^{११} ॥ २०१ ॥
 माक्षिकं दरदश्चैव गन्धकं च मनःशिला^{१२} ।

- (१) पारदचित्तं is the reading in D. (२) तदा खले तु काञ्चिकम्, a variant in D. (३) पूर्व्वेवन्निगलोपेतं, an incomplete variant in D. (४) दशसंकलिकायोगात्, a variant in M. (५) D and My read शत-वेधे. The ślokas 198th and 199th are not found in B and K. (६) B has मूषागते चैव. D has मूषागतो नैव. M has धाते मूषागतेनैव. My has मूषागतेनैव. All the texts seem to be incorrect. (७) B reads इडाधि. (८) K reads चैव. (९) D reads रत्नमणीमलसा. K and My read मणिस्तथा. M reads मणीमलसा. (१०) प्रकाशमूषाया गर्भे, a variant in B. प्रकाशमूषाया गर्भो, a variant in D. प्रकाशमुखगर्भे च, a variant in K. प्रकाशमूषागमगती, a variant in M. प्रकाशमूषाया गर्भे, a variant in My. All the texts are more or less incorrect. (११) ग्रसते चतुरङ्गुलीनलः, a variant in D, which is senseless. My reads वध्मानिलः. (१२) D has समं शिलाम्, which is incorrect.

राजावर्त्तं प्रबालं च कङ्कुष्ठं तुल्यकं^१ तथा ॥ २०२ ॥
 पीतरक्तगर्भैर्भावं कङ्कुषी^२ तैलमिश्रितम् ।
 खोटं हृष्टिकया पक्कं^३ द्रुतं हि नलिके क्षिपेत्^४ ॥ २०३ ॥
 हण्डां तु सिकतां^५ दत्त्वा त्रिरात्रमपि धामयेत्^६ ॥ २०४ ॥
 चारणालेन तत् स्निग्धं^७ दोलायां धृतमेव च^८ ।
 एवं संरक्षितः^९ सूतः शरीरधनकृद्^{१०} भवेत् ॥ २०५ ॥
 उद्घाटः परमः^{११} प्रोक्तः सर्वैकैर्गदितः परः^{१२} ।
 हृत्वी पतङ्गी^{१३} दुर्द्रावी दुर्मेली नैव जायते ।
 वर्षान्यत्वच्च कुर्वते^{१४} स्फोटयेद्बरवर्णिनि^{१५} ॥ २०६ ॥

- (1) D reads कङ्कुष्ठं, which seems to be incorrect. (2) B reads कङ्कुषि. M reads कङ्कुषी. My reads कङ्कुषी. (3) M has मिष्टी. कलापकं, which seems to be incorrect. (4) द्रुतं हि नलिकां पथेत्, a variant in B. द्रुतं हि नलिके क्षिपेत्, a variant in D. द्रुतं हि नलिका क्षिपेत्, a variant in K. द्रुतं हि नलिका पथेत्, a variant in M. द्रुतं हि नलिका पथेत्, a variant in My. (5) D reads हिकातां, which is incorrect. M reads भाष्यां तु सिकतां. (6) D and K read धारयेत्. (7) D reads तक्षिष्ठं, which seems to be incorrect. (8) B reads दोलायां. M and My read दोलायां द्रुतमेव च. (9) B reads सुरक्षितः. K reads संरक्षितः. M reads स गदितः. My reads सक्षितः. (10) B reads शरीरधनकृद्. (11) M reads स्फोटयः. My reads उद्घाटः पंचमः. (12) B and K read परं. (13) M reads चित्री वतङ्गी. (14) D reads वन्यं त्वचं प्रकुर्वते, which appears to be incorrect. (15) स्फोटयेद्बरवर्णिनी, a variant in B. D reads बरवर्णिनी, which is incorrect. K has स्फोटयेद्बरवर्णिनि. My has स्फोटयेद्बरवर्णिनि.

बन्धमेवं^१ द्रुतं कृत्वा कुरुते वञ्जजारणम्^२ ।

तत्प्रमाचक्ष देवेशि किमन्यच्छोतुमिच्छसि ॥ २०७ ॥

इति श्रीपार्वतीपारमेश्वरमंवादे^३

रत्नाशेखरसंहितायां

वञ्जवन्धो नाम^४

पञ्चदशः पटलः ॥ १५ ॥

---

(1) B reads बन्धमेव. D and My read बद्धमेव. M reads बन्धमेतत्, which is grammatically incorrect. (2) कुरु वञ्जणि जारणं, a variant in K. कुरि वञ्जणि जारणम्, an incorrect variant in M. My reads कुरु वञ्जविजारणं. (3) B, M and My want this line. (4) D, M and My have पिष्टिलक्ष्मणं नाम. K has पिष्टिलक्ष्मणहारमोपरमलोद्धवधो नाम

षोडशः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।¹

बडस्य² रसराजस्य³ कथं द्रावणमोक्षर⁴ ।

वज्रादिजारणं चापि⁵ कथमाज्ञापय प्रभो ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।⁶

तं खोटं सूक्ष्मचूर्णं स्त्रीरजोभिस्तु भावयेत्⁷ ॥ २ ॥

पुनर्नवा च⁸ मीनाक्षी रश्माकन्दः⁹ स्त्रियोरजः ।

मणिमयं¹⁰ शिलाधातुं सज्जमेकत्र पेष्टयेत्¹¹ ॥ ३ ॥

कल्केनानेन संकृन्ममारोटरससंयुतम्¹² ।

तं रसं¹³ भूर्जपत्रे तु बद्ध्वा पीटलिकां¹⁴ ततः ॥ ४ ॥

दोलायन्ते¹⁵ सुरेशानि स्वेदयेद्दिवसत्रयम् ।

अनेन क्रमयोगेण सृतः सूतो¹⁶ भवेद्भुतः¹⁷ ॥ ५ ॥

-
- (1) M has देव्युवाच. (2) B reads बडस्य. (3) D reads रसवजस्य, which is incorrect. (4) B reads erroneously द्रावणमोक्षरि.
 (5) B and D read चापि. (6) This is wanting in D. (7) This hemistich is not found in D. (8) पुनर्नवौ हौ is the reading in B, M and My. (9) M reads रश्माकन्द. (10) B reads मणिमयं. D reads मणिमयं. K reads मणिमय. M reads मणिमयम्. My reads मणिमयं.
 (11) M has पेष्टयेत्. (12) D reads संयुतः, which is incorrect. (13) D and K read तद्रसं. (14) M reads पीटलिकां. (15) B, M and My read दोलायन्ते. (16) B and D read सतसूतो. M reads द्रुतसूते, which is incorrect. (17) My reads erroneously भवेत् पृथक्

भार्द्रकं मूलकं शुण्ठी लसुनं हिङ्गु माक्षिकम् ।
 त्रिचारं पञ्चलवणं कांक्षी कासीसगन्धकम्^१ ।
 अश्ववर्ग^२समायुक्तं गोलकं कारयेत् प्रिये ॥ ६ ॥
 तस्य मध्यगता पिष्टी^३ दोलायां स्वेदनेन तु^४ ।
 द्रवते नात्र सन्देहो द्रुतं जारयते रसम्^५ ॥ ७ ॥
 बह्वं महारसं^६ देवि द्रावयेत् पादयोगतः ।
 द्रुतपादे ततो देयं^७ द्रावयित्वा पुनर्द्रवेत्^८ ॥ ८ ॥
 एवं बह्वं द्रुतं कृत्वा समद्वित्रिगुणादिकम्^९ ।
 तस्मिन् द्रुते जारणा च^{१०} कर्कश्या कर्मवेदिभिः ॥ ९ ॥
 कुकुटीकन्दमार्जारी^{११} उच्चटापीश्वरी तथा^{१२} ।

- (१) कांक्षिकीशीसगन्धकम्, a variant in D. कांक्षीकौशीसगन्धक, a variant in K. काक्षीसांसीसगन्धकम्, a variant in M. (2) B and My read अश्ववर्ग. M reads बन्धवर्ग. (3) तस्य मध्यगतं पिष्ट, a variant in D. तस्य मध्ये गतां पिष्टि, a variant in K. My has an incomplete charana—तस्य सा पिष्टि. (4) D reads दोलायश्च स्वेदयेत् तु, which is incorrect. दोलायां स्वादनेन तु, a variant in M, which is partly correct. My reads दोलायां. (5) D reads रसे. M reads रसः. Both are incorrect. (6) D reads महारसे, which is incorrect. We do not find the 8th, 9th and 10th ślokas in My. (7) द्रुत पादसतो देयं, a variant in D. द्रुत-पारदरोधाय, a variant in M. (8) M reads पुनर्द्रवेत्, which is incorrect. (9) K reads समं द्वित्रिगुणादिकम्. M reads सप्तद्वित्रिगुणाधिकम्. (10) M reads जारणा च. (11) कर्कटीकन्दमार्जारी, a variant in D. कुकुटीकन्दयार्जारी, a variant in K. (12) सर्पांश्च मासरी तथा, a variant in D. सर्पांश्च मासरी तथा, a variant in K.

क्षीरकक्षुकया मृतं^१ खेदितं च द्रुतं^२ रसम् ॥ १० ॥
 द्रुतं दोलादिसंभिन्नं^३ कुक्कुट्याद्यैर्दिनत्रयम् ।
 आर्द्रकाद्यैर्द्रुतश्चैव^४ तत्सूतं खेदतां^५ व्रजेत् ॥ ११ ॥
 वज्रं^६ द्रुतं यथा^७ सूतं जारयेत्^८ सुरवन्दिते ।
 ईश्वरस्तस्य^{१०} विज्ञेयो देवदेवो^{११} जगद्गुरुः^{१२} ॥ १२ ॥
 विधाय खोटं यत्किञ्चित्^{१३} मृतकोत्यापिते रसे^{१४} ।
 षड्गुणं हेमं जार्यं तु सारयेत् सारणात्रयम्^{१५} ॥ १३ ॥
 कोट्यंशेन^{१६} तु तेनैव शुल्ववेधं^{१७} प्रदापयेत् ।
 जायते कनकं दिव्यं देवाभरणभूषणम् ॥ १४ ॥
 पुनस्तत्तु^{१८} रसेन्द्रस्य वज्ररत्नानि जारयेत्^{१९} ।

- (1) क्षीर कक्षुकया मृतं, a variant in D. (2) सेवितं च द्रुतरसः, a variant in D. M reads मृत. (3) D has दोलःसंसित कर्क. K has दोलादिसंसित—, an incomplete charana. M and My read दोलादिसंभिन्न. (4) B reads कर्कमाद्या. D reads कर्कण्टोद्ये. K reads कर्कटोद्ये. (5) B and K read आर्द्रकादि. D reads आर्द्रकादि द्रुते चैव, which seems to be incorrect. This charana and the next nine ones are not found in My. (6) B and M read वज्ररसं. D and K read खेदतां. (7) B and M read वज्र. (8) K reads यथा. (9) D reads पारदः, which seems to be incorrect. (10) M reads ईश्वरस्य तु. (11) M reads ईश्वरस्य. (12) D reads erroneously देवदेवात् भवद्गुरुः. (13) D reads त यत्किञ्चित्, which is incorrect. (14) मृतकोत्यापितो रसः, a variant in M. (15) B reads सारणात्रये. (16) D has वशा-
 सेन, which is senseless. (17) D reads शुल्वं वधं. (18) B has पुनस्तत्तु. D has पुनस्त. K has पुनस्तस्य. (19) D reads जारयेत्.

प्रकाशमूषागर्भे च हठाग्नी जरते क्षणात्^१ ॥ १५ ॥

उच्चटा^२मीननयना सर्पाक्षी^३रक्तचित्रकैः ।

एतैः रत्नं द्रवत्थाशु^४ तिलमाणिक्यसौक्तिकम्^५ ॥ १६ ॥

विष्णुकान्ता च चक्राङ्गा^६ कुमारी यवचिञ्चिका^७ ।

वज्राणि पद्मरागाश्च^८ राजावर्त्तादिसव्यकम्^९ ।

श्रीषधीनां द्रवं दत्त्वा तप्ते^{१०} सूते विनिक्षिपेत् ॥ १७ ॥

पद्माद्रत्नानि देयानि द्रवन्ति सलिलं यथा ॥ १८ ॥

दोलायां^{११} खेदयेद्देयि विड्योगेन^{१२} जारयेत् ।

प्रकाशमूषागर्भे च हठाग्नी जारयेत् क्षणात् ॥ १९ ॥

शंखेनैवाकंदुग्धेन^{१३} गुटेन शतवापितम् ।

तहीजं^{१४} चारसंयुक्तमम्बुवर्गेण^{१५} भापयेत्^{१६} ॥ २० ॥

- (1) D and K read जायते क्रमात्. (2) D reads उच्चसं, which is incorrect. (3) D has साय्याञ्जी, which is unintelligible. K has सर्पाक्षि. (4) एते रत्नद्रवत्थासु, an incorrect variant in D. M reads द्रवत्थाशु, which is incorrect. (5) तिलमाणिक्यसौक्तिकम्, a variant in K, which is not correct. (6) D reads चक्राङ्गा. M reads चक्राङ्गी. (7) D has यवचिञ्चिका. (8) D and K read पद्मराग च. (9) K reads सःस्वकां, which is incorrect. (10) D reads तप्ता. K reads तप्तः. (11) D reads दोलायम्बे, which destroys the metre. (12) D reads वीरयोगेन, which is incorrect. (13) K reads शंखैवाकंदुग्धेन, which destroys the metre. (14) B reads तद्भिड. D reads तद्भिज. M reads तत्पिञ्जी. (15) B and M read चारलवर्गेण. (16) B and M read भापितम्.

विङ्गिङ्गुलसंयुक्त^१-राजावर्त्तप्रवालकैः^२ ।

गन्धकः शिलया युक्तः^३ खोटानां आरण्ये हितः^४ ॥ २१ ॥

मूषालेपादिसंयोगात्^५ बद्धहेम्नो हि आरण्यम्^६ ।

तद्वेषाज्जायते देवि^७ विङ्गयोगेन आरण्यम्^८ ॥ २२ ॥

पञ्चाक्षम प्रदातव्यं षट्त्रिंशांशद्वयेण च^९ ॥ २३ ॥

ततो वै सूतराजस्य जायते रश्मिमण्डलम्^{१०} ।

तिर्य्यगूर्ध्वमधोऽपि^{११} तेजःपुच्छेन पूरितम् ॥ २४ ॥

इत्थं शुद्धो भवेत् सूतः^{१२} चिन्तामणिरिव^{१३} स्वयम् ।

सदेवैः पूज्यते सिद्धैः^{१४} द्वितीय इव शङ्करः^{१५} ॥ २५ ॥

- (१) विङ्गिङ्गुलसंयुक्तं, a variant in M. (२) राजावर्त्त प्रवालकैः, a variant in D. राजावर्त्त प्रवालकम्, a variant in M. (३) गन्धकेन शिलया युक्तैः, a variant in D, which is senseless. M reads गन्धकं शिलया युक्तं. (४) D and K read हितं. M reads खोटानां आरण्ये हितम्. (५) D and K read मूषालेपो हि संयोगात्. M reads मूषालेपाभिसंयुक्तं. (६) B has बद्धो हेमादिआरण्यं. D has बद्धो हेमा हि आरण्यम्. K has बद्धो हेमादिआरण्यं. M has बद्धहेमाभिआरण्यम्. (७) B reads तद्वेषाज्जायते देवि. D reads तद्वेषाज्जायते हि. K reads तद्वेषा आरण्ये देवि. (८) B, D and K read विङ्गयोगेन आरण्यम्. M reads विङ्गहेमाभिआरण्यम्. (९) K reads षट्त्रिंशांशद्वयेन च, which is incorrect. (१०) जायते रश्मिमण्डले, a variant in B. जायते रश्मिमण्डलं, a variant in D. जायते रश्मिमण्डलं, a variant in K. (११) B and K read नापि, which seems to be inaccurate. (१२) B reads इत्थं भवेत् सूतः. D reads इत्थं या भवेत् सूतः. K reads इत्थं यथा भवेत् सूतः. M reads इत्थं यथा भवेत् सूतः. (१३) K reads चिन्तामणिरिव, which is not correct. (१४) D and K read सर्वदेवैः प्रपूज्यन्ते, which is incorrect. (१५) K reads सिद्धैर्द्वितीयशङ्करः.

लोकानुपहकर्ता च भुक्तिमुक्तिप्रदायकः ।

जारयेच्च महानीलं तत्त्वसंस्थाक्रमेण^१ तु ॥ २६ ॥

भ्रमते दक्षिणावर्त्तस्तदासी खेचरो रसः^२ ।

वेधयेत् सर्व्वलोकानि भारसंस्थानि^३ पार्व्वति ॥ २७ ॥

एवं जीर्णस्य सूतस्य शृणु कापालिरञ्जनम् ॥ २८ ॥^४

शुक्लपत्रपल्लवं तु^५ पलार्द्धं^६ गन्धकस्य च ।

टङ्कणं कर्षमेकं तु कर्षेकां रसकञ्जलीम्^७ ॥ २९ ॥

माक्षिकं^८ कर्षमेकं तु सर्व्वमेकञ्च कारयेत्^९ ।

अन्धमूषागतं ध्यातं खोटो^{१०} भवति तत्त्वज्ञात् ॥ ३० ॥

तं खोटं सूक्ष्मचूर्णन्तु चणकास्त्रेण^{११} मर्दयेत् ।

आरण्य^{१२} गोमयेनैव पुटान्^{१३} दद्याच्चतुर्दश ॥ ३१ ॥

इन्द्रगोपकसंकाशं जायते नात्र संशयः ॥ ३२ ॥

तच्चूर्णं मधुना युक्तं शुद्धतारं तु रञ्जयेत् ।

- (1) D reads ततः संस्थाक्रमेण. (2) तदासी खेचरगो रसः, a variant in B. स्दासद्गो खेचरो रसः, a variant in M, which is incorrect. (3) M reads भारसंस्थानि, which is incorrect. (4) After this hemistich we find in B अतः परं प्रवक्ष्यामि शृणु कापालिरञ्जनम् ; in D अतः परं कलापालनी ; in K अतः परं कपालिनि. (5) D has शुक्लपत्रकपौकं तु, which is incorrect. K has शुक्लपत्रं पल्लवं तु. (6) B reads पल्लवं. (7) कर्षेकं रसकञ्जली, a variant in B. कर्षेकं रसकञ्जलं, a variant in D. कर्षेका रसकञ्जली, a variant in M. (8) B reads माक्षिकं. (9) M reads मर्दयेत्. (10) M reads खोटो. (11) B and K read दनुजास्त्रेण. M reads लिङ्गबास्त्रेण. (12) D reads आरण्य. (13) B, K and M read पुटं.

रक्षयेत् त्रीणि वाराणि^१ शोभनं हेम जायते^२ ॥ ३३ ॥

एष कापालिको योगः सर्वलोहानि रक्षयेत् ।

रक्षयेद्द्वदसूतं च^३ वज्रबन्ध^४ रक्षयेत् ॥ ३४ ॥

भारचूर्णपलैकं वा^५ मृतमागपलं तु वा^६ ।

वङ्गाभ्रकपलैकं वा^७ तीक्ष्णचूर्णपलं तु वा^८ ॥ ३५ ॥

त्रिशूलं नागवङ्गी वा^९ एकैकांशसमन्वितम्^{१०} ।

त्रिशूलं गैरिकैकै^{११} मथवा तीक्ष्णमाक्षिकम् ॥ ३६ ॥

अथवा तीक्ष्णभागी द्वौ तथो घोषा नवीरगाः^{१२} ।

ताम्रस्य नव भागाः स्युरारभागचतुष्टयम्^{१३} ॥ ३७ ॥

अथवा देवदेवेशि माक्षिकस्य पलद्वयम् ।

मयूरघ्रीवतुत्यैकं^{१४} मृतमागपलं तथा ॥ ३८ ॥

-
- (1) त्रीणि वाराणि is grammatically incorrect. This hemistich and the next one are not found in D. (2) K reads जारयेत्, which is not correct. (3) M reads रक्षयेद्द्वदसूतेन. (4) D and M read वज्रबन्धं च. (5) D reads च. भारचूर्णं पलैकं च, a variant in K. M reads तु. (6) मृतमागं पलं तु च, a variant in D. K reads च. (7) D reads तु. वङ्गाभ्रकं पलैकं च, a variant in K. (8) B reads च वा. D reads तीक्ष्णचूर्णं ये तु वा, which is incorrect. तीक्ष्णचूर्णं पलं तु वा, a variant in K. (9) M has नागवङ्गं वा. (10) D reads समन्वितः. K reads एकैकं तु समन्वितं. (11) त्रिशूलं गैरिकं चैव, a variant in D. त्रिशूलं गैरिकं वा, a variant in M. (12) D reads तथो द्वौवा. M reads नवीरगाः. Both are incorrect. (13) D has तारभागचतुष्टयम्. K has तारभागचतुष्टयं. (14) K reads मयूरघ्रीवं तल्लैव, which is incorrect. This hemistich and the next two are not found in M.

अथवा वङ्गनागांशमेकैकं सुरवन्दिते^१ ।
 तीक्ष्णद्वयं त्रिशुलं च हेमताप्यचतुष्टयम्^२ ॥ ३९ ॥
 यदा^३ विमलवैक्रान्तवङ्गनागानि रीतिका^४ ।
 सशुल्बाप्यथवा^५ हिम विमलं च भुजङ्गमः ॥ ४० ॥
 एषामन्यतमं देवि पूर्व्वकल्पसमन्वितम् ।
 अन्धमूषागतं^६ ध्यातं खोटो^७ भवति तत्त्वज्ञात् ॥ ४१ ॥
 पुटयेत् पूर्व्वयोगेन रञ्जयेत् पूर्व्वयोगतः ॥ ४२ ॥
 नागशुल्वं^८ तथा तीक्ष्णं कपालिक्रम^९मुत्तमम् ।
 तेनैव रञ्जयेत्तारं समवारं पुनः पुनः ॥ ४३ ॥
 तेनैव रञ्जयेद्देम समवारं पुनः पुनः ।
 पक्षवीजगिरिं^{१०} श्रेष्ठं सर्व्वकर्म्मण्यु^{११} योजयेत् ॥ ४४ ॥
 वङ्गतीक्ष्णं कपाली च^{१२} शुल्वं तारं तु रञ्जयेत्^{१३} ।
 रञ्जयेत् सर्व्वलोहानि यावत् कुङ्कुमसन्निभम् ॥ ४५ ॥

- (1) D reads सुरसुन्दरि. (2) This charana and the next two are not found in K. (3) B reads तारं. (4) विमलवैक्रान्तं वङ्गनागासुतीयकाः, a variant in D. (5) B reads सप्तशुल्बायवा. M reads सप्तशुल्बायवा. (6) D and K read अन्धमूषागतं, which is not correct. (7) M reads खोटो. (8) B reads नागं शुल्वं. (9) K reads erroneously कावाक्रम. M reads कपालीक्रम. (10) M reads सत्ववीज-गिरि. (11) B and K read सर्व्वकर्म्मणि. D reads सर्व्वकर्म्मणि. (12) वङ्गतीक्ष्णकपाली तु, a variant in B. वङ्गं तीक्ष्णं कपालिं च, a variant in D. वङ्गं तीक्ष्णकपाली तु, a variant in M. (13) D has शुल्वतारं तु योजयेत्. M reads शुल्वतारं तु रञ्जयेत्.

वैक्रान्तं नागकापाली^१ शुद्धतारं तु रञ्जयेत्^२ ।
 रञ्जयेत् सङ्गं हेम्ना तु^३ भवेत्^४ कुङ्कुमसविभम् ॥ ४६ ॥
 रक्ततैल^५निषिक्तं तु लोह^६संक्रान्तिनाशनम् ।
 आरकापालिचूर्णन्तु शुद्धतारं तु रञ्जयेत्^७ ॥ ४७ ॥
 विमलेन च नागेन^८ कापाली परमेश्वरी ।
 रञ्जयेत् सर्वलोहानि तारं हेम विशेषतः ॥ ४८ ॥
 रञ्जयेत् त्रीणि वाराणि^९ जायते हेम शोभनम् ।
 तेनैव रञ्जयेद्देम^{१०} सप्तवारं पुनः पुनः ॥ ४९ ॥
 लवणोद^{११}निषिक्तन्तु लोहसंक्रान्तिनाशनम् ।
 वङ्गनागं^{१२} तथा कान्तं शुक्लं तीक्ष्णं च माक्षिकम्^{१३} ॥ ५० ॥
 रविनागं कपाली तु^{१४} शुद्धतारन्तु रञ्जयेत् ।
 रञ्जयेत् त्रीणि वाराणि^{१५} तारारिष्टं तु जायते ।
 तेनैव रञ्जयेद्देम^{१६} सप्तवाराणि^{१७} पार्ष्वति ॥ ५१ ॥

-
- (1) This hemistich and the next one are not found in B. D reads नागकापालि. M reads नागकापाल. (2) D has रोजयेत्, which seems to be incorrect. (3) M reads सितहेमन्तु. (4) K reads यावत्. (5) D has रक्ततैले. (6) D reads लोह. (7) This hemistich is not found in D and M. (8) विमूलेन च नागेन, an incorrect variant in D. (9) This is grammatically incorrect, yet found in all the texts. (10) तथा वैदिकरीहेम, an incorrect variant in B. (11) B reads लवणाव. (12) B reads वंगं नागं. (13) माक्षिकी तीक्ष्णमाक्षिकम्, a variant in D. (14) रवि नागकापालि च, a variant in D. (15) This is grammatically incorrect. (16) B reads जायते हेम. (17) This is grammatically incorrect.

रक्तवर्गनिषिक्तं च लोहसंक्रान्तिनाशनम् ।

वङ्गनागं^१ तथा शुल्वं कापाली^२ सुरवन्दिते ॥ ५२ ॥

गुडेन नीलकाचेन^३ तुल्याम्बलवणेन च ।

विषपित्ताम्ब^४पिष्टेन हन्यात् संक्रान्तिकालिकाम् ॥ ५३ ॥

गैरिकं गन्धकं सूतं तिलतैलेन पेषयेत् ।^५

लेपयेत्तारपत्राणि दत्त्वा शुल्वकपालिकाम् ॥ ५४ ॥

जङ्घाधस्वन्धमूषायां^६ शुभ्रं^७ हेमदलं भवेत् ॥ ५५ ॥

भागेकं हरितालस्य भागेकं गैरिकस्य च^८ ।

माक्षिक^९कल्कभागेकं चत्वारो गोलकस्य च ।

अन्धमूषागतं धातं हेम रञ्जयति क्षणात् ॥ ५६ ॥

अनेन क्रमयोगेण चतुर्वारं तु रञ्जयेत् ।

पक्वबीजमिदं श्रेष्ठं बाष्पार्कसदृशप्रभम् ॥ ५७ ॥

तेन वर्णद्वयोत्कर्षः षोडशांशेन जायते ॥ ५८ ॥

रक्ततैले निषिक्तं च लोहसंक्रान्तिनाशनम् ।

- (1) D and K read वङ्गं नाग. (2) D reads कपालि, which is incorrect. (3) गुडेन पीतकचैव, a variant in B. गुलेन तिलकाचेन, a variant in K. विष्टे च गण्डे यडकाचेन, an incorrect variant in M. (4) B reads विषसिद्धार्थ. This hemistich and the next one are not found in D. (5) Here ends the MS. M. in the middle part of the 16th Patala. (6) जङ्घाधर्षाधमूषायां, a variant in B. D and K read मूषायां, which is incorrect. (7) K reads उभ, which is incorrect. (8) B has an incomplete charana—भा गैरिकस्य च. (9) B and K read माक्षिकं.

रसकस्य तु कापाली^१ चन्द्रार्कं तु शतांशतः^२ ।
 अश्वमूषागतं धातं शोभनं हेम जायते ॥ ५८ ॥
 शङ्खनागपल्लवं तु कर्षकं द्रुतसूतकम्^३ ।
 सारयेत् सारणायन्त्रे खोटो भवति सूतकः ॥ ६० ॥
 खोटस्य पल्लमेकं तु माक्षिकस्य पल्लं तथा ।
 एकीकृत्याद्य संमर्द्य कनकस्य रसेन च ।
 पाचयेन्मृन्मये पात्रे^४ भवेत् कुङ्कुमसन्निभम्^५ ॥ ६१ ॥
 पूर्व्यकल्केन संयुक्तं खोटं कुर्वीत पूर्व्यतः^६ ।
 एतत् कापालिकायोगात्^७ चूर्णमस्त्रेण^८ मर्दयेत् ॥ ६२ ॥
 पुटयेत् पूर्व्ययोगेन रञ्जयेत् पूर्व्ययोगतः ॥ ६३ ॥
 येन केन^९ रसं बद्धा हेमगन्धशिलोरथैः ।
 क्रमेण वेष्टितं धातं शतवाराणि^{१०} वेष्टयेत् ॥ ६४ ॥
 चादौ^{११} तु बद्धसूतं च बद्धं^{१२} तागं मनःशिला ।
 क्रमेण वेष्टयेत् धातं शतवेधो न संशयः ॥ ६५ ॥

(1) B reads कपालौ. K reads कापालि. (2) D reads शतांशयोः.
 K reads शतांशतः. (3) This charana and the next one are not found
 in K. (4) B reads भट्टि. (5) भवेत् कङ्कुमसन्निभ, a variant
 in B. (6) B reads पूर्व्वतः. (7) एतत् कापालिकं चूर्णं, a variant
 in B. D reads कपालिकायोगात्. (8) B reads मृन्मयान्त्रेण. (9) K
 reads तोनकेन, which is an error of the scribe. (10) B reads दश-
 वाराणि. D reads शतं वाराणि. (11) This hemistich and the next
 two are not found in D. K reads चादौ, which is incorrect. (12)
 K reads बद्ध, which is incorrect.

अनेन कुरुते तारं कनकेन तु काञ्चनम् ॥ ६६ ॥
 सूतो मृतो हन्ति समेन वङ्ग^१
 तेनैव हन्यात्^२ द्विगुणं च तारम्^३ ।
 तारं चतुःषष्टिरधिं करोति
 हेमापि तद्वत् फणिहेमयोगात्^४ ॥ ६७ ॥
 मृतरसपलमेकं^५ पञ्चनागं च दद्यात्
 कनकपलविमिश्रं^६ धातसूतावशेषम्^७ ।
 पुनरपि शतवारानेवमेव^८ क्रमेण
 भवति च^९ रसराजः कोटिवेधी क्रमेण ॥ ६८ ॥
 मृतसूतपलैकं तु^{१०} हे पले^{११} दरदस्य च ।
 चतुःपलं गन्धकस्य कङ्कुष्ठस्य^{१२} पलत्रयम् ।
 शिलायाः पञ्चकं चैव गोपितेन तु मर्हयेत् ॥ ६९ ॥

- (1) D has an absurd charana—आयो चतुर्थे स्तेन मृतं हेति समेन तं वङ्ग.
 (2) B reads वङ्ग. (3) तेनैव गावहि गुङ्गं च तारं, an incorrect variant in D. (4) K has शङ्खदुक्तदमतीनं मनोहरं हेम गोपात्, which is absurd.
 (5) D wants पल ; hence it reads मृतरसमेकं, which mars the metre as well as the sense. (6) B reads कनकपलं विमिश्रं, which destroys the metre as well as the grammar and sense. (7) D reads धातं म्भावशेषं, which mars the metre. (8) शतवारान्निष्कमेकं, a variant in D. शतवारं निष्कमेव, a variant in K. (9) D has only भवति, which makes the charana an incomplete one. K reads स भवति. (10) D has मृतसूतं पलैकं तु. (11) D reads द्विपल. K reads पलैकं. (12) B reads 'कुङ्कुमस्य.

पलैकनागपचाणि^१ तेन कल्केन^२ लेपयेत् ।
 मारयेत् पुटयोगेन नागोऽयं स्त्रियते^३ क्षणात् ॥ ७० ॥
 वटिकां कारयेत्पक्षात् षष्टिं चीणि शतानि च ।
 एकैकां वटिकां पञ्चाङ्गोपिस्तेन तु मर्द्दयेत् ॥ ७१ ॥
 अनेन क्रमयोगेण शतं दद्यात् पुटानि च^४ ।
 नागोऽयं जायते देवि सिन्दूराक्षसन्निभः^५ ॥ ७२ ॥
 शतांशेन च तेनैव^६ तारे वेधं^७ प्रदापयेत् ।
 तत्तारं जायते देवि देवाभरणमुत्तमम्^८ ॥ ७३ ॥
 मृतनागपलैकं तु^९ हेमपत्रं तु तत्समम् ।
 मारयेत् पुटयोगेन स्त्रियते हेम^{१०} तत्क्षणात् ॥ ७४ ॥
 तद्द्व्यनागैकयुतं^{११} हेमपत्रं तु तत्समम् ।
 मारयेत् पुटयोगेन स्त्रियते हेम तत्क्षणात् ॥ ७५ ॥
 अनेन क्रमयोगेण चीणि वाराणि^{१२} कारयेत् ।
 सहस्रांशेन तेनैव तारे वेधं^{१३} प्रदापयेत् ॥ ७६ ॥

- (1) This hemistich and the next one are put in B after the 71st śloka. पलैकं नागपचाणि, a variant in K. (2) D has तिलकल्केन. (3) D reads म्रियते, which is grammatically incorrect. (4) शतं दद्यात् पुटं प्रिये, a variant in B. (5) B reads सप्रभः. K reads सप्रभः. (6) D reads तेलेन. (7) D reads तारवेधं. (8) B reads देवाभरण-भूषणं. This hemistich is not found in D. (9) मृतनागं पलैकम्, a variant in D. (10) D reads दैवि, which is not accurate. K reads षोडशे, which is incorrect. (11) तद्द्व्यनागैकयुतं, a variant in B. D and K read युक्तं. (12) This is grammatically incorrect. (13) D reads तारवेधं.

सुखसाध्यप्रयोगिन^१ तत्तारं कनकं भवेत् ।
 कल्कवेधमतो वक्ष्ये^२ सुखसाध्यं सुरेश्वरि ॥ ७७ ॥
 पलाशनिम्बविस्वाक्ष-कार्पासकटुतुम्बिनी ।
 कङ्गुणीकटुतैलं च^३ एकैकं रसमारकम्^४ ॥ ७८ ॥
 समे हेन्नि समं सूतं^५ तारं ताम्रमथापि वा^६ ।
 महारसाष्टमध्ये तु चत्वारोपरसास्त्रया^७ ॥ ७९ ॥
 फलाम्बुकाक्षिकैर्मध्य^८-निरङ्गारे तु^९ खलयेत् ।
 तप्तायसेऽथवा लोह^{१०}-सृष्टिना मृदुवह्निना ॥ ८० ॥
 प्रागुक्त^{११} बालुकायम्बे तैलं दत्त्वा विषक्षणः ।
 मर्दयेत् पचमेकं तु^{१२} दिवारात्रमतन्द्रितः ॥ ८१ ॥
 तत्कल्कं जायते श्रेष्ठं धर्मकामार्थमोक्षदम् ।
 वेधयेदष्टलोहानि देवानामपि दुर्लभम् ॥ ८२ ॥
 नाशयेत् सकलान् रोगान् पलैकेन न संशयः ।
 त्रिकटुद्विफलायुक्तं मध्वाज्येन तु भक्षयेत् ॥ ८३ ॥

-
- (1) This charana is wanting in B. This hemistich is not found in D. (2) B reads ततो वक्ष्ये. D reads कल्के वेधमतो. K reads कल्क-वद्धमतो लक्ष्ये, which is incorrect. (3) कङ्गुणी कटुज तैल, a variant in D. (4) B reads रसमारकं. (5) B has समे सूत, which is incorrect. (6) तार ताम्रं तथापि वा, a variant in D. (7) चत्वार उपरसास्त्रया is the correct grammatical form. (8) B reads फलाम्बुं कार्पासकैर्मध्वा. D reads मृदा, which seems to be incorrect. (9) B has निरङ्गारे तु. D has निरणं ये तु, which is unintelligible. (10) तप्तादायसेऽथवा लोह, a variant in D. (11) D reads प्रागुक्त. (12) B reads च.

द्वेष्टा तु बहं गुह्यैकं^१ तारिण हे^२ सुरेश्वरि ।
 ताम्बेण गुह्याभितयं^३ वर्षात् स्यादजरामरः ॥ ८४ ॥
 श्वेन्ते चन्द्रधनाः सर्वाभरणभूषिताः ।
 त्रिफलाबीजमध्वान्यं मस्य कृत्वा निशासु च^४ ॥ ८५ ॥
 रसं तु^५ भक्षयेत् प्रातरजोर्णं नैव जायते ।
 गन्धकं पानमालेपं^६ कङ्कुष्ठं भक्षयेद्बुधः ॥ ८६ ॥
 पलेन^७ भक्षयेत् सूतं सुरासुरनमस्कृतम्^८ ।
 ततस्तेजनिभाकारो दालार्कसदृशप्रभः ॥ ८७ ॥
 वेधयेत् सर्वलोहानि हेदे दाहे^९ न संशयः ।
 वद्वा तु संकलाबन्धै^{१०}र्वटिका^{११} खेचरी भवेत् ॥ ८८ ॥
 आकजङ्गा य वृहती शरपुङ्खाजगृह्णिके^{१२} ।
 शिवा^{१३} शकलता^{१४} कन्या सप्तैतास्तु^{१५} महालताः ॥ ८९ ॥

- (1) द्वेष्टु पलगुह्यैक, a variant in D. K reads फलगुह्यैक. (2)
 D reads तारिणार्ध. K reads तारिणार्द्ध. (3) D has गुह्याभितये. (4)
 निशासुपुनः is the incorrect reading in D. (5) K reads एतं तु, which
 is incorrect. (6) गन्धकेनाथ मालेपं, a variant in D. (7) K
 reads चलेन. (8) K has an incomplete charana—सुसनमस्कृत. (9)
 D reads हेददाहे. This hemistich is not found in K. (10) B reads
 वल्लस्तु, which is incorrect. वद्वा कश्चिल्लवेधै, a variant in D. वद्वास्तु
 संकलावुधै, a variant in K. (11) B reads वुटिका. (12) वृषित-
 पुंखाचभगिनि, a variant in B. शरपुङ्खाजगृह्णिका, a variant in D. सुसु-
 पुंखाचभगिका, a variant in K. (13) B has शिवा. D has शिव. K
 has शिव, which seems to be incorrect. (14) B reads शकलता. D reads
 शकलता, which is incorrect. (15) सप्तैते तु महालता, a variant in B.
 सप्तैते तु महालता, a variant in D. सप्तैतास्तु महालता, a variant in K.

शुद्धाद्गुह्यं समाख्यातं वातारिजेहसंयुतम् ।
 समे हेमि समं सूतं^१ तारे तान्नेऽथवा प्रिये ॥ ८० ॥
 महारसाष्टमध्वैकं दद्यात्तूपरसांस्तथा^२ ।
 मर्हयेत् खलपाषाणे^३ यावन्निचेतनं भवेत् ॥ ८१ ॥
 स्नेहयेदारणालेन^४ मर्हयेत् पूर्व्यकल्कवत् ।
 तच्च लोहस्य देहस्य तत्तत्कर्मसु^५ योजयेत् ॥ ८२ ॥
 हेमाभ्रकस्य चैकैकं सूतकस्य द्वयं तथा^६ ।
 ताराभ्रकस्य चैकैकं सूतकस्य द्वयं तथा^७ ॥ ८३ ॥
 पिष्टिकां कारयेत्तेन निगलेन च बन्धयेत् ।
 पुटेषु पिष्टिकाबन्धो^८ गीलेन निगलेन च^९ ॥ ८४ ॥
 पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि चूर्णबन्धं सुरिश्चरि^{१०} ॥ ८५ ॥
 पिष्टिकां^{११} टक्कणं दत्त्वा द्विपदीरस^{१२}मर्हितम् ।
 नष्टपिष्टं च शुष्कं तत्^{१३} धामयित्वा पुटे^{१४} पचेत् ॥ ८६ ॥

- (1) B reads समे सूते. (2) दद्यादुपरसांस्तथा, a variant in B.
 (3) D reads खलु पाषाणे. (4) D and K read स्नेहयेदारणालेन. (5)
 B reads तच्च कर्मसु. D reads ततः कर्मसु. (6) D reads सूतकसाद्वसे तथा,
 which seems to be incorrect. (7) This hemistich is not found
 in D. K reads सूतकं द्वितयं तथा. (8) All the texts have पिष्टिका-
 बन्धो, which seems to be incorrect. (9) B reads वा. After this
 we find the following in B only—इति पिष्टिकाबन्धः । (10) D has
 चूर्णबन्धं सुरिचरी, which is incorrect. (11) B reads पीठिकां. (12)
 B has द्विपदीरस. (13) नष्टं पिष्टं च शुष्कं तत्, a variant in B. नष्टं
 पिष्टं च शुष्कं च, a variant in D. (14) B reads रक्षयित्वा पुटे. D and
 K read पुटे.

वेष्टयेद्देवेषु गोलेन निगलेन च^१ ।

तुषकर्षाग्निनः भूमौ मृदुस्वेदं तु कारयेत् ॥ ८७ ॥

अहोरात्रं विरात्रं वा चूर्णं भवति शोभनम् ।

बद्धसंकलिकाभावात्^२ भवेद्देहा तु वेधकम्^३ ॥ ८८ ॥

पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि पटवत्सं^४ सुदुर्लभम् ॥ ८९ ॥

कासीसं^५ टङ्गणं क्षारं सैन्धवं गन्धमभ्रकम्^६ ।

सूतकं^७ मातुलुङ्गेन मर्दितं पुटवेधकम्^८ ॥ ९० ॥

वङ्गताराभ्ररसकं^९-सुकक्षीरकतगोलकम्^{१०} ।

वेष्टयेद्गूर्ज्जपत्रेण वस्त्रसूत्रेण^{११} वेष्टयेत् ॥ ९०१ ॥

जङ्घाधो^{१२} गोमयं दत्त्वा भूमध्ये स्वेदयेत्ततः ।

मर्दनं स्वेदनं कुर्यात्त्रिवारानेवमेव च^{१३} ॥ ९०२ ॥

लेपयेद्देशधर्माच्च^{१४} मर्दयेद्भुङ्क्ताच्चिकैः ।

धत्तूररसलिप्तायां मूषायां^{१५} संनिवेशयेत् ॥ ९०३ ॥

- (1) B reads वा. (2) B reads योगात्. (3) After this we find in K only the following incomplete śloka :—गंधताराभ्रसंयुक्तं सुहृ-
दीरेण तालकं । वेष्टयेत् भूर्जपत्रेण..., which is found afterwards in B and D.
(4) K reads पटवत्सं. (5) D and K read कासीसं. (6) D reads
गन्धमाभ्रकम्, which seems to be incorrect. (7) D wants सूतकं.
(8) तस्य हे पुनर्वेधकम्, an absurd variant in D. K reads पटवत्सं. (9)
D and K read गंधताराभ्रसंयुक्तं. (10) D and K read सुहृदीरेण ताल-
कम्. (11) D reads वस्त्रं सूत्रेण. (12) D reads कर्षं, which
renders the charaṇa incomplete. (13) त्रीणि वाराणि सुन्दरि, a variant
in D. त्रिणि वाराण्येव च, an incorrect variant in K. (14) D reads
द्वयधर्माच्च. K wants this. (15) B wants this.

बद्धा मूषामुखं^१ देवि सन्धिलेपं तु कारयेत् ।
लोणमध्ये क्षिपेन्मूषां बृहन्मूषां च^२ राक्षतः ॥ १०४ ॥
मुखं तस्याश्च मूषाया बद्धा लोणमुदा ततः ।
तुषकर्षाग्निना भूमौ मुदुस्त्रेदं तु^३ कारयेत् ॥ १०५ ॥
अहोरात्रं त्रिरात्रं वा चित्रधर्मा भवन्ति ते^४ ।
अनेनैव प्रकारेण सप्तवारं^५ तु कारयेत् ॥ १०६ ॥
अन्तर्वह्निश्च बद्धास्ते^६ धर्मशुद्धा भवन्ति ते ॥ १०७ ॥
गन्धकेन हतं सूतं काञ्चीकासीससैन्धवम्^७ ।
क्षुद्रार्कं टङ्कणं गुञ्जा रविचीरेण मर्दिताः^८ ।
पुराणका भवन्त्याशु^९ धर्मकामार्थमोक्षदाः ॥ १०८ ॥
पञ्चभागं तु शुक्लस्य द्विभागं कुञ्जरस्य च ।
कारयेद्दण्डधर्माश्च^{१०} लेपयेत् पूर्वयोगतः ॥ १०९ ॥
रसेन्द्रो रञ्जति^{११} ह्येवं कर्त्तव्यं सारणादिकम् ।
तन्ममाचक्ष देवेशि किमन्यच्छीतुमिच्छसि ॥ ११० ॥

-
- (1) D reads मूषागतं, which is incorrect. (2) K reads बृहन्मूषा
च, which is incorrect. (3) D reads च. (4) B reads तु.
D reads क्षिपेन्मूषां भवन्ति ते. K reads वितर्षमां भवन्ति हि. (5) D has
वारं वारं. (6) B reads विहास्ते. D reads वज्रानि, which is incorrect.
(7) D and K have काञ्जिकौशीरसैन्धवं. (8) D and K read मर्दयेत्,
which seems to be improper here. (9) पुराणार्कभयोत्पाद, a variant
in D. पुराणका भयोत्पाद, a variant in K. Both seem to be incorrect.
(10) कारयेद्दण्डधर्माश्च, a variant in D and K. (11) B reads रंजते.
K reads रजिते, which is incorrect.

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^१

रसार्णवे रससंहितायां

रसरत्नो नाम^२

षोडशः पटलः ॥ १६ ॥

---

(1) B wants this portion.

(2) B and D read रत्नो नाम.

In the beginning of this Patala, the Goddess asks the ब्रह्मण of रस to be explained and not रत्न ; the latter being the final subject.

सप्तदशः पटलः ।

त्रीदेव्युवाच ।

द्रावणं रञ्जनं चैव पारदस्य श्रुतं मया ।

सारणं क्रामणं चैव क्रमादाख्यातुमर्हसि^१ ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

मूषां तु गोक्ष्णीं कृत्वा धत्तूरकुसुमाकृतिम्^२ ।

तदर्धं^३ पूरयेत्तैलं रञ्जितं च रसं क्षिपेत् ॥ २ ॥

तुषकर्षाग्निना वाग्ने मूषायास्तु^४ प्रदापयेत् ।

विंशतिं^५ नागसंयुक्तं समावर्त्तं च खोटकम् ।

दीर्घसंदर्शनेनैव^६ प्रक्षिपेत् सारितं भवेत् ॥ ३ ॥

द्विगुणेन ततो^७ हेम्ना जायते प्रतिसारितम् ।

ततस्त्रिगुणहेम्ना तु^८ जायते चानुसारितम्^९ ॥ ४ ॥

-
- (१) D has an incorrect variant क्रमव्यस्तुमर्हसि. (2) D and K have धत्तूरकुसुमाकृतिः, which is grammatically incorrect. (3) All the texts read तत्तार्धं, which is grammatically incorrect. D has an incorrect variant—तत्तार्धं तैले पचेल. (4) B reads मूषायां तु. D and K read मूषावास्तु, which is incorrect. (5) D reads विंशतिं. (6) B has दीर्घं संदर्शनं नैव. D and K have दीर्घसंदर्शनेनैव. (7) D reads जतो, which is not correct. (8) B reads ततस्त्रिगुणं हेम्ना तु. This hemistich and the next two are not found in D. K reads ततस्त्रीगुणं हेम्ना तु, which is incorrect. (9) B has चानुसारणा. K has नानुसारितः, which is incorrect.

जारयेद्विजयोगिन^१ प्राग्वच्चाय पुनः पुनः ।
 अनेन विधिना देवि भवेद्देहा तु^२ वेधकः ॥ ५ ॥
 भूलताशोणितशिला^३-विषटङ्कणपारदम् ।
 ताप्यं स्त्रीस्तन्यसंपिष्टं क्रामणं क्षेपलेपयोः^४ ॥ ६ ॥
 इन्द्रगोपो^५ विषं कान्तं दरदं^६ रुधिरं तथा ।
 रसकं तिलतैलं च क्रामणं क्षेपलेपयोः ॥ ७ ॥
 भूलता माक्षिक^७ शिला-टङ्कणं रुधिरं विषम् ।
 काकविष्टा स्नानक्षीरं^८ महिषीकर्णयोर्मलः^९ ।
 रामठं च महेशानि क्रामणं क्षेपलेपयोः^{१०} ॥ ८ ॥
 भूलता लाङ्गली शृङ्गी काकविष्टा च शैलजम् ।
 विष्णुकान्ता मधूच्छिष्टं^{११} रुधिरं द्विपदीरजः ॥ ९ ॥
 सुरसा ब्रह्मसोमा च गृध्रकर्णी च लक्षणा^{१२} ।
 कर्णगं महिषस्यापि^{१३} क्रामणं क्षेपलेपयोः ॥ १० ॥

(१) जालयेद्विजयोगिन, a variant in K, which seems to be incorrect.

(२) B reads नु. (३) D reads मोक्षितं शिला. K reads मोक्षितः शिला.

(४) D and K have क्षेपलेपयेत्, which is incorrect. (५) D reads

इन्द्रगोप, which is incorrect. (६) K reads सुदरं. (७) D reads

माक्षिक. (८) D reads स्नानक्षीरं, which mars the metre. (९)

महिषीकर्णजं मलं, a variant in D. (१०) K reads erroneously क्षेप-

लेपयेत्. (११) भूलताशोणितं च, an incorrect variant in B. (१२)

गृध्रकर्णी विलक्षणा, a variant in D. गृध्रकर्णी च लक्षणा, a variant in K. (१३)

कर्णलीलाद्विषस्यापि, a variant in B. कर्णगं रागद्विषस्यापि, a variant in D.

कर्णजं विषस्यापि, a variant in K. The sense of all of them is not clear.

गण्डोल^१ विषभेकास्य-महिषाक्षिमलं तथा^२ ।
 रुधिरं समायुक्तं रससंक्रामणं परम् ॥ ११ ॥
 विषं सुरेन्द्रगोपश्च^३ रोचना गुग्गुलुस्तथा ।
 स्त्रीस्तन्यं^४ चैव तैर्युक्तो लोहे तु क्रमते^५ रसः ॥ १२ ॥
 श्रीखण्ड^६ निम्बनिर्व्यास-स्त्रीस्तन्यविषटङ्गणैः ।
 गोष्ठतेन समायुक्तो लोहे तु क्रमते रसः ॥ १३ ॥
 अरिवर्गहतौ^७ वङ्ग-नागौ द्वौ क्रामणं^८ परम् ॥ १४ ॥
 मातृवाहः^९ कुलीरश्च शङ्काभ्यन्तरजो मलः ।
 तथा कपित्थनिर्व्यासो^{१०} रससंक्रामणं परम् ॥ १५ ॥
 क्रामणं रसरजस्य वेधकाले प्रदापयेत् ।
 क्रामणं यो न जानाति श्रमस्तस्य निरर्थकः ॥ १६ ॥
 अतः परं प्रवक्ष्यामि हेमतारदलानि तु ॥ १७ ॥
 नागं सूतं समं वृष्टं गन्धहादशसंयुतम्^{११} ।
 धत्तूरकरसे वृष्टा गुटिका^{१२} चणकाकृतिः ॥ १८ ॥

-
- (1) D reads गण्डोल्ले, which is incorrect. (2) महिषाक्षिमलं तथा, a variant in B. महीशाक्षिमलं तथा, a variant in K. (3) B and K read विषमतेन्द्रगोपाश्च. (4) K reads स्त्रीस्तन्ये, which is inaccurate. (5) D reads क्रमणी. K reads क्रमतो. (6) B has श्रीखण्ड. D and K have श्रीखंड. (7) D reads अरिवर्गहत्तौ, which seems to be incorrect. (8) D has क्रमणं, which is incorrect. (9) D reads श्रीमात्रिवाहः, which is incorrect. (10) B reads निर्व्यासि, which is incorrect. (11) गन्धहो हादशसंयुतम्, a variant in D. (12) B has वृष्टुटिका. K has धत्तूरकरसे.

तारस्य भागास्तारः^१ शुल्वभागास्तयस्तथा^२ ।
 सम्यगावर्त्य देवेशि गुटिकैका^३ तु निक्षिपेत् ॥ १८ ॥
 अनेन क्रमयोगेण तारे ताम्रं^४ तु वाहयेत् ।
 यावत्तु जायते रत्नं तारं चैव न संशयः ॥ २० ॥
 अस्य भागद्वयं ग्राह्यं तारस्य भागपञ्चकम्^५ ।
 हेमभागेकसंयुक्तं द्रुतं^६ हेमाष्टकं भवेत् ॥ २१ ॥
 गन्धकान्न द्रुतं शुल्वं दरदेन समन्वितम् ।
 आर्द्रकं मूलकं शण्ठी लसुनं हिङ्गु माक्षिकम् ॥ २२ ॥
 मर्दयेन्मातुलुङ्गेन^७ नागपद्माणि लेपयेत् ।
 पुटेन म्रियते नागः सिन्दूरारुणसन्निभः^८ ॥ २३ ॥
 तत्तारे त्रिगुणे व्यूढं^९ निर्वीजं कानकं भवेत् ॥ २४ ॥
 गन्धपाषाणदरद-तीक्ष्णखर्परसूतकैः^{१०} ।
 भागद्वयैः समध्वान्यैः^{११} पञ्चमांशिन लेपयेत् ॥ २५ ॥
 पुटनाच्छुष्कपुटनात्^{१२} द्विधा तारस्य कृष्णता^{१३} ॥ २६ ॥

-
- (1) D reads स्तारि, which is incorrect. (2) D reads शुल्व-
 भागास्तयं तथा, which is incorrect. (3) D and K read गुटिकैका.
 (4) D and K read तारे ताम्रं. (5) B has तारभागस्य पञ्चकं. (6)
 D reads द्रुतं, which is incorrect. (7) K reads मत्तुलिगेन. (8)
 B and D read सप्रभः. (9) B reads व्यूढः. D reads व्यूढे. K reads
 तत्सूते. (10) D reads सूतकाः, which is grammatically incorrect.
 K reads पाषाण in place of खर्पर. (11) B reads erroneously सप्तध्वान्यैः.
 B reads भागद्वयैः. (12) पुटेन तच्छुष्कपुटनात्, a variant in D. पुटयेत्
 शुष्कपुटनात्, a variant in K. (13) द्विधा नयस्सकृता, an incorrect
 variant in D.

पीतगन्धकपासाश-निर्घासेन प्रलेपितम् ।
 पुटचयप्रदानेन^१ रजतं काञ्चनं भवेत् ॥ २७ ॥
 पीतकृष्णादृक्कणं^२ यथास्त्राभं सुचूर्णितम् ।
 गोसर्पिर्भाषितं तारि^३ वापेन श्वेतनाशनम्^४ ॥ २८ ॥
 रक्तपीतासितगणं^५ ह्यागच्छीरेण भूयसा ।
 सभाहं स्त्रापयेत्तारि^६ निषेकाद्भक्तिवर्धनम्^७ ॥ २९ ॥
 यदा वाप^८निषेकाभ्यां मार्जारवयनप्रभम् ।
 तत्तारं दल्लक्षं प्रोक्तं^९ मेलनं परमं मतम् ॥ ३० ॥
 शुक्लस्य^{१०} कांस्यकृष्णं तु रसकेन तु रक्षयेत् ।
 द्वौ भागौ तस्य शुक्लस्य तारस्यैकं च मेलयेत् ॥ ३१ ॥
 तदा तस्य रसेन्द्रस्य मेलनं परमं मतम् ।
 वेधयेत् शुद्धसूतेन^{११} यतांशेन सुरेश्वरि ॥ ३२ ॥
 हेममाञ्जिकलवणं^{१२} पेययेन्नाधुसर्पिणा ।

- (१) पुटचयं प्रदानेन, a variant in B, which seems to be incorrect.
 (२) D reads रजतं instead of मणः. This charana and the next five are not found in K. (३) गोसर्पिर्भाषितातारं, a variant in B. (४) D has वासने श्वेतनाशनौ, which has no clear sense. (५) B reads सितवणं, which is evidently an error of the scribe. (६) B reads erroneously कृष्णेतरे. (७) निषेकाद्भक्ते वन्दनं, a variant in D, which is partly incorrect. (८) D reads incompletely यथा-सं. K reads यथा वाप्य, which is not correct. (९) D and K read तदा तस्य रसेन्द्रस्य, which seems to be improper. (१०) B reads शुक्लं तु. D reads शुक्लेन तु, which is incorrect. (११) B reads सिद्धसूतेन. (१२) B reads हेम-माञ्जिकलवणं च.

कुङ्कुमाभं भवेद्यावत् तेन नागपुटे^१ पचेत् ॥ ३३ ॥
 समं शुक्लं^२ ततो देयं तच्छुक्लं तारपञ्चके^३ ।
 चिवारं शोधयेद्दत्त्वा शुद्धं हेमदलं भवेत् ॥ ३४ ॥
 वङ्गं नागं तथा^४ तीक्ष्णं शुक्लं तारं च पञ्चकम्^५ ।
 त्रिवारं शोधयेद्दत्त्वा शुद्धं हेमदलं भवेत्^६ ॥ ३५ ॥
 तालकं गन्धपाषाणं^७ माक्षिकं खर्परं^८ विषम् ।
 मातुलुङ्गयुतं^९ लिप्त्वा वङ्गलोहं पुटे पचेत्^{१०} ॥ ३६ ॥
 दरदं गन्धपाषाणं माक्षिकं सैन्धवं विषम् ।
 मातुलुङ्गयुतं लिप्त्वा तीक्ष्णलोहं^{११} पुटे पचेत्^{१२} ॥ ३७ ॥
 कुण्टी गन्धपाषाणं माक्षिकं सैन्धवं विषम् ।
 मातुलुङ्गयुतं लिप्त्वा नागलोहं पुटे पचेत्^{१३} ॥ ३८ ॥
 सव्यं हेमदले वाह्यं^{१४} हेम चनेन^{१५} वेधयेत् ॥ ३९ ॥

-
- (1) D has तेषां नागपुटं K has तेन नागपुटं. (2) B reads सम-
 शुक्लं. (3) B and K read तारपञ्चके, which seems to be incorrect.
 (4) K wants तथा. (5) This hemistich and the next one are not
 found in D. (6) This hemistich is not found in K. (7)
 D reads हेमपाषाणं. (8) B reads खर्परं. (9) K reads मातुलिङ्ग-
 युतं. (10) D reads पुटं भवेत्, which seems to be incorrect. (11)
 K reads वङ्गलोहं. (12) After this śloka we find a śloka in B,
 which is a repetition of the 36th, having नागलोहं in place of वङ्गलोहं.
 (13) This śloka is not found in D. In K we see only the word कुण्टी.
 (14) B reads वाह्यः. D reads सव्यं हेमदली, which seems to be incorrect.
 (15) B reads हेम चानेन.

तुल्यांशौ हेमकरिणी^१ तीक्ष्णं द्विगुणमेव च^२ ।

व्यूहं रक्तगणैः सिक्तं^३ तत्सारं कनकं भवेत् ॥ ४० ॥

शुक्लं ताप्यद्दत्तं^४ कृत्वा वरनागं^५ तु रञ्जयेत् ।

नं नागं वाहयेत्तारे यावच्चेमदलं^६ भवेत् ॥ ४१ ॥

विषं सूतसमं गन्धं^७ त्रिगुणाञ्जनसंयुतम्^८ ।

अम्बुन त्रिदिनं^९ पिष्ट्वा ताराकर्णं मेलयेत् समौ^{१०} ॥ ४२ ॥

पक्वं पञ्चमृदा चैव^{११} पुटेत्तारावशेषितम् ।

एवं वारचयेणैव रञ्जयेत्तारमुत्तमम् ॥ ४३ ॥

भुजङ्गस्य^{१२} च शुक्लस्य पृथगंशं^{१३} चतुष्टयम् ।

पृथग्द्वादशतैलस्य^{१४} रीतिकातारयोर्द्वयोः^{१५} ॥ ४४ ॥

-
- (१) B reads तुल्यंशौ, which is incorrect. K reads erroneously हेम-
कणी. (२) D has तीक्ष्णं द्विगुणं भवेत्. (३) B reads रक्तगणैः. D
reads शिखी, which is incorrect. (४) B has शुक्लाप्य दत्तं. (५) D
reads तारेणोर्णं, which is unintelligible. (६) D has यावच्चासिदलं,
which is incorrect. (७) विषं सूतं समं गन्धं, a variant in B and K.
विषसूतसमं गन्धं, a variant in D. (८) B has त्रिगुणं अञ्जनसंयुतं. D reads
erroneously त्रिगुणं येन संयुतम्. (९) D reads त्रिगुण, which is evidently
an error. (१०) ताराकर्णं मेलयेत् समम्, a variant in B. नाकं मिश्रय तत्-
समम्, an incorrect variant in D. (११) D has पूर्ववदमृता चैव, which
is partly correct. K has पक्वं पञ्चदमृता चैव, which is incorrect. (१२)
B reads भुजङ्गस्य. (१३) D and K read पृथगस्य. (१४) पृथग्द्वादशतैलास्य, an
incorrect reading in B. अप्यद्द्वादशतैलस्य, a variant in D. पृथग्द्वादशतैलास्य,
a variant in K. (१५) रीतिकातारयोर्द्वयोः, a reading in B. रीतितारकयो-
र्द्वयोः, a variant in D. K has an incomplete charana—रीतिकातारयोर्द्वयोः.

कनकस्य तु भागैकं हेमतारावशेषितम्^१ ।

मार्जारान्निप्रभं देवि वरं हेमदलं भवेत् ॥ ४५ ॥

ताराष्टकं ताम्रचतुष्कभागं^२

नागद्वयं काञ्चनमेकभागम् ।

सर्वं ततो रत्नगणितं सितं

तारावशेषं कनकं करोति ॥ ४६ ॥

राजावर्तं चतुर्थं च^३ दरदश्च प्रवालकम् ।

हेममाञ्चिकसंयुक्तं समभागानि कारयेत् ॥ ४७ ॥

रसकस्य^४ त्रयो भागा मेघीक्षीरेण^५ मर्दयेत् ।

वटिकां कारयेत् पश्चात् ह्यायायां शोषयेत्ततः ॥ ४८ ॥

पञ्चद्रावकसंयुक्तां शिलापट्टेन पिषदेत् ।

अग्नेन सिद्धकल्केन तारारिष्टं तु योजयेत्^६ ॥ ४९ ॥

प्रथमे^७ समकल्केन द्वितीये तु तदर्धकम् ।

तृतीये पादभागेन तारारिष्टं तु जायते ॥ ५० ॥

पत्रे दाहे कषे च्छेदे^८ हेम तश्चाज्यं भवेत् ॥ ५१ ॥

सूतकं दरदं ताम्रं गन्धकं कुनटी तथा ।

यष्टीत्वा क्रमवृत्त्या तु शुक्लपत्राणि लेपयेत् ॥ ५२ ॥

- (1) D reads हेमतारावशेषितम्, which is not correct. (2) K reads नागचतुष्कभागे. (3) D reads राजावर्तचतुर्थं च. (4) K reads कारकस्य, which is incorrect. (5) मेघाक्षीरेण in D, which is incorrect. (6) B reads तु जायते. (7) B, D and K read प्रथमं; but this is not accurate. (8) D reads वेदे, which seems to be incorrect.

चाङ्गेरीस्वरसे^१ पिष्टा दापयेत्^२ पुटपञ्चकम् ।
तच्चूर्णं वाहयेत्तारे हेमाङ्गटिरिटं^३ भवेत् ॥ ५३ ॥
कानके^४ योजयेद्देवि कृष्णवर्णं भवेत्ततः^५ ॥ ५४ ॥
गोमूत्रेण^६ निशां पिष्टा शुक्लमावर्त्त्य^७ सेचयेत् ।
शतधा शोधनेनैव भवेत् काञ्चनतारकम् ॥ ५५ ॥
अथ कांस्थोद्धृतं^८ ताम्रमारोटमथवा प्रिये ।
पद्मणेन तु नागेन^९ शोधयित्वा ततो बुधः^{१०} ॥ ५६ ॥
शतार्धं सिन्धुवारस्य रसमध्ये तु ढालयेत्^{११} ।
कुष्माण्डस्य रसे^{१२} पश्चात् सप्तवारं तु दापयेत् ॥ ५७ ॥
तथा तन्ने निशायुक्ते तप्ततप्तं च^{१३} दापयेत् ।
शुकतुण्डकिंशुकाभं छेदे रत्नं मृदुं तथा^{१४} ॥ ५८ ॥

-
- (1) D reads चरसे, which is an error of the scribe. (2) K reads अपयेत्, which has no sense. (3) D reads हिमकटिरितं, which is incorrect. K reads हेमकटिरितं. (4) B reads कानकेन, which destroys the metre. This hemistich is not found in D. (5) K reads भवेत् वा. (6) D reads गोमूत्रे, which mars the metre. (7) D reads शुक्लमावर्त्त, which is incorrect. (8) D reads कांस्थोद्धृतं. K reads कांस्थोद्धृतं. Both the readings are incorrect. (9) पद्मणेन तु नागेन, a variant in D. (10) B reads ततो नभः, which is incorrect. (11) After this 18 ślokas (57—74) are wanting in B. (12) D reads कुष्माण्डकरसे. K reads कुष्माण्डस्य रसे, the latter being incorrect. (13) D has पुनस्तप्तैव. K has तप्ततप्तैव, which is grammatically incorrect. (14) छेदे रत्नमृदुं तथा, an incorrect variant in D. K reads मृदुस्तथा.

ताप्येन वायं कृतं तत्^१ शुक्लं कालिकया गतम्^२ ॥ ५८ ॥
 दरदं किंशुकरसं रक्तचिपकमेव च ।
 हरिद्रे^३ हे वरारोहे ह्यागमूलेण पिषयेत् ॥ ६० ॥
 दद्यान्निषेचनं^४ शुक्ले सप्तवारं न संशयः ।
 शुक्लं सिन्दूरवर्णं च वरं^५ हेमदलं भवेत् ॥ ६१ ॥
 द्विगुणौ तीक्ष्णभुजगौ घोषलक्षणं^६ तु वाहयेत् ।
 अथवा यन्मकारस्य^७ चैकद्वित्रिपलक्रमात्^८ ॥ ६२ ॥
 त्रिपञ्चकं च^९ नागस्य शुक्लस्य च^{१०} पलं तथा ।
 धातं यदवशिष्टं^{११} तत् तपनीयनिभं भवेत् ॥ ६३ ॥
 लाङ्गली चित्रकं शिथुर्निर्गुण्डी करवीरकम् ।
 क्षुद्रकं चौरचिश्नाक्ष-वष्पकन्दसमन्विताम् ।
 महिषीचौरसंयुक्तां सुरां देवि प्रकल्पयेत्^{१२} ॥ ६४ ॥
 क्षुद्रकं चौरलवणैः शुक्लपत्राणि लेपयेत् ।
 सुरायां प्रथमोक्तायां दिनमेकान्तु पाचयेत् ॥ ६५ ॥

-
- (१) ताप्येन वतकृतं तत्, a variant in K, which is incorrect. (2)
 K reads रतं. (3) K reads हरिद्रे. (4) D reads दद्यान्निषेचनं.
 (5) D reads वरं. (6) K reads घोषलक्ष्णं. (7) K reads पच-
 कारस्य, which has no clear sense. (8) D reads पञ्चक्रमात्, which
 is not correct. (9) D has त्रिपञ्चकस्य. (10) D reads शुक्लेन च,
 which is incorrect. (11) D reads यदवशिष्टं. K reads पचा-
 वशिष्टं, which seems to be incorrect. (12) This śloka is not
 found in D.

प्राग्वक्षितानि वर्णानि^१ सुरायां सेचयेन्मुहुः^२ ।
 आवर्त्तितानि बहुधा^३ कुर्यात् कुण्डवराटकेः^४ ॥ ६६ ॥
 सर्जिका^५ सिन्धुदत्तैश्च वपेत् कर्मसु^६ योजयेत् ॥ ६७ ॥
 रसकस्य पल्लवं तु^७ हेममाक्षिकसंयुतम् ।
 सैन्धवस्य पल्लवं तु मातुलुङ्गाक्ष^८ संयुतम् ॥ ६८ ॥
 पाचनं कारयेत् पश्चात्^९ घ्रातं^{१०} कुङ्कुमसन्निभम् ।
 इन्द्रगोपसमं^{११} कल्कं पुटयोगेन जारयेत्^{१२} ॥ ६९ ॥
 तत् कल्कं मधुसंयुक्तं शर्कराटङ्कणान्वितम्^{१३} ।
 एकीकृत्याथ समर्द्धं^{१४} गव्यक्षीरेण^{१५} पाचयेत् ॥ ७० ॥
 प्रागेव शोधितं शुक्लं रसकल्लेन^{१६} रक्षयेत् ।
 रक्षयेत् त्रीणि वाराणि जायते हेम शोभनम् ॥ ७१ ॥
 भावयेन्मुनिपुण्याणि करवीरं मनःशिलां^{१७} ।

- प्रविष्टितानि वर्णानि, a variant in D. (2) D reads सेचनं मुहुः, which is not grammatical. (3) आवर्त्तितानि बहुधा, an incorrect variant in D. (4) कुर्यात् कुण्डवराटकेः, an incomplete charana in D. (5) D reads सर्पिका, which seems to be an error of the scribe. (6) D reads कर्म च, which is not grammatical. (7) D reads पल्लवं तु, which is incorrect. (8) K reads मातुलुङ्गाक्ष. (9) K has only कंचरयेत् पश्चात्. (10) K reads घृतं, which has no sense. (11) K reads इन्द्रगोपसमा, which is incorrect. (12) K reads जायते. (13) D reads erroneously शर्कराटङ्कणान्वितम्. (14) एकीकृत्या घृतं मर्द्धं, an incorrect variant in D. (15) D has गवाक्षीरेण, which is incorrect. (16) D reads रसकल्लेन, which is incorrect. (17) करवीरमनःशिलाः, a variant in D.

तत्पूर्वं रञ्जितं^१ शुक्लं शिलया च तथा युतम् ।
 अम्बुमूषागतं^२ धातं जायते हेम शोभनम् ॥ ७२ ॥
 तेनैव रसकक्षेत्रेण तारपिष्टं तु कारयेत् ।
 सेचयेत् कङ्कुषीतैले तद्विष्यं^३ कनकं भवेत् ॥ ७३ ॥
 अर्जुनी साङ्गली पद्मचारिणी^४ शङ्खवारिणी^५ ।
 सुवर्णा^६ चौषधीभिश्च गैरिकेण तु पार्व्यति ।
 विलिप्तं शुक्लपत्रं तु निषिक्तं कनकं भवेत् ॥ ७४ ॥
 मयूरपीवतुत्यश्च^७ कुङ्कुमं रसकं तथा ।
 बालवत्सपुरीषं च विषं ह्यालाहलं तथा ।
 रक्तचित्तकचूर्णश्च^८ समभागानि कारयेत् ॥ ७५ ॥
 मर्दयेन्मध्यमान्नेन छायाशुष्कं च कारयेत् ।
 मधुना सह संयोज्य^९ नागपद्माणि लेपयेत् ॥ ७६ ॥
 मूकमूषागतं^{१०} धातं नागं रञ्जयति क्षणात् ॥ ७७ ॥

-
- (1) तत्पूर्वरञ्जितं, a variant in D. (2) D and K read अम्बुमूषा-
 गतं, which is not correct. (3) K reads तं दिव्यं, which is not cor-
 rect. (4) D reads साङ्गली पद्मवारिणी. K reads यमवारिणी, which
 seems to be incorrect. (5) B reads शङ्खवारिणि, which is incorrect.
 (6) D reads सुवर्णै, which is incorrect. K reads सुवर्ण. (7) D has
 तुल्यं च, which is incorrect. (8) D reads वचैः तु, which seems to be
 incorrect. K has तु instead of च. (9) मधुनासहसंयोज्य, a variant
 in B, which has no clear sense. मधु सहसं योज्यं, an incorrect variant
 in D. K reads संयोज्य. (10) D and K read मूकमूषागतं, which
 is incorrect.

शाकपत्र^१रसेनैव सप्तवारं निषेचयेत् ।
 षष्टाविंशतिहत्वा वा^२ तैले भूनागसम्भवे ।
 तन्नागं^३ जायते दिव्यं देवाभरणभूषणम् ॥ ७८ ॥
 अथवा भूलताचूर्णं^४ नागचूर्णं समांशकम् ।
 अन्धमूषागतं धातं तैले तप्तं^५ निषेचयेत् ॥ ७९ ॥
 एवं कृते सप्तवारं भवेत् षोडशवर्णकम् ॥ ८० ॥
 बालवत्स^६पुत्रीषं च लाक्षागैरिकचन्दनम् ।
 हंसपादाख्यदरदं^७ विस्वमञ्जा गुडस्रग्धा ॥ ८१ ॥
 राजावर्तं च ककुष्ठं शाक^८पत्रवारिणा ।
 भुजङ्गं कनकं कुर्वाण्यष्टतवारं निषेचनात्^९ ॥ ८२ ॥
 मञ्जिष्ठा रजनीहृन्धं काञ्ची कनकमाक्षिकम्^{१०} ।
 कौस्तुभं विषसिन्धूयं^{११} दरदं रत्नचन्दनम् ॥ ८३ ॥
 शाकपत्रवपालाश-कुसुमैः सह संयुतम् ।
 सेचनाच्छतवारिण^{१२} नागं रक्षयति प्रिये ॥ ८४ ॥

- (१) D and K read अशीकपत्र. (२) K reads दे. (३) B and K have तं नागं, which is grammatically incorrect. (४) B reads भूलताचूर्णं, which is incorrect. (५) B reads तैलतप्तं. D reads तैले तदा. K reads अंधमूषागतं तैले तप्तं तप्तं. (६) D reads erroneously बालवत्स. (७) हंसपादाख्यदरदं, a variant in D. (८) B reads शीक, which seems to be incorrect. (९) D has अतवारणि सेचयेत्. K has अतवारणि सेचयेत्. Both the readings are incorrect. (१०) काञ्जि-वत्सकमाक्षिकम्, a variant in D. K has only काञ्चि. (११) B has सिधुम्, which is incorrect. (१२) This charapa is wanting in K.

ककुष्ठं गन्धपाषाणं^१ रजनीक्षितयं तथा ।

भावयेत् सप्तवारांश्च चामीकररसेन तु^२ ॥ ८५ ॥

निषिक्तं शिंशपातैले^३ समधा प्रतिवापितम्^४ ।

नागं रक्षति च^५ क्षिप्रं रक्षितं चाक्षयं भवेत् ॥ ८६ ॥

विद्रुमं दरदं तीक्ष्णम् घनेन^६ प्रतिवापितम् ।

मस्त्रिष्ठाकिंशुककरसे शाके चैव निषेचयेत्^७ ॥ ८७ ॥

प्रतिवापनिषिक्तश्च^८ क्रमेणानेन रक्षितः^९ ।

भुजगो^{१०} हेमतां याति नात्र कार्या विचारणा^{११} ॥ ८८ ॥

उक्तं हेमदलं^{१२} देवि वरं तारदलं^{१३} नृप ॥ ८९ ॥

श्लेताभ्रं काञ्चिके स्त्रिंशं^{१४} चिवारं पुटितं ततः ।

स्वल्पटक्त्ववक्त्रं च शुद्धशुक्ले तु वापयेत्^{१५} ॥ ९० ॥

(1) B and K have गन्धपाषाण.

(2) K reads शाककरसेन तु.

(3) D reads तैले.

(4) D reads erroneously प्रतिवापिता.

(5)

नागं रक्षति is the reading in B. नागं रक्षति is the reading in D. This hemistich and the next one are not found in K.

(6) D reads

प्रसन्न.

(7) K reads erroneously निषेचयेत्.

(8) D reads

निषिक्तं च. K has विसप्त before प्रतिवापनिषिक्तं च, which is incorrect.

(9) क्रमे णानेन_रक्षयेत्, a variant in D.

(10) K reads भुजगो.

(11)

K reads विचारणा, which is incorrect.

(12) D has स्त्रिंशं हेमदले.

K has रक्तहेमदलं. Both स्त्रिंशं and रक्त are absurd.

(13) D reads

चिवं तारदलं, which is not correct.

(14) B has स्त्रिंशं. काञ्चिकं

स्त्रिंशं is the variant in D.

(15) D reads शुद्धशुक्ले. K reads

काष्ठयेत्.

पञ्चमांशेन मिश्रं तत्^१ तारं तालं च वेधयेत्^२ ।
 तत्तालं^३ मेलयेत्तारे द्रुतं सित्तेन^४ तेधयेत् ॥ ८१ ॥
 रससम्भवमेकैकं तिलासर्जि^५ ह्रस्वं द्वयम् ।
 टङ्कैकं कनकरसे^६ मर्हयेद्विसन्धयम् ॥ ८२ ॥
 तेन लिप्तं ताम्रपत्रं^७ धमेदावर्तितं^८ पुनः ।
 इङ्गुदं सतालमूलं^९ दध्यङ्गेन तु पेधयेत् ॥ ८३ ॥
 तन्मध्ये ढालयेच्छुक्लं सप्तवारं^{१०} दलं भवेत् ।
 तृतीयांशेन वीजस्य मेलयेत् परमेश्वरि^{११} ॥ ८४ ॥
 लाङ्गली चित्रको दन्ती इयन्नोत्तरवारुणी^{१२} ।
 गोधावती वज्रवली^{१३} श्वेतार्कः शक्रवारुणी^{१४} ॥ ८५ ॥

-
- (1) पञ्चमासे धनं नारं, a variant in D. K has only पञ्चमांशेन चन.
 (2) तारवद्धं तु वेधयेत्, a variant in B. तार तालं च वेधयेत्, a variant in D.
 K has तारं वद्धं च वेधयेत्, (3) B has तङ्कै. D has तत्तारं. (4)
 B reads इता सित्तेन. D reads द्रुत सित्तेन. Both are incorrect. (5)
 B reads सिलासर्जि. (6) D reads कनकं रसे, which is incorrect. (7)
 B has तालं पत्रं. D has ताम्रपत्रं. Both are incorrect. (8) D reads
 धमेदावर्तितं, which has no clear sense. (9) इङ्गुदीमूलतालमूलं, a
 variant in B. इङ्गुदीसप्ततालमूलं, a variant in D. इङ्गुदिसप्ततालमूलं, a variant
 in K. (10) K reads सप्तवारं. (11) D has only परमेश्वरि
 out of this hemistich. (12) D reads इङ्गुतकवली, which is incor-
 rect. (13) B reads गोधावती, which is not correct. D has गन्ध
 वज्रवली च, K has गोधावती वल्ली. Both are incorrect and incomplete.
 (14) B reads सप्तवारुणी. D reads श्वेतार्क, which is incorrect.

विष्णुक्तास्ताम्रगन्धा च^१ शिशुपञ्चाङ्गुली तथा ।
 पुनर्नवा अपामार्ग इङ्गुदी^२ चक्रमर्द्धकः ॥ ८६ ॥
 गुडची चैव हिंसा च^३ एकद्वित्रिचतुर्थकः^४ ।
 मङ्गिषीक्षीरसन्धानात्^५ सप्ताहादुपरि प्रिये^६ ।
 निषेके क्रियमाणि तु^७ जायते शुक्लशोधनम्^८ ॥ ८७ ॥
 ताल^९घोङ्गशभागेन शुक्लपत्राणि लेपयेत् ।
 स्थापयित्वाभ्यमूषायां^{१०} त्रिधा चावर्त्तयेत् पुनः^{११} ॥ ८८ ॥
 शुक्लवर्गस्त्रिधा क्षारं^{१२} शुक्लसैन्धवसर्जिकाः ।
 दन्ताः कपर्दीः कम्बुश्च^{१३} शुक्लयः शुक्लवापना^{१४} ॥ ८९ ॥

- (1) विष्णुक्तास्ताम्रगन्धा, a variant in B. विष्णुक्तास्ता च गन्धा च, a variant in D. (2) D reads शिशु च, which is incorrect. (3) इङ्गुदी च चक्रमर्द्धका च, a variant in D. (4) B reads -चतुर्थका. (5) D reads सप्ताहा, which is incorrect. (6) D has सप्ताहात् परिलेखयेत्. K has सप्ताहादुपरी योजयेत्. (7) क्रियमाणि जायते तत्, a variant in D. निषेके क्रियमाणि तु, a variant in K. Both the readings are incorrect. (8) D reads शुक्लं शोधनं परम्, which mars the metre. (9) B reads तालः. D reads तं तु. K wants this term. (10) स्थापयित्वा विषयं यावत्, a variant in D. K reads स्थापयित्वाभ्यमूषायां, which is incorrect. (11) D has तावद्वन्धनं तत् पुनः, which is incorrect. K has त्रिधा संवर्त्तयेत् पुनः. (12) शुक्लवर्गस्त्रिधाक्षारं, a variant in B. शुक्लं वङ्गं विषा क्षारं, a variant in D. शुक्लवर्गस्त्रिधाक्षारं, a variant in K. (13) B reads कम्बुश्च. D reads दन्ता कपर्दी कम्बुश्च. K reads कपर्दि. (14) B has शुक्लयः शुक्लवापनः. D has शुक्ल यः शुक्लवापनम्. K has only शुक्लवापनम्.

पादमेतत्सुरासेकै^१र्जायते नखपाण्डुरम् ॥ १०० ॥
 अयोऽयस्मान्तभागाः^२ स्युरारतारहयं तथा ।
 वङ्गस्य^३ दश भागाः स्युस्तारवेधेन^४ वेधयेत् ॥ १०१ ॥
 चारस्य द्विगुणं तारं तारात् कान्तं चतुर्गुणम् ।
 कान्तादष्टगुणं^५ वङ्गं तारवेधेन वेधयेत्^६ ॥ १०२ ॥
 तालं सूतं समं कृत्वा वष्पीक्षीरेण मर्दितम् ।
 पुटं दत्त्वा तु यन्त्रेण सत्त्वं पतति शोभनम् ॥ १०३ ॥
 वङ्गभावस्य देवेशि वष्पीक्षीरेण^७ पेषयेत् ।
 एकविंशतिवाराणि वङ्गशोधनमुत्तमम् ॥ १०४ ॥
 तद्वङ्गं जारयेत् सूतं^८ समं वा^९ द्विगुणादिकम् ॥ १०५ ॥
 भङ्गातराजिकातैल^{१०}-ग्रङ्गचूर्णविद्धेन च^{११} ।
 नागवङ्गी भवेत्तेन समं वङ्गेन सारणात्^{१२} ॥ १०६ ॥
 चारोदकनिषेकाच्च^{१३} तद्वहीजमनेकधा^{१४} ।

- (१) यदातमसुरां सेकैः, a variant in B. पादमेतत्सुरासेकैः, a variant in D. पादमेतत्सुरासेकैः, a variant in K. (२) D reads अयोकान्तस्य भागा स्नात्, which is incorrect. K reads अयो भास्वरभागाः स्युः. (३) B reads वङ्गस्य. (४) K reads तारवेधेन. (५) D has कान्तादष्टगुणं. (६) B has तारं वेधेन वेधयेत्. D has तारवेधेन वेधयेत्. K has तारं वन्धेन वेधयेत्. (७) K reads अर्कक्षीरेण. (८) B reads जारयेते सूते, which is incorrect. D reads जारयेते सूतं, which is also incorrect. (९) D and K read तत्सुतं. (१०) D has भङ्गातराजितैलं, an incomplete charapa. K has भङ्गातं राजिकातैलं. (११) B reads विद्धानि. D reads विद्धस्यन्. (१२) D and K read सारयेत्. (१३) K has चारोदकनिषेकाच्च, which seems to be incorrect. (१४) तद्वहीजमनेकधा, a variant in D, which is senseless.

तमुपायं प्रवक्ष्यामि मार्ह्वं येन जायते ॥ १०७ ॥
 घृतं दधि पयः^१ नौद्रं विस्वजम्बीरकद्रवैः^२ ।
 गुडस्थिलसमायुक्तो^३ निषेकात्^४ शृदुकारकः^५ ॥ १०८ ॥
 गजदन्ता हयनखा^६ मेघशृङ्गं च सैरिभम्^७ ।
 कम्बु^८निर्याससंयुक्तं समवारं निषेचयेत्^९ ॥ १०९ ॥
 सहस्रधा विस्फुटितं दलं भजति^{१०} मार्ह्वम् ॥ ११० ॥
 ज्योतिष्मतीकुसुम्भानां^{११} तैले कारञ्जकेऽपि वा^{१२} ।
 निषेकः शस्यते^{१३} इत्यर्थं कनकस्य विचक्षणैः ॥ १११ ॥
 आवर्त्यमानं तारे च^{१४} यदि तन्मैव^{१५} निर्मलम् ।
 काचटङ्कणवापेन क्षिप्रं निर्मलतां व्रजेत् ॥ ११२ ॥
 मधुक^{१६}मधुमेघाण्ड-सीराङ्गीगुडसैन्धवैः^{१७} ।

-
- (1) B reads घृतयष्टिमधु. (2) किलजम्बीरकद्रवैः, a variant in B.
 (3) गुडतैलसमायुक्तं, an incorrect variant in D. (4) D and K read
 वावयेत्. (5) D has शृदुकारकम्. K has शृदुकारके. (6) B reads
 हयनखो. (7) शृङ्गं चैव सैन्धवं, an incomplete charapa in D. मेघीयं नं
 च सैन्धवं, a variant in K. (8) D and K read कम्बु, which seems to
 be incorrect. (9) D reads समवाराणि निषेचयेत्. (10) D has
 सहस्रधा वस्फुटिते दले भवति. K has सहस्रधा च वस्फुटिते दले भवति. (11) ज्योति-
 ष्मत्कुसुम्भानां, an incomplete charapa in B. (12) कारञ्जकेऽपि वा, a
 reading in D. (13) K reads साक्ष्यते. (14) B reads तारेच.
 K reads ततारे. (15) D reads तं नैव, which is incorrect. (16)
 B, D and K read मधुकं, which is not accurate. (17) D reads
 गुडसैन्धवम्.

शुक्लिकम्बुसुरावापं^१ चन्द्रार्कं मृदु जायते ॥ ११३ ॥
 मधुतैलघृतैश्चैव^२ वक्ष्यमूत्रे निषेचभात्^३ ।
 जायते खरसस्त्वानां दलानामपि मार्दवम् ॥ ११४ ॥
 चिञ्चारसेन सामुद्रैः क्षीरे चार्कस्य^४ वक्रिणा ।
 विशुद्धं जायते तारं गङ्गकुन्देन्दुसन्निभम् ॥ ११५ ॥
 यदि तन्निर्मलं^५ नैव तदा^६ तद्वत् पुनः पचेत् ।
 विधिरिष^७ समाख्यातस्त्वारकर्म्मणि पूजितः ॥ ११६ ॥
 कङ्कणी^८ तैलमञ्जिष्ठा-हरिद्रादयकुङ्कुमम् ।
 निषेकात् कुरुते हेम बालार्कसदृशप्रभम् ॥ ११७ ॥
 शुक्लार्धं गन्धकं दत्त्वा तदर्धं मृतसूतकम्^९ ।
 चाङ्गिरी^{१०} खरसेनैव मर्हयेद्वासरत्रयम् ॥ ११८ ॥
 मुतं^{११} चित्ररसेनैव लेपयेद्देम पाण्डुरम् ।
 पक्वा^{१२} पञ्चमृदा देवि हेमोत्कर्षणमुत्तमम् ॥ ११९ ॥

-
- (१) शुक्लिकम्बुसुरावापं, a variant in D. शुक्लिकचुसुरावापं, a variant in K.
 (२) मधु तैलं घृतं चैव, a variant in D. मधुतैलघृतं चैव, a variant in K.
 (३) वत्स्याभिष निषेचयेत्, a variant in B. वत्समूत्रानि निषेचभात्, a variant in D. Both the variants have no clear sense.
 (४) D reads क्षीरं चार्कस्य, wherein the first term is incorrect. (5) B and D read तं निर्मलं, which is incorrect. (6) D reads तच्च.
 (7) D reads erroneously विधिरिषा. K reads विधिरिव. (8) K has कङ्कुभि.
 (9) B has सूतपारदं, which seems to be incorrect. (10) B reads, चाङ्गिरी, which appears to be incorrect. (11) D reads मुतं, which mars the metre.
 (12) D and K read द्वासा.

हेम शुक्लं तथा तीक्ष्णं समभागानि कारयेत् ।
 अन्धमूषागतं^१ भ्रातं खोटो भवति वृत्तत्वात् ॥ १२० ॥
 खोटस्य भागमेकं तु रसहेमसमन्वितम् ।
 पाचयेदनुजान्हेन^२ यावत् कुङ्कुमसन्निभम् ॥ १२१ ॥
 शतांशिन तु तेनैव वेधयेद्देम पाण्डुरम्^३ ।
 जायते कनकं दिव्यं द्विवर्णोत्कर्षणं^४ भवेत् ॥ १२२ ॥
 यावच्छुभं भवेत्तावत् पुटेल्लवणभस्मना^५ ।
 रक्ततैले^६ निषेक्तव्यं जायते हेम शोभनम् ॥ १२३ ॥
 मर्दितं कटुतैलेन^७ स्वर्णगैरिलगन्धकम् ।
 अथवा मातुलुङ्गाब्जे^८ राजावर्त्तकमाक्षिकम् ॥ १२४ ॥
 अथवा विट् कपोतस्य^९ राजावर्त्तकसैन्धवम् ।
 पुटनाच्छेतकनकं^{१०} कुङ्कुते^{११} कुङ्कुमप्रभम् ॥ १२५ ॥
 राजावर्त्तस्य पूर्णं तु शिरीषकुसुमद्रवैः^{१२} ।

-
- (१) D and K read अंधमूषागतं, which is not correct. (2) पाचये-
 दनुजान्हेन, a variant in D. [अनुज may mean सन्ध्या.] (3) वेधयेत्
 पणपाण्डुरम्, a variant in D. (4) This charaṇa and the next three
 are not found in D. K reads द्विगुणोत्कर्षणं. (5) B reads भस्मना,
 which is incorrect. (6) K reads तले तैले. (7) सङ्कुङ्कुतेन
 सिद्धं, a variant in D, which is senseless. (8) K reads मातुलिङ्गाब्जे.
 (9) D has विदुलीकस्य. (10) K has पु...ताच्छेतकनकं, which is incom-
 plete as well as incorrect. (11) K reads जायते, which is not
 proper. (12) शिरीषकुसुमद्रवैः, an incorrect variant in K.

भाविर्त बहुयः क्षिप्तमशीत्वंशेन^१ वर्षदः ॥ १२६ ॥
 यतश्चः कङ्कुषीतैले तात्त्वं हेन्वा समं हुतम्^२ ।
 माक्षिकेन ज्ञतावापं यतांशेन तु वर्षकृतं^३ ॥ १२७ ॥
 कार्पासबीजदरद^४-तुल्यसेन्धवगैरिकः^५ ।
 पद्मासक्तक^६मन्त्रिष्ठा-रत्नाचन्दनविद्रुमैः^७ ॥ १२८ ॥
 शुद्धमन्त्रातकक्षेत्र^८-वक्त्रविष्टेष्टकायुतैः^९ ।
 चावापाज्जायते ज्ञेतं^{१०} कनकं रविसन्निभम्^{११} ॥ १२९ ॥
 रत्नाष्टकं त्रयो भागाः^{१२} त्रयो भागाः समुद्रजम्^{१३} ।
 सितार्कपत्रतोयेन^{१४} पुटो वर्षप्रदो भवेत्^{१५} ॥ १३० ॥

- (१) B reads क्षिप्तमशीत्वंशेन. D reads क्षिप्तमशीत्वंशाय. K reads क्षीप्र
 क्षीमशीत्वंशाय, which is incorrect. (2) तात्त्वं हेन्वा समं हुतं, a variant in B.
 तात्त्वं हेन्वा रसे हुतं, a variant in D, which is not correct. (3) D
 reads the whole hemistich thus : माक्षिकेन ज्ञतांशेन तुल्यवापनद्रवेत्, which is
 partly incorrect. K wants ज्ञता. (4) B and D read कार्पासबीजं
 दरदं. (5) D reads तुल्यसेन्धवगैरिकः, which is incorrect. (6) D
 reads पद्मासक्तं. K reads पद्मासक्त. (7) D and K read मन्त्रिः
 instead of विद्रुमैः. (8) शुद्धं मन्त्रातकक्षेत्रं, a variant in D. (9)
 वक्त्रविष्टेष्टकायुतैः, a variant in D. वक्त्रविष्टेष्टकायुतैः, an incomplete variant
 in K. (10) B reads रवेत्. D reads रवेत्. (11) B has रवि-
 सन्निभं, D has विद्रुमसन्निभं. (12) B has रत्नाष्टकं. D has काकविट्
 रत्नाष्टकं चैव. K reads सरत्नाष्टकत्रयो भागाः. (13) B has सामद्रं योनयो चितं.
 K has सामद्रं योनयेचितं. Both the readings are unintelligible. (14)
 सितार्कपत्रतोयेन, a variant in D. (15) पुटवर्षप्रदाययेत्, an incorrect
 variant in D.

रक्तपीती^१ समी कृत्वा ताभ्यां तुच्छं च^२ माचिकम् ।
 करञ्जतेलेनालोच्य मूकमूषागतं^३ घमेत् ॥ १३१ ॥
 सक्तत् पीत^४दशाग्निं दश पीतशतेन च^५ ।
 शतं पीतसहस्रेण^६ कोटिमर्जेन विधत्ति^७ ॥ १३२ ॥
 शतशः किंशुकरसे भावितं^८ सवर्षं पुनः ।
 सटङ्कणपुटेनैव^९ वर्षोत्कर्षप्रदं^{१०} भवेत् ॥ १३३ ॥
 लोहचूर्णं^{११} त्रयो भागा नैरिकं द्विगुणं तथा^{१२} ।
 मधुककुसुदाशोभिः^{१३} मूत्रेषापि निषेचयेत्^{१४} ॥ १३४ ॥
 पेषयेत् कोष्ठवेद्यैव^{१५} मोष्ठमध्ये^{१६} तु निक्षिपेत् ।

- (1) D has रक्तपिती. (2) D reads तुच्छं च, which is incorrect.
 (3) B reads चैवमूषागतं. D and K read मूकमूषागतं, wherein the
 middle term is incorrect. (4) D reads पाद. (5) दशात्
 पीतेन च दशम्, a variant in D. (6) शतपीतं च सज्जन, a variant in D.
 शतपीतसहस्रेणा, a variant in K, which is incomplete. (7) B reads
 कोटिमर्जे न विधत्ति. D reads कोटिमर्जेन तिष्ठति. K reads कोटिमर्जे न तिष्ठति.
 (8) D reads erroneously भवेता. (9) सटङ्कणं तु पुटमात्रं, a variant in
 B. (10) D and K read वर्षोत्कर्षप्रदं, which is not correct. (11)
 D reads लोहचूर्णं. (12) नैरिका द्विगुणं च, a reading in B. नैरिका
 द्विगुणं च, a reading in D. नैरिकं द्विगुणं च, a reading in K. All are
 inaccurate. (13) मधुककुसुदाशोभिः, a variant in B. मधुकुन्देन कुन्दाशोभिः,
 a variant in D. मधुकुन्देन कुन्दाशोभिः, a variant in K. All are partly incor-
 rect. (14) B reads च पेषयेत्. K reads च पेषयेत्, which is incorrect.
 (15) पेषयेद्दशवेद्यैव, a variant in D. पेषयेद्दशवेद्यैव, a variant in K. (16)
 D reads मीष्टमध्ये.

अशीत्यंशेन तदिदं^१ वापाहर्षग्रदं भवेत् ॥ १३५ ॥
 शुष्वातिरिक्तं कनकं^२ पुटयेदन्धमूषया^३ ।
 सामुद्रघोरिकाशितं^४ द्रावितं^५ मृदुता व्रजेत् ।
 गोशृङ्गदन्धकलितं^६ तत्^७ समभागं प्रलेपयेत् ॥ १३७ ॥
 शुष्वातिरिक्तं कनकं^८ पुटं निर्मलतां व्रजेत् ॥ १३८ ॥
 नागास्त्रिभक्तकस्त्रेण मूषां लिप्ता विचक्षणः ।
 निक्षिपेदन्धमूषायां^९ नित्यं हेमदलं भवेत् ॥ १३९ ॥
 ततस्तन्मृदुभिर्घोटैः^{१०} सम्प्रसार्य विचक्षणः ।
 तप्ततप्तं^{११} निषेक्तव्यं यावत्तन्मृदुतां व्रजेत् ॥ १४० ॥
 सामुद्र^{१२} धातुकस्त्रेण लेपयित्वा विचक्षणः ।
 कृत्वा पलाशपत्रे^{१३} तु तद्दृष्ट्वामृदुवह्निना^{१४} ॥ १४१ ॥

- (1) D reads तापिदं. K reads तदीदं. Both are incorrect. (2) शुष्वातिरिक्तकनकः, a reading in D. शुष्वाति नक्तं कनकं, an incorrect reading in K. (3) पुटे दियन्धमूषया, a variant in D. K reads मूषया, which is incorrect. (4) D has an incomplete reading—रुहेकः शुष्वाते दा. (5) सामुद्रं घोरिकाशितं, a variant in D. सामुद्रं घोरिकं लिप्तं, a variant in K. (6) D reads erroneously द्रावयितं. (7) D reads गोशृङ्गदन्धकलितं. K reads -लिप्तं च. (8) D reads शुष्वाते, which is senseless. (9) तापयेदन्धमूषायां, a variant in B. (10) D and K read मृदुभिर्घोटैः सम्प्रसार्य. (11) B reads तप्तं तप्तं. This hemistich and the next one are not found in D. (12) K reads सामुद्रं. (13) D reads पलाशपत्रे. K reads पलाशपत्रे. (14) D has तदीतं दृष्ट्वामृदुवह्निना, which is incorrect.

तावत् पचेत् पचेद्दीमान्^१ यावद्विषयसतां व्रजेत् ।
 ततस्तच्छीतले^२, कृत्वा तोये निर्वापयेत्ततः ॥ १४२ ॥
 [तावदेव^३ विधिः कार्थी यावदर्थः समागतः ॥ १४३ ॥
 ततस्तन्नापयेद्भूयो गोशक्रचूर्णसंयुतम् ।
 तप्तं तपनतस्तत्र सवसे प्रक्षिपेद्बुधः ॥ १४४ ॥
 प्रकष्टं तु ततो हेम पचेत्सवसैरग्नौः ।
 कर्षकेण तु संशोध्य भूयो भूयो विचक्ष्वः ॥ १४५ ॥
 लेपयेत् पुटयेच्चैव वर्णसंजननाय च ।
 तारारिष्टं तु देवेशि रक्ततैलेन पाचयेत् ॥ १४६ ॥
 निषेचयेच्च शतशो दलं रज्यति रक्षितम् ॥ १४७ ॥
 रसोपरसवर्गं तु निर्वहेन्नागवङ्गयोः ।
 नागवङ्गौ पुनः शुष्मे शुष्मं तारि तु निर्वहेत् ॥ १४८ ॥
 तारं निषिक्तं देवेशि रक्ततैले पुनः पुनः ।
 जायते हेम कक्ष्याणं सर्व्वदोषविवर्जितम् ॥ १४९ ॥
 हेमार्हेन समायुक्तं रसोष्णिष्टं प्रशस्यते ।
 जायते कनकं दिव्यं मादृकासममुत्तमम् ॥ १५० ॥
 वङ्गाभ्रं सितताप्यं वा शैलं वा वापयेत् सिते ।
 तच्च तारि दशांशेन वर्षीत्कर्षप्रदं भवेत् ॥ १५१ ॥
 चष्टानवतिरंशास्तु तारारिष्टस्य पार्व्वति ।

(१) यावद्विषयतो विद्यात्, a variant in D. यावद्विषये विद्यात्, an incomplete variant in K. (२) ततस्तच्छीतले, a reading in K. (३) The portion within brackets (१४३—१५२) is found only in B.

एकैको रसहेमांशः शतवेध इति स्मृतः ॥ १५२ ॥
 अनेन क्रमयोगेण सहस्रांशेन वेधकः^१ ॥ १५३ ॥
 मूषा^२ तु गोस्तनीं कृत्वा दलपूर्णां तथा दृढाम्^३ ।
 धमेदलं निर्मलं तत्^४ धृतमुन्मीलितं यदा ॥ १५४ ॥
 क्रामणेन समायुक्तं रसं दत्त्वा तु देधयेत् ।
 दलपत्रं रसालितं तान्त्रपात्रान्तरे^५ स्थितम् ॥ १५५ ॥
 उपरिष्ठाभ्युदा लितं दत्त्वा मृदग्निमेव च ।
 दीजसंयुक्तमावर्त्य स्थापयेन्नतिमान् सदा ॥ १५६ ॥
 टङ्कणं तिलचूर्णं च शीतले तु निवापयेत्^६ ।
 रससिद्धं तु^७ कनकं पद्मेकं स्थापयेद्भुवि ।
 चक्षुष्यं पुनश्चाप्य^८ विक्रीय तत् सुरेन्द्रि ॥ १५७ ॥
 पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि रसवेधो^९ यथा भवेत् ॥ १५८ ॥
 तिलसर्षपचूर्णस्य हे पले च प्रदापयेत्^{१०} ।
 हे पले च हरिद्राया एकद्वैव तु मर्हयेत्^{११} ॥ १५९ ॥

- (1) B has सहस्रांशदिवेधकः. D has सहस्रांशेन विधायकः, which is incorrect. (2) D and K read मूषा, which is incorrect. (3) दृढं तथा दृढं, an incorrect variant in D. (4) D and K read च. (5) B reads तान्त्र पात्रान्तरे, K reads तान्त्रपात्रान्तरे, which is incorrect. (6) D reads शीतलेन तु देधयेत्. K reads शीतलेन निवापयेत्, which is partly incorrect. (7) D reads रसे विद्धे तु, which is incorrect. K reads रसविद्धं तु. (8) D reads पुनश्चाप्य, which is unintelligible. K reads पुनश्चाप्याम्. (9) B reads रसवेधाः. D and K read रसवेधं. Both are incorrect. (10) D and K read हे पले च हरिद्रया, wherein the last term is incorrect. (11) This hemistich is not found in D and K.

सईयेभृन्मये पात्रे पक्षपक्षक^१पञ्चगम् ।

वापयेत् सिद्धसूतेन^२ गलाकां चैव चासयेत्^३ ॥ १६० ॥

पुनश्च वापयेत्तावत्^४ यावत् कठिनतां व्रजेत्^५ ।

तन्नागं जायते दिव्यं जाम्बूनदसमप्रभम्^६ ॥ १६१ ॥

चट्वाटं^७ कथयिष्यामि रसविधं च पञ्चगम्^८ ॥ १६२ ॥

घोषाकृष्टं तु यत् शुक्लं^९ षोडशांशिन^{१०} योजयेत् ।

एकीकृत्य^{११} समावर्त्य छागमूत्रे निषेचयेत् ।

सर्वदोषविनिर्मुक्तं जायते हेम शोभनम्^{१२} ॥ १६३ ॥

लोहवेध इति स्थातो विन्दरेण सुरेश्वरि ॥ १६४ ॥

यथा लोहे तथा देहे कर्त्तव्यः सूतकः सदा ।

समानं कुर्वते देवि प्रविशन्^{१३} देहलोहयोः ॥ १६५ ॥

- (1) D reads पक्षं पंचक. K reads पक्षं पंचक. (2) वापयेदम्बुसूतेन, a variant in D. K reads वदसूतेन. (3) D reads गलाकां वलापयेत्, which is incorrect. (4) B reads पचात्. D reads पचादापयेद्वरिद्रा, an incomplete variant in D. (5) K has the following hemistich after व्रजेत् :—संवापयेद्वरिद्रां तु यावत् कठिनतां व्रजेत्. (6) D reads जम्बूनद-समप्रभम्, which is not correct. (7) चट्वाटं is the readings in D. (8) D has रसविधिं च पाचनम्. K has रसविधं च पञ्चनम्. (9) D reads शुक्लं तु, which is incorrect. (10) K reads erroneously षोडशांश. (11) D and K read एकीकृत्या, which is grammatically incorrect. (12) D has नग शोभनम्, which is incorrect. (13) D reads प्रवशात्. K reads प्रवृत्तं.

पूर्वं लोहे परीक्षितं ततो^१ देहे प्रयोजयेत् ।

तन्ममाद्यक्ष देवेशि किमन्यच्छोतुमिच्छसि ॥ १६६ ॥

इति श्रीपार्वतीपरमेश्वरसंवादे^२

रसार्णवे रससंहितायां

लोहवेधो नाम^३

सप्तदशः पटलः ॥ १७ ॥

—

---

(१) D reads erroneously बहो. (२) B wants this line. (३)

D and K have लोहविधानी नाम. This is not correct, as we see in the beginning of the next पटल लोहवेधः &c. and not लोहविधान.

षष्ठादमः पटलः ।

श्रीदेव्युवाच ।

श्रीहवेधाम्बया देव यदर्थमुपवर्णिताः¹ ।

तं देहवेधमाचक्ष्य येन स्नात् खेचरी गतिः² ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

प्रथमं शोधयेद्देहं पश्चात् कर्णं समाचरेत् ।

अग्न्या न³ भवेत् सिद्धिः रत्ने चैव रसायने ॥ २ ॥

प्रातः प्रातः पिबेदादौ त्रिदिनं घृतसैन्धवम्⁴ ।

केतव्याः स्नानजं⁵ कार्यं तदनु⁶ त्रिदिनं पिबेत् ॥ ३ ॥

विधिना स्नेदनं कृत्वा सयवचारग्रन्थं⁷ ।

अहं पिबेद्दराकार्यं⁸ सदेवासुरवन्दिते⁹ ॥ ४ ॥

कार्यं¹⁰ कटुकरोहिण्याः सम्यक् जाते विरेचने¹¹ ।

त्रिदिनं यावत्कान्तं च¹² भुञ्जीत घृतसंयुतम् ॥ ५ ॥

-
- (1) श्रीहवेधाम्बया देवि यदर्थमुपवर्णिताः, an incorrect variant in D. (2) D reads खेचरी गतिः, which is incorrect. (3) D and K read नाग्न्या तु. (4) D reads घृतसैन्धवः, which is incorrect. (5) B has केतविसान्धे. D has केतव्यास्नानजं. K has केतव्यास्नानजं. (6) B reads तदनु D reads तद्वि. (7) D reads ग्रन्थं, which is incorrect. (8) D has पिबेद्विषं, which is incorrect. K has दराकार्यं. (9) सदेवासुरवन्दिते, a variant in B. सदेवासुरवन्दिते, a variant in D. (10) K reads कार्यं. (11) B reads विरेचनं. (12) B has दिनं यावत्कान्तं तु.

पक्षाग्रवीजजन्तु-शुक्लमोदकमन्त्रात् ।
 कौटिल्य पातनं कुर्यादथ काकीष्टवारिणा^१ ॥ ६ ॥
 वचामरिचसिन्धु-रजनीकषणागरात्^२ ।
 धात्रीशुक्लविष्णाच्च परागं दिवसत्रयम् ॥ ७ ॥
 एवं संग्रोध्य ग्राह्यं^३ क्षीरसुहास्ययावकैः^४ ।
 ततो जातबलैः^५ भूत्वा चरेद्ग्रासायनं विधिम्^६ ॥ ८ ॥
 धाक्षीरसष्टतक्षौद्रैः क्षीरैः सुरतरुहैः^७ ।
 तैलं^८ निर्मथ्य देवेशि द्विचतुःषष्ट्यन्वितम्^९ ॥ ९ ॥
 क्षुमध्योत्तमैर्मानैः निमासं प्रत्यक्षं^{१०} पिबेत् ।
 आरोटं^{११} भक्षयेत् पश्चात् जीर्णं च तदनन्तरम् ॥ १० ॥
 क्षेत्रीकृत्य ततो देवं^{१२} ततो भक्ष्यं तु वर्धयेत्^{१३} ॥ ११ ॥

- (१) This śloka is found in B only. (२) D has मचं मचकासरं, K has only त नागरात्. (३) K reads ग्राह्यं, which is incorrect. (४) क्षीरसुहास्ययावकैः, an incomplete variant in D. (५) जातबली, a reading in D, which is incorrect. K reads जातबली. (६) क्षीरसष्टतक्षौद्रैः, an incorrect variant in D. रातग्रासायनं विधिं, a partly incorrect reading in K. (७) D reads तक्षौद्रैः. K reads सुरतरुहैः, which is incorrect and incomplete. (८) B reads तैलं, which is incorrect. (९) द्विचतुःषष्ट्यन्वितं in B. द्विचतुःषष्ट्यन्वितं in D. Both the readings are incorrect. (१०) D reads निमासैः प्रत्यक्षं. K reads निमासैः प्रत्यक्षं, which is absurd. (११) "सुग्रीविती रसः सख्यं आरोट इति वक्ष्यते ॥"—Vide रस. च. Chap. xi. v. 60. (१२) D reads देवैः. (१३) B reads वर्धयेत्. D reads वैधयेत्. K reads वर्धं तु भक्षयेत्.

शोधितं व्योमताप्याभ्यां^१ पातितं तदन्तरम्^२ ।

तन्दुलीयकभृङ्गाङ्ग^३-पेषितं वापितं^४ रसम् ।

आरोटमिति सेवेत^५ प्रथमं देहसिद्धये^६ ॥ १२ ॥

अथवा भक्षतां प्राप्तं^७ षट्चारं^८ कस्तुरयोगतः ।

यावत् संवत्सरं पूर्णं तावदारोटकं भजित्^९ ॥ १३ ॥

शिलाजतु^{१०}चीद्विषङ्गसर्पि^{११}

लीलाभयापारदताप्यभक्षम्^{१२} ।

आपूर्यते दुर्बलदेहधातुम्^{१३}

त्रिपञ्चरात्रेण यथा शशाङ्कः ॥ १४ ॥

- (1) B has शोधितव्योमताप्यां, an incomplete variant. D has शोधिते व्योमतां वाति, which is senseless. K has शोधितं व्योम ताप्यं चि. (2) D reads तं तदन्तरम्, an incomplete charapa. (3) तन्दुलीयक भृङ्गाङ्गं in D. तन्दुलपत्रं गङ्गाङ्गं in K. Both are incorrect variants. (4) योषितं वासितं, an incorrect reading in D. K wants वापितं. (5) D reads आरोटमिति सेवेते, wherein the last term is incorrect. K reads सेवेते. (6) D reads देहशोधये, which is grammatically incorrect. K reads erroneously देहसिद्धयेत्. (7) B has वातं. D has शोक्तं, which is incorrect. (8) B reads वक्षं वा. (9) K reads भवेत्. (10) K reads शिलाजल. (11) K has चिद्विषङ्गसर्पि. D has चीरविषङ्ग-लीला. K has चीद्विषङ्गसर्पि, which seems to be partly incorrect. (12) लयाभयापारदताप्यभक्षम्, an incorrect variant in D. (13) आपूर्यते दुर्बलदेह-देहे धातुम्, an incorrect reading in D. आपूर्यं तद्वत् देहधातुम्, also an incorrect reading in K.

वक्ककन्धारसञ्चोद्ग^१-ह्निगिशात्रिफलागुडैः ।
 कल्कीकृतं रसं^२ व्योम-कान्त^३मध्वाज्यसंयुतम् ।
 भुक्त्वा गच्छेदमरतां क्षेत्रीकरणसुप्तमम् ॥ १५ ॥
 चूर्णमभ्रकसत्त्वस्य कान्तलोहस्य वा ततः ।
 तीक्ष्णस्य वा महादेवि त्रिफलाकायभाषितम् ॥ १६ ॥
 यावदक्ष्णसंकाशं वस्त्रच्छन्नं विशेष्य तत्^४ ।
 भृङ्गामलक^५सारेण हरिद्राया रसेन च ॥ १७ ॥
 पुटितं रससंयुक्तं^६ मधुघृतसमन्वितम्^७ ।
 लोहसंपुटमध्यस्थं मासं धान्ये प्रतिष्ठितम् ॥ १८ ॥
 घृतेन मधुना लिङ्घ्यात् क्षेत्रीकरणसुप्तमम् ।
 एवं वर्षप्रयोगेण^८ सहस्रायुर्भवेन्नरः ॥ १९ ॥
 रससिद्धेः^९ पुरा हेम गुञ्जामात्रं दिने दिने ।
 भक्षयेद्देहसिद्धयर्थं रससिद्धिः प्रजायते ॥ २० ॥
 कान्ताभ्रसत्त्वं सरस-मीषत्कानकाजारितम्^{१०} ।
 लिङ्घ्यादादौ समध्वाज्यं^{११} क्षेत्रीकरणसुप्तमम् ॥ २१ ॥

- (१) D has वक्कएप्पारि सञ्चोद्ग, which is incorrect. K has an incomplete charapa—कप्पासाञ्चोद्ग. (२) D reads कल्कितं तद्रसं. (३) B reads कान्तं. (४) D reads वस्त्रच्छन्नं विशेषतः, which is improper. K reads वस्त्रच्छन्ने विशेषतः, which is partly incorrect. (५) विभागानलक is the reading in D. (६) B has क्लीषणं घृत. (७) मधुसंमिश्रितं ततः, a variant in B. (८) B reads एवं वर्षोपयोगेन. (९) K reads रससिद्धे, which is grammatically incorrect. (१०) D and K have कान्ताभ्रकसत्त्वं सत्त्वं रसमीषत् प्रयोजितम्. Here रसं is mentioned. (११) लिङ्घ्यादसं सज्ज्वाज्यं, a variant in D and K. Here रसं is repeated.

वर्षे वर्षार्द्धमथवा पूर्वमेव^१ तु भक्षयेत् ॥ २२ ॥
 वक्षजीर्णो रसो^२ देवि श्रुतमः^३ परिकीर्तितः ।
 मध्यमो हेमजीर्णस्तु तारजीर्णोऽधमः^४ प्रिये ॥ २३ ॥
 हेमजीर्णे भक्षसूते^५ रुद्रत्वं भक्षिते^६ व्रजेत् ।
 विष्णुत्वं तारजीर्णे तु^७ ब्रह्मत्वं भास्करेण तु ॥ २४ ॥
 तीक्ष्णजीर्णे धनाध्यक्षः सूर्यत्वं चपलाक्षये तु^८ ।
 वाजरे तु^९ शशाङ्कत्वं चमरत्वं तु रोहिणे^{१०} ।
 सामान्येन तु तीक्ष्णेन शक्रत्वं प्राप्नुयावरः ॥ २५ ॥
 एवं यो लोहजीर्णे तु भक्षयेद्भक्षसूतकम्^{११} ।
 जलेन जलरूपः स्यात्^{१२} खलेन खलतां व्रजेत् ॥ २६ ॥
 तेजोऽधिके तथा तेजः वायोरप्यधिको बभौ ।
 हर्ता कर्ता स्वयं साक्षात् शपापानुप्रहकारकः ॥ २७ ॥

-
- (1) B and D read पूर्वमेव. (2) D reads वक्षचाररसो, which seems to be incorrect. (3) K reads श्रुतमः. (4) B reads erroneously तारजीर्णधमः. D reads ताराजीर्णधमः, which is also incorrect. (5) हेमजीर्णो भक्षसूते, a variant in D. हेमजीर्णो भक्षसूतं, a variant in K. (6) D reads भक्षितं. K reads भक्षितो. Both are incorrect. (7) B reads तारजीर्णस्तु. D reads विल्लं तारजीर्णे तु, wherein the first term is incorrect. (8) B has सूर्यत्वं तु पटामले. D has सूर्यत्वं च प्रसज्यते. K has सूर्यत्वं चपलाक्षये. (9) D reads वाजरे तु, which is incorrect. (10) This charapa is not found in D. K has चमरत्वं तु मारीचके, which seems to be incorrect. (11) B reads सूतकम्, which seems to be incorrect. (12) B has जलरूपं च. D has जलरूपस्य (जलरूपः स).

यत्र^१ मूत्रपुरीषं तु साधकसु परित्यजेत्^२ ।
 पापाक्षी सुख्यं तत्र स्पष्टं भवति काव्यम्^३ ॥ २८ ॥
 प्रस्नेदस्तस्य^४ गात्रस्य लोहान्यष्टौ च वेधयेत् ।
 तत् सञ्च^५ कनकं नित्यं^६ भक्षिते द्वादशे^७ पक्षे ।
 वद्रतुल्यो महादेवि अजरामरकारिणि^७ ॥ २९ ॥
 भस्मसूतं तथा तारं^८ भक्षयेत् षोडशं पक्षम्^९ ।
 अथवा तारजीर्णं तु भक्षयेद्भस्मसूतकम् ।
 शुक्लञ्च वङ्गघोषं च^{१०} तस्त्रेधात् तारतां व्रजेत् ॥ ३० ॥
 अथवा^{११} तीक्ष्णजीर्णं तु भक्षयेद्भस्मसूतकम् ।
 मूत्रेण तस्य स्पष्टं तु वङ्गं व्रजति^{१२} तारताम् ॥ ३१ ॥
 एकैकेन निषेकेन^{१३} स्नात्वनं नागवङ्गयोः^{१४} ॥ ३२ ॥
 गुल्फामात्रं^{१५} रसं देवि हेमजीर्णं तु भक्षयेत् ।

-
- (1) D and K read वक्ष, which seems to be incorrect. (2) D has साधकस्य प्रवोत्रयेत्. (3) This hemistich is not found in K. (4) D reads प्रवेपादाङ्ग. (5) D reads नीला. (6) प्रक्षिपेद्द्वादशे, a variant in D. (7) K reads अजरामरकारिणं. (8) This hemistich is not found in D. (9) B reads षोडशे पक्षे, which is grammatically incorrect. This hemistich is not found in D. (10) This hemistich and the next one are not found in B. D reads शुक्लोवचं वङ्गघोषे. K reads शुक्लोचं. (11) D reads अथवा. (12) B and D read अव्रजति, which is incorrect. [व्रजति is the correct reading.] (13) D reads विषेकेन. K reads विषेकेन. Both are incorrect. (14) B reads वङ्गवङ्गयोः. D reads वङ्गनं. (15) B reads गुल्फामात्रं [नागं].

द्विगुञ्जां तारजीर्णस्य रविजीर्णस्य तक्षयम्^१ ॥ ३३ ॥
 तीक्ष्णाभ्रकान्तमाषैकं^२ गुञ्जैका द्राविका भवेत्^३ ।
 वष्पवैक्रान्तजीर्णं तु भक्षयेत् सर्पिषाम्वितम्^४ ॥ ३४ ॥
 नागं वङ्गं रसं भक्ष^५ विषोपविषसंयुतम् ।
 माद्रायुक्तं ततश्चैव^६ भक्षयेच्च रसायने^७ ॥ ३५ ॥
 हेम तारं तथा कान्तं जायतेऽग्निसहं क्रमात् ।
 अक्षय रसराजोऽयं देहसिद्धिं प्रदापयेत् ॥ ३६ ॥
 वज्रायस्कान्तमाक्षीक-वैक्रान्ताभ्रकाक्षनैः ।
 एतेर्जीर्णैर्यथा लाभं रसः शस्ती रसायने^८ ॥ ३७ ॥
 षडेवोपरसांश्चैव^९ भक्षणार्थं च वाहयेत्^{१०} ।
 भक्षणात्तीक्ष्णजीर्णस्य^{११} पलमेकं तु भक्षयेत्^{१२} ॥ ३८ ॥
 दशवर्षसहस्राणि वष्पकायः स जीवति^{१३} ॥ ३९ ॥
 एवञ्च द्वादशपलं तीक्ष्णजीर्णं तु भक्षयेत् ।

-
- (1) B has चतुर्गुञ्जाः अपुजीर्णस्य, which destroys the metre. (2) D has an incomplete charana—तीक्ष्णाभ्रकान्त. K has तीक्ष्णाभ्रकान्तमपि. (3) B reads द्रवली. D wants this charana. K reads द्रावली, which is not gram. correct. (4) संसेव्य सर्वपयोजितम्, a variant in D. K reads सर्पिषोन्मितम्. (5) D has नागवङ्गवशाकोट. K has नागं वङ्गं वसा किटि. (6) मूत्रयुक्तं चैव रसं is the reading in D. मूत्रयुक्तं रसं is the reading in K. (7) D has त्यजेत कश्चिद्रसायने. K wants this charana and the next eleven ones. (8) The śloka 36th and 37th are not found in D. (9) षडेवोपरसांश्चैव, a variant in D. (10) B reads न वाहयेत्. D reads चारयेत्. (11) अक्षयपातस्य तीक्ष्णं तु, a variant in D. (12) भक्षयेत् भक्षिकावयम्, a variant in D. (13) This hemistich and the next one are not found in D.

एवं जीवेन्महाकल्पं^१ प्रकथयान्ते शिवं व्रजित् ॥ ४० ॥
 भस्मनः शुक्लजीर्णस्य पल्लवे ज्ञानमायुषः ।
 द्विपले कोटिरायुष्यं त्रिपले ब्रह्मणायुषम्^२ ॥ ४१ ॥
 चतुःपले वैष्णवायुः रुद्रायुः पञ्चमे पले ।
 षष्ठे पले च संप्राप्ते महाकल्पं स जीवति^३ ॥ ४२ ॥
 भस्मनो हेमजीर्णस्य पलेन ब्राह्मणमायुषम्^४ ।
 द्विपले वैष्णवायुष्यं रुद्रायुस्त्रिपलेन तु^५ ।
 चतुःपलेन देवेशि शिवत्वं प्राप्नुयात्तरः^६ ॥ ४३ ॥
 हेमजीर्णे भस्मसूते^७ त्रिपले भक्षिते क्रमात्^८ ।
 अष्टाशीति^९ सहस्राणि योगिन्यो बलदर्पिताः^{१०} ।
 तस्य तिष्ठन्ति^{११} किं कार्यं कामरूपी भवेत्तरः ॥ ४४ ॥
 यद्यद्भावयते रूपं तत्तद्रूपधरो^{१२} भवेत् ।
 मितैः पल्लैकादशभिः^{१३} हेमभस्मानि^{१४} भक्षयेत् ॥ ४५ ॥

- (१) एवं जीव महाकाले, a variant in D. (२) B reads ब्रह्मवायुतं.
 (३) This śloka is not found in D. (४) This hemistich is not
 found in D. K reads पक्ष ब्रह्मपलायुतं, which has no sense. (५)
 K reads erroneously जीपलेन. (६) शिवत्वं समवाप्नुयात्, a variant in D.
 शिवतत्त्ववाप्नुयात्, a variant in K. (७) D reads हेमजीर्णे भस्मसूते, which
 is partly incorrect. (८) B reads erroneously त्रिपले. त्रिपलेन इति
 क्रमात्, a variant in D. (९) अष्टाशीति is the incorrect reading in K.
 (१०) D reads बलिदायिनि, which is senseless. (११) K reads तिष्ठ
 तिष्ठति, which is incorrect. (१२) D reads तत्तद्भावधरो. (१३)
 जीर्णैः पल्लैकादशभिः, a variant in B. मितैः पल्लैर्वा दशभिः, a variant in D.
 (१४) D reads हेमभस्मानि. K reads हेमभस्मापि.

शुद्धकामात्रं देवेभि ज्ञात्वा चाग्निवत् नित्यम्^१ ।
 घृतेन मधुनाच्छाद्य^२ ताम्बूलं कामिनीर्भजेत्^३ ॥ ४६ ॥
 एको हि दोषः सूक्ष्मोऽयं भक्षिते भक्षस्तत्रै^४ ।
 चिससाहं वरारोहे कामान्धो जायते नरः^५ ॥ ४७ ॥
 कामिनीनां सङ्घर्षं तु शोभयेद्विषयान्तरै^६ ।
 नारोसङ्गाद्'वरारोहे देहे क्राम्यति^७ सूतकः ॥ ४८ ॥
 नारोसङ्गे^८ वरारोहे अजीर्णं तस्य जायते ॥ ४९ ॥
 मैथुनाक्षिते शुक्ले^{१०} चिससाहावधि^{११} क्रमात् ।
 जायते प्राक्सन्देह^{१२} स्तस्मात्तन्मैथुनं त्यजेत्^{१३} ॥ ५० ॥
 युवत्या जल्पनं कार्यं युवत्या चाङ्गमर्दनम्^{१४} ।
 यस्याः^{१५} अर्शनमात्रेण रसः क्राम्यति^{१६} विषहे ॥ ५१ ॥
 यथा कामोऽप्युदयति^{१७} सुस्त्रीरुपनिरीक्षणात् ।

-
- (१) D has कृताग्निवत् नित्यम्, which is incorrect. (२) D reads
 क्षाया, which is incorrect. (३) D reads भवेत्, which is not correct.
 (४) भक्षिते भक्षस्तत्रै, a variant in D. (५) D reads पुनः, which is
 not accurate. (६) K reads भक्षयेद्विषयान्तरै. (७) D reads नारोसंन,
 which is incorrect. (८) K reads क्राम्यति. (९) D reads नारो-
 संने, which is incorrect. (१०) D reads चकते शुक्लः. (११) चोससाहा-
 वधिः, an incorrect variant in D. K has चिससाहादयः. (१२) D reads
 erroneously जायते प्राक्सन्देह. (१३) ताम्बूलं त्यजेत्, a variant in D.
 ताम्बूलं मैथुनं त्यजेत्, wherein the first term is incorrect. (१४) D reads
 चावसङ्गनम्. K reads मद्विनि. Both are incorrect. (१५) K reads
 नारी. (१६) K reads क्राम्यति. (१७) K has परीक्षादयते.

तथा^१ क्राम्यति देवेशि सुतकोऽसौ ततः^२ क्रमात् ॥ ५२ ॥
 अश्वत्थपत्रसदृशो^३ भगो यक्षाः समः शुभः^४ ।
 तादृश्याः सुरतं^५ देवि भाजनं तु रसायने ॥ ५३ ॥
 निर्मासस्यैव दीर्घं भगः शुष्कशिरास्तथा ।
 सदा दारिद्र्यकर्तारं वर्जयेत्तं रसायने^६ ॥ ५४ ॥
 अर्घ्ये च तर्पयेन्नित्यं^७ मन्त्र्यमांसं निवेदयेत्^८ ।
 योगीन्द्रान् योगिनीर्मन्त्रैः^९ पूजयित्वा समापयेत् ।
 ककाराष्टकवर्णैस्तु^{१०} कङ्कालवणं त्यजेत् ॥ ५५ ॥
 अभ्यर्च्यैर्बलैरेव^{११} व्याधिभिर्नाभिभूयते^{१२} ।
 द्वितीये शुक्लवर्दिः^{१३} स्नात् तृतीये बलवान् भवेत् ॥ ५६ ॥
 चतुर्थे पक्षितं हन्ति^{१४} बलीं जयति पञ्चमे^{१५} ।
 षष्ठे श्रुतिधरो वाम्नी सप्तमे नेत्ररोगजित्^{१६} ॥ ५७ ॥

- (1) D reads तत्र. (2) D reads सुतके सेवतः, which is incorrect.
 (3) अश्वत्थपत्रसदृशः, an absurd variant in D. (4) यस्य भोगसमं शुभः,
 an incorrect variant in D. (5) D has तादृश्यांतरसो. K has तादृश्यान्त-
 रसो. Both are unintelligible. (6) This śloka is not found in D.
 (7) आदिनाम्नपुने नित्यं, a variant in D. (8) मन्त्र्यमांसं न वेदयेत्, a variant
 in D. (9) बाहोऽष्टाभ्योविनी मन्त्रः, a variant in D. योगीन्द्रा योगिनी मन्त्रः,
 a variant in K. Both the readings appear to be incorrect. (10)
 D has ककाराष्टकवर्णैस्तु. K has ककाराष्टकवर्णैस्तु. (11) पक्षमात्रप्रयोगैश्च,
 a variant in D. (12) व्याधिना नाभिभूयते, a partly correct variant in D.
 (13) K reads शुक्लवर्दिः. (14) न जाति पक्षितवान्, an incomplete
 variant in K. (15) बलितं जितपञ्चमे, a variant in D. बलिरजितपञ्चमे,
 a variant in K. Both are incorrect. (16) नेत्ररोगजित्, a reading in D.

अष्टमे तान्मदृष्टिः^१ स्वात् ब्रह्मायुर्वेद्यविक्रमः ।
 नवपक्षोपयोगेन^२ सुरमिलापको भवेत् ॥ ५८ ॥
 दशपक्षप्रयोगेन^३ द्वितीयः शङ्करो भवेत् ॥ ५९ ॥
 रसवीर्यस्य रसार्थं बलिं दद्याद्दिने दिने ।
 जपेन्मृत्युञ्जयं मन्त्रं रससिद्धिः प्रजायते ॥ ६० ॥
 समे तु विमले जीर्णे यो रसं भक्षयेन्नरः^४ ।
 दशवर्षसहस्राणि स जीवेत् परमेश्वरि^५ ॥ ६१ ॥
 द्विगुणे विमले जीर्णे दशलक्षं स जीवति ।
 त्रिगुणे विमले जीर्णे दशकोटिं च जीवति^६ ॥ ६२ ॥
 जीर्णे चतुर्गुणे देवि^७ रसः स्नेहरतां नयेत्^८ ।
 ततः पञ्चगुणे जीर्णे स्पर्शवेधौ^९ महारसः ॥ ६३ ॥
 यादृशं विमले जीर्णे^{१०} तादृशं हेम-माचिके^{११} ।
 तत् फलं लभते देवि तस्य वीर्यं स जीवति^{१२} ॥ ६४ ॥

-
- (1) तान्मदृष्टिः, a reading in D. (2) नवमे पुष्पोपयोगेन, a variant in D. नवमे क्षोपयोगेन, a variant in K. (3) D reads दशमे प्रयोगेन, which is incomplete. K reads दशपक्षप्रयोगेन, which is incorrect. (4) रससंभक्षयेन्नरः, a variant in D. विसरं भक्षयेन्नरः, a variant in K. (5) K reads परमेश्वरः. (6) This hemistich is not found in D. (7) जीवेशतुर्गुणे देवि, a variant in D. (8) This charana and the next one are not found in D. (9) D reads जलवेधौ. (10) B reads जीर्णे, which is incorrect. D reads बाह्यो. K reads बाह्ये. (11) D and K read हेममाचिकी. (12) This hemistich is not found in D and K.

पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि वक्ष्यभक्षरसायनम् ॥ ६५ ॥
 प्रथमं आरयेत्^१ सूते गन्धकं सुरवन्दि^२ ।
 दापयेन्निगुणं तीक्ष्णं समं हेम च सूतके^३ ॥ ६६ ॥
 तेनैव हेमजीर्णेन वक्षरत्नं तु^४ लेपयेत् ।
 बालवक्त्रपुरीषेण तद्वर्णं वेष्टयेत्ततः^५ ॥ ६७ ॥
 बद्धा पीठलिकां तेन पुटपाकं तु दापयेत् ।
 तत्क्षणाज्जायते भक्ष्यं गङ्गकुन्देन्दुसन्निभम् ॥ ६८ ॥
 तद्वक्ष्यभक्ष्यं^६ सुभगे कारयेत् पिष्टिकासमम्^७ ।
 तत्सूतगोलकरजो^८ गतदेहं^९ विमर्दयेत् ॥ ६९ ॥
 पुनस्तत्तोलकरजो बालवक्त्रपुरीषकैः ।
 मूषालेपं तु तेनैव अर्द्धाङ्गेन^{१०} तु कारयेत् ॥ ७० ॥
 तद्वनेदम्बमूषायां^{११} मूर्च्छितं वक्ष्यजारितम्^{१२} ।
 फूत्काराणां सहस्रेण^{१३} भक्ष्यं तज्जायते क्षणात् ॥ ७१ ॥

- (1) D reads जायते. K reads मारयेत्. (2) सनगन्धं च दीयते, a variant in D. K has an incomplete charapa—गंधति. (3) D reads ससुते स च सूतकम्, which is incorrect. K reads सनदेहो च सूतकं, which is also incorrect. (4) D reads वक्षकं ता तु, which is senseless. (5) This hemistich and the next one are not found in D. (6) D and K read तद्वक्ष्यवक्ष्य, which is grammatically incorrect. (7) D has चर्वयेत् पिष्टिकः सनम्. K has चर्वयेत् पीठिकासमं. (8) तत्सूतगोलकं भाग, a variant in B. (9) K reads गन्धदेहं. (10) D reads प्रवर्द्धेन; which is incorrect. B reads चर्द्धीर्णेन. (11) B reads चर्द्धेनदम्बमूषायां. D has an incomplete charapa—चर्द्धेनैव. (12) B reads वक्ष्यजारिते. D reads वक्ष्यजारितं. Both are incorrect. (13) B and D read सहस्रे व.

चर्चार्च^१ प्राप्यते भक्ष गोचीरसदृशं प्रिये ॥ ७२ ॥
 ज्ञेहि धृतं^२ च यत्कर्म कङ्कुचीतैलसंयुतम् ।
 त्रिसप्ताहाराहो ज्ञे कायगृह्णितुं जायते ॥ ७३ ॥
 तिलमात्रं वज्रभक्ष जेमभक्ष च तत्त्वमम्^३ ।
 धनेष्टतूर^४संलिप्तं बलीपलितनाशनम् ॥ ७४ ॥
 शुद्धैम पलान्घटी मृत^५सूतसमायुतम् ।
 मईयेत्तन्मन्त्रेण गोलको भवति चक्षात् ॥ ७५ ॥
 चर्चं च प्राप्यते भक्ष गोचीरसदृशं प्रिये^६ ॥ ७६ ॥
 मृतवज्रस्य भागैकं गोलभागचतुष्टयम्^७ ।
 मईयेत् तत्तन्त्रेण भस्मीभवति सूतकः ॥ ७७ ॥
 मारयेद्गुधरे यन्त्रे सप्तसंक्षलिकान्नामात् ।
 तन्नक्ष तु^८ पुनः पश्चात् मध्यमान्त्रेण मईयेत् ॥ ७८ ॥
 पुटं दद्यात् प्रयत्नेन वज्रधिकशतत्रयम् ।
 तन्नक्ष जायते देवि^{१०} सिन्दूरावणसन्निभम् ॥ ७९ ॥
 तन्नक्ष पलमात्रं तु लिङ्गान्ध्याव्यसंयुतम् ।
 लिङ्गादेवं सप्तवारं चीराहारो जितेन्द्रियः ॥ ८० ॥

-
- (1) D reads चर्चार्चि. B reads चर्चोर्चि. (2) D reads धृतं. (3) D reads चर्चसिद्धिच. (4) तत्त्वमम् धनेष्टतै, an incorrect variant in D.
 (5) B reads धने चर्चुर्. (6) D has चर्च. K has धृत. (7) This hemistich is not found in D. चर्च चर्च मृततौ भक्ष गोचीरसदृशं, a variant in K. (8) गोक्षान्ध्याव्यसंयुतम्, a variant in B. गोक्षान्ध्या is the reading in D. (9) D reads तत्त्वमम् ह, which is grammatically incorrect.
 (10) तत्त्वमं जायते दिव्यं, a variant in D and K.

द्वितीये सप्तमे चैव^१ भक्षयेच्च पलद्वयम्^२ ।
 प्रथया क्रमद्वया तु^३ भक्षयेत् सप्तसप्तकम्^४ ॥ ८१ ॥
 तद्वया^५ आयते सिद्धौ^६ दिव्यतेजा भवेन्नरः ।
 वद्रायुषं भवेत्तस्य^७ क्षेत्रत्वं^८ न संशयः ॥ ८२ ॥
 तस्य सूत्रपुरीषाभ्यां लोहान्धटौ च काश्चनम्^९ ॥ ८३ ॥
 तद्भक्ष्यपलमेकं तु क्रामयेन समन्वितम् ।
 द्रव्याष्टादशसाहस्र-पलमाने भुजङ्गमे ।
 आयते कनकं दिव्यं देवाभरणभूषणम् ॥ ८४ ॥
 कान्तचूर्णपलान्धटौ पलान्धटौ रसस्य च ।
 एकौलत्वाय संमर्द्य बीजपूराकर्मर्हितम् ।
 मर्दयेत्सप्तखण्डेन गोलको भवति चक्षात् ॥ ८५ ॥
 मृतवक्षस्य भागैकं गोलभागचतुष्टयम् ।
 एकौलत्वाय संमर्द्य भस्मीभवति सूतकः ॥ ८६ ॥
 मारयेद्भूधरे यन्त्रे सप्तसंकलिकान्नात् ।
 तद्भक्ष्यभागमेकान्तु भागैकं गन्धकस्य च ।
 चन्धमूषागतं धातं खोटो भवति तत्क्षणात् ॥ ८७ ॥
 द्वात्रिंशन्मृतखोटस्य द्वादशैक्यं विंशतिः ।

-
- (1) B reads सप्तमे चैव. K reads द्वात्रिंशतेनैव. (2) B has भक्षयेच्च-
 यवद्वयम्. (3) B reads erroneously प्रथया क्रमद्वया तु. D has an absurd
 variant प्रथया क्रमद्वया च. (4) K reads सप्तसप्तकं, which is incorrect.
 (5) D and K read वद्वये. (6) K reads सिद्धिः. (7) B reads
 भवेत्तेन. (8) K reads क्षेत्रत्वं. (9) The following nineteen
 hemistichs are not found in D and K.

तारं ताम्रं व्योमसत्त्वं कान्तसत्त्वं चतुर्थकम् ।
 एकैकं द्वादशांशाः स्युः सर्व्वमेकत्र कारयेत् ॥ ८८ ॥
 अन्धमूषागतं भ्रातं खोटो भवति तत्क्षणात् ।
 द्वात्रिंशत्त्रिलतः खोटान् सूक्ष्मपूर्वं तु कारयेत् ॥ ८९ ॥
 तत् खोटसूक्ष्मपूर्वं तु पारोटरससंयुतम् ।
 मर्द्दयेन्मध्यमान्नेन गोलको भवति क्षणात् ॥ ९० ॥
 गोलकस्य पले द्वे च द्युतकान्तस्य तत्क्षमम् ।
 एकीकृत्याय संमर्धं मिघनादरसेन च ।
 मुनिपुष्परसेनैव दिनमेकं च मर्द्दयेत् ॥ ९१ ॥
 गुटिकाः^१ कारयेद्देवि षड्यधिकशतत्रयम्^२ ॥ ९२ ॥
 तत्रैकां गुटिकां सर्पिस्त्रिफलामधुसंयुताम् ।
 भक्षयेद्द्वर्षमेकं तु ब्रह्मायुर्जायते नरः ॥ ९३ ॥
 सर्वांस्ता भक्षयेत् पश्चात् रुद्रायुः स भवेन्नरः^३ ॥ ९४ ॥
 अथैका धारिता वज्रो^४ गुटिकामरसुन्दरि ।
 दृढाद्रोगाणि क्लृप्तानि^५ पलितानि च नाशयेत् ॥ ९५ ॥
 उपचारं प्रवक्ष्यामि वज्रसत्त्वरसायने^६ ॥ ९६ ॥
 वज्रवज्रसु यो^७ देवि रसोऽयं वज्रतां नयेत् ।

(1) B reads वुटिकां. (2) B reads सप्तसकम्. (3) This hemistich is not found in D and K. (4) अथैका धारिता वज्रो, an incorrect variant in B. This hemistich is not found in K. (5) रोगाणि is grammatically incorrect. [रोगान् is the correct term]. (6) वज्र-भक्षरसायनं, a variant in B. वज्रात् सत्त्वं रसायने, a variant in D. (7) D reads erroneously वज्रवज्रसुयो.

तेन ब्रह्मासु ये देहास्ते देहा वज्ररूपिणः ॥ ८७ ॥
 तिलमात्रं रसं^१ देवि ब्रह्मायुर्दश^२ जीवति ।
 यवमात्रं रसं देवि विष्णुकोटिं स जीवति^३ ॥ ८८ ॥
 गुञ्जामात्रं तु^४ देवेशि महाकल्पायुषो भवेत् ।
 माषमात्रं वरारोहे मम तुल्यगुणो भवेत् ॥ ८९ ॥
 मन्महीनेन^५ सुभगे न स गम्यो^६ भविष्यति ।
 न सिद्धिसाधनं^७ तस्य जन्मकोटिघटैरपि ॥ १०० ॥
 मूढचिन्तो भ्रमत्येष कुलशासनवर्जितः^८ ॥ १०१ ॥
 तस्य विघ्न^९सहस्राणि कुर्वन्ते^{१०} देवदानवाः ।
 देव्यन्ताकाशगामिन्यो भूचर्यन्त^{११} सुरेश्वरि ॥ १०२ ॥
 स्रग्ने तं भजयित्वा तु^{१२} रेतोरक्ते हरन्ति ताः^{१३} ।

-
- (१) B and D read तिलमात्ररसो. [Here भजयित्वा is to be understood.]
 (२) D reads दश, which is incorrect. (3) This hemistich is not found in B and D. (4) B reads गुञ्जामात्रेण. (5) B reads मन्महीने.
 (6) B reads मन्महीने, which is unintelligible. K reads माषमात्रेण.
 (7) D reads न सिद्धिः साधनं. (8) मूढचिन्ता भ्रमत्येषा, a partly incorrect variant in D. मूढचिन्ता भ्रमत्येष, an incorrect variant in K.
 (9) D and K read विघ्न, which is incorrect. (10) D and K read कुर्वन्ते, which is inc. (11) D reads भूचर्यन्त, which is not correct.
 (12) स्रग्ने ते स भजयित्वा, a variant in B. स्रग्ने भजयित्वा तु, an incomplete charana in D. स्रग्ने तीर्थं जयित्वा तु, a variant in K.
 (13) B has रक्षोरक्ते हरन्ति ये, an incorrect variant. D has रेतोरक्तहरि द्विधे, K has रक्षोरक्तहरि द्विधे. Both are incorrect.

तेनैव रतोमार्गेण^१ हरन्ते भक्षितं^२ रसम् ॥ १०२ ॥
 भास्वराद्या यद्वा देवि गर्जन्ति निजकपतः^३ ।
 क्षयिष्यन्तु तु रूपेण देवा वै गर्जयन्ति च^४ ॥ १०४ ॥
 पिशाचा वैश्वरूपेण^५ गूढरूपेण^६ राक्षसाः ।
 अन्ये मातुषरूपेण भजन्ते स्वपनात्तरै^७ ॥ १०५ ॥
 अस्त्रिमांसानि खादन्ति स्त्रोत्रे^८ सुरसुन्दरि ।
 स्रग्धान्ते प्राप्यते त्रातिः^९ प्रायः पश्यति मानवः^{१०} ।
 वज्रभक्ष हरन्त्येव^{११} स्रग्धान्ते क्षीमयन्ति च ॥ १०६ ॥
 भक्षिते हिमविमले पलायन्ते दिशो दृश्य ।
 भूतप्रेतपिशाचाश्च जाकिन्त्यो मुञ्चकादयः^{१२} ॥ १०७ ॥
 वज्राणां मारुते ये तु^{१३} सोढानां वा रसस्य तु^{१४} ।

-
- (1) D reads ईमार्गेण, which is absurd. (2) B reads रक्षितो,
 which is incorrect. D and K read रक्षितं भक्षितो, which is also incor-
 rect. (3) गर्जन्तीतीतकपतः, an incorrect variant in K. (4) देवि
 वेनेन भजति, an absurd reading in D. देवि वैर्जयन्ति च, an incorrect and
 incomplete charana in K. (5) D and K read विश्वरूपेण, which is
 incorrect. (6) D reads गूढरूपेण. K reads गूढाकूपेण. Both are incorrect.
 (7) स्त्रोत्रे स्रग्धान्तरै, an incomplete variant in B. D reads अक्षतो, which
 is incorrect. K reads स्त्रोत्रे, which is also incorrect. (8) B reads
 स्त्रोत्रे चि. (9) D reads प्रापयेतेन. K reads प्राप्य एतेन. (10) पश्यति
 मानवै, a variant in D. (11) वज्रभक्षोद्दरं देव, a variant in D and K.
 (12) B reads जाकिन्त्यो. K reads किरितो. (13) B reads मारुतं वै तु.
 D reads रक्षितो मारुतं तु. K reads मारुतं तु. (14) वज्रमारुतस्य च,
 a variant in D, which seems to be incorrect,

वर्जनीयाः प्रयत्नेन^१ प्रयुक्तांस्तान् शृणु^२ प्रिये ॥ १०८ ॥
 तेषां युक्तिप्रकारास्तु^३ प्रयुक्ता युक्तिदायकैः^४ ।
 एवं वदन्ति भूताद्या भीषयन्ति स्म तं नरम्^५ ॥ १०९ ॥
 रञ्जको रागकारी^६ स्यात् क्रामणः क्रामणे हितः^७ ।
 बन्धका दृढकाराश्च^८ तथा पुष्टिकराः स्मृताः^९ ॥ ११० ॥
 शुक्रशोणितविष्णून्ने विविधेन तु भक्षयेत् ।
 कुष्ठव्याधिकारं तच्च^{१०} नागवङ्गकलङ्कितम्^{११} ॥ १११ ॥
 त्रिफलाजातिकङ्गोलं कर्पूररसमिश्रितम् ।
 खदिरं समतोयेन मर्द्दितं भक्षयेद्रसम् ॥ ११२ ॥
 पयसा कटुकं दृष्ट्वा^{१२} पथ्यं^{१३} क्रामणमुत्तमम् ।

-
- (१) ते वर्जनीया यत्नेन, a variant in B. (2) B has प्रयुक्ता-
 न्ववन्. D has प्रसक्ताववन्. K has प्रयुक्ताः न्ववन्. (3) तेषां युक्तिकरा ये
 तु, a variant in B and K. (4) प्रयुक्ता युक्तिकादयः, a variant in B.
 प्रयुक्तं युक्तिकादयः, a variant in D. (5) This hemistich is not found
 in D and K. (6) B reads रञ्जिकी. D reads रणकारी. Both are
 incorrect. (7) क्रामणीत्क्रामणीदितम्, a variant in D. K reads
 erroneously क्रामणो क्रामणे. (8) बन्धका दृढकायाश्च, a variant in B.
 D reads बन्धकी. बन्धा दृढकाराश्चैव, a variant in K. (9) B reads मताः.
 (10) कुष्ठव्याधिकारं चैव, a variant in D. कुष्ठव्याधिकारी ताश्च, a variant in K.
 (11) नागवङ्गकलङ्कितौ, a variant in D. भागवङ्गकलङ्कितौ, a variant in
 K. (12) D reads दृष्ट, which is incorrect. (13) D and
 K read वन्ध.

स्तब्धेन हेमचूटेन न खाद्योऽयं^१ सुरेश्वरि ॥ ११३ ॥
 अलम्बुपायस्कान्तस्य^२ तालकस्य^३ च भक्षणात् ।
 देहे^४ क्रामति सूतेन्द्रो नाच कार्या विचारणा ॥ ११४ ॥
 अवश्यं क्रमते सूतः स्त्रीयोगी क्रामत्वं परम् ।
 ब्रह्मचर्येण वा योगी^५ सदा सेवेत^६ सूतकम् ॥ ११५ ॥
 समाधिः कारत्वं तच्च^७ क्रामत्वं परमं मतम् ॥ ११६ ॥
 प्रभाते भक्षयेत् सूतं^८ पथं^९ यामहयाधिके ।
 नो लङ्घयेत् त्रियामं तु मध्याह्ने न तु^{१०} भोजयेत् ॥ ११७ ॥
 अतिपानं चात्ययानं^{११} मतिनिद्रातिजागरम् ।
 स्त्रीषामतिप्रसङ्गं चात्यध्वानं च विवर्जयेत्^{१२} ॥ ११८ ॥
 अतिकोपं चातिहर्षं मतिह्रीत्य-मतिस्पृहाम्^{१३} ।
 शुष्कवादं जलक्रीडामतिध्विनां च वर्जयेत्^{१४} ॥ ११९ ॥
 कुष्माण्डं कर्कटं चैव कालिङ्गं^{१५} कारवेक्षकम्^{१६} ।

-
- (१) B has न खाद्योऽयं. D has खप्रेयर. K has न खाद्योऽयं. (२) D reads अलम्बुपायसकायं, which is incorrect. (३) D reads तालकस्य, which seems to be incorrect. (४) B reads देहं. (५) D and K read ब्रह्मचर्यं न वा युक्त्यात्. (६) D and K read, पादश्रेणैव. (७) D and K read तस्य. (८) D and K read सूते, which is incorrect. (९) D reads पथ, which is incorrect. (१०) B reads मध्ये न तु, which is incomplete. (११) D reads चात्ययान. (१२) वचनं चापि वर्जयेत्, a variant in D and K. (१३) B reads द्यौनहं. D reads मनस्पृहं. Both are incorrect. (१४) अतिकोपां विवर्जयेत्, a variant in D. (१५) D reads कालिङ्गं. (१६) K reads कारवेक्षिकां.

कुसुमचक्रं कर्कोटं^१ कदलीं काकमाचिकान्^२ ।
 ककाराष्टकमेतच्च वर्जयेद्भुसभक्षकः^३ ॥ १२० ॥
 पातकं च न कर्तव्यं पशुसङ्गं विवर्जयेत्^४ ।
 लिङ्गच्छायां^५ न लङ्घेत नारीच्छायां तथैव च^६ ॥ १२१ ॥
 चतुःपथे न गन्तव्यं^७ विष्णुर्त्नं न च लङ्घयेत् ।
 सुराणां निन्दनं देवि^८ स्त्रीणां निन्दां च वर्जयेत्^९ ॥ १२२ ॥
 सत्यं च वचनं ब्रूयादप्रियं न वदेद्दुष्टः^{१०} ॥ १२३ ॥
 कुलव्यमतसीतैलं तिलान् भाषान् मसूरकान्^{११} ।
 कपोतकं काञ्चिकाकं तक्रभक्तं च वर्जयेत् ॥ १२४ ॥
 कङ्कणीतीक्ष्णं^{१२} लवणं पिष्टिलं^{१३} पित्तलं च यत् ।
 तिलतैलं दधि क्षीरं^{१४} द्राक्षाकोलपरूषकम्^{१५} ॥ १२५ ॥
 बदरं वारविष्यञ्च^{१६} सहकारं सुवर्चलम् ।

-
- (1) कुसुमं काचकर्कोटं, a variant in D. K reads कुसुमकर्कोटी, which is incomplete. (2) B reads काचनारीका, which seems to be incorrect. (3) B reads भक्षभक्षकः. (4) पशुसङ्गं च वर्जयेत्, a variant in K. (5) K reads निवच्छायां. (6) B reads न लङ्घयेत्. (7) B reads न कर्तव्यं. (8) देवतानां न निन्देत्, a variant in D. शीराणां निन्दयेद्देवि, a variant in K. (9) D reads स्त्रीणि, which is incorrect. K reads स्त्रीणां चैव वर्जयेत्. (10) दमियो न वदेद्दुष्टः, a variant in B, which is partly incorrect. (11) B reads जसूरिका. D reads जसूरिकाः. Both seem to be incorrect. (12) B reads तिल. (13) D and K read पिष्टिलं. (14) तिलतैले दधिक्षीरं, a variant in B. (15) द्राक्षाक्षी पनसं तनः, a variant in D and K. (16) B reads नारिकेलञ्च.

नारदं काञ्चनारक्ष^१ शीभाञ्जनमपि त्यजेत् ॥ १२६ ॥
 सुधातीं नैव तिष्ठेत् अजीर्णं नैव^२ कारयेत् ।
 न वादजल्पनं^३ कुर्यात् दिवास्त्रापं न कारयेत्^४ ॥ १२७ ॥
 नैवेद्यं नैव भुञ्जीत कर्पूरं वर्जयेत् सदा ।
 कुङ्कुमालेपनं वर्ज्यं वर्जयेन्नटनं चिती ॥ १२८ ॥
 नाग्निं स्पृशेत्^५ पादेन न गा वा^६ ब्राह्मणाच्च च ।
 न हन्यात् कुमारीं च वातुलानपि^७ वर्जयेत्^८ ॥ १२९ ॥
 दिवारात्रं जपेन्मन्त्रं स्नातव्यं च दिने दिने ॥ १३० ॥
 हितञ्च मुद्रा^९ दुग्धाच्चं शाखञ्चं च समाहितम्^{१०} ।
 शाकं पीननवं^{११} देवि मेघनादं च वासुकम् ।
 सैन्धवं नागरं सुखां पद्ममूलानि भक्षयेत् ॥ १३१ ॥
 उद्भिन्नचूचुका^{१२} श्मामा सुरूपा सुभगा शुभा ।

- (1) B reads विनारज. (2) K reads न च. (3) B reads वादजं, which renders the charana incomplete. (4) दिवाचारौ पर्यटेत्, a variant in B. (5) D reads स्पृशेत्, which is grammatically incorrect. (6) B, D and K read न गावो, which is grammatically incorrect. (7) B reads वातुलानौ. D reads वातुलान which is incorrect. (8) After this śloka we find in B the following hemistich कुर्यात्तेनैव तिष्ठेत् अजीर्णं न च कारयेत्, which we have rejected the first charana being absurd, and the second being a repetition. (9) K wants मुद्रा. (10) B, D and K read समाहितः, which is not accurate ; समाहितं here means विशेषित and qualifies शाखञ्चं. (11) D reads पुनर्नवं. K reads शाकं च पुनः, an incomplete charana. (12) D reads erroneously उद्भित चूचुका.

दिध्यतेजःसमायुक्ता कामशक्तिविवर्जिता^१ ।
 सन्निधाने च कर्त्तव्या वृक्षे^२ परिरक्षिता ॥ १३२ ॥
 कृष्णागौरातिवृक्षाङ्गी^३ कुशोलां न भजत् क्षचित् ॥ १३३ ॥
 तिलकं कुङ्कुमं गन्धं^४ कस्तूर्या च मनोहरम् ।
 सुरभीणि च पुष्पाणि सुखशय्येष्टभोजनम् ॥ १३४ ॥
 सुखवासित्वमेवोक्तं^५ कामपुं स्तकस्य तु ।
 आत्मज्ञानकथां पूजां^६ शिवस्य तु विशेषतः ॥ १३५ ॥
 एतांस्तु^७ समयान् भद्रे न लङ्घेद्रसभक्षणे ।
 लङ्घनादिविधं लक्ष्यं लक्षणं तस्य^८ कथ्यते ॥ १३६ ॥
 रसराजे त्वजीर्णं तु^९ प्रत्ययोऽयं भवेत् प्रिये ।
 मूर्च्छा शोको भ्रमः कम्पः छर्दिर्मोहो ज्वरस्तथा^{१०} ॥ १३७ ॥
 हृक्कावेपथुशूलानि^{११} निद्रालस्यमरोचकम्^{१२} ।
 लिङ्गस्तम्भो ह्यतीसारः^{१३} कासश्वासविजृम्भिकाः^{१४} ॥ १३८ ॥
 कर्णास्त्रचक्षुःकुक्षौ च वृषणोदर^{१५}मूर्धनि ।

-
- (१) B reads विवर्जिता. (२) भूखे परिरक्षिता, a variant in D. K reads वृक्षे.
 (३) D reads सर्वाङ्गी. K reads सर्वाङ्गि, which is incorrect.
 (४) तिलकुङ्कुमगन्धं च, a variant in D. तिलकुङ्कुमकं गन्धं, a variant in K.
 (५) D reads मर्षात्तः. (६) B, D and K read प्राप्ता.
 (७) D reads एकतन्त्र, which is incorrect. (८) D reads मन्त्र. K reads चान्त्र.
 (९) रसराजे तु जीर्णं तु, an incorrect variant in D. (१०) छर्दिर्मूर्च्छाशोको ज्वरः, a variant in B. (११) D reads ज्वलनं.
 (१२) B, D and K read चरोचकः. (१३) B reads ह्यतीसारः. K reads ह्यतीसारः.
 (१४) B reads विजृम्भिकाः. (१५) B reads जठरोदर.

मेद्रे दाहोऽग्निमान्यश्च^१ जातः सर्व्वाङ्गसंशयः ॥ १३८ ॥
 अग्न्याद्यैव महाव्याधीन् रसाजीर्णं तु^२ लक्षयेत् ॥ १४० ॥
 काष्ठीकं^३ सर्जिकाक्षारं कारवल्ली^४रसप्लुतम् ।
 गोमूत्रसैन्धवयुतं^५ तस्य संक्रामणं^६ पिबेत् ॥ १४१ ॥
 मोक्षकस्य रसं देवि राजकोषातकोरसम् ।
 सिन्धुकं कृष्णगोमूत्रं कारवल्लीरसप्लुतम् ।
 सौवर्चलसमोपेतं रसाजीर्णं पिबेन्नरः^७ ॥ १४२ ॥
 रसाजीर्णं न जीवेत् नृ म्रियते नात्र संशयः ।
 रसायने सुजीर्णं तु तेन सर्व्वं विधीयते^८ ॥ १४३ ॥
 यदा सुप्तस्तदङ्गं च^९ स्त्री स्तनेनैव घर्षयेत् ।
 वामिन मर्ह्येदेवं सूतः क्लामति निर्व्विद्यः^{१०} ॥ १४४ ॥
 निवाते निर्जने स्थाने भूगृहे निरुपद्रवे ।
 शीतातपविनिर्मुक्ताः^{११} पथ्याशौ लघुभोजकः^{१२} ।

- (१) मेद्रे दाहोऽग्निमन्दाश्च, a variant in B. मेद्रे दाहोऽग्निमन्दाश्च, a variant in D. मेद्रे दाहोऽग्निमन्दाश्च, a variant in K. (२) B reads रसाजीर्णं. K reads रसेजीर्णं. (३) B reads काष्ठीक. (४) B reads कारवेल्ली. D reads करवल्ली. (५) This hemistich and the next two are not found in D. K has गोमूत्रं सैन्धवं युतं. (६) K reads तस्य सं क्रामणं. (७) B reads पिबेन्नरः, which is incorrect. (८) B has च भवेत् साधु चकते, which has no sense. (९) ते स्तनसदृशं च, a variant in B. तेऽपि सुप्तस्तदङ्गं, a variant in D. K has an incomplete hemistich तेऽपि सुप्तस्ते तेनैव...वेत्. (१०) K wants this term. (११) D and K read चिनिमुक्ता, which is grammatically incorrect. (१२) B reads लघुभुजकः. D reads शीतभुजकः. K reads लघुभुजकः. All are incorrect.

यथोक्तदिवसैः^१ सिद्धिं प्राप्नुयान्नात्र संशयः ॥ १४५ ॥
 सर्वाङ्गारिण^२ दिवसैर्हि गुणैः सिद्धिमाप्नुयात् ।
 सेवनाच्छीतवाताभ्यां^३ त्रिगुणैर्दिवसैः क्रमात् ।
 अतिमार्गस्य धर्मैश्च^४ दिवसैस्तु चतुर्गुणैः ॥ १४६ ॥
 तत्र वेधं प्रवक्ष्यामि देहसिद्धिकपूर्वकम्^५ ।
 तव स्नेहेन देवेशि प्रोक्तमेव रसायनम्^६ ॥ १४७ ॥
 त्वग्नेधः प्रथमं देवि^७ मांसवेधो^८ द्वितीयकः ।
 तृतीयो रक्तवेधस्तु^९ चतुर्थश्चास्थिवेधकः^{१०} ॥ १४८ ॥
 पञ्चमो मज्जवेधः स्यात्^{११} नाडीवेधस्तु षष्ठकः^{१२} ।
 सप्तमो धातुवेधश्च^{१३} अष्टमः कवचस्य तु ॥ १४९ ॥
 त्वचावेधेन देवेशि पद्मगः कुटिलो भवेत् ।
 मांसवेधेन सुभगे कुटिलः काञ्चनं भवेत्^{१४} ॥ १५० ॥

- (१) D reads यथोक्ता दशमे, which is incorrect. (२) D has सिद्धावङ्गारिण. K has सर्वाङ्गारिण. Both are incorrect. (३) B reads सेवनाच्छीतवाताभ्यां. D reads सेवना चिति वा सिद्धि. K reads सेवनाच्छीतवासाभ्यां. All are incorrect. (४) D reads अतिमार्गस्य धर्मैश्च, which is incorrect. K reads अधनि मार्गस्य धर्मैश्च, which is also incorrect. (५) This hemistich and the next one are not found in D. (६) K reads रसायनम्. (७) D reads देव, which is incorrect. (८) B reads मांसवेधो, which is not correct. D reads स्नेहो, which is also incorrect. (९) D and K read धातुवेधस्तु. (१०) चतुर्थश्चास्थिवेधकः, an incorrect variant in D. (११) D has वज्रवेधश्च. K has वज्रवेधश्च. Both seem to be incorrect. (१२) D has वज्रमः, which is incorrect. (१३) B and D read वज्रवेधश्च. (१४) This śloka is not found in D.

अस्त्रिवेधेन देवेशि तीक्ष्णं कमकतां व्रजेत् ।
 मज्जवेधो^१ वरारोहि लोहान्धष्टौ च वेधयेत् ॥ १५१ ॥
 कवचस्य तु वेधेन मृन्मयं काष्ठमं भवेत् ।
 वेधे तु^२ हेमविमले मज्जो^३ हेम प्रजायते ॥ १५२ ॥
 तारे^४ मांसं सुरेशानि जीर्णसूतस्य वेधयेत् ।
 अलके^५ विमले ताप्ये तीक्ष्णे तारे च^६ भाष्करे ॥ १५३ ॥
 क्रामणे तु भवेत्तन्नां शर्करा माद्विकं तथा ।
 कपिलाकृष्णगोतन्नां तत्तु^७ देवि रसायने^८ ॥ १५४ ॥
 सात्त्विकं गव्यतन्नां तु राजसं सारसोद्भवम्^९ ।
 तामसं माद्विषं^{१०} तन्नां देयं नैव^{११} रसायने ॥ १५५ ॥
 आर्द्रकस्य रसो देवि तथा पूग^{१२} फलानि च ।
 मर्दनं नवनीतेन रसस्य क्रामणं परम् ॥ १५६ ॥
 अधमं शाकमूलोत्थं मध्यमं फलमूलजम् ।
 उत्तमं देवदेवेशि रसकं तु रसायने ॥ १५७ ॥

(१) B and K read मज्जवेधे. (२) B reads वेधं तु. (३) B reads मज्जनात्. D and K read मज्जानां. (४) B reads तारं. (५) D reads अलको. K reads अटको. Both seem to be incorrect. (६) K reads तीक्ष्णतारे च. (७) K reads तत्तु. (८) B reads रसायनं. (९) राजसंशा रसोद्भवम्, a variant in B. (१०) D reads सेवितं. K reads सेविकं. (११) B has रसे चैव. But D and K have देयं नैव. We have adopted the latter opinion, since तामस is the worst of the kind. (१२) D reads तथा पूगौ.

तीक्ष्णवेधेन नीलामः¹ तान्त्रेचादृशसंभ्रमः ।
 रजतेनिन्दुसंकाशो² हेन्ना काञ्चनसन्निभः³ ॥ १५८ ॥
 धूमावलोकी वक्रस्थो⁴ मासात् खेचरतां नयेत्⁵ ।
 अर्शवेधो तु वक्रस्थो⁶ हिमासात् सिद्धिदायकः ॥ १५९ ॥
 शतकोटिस्त्रिभिर्मासैः चतुर्भिर्दशकोटिकः⁷ ।
 पञ्चभिः पञ्चकोटिश्च⁸ षड्भिः स्यात् कोटिवेधकः⁹ ॥ १६० ॥
 एवं क्रमेण कुरुते शरीरमजरामरम् ।
 अणिमादिगुणैश्चर्यमानासिद्धिः प्रजायते¹⁰ ॥ १६१ ॥
 सप्तभिर्लक्षवेधो स्यादष्टाभिश्चायुतं पुनः¹¹ ।
 सहस्रं नवभिर्मासैर्दशमासैः शतं पुनः ॥ १६२ ॥
 तस्य मूत्रपुरीषैस्तु श्लेष्मणाङ्गमलैस्तथा ।
 लेपाश्चेमत्वमायान्ति¹² पाषाणादीनि¹³ भूतले ॥ १६३ ॥
 चतुःषष्ट्यंशतो वेधो मासैकादशवेधकः ।

-
- (1) 'तीक्ष्णवेधेन नीलामः', a variant in B, which seems to be incorrect.
 D and K read नीलामं. (2) This charana is not found in D. (3)
 B reads हेन. D wants this hemistich. (4) धूमावलोकी वक्रस्थो,
 an incorrect variant in D. (5) मासं खेचरतां व्रजेत्, a variant in D.
 (6) D reads वक्रस्थो, which is incorrect. (7) D reads दशकोटिभिः.
 K reads दशकोटयः. (8) कोटिवेधो पञ्चभिर्मासैः, a variant in D.
 (9) B reads दशकोटिभ्यः. D reads षष्ठासैः instead of षड्भिः स्यात्. K
 reads (दशकोटयः. (10) D and K read प्रजायते. (11) D has
 दशभिश्च पुनः पुनः. (12) लेपयचर्चमल, an incorrect variant in D.
 (13) 'B reads यानि लोहानि.

द्वात्रिंशंशकवेधो तु^१ वर्षाद्देहं तु वेधयेत्^२ ॥ १६४ ॥

कुञ्चिताग्रास्तु यत्केशा या श्यामा^३ पद्मलोचना ।

विस्तीर्णं जघनं यस्याः^४ सङ्कीर्णं हृदयं भवेत् ॥ १६५ ॥

क्षणपक्षे भवेद्यस्या युवत्याः पुष्पदर्शनम्^५ ।

कामिनी सा समाख्याता उत्तमा च रसायने ॥ १६६ ॥

चालिङ्गने स्पर्शने च^६ मैथुनालापयोरपि^७ ।

सर्वरोगविनिर्मुक्तो बलीपलितवर्जितः ॥ १६७ ॥

नासौ ह्रियेत शस्त्रैश्च पावकेन न दह्यते^८ ।

वायुवेगो महातेजाः कामदेव इवापरः ॥ १६८ ॥

इच्छया जायते दृश्यो ह्यदृश्यश्चैव^९ जायते ।

तस्य^{१०} संस्पर्शमात्रेण सर्वलोहानि काष्ठनम् ॥ १६९ ॥

तस्मिन्नेकार्णवे घोरे नष्टस्त्वावरजङ्गमे^{११} ।

देवा यत्र विलीयन्ते^{१२} सिद्धस्तानैव लीयते^{१३} ॥ १७० ॥

- (१) द्वात्रिंशत् कीटिवधौ च, a variant in D. (2) वर्षाया येन वेधयेत्, a variant in D. (3) D reads श्यामा या. K wants this hemistich and the next one. (4) B reads विस्तीर्णजघनं तस्याः, which is not accurate. (5) D reads पुष्पदर्शनं, which is incorrect. (6) चालिङ्गने स्पर्शने च, a variant in B. चालिङ्गने स्पर्शने च, a variant in K. (7) D reads erroneously मैथुनाद्यै बहोरपि. (8) पाक्षेन च विद्यते, an incorrect variant in D. (9) सद्दृश्यश्चैव, a reading in D and K, which is incorrect. (10) D reads erroneously तस्याः. (11) नष्टे स्त्वावरजङ्गमे, a variant in D. (12) K reads विलिपते. (13) सिद्धिस्तानैव जायते, a variant in D.

इदं रहस्यं परमं मया प्रोक्तं^१ सुरेश्वरि ॥ १७१ ॥

साधुसज्जनसारज्ञा रसजीर्णक्रियापराः ।

रसवादीति संप्रोक्ता^२ इतरे द्वेषवादिनः^३ ॥ १७२ ॥

पुनरन्यां^४ प्रवक्ष्यामि गुटिकां रसदुर्लभाम् ॥ १७३ ॥

वङ्गसीसकशुल्काभ्र-हेमतारसमन्वितः^५ ।

वज्रायसादिभिर्युक्तः क्रियते वादिकैः^६ रसः ॥ १७४ ॥

सर्व्वीक्षानेकतः कृत्वा^७ मूषामध्ये स्थितान्^८ धमेत् ।

गुटिका जायते दिव्या नाम्ना वज्राङ्गसुन्दरी ॥ १७५ ॥

सुखस्था सिद्धिदा प्रोक्ता जरामृत्युविनाशिनी ॥ १७६ ॥

संग्रामे विजयी वीरो वज्रदेहो महाबलः ।

सर्व्वलोकप्रियो निख्यं नारीणां सुभगस्तथा ॥ १७७ ॥

वज्रव्योमजसत्त्वकं सकनकं^९ चन्द्रं रविं काम्नाकं^{१०}

नागं वङ्गमथायसं^{११} दृढतरं सूतं कृतं तत्समम्^{१२} ।

- (1) B reads प्रोक्तं. This hemistich and the next three are not found in D. (2) B reads रसवादी इति प्रोक्तः. K reads रसवादि इति प्रोक्तः. (3) B has द्वेषवादिनं, which is incorrect. (4) K reads पुनरन्यं, which is not correct. (5) D reads समन्वितैः. (6) B reads वादिकैः. (7) B reads सर्व्वीक्षामेककृतं, which is incorrect. (8) D reads मूषामध्ये स्थितौ. K reads मूषामध्ये स्थिता. Both are incorrect. (9) D has वज्राकौकनकं. K has वज्रतां सकनकं. Both are incorrect. (10) D reads चन्द्रं रविसमं. K reads चन्द्रं रविं काम्नाकं. Both are incorrect. (11), B reads नागं वङ्गतीक्ष्णसुरायसं. D reads तीक्ष्णं काम्नां तदायसं. K reads तीक्ष्णं काम्ना तदायसं. (12) सूतकं कृतं तत्समं, an incorrect variant in D.

वक्त्रस्थं रसगोलकं रतिकरं सर्व्वार्थदं तापहं^१
 वर्षेकेन निहन्ति दोषनिचयं कल्याणुषो जायते ॥ १७८ ॥
 पूर्व्वसिद्धरसे^२ देवि पादाग्रं^३ हेम योजयेत् ।
 स्रुतवक्ष्यपलाशेन^४ व्योमसत्त्वं प्रयोजयेत् ॥ १७९ ॥
 क्षीरकक्षुकितोयेन सुरदालीरसेन च ।
 विधिना मर्हयित्वा तु नष्टपिष्टं तु कारयेत्^५ ॥ १८० ॥
 काम्तचूर्णद्वटिं^६ दत्त्वा मूकमूषागतं धमेत् ।
 गुटिका^७ जायते दिव्या वक्त्रस्था सर्व्वसिद्धिदा ॥ १८१ ॥
 सुभगं माञ्जिकं^८ चैव वक्ष्यमभ्रकमेव च ।
 हेम शुक्लं तथा तारं^९ समभागानि कारयेत् ।
 वक्ष्यवद्वा तु गुटिका वक्त्रस्था सर्व्वसिद्धिदा^{१०} ॥ १८२ ॥
 भ्रामकं माञ्जिकं चैव लोहत्रयसमन्वितम् ।
 शक्तिवीजसमायुक्तं वीजत्रयसमन्वितम्^{११} ॥ १८३ ॥
 त्रिदण्डीमर्हितं सूतमेकीकृत्य^{१२} च गोलकम् ।
 अम्बमूषागतं भ्रातं समावर्त्तं तु^{१३} कारयेत् ॥ १८४ ॥

- (1) B reads सर्व्वार्थसंतापहं. D reads सर्व्वार्थसंतापहं. K reads सर्व्वार्थनि-
 संतापहं. (2) D and K read पूर्व्वसिद्धिरसे, which is incorrect. (3)
 B reads पादाग्र. (4) B reads कलाशिन. (5) D wants this
 charana and the next one. (6) B reads द्वटि, which seems to be
 incorrect. (7) B reads गुटिका. (8) D has सुभगं सुभगा, which is
 not correct. (9) D reads तारं. (10) This hemistich and
 the next one are not found in K. (11) D wants this hemistich.
 (12) D and K read सूतमेकीकृत्य, which is grammatically incorrect.
 (13) B reads समावर्त्तं, which is not correct.

पूजां कृत्वा क्षिपेद्ब्रह्मे पश्चात् स भवेत् प्रिये ।
 अभयः सर्वशत्रूणां^१ वचकायो महाबलः ॥ १८५ ॥
 नन्दिकेश^२ कुमारारथा भक्ष्यमाणं हरन्ति ये ।
 नष्टच्छाया न दृश्यन्ते हस्ते ददति^३ भस्म च ॥ १८६ ॥
 त्रियमाणं रसं तैलु^४ मूढबुद्धिर्न पश्यति^५ ।
 कथयेत् सर्वजन्तूनां न मे सिद्धी^६ रसायने ॥ १८७ ॥
 मनसा रससिद्धिस्तु^७ तथा क्लेशो मया कृतः^८ ।
 मया कृता द्रव्यहानिर्दुर्धिया^९ मूढचेतसा ॥ १८८ ॥
 ईदृशं नैव जानाति^{१०} विधिहीनं मया कृतम् ।
 पापिष्ठो दूषयेच्छास्त्रमात्मकार्म्यं न विन्दति ॥ १८९ ॥
 विधिहीनो रसो देवि^{११} नैव सिध्येत्^{१२} कदाचन ॥
 शास्त्रहीनस्य देवेशि नैव सिद्धिर्वरानने^{१३} ॥ १९० ॥
 अशुभैः कार्यभिः सर्वैः^{१४} सम्प्रदायो न सिध्यति^{१५} ।

- (1) B reads सर्वशत्रूणां. (2) B and D read नन्दिकान्द, which is a repetition. (3) D reads ददति, which is grammatically incorrect. (4) त्रियमाणं रसेल्लु, a variant in K, which is incorrect. (5) D reads नियच्छति. K reads न यच्छति. (6) B, D and K read सिद्धि, which is grammatically incorrect. (7) K reads रससिद्धिः. (8) D and K read तस्य. D reads कृतिः instead of कृतः. (9) D and K read दुःखिषा, which is incorrect. (10) ईदृशं नैव जानाति, an incorrect variant in D. (11) D and K read erroneously देवी. (12) D reads सिद्धिः. (13) नैव सिद्धि रसायने, a variant in K, which is partly incorrect. (14) D reads पूर्वैः. K reads सद्यः. (15) संप्रदायो न सिध्यति, a variant in B. संप्रदायेन सिध्यति, a variant in D.

न सिध्येद्रसशाले तु^१ न सिध्येत्तादृशी शुक्.^२ ॥ १८१ ॥

न प्रापेत्तादृशीमात्रां^३ नैव ज्ञानं च तादृश्यम्^४ ।

न प्रापेत्तादृशीं नारीमेकचित्तां वरानने ॥ १८२ ॥

न प्रापेद्रसवन्तं च तां च देवीं रसाङ्गुलीम्^५ ।

यस्य तुष्टः शिवः साक्षात्तस्य सिद्धी^६ रसायने ॥ १८३ ॥

पुनरन्यत्^७ प्रवक्ष्यामि गोलबन्धनमुत्तमम् ।

येन भक्षितमात्रेण^८ जायते ह्यक्षरामरः ॥ १८४ ॥

गन्धाभ्रकान्तसहितं भानुखर्परकाञ्चनम् ।

समं तीक्ष्णं^९ रसेन्द्रस्य बध्नं कृत्वा तु गोलकम् ॥ १८५ ॥

रसेन्द्रं पञ्चपलिकं^{१०} समभागेन मेलयेत् ।

सप्तजम्बीरतोयेन^{११} मर्दयेद्गोलकस्य च^{१२} ॥ १८६ ॥

छायाविशुष्कं गोलं तु शशिभावं करोति तत् ।

- (१) न सिध्येत्तादृशे शाले, a variant in D. (2) न सिध्येत्तादृशी शुक्., a variant in D. न सिध्येत्ता वरानने, an incorrect variant in K. (3) D reads तादृशीं विद्या. (4) ज्ञानं स्थानं द्रव्यम् तादृशं, an incorrect variant in D. This hemistich and the next one are not found in K. (5) B reads रसाङ्गुली. (6) K reads erroneously सिद्धि. (7) B, D and K read पुनरन्यत्, which is grammatically incorrect. (8) येन च चक्षमात्रेण, a variant in D. येन भक्षितमात्रेण, a variant in K. (9) D reads समं तीक्ष्णं. K reads नमो तीक्ष्णं. Both are partly incorrect. (10) रसेन्द्रं पञ्चपलिकं, an incorrect variant in D. (11) B reads सप्तजं जम्बीर-कस्य. K reads सप्तवीजं रसो येन. (12) यथा तद्गोलकस्य वा, a variant in B. गोलकस्य वशाद्वा, an incorrect variant in K.

एतत् सर्वं विमर्शं तु सूतकं गोलकस्य च^१ ॥ १८७ ॥
 तत् करीषाभिना भूमौ सुदुस्तेदं तु कारयेत् ।
 वल्ले स्त्रितमिदं गोलं चामरताप्रदायकम् ॥ १८८ ॥
 सूतगोलकजातस्य फलं वक्तुं न शक्यते^२ ।
 रसायने वर्णकरो^३ रससिद्धिप्रदायकः^४ ॥ १८९ ॥
 सुगन्धलेपताम्बूल-कस्तूरीकुङ्कुमाशुब ।
 श्रीखण्डं मृगनाभिश्च कङ्कोलं जातिकाफलम्^५ ।
 अग्न्यानि च सुगन्धीनि^६ ज्ञाने पाने प्रदापयेत्^७ ॥ २०० ॥
 [कुक्षिताग्रास्तु यत्किंशा^८ या श्मामा^९ पद्मलोचना ।
 विस्तीर्णं जघनं यस्याः सङ्कीर्णं हृदयं भवेत् ॥ २०१ ॥
 कृष्णपद्मे भवेद्यस्या युवत्याः पुष्पदर्शनम्^{१०} ।
 कामिनी सा समाख्याता^{११} उत्तमा च रसायने ॥ २०२ ॥
 आलिङ्गने स्पर्शने च मैथुनालापयोरपि ।
 सर्वरोगविनिर्मुक्तो बलीपलितवर्जितः ॥ २०३ ॥]^{१२}

- (1) This hemistich and the next two are not found in D. (2)
 This hemistich is not found in B and K. (3) D reads वल्लकरो.
 K reads वातकरो. (4) This hemistich is not found in B. (5)
 D reads जावकाफलम्. (6) B and D read सुगन्धानि. (7) ज्ञान-
 पानानि यानि तु, a variant in B. (8) आकुक्षिताया यत्किंशा, a variant
 in D and K. (9) D reads श्मासाया, which is incorrect. K reads
 श्माना वा. (10) D reads erroneously पुष्पदर्शने. (11) K reads सङ्ख्याता.
 (12) The above three ślokas within brackets and the following two
 ślokas within brackets seem to be a repetition of the previous ślokas—
 165, 166, 167, 168 and 169. As these were found in all the texts,
 we have kept them within brackets.

शतरोगं विनश्येत्^१ सुखमध्ये धृतेषु च^२ ।
 यवतुल्यप्रमादेषु जीवेद्दुर्लभशतत्रयम् ॥ २०४ ॥
 अथ वीर्यवर्षाणि^३ वीर्यानि सुरसुन्दरि^४ ।
 धृतानि सुखमध्ये तु तेषु वक्ष्यामि ये शुभाः ॥ २०५ ॥
 [नासौ ह्रियेत शस्त्रैश्च पावकेन न^५ दह्यते ।
 वायुवेगो महातेजाः कामदेव इवापरः ॥ २०६ ॥
 इच्छया जायते दृश्यो ह्यदृश्यश्चैव जायते ।
 तस्य संस्पर्शमात्रेण सर्वलोहानि काचनम्^६ ॥ २०७ ॥]
 पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि वल्लभं सुरार्चि^७ ॥ २०८ ॥
 हीनाङ्गोऽप्यधिकाङ्गश्च^८ सव्याधिः कुल भानतः^९ ।
 नताङ्गिः^{१०} पाणिनिःसूतो^{११} जरया स्तोभितेन्द्रियः^{१२} ।
 जङ्गददम्बूकोऽपि^{१३} गतिहीनस्तथैव च^{१४} ।

- (1) B reads शतरुतिषु पचादशसु, which has no sense. (2) K reads सुखमध्ये धृतेऽथवा, wherein the first term is incorrect. (3) अथवा वीर्यवर्षाणि, a variant in D. (4) वचने सुरसुन्दरि, a variant in D. (5) D reads पावके नैव. (6) This hemistich is not found in D. (7) B reads सुरसुन्दरि. (8) B has हीनाङ्गप्यधिकाङ्गाश्च, D has हीनाङ्गप्यधिकाङ्गाश्च. K has हीनाङ्गप्यधिकाङ्गाश्च. (9) B reads कुलभानतः. D reads सर्वे व्याधिपरानिताः. K reads कुलभानतः, which is incomplete. (10) B reads नताङ्गिः. (11) जरालर्जरीताङ्गाश्च, a variant in D. (12) जरया स्तोभितेन्द्रियः, a variant in B. कामदेवो जितेन्द्रियः, a variant in D. जरया स्तोभितेन्द्रियः, a variant in K. (13) जङ्गददम्बूकोपि, an incorrect variant in B. जङ्गददम्बूकोपि, a variant in D, which has no sense. जङ्गददम्बूकोपि, an incorrect variant in K. (14) D reads दम्बूको वाचिपिहीनः. K reads चैवहीनस्तथैव च, which is a repetition.

शङ्खत्वचविनिर्मुक्तो^१ जीवितैरेव तिष्ठति^२ ॥ २१० ॥
 बह्व्याख्य प्रभावेन समावर्त्ती यदा भवेत्^३ ।
 कोटिवेधि रसं याद्वा पिण्डवट्कोन संयुतम्^४ ॥ २११ ॥
 एकैकस्य तु मध्यस्थां गुटिकां कारयेद्बुधः ॥ २१२ ॥
 गुटिकाः पञ्चसंख्याताः षष्ठी चैव तु पञ्चमी^५ ।
 षट्संयुजितपिण्डं स्यात्^६ तान्त्रपात्रं सुशोभनम् ।
 जर्द्धं^७ पुरुषमात्रं तु पुरुषार्द्धं च^८ मण्डलम् ।
 चतुर्मुखकृतं^९ काष्ठं तस्योपरि निवेदयेत् ॥ २१३ ॥
 सष्टतं च महातेलं समभागेन लेपयेत्^{१०} ।
 पूजयित्वा कटाहं तु दिक्पालांश्चैव पूजयेत् ॥ २१४ ॥
 कुमारीं पूजयेत् पद्याद्व्याद्विष्णु बलिं^{११} तथा ।
 धमनं तत्र कुर्वीत चतुर्दिक्षु ग्रनैः ग्रनैः ॥ २१५ ॥
 सुतप्तं च विधातव्यं^{१२} निर्धूमं च यदा भवेत्^{१३} ।

- (१) D has शङ्खत्वं च विनिर्मुक्तो, which is senseless. K has शङ्खत्वं च विनिर्मुक्तो, which is also absurd. (२) जीवितैरेव श्रुतं, a variant in D, which is quite opposite in meaning. जीवितैरेव तिष्ठति, a variant in D. (३) D reads सुखमध्ये प्रदापयेत्. (४) पिण्डवट्कोनसंयुतः, a variant in D and K. (५) B reads षष्ठं चैव च पञ्चमम्. D reads वट्कात्रं पञ्चमम्. K reads वट्का चैव तु पञ्चमम्. (६) B reads पिण्डस्या. D reads पिण्डे स्यात्. (७) B reads चर्द्धं. (८) B has पुरुषार्द्धं. (९) B reads चतुर्मुखे कृतं. (१०) D reads श्लेषयेत्. (११) D reads दद्याद्दूर्ध्वं. K reads बली. (१२) बलं तत्र विधानं तु, a variant in D. सूतं तत्र विधानं तु, a variant in K. (१३) रक्तवर्णं भवेद्यदा, a variant in D. K reads वसा भवेत्.

तदा नत्वा गुरुं देवं^१ चन्द्रार्कादि^२ग्रहानपि ।
 नक्षत्राणि च संपूज्य^३ आत्मानं तत्र निक्षिपेत्^४ ॥ २१६ ॥
 पृथिव्यापस्तथा तेजो वायुराकाशमेव च^५ ।
 सुदुर्लभं विजानीयात्^६ सिद्धिरूपं नियोजयेत् ॥ २१७ ॥
 कललं च भवेत् सर्वं पुरश्चापो विनिक्षिपेत्^७ ।
 रक्तवर्णं विजानीयात्तेजस्तेजसि योजयेत्^८ ॥ २१८ ॥
 मांसपिण्डं भवेत्तत्र वायुं^९ तत्रैव निक्षिपेत् ।
 कान्तवर्णं^{१०} तदा कार्यं निक्षिपेत् खं कपालके^{११} ॥ २१९ ॥
 धमस्तं^{१२} हेमसंकाशं क्षारत्वं तन्तु^{१३} पादयेत्^{१४} ॥ २२० ॥
 कृत्वा तत्र महारावं^{१५} हुङ्गारं सुरपूजितम्^{१६} ।
 उत्तिष्ठति^{१७} न सन्देहः पुष्टाङ्गो भास्करो यथा ।

-
- (1) D has नत्वा गुरुं गणपतिं. K has पश्चात्. (2) K reads दर्वादि, which is incomplete. (3) B reads शशि पूज्यं. D reads योगिनीभ्यो. K reads शशिपूजां. (4) कलं तत्र विनिक्षिपेत्, a variant in B. (5) D reads वायुराकाशमेव च, which is incomplete. (6) D reads सुदुर्लभं. B reads सुदुर्लभं विजयेत्. Both seem to be incorrect. (7) D reads पुरयोगिन्, which is incorrect. (8) B reads तेजो तेजो नियोजयेत्, which is incorrect. (9) D reads यव. (10) D reads श्वेतवर्णं. K reads तप्तवर्णं. (11) B reads तत्र कपीतमे. D reads त्रकमिहकी. K reads त्रकपालिकी. (12) B reads धमस्तं. D reads धमने. K reads धमने. (13) B has क्षारत्वं तत्र. K reads तत्र. (14) B and D read दापयेत्. (15) D reads महारावं. (16) B reads कक्षारं. D reads बलाकारं सुपूजितम्. (17) B reads उत्तिष्ठते, which is not correct. K reads उत्तिष्ठति, which is also incorrect.

दिव्यतेजा महाकायो दिव्यदृष्टिर्महाबलः^१ ॥ २२१ ॥
 शतयोजनविस्तीर्ण-घण्टारावं सुपूजितम्^२ ।
 दीप्तहेममयं दिव्यं रत्नमाणिक्यशोभितम् ॥ २२२ ॥
 पुष्पमालापताकाब्जं^३ किङ्किणीजालमण्डितम् ।
 विमानोत्तममारुढं शङ्खकाहलनिःस्वनैः ॥ २२३ ॥
 अप्सरोगीतवादित्रैर्नृत्यैरपि मनोहरैः ।
 दिव्याभरणसंपूर्णा दिव्यमाल्योपशोभिता^४ ॥ २२४ ॥
 अपाङ्ग^५रागसम्पन्ना सुरुपा मदविह्वला^६ ।
 प्रागच्छति न सन्देहो देवकन्योदितं प्रति^७ ॥ २२५ ॥
 गृहीत्वा साधकेन्द्रं च सिद्धलोके वसेत्ततः^८ ॥ २२६ ॥
 दिव्यानि ज्ञानपानानि^९ दिव्याभरणानि सः ।
 रमते शतसाहस्रं^{१०} सिद्धकन्याः स्मरातुराः^{११} ॥ २२७ ॥

- (1) After this śloka we find in D a portion of a work called होरामिहिर, which, being quite unconnected with the present subject, we have rejected. (2) K reads अष्टा च शिवपूजितं, which has no clear sense. (3) K has पुष्पमालायुतं काव्यं, wherein the last term is incorrect. (4) दिव्यमाल्यैः सुशोभिता, a variant in K. (5) B, D and K read उपाङ्ग. (6) B reads दिव्यकामिनौ. (7) B reads आदिशं दीयतामिति. D reads देवकन्योदितं प्रति. (8) B reads सिद्ध—जति ताः. D reads सिद्धलोका वसन्ति च. These two readings are partly incorrect. K reads शिवलोका वसेत्ततः. (9) K reads यानि पानानि. (10) B has रमते only. K has रमते. (11) D and K read स्मरातुराम्, which is incorrect, as there is सिद्धकन्याः in plural number.

तस्मिन्नेकार्णवे घोरे नष्टस्यावरजङ्गमे ।

देवा यत्र^१ विलीयन्ते सिद्धस्तत्रैव लीयते ॥ २२८ ॥^२

भूतकालान्तको नाम चण्डोऽयमुपवर्णितः^३ ॥ २२९ ॥

तत्त्वतोऽयं^४ महादेवि यदा कर्त्तुं न शक्यते ।

अनेनैव शरीरेण तदा^५ सिद्धिर्भविष्यति ॥ २३० ॥

इति श्रीपार्व्वतीपरमेश्वरसंवादे^६

रसार्णवे रससंहितायां

देहवेधो नाम^७

अष्टादशः पटलः ।

॥ समाप्तश्चायं ग्रन्थः^८ ॥

-
- (1) B reads भुवनानि. (2) This śloka is a repetition of the previous śloka No. 170. (3) चण्डोऽयमुपवर्णितः, an incorrect variant in D. (4) ह'धश्चायं, a reading in D. तश्चायं, a reading in D. तत्त-चायं, a reading in K. (5) D and K read यथा. (6) B and D want this portion. (7) D reads देहवेधो नाम, which is incorrect. (8) B has ॥ इति श्रीरससंहितायां रसार्णवं संपूर्णम् ॥

एतद्ग्रन्थसङ्कलनम् ।

काश्मीराश्चिन्तावर्त्तात् विकानीराञ्च देयतः ।
मान्द्राजाञ्चैव नगरात् बहुविस्तीर्णघाततः ॥
प्रफुल्लचन्द्ररायेण रसायनविपश्चिता ।
श्रीमता धीमताङ्गत्वं तन्त्राणि बहुयत्नतः ॥
तेषाम् बहुदोषाणामशुद्धानाञ्च वर्णतः ।
पाठापाठविवेकाय विशुद्धीकरणाय च ॥
नियुक्तः श्रीहरिश्चन्द्रः कविरत्नाभिधो द्विजः ।
रसार्णवमिमं ग्रन्थं कलयामास यत्नतः ॥
कलिकातापुरे चन्द्रनेत्रवस्त्रिन्दुसन्निभे ।
शाके ग्रन्थः समाप्तोऽयं तपोमाक्षीन्दुजे दिने ॥

ABBREVIATIONS USED IN THIS WORK.

B = Bikánir MS. *

D = Deccan MS.

K = Kásmir MS.

M = Madras MS.

My = Mysore MS.

d. r. = different reading

gram. = grammatically

inc. = incorrect

र. चि. = रसचिन्तामणि

र. र. स. or रस. स. = रसरत्नसमुच्चय

स. द. स. = सर्वदर्शनसंग्रह ।

The following table of errata and variants is mainly based upon the authority of a big MS. called रसकासघेय, compiled by CHUDAMANT MISRA of Sākadvīpa,—the MS. having been at hand of the editors about the close of printing of the text.

THE TABLE OF ERRATA AND VARIANTS.

Page	Line	For	Read
१४	७	सदृशी योनो	सदृशः पीनो
४५	४	लोहस्थ	लोणस्थ
५७	८	फणिभिजिह्वा गोजिह्वा	गोजिह्वा फणिजिह्वा च
६०	३	तोयवल्ली	तोयवल्ली
"	७	कङ्कुनी	कङ्कुकी
"	"	च पिपीलिजम्	चापि पीलुकम्
७४	८	सर्जचारो	सर्जिचारो
८३	(12) note	is incorrect.	we have adopted.
८८	४, ६	गुणपचसमं	गुणद्वयसमं
८७	२, ५	मोदितम्	मर्दितम्
"	८	क्षिप्वा	पिष्टा
"	१२	सूरणकन्दसम्पुटे	सूरणसंपुटेन
८८	१०	शिलावडातुकं धातं	शिलावच्चरमुष्णान्तं

Page	Line	For	Read
१०१	५	सारयेत्	भारयेत्
१०४	७	कोकिलाभयम्	कोकिलभयम्
१०६	५	लघुकन्दरदो	लघुकन्दरसो
”	८	लोह	मेह
११७	१	च पडालकम्	चपलालयम्
”	५	गोरसोनं	गोरसना
११८	७	हयगन्धाङ्गितालकैः	हयगोधोदृतालकैः
१२२	५	कटुपञ्चकम्	पटुपञ्चकम्
”	८	षड्बिन्दुर्द्विमुखी तथा षड्बिधा द्विमुखास्तथा	
१२६	११	श्वेतपीतारुणः सिते	श्वेतपीतारुणासिते
१३०	७	स्वर्णं	चूर्णं
१३१	१०	च नरीकेश	चामरीकेशं
१३२	१०	लाक्षारसनिभं	लाक्षाभं निर्मलं
१३४	८	चयेत्	क्षिपेत्
”	११	गते	गर्भे
”	१२	तदेतद्विष्टिकास्तम्भे	एतदेकांशिकस्तम्भे
१३५	८	वापितं शस्त्रम्	चापि शतशः
”	११	शिलासूत	शिलासस्त्र
१३६	२	शतसङ्गणे	शतशो गणे
१३७	१	शिलावाहं	शिलावापं

Page	Line	For	Read
१३७	३	योषामृष्टस्य	घोषकृष्टस्य
”	५	खादति	वापितं
”	”	विना	विषम्
१३८	७	काक	शाक
”	८	कीरण्डकस्य	कीरण्डकेन
”	१०	च त्रिगुण्या	त्रिगुणेनैव
”	११	वापयित्वा	प्रापयित्वा
१३९	१	द्रवं	इदं
१४२	११	माक्षिकम्	मोक्षकम्
१४८	४	अकम्प्य	सकम्प्य
१४९	४	वसुभण्टादिभि	वसुहन्तादिभि
१५३	५	मूलत्वात्	मूलस्थं
”	८	मत्प्रभावं	आत्मभावं
१५५	४	लब्धापायो	लब्धप्रायो
१६२	६	वस्त्रेषुपुङ्गाया	सितेषुपुङ्गाया
१६३	३	नागशुण्डी	नागशुण्डी
”	११	करकाभ्रकम्	भास्कराभ्रकम्
१६५	१२	आरयेत्	आरयेत्
”	१३	कदम्ब	पदम्ब
१६६	३	जायते	जायते

Page	Line	For	Read
१६६	५	साय्नेन	कोय्नेन
„	११	वासवाय्	वेतसाय्
„	१२	दुग्धोर्षा	दग्धोर्षा
१६८	३	मतिमात्मनः	गतिमात्मनः
१७०	३	स्वप्नभट्ट	वसुभट्ट
१७१	१	तथा रत्नं	रत्नमर्थं
१७२	६	महाजारसमायुक्तं	महाजारणमित्युक्तं
„	८	पद्मरागप्रलेपेन	पद्मरागं प्रयत्नेन
१७३	१०	पादितं	पाचितं
१७४	११	विह्वाम्बिना	ह्वाम्बिना
१७५	१	आर्द्रपिण्डे नपुंसकम् ।	आर्द्रपिण्डेन संयुतः ।
„	२	ग्राहयेद्	हृतीये
„	३	दोलायन्मविचक्षणः	दोलायन्मे विचक्षणः
„	६	यावदाद्र्क	प्राग्वदाद्र्क
१७६	४	महाजारसमन्वितान्	महाजारणसंयुतान्
१८२	१	च पडालकम्	चपलालयम्
१८४	७	सिद्धवल्ली	सिंहवल्ली
१८७	५	किंवारनाल	चिन्वारनाल
१८८	१	वक्रिशिला	वक्रिशिखा
१८९	८	यदा लवचमेदि च	लक्षते सैन्धवं यथा

(५)

Page	Line	For	Read
१८४	८	प्रयोगो	प्रयागो
"	८	तस्यासने	तस्य मध्ये
२१०	२	नैव वाङ्मसु	न च वा भक्ष
२२१	३	यथा याज्ञं	तथा शुद्धं
२२४	१	तापयेद्भूतं	तापयेद्भूमितः
२४१	१	तारताम्बाणि	तारपत्राणि
२७६	४	प्राकार	प्रकाश
२७७	८	वृष	वय
२८५	८	द्रव	द्रव्य
३१०	५	भूषा	भूषा
३१३	३	रसश्चैव	रसाद्यासां
"	४	अन्धकर्षानलस्तथा	अधः कुर्ष्यादयामलम्
"	८	जले	जले
३१७	५	वसुभट्ट	वसुहट्ट
३३८	११	पुष्प-रस	पुष्पैरथ
३४०	५	दीनारी	वाराही
३४२	८	कोकिला करवोरं च	कोकिलाचकवीजच
३४४	३	पिटि	छटि
३५३	५	वज्रवन्धो	महारसोपरसलोहवन्धो
३६१	१२	वज्रतीक्ष्णं कपाली	वज्रतीक्ष्णकपाली

Page	Line	For	Read
३६२	१	वैक्रान्तं नागकापाली	वैक्रान्तनागकापाली
"	११	रविनागं कपाली	रविनागकपाली
३७०	७	पुटवेधकम्	याममाचकम्
"	१२	ह्रस्वधर्माच्च	ह्रस्वधर्माच्च
३७१	५	चित्तधर्मा	वीतधर्मा
"	७	धर्मशुद्धा	धर्मशुद्धा
"	१२	कारयेत्तद्वर्माच्च	कारयेत्तद्वर्माच्च
३८८	१	शिशुपक्षाङ्गुली	शिशुः पक्षाङ्गुली
३८९	४	क्षीरे चार्कस्य	क्षीरेणार्कस्य
३८२	४	पाचयेदनुजान्मेन	पाचयेदनुजान्मेन
"	१५	[अनुज may mean मध्यम.]	•
४०८	८	वर्णेषु	वर्णेषु
४१८	१२	करवित्त्वच्च	चिरवित्त्वच्च

INDEX

WITH

GLOSSARY

N. B. The reader is requested to consult the Table of Errata and variants before referring to this Index.

अ

- अच (See विभीत) २६८, ३६७
 अचक्षुष्य (Sesbania grandiflora, Pers. Beng. vaka) ७०, ७२
 अगुरु (Aquilaria Agallocha, Roxb., Beng. aguru) ६
 अमिक (See चित्रक) १७०
 अमिजार (A sort of sea-grown plant) ७१
 अमिघमनी (A small species of kantakári, Beng. ganiri, also written अमिदमनी) ५८
 अङ्गीक (Alangium Lamarkii, Thwaites, Beng. ankod, also written अङ्कोट) १२१, १५२
 अङ्गनायिका (d. r. अङ्गनाभिधा = लक्ष्मणार्पणी) ६०
 अङ्गार, अङ्गारक (Charcoal of bamboo, catechu, jujube tree &c.) ३२
 अजग्गुधक (Goat-milk) १०८
 अज्जनायिका (See अङ्गनायिका) १८८
 अजमारी (= अजहा, cowach, carpopogon pruriens, Beng. álákushi) ६०
 अजवारि (Goat-urine) १३८
 अजशङ्कि (A milky and thorny plant, with fruits of a crooked figure, like a ram's horn, Beng. medásingá) ३६८
 अजाक्षीर (Goat-milk) १२३
 अज्जन (Here it refers to सोतो-ज्जन, see सोतो-ज्जन) १३५, ३७८
 अतसीतेल (Oil of अतसी, Linum usitatissimum, Linn., Beng. masinár tail) ३१६
 अतिवला (Sida rhombifolia Linn, Beng. pítabeledá) ८७, १२२
 अदिज (See शिलाजतु) १००
 अनन्ता (Hemidesmus Indicus, R. Br., Beng. anantamúl) ५७
 अनुसारित (सारितस्य निगुहयिष्या पुनः सारितम्) ३७३
 अन्वनाल (गाल or pipe of अन्वमूत्रा, see अन्वमूत्रा) ३३

- अन्धमृषा (A sort of crucible)
(formation of) ४६, ८४, ८५,
१०४, १३२, २६४, ३१८, ३२०,
३२५, ३२८, ३३६, ३३८, ३४१,
४११, ४१३, ४२८ &c.
- अपामार्ग (*Achyranthes aspera*,
Linn., Beng. *ápáng*) ६४,
७२, १२१, १६१, १७०, ३८८ &c.
- अपामार्गक्षार (Alkali of अपामार्ग)
८६, ११८
- अ भया (= हरीतकी. *Terminalia*
chebula, Retz., Beng.
hartuki) २६८, ४०२
- अभिषव (See अभिषेक) १५६,
१६०
- अभिषेक (= स्नान । “इते वस्त्रस्थिते
लोहे विरन्वाहनिमेषकम्, सलि-
लस्य परिक्षेपः सोऽभिषेक इति
स्मृतः”—रस. स. Throwing
water to a molten metal
when it is on the fire) ५२
- अभ (See अभक) १२५
- अभक (Mica) (varieties of) ६८,
६९
- अभकपत्र (A plate of mica) ७५
- अभकसत्त्व (Essence of mica)
१६६, ४०३
- अभतौल्यक (See तौल्यभा) ३४४
- अभपत्र (See अभकपत्र) ७५, २७२
- अमल (See अभक) १३२
- अमलमाक्षीक (= तारमाक्षिक or
रौप्यमाक्षिक. Iron pyrites of
silvery, radiated crystals;
see माक्षिक) १३६
- अमृता (= गुडूची. *Tinospora cor-*
difolia, Miers., Beng. *gul-*
ancha) ८६
- अम्ल (Acid) ४२, ६६, १००, १०२,
११४, ११६, १६५ &c.
- अम्लगण (A class of acids) ६४
- अम्लवर्ग (See अम्लगण) १०७, १२६,
१४४, ३५७ &c.
- अम्लवेतस (*Rumex vesicarius*,
Linn., sour reed, country
sorrel) ६४, ७०, ८२, ६०, १२२,
१५६, ३४८ &c.
- अयः (Iron) ११७
- अयःकटोरक (Iron-cup) ४२
- अयस (Iron) १७६, १६२, २६८
- अयस्कान्त (Loadstone) ७७, १२२,

૧૮૭, (Red) ૩૨૪, (Yellow)
૩૨૫, ૩૮૬, ૪૦૬ &c.
અરવિંદપત્ર (Red lotus) ૭૦
અર્ક (Calotropis gigantea, Beng.
ákanda) ૭૪, ૧૨૧, ૧૨૨ &c.
અર્કચાર (Alkali of ákanda) ૭૪
અર્કચોર (Milky juice of ákanda)
૬૭, ૧૧૬, ૧૧૮ &c.
અર્કદુગ્ધ (See અર્કચોર) ૮૭, ૧૭૦
૩૫૭
અર્કપત્રી (અર્કપત્રિકા) (=ઈશ્વરમૂલ,
Beng. isher múl) ૬૧
અર્કપયઃ (See અર્કચોર) ૩૪૮
અર્જુન (Terminalia arjuna,
Bedd., Beng. arjun) ૧૩૮
અર્જુનચાર (The text અર્જુન means
here અર્જુનચાર or Alkali of
arjuna) ૭૪
અર્જુની (=જાલામુખી=રક્તચિત્રક
—રસકામધેયુ) ૬૩, ૩૮૪
અલક (= દેવદાલી—રસકામધેયુ ;
see દેવદાલી) ૧૧૮
અલક (d. r. અલક, હરિતાલ ;
see તાલ) ૪૨૪
અલબુધા (A sort of લબ્બાલુકા,

a sensitive plant) ૧૬૦, ૪૧૮
અલર્ક (Calotropis gigantea alba
or procera, Beng. sveta
(white) ákanda) ૧૮૫
અપ્પાદલગી (= અપ્પામદ્દક, Beng.
pátharchúr) ૧૩૧
અશ્વગન્ધા (Withania somnifera,
Dunal, Beng. asvagandhá)
૧૨૨, ૩૮૮
અશ્વત્થ (Ficus religiosa, Linn.,
Beng. asvattha) ૮૬
અશ્વમાર (=શ્વેત કરવીર, Beng.
white karabí) ૩૫૦
અષ્ટમૂલિકા (Eight plants used
for the purification of mer-
cury) ૬૩
અસન (Terminalia tomentosa,
W. and A., Beng. piásál)
૬૬
અષ્ઠિચ્છદ્દલ (= અષ્ઠિચ્છદ્દાર, Vitis
quadrangularis, Wall.,
Beng. hádjodá) ૮૬
અહિ (See નાગ) ૧૮૮, ૨૭૭
અહિમાર (See અહિમાર) ૨૬૮
અહિમાર (=વિદ્અહિર, Acacia

Farnesiana, Willd., Beng.
guábáblá) १३८, ३०८
अहिराज (See नाग) २७०
अहिवल्ली (See नागवल्ली) ३४०

आ

आखुकर्णी (Salvinia cucullata,
Roxb., Beng. indurkání) ८२
आखुपर्णी (See आखुकर्णी) (Beng.
bada indurkání) ५८
आष्य (Clarified butter, Beng.
ghee) ६६, ४०३
आटरूयक (Justicia adhatoda,
Beng. vásaka) ३०८, ३३४
आमलक (See आमलकी) २७०, २७२
आमलकसार (Exudation of आम-
लक, see आमलक) ४०३
आमलकी (Phyllanthus Emblica,
Linn., Beng. ámlá) ५७
आमलक्यादि (आमलकी and the
rest = रक्तपीतगन्धक—रसकाम-
घेनु) २६७
आम्र (=अमूरस. Sour fluid of
tamarind) ७४, ७५, १३८

आर (Brass, Beng. pittala) १८८,
२७८, ३८६
आरक्तराकामूल (?) (d. r. आरक्तं
पाकमूलं. Root of the red
Akanda) ८५
आरक्तवल्ली (Probably रक्तवल्ली =
मञ्जिष्ठा) १३३, ३१५
आरग्वघ (Cassia Fistula, Linn.,
Beng. sondháli) १५२
आरचूर्ण (Powdered brass, Beng.
pitalchúr) ३६०
आरण्यमोमय (Wild cowdung,
Beng. banagobar) १६१, ३०६
३५६ &c.
आरण्योत्पलक (Wild cowdung
cakes, Beng. banaghunte or
bilaghunte) ३०६, ३३४
आरनाल (See काञ्जिक) ६६, १५५,
१६६ &c.
आरनालाम्र (Sour gruel, see
आरनाल) ७०
आरोट ("सुशोधितो रसः खण्डगा-
रोट इति कथ्यते" रस. ख., "आ-
रोटसंज्ञा लभते वारमेकं नृत्तस्तु
यः" रसदण्ड ; Well purified,

once killed, mercury) १५०,
 १६३, १६५, ३५४, ३८१, ४०१ &c.
 बाईरक (Zingiber officinale, Rosc.,
 Beng. ádá) ६४, १४४ &c.
 आवर्तक (= रौप्यमाक्षिक, see
 माक्षिक) ६८
 आवाप ("इते द्रव्यान्तरक्षेपो लौहाद्यो
 क्रियते हि यः, स आवापः" रस.
 स. Throwing other things to
 the molten metals, see वाप
 and परिवाप) ११६, १२१
 आशुगपुष्प (See शरपुष्प) १८५
 आसुरौ (See आसुरीलवण)
 १७०, १८७
 आसुरीलवण (= विडलवण, Kálá-
 nimak, Beng. bitlavana)
 १५२
 आस्फोट (See अक ; it means
 also ákhrot = Juglans regia)
 १६०

इ

इजुद (See इजुदी) ३८७
 इजुदी (Balanites Roxburghii,

Planchon., Beng. ingot)
 ११८, ३८८
 इजुदीफल (Fruit of इजुदी)
 २५८, २६०, २७०
 इन्दुरी (= इन्दुरा, सोमराजी, see
 वाकुची. Vernonia anthel-
 mintica, Willd., Beng. soma-
 ráj) ६२
 इन्दुरेखा (= सोमराजी, see वाकुची)
 ८६
 इन्द्रगोप (Coccinella of various
 kinds) १३४, १७८, ३७४ &c.
 इन्द्रगोपक (See इन्द्रगोप) १०४, ३५६
 इन्द्रवारुणी (Citrullus colo-
 cynthis, Schrad., Beng.
 indrayava) ६०, ८८, २६१,
 ३४१, ३५० &c.
 इष्टका, इष्टिका (A brick or brick-
 dust) १८७, — १५३, १६६, &c.

ई

ईश्वरी (A sort of creeper called
 बन्धाकर्कोटकी, "भूरिचौरपरि-
 सावा" — रसकामधेनु) ६१, ३५५

उ

- उचटा (A sort of creeper, "उचटा
सा शुक्रतोडिपुटाकारदलान्विता"
श्वेतगुग्गा च, white kunch—
रसकामधेनु; Beng. okrágáchh)
५६, ३५५, ३५७
- उचटी (A sort of द्रिष्यौषधि) (des-
cription of) २१७
- उचटीरस (Juice of उचटी) २१७
- उचट (See उचटा) २७६
- उल्का (=मिंहलीपिप्पली, Beng.
vanapipul; d.r. उर्वरा—रस-
कामधेनु) ६१
- उत्तरवारुणी (See इन्द्रवारुणी)
८५, ८७, १२२ &c.
- उदककणा (=जलपिप्पली, Comme-
lyna salicifolia, Roxb.,
Beng. pánikánehda) ६२,
११३, १६०
- उदुम्बर (Ficus glomerata, Roxb.,
Beng. yajnadumir) ८७
- उद्घाट (A sort of preparation of
mercury cleared off all its

defects or impurities) १३६,
३५२, ३६८

उत्थापित (Having got उत्थापन,
which is defined as "खिदने-
त्वादियोगेन स्वरूपापादनं हि
यत्। तदुत्थापनमित्युक्तं मूर्च्छा-
यापत्तिनाशनाम् ॥" opposite of
निरुत्य, see निरुत्य in p. 136)
३५६

उष्णत (See धुतूर) ८२, १२२,
३३५ &c.

उष्णतक (See उष्णत) ६५, ३३५ &c.

उष्णतनिर्यास (Juice of उष्णत)
१०६

उपरस (Inferior or secondary
minerals or metallic ores
and earths—eight in num-
ber) ४२, (enumerated) १०८,
११५, ४०६ &c.

उपरसशुद्धि (Purification of उप-
रस) ११३—११४

उपविष (Minor or factitious
poisons) ४२, (enumerated)
६५, १००, ४०६

उमाफल (Fruit of अतसी, Linum

usitatissimum, Linn., Flax,
Beng. Masiná) ७१
रग (See राग) १०२, १७३ &c.
रगा (= रागी = बन्धाकर्कोटकी,
Beng. Titkankdi; d r
तुरगी = अन्धगन्धा) १५२
उलूखल (A wooden mortar,
Beng. udukhal) ४२
उषण (= शुष्की. Dry ginger,
Beng. sunth) १५५
उष्णोद (A hot mineral water)
२५०
उष्णोदक (See उष्णोद) २४७, २५०

ज

जर्षा (Wool, felt &c. the hair
of sheep, deer, camels &c.)
१०३, ११४, १३२, १५३ &c.
जर्षपातन (A sort of apparatus
resembling Pátana-yantra,
see Ray's Hindu Chemis-
try, Vol. I, p. 122) १५४
जवण (= मरिच. Black pepper)
१५५

ए

एकपर्णिका (= एकपत्रिका, Beng.
gandhasati) ५८
एकवीरा (= बन्धाकर्कोटी) ५६
एकवीराकन्दरस (Watery juice
of the root-stock of एकवीरा)
२१४
एरख (Ricinus communis, Linn.,
Beng. bherándá) १४२, १६१
एरखतैल (Oil of bherándá,
castor oil) ६६, ६८, १०६
एरखवृक्ष (Plant called एरख,
see एरख) ८८

ओ

ओषधि (An annual plant or
deciduous herb) ४२
ओषधी (See ओषधि) ५६, १६४

औ

औमदह (Stem of masiná tree
or flax-stem) ७१

क

ककाराष्टकवर्ग (Eight objects with the letter क as their initial, kushmānda &c.) ४०६, (enumerated) ४१८, ४१९

ककुभ (See अर्जुन) २६०

कङ्कालखेचरी (A sort of ओषधि) ६३, २०५

कङ्कालखेचरीतेल (Oil of कङ्काल-खेचरी) २०५

ककुळ (One of the eight उपरस-s, a medicinal earth, coral-coloured as described in the text) ६७, १०८, ११३, १२७, १३५, ३५२, ३८५ &c.

कङ्कोल (A fragrant spice known as sitalchini) ४१७, ४३१

कङ्कुणी, कङ्कुनी (Panicum Italicum, Linn., Beng. kángni dhán) ६५

कङ्कुणीष ([Oil of] कङ्कुणी, see कङ्कुणी) ६५

कङ्कुणीतेल (Oil of कङ्कुणी, see कङ्कुणी) २२२, ३५२, ३६१, ४१२

कच्छप (See कच्छपयन्त्र) १८८

कच्छपयन्त्र (An apparatus called kachchhapa ; it is of two sorts—जलकुर्मयन्त्र and स्थल-कुर्मयन्त्र ; see रसकामधेय) १६७

कच्चु (Impurities of mercury—such as—क्षितिदोष, गिरिदोष, जलदोष, नागदोष, वज्रदोष, विष, वक्त्रि, मल &c.) १३६

कच्चुकितीय (Watery juice or fluid of कच्चुकी) १२०

कच्चुकी (= क्षीरकच्चुकी, क्षीरीश-ठक्ष, Beng. konchdā) ५७, ५६, ६०, ७१, ११८ &c.

कच्चुकीक्षीर (Milky juice of कच्चुकी) ७५

कटु (Punjent, Beng. jhál) ४०६, ४१६

कटुक (See त्रिकटुक) १६८, ४१७

कटुकरोहिणी (Picrorrhiza kurroa, Benth., Beng. katki) ४००

कटुकालावु (= त्रिकतुली, Beng. titláu) १०२, १११ [२४४

कटुकालावुक (See कटुकालावु) २३८

कटुकोशातकी (A sort of bitter
ghoshálatá, see कोशातकी)

३३३

कटुतुम्ब (See कटुतुम्बी) १७२,
१७६

कटुतुम्बी (A wild variety of
Lagenaria vulgaris, Sering,
Beng. titláu) ६०, १३६, २२६

कटुतेल (Mustard oil) १३१, ३६२

कटुत्रय (= त्रिकटुक. The aggre-
gate of three spices—ginger,
long pepper and black pep-
per, Beng. shunth, pipul
and marich) ११४, १४३ २५८

कण (= पिप्पली. Piper longum,
Linn., Beng. pipul) ४०१

कण्टकारीरस (Juice of कण्टकारी
= Solanum xanthocarpum,
Schrad.) ३०६

ककूलसूरण (Itchy सूरण =
Amorphophallus campanu-
latus, Blume., Beng. bunu
ol) ८७

कलक (Strychnos potatorum,
Linn., Beng. nirmali) १७२

कदम्बक (= माक्षिक. See माक्षिक)
२६६

कदली (Musa sapientum, Linn.,
Beng. kalá) ६२, ६४, १२१,
१४२, १६०, ४१६ &c.

कदलीकन्द (Root-stock of the
plantain tree, Beng. kalar
ete) ६७, १३०, ३०६ &c.

कदलीकन्दक (Root-stock of plan-
tain tree) ७४

कदलीकन्दतोय (See कदलीकन्द-
निर्यास) १३०

कदलीकन्दनिर्यास (Watery juice
of the root-stock of the plan-
tain tree) १६१

कदलीकन्दसार (See कदलीकन्द-
निर्यास) ६७, ११३

कदलीरस (Juice of the plantain)
६६, ६७, ६६

कनक (Gold) १२४, १३०, १७०,
१७२, २४५, २६१, २६४,
४१३ &c.

कनक (A sort of dhuturá called
kanak dhuturá) ३३२, ३४१,
३५० ३६४ &c.

कनकमाक्षिक (= खर्बमाक्षिक. See
माक्षिक) ३८५
कनकरस (Milky juice of kanaka
dhuturá) ३८७
कन्द (= मूरख. See मूरखकन्द)
८६, ११८
कन्दपद्मिनी (A sort of मञ्जरीषधि)
३१३
कन्या (= छतकुमारी. Aloe Vera,
Linn.) ३६८
कन्यारस (Juice of कन्या, see
कन्या) ३०३
कपर्द (= वराटक. Beng. cowrie)
३८८
कपाली (Embelia Ribes, Burm.,
Beng. vidanga) ७३
कपाली (One of the impurities of
mercury—see कापाली) ३६१
कपि (= कपिकण्डू = शुक्रशिखी.
Mucuna pruriens, D. C.,
Beng. áákushi) ७०, ७२
कपित्थतोय (Watery juice of
कपित्थ = Feronia elephantum,
Corr., Beng. kathbel) १३१
कपिबाह्यमोतक (Buttermilk

produced from the milk of a
black-coloured kapilá cow)

३२४

कपोतक (The pigeon, Beng.
páyrá) ३१६

कपोताख्य पुट (An apparatus
for roasting, digesting or
subliming metals, minerals,
or drugs, called kapota,
“यत् पुटं दीयते भूमौ अष्ट-
संख्यवर्गोपलैः”, see पुट and
पुटपाक) ३४, १६१

कपोतिका (= चायक्यमूलक. A sort
of मूलक, Beng. chanak mûla,
see मूलक) ५७

कम्बु (Conch, Beng. kámk)
३८८, ३६०, ३६१

करक (= पलाशवृक्ष, Butea fron-
dosa, Roxb.) ३४८

करञ्ज (Pongamia glabra, Vent.,
Beng. dahar karamchá)
११८

करञ्जतेल (Oil of करञ्ज) १०४,
१०६, ३६४ &c.

करञ्जफल (= कपित्थ. Feronia ele-

phantum, Corr., Beng. kathbel) २७१	ground stem of कर्कोटी) २१५
करझाण (See करझ) १३६	कर्णाख (= चेतकिण्टी. White Barleria cristata) १३२
करवीर (Nerium odorum, Soland., Beng. karabí ; also a sort of creeper "हयमार- समाकारा लता पुष्पसमन्विता, करवीरलतेत्युक्ता"—रसकामधेनु) ६५, ७०, ८७	कर्तरी (A sort of महुषधि) २३४, (origin of) २३५, (varieties of) २३५—२३६
करवीरक (See करवीर) ३८२	कर्दम (= पद्म, "सद्गवा मर्हिता खैव (कञ्जली) पद्म इत्यभिधीयते"— रसकामधेनु) २७२
करिन् (See नाग) ३७६	कर्पूर (Camphor) ६, ८४, १७०, ३३२, ४१७
करिषामि (A fire of dry cow- dung) ३४३	कर्षक (A sort of kánta or kántapáshána, see कान्त- पाशाण) ७६, ३६६
करौषामि (See करिषामि) ४४, ४३१	कर्षामि (See करिषामि) ४४, ३४६
कर्कट (= कर्कटक. A sort of कन्द- विष) १३२	कर्ष्वनल (See करिषामि) १८६
कर्कटास्थि (Crab-shell) ८६, ८७, ३१०	कलल (The uterus, the embryo ; here it means मांसपिण्ड) ४३४
कर्कोटी (A sort of cucumber, Cucumis Melo, Linn., Beng. kánkud) ४१८	कल्क (A paste, prepared by grind- ing dry or fresh vegetable substances on a stone with a muller, and then making a thin paste, with the addi- tion of water when neces- sary ("यः पिण्डं चार्द्रं द्रव्याणां
कर्कोट (See कर्कोटी) ४१६	
कर्कोटी (= कर्कोटिका, Beng. kánkrol) ६०, १५५	
कर्कोटीकन्द (Bulbous under-	

- स कच्छ इति कीर्तितः—योग-
तरङ्गिणी) ७५, १२६, १७९,
(a stage of रस) ३४५
- कवच (An armour. Here pro-
bably it means the cover
which preserves the brain.
It is a technical tántric
term, denoting certain man-
tras, which preserve the
life. See p. 27.) ४२३, ४२४
- काषोपल (A touch-stone, Beng.
kastipáthar) ४२
- कच्छुरी (= मृगनाभि. Musk) ४२१,
४२१
- कांक्षी (See काङ्क्षी) ६३, ३५५ &c.
- कांस्थलव्य (Bell-melal and cast
iron, see घोषलव्य) ३७७
- काकजङ्घा (*Leea hirta*, Roxb.,
Beng. kowáthengá, kántá-
gudkáoli) ५७, ६० &c.
- काकतुण्डी (*Asclepias curassavica*,
Linn., Beng. kowáthunti)
१३६
- काकमाचिका. (See काकमाची)
३४०, ३१६
- काकमाची (*Solanum nigrum*,
Linn., Beng. gudkáwáli)
५७, ५६ &c.
- काकमाचीरस (Juice of काकमाची)
११४, १३१ &c.
- काकतुण्डी (See काकतुण्डी) ६०
- काकविट् (Faeces of a crow)
३४८
- काकविष्टा (See काकविट्) १८८,
२०७, ३५०, ३७४ &c.
- काकाण्डीफल (Fruit of कौलश्रिम्भी,
Beng. álákusih) ७५, ३४२
- काकिनीबीज (Seed or kernel of
काकिनी or गुञ्जा, or a sort
of creeper “स्थूलकण्टकपर्णा-
द्या प्रोक्ता सा काकिनी लता”
—रसकामधेनु) (d. r. कामाची-
बीज = काकमाचीबीज) ७२
- काकेष्टवारि (Water in which lea-
ves of निम्ब are macerated,
see निम्ब) ४०१
- काङ्क्षी (= सौराष्ट्रमृत्तिका. See
सौराष्ट्र) ६६, १३१ &c.
- काच (A sort of salt called विट्-
लव्य) ६४, ६६ &c.

काचकिट्ट (—काचमल. Excretion of mica mixed with saline earth, Beng. malamāti) ६६

काचबूटी (Glass-bottle) १८४

काचन (Gold) (See सुवर्ण) ११५

काचन (Bauhinia acuminata, Linn., Beng. kánchan) १४२

काचनार (Bauhinia variegata, Linn., Beng. rakta kánchan)

३०८, ३२०

काचनी (Turmeric. Curcuma longa, Roxb., Beng. halud) ५६

काञ्जिक (A sour gruel prepared from the acetous fermentation of powdered paddy and other substances, see घान्जाम्) ४२, १२१, १५३ &c.

काञ्जिकान्न (Boiled rice steeped in काञ्जिक, see काञ्जिक) ४१६

काङ्गी (See काञ्जिक) १६५

कान्त, कान्तक (See कास्तपाषाण) (Varieties of) ७६, ८६, ४०३, ४२७

कान्तचूर्ण (Powdered कान्त, see कान्त) ४१३

कान्तचूर्णकुटि (A smallest portion of कान्तचूर्ण, see कान्तचूर्ण) ४२८

कान्ततीक्ष्ण (A sort of cast iron called कान्तलोह) २६२

कान्तनाग (The best कान्त—सर्वतोमुख कान्त, see p. ७७) ७६

कान्तपाषाण (A sort of stone called कान्त—as loadstone) ६८, ८३, ३१०, ३५१ &c.

कान्तबन्ध (Binding of कास्त or loadstone) ३२५

कान्तसुखा (The best कास्त—सर्वतोमुखकान्त, see p. ७७) १२५

कान्तलोह (Cast iron, Beng. kántilohá, d.r. काखिलोह, काजलोह इति रसकामधेय) ११७, १८२, ४०३

कान्ता (A plant called priyangu or krishnakali; d.r. कान्ता) १५२

कान्ताकान्त (d.r. काखिकान्त, कान्तिलोह, see कान्तलोह) २६८

कास्तसत्त्व (Essence of कास्तपाषाण) १६६, ४१४

- कापालिकयोग ("मूषायां भस्मीकरणं तद्वत्तत्तवर्णं कपालीयोगः" "वज्र-
बन्धादिरञ्जनार्थं कपालीयोगः"
—रसकामधेनु) ८३, ३६० (Pro-
bably a practice of the
Kāpālikas or worshippers of
Siva of the left hand order,
who carry a half of the
skull as a cup for drinking
spirituous liquors.)
- कापालिक्रम ("नागं शुक्लं तथा
तीक्ष्णं कपालीक्रमस्तुतमम् ।
तेनैव रञ्जयेत्तारं सप्तवारं पुनः
पुनः ।" —"वज्रतीक्ष्णकपाला च
शुद्धतारं वरं जयेत् । रञ्जयेत्
सह हेत्वा तु भवेत् कुङ्कुमसन्नि-
भम् ॥" —रसकामधेनु) २६७, ३६१
- कापालिरञ्जन ("कपालीयोगेन रञ्ज-
नम्") ३५६
- कापाली (One of the impurities
of mercury,—अथवा कपाली,
"कपाली कालिका वज्रे नागे
श्यामा कपालिका"—"कपाली
वै वीर्यहानिं कुरुते नात्र सं-
शयः"—रसकामधेनु) ३६१, ३६२
- काम (मदनवृक्ष = दमनकवृक्ष. *Arto-
misia vulgaris*, Linn.) १३६
- कारञ्जक तैल (Oil of कारञ्जक, see
करञ्जतैल) ३६०
- कारवल्लिका (Beng. chhota kara-
lá uchchhá) ६०
- कारवल्लीरस (Juice of कारवल्लीका,
see कारवल्लीका) ३२२
- कारवेल्ल (*Momordica charantia*,
Linn., Beng. Bada karalá
uchchhá) ६३
- कारवेल्लक (See कारवेल्ल) ३१८
- कार्पास (*Gossypium herbaceum*,
Linn., Beng. kábás, Cotton
plant) ६०, ८८,
- कार्पासपत्र (Leaf of cotton plant)
८८, १५३
- कार्पासमूल (Root of कार्पास) ८५
- कार्पासास्थि (= कार्पासबीज, seed
of कार्पास) १३१, ३३८
- कालझूट (A sort of poison, Beng.
káthvish) ६५, १०३
- कालिका (= काकोली. A root said
to be brought from Nepal
or Morung) ६०

- कालिका (A sort of impurity (दोष) of mercury or metals or minerals, see पारददोष) १०५, २११, ३८२
- कालिङ्ग (Water melon, Beng. tarmuj) ४१८
- काशीस (Ferrous Sulphate, Sulphate of iron, of two varieties—dhātukāsisa = green vitriol, and pushpakāsisa = yellow vitriol, Beng. hirākas) १२०, १४१ &c.
- काशीसशुद्धि (Purification of काशीस) ११२
- काशीरस (Fluid of कुङ्कुम or crocus sativus, Linn.) २२१
- काशीरिपावाण (Stone of Kásmir) २२०
- कासमद् (Cassia Sophora, Linn., Beng. kálkásundá) ६२, ११२
- काशीस (See काशीस) ८६, ८८ &c.
- किंशुक (Butea frondosa, Roxb., Beng. palása having flowers of 4 colours—red, yellow, white and blue; see पलाश) ६६, १३८ &c.
- किंशुकद्रव (Fluid of किंशुक) १४२
- किंशुकरस (Juice of किंशुक) ३८२
- किङ्क (A rust of iron called mandura) ४८
- कीट (Worm) ४०१
- कीटमारी (= रक्तलम्बाशुका, red lajjávatí; d.r. सिंहशुती) २०२
- कीलाकरस (Juice of शलकी or Boswellia serrata, Roxb.) ८३
- कुक्कुटी (= शास्त्रकी. Bombax Malabaricum, D. C., Beng. simul) ५८
- कुक्कुटीकन्द (d. r. कर्कोटीकन्द; under-ground stem of कुक्कुटी, see कुक्कुटी) ३५५
- कुङ्कुम (Saffron) ६, ६६, ३८४, ४२०, ४३१
- कुङ्गर (See गाम) ३७१
- कुटिल (= बङ्ग-बङ्ग. Tin, Beng. ráng) १०३, १३७, १८१, २८४, ४२३

- कुङ्कुमोलोङ्गव (Steeped in कुङ्कुम-
गोल or काञ्जिक) ३३६
- कुङ्कुमराटक (A sort of cowrie,
Beng. ghenchikori) ३८३
- कुनटी (=मनःशिला. Realgar)
१३३, २१८ &c.
- कुनटीघृत (Clarified butter pre-
pared with realgar) ११३
- कुमारी (=वृत्तकुमारी. Aloe vera,
Linn. Var. officinalis) ५६,
१३८, १५३ &c.
- कुसुद (Nymphæa lotus. Linn.,
Beng. sáluk) ७० &c.
- कुसुदिनी (A sort of दिव्यौषधि)
२२०
- कुसुमी (Katphal or gámbhári
tree) ३१५
- कुम्भ (=मूर्धमान=64 seers) १२३
- कुम्भक (Barleria cristata, Linn.,
Beng. raktajhintí) ६३
- कुम्भश्री (=कुम्भश्री=सुम्भपर्णी,
Phaseolus trilobus, Ait. Beng.
mugáni) ५७
- कुलत्थ (Dolichos uniflorus,
Lamk.) ८२, ८३, ३१६ &c.
- कुलत्थक (See कुलत्थ) १३१
- कुलत्थकाय (Decoction of kula-
ttha, see कुलत्थ) ६२, ६६
- कुलिश (=वच, see वच) १७७
- कुलिशचीर (=वचचीर=milky
juice of खुह्री, see खुह्री and
खुह्रीचीर) ७४
- कुलीर (=कर्कट=a crab) ३७५
- कुलीरास्थि (Crab-shell, see कर्क-
टास्थि) ३५०
- कुलौषधि(घी) (See दिव्यौषधि)
२०६
- कुवेराच (=वल्लीकरञ्ज or लता-
करञ्ज, Beng. latákaranja)
११८
- कुष्ठ (Saussurea Lappa, C. B.
Clarke, Beng. kud) १७७
- कुष्ठकलीरस (d. r. कुष्ठकलीरस.
Juice of kud and कल्ली=a
tree called Bhavarasáli in
Marhátá) ३००
- कुम्भाक (Benincasa cerifera,
Savi., Beng. kumdá) ११०,
२५७, ३१८
- कुसुम्भ (Carthamus tinctorius,

- Linn., safflower, Beng. kusumphul) ६६, ३६०
- कुसुम्भक (See कुसुम्भ) ४१६
- कुसुम्भज ([Oil of] kusumbha, see कुसुम्भ) ६५
- कुटुकविका (d. r. कुटुविका or कुटुविका = साकुटुविका; a sort of creeper very difficult to be identified) ६०
- कूपीपाषाण (d. r. कुर्मपाषाण or कूपिकापाषाण; the heap of pebbles in the bed of a river is called कूप, or कूपी or कूपिका) ४६
- कुर्म (Tortoise) ६६
- कुर्मपट्ट (Tortoise-shell) ८३
- कुर्मसि (See कुर्मपट्ट) १२१
- लताकुलि (Mimosa pudica, Linn., Beng. Lajjavatī latā) ६२
- लवण (The best iron, i. e. steel) ११७
- लवणकनक (Beng. black kanak dhuturā) ६०
- लवणजीरक (Nigella sativa, Linn., Beng. kāla-jirā) ६०
- लवणतैलक (Oil of लवणतिल or black sesamum Indicum, DC.) ६२
- लवणपर्णी (Black ocimum sanctum, Linn., Beng. kāla-tulasi) ५८
- लवणमार्जरी (d. r. लवणमञ्जरी, a sort of creeper difficult to be identified) ६१
- लवणराजि (= लवणसर्षप. Black mustard) २२५
- लवणविष (A sort of virulent poison, see महाविष) ६५
- लवणा (d. r. मूर्वा, a sort of creeper "भिन्नकण्डलसंकाशा लता लवणलतेत्यसौ"—रसकामधेनु) ५७
- लवणायुत (Black अयुत, see अयुत) २७६
- लवणाभ (Black mica) ६८, ६९
- लवणाभक (See लवणाभ) १३३, २६२ &c.
- लवणाभपत्र (A plate of black mica) ७४
- लवणाभसत्त्व (Essence of black mica) १७३

- कृष्णधुतुर (Black dhuturá, see धुतुर) २४०
 केतकी (Pandanus odoratissimus Roxb.) ६३, ११६
 कोशिली (Nardostachys Jatamansi, Beng. जटामांसी) ५६
 कोकिलचय (Three कोकिलs or charcoals, "शिखिनाः पावको-
 ष्ण्डा अङ्गाराः कोकिलाः
 कृतः"—रसकामधेनु, "जलेन
 शिलाचेत् तर्हि कोकिलाः"—
 do. 3 burnt charcoals steeped
 in water. Rasahridaya
 says also "खदिरकोकिले"
 or charcoals of catechu
 wood) १०३
 कोकिला (= काकोली. A berry
 of the Calculus Indicus,
 brought from Nepal and
 Morung, Beng. kánklá)
 ३४७, ३४८
 कोकिलाच (Hygrophila spenosa,
 T. Ander., Beng. kuliákhá-
 dá, its seed is called tál-
 mákhná) ५७
 कोकिलाचकवीच (Seed of कोकि-
 लाचक, see कोकिलाच)
 ३४२
 कोकिलाक्षीर (Milky juice of
 कोकिला or काकोली, see
 कोकिला) ३५०
 कोटराक्षी (Supposed to be को-
 टरपुष्पी—Vridhdadáraka,
 Beng. Vijnádak) ६०
 कोदव (Paspalum scrobicula-
 tum, Linn., Beng. kado-
 dhán) ८२, ८३, ३६४
 कोदवजाय (Decoction of कोदव,
 see कोदव) ८६, ६२, ६६
 कोल (= वदर = Zizyphus Jujuba,
 Lamk., Beng. kul) १६०
 कोल (Here means ककोल, pro-
 bably Cocculus Indicus, and
 not वदर, since we have
 that word in the next line)
 ४१६
 कोशातकी (Luffa acutangula
 Roxb., Beng. Ghoshá-latá)
 ६२, ११३
 कोशातकीहसरस (Juice of the

- leaves of कोशातकी, see
कोशातकी) १३३
कोठ (See कोठिका) ११३
कोठक (See कोठिका) (Description of) ५३, ५४
कोठिका (Koshtī apparatus.
See Hindu Chemistry by
P.C. Ray, Vol. I. p. 89,
Beng. Hāpar) ४२, ४८
कौमारी (=कुमारी=हतकुमारी.
Aloe vera, Linn.) ६३
कौरकक (Belonging to कुरकक
=मदकक=Randia dume-
torum, Lamk.) १३८
कौवेरीमूल (Root of उत्तरवारखी,
see उत्तरवारखी) १६०
कौसुम (Juice of कुसुम see
कुसुम) ३८५
कान्ना (=हहती. Solanum Indi-
cum, Linn., Beng. viruti
or vyākur) २३७
क्राम्य (Penetration or trans-
mission) ११, ५६, १३६, १३७,
१५०, १६२, &c.
क्रामिकौषधि (Transmitting
plants) ६२—६३
कोटुजिक्का, (=चक्रगजिक्का, pro-
bably Beng. chākuliā) २७७
कथितजल (Decocted water) २६८
काच (Decoction generally pre-
pared by boiling one part
of vegetable substances
with sixteen parts of water,
till the latter is reduced
to one-fourth, “पानीचं कोटुश-
गुणं क्षुणाद्भयादिनिक्षिपेत् ।
क्षुण्णो कथितं यास्यमष्टमांशा-
वशेषितम् । अतः काचः कथा-
यच्च निर्यूहः स निगद्यते ॥”
—योगतर्ङ्गिणी) ८६
क्षयिमारण (Killing of वक्ष of
क्षयि class, see p. 80) ८७
क्षमापाली (d. r. क्षेमपाली. A
sort of क्षोषधि) ६३
क्षार (Alkali) ४२, ६६, १००,
१०३ &c.
क्षारजल (3 sorts of alkali—
सर्जिक्षार, यक्षार and टङ्गल-
क्षार, i.e. natron, saltpetre
and borax) ६०, १३३, १५६

चारराज (= टङ्कयचार. Borax)

११६

चारवर्ग (See चारत्रय) ७५

चाराक्ष (चार alkali and अम्ल acid) १५६

चाराष्टक (Eight sorts of चार)

७४

चितिकिड (A synonym of रसक,
see रसक) १०३

चीर (Milk) ४०१

चीर (Milky juice) ४०१

चीर (Milk fried with sugar)
४१६

चीरकचक (= चीरोग्रहच, see
कचुकी) १५४

चीरकचुका (See चीरकचुक) ३५६

चीरकचुकितोय (Juice of चीर-
कचुकि, see चीरकचुका) ४२८

चीरकन्द (Beng. bhúnikushmá-
nda or bhuinkumdá) ७०,
२२७

चीरकन्दरस (Juice of चीरकन्द,
see चीरकन्द) ७४

चीरकुण्टी (Probably a sort of
कुण्टी or शाल्मली, silk cot-

ton tree or उल्कटा = white
okdá) ६१

चीरनाली (d. r. कीरनाली, a sort
of creeper having juicy
stem, very difficult to be
identified) ६३

चीरिणी (= गाम्भारी. Beng.
gámár, or khirui-plant) ५८

चीरिणीरस (Milky juice of
चीरिणी, see चीरिणी) २६७

खुद्रान्न (= चाङ्गेरी. Oxalis corni-
culata, Linn., Beng. ámrul
sák) १५५

खुरक (= खुर=कोकिलाच, see
कोकिलाच, Beng. kuliákhá-
dá) ११८

खेजल (A variety of gold) ११५

खेजदोष (The impurity of mer-
cury or other minerals ob-
tained from the field or
mine) १५४

खेपलेप (See लेपखेप) ३७४

खौद्र (Honey) ६७, १०७, ४०१ &c.

रमापाल (A sort of खोषधि)
२११, २१२

ख

खग (= काशीस, Sulphate of iron, see काशीस) ५१, १०८
 खड़गारी (= खड़गिमार, Scirpus maximus, Beng. khadgako-shalatá) ५८
 खकसौराष्ट्री (A variety of खैराष्ट्री earth, see खैराष्ट्री) १२०
 खदिर (Acacia catechu, Beng. khayer) ६६, १३६
 खदिरामि (Fire of खदिर wood, see खदिर) ३३६, ३४१
 खदिराङ्गार (Charcoal of खदिर wood) ३३८, ३४६
 खरमञ्जरी (= अषामार्ग, see अषामार्ग) १६०
 खरामि (तीव्रानल, intense fire) ११४
 खर्पर (= रसक [खर्परीतुल्यक], a sort of calamine or zinc ore) १०३, ३७८, ४३०
 खर्पर (= नट्पाच विशेष, Beng. kháprá) १३८, २२०, ३३२
 खल ([Generally spelt खल in

all the MSS.] A vessel or mortar for grinding drugs) ४२, (made of different materials) ५४, (varieties of—as तमखल) १७४ ; (and as क्षिप्र-खल) ३२८
 खलपाषाण (See खल) ३६६
 खसत्त्व (= अक्षसत्त्व. Essence of mica) १३२, १३५ &c.
 खादिराङ्गार (Charcoal of खदिर wood) ११३
 खुर (Hoof) ३६१
 खेचर (= काशीस, Sulphate of iron) ६३
 खेचरता (A certain state of mercury ; the sky-going efficacy of mercury) १८०
 खेचरी (A sort of चारया [see चारया]) १७२ ; (a sort of गुटिका or pill) २६२, २७०, २७१
 खोट (One of the seven stages of mercury, Beng. जमक, फुट) १८६, (definition of) १६०

खोटक (See खोट) ७६, (definition of) १६० &c.

खोट-बन्धन (Binding or fixation into पिट्टी, see पिट्टी,—“पिट्टी-बन्धन खोटकः”—रसकामधेनु) १६३

ग

गगन (Mica, Beng. गग) ७१

गगनद्रुति (Liquefaction of mica) १२२

गङ्गायतुनामध (By गङ्गा is meant the white fortnight on account of the whiteness of her water, and by यतुना is meant the black fortnight on account of the blackness of her water ; the मध्य or the middle point of these two fortnights is पूर्णिमा or the full moon) १६३

गजकर्णिका (Cucumis Melo, Linn., Beng. kākud) ५८

गजदन्त (Ivory, the elephant's tooth) ३६०

गजपुट (गजाकारं पुटं, “गजप्रमाख-
मूर्द्धाधः पुटं गजपुटं खतम्”,
an apparatus for roasting
metals or minerals in a pit
in the ground, see पुट) १११

गजारि (=गजमादन-प्रसन्नकौटुम्ब.
Boswellia serrata, Roxb.
Beng. gajamādan salāi)

२१२

गजारौ (See गजारि) १०

गङ्गोल (Treacle, molasses, Beng.
gnda) ३७५

गदा (=पाटलद्रव्य, see पाटली) ११०

गन्ध (See गन्धक) १३२

गन्धक (Sulphur) (Origin of)
१०८, (varieties of) १०९,
(purification of) ११०

गन्धकचूर्ण (Sulphur powder)
१८३

गन्धकधारण (Calcination of sul-
phur) ३३

गन्धकत्रय (Threelfold sulphur,
viz. red, yellow and white ;
black sulphur is not availa-
ble, see p. 109) ८६

गन्धकबन्ध (Binding or fixation of sulphur) ३३५

गन्धकशुद्धि (Purification of sulphur) ११०

गन्धकचूर्ण (See गन्धकचूर्ण) २१६

गन्धतैल ("आवर्तमाने प्रयसि दत्त्वा गन्धकचूर्णं रजः । तज्जातद्विषं सर्विर्गन्धतैलं वदन्ति हि ॥" Sulphurated butter prepared from milk boiled with the addition of sulphur) ८६, ३४१

गन्धनाग (Sulphurated lead, गन्धकजारित सीस) १७१, १८२

गन्धपाषाण (Sulphur) १२०, १३३, १३५ &c.

गन्धपिष्टी (Sulphur paste) ३३४

गन्धर्वातैल (सरसतैल, castor oil) ६७

गन्धाब्ज (Amalgam of sulphur and mica) ४३०

गन्धाघ्न (See गन्धपाषाण) २४६

गर्भद्रुति ("द्रुतिं चरति कृतम्बो यथाब्जं च द्रुताश्नः"—रस-
चार । Liquefaction of met-

als or minerals within mercury) १४०, १६५, १८५ &c.

गर्भयन्त्र (An apparatus for calcination of paste) (Description of) ४५, ३४४

गाङ्गेरी (= गामबला, Sida spinosa, Linn.) १५४

गार, गारा ("जले चिरं श्रीर्णा न्तिका गारम्"—रसकामधेनु । Earth steeped in water for several hours, as is prepared for kanchā masonry, which is called tagār by the masons) ४८

गिरि (= शिलाजतु. Bitumen) १००

गिरिकर्णिका (Beng. Aparājita) ५८, ३२५

गिरिकर्णो (See गिरिकर्णिका) १५२

गिरिजतु (= शिलाजतु. Bitumen) १३२, २६८

गिरिदोष (Impurities obtained in the stony mines of mountains) ११७, १२६, १५४

गिरिमल्लक (= खोरक, [according

- to रसकामधेनु,] Nitre or Nitrate of potash, Beng. sorá) १०१
- गिरिसावुज (= शिलाजतु. Bitumen) ६६
- गुग्गुलु (Balsamodendron Mukul, Hooker, Beng. guggul) ११४, १३२
- गुङ्गा (Seed of Abrus precatorius, Linn., Beng. kunch) ५१, ६६ &c. (= 6 yavaa) १५१
- गुड़ (Treacle, molasses) ६६, १११ &c.
- गुडमोदक (Sweetmeats made of treacle) ४०१
- गुड़ूची (Tinospora cordifolia, Miers., Beng. Gulancha) ११७, ३८८
- गुणत्रय (Here रस, रस and वच are referred to by 3 qualities तमः, रजः and सत्व respectively—रसकामधेनु) ८८
- यक्षकर्षी (= यक्षपर्णी = यक्षपत्रा = धून्पत्रा, Beng. támkpátá) ३७४
- यक्षविट् (Faeces of a vulture) ३२६
- यक्षविष्ठा (See यक्षविट्) ३२७
- यक्षकान्था (= घृतकुमारी. Aloe vera, Linn.) १५३, ३०८
- यक्षधूम (Soot, Beng. jhul) ३३६
- गैरिक (Red ochre, Beng. giri-máti) १०८, ११२ &c.
- गैरिकशुद्धि (Purification of गैरिक, see गैरिक) ११२
- गोकर्ष (According to Madanapála—अम्बगन्धा ; but according to Rasakámadhenu—पलाश) १५४
- गोक्षर (Tribulus terrestris, Linn., Beng. gokhri) १२२
- गोघृत (Cow-ghee or clarified butter obtained from cow's milk) १००, ११३, ३७५
- गोजल (See गोमूत्र) १००
- गोजिका (Elephantopus scaber, Linn., Beng. gojálátá) ५७, ६० &c.
- गोधूम (Wheat. Beng. gam) ११४,

गोधावली (=गोधापट्टी, Vites
pedata, Vahl., Beng. goḍia-
latā) ३८७

गोधोदृता (=वाकुली, a kind of
रक्षा, Vanda Roxburghii,
Beng. Nái—रसकामधेनु) ११८

गोपालकी (=गोरक्ष चाकुलिया,
see नागवला) ११७

गोपित (=गोरोचना, see गोरो-
चना) ११२, २२६, २६८

गोपेन्द्रमण्डली (An assemblage of
coceinella of various kinds,
इन्द्रगोपकीटपुञ्ज) १२२

गोभट्ट (d. r. गोभट्ट; A synonym
of रसक, see रसक) १०३

गोमय (Cowdung, Beng. govar)
४२

गोमयामि (Fire of cowdung) ७४

गोमांस (Beef) ७४, १०६, १११

गोमूत्र (Cow's urine) ६८,
१०७ &c.

गोरक्षा (A plant probably गो-
रक्षा or गोरक्षी) ३४०

गोरस (Cow's milk, Beng.
gōdugdha) १०७

गोरसना (=गोलिका, see गोलिका)
११७

गोरोचना (Concretions rarely
found in the gall-bladder of
the ox, or according to
some in the brain of a cow)

१३६

गोल (d. r. गोला=वस्त्रमूषा—रस-
कामधेनु; a sort of prepar-
ation of मूषा in order to
bind or fix रस) ३४५

गोलक (Definition of) ३४६, ३६६

गोशलत् (गोमय, cowdung) १०७

गोशलद्रव्य (Ashes of cowdung)
३६५

गोशङ्ख (Cow-horn) २०८

गोसन्धी (A sort of plant difficult
to be identified) ६०

गोसर्पिः (See गोघृत) ३७७

गोस्तनमूषा (A crucible resem-
bling the shape of the udder
of the cow) १८४

गोस्तनी (See गोस्तनमूषा) ३७३

गौराभा (=हरिद्रा, see हरिद्रा)
८८

गौरीफल (अखा रति उत्तरदेशे
प्रचिह्न मृदुकण्टकित इत्य,—
रसकामधेयु ; A plant known
as akhá) ११८

यीशसुन्दर (Mollugo cerviana
Seringe, Beng. gimásák)
१५४

घ

घन (A synonym of लोह—रस-
कामधेयु . see लोह) १३३

घनध्वनि (Cyperus rotundus,
Linn., Beng. muthá) ५७,
१८८

घनरस (See घनध्वनि) ६१, ८२

घृत (Ghee or clarified butter)
१०७, २६८ &c.

घृतोदक (Ghee-water or water
resembling ghee) २३७

घोष (=कांस्थ, Bell-metal, an
alloy of copper and tin)
१८८, २७६, ३२६, ३६०

घोषकाण्ड (कांस्थ-लोह, Bell-metal
and cast iron) १३७, ३८२

घोषाजड (Extracted from घोष
or Bell-metal) ३६८

च

चक्रमर्द (Cassia Tora, Linn.,
Beng. chakundá) ५७, ३२६

चक्रमर्दक (See चक्रमर्द) ३८८

चक्रयन्त्र (An apparatus of the
shape of a wheel) ३३५

चक्रयोग (Aid of चक्र, an appa-
tus resembling a wheel)
३२७

चक्राङ्गा (See चक्राङ्गी) ३४०, ३५७

चक्राङ्गी (=चक्राङ्गी) (सुदर्शनलता,
Beng. urtipurti) ६१

चक्रिका (See चक्रमर्द) ६१

चक्रौ (See चक्रमर्द) ५६

चटुलपर्वी (d. r. वर्तुलपर्वी) (a
plant defined in the text)
२१४

चवकाण्ड (See चवकाण्डक) ६०,
१६१ &c.

चवकाण्डक (Acid of cicer aricti-
num, Linn. Beng. gáchh

chholá, Hindi chanakloni)

१४

चक्र (A fierce god, who is called
भूतनाशक or destroyer of
elements or existing beings)

४३६

चण्डाली (लिङ्गनीलता according
to राजनिघण्टु, but भूत्या-
मलकी according to रसकाम-
धेनु) ५८

चण्डालीकन्द (= चण्डालकन्द, known
as chandālsāk) ३३३

चन्दन (Santalum Album,
Linn.) ६

चन्द्र (= तार = Silver) २७०, ४२७

चन्द्रतोय (See चन्द्रोदक) २३२

चन्द्रवल्ली (= सोमलता according
to राजनिघण्टु, but वाङ्मयी
and सोमा according to रस-
कामधेनु) ३४२

चन्द्रसम (The amalgam of silver
and gold) २०६

चन्द्रार्क (The amalgam of silver
and copper. "भागाः षोडश
तारस्य ताम्रस्य द्वादशैकया ।

आवर्तितान् चन्द्रार्कं वर्धोत्कृष्ट-
करयम् ।"—रसकामधेनु) २८३,
३०८ &c.

चन्द्रार्कपत्र (Plates of silver and
copper alloyed together)

१३६, २२३

चन्द्रार्कादि (The moon, the sun
and the rest) ४३४

चन्द्रोदक (Moon-water or rather,
fullmoon-water) (Definition
of) २३१, (Effect of) २३३

चपल (One sort of महारस,
"ईश्वरस्य" मानिकं कर्षचमलं
खीवीराद्यं च नेचजम् । नासा-
मलं तु चपलं मलं देहस्य टङ्क-
खम् ॥ " नागाविघ्नं विषाणीयात्
चपलाख्यं महारसम् । नाग-
तारविषखर्षवङ्गतीक्ष्णादिपूर्व-
कम् ॥ " "निष्प्रत्यलमितं नागं
भानुदुग्धेन मर्हितम् । विमर्ह्य
पुटयेत्तावत् यावत् कर्षावशेषि-
तम् । न तत् पुटसहस्रेण चय-
मायाति स्वर्ध्या । चपलोऽयं
समाख्यातो वार्तिकैर्नागसम्भवः ॥
इत्थं हि चपलः, कार्थो वङ्ग-

- स्नापि न सशयः ॥—रसकाम-
धेनु) ६५, १०० &c.
- चपलबन्ध (Binding or fixation
of mercury by chapala, see
चपल) ३२७
- चपलालय (A sort of कान्तलोह,
see कान्तलोह, "चपलालयं
काललोहम्" इति रसकामधेनुः।
११७, १८२, ४०४
- चपलशुद्धि (Purification of चपल)
१०१
- चरसुखान्न [१] (शिलाजतु, Bitu-
men—see रसकामधेनु) ६६
- चर्मर (One kind of द्रव, see
द्रव) १०५
- चर्मरगन्धिक (A synonym of
द्रव, see द्रव) १०६
- चवी (=चविका, Piper chaba,
Hunter, Beng. chai) ६३,
१२२
- चाङ्गरी (Oxalis corniculata,
Linn., Beng. ámrul) ६४,
३८१, ३८१
- चाङ्गाकी (लिङ्गिनीलता according
to राजनिघण्टु, but "चाङ्गा-
कीति विनिर्दिष्टा त्रिचतुःपच-
धारिणी। सरक्ता क्षीरकन्धा च
तया स्रुतो निबध्यते ॥" accor-
ding to रसकामधेनु) ३३६
- चामीकरकर (Producing चामीकर
or gold) १६६
- चामीकररस (d. r. शाकटचरस,
कनकधूपचरस, see कनकरस)
३८६
- चारण ("चारणेन बलं कुर्यात्"—
This process adds strength or
efficacy to mercury ; it is a
part of चारण, see चारण)
१४६, १५६
- चिकस (यवचूर्ण, Barley powder)
११४
- चिन्वा (Tamarindus Indica,
Linn., Beng. tetul) ६४,
१८७, ३४२
- चिन्वाचार (Alkaline ash of tama-
rind fruit) १३५
- चिन्वापलान्न (Acid of tamarind
fruit) १३६
- चिन्वान्न (Acid of tamarind ; or
it means Rumex vesicarius,

Beng. chukasāk) ३८२
 चिचरस (Juice or pulp of tamarind fruit) ३८१
 चिच्रास्थि (The kernel of tamarind fruit, Beng. tentul bichi) ८३
 चित्र (See चित्रक) १४४, २६८
 चित्रक (Plumbago Zeylanica, Linn., Beng. chita) ११८, १२१, (of 3 kinds) २२१ &c.
 चित्रकचार (Alkaline ash of चित्रक, see चित्रक) ७४
 चिचरस (Milky juice of चित्र, see चित्रक) ३६१
 चिरविस्त्र (=करञ्ज, see करञ्ज) ४१६
 चीर (A rag) ४८
 चूर्मक (A sort of कान्त or कान्तपाषाण, see कान्तपाषाण) ७६
 चूर्ण (A powder prepared by pounding dry substances in a mortar with a pestle, and passing it through cloth) ७५
 चूर्णपारद (A synonym of हरद, see हरद) १०६

चूर्णबन्ध (Binding or fixation of चूर्ण or powders) ३६६
 चूलिका (See चूलिकालवण; चूलिका = नवसार इति रसकामधेनु, see नवसार) १४२
 चूलिकालवण (A sort of salt, called by some writers as नवसार or nausadar) ६४, १४२, १४३ (vide Hindu chemistry, Vol. 1. p. 96)
 चूली (See चूलिकालवण) १४२

छ

छली (Disfigured mercury having the shape of an umbrella) ३५२
 छागचीर (Goat-milk) ११४, ३७७
 छागमूत्र (Goat-urine) ३८२, ३८८
 छुसुन्दरी (A musk-rat or a shrew mole, Beng. chhuncho) १३२
 छिदन (A graver, Beng. chheni) ४२

ख

- अतु (शिलाजतु, Bitumen) १००
 अजुन (=हिडु, Assafetida) ४०१
 जम्बीर (Citrus medica, Linn.,
 Beng. godānebugāchh) ६४,
 ७०, १५६, २७१
 जम्बीरकद्व (Fluid of जम्बीर
 fruit, see जम्बीर) ३६०
 जम्बीरतोय (See जम्बीररस) ४३०
 जम्बीरफल (Fruit of जम्बीर, Beng.
 godānebu) ८६
 जम्बीररस (Juice of जम्बीर fruit,
 see जम्बीर) २२७
 जम्बीरान्ध (Acid of जम्बीर fruit,
 see जम्बीर) १४३, ३३७
 जया (=विजया=भङ्गा, Beng.
 siddhi; or जयापुष्प; or
 "पौतल्यीराद्रिकोपचन्दनातीव-
 लम्बिता । विख्याता विजयेत्येवा
 रसवन्धविधीहिता ॥"—रसकाम-
 धेनु) १५४
 जलविन्दुजा (d. r. जलविन्दुजा and
 जलचिचिका, Beng. chench-
 dā) ५७

- जलुकावन्ध (d. r. जलौकावन्ध,
 "जलौका पञ्चवन्धः स्यात्"—
 रसकामधेनु, one of the seven
 stages of mercury) १८६
 जाति (=जातिफल, Myristica
 fragrans, Houtt., Beng.
 jāyaphal) ४१७
 जातिफाल (See जाति) ४३१
 जाम्बून (Gold, supposed to be
 obtained in the sand of
 जम्बूनदी, a river issuing from
 mount Sumeru and passing
 through Jambu Dwīpa)
 २१८
 जारज (Calcining or oxydizing
 metals or minerals) १४६,
 १४६, १५६, १६५ &c.
 जारजा (Calcination, "जारजा
 नाम जालनपातनशतिरेकेन च-
 हेमादिधातुपूर्वकपूर्वाविद्याप्रति-
 पन्नत्वम्"—रसेन्द्रचिन्तामणि,
 (जीवरी) ११, १७२, (भूचरी)
 ११, १३४, १४६, १७१ &c.
 जारजाविडु (A vida used for
 calcining metals or minerals,

see विद्, vide also Hindu
chemistry Vol. 1. pp. 72 and
73) १४१

जीरकद्वय (Two sorts of जीरक
or cuminum cyminum,
Linn., such as white and
yellow जीरक) ३५०

जीव (See जीवक) २७७

जीवक (Pentaptera tomentosa,
a plant called jivaka, Beng.
jiyat shashti) ३२१

ज्योतिष्मती (Cardiospermum Ha-
licacabum, Linn., Beng.
latáphatki) १३६, (definition
of) २२३, ३६०.

ज्योतिष्मतीतेज (Oil of ज्योतिष्मती
creaper, see ज्योतिष्मती)
२२३

ज्वालासुखीचौर (Milky juice of
red चिचक, see चिचक) ६०

ज्वालिनी (—मर्वा, Sansevieria
zeylanica, willd.) ५७, ११६,
३४८, ३५०

ज्वालिनीबीज (Seed or root of
ज्वालिनी, see ज्वालिनी) ११०

ट

टङ्ग (See टङ्गुज) ६७, ११६-१८७,
३२५ &c.

टङ्गुज (Borax, Beng. sohágá)
५१, ६६, ७३ &c.

टङ्गुजचार (Alkali of टङ्गुज,
Borax) ६३, १६० &c.

त

तक्र ("तक्रं पादजनं प्रोक्तम्"; but-
termilk with a fourth part
of water) ३२३

तक्रभक्त (Boiled rice with but-
termilk) ३१६

तगर (Tabernæmontana coro-
naria Br., Beng. tagar) ३३३

तन्दुलीयक (=विडङ्ग, Embelia
Ribes, Burm.) ३०२

तपनीय (Gold) ३८२

तप्तकक (A sort of कक, see
कक, "वाद्ग्रागुलविस्सारः कको
भवति वसुनः। औहेनिर्देर्नितो
वसु तप्तककः क उच्यते।"

- कथया "अजाग्रततुषादिं तु
 दीपयित्वा भुवि क्षिपेत् । तस्यो-
 परि स्थितः खलः तप्तखलः स
 उच्यते ॥"—रसकामधेय,) १७४
 ४१२, ४१३
 तमा (d. r. उत्तमा, भून्वामलकी,
 Beng. Bhuin-ámlá) ३४३
 ताप्य (A sort of iron pyrites,
 sulphide of iron, generally
 implying svarnamákshika,
 —so called for its being pro-
 duced in the bed of the
 river Tápi. See P. C.
 Ray's Hindu chemistry,
 Vol. 1. p. 84) ८४, ८८, १२६,
 १३२, १३४—१३७, १८८, २२६
 ४०२, ४२४ &c.
 ताप्यसत्त्व (Essence of ताप्य, see
 ताप्य) १३३, १३७, १६३
 ताम्बूल (See ताम्बूलपत्र) ४३१
 ताम्बूलपत्र (Leaf of Piper Betel,
 Linn., Beng. Pán) ८८
 ताम्बूली (Piper betel, Linn.,
 Beng. Pán) ६०, ६२, १६०
 ताम्र (Copper, Beng. támrá)
 ११५, (varieties of) ११६
 ताम्रपर्णी (Beng. gandhabháduli)
 ६१
 ताम्ररत्नक (A synonym of रत्नक,
 see रत्नक) १०३
 ताम्रराम (Colour of copper)
 १२६
 ताम्रशोधन (Purification of cop-
 per) ११६
 तार (Silver, see रजत) ११६,
 ४२४ &c.
 तारजीर्ण ([Mercury] calcined
 with silver) ४०४
 तारदल (A preparation of silver
 with other minerals, mica
 &c.) ३८६, ३८७
 तारपत्र (A plate of silver) २१३
 तारपत्रक (A plate of silver) ३७८
 तारपिष्टि (पिष्टि of silver, see
 पिष्टि) ३८४
 तारवीज (A sort of preparation
 of silver, purified by white
 वर्ग or aggregate of dying
 plants or white materials.
 (Definition of) १३७ .

तारशोधन (Purification of silver) ११६	Benth., Beng. járulgáchh) १२२
ताराभ्र (An amalgam of silver and mica) १३०, १३१ १६३ &c.	तिन्निखी (Tamarind, Beng. tentul) २२८
ताराभ्रक (See ताराभ्र) ३६६	तिन्निखीक (See तिन्निखी) ६४
तारारिष्ट (Arista or decoction of silver) १८६, १८८, २६८ &c.	तिन्दुक (Diospyros Embryopteris, Pers., Beng. gáb) ७०, ७२, २७१
ताराका (Silver and copper) ३७६	तिमिर (= तमाल, Garcinia Xanthochymus, Hook. f.) १८६, ३०६
ताल (=हरिताल. Orpiment) ८५, १२४, १३७ &c.	तिल (Sesamum Indicum, DC.) ६४, १११, ११४, १४२, ४१६ &c.
तालक (See ताल) ८३, ८४, ८६, १०८, ४१८ &c.	तिलज (Oil of tila, see तिल) ६५
तालकबन्ध (Binding or fixation of orpiment) ३३६	तिलतैल (Oil of tila, see tila) १०६, ४१६
तालकशुद्धि (Purification of orpiment) १११	तिलयर्णी (तिलोनी नामक शाक-विशेष) १६२, ३३१
तालमूल (=तालमूली. Curculigo orchoides, Gaertn.) ३८७	तिलपिष्ट (Sweet cake made of tila, see tila, Beng. tilkuta) २४६
तक्तशाक (=वरुणवृक्ष, Crataeva religiosa, Forst.) १६०	तीक्ष्ण (Iron, see तीक्ष्णजोह) ११५, (of 3kinds) ११७, ४०३, ४२४ &c.
तिन्निखी (Tamarindus Indica, Linn., Beng. tentul or Am-lavetasa) ५८	तीक्ष्ण (d. r. तिल. Spices with
तिन्निश (Ougenia dalbergioides,	

- hot and pungent qualities)
 ३१६
- लोहचूर्ण (Iron-filings or iron-
 powder, Beng. lohachúrna)
 १२०, ३६०
- लोहजल ([Mercury] calcined
 with iron) ३०३
- लोहलोह (A metal called लोह
 or iron, also called kánta-
 loha or kántiloha or káncchi-
 loha) ११७, १३३
- लोहसुवर्णकपालिन् (A process
 of dying metals or minerals
 with the aid of iron and
 copper according to the
 method adopted by the
 kápálikas) २६५, ३०७
- लोहलाभ (An amalgam of iron
 and mica) १३१, १३७, १६३
- लोहलाभक (See लोहलाभ) १३६
- लुप्त (A synonym of रसक, sul-
 phate of copper, Beng. tutiá)
 १०३, १२०, १८७ &c.
- लुप्तक (See लुप्त) ३५२
- लुम्बी (A long gourd, Beng.
 badaláu) ३३८
- लुम्बीचार (Alkali of लुम्बी, see
 लुम्बी) ७३
- लुम्बुर (Xanthoxylum alatum,
 Roxb., Beng. nepáli dha-
 niá or támbulphal) ११७,
 ११८, १६०
- लुम्बुरज (Juice of लुम्बुर, see
 लुम्बुर) १६०
- लुम्बुरी (d. r. झुररीदरी, a sort
 of ओषधि or plant, difficult
 to be identified) २०७
- लुम्बी (Ocimum sanctum,
 Linn.) ५८, ६७, ३३०
- लुम्बा (A fine balance of gold-
 smiths, the scales) ३२
- लुम्बरी (= काँची, alum-earth, see
 खोराही) १६०
- लुम्ब, लुम्बा (The husk or chaff
 of rice) ३८, ३९ &c.
- लुम्बाधि (Fire of chaff) ३३३, ३३६
- लुम्बाधिति (A sort of दिव्योषधि
 difficult to be identified) ६१
- लुम्बोदक (A sort of mineral
 water) २५३

हृद्यौषधि (Vegetable औषधि or plant) २०६

तेल (Oil) ११, (varieties of) ६५, १३६ &c.

तीव्रवल्ली (= अमृतवल्ली, called बदनो in चिकित्सा) ६०

तोल, तोलक (12 māsās, weight of 1 Rupee) १५१

तण्डु (Tin, see तङ्ग, Beng. rāng) ११७

त्रिकटु (See कटुत्रय) २७८, ३६७

त्रिकटुक (See त्रिकटु) १२२, १५४

त्रिकर्षमूल (The root of त्रिकर्ष, viz. नागर, अतिविद्या and सुप्ता, Beng. sunth, ātaich and muthā) ८५

त्रिचर (3 alkalis—टङ्गचर, यवचर and सर्जिचर) ६४, १२२

त्रिदली (A sort of creeper, “सपुष्पलिलतोषेता रक्तवक्ष-
बलान्विता । रसवन्धविधौ प्रोक्ता
त्रिदलीति ह्यतामिषा ॥”—रस-
कामधेनु) ६१, ४२८

त्रिपर्ण (= शालपर्ण, Desmodium

gangeticum, DC., Beng. sālpāni) ५८

त्रिपुष्प (Flowers of 3 colours, i.e. white, red and yellow) १११

त्रिफल (See त्रिफला) १००

त्रिफला (Aggregate of 3 myroba-
lans—आमलकी, हरीतकी and
विभीतक ; see आमलकी and
विभीतक in their respective
places ; हरीतकी = chebulic
myrobalan) ७६, १२२, १५२,
१५५, २५०, ४०३ &c.

त्रिफलाकाश (Decoction of three
myrobalans) ४०३

त्रिमधु (Aggregate of 3 sweets—
honey, ghee and sugar) ३२२

त्रिलोह (Aggregate of 3 metals
—gold, silver and copper) २६३

त्रिमूली (A sort of creeper, “त्रि-
मूलाकारपत्रा या सन्धाकषणवत्-
पत्रा । त्रिमूलिनीति विख्याता”
—रसकामधेनु) ६१

तुटि (The smallest weight and

measure used by physicians)
 १५०, ३३२
 मेलोवमननी (A sort of मही-
 वधि, called अजनायिका or
 अजनाभिघा) १८६
 ग्रावण (See त्रिकटु. "पिप्पली शङ्ख-
 वेरच मरिचं ग्रावणं विदुः।")
 १८५
 लक्ष्मीर (= बंशलोचना, Bamboo
 mana) ८६

द

दग्धवहा (See दग्धारोहा) ६१
 दग्धारोहा (A sort of महीवधि,
 which grows anew after
 being burnt) २२४
 दग्धोष्ण (Burnt wool) १६६
 दध्म (Acid of दधि or curdled
 milk) १०६, ३८७
 दधि (Curdled milk, Beng. doi)
 ४१६
 दशुजान्म (= अश्ववेतस—रसकाम-
 धेनु, see अश्ववेतस) ३६२
 दन्त (A tooth) ३८८

दन्तिनी (See दन्ती) ६०
 दन्ती (Baliospermum montanum
 Mull.) [croton polyandrum]
 ३८७
 दन्तीदन्त (A stem of दन्ती, see
 दन्ती) १२१
 दरद (= हिङ्गुल, cinnabar) ६५,
 (varieties of) १०५, १२७,
 १२२ &c.
 दरदशुद्धि (Purification of cin-
 nabar) १०७
 दरदायस (Combination of cin-
 nabar and iron) १७१
 दर्दुराभक (A sort of mica) ६८,
 ६९
 दल (दलं—"लोहादिकरणं शुभम्।
 जारणाविधिहीनस्य द्रव्यसाधन-
 कारणम्।"—रससार। A pre-
 paration of several metals or
 minerals by purifying or
 refining them by other met-
 als and minerals before they
 have undergone the process
 of calcination) ११, २२७,
 ३७५ &c.

हार्शी (= दावहरिद्रा. *Berberis asiatica*, Roxb.) ७३

हाली (See देवहाली) १२१

दिव्यौषधि (घ्री) (Plants of divine character, 64 in number, also called कुलौषधि) २०६, २१०, ३३१

दीपयन्त्र (= दीपिकायन्त्र, "तिर्यक्-पातनस्थानमेतत्"—रसकामधेनु।

An apparatus called *Dīpikā* which occupies the place of *Tiryakpātana yantra* ३०५

दुर्वाही (Mercury not properly fixed) ३५२

दुर्मेली (Mercury not properly mixed) ३५२

देवदारु (*Cedrus Deodara*, Loud.) १३६

देवहाली (*Andropogon serratus*, Retz., Beng. *deyātādā*) ६०, ६१, ६२, ११३ &c.

देवहालीदलद्रव (Liquid extract of the leaf of देवहाली, see देवहाली) १३२

देवहालीफलरजः (The dust or

pollen of देवहाली fruit) ११८

देवहालीरस (The milky juice of देवहाली, see देवहाली) ६७, १२० &c.

दोला (See दोलायन्त्र) ३५२, ३५५

दोलायन्त्र (A suspension apparatus, see P. C. Ray's *Hindu chemistry*, Vol. 1.p. 121) ३३, १६१, १७३ &c.

दोलाखेद (Perspiration or fumi-
gation by *Dolā* apparatus, see दोलायन्त्र) ५८, ८८ &c.

द्रव्यसंस्कार (Purification of ob-
jects—such as gold, silver, lead &c.) १६५

द्राक्षा (A grape) ३१६

द्रावक (A sort of कान्तपाषाण, see कान्तपाषाण) ७६

द्रावकपञ्चक (See द्रावणपञ्चक) ७५, ११३

द्रावण (Liquefaction, a sort of संस्कार of mercury) १३७

द्रावणपञ्चक (Five liquefiers or liquefacients, viz. गुग्गुला or *Abrus precatorius*, टङ्गुल or

borax, मधु or honey, घृत or ghee and गुड़ or molasses)

६६

त्राविक (Liquefier or liquefacient) ६२

हस्तबन्ध (Binding or fixation of liquids) ३१२

द्विनिष्ठा (Two sorts of निष्ठा or turmeric, viz. हरिद्रा and हारहरिद्रा) ३०३

द्विपद्मी (=द्विपदिका or द्विपादिका =नागकेसर वृक्ष, Mesua ferrea, Linn.) १२५

द्विपद्मीरजः (Dust or pollen of द्विपद्मी or नागकेसर flower) २०१, २८१ &c.

द्विपद्मीरस (Juice of द्विपद्मी or नागकेसर) २८७, ३१६

द्विपद्मी (It means both शालपद्मी and एन्ड्रिपद्मी; शालपद्मी = Desmodium gangeticum, DC., Beng. sálpáni; एन्ड्रिपद्मी = Uraria lagopoides, DC., Beng. chákuliá) ५८

द्विपद्मी (= जलौका, leeches; they

are of 12 varieties, of which first six are venomous and second six are anti-venomous) १२२

द्वन्द्व (Compound of two metals or minerals; d.r. बन्धन) ३१३, ३२३

द्वन्द्वमेलापन, (द्वन्द्वमेलापक) (An amalgam, or a compound of metals or minerals) ११, १३०

द्वन्द्वमेलापनौषध (Plants or drugs which have capacities or properties to combine metals or minerals together, such as are described in pp. 130-132) १३६

द्वार्जक (Two sorts of चार्जक—ginger and dry ginger) १००

ध

धत्तूर (See धुत्तूर) ३७३, ३१२

धम (The act of blowing) १२०

धमनी (A bellows) ३२

धवामि (The fire of धव, Anogais-

- sus latifolia, Wall., Beng. dháoyá) २३८
- घातकी (Woodfordia floribunda, Salisb., Beng. dháiphul) १३२
- घातु (= मिरिन्दितिका, Red ochre, Beng. girimáti) ११३, ३२५
- घातुमाचिक (= रौप्यमाचिक according to रसकामधेयः ; but खर्चमाचिक according to राजनिघण्टु ; see माचिक) ६८
- घात्री (= आमलकी, see आमलकी) १६७, २६८, ४०१
- घात्रीफल (The fruit of आमलकी रुद्र, see आमलकी) ११६
- घात्रीरस (Juice of घात्री, see घात्री) २२६, ४०१
- घान्वाभक (A preparation of mica with sáli rice) ७०
- घान्वाण्ड (Sour gruel made of the fermentation of rice water, see काञ्जिक) १००, (d. r. सुघान्वा) १५२, १६०, १६७
- घान्वाण्डक (See घान्वाण्ड) ७२
- धुतूर (Datura Metal, Linn., Beng. dhuturá) ३२७
- धुतूरकरस (Milky juice of Datura Metal ; see धुतूर) ३३६
- धुतूरदय (White and black Datura Metal) ११८
- धूमज (See धूमोत्थ) १६६
- धूमसार (= यक्षधूम. The soot, Beng. jhul) ११३, १५३, १८७
- धूमावलीकिन् (Mercury in a certain stage, or the best refined stage of mercury, which engenders खेचरता or the sky-going efficacy) २४५, २८६
- धूमोत्थ (= वज्रचार, most probably carbonate of potash) १८७
- धूलि (A stage of mercury) ३४५
- न**
- नक्तमाल (See करञ्ज) ११७, ११८
- नक्ताण (Oil of नक्ता or नक्तमाल, see नक्तमाल ; d. r. तिलकण—हृद्दीपलण) ६५
- नमः (= नम, see नम) १६५

- नरकपाल (Human skull) १३०,
३११
- नरकसा (Probably नीलवृक्ष,
Indigo plant) ५६
- नरजीव (See नरजीवा) २११
- नरजीवा (d. r. नरजिह्वा, a plant,
difficult to be identified) ६०
- नरपित्त (Human bile) ३३२
- नरलोम (Human hair) १८३
- नवसार (Nausádar, sal ammo-
niac, vide Ray's Hindu
chemistry, Vol. I. p. 96, 97)
१५१, १६१, १७० &c.
- नष्टपिष्ट ("खरूपस्य विनाशेन पिष्टत्वा-
पादनं हि यत्। विद्वद्भिर्जित-
स्त्वतोऽसौ नष्टपिष्टः ख उच्यते ॥"
—रसकामधेनु। When Mer-
cury, being subdued and
losing its own character
takes the form of a paste, it
is called नष्टपिष्ट) २८१, ३२८ &c.
- नाम (Lead) ११६, ११७ &c.
- नामकम्बा (=नामकुमारिका, गुड़-
ची, see गुड़ची) १३८
- नामकबी (= माखकबी, *Salvinia*
cucullata, Roxb., Beng. in
durkání) ६१
- नामजिह्वा (=अनन्ता, see अनन्ता
६१
- नामलाघ्य (An amalgam of lead
and sulphide of iron) १३१
- नागदल (A plate or leaf of lead)
१८३
- नागदोष (The impurity of mer-
cury caused by the amalgam
or alloy of lead) १५३
- नागपत्र (See नागदल) १८६, ३७६
- नागबला (*Sida spinosa*, Linn.,
Beng. gorakshachákuliá)
५७, १५१, ३१३
- नागर (=नागरसुस्तक, a sort of
grass called nágar, *cyperus*
pertenuis) ३०१, ३२०
- नागवल्ली (Piper Betle, Linn.,
Beng. pán) ६३, ८६
- नागवीज (A preparation of lead)
१३७
- नागशुक्ली (*Heleotropium indi-*
cum, Linn., Beng. hátisun-
dá) १६१

नागशोधन (Purification of lead) ११७	नारङ्गान्न (Acid of नारङ्ग, see नारङ्ग) ६७
नामाभ (An amalgam of lead and mica) १३१, १६३ &c.	नारिकेल (Cocoa-nut palm) २७१
नामाभक (A sort of mica) ६८, ६९	नारी (=अश्वबला इति प्रसिद्धा ओषधि, a plant known as aswabalá) १२२
नामाभककपालिन् (A process of dying metals or minerals with the aid of lead and mica according to the meth- od adopted by the Kápalika- kas) ३०७	नारीचीर (See ओषधौ) २१३
नागास्थिभस्म (Boneash of an ele- phant) ३६५	निगल (=निगङ्ग. A sort of pre- paration, which acts as a fetter to bind mercury, and with which the crucible is smeared or plastered) ३३५, ३३६
नामिनी (=नामदन्ती, "नामिनीबु- धते वज्री नामभोगसमाङ्गिका । सर्पादिकविषघ्नी च सा खल्व- रसबन्धिनी ॥"—रसकामधेनु) ६२	निचुल (=हिप्पुल, Barringtonia acutangula, Gaertn., Beng. hijal) ७१, ७२, ११६ &c.
नामिनीकन्द (Under-ground stem) or bulbous root of नामिनी, see नामिनी) २२३	निचुलचार (Alkali of निचुल, see निचुल) १४२, १४३
नारङ्ग (=नागरङ्ग, Citrus Auran- tium, Linn., Beng. kamalá nebu) ६४, २७१, ४२०	निम्ब (Melia Azadirachta, Linn., Beng. nim) १६१, ३७५
	निम्बपत्र (Leaf of निम्ब, see निम्ब) ६८
	निम्बुक (Citrus medica, Linn., Beng. kággi nebu) ११०

- विशामक (That which restrains mercury) १५५
- विशामकौषधि (Plants which restrain mercury) ५७, ५८
- विशामन (Restraining of mercury, "रोधनास्तवर्गोऽस्य चपलत्वनिवृत्तये । त्रियते पारदे खेदः प्रोक्तं विशामनं हि तत् ॥"—रसकाम-धनु । "वीर्याग्नयनसंस्कारो वि-शामनम्"—रसमात्मक) ५६
- विहृत्य (= मृत, killed) १९४, १९६
- विह्वार (Which does not eject any slab or particle) १५३
- विह्वारि (Which has no छ्वार or bubble) १६८
- विगुंकी (Vitex Negundo, Linn., Beng. nisindá) १५४, ३८२
- विगुंकीपत्र (Leaf of विगुंकी, see विगुंकी) १२६
- विगुंकीरस (Juice of विगुंकी, see विगुंकी) ११६
- विष्ठा (See वृश्चिष्ठा) १०३, २१८, ३८१
- विष्ठाचर (= Soma, see सोम or सोमजला) १६४, १६७
- विष्ठाचररस (Juice of सोमजला, see सोमजला) १६५, १६६ &c.
- विशेष (Immersing any hot metal into water, "तप्तस्त्राण्डु विविशेपः विधापः क्षयनश्च तत् ॥"—रस. च. ; "विशेषं मज्जनं विदुः") ५२, ११८, २०२ &c.
- विष्वाव (Vigna catiang, Endl., Beng. barbati) ११४
- वीलकाच (Black salt or kách-lavan) ३६३
- वीलचिन्नक (Black Plumbago zeylanica, Linn., Beng. kála chitá) ५६
- वीलज्योति (A sort of दिक्षौषधि, difficult to be identified) ६१
- वीलपुष्प (Probably means blue topaz) ६०
- वीलचिन्दूरी (= वीलचिन्दुवार, blue Vitex Negundo) ३१३
- वीली (Indigofera tinctoria, Linn., Indigo plant) ५७
- वीलीनिर्जल (Expressed juice of वीली or Indigo plant) १७७

मीनीम्वक (Here means sapphire)

१७७

हृदीश (Human hair) ३११

मेनरीमारि (A synonym of रचक)

१०३

प

पक्कवीच (Ripened वीच, i.e. gold, silver and other metals or minerals, ripened with the help of other metals or minerals) १३३, २६६

पचसक (5 objects obtained from a cow, viz. milk, urine, dung, curd and ghee) ११३, ११४

पचद्रावक (See द्रावकपचक or द्रावकपचक) ६७, ३८०

पचपटु (See पचसक) १५६

पचमाह्व (5 objects obtained from a buffelov, viz. milk, urine, dung, curd and ghee) ११३

पचमृदु (5 sorts of earth, viz.

earth, ant-hill, red ochre, chalk and salt or saline earth; "वल्लीकचलिका भूमिः मेरिकं कटिका पटु। हवेता कलिकाः पच संप्रोक्ता रच-कर्मणि ॥" ३६३

पचरज (5 sorts of द्विबौद्धि,—मन्त्रविद्यावना, कङ्कालखेचरी, इन्दिरा, चम्पापाली or चम्पा-पाली and विशाचरी, ६३, ६४। "कर्मकं हीरकं नीलं पद्मरामच मौक्तिकम्"—these 5 sorts of metals or minerals) १६२

पचसक (5 sorts of salt—viz. काच, खेन्व, सातुन, विड़ and खौवर्कल) ३५५

पचाङ्ग (5 parts of a tree, viz. root, fruit, leaf, flower and bark) ७९, ८३, २१६ &c.

पचाङ्गुली (=तक्रा, a small plant known by the name of takrá) ३८८

पचाण (An aggregate of 5 acids—such as (1) कुल, दाहिन्, तिमिङ्गी, पुलक, कम्बरेतव ;

- (2) जम्बीर, नारङ्ग, अम्बवेतस,
तिनिङ्गी, बीजपूरक) १३५
- पञ्चवस्त्रा (5 stages of mercury,
viz. घूम, चिटिचिटि, मङ्कक-
भ्रति, सक्कम्प and विकम्प) १६८
- पटु (Salt) १५५, १६५
- पटुपञ्चक (5 sorts of salt, see पञ्च-
लवण) १२२
- पटोली (= खादुपटोल, or sweet
Trichosanthes discica, Roxb.)
६१, ६३
- पटुबद्ध ([Mercury] Bound or
fixed by the process called
पटुबन्ध) १६८
- पटुबन्ध (One of the seven stages
of mercury, bound or fixed,
as if by cloth) १८६, १९० &c.
- पटुसन्दंश (Scissors, Beng. kátari)
४२
- पतङ्ग (= पत्तङ्ग, Cæsalpinia Lap-
pan, Linn., Beng. vakam)
६६
- पतङ्गी (A state of mercury, or
mercury in a certain state.
“आरोटो जोहजीर्यः स्यात्
पतङ्गी पारदेवरः”—रसद्वयम्)
३५२
- पताम्ब (See अम्बकपत्र) ७५, १५८
- पद्या (Terminalia chebula, Retz.,
Beng. haritaki) १०३, ११४,
२५७
- पद्याचूर्ण (Powder of पद्या or
powdered पद्या, see पद्या)
२६६
- पद्म (Lotus, Nelumbium speci-
osum, Linn.) २७२
- पद्मचारिणी (Hibiscus mutabi-
lis, Linn., Beng. sthalapad-
ma) ५७, ३८४
- पद्मयन्त्र (An apparatus resem-
bling the shape of a lotus)
१८८
- पद्मराग (A ruby) १२८, १७२
- पत्तस (Artocarpus integrifolia,
Linn., Beng. kántál) २७१
- पत्तम (Lead) १३५, १३६, २०२ &c.
- पराम (= चूर्ण. Powder) ३०१
- परिष्कृष्टारस (Expressed juice of
परिष्कृष्टा = क्षिप्ता = शुद्धची,
see शुद्धची) १२१

परिवाल (A sort of iron ; according to some it is हुन्नाल or hunnála) १२५

परिवाल (See आवाय) ११८

यक्षवन्ध (*Grewia Asiatica*, Linn., Beng. phalsá) ३१६

पर्यटिका (= चौराड़ी, see चौराड़ी) १३५

पल (Eight tolas) १५१

पलाश (= किंशुक. *Butea frondosa*, Roxb.) ६३, १३२ &c.

पलाशक (The lac, being produced from the पलाश tree, see पलाश) १२४

पलाशचार (Alkali of palása, see पलाश) ११८

पलाशतेल (Oil of पलाश, see पलाश) ३३८

पलाशपुष्पतोष (Water in which palása flowers are steeped or macerated) १७३

पलाशभक्ष (Ash of palása tree) १७०

पलाशमूल (Palása root, see पलाश) ३२८

पलाशमूलतोष (Water in which palása roots are steeped or macerated) ३३१

पलाशबीज (Seeds of palása, see पलाश) २०१, ३०१

पलाशबीजनिर्झास (Expressed juice of the seeds of palása, see पलाश) ३३७

पाटली (*Stereospermum suaveolens*, DC., Beng. párul) १३६

पाटा (*Stephania hernandifolia*, Walp., Beng. áknádi) ५०, १२२

पातनयन्त्र (See पातनायन्त्र) १११

पातनायन्त्र (An apparatus called Pátaná. Vide P. C. Roy's Hindu Chemistry, Vol. 1. p. 122) ३३३, ३३६

पातालयन्त्र (An apparatus called Pátála, "स्निग्धद्रवभरतं पाचन्मुक्षयन्निद्रावपातकम् । अर्धे निघाद्योपर्यधिः दत्तं पातालचञ्चितम् ।"—अथ अदिरुपलानी ,

- निम्बमूलं मन्त्रादि—रस-
 कामधेनु) १६८, २०६
 पारद (Mercury) (Definition of)
 ५, ६, &c.
 पारददोष (Impurities or defects
 of mercury, 3 in number)
 १५०
 पारदोष-महारस (Mercury known
 by the name of पारद) ३३८
 पारदेन्द्र (Mercury) २७४
 पारावतमल (Fæces of a pigeon)
 ११४
 पाकाशकार (Alkali of palāsa,
 see पलाश) ६३
 पाकाशमिथ्यास (Expressed juice
 of palāsa, see पलाश) ३७७
 पालाशपत्र (Palāsa-leaf, see
 पलाश) २३८
 पालाशबीजतेल (Oil of the ex-
 pressed seeds of palāsa, see
 पलाश) २७७
 पाषाण (Sulphur, see मन्त्रपाषाण)
 २७७
 पाषाणमर्दक (A grinder made of
 stone) ३२
 पिण्डित (Sauce mixed with rice
 gruel) ३१६
 पिण्डीकण (Forming into a lump)
 ७८
 पिण्याक (—तिलकण. Expressed
 sediments of linseed or other
 seeds, Beng. khali) ११४
 पित्त (Bile—5 varieties of) ६५
 पित्तल (Bilious, producing bile)
 ३१६
 पित्तल (Brass, an alloy of copper
 and zinc) २०३
 पिनाकाश (See पिनाकाशक) ६६
 पिनाकाशक (A sort of mica) ६८
 पिप्पली (Piper longum, Linn.,
 long pepper, Beng. pipul)
 १३६
 पिशाचीतेल (Oil of a small
 variety of जटामांसी, called
 पाकाशमांसी) ११६
 पिष्टिका (See पिष्टी) ८६
 पिष्टिकाकण (See पिष्टीकण)
 ३४६
 पिष्टी (A paste of mercury or
 other minerals; “रसाजिह्वित-

आहारः पिटी" "मर्द्दनाज्जायते
पिटी" ८६, ८८, १४६, १६६ &c.

पिटीसम्भ (Stoppage of flow of
पिटी, see पिटी) १३६

पीत (Yellow gem, see पुष्पराम)
६०

पीतगन्ध (See पीतवर्ग) १३६, ३५२

पीतगन्धक (Yellow sulphur, see
p. 109) ३७७

पीतपुष्प (Flowers of yellow col-
our, such as पीतभिण्डी,
चम्पक &c.) ११२

पीतवर्ग (An aggregate of 5 yellow
objects, producing yellow
dye) ६६

पीताभक (Yellow mica) ६८,
६९ &c.

पीताब्ज (Aggregates of yellow
and red dyers, see पीतवर्ग
and रक्तवर्ग) १२६

पीलुक (Salvadora persica, Linn.
tooth-brush tree) ६०, १६०

पीलुतैल (Oil of पीलुक, see पीलुक)
७४

पुट ("घातुषु उपलेख्यदाहः पुटम्"।

"रसादिद्रवपाकानां प्रमादज्ञा-
पकं पुटम्"। It is of several
varieties, such as—लावकपुट,
कपीतपुट, गोबरपुट, महापुट,
गजपुट, वाराहपुट, कुम्भपुट,
भूधरपुट and भास्वपुट) ८६ &c.

पुटपाक (Roasting. "द्रव्यमापोषितं
जम्बूवटपत्रादिसम्युटे। वेष्टयित्वा
ततो बद्धा ढङ्गं रज्ज्वादिना तथा।
वृक्षेपं बाहुलं कुर्यादथवाकूलि-
माचकम्। दहेत् पुटान्नराद्यौ
यावन्नेपस्य रक्तता।"—परिभाषा-
प्रदीप। Vegetable drugs first
reduced to a paste and then
wrapped up in jambu or
vatapatra, firmly tied with
fibres of some sort, covered
with a layer of clay from
half to one inch in thick-
ness, are roasted in cow-
dung fire. When the layer
of clay assumes a brick-red
colour on the surface, the
roasting is known to be
completed.) ८६, ९१

पुनर्नवा (*Boerhaavia diffusa*,
Linn.) ५७, ७० &c.
पुष्पराग (*A topaz*) १२८, १७७
पुष्पाञ्जु (Extract of flowers, such
as, वासन्ती, सेवती &c.) ८६
पूगफल (The fruit of the betle-
nut tree, *Areca catechu*)
३२४
पूतिक (Tin and lead—these 2
metals are called *Pūtikas*
on account of their foetid
odour) ११५
पेटारी (= कुवेराक्षी. *Abutilon*
Indicum) ८६
पेटारीबीज (The seed of पेटारी,
see पेटारी) ८५
पोट (d. r. पाट, “पाटः पर्पटि-
कावस्थः”—रसकामधेनु ; one of
the five effects of fixation of
mercury, viz. खोट, पोट,
भस्म, घृति and कल्क) ३४५
पोतकी (= उपोदिका, Beng. *pui-
sāk*) १२१
पौनर्नव (Belonging to पुनर्नवा, see
पुनर्नवा) ३२०

प्रकटमूत्रिका (See प्रकाशमूत्रा) ६७
प्रकाशमूत्रा (A sort of crucible,
see मूत्रा) (Formation of)
३६, २७६ &c.
प्रतिमान (Weights) ३२
प्रतिवाप (See प्रतीवाप) १२१, १२२,
२२४ &c.
प्रतीवाप (The act of covering a
melted metal, “छादनं तु प्रती-
वापः”) ५२
प्रतिसारित (“सारितस्य मारणा-
नन्तरं पुनः सारितम्” see
सारण) ३७३
प्रवाल (Coral) २०७, ३५२
प्रवालक (See प्रवाल) ६०

फ

फलिजिङ्गा (= महाशतावरी or
क्षेत्तशतावरी. see शतावरी or
शतमूली) ५७
फलत्रय (See त्रिफला) ७६, ११७

ब

बद्धाङ्गार (Burning charcoal of
jujube wood) ११० .

बहरी (Zizyphus Jujuba, Lamk.

Beng. kul) ८६

बहरोपत्र (Jujube-leaf) ८८

बद्ध ([Mercury] Bound or fixed)

१५०

बद्धभारजा (Calcination of mer-
cury when fixed) ११, १५७,

२७४

बन्धा (See बन्धाकर्कोटी) ६२,

११३, ३३८

बन्धाकर्कोटी (= तित्तकर्कोटी,

Beng. titkánkri) ३१३

बसा (Sida cordifolia, Linn.,

Beng. white bedelá) ५७,

१२२, १६०, ३४० &c.

बालभारजा (Calcination of mer-
cury when in the early

stage) ११, १५७, २७४

बालमोचका (Young बालमोचली or

Bombax Malabaricum, DC.

Beng. chárá simulgách) ५८

बालबल्लपुरीष (Feces of a calf)

३८४, ३८५, ४११

बाला (Pavonia odorata, willd.)

८७

बाहुकायक (An apparatus call-
ed Báluká, "निर्बन्धनीनिषी-

दित्तवद्वरादिपरिणिभाम् अति

कठिनघटीम् अधस्तर्णवकुलि-

प्रमाथितच्छिद्रायाम् अनुकूप-

स्थालिकायाम् आरोप्य परि-

तस्तां द्विभ्रातुलिहयसेन लवणेन

निरन्तरान्तीकरणपुरःसरं सिक-

ताभिरागलं परिपूर्णं वर्तमानक-

मारोपणीयम् क्रमतश्च त्रिचतु-

राणि पञ्चषाणि वा वासराणि

उवलनकवालय पचनीयम्"—रसे-

न्द्रचिन्तामणिः) २१२, ३३२,

३६७

ब्रह्मचारिणी (See ब्रह्म) ५३

ब्रह्मदण्ड (= ब्रह्मदण्डि. Clerodendron

Siphonanthus, R. Br., Beng.

Bámanhāti) ६३

ब्रह्मदण्डी (Lamprachœnium mi-

crocephalum) ५७, ६१

ब्रह्मनिर्यास (Expressed juice of

ब्रह्मदण्ड or palása tree) १७७

ब्रह्मरीति (= रात्ररीति, the best

brass) ३३१

ब्रह्मबीज (= पलाशबीज, the seed

of palāsa, seed-पलाश) १०,

१३८, १४५ &c.

अश्वत्थ (= पलाशवृक्ष. see पलाश)

३३८

अक्षयोमा (See अक्षी) ३७३

अक्षी (Herpestes Monnieria, H.
B. K., Beng. brahmi sák)

६२

अक्षी (See अक्षी) १५३

भ

भद्रा (= काकोदुन्दरिका. Ficus
oppositifolia, Beng. kákdu-
mur) १५५

भक्षत (See भक्षतक) २२३, २४८,
३८८

भक्षतक (Semecarpus Anacar-
dium, Linn., the marking
nut tree ; Beng. bhela) ३६३

भक्षतकजैह (Oil of भक्षतक, see
भक्षतक) ३६३

भञ्जा (A bellows) ५३, २०७

भक्ष (Ashes) २६३ &c.

भक्ष (One of the five effects

of fixation of mercury, see
पोट) ३४५

भक्षमूषा (A sort of crucible ;—
ashes of तिल or sesamum
Indicum 2 parts, and brick-
dust 1 part—are the ingre-
dients of this crucible) ५०

भक्षवत (One of the seven stages
of mercury) १८६, १८०, १८३,
३०५ &c.

भाङिका (d. r. हुङिका) (A cup,
a cupel) १३३

भाहु (= ताम्र, copper) २६३, ३२०

भार (2000 subhas ; 1 subha =
32 palas ; 1 pala = 8 tolas ;
1 tola = 12 máshás ; 1 má-
shá = 6 gunjas or Abrus
precatorious) १५१

भावना (Maceration of powders
in fluids, such as expressed
juice of herbs &c. The mix-
ture is allowed to dry in
the sun in day times) ७३

भास्वर (= ताम्र, copper) १३६,
१८८, ३२३

भास्करनिर्मित (ताम्रनिर्मित,
made of copper) २०५

भास्करप्रिय (A ruby) २०२

भास्कराभक्त (An amalgam of
copper and mica) १६३

भिक्षिमूल (The root of भिक्षि or
भिक्षी, see भिक्षी) ७०

भिक्षी (A shrub called bhendā
in Beng.) ८६

भुजग (Lead, see नाग) १८२,
३८२, ३८५

भुजङ्ग (Lead, see नाग) ३७६

भुजङ्गम (Lead, see नाग) ११५,
३६१, ३१३

भुजङ्गमशोधन (Purification of
lead) ११८

भुजङ्गास्थि (Snake-bone) ८३

भू (= स्फटिका = काङ्गी = सौराष्ट्र-
कृतिका, "क्षितिनाम्नी सुजाता
च सौराष्ट्री" — रसकामधेनु, see
सौराष्ट्री) ५१

भूचर (A name of mercury pro-
perly calcined) १७८

भूचरी (A name of calcination)

भूधर (See भूधरयन्त्र) १११,
२६६, ३०५

भूधरयन्त्र (An apparatus called
Bhúdhara, "बाधुकागूढसर्वा-
ङ्गा गर्ते मृषा रसान्विताम् ।
दीप्तोपलेः संतृण्णयात् यन्त्रं तद्-
भूधराक्षयम् ॥") ४५, ३३३, ४१२

भूधाची (See भूम्यामलक) ७०

भूनाग (= गणूपदी, a small spe-
cies of earthworm in con-
trast with भूलता a larger
species. Beng. chhota ken-
cho) ३८५

भूपाली (d. r. भूपालटी, Beng.
tokápáná) ६३

भूम्यामलक (Phyllanthus Nir-
uri, Linn., Beng. bhuin-
ámlá) ३१७

भूर्ज (See भूर्जपत्र) १७४

भूर्जपत्र (Betula Bhojpatra,
Wald.) ३१२

भूलता (The earthworm. Beng.
large kencho) १०३, १२२ &c.

भृङ्ग (See भृङ्गराज) ११०, २६८,

भृङ्गपक्ष (Feathers of the bird called Bhimráj, probably of the variety of shrike) ३११
 बङ्गराट् (See भृङ्गराज) ३३
 भृङ्गराज (Wedelia calendulacea, Less., Beng. bhimráj) ५७, ११० &c.
 भृङ्गाब्ज (Water of भृङ्गराज, i.e. water in which भीमराज is steeped) ११०
 भृङ्गाङ्क (See भृङ्गराज) ४०२
 भेकाख (Probably the mouth of a frog) ३७५
 भमरायन्त्र (d. r. आमरीयन्त्र—An apparatus, which is mentioned in Rasakāmadhenu, but no explanation is given) ३२४
 भामक (A jackal) ८४
 भामक (A sort of कान्तपाषाण, see कान्तपाषाण) ७६, १२६, ४२८

म

मज्जन (Emmersing of red hot

metals into water, "तप्तस्याग्नौ विनिक्षेपः") ५२
 मञ्जिष्ठा (Rubia cordifolia, Linn.) ६६, १३६, २०२ &c.
 मणि (A gem, a precious stone) ३४६
 मणिमन्त्र (= खैन्दवलय, Rock salt) ६३, ३५४
 मणिराज (A synonym of हिङ्गुल, cinnabar) १०६
 मच्छूकपर्णी (Hydrocotyle Asiatica, Linn., Beng. thulkudi) ५७
 मच्छूकवसा (Marrow of a frog) ११६
 मच्छूकास्थि (Bone of a frog) ११६
 मच्छूकौ (See मच्छूकपर्णी) १५४
 मत्स्यापित्त (Bile of a fish) ११०, १२१
 मत्स्याक्षी (= हिलमोचिका, Enhydra fluctuans, Lour., Beng. hinche sák) ५७
 मद्यन्तिका (= नवमल्लिका. A sort of jasmine, Beng. kátmalliká) ६६

मधु (Honey) ६६, २६८ &c.

मधुक (= यटिमधु. Glycyrrhiza glabra, Boiss., or according to रसमञ्जरी, = मधूक. Bassia latifolia, Roxb., Beng. mahá) २६०, ३६०

मधुकुष्माकक (A sort of sweet pumpkin gourd or Benincasa cerifera, Savi.) १११

मधुघातुक (= स्वर्णमाक्षिक according to रसकामधेनु; but both स्वर्णमाक्षिक and रौप्यमाक्षिक according to राजनिघण्टु) ६८

मधुरजय (Ghee, honey and sugar in equal parts) २६३

मधुच्छिद (Bee's wax, Beng. mom) ११३, ३७३

मधुमान्द (Acid of middle quality, i. e. neither pungent nor very mild) २६६, ३१२ &c.

मणःशिला (Realgar, Beng. manchál) १३१, १३५ &c.

मन्त्रसिंहासनी (The same as

मन्त्रसिंहासना, see मन्त्रसिंहासना) २०६

मन्त्रसिंहासना (A दिव्यौषधि or divine plant, a गुल्मजता or a creeper having bulbous roots; this is one of the five gems i. e. पञ्चरत्न or an aggregate of five best divine plants called by the name of jems, applied to calcine and purify mercury) ६३

मयूरयीवतुत्य (This is not the real तुत्य (calamine) but खखक having the play of colours of the throat of a peacock, see मयूरतुत्य) ३६०, ३८३

मयूरतुत्य (A synonym of खखक, blue vitriol, having the play of colours of the throat of a peacock; it is different from तुत्य, which is synonymous with रसक or calamine) १०५

मरकत (An emerald, Beng.

- harinmani) ६०, १२८
- मरिच (*Piper nigrum*, Linn.
Beng. golmarich) ७०, ७३,
१८७, ३०१
- मर्कटोरस (See अपामार्ग and
कपि. Expressed juice of
either अपामार्ग or कपिकण्ठ)
३३१
- मर्दक (A grinder, a pestle)
५४
- मर्दन (Rubbing, grinding, or
pounding, "उद्दिष्टैरौषधैः सार्द्धं
सर्वाण्यैः काञ्चिकैरेपि । पेयस्य
मर्दनात् स्याद्देहैर्मलविनाश-
नम् ॥"—रसकामधेनु) १४६
- मल (A sort of पारदोष or im-
purities of mercury, which
are three in number) १५०
- मलयोद्भव (A sort of iron brought
from the Malaya moun-
tain ; according to some
authorities it is कालिङ्ग or
कलिङ्गोद्भव, brought from the
country called Kalinga on
the Coromandel coast) ११५
- मल्लिका (*Jasminum Sambac*,
Ait.) ११८
- मसूरक (*Lens esculenta* Moench,
Beng musurkalái) ३१६
- महाकाली (= वृश्चिकाली. *Tragia*
involucrata, Linn., Beng.
vichuti) ६०
- महाचारव (A sort of कच्छ)
१७२, १७६
- महातिल (= वसा, marrow, Beng.
charvi) ३३३
- महानील (The emerald, see मर-
कत) १२७
- महावला (*Sida rhomboidea*,
Roxb., Beng. sveta bedelá
or pitabedelá)
- महारत्न (= नवरत्न. Nine pre-
cious gems, such as मौक्तिक
a pearl, हीरक a diamond,
वेदूय a lapis lazuli, पद्मराम
a ruby, गोमेद a gomeda or
a variety of agate, पुष्पराम
a topaz, मरकत an emerald,
प्रवाल a coral, and नीलरत्न
a sapphire) १७७

महाकता (Principal creepers,
7 in number) ३६८

महारस (Superior minerals, 8
in number) २५, १२६, १३४,
३१५ &c.

महारसशुद्धि (Purification of
महारस, see महारस) ११३,
११४

महाविष (Verulant poison)
(5 sorts of, but 9 and 13
according to other authori-
ties) ६५

महासोमा (A sort of सोमलता,
see सोमलता) ३४०

महिषीक्षीर (Milk of a she-buffa-
lo) ११३, ३८२, ३८८

महौषधि(घी) (A large or supe-
rior deciduous plant, see
ओषधि) २२६

माक्षिक (Honey) ३२४

माक्षिक (Iron pyrites [see
P. C. Ray's Hindu chemis-
try, p. 138], "कान्तकुलदेशजं
खर्चमाक्षिकं, तापीतीरसम्भवं
• तारमाक्षिकं"—रसकामधेय)

(origin of) २५, (varieties
of) २६, (purification of) २७,
(synonyms of) २८ &c.

माक्षिकगुण (Medicinal effects
of माक्षिक) २८

माक्षिकचूर्ण (Mākshika powder,
i.e. powdered mākshika, see
माक्षिक) १३३

माक्षिकशुद्धि (Purification of
माक्षिक, see माक्षिक) २६-२८

माक्षीक (See माक्षिक) ८६

माघस्त्रेचरि(री) (A sort of ओष-
धि, very difficult to be iden-
tified) २०५

माणिक्य (A ruby) १२७

मातुलाम्बस् (Liquid juice of
धुतर, see धुतर) १८८

मातुलुङ्ग (Citrus medica, Linn.,
Beng. chholanga nebu)
१८६, २७१, ३७६

मातुलुङ्गफल (The fruit of मातु-
लुङ्ग, see मातुलुङ्ग) ७३

मातुलुङ्गरस (Juice of मातुलुङ्ग,
see मातुलुङ्ग) १७७, २१६, २५६

मातुलुङ्गाब्ज (Acid of मातुलुङ्ग,

see मातुलङ्ग) ११६, ११६ &c.

मातृवाच (See मातृवाचक) १०१

मातृवाचक (=पर्णकोट. An insect which has in its body a smell of farting, Beng. pedo pokā) ११२

मातृवाचकबीज (See मातृवाचक)

८८

मातृका (d. r. मातिका) (Probably here means मौरी, the first of the 16 goddesses called MATRIKAS. The metal takes the colour of मौरी, i.e. becomes मौरवर्ण or of pale red or whitish yellow colour)

१२६, १२०, १२६

मायिकान्ता (=मन्त्रवाक्या, "हुन-
कारकरत्नावविमुभिर्वाञ्छिता
यदा। कन्धवा हुनकवनी कन्-
नन्वास्तमिमेवैत ।" The root
of मायिकी or कन्धवा) १६

मारक (=चिह्नक. Cinnabar)
१२०

मार्जारपारी (=रक्तचित्रक. Red
chitraka, see चित्रक) ७९

मार्जारीबीज (d. r. वेदारीबीज
and मोदारीबीज, see वेदारी-
बीज) १०६

मालती(वीर)वीरकन्द (See टण्डुल,
produced in the bed or
bank of the river Mālātī)
१३१

माष, माषक (A weight of six
gunjas or Abrus precatori-
ous) १५१

माष (Phaseolus Mungo, Linn.,
Beng. máshkalái) ११३, ३१६

माषिदधन (Buttermilk produc-
ed from the buffalo's milk)
११८

मिथुन (A synonym of mercury)
१३५, १३६

मीनकवा (See मीनाची) १५०

मीनाची (See मन्त्राची ; d. r.
दिवाची and दिमाची) १५२,
१६१, १६०, १५३

मुक्तामक (A pearl, so called for
its resemblance with a fruit)

१५०, १००

मुकीविर्वाचक (Exudation of मुकी

or सुखितका, <i>Sphoeranthus indicus</i> , Linn., Beng. mun-diri) १४२	सुखक (A pestle) ३२
सुख (<i>Phaseolus Mungo</i> , Linn, Beng. mugkalái) ३२०	सुखली (= ताकमूली, <i>Curculigo orchoides</i> , Gaertn.) १२१, १४०, ३१३
सुखपर्णी (<i>Phaseolus trilobus</i> , Ait., Beng. mugáni, vana-mudga) १५३	मूकमूषा (See जन्ममूषा) २३, २६, १०३, ३२८
सुखाबु (Soup of boiled सुख or of kidney-bean, <i>Phaseolus Mungo</i> . Linn. Beng. muger dál) ३०१	मूष (Urine, 5 varieties of) ६५, १३२
सुखि (= Vaka. <i>Sesbania grandiflora</i> , Pers.) १४१	मूषवर्ग (An aggregate of 5 sorts of urine) १३३
सुखितरु (The tree of red vaka flower) ८२	सुखिर्ह (One of the seven stages of mercury) १८६
सुखितोष (Juice of vaka flower, see वक ; d.r. "सुमिते सु" [सु-मिते-इति qualifying मो-मांसे]—रक्तकामण्डु) ७३	सुखितोष (One of the seven stages of mercury) १८६, १८०
सुखिपुष्प (= Vaka flower) ३८३	मूकक (<i>Raphanus sativus</i> , Linn., Beng. mulá) ६३, १३३, १५२, ३५५, ३७६
सुखिपुष्परस (Juice of सुखिपुष्प, see सुखिपुष्प) ३१३	मूककन्दरस (Liquid extract of मूककन्द—कन्दमूक—मूकक, see मूकक) १४१
सुखिरस (Juice of vaka [flower] ७३	मूलिका (See चन्दमूलिक) ६३
	मूषका (See मूषा) ७६
	मूषा (A crucible) ३२, (of 2 varieties—प्रकाशमूषा and जन्म-मूषा) ३६, १७६ &c.

मूषायन्त्र (Crucible apparatus,
 see मूषा) ४४
 मूषिका (See मूषा) २२०
 मृगदूर्वा (White dūrvā grass, Cy-
 nodon Dactylon, Pers., it is
 so called for its being fa-
 fourite to the deer.—रस-
 कामधेनु) ३४२, ३४३
 मृगनाभि (Musk, see कस्तूरी) ४३१
 मृतकान्त (Killed kántapáshána,
 see कान्तपाषाण) २६६, ४१४
 मृततार (Killed silver) ३०४
 मृततीक्ष्ण (Killed iron) १३५
 मृतनाग (Killed lead) १३५
 मृतवङ्ग (Killed tin) १३५
 मृतवज्र (Killed gem) २८७,
 २८२ &c.
 मृतशुक्ल (Killed copper) १३५
 मृतस्रत (One of the seven sta-
 ges of mercury) १८६
 मृतस्रतक (Killed mercury)
 ३०६
 मृत्तिका (Earth—its varieties)
 ४८
 मृदुदूर्वा (= नीलदूर्वा, blue dūrvā

grass, as मृदुत्पल = नीलोत्पल,
 blue lotus; but रसकामधेनु
 reads here मृगदूर्वा; see मृग-
 दूर्वा) १२२
 मृदुहि (Gentle fire, i.e. gentle
 heat of fire) ११०
 मेघ (See आश्व) ७३
 मेघनाद (Amaranthus polygamus,
 Beng. kántánatíá sák)
 ७०, ४२०
 मेघनादरस (Juice of मेघनाद,
 see मेघनाद) २६७, ४१४
 मेघनादा (See मेघनाद) १५१, १६०,
 ३३८ &c.
 मेदिनीयन्त्र (An apparatus, pro-
 bably resembling पातालयन्त्र;
 see पातालयन्त्र) २०६
 मेघवल्ली (See मेघशङ्खी) ३३१
 मेघशङ्ख (Sheep-horn) ८३, ८४,
 ८६, ८७, १२१, २२६, ३६०
 मेघशङ्खिका (See मेघशङ्खी) ५६
 मेघशङ्खी (Gymnema sylvestre,
 R. Br., Beng. medásingi)
 ५८, ७०, ८५, ६३, १५१, १७६,
 १८७, २४०

मेवाण्य (Ghee produced from the milk of an ewe) ३६०

मेवीक्षीर (Milk of an ewe) ३८०

मोक्षक (= पाटल, d. r. मोक्षक—
रसकामधेनु; Stereospermum
suaveolens, DC., Beng.
páruḷ or ghaṇṭá páruḷ) १४२,
४२२

मोक्षकचार (Alkali of मोक्षक,
see मोक्षक) ६६

मोक्षचार (Alkali of मोक्ष or
मोक्षक, see मोक्षक) ६३

मोक्षिका (= शाल्मली. Bombax
Malabaricum, DC., Beng.
simul) ६४

मोक्षक (A sort of sweetmeat) ४०१

मोक्ष (= चक्षुमोक्ष. Carum Rox-
burghianum, Benth., Beng.
rádhani, according to some
banayaváni) ५६

मोक्षिणी (d. r. रोहिणी, see मोक्ष)
६१

मोक्षकचार (Alkali of मोक्ष or
a tree known as latákarád)
६३

मौक्तिक (A pearl, Beng. mukta)
६०

मौर्वी (See भूर्जपत्र) ७३

मौर्वी (= द्विजुल, Cinnabar)
१०६

य

यव (A weight of 6 सिद्धार्थ or
सर्षप or mustards) १५१

यवचार (Factitious carbonate
of potash, see P. C. Ray's
Hindu Chemistry, p. 45)
६४, ७४, ७८, १७०

यवचिञ्चिका (= तिमिङ्गी, tamarind
—रसकामधेनु) ६०, ७० &c.

यवचिञ्चारस (Juice of यवचिञ्चिका,
see यवचिञ्चिका) १६०, १८६

यवचिञ्चिका (See यवचिञ्चिका) ३४०,
३५७

यवगू ("द्रवसिक्थसमन्वितत्वं यवा-
गूत्वं" वङ्गुणवारिपत्रा चतु-
र्गुणतन्तुलपूर्णासता बहुसिक्था
उष्णिका. A gruel prepared by
six parts of water and four

parts of powdered rice boiled together; यवाम्बु is used in 3 different forms—मक्क, पैय and दिवैपी, "विकृतके-रहितो मक्क; पैया विकृतयवम-मिता। यवाम्बुदेष्टुविकृतया खा-दिवैपी विरजाम्बु।" Beng. yāu)

२४१

यावक (—यवाम्बु prepared by bar-ley powder) १३२, ३०१

यावकान्न (—विह्व यव. Barley grains boiled in water) ३००

युग्म (A weight of ६ लिब्बस—६ मुटि, see मुटि) १५०

योगवाहिनम् (A menstruum or medium for mixing metals or medicines) ३८

र

रक्तकण्टकिकम्ब (The bulbous root-stock of red कण्टकि or कण्टकशाक, or a sort of यो-धवि) २१६

रक्तकार (Alkali of रक्तवर्ग, see रक्तवर्ग) १५०

रक्तमक (See रक्तवर्ग) १३२, १३३ &c.

रक्तचन्दन (Red sandal wood, Pterocarpus Santalinus, Linn.) १३३, २०२, २२८ &c.

रक्तचिचक (Plumbago rosea, Linn., Beng. lālohitā; but खरक or Ricinus communis Linn., according to रचकाम-विह्व) ५३, ६१, १५३ &c.

रक्तलेख (Oil prepared from रक्त-वर्ग, see रक्तवर्ग) ३३२, ३३६

रक्तपुष्प (Flowers of red colour—such as red vaka, red karavira, red kanchana &c.) ११२, १३३

रक्तपीत (रक्तवर्ग and पीतवर्ग; see both of them) ३३३

रक्तवर्ग (An aggregate of 5 ob-jects producing red dye, such as मल्लिका, कुङ्कुम, काचा, खदिर and ज्यवन) ५०, ६६, १०५, ११२

रक्तशङ्खी (—रक्तकण्टकशङ्खी. Red कण्टकशङ्खी or Rhus succeda-

see Lina., Beng. lál kásk-
dásingá; and a sort of
creaper—according to रस-
कामधेनु) ५३
रक्तचिन्मज्ज (Red चैन्मज्ज, see
चैन्मज्ज) १८५
रक्तकुटी (Red Euphorbia nerii-
folia, Linn., Beng. lál ma-
nasá, and a sort of creaper
according to रसकामधेनु) ५३,
११, ११८
रक्तकीट (See रक्तलेख) १३५
रक्तमिश्र, रक्तमिश्रक (Red mica) ६८,
६९
रक्तारक (Eight red-dye-produc-
ing objects or plants—such
as “हादिमं विंशत्युक्तं जाया चम्प-
कच पित्रादयम्। कुसुमपुष्पं
मञ्जिष्ठा रक्तटी रक्तवर्मकः”; but
5 only are mentioned in the
text) ३३३
रक्तिका (Red गुञ्जा plant) ५३,
(Red गुञ्जा seed) २७६
रक्तः (A weight of 6 yúkas
[युका]) १५०

रक्तक (Powdered dust, small
particles) ३१०
रक्त (Silver) ११५, (of 2 varie-
ties) ११६
रक्ती (See हरिद्रा) ११८, १५३ &c.
रक्तीचूर्ण (हरिद्रा powder, see
हरिद्रा) १८२
रक्तीदण्ड (2 sorts of रक्ती—
हरिद्रा and दादहरिद्रा, cur-
cuma longa, Roxb. and
Berberis Asiatia, Roxb.)
१३३, १३३ &c.
रङ्ग (Colouring, dyeing) ११,
१३३, १३३ &c.
रत्न (Gems) १३६
रत्नाकरण (Calcination of gems)
१७६
रत्नद्रावण (Lequefaction of gems)
१२२
रत्नद्रावणविधि (Process of lequefac-
tion of gems) १२२
रत्ना (See कर्को) १६०, ३३०
रत्नाकण्ड (See कर्कोकण्ड) ३५३
रत्नाफल (Fruit of कर्को, see
कर्को) २७१

रवि (Copper) १३५, १३६ &c.

रविचौर (= चर्कचौर, see चर्क-
चौर) १३१, ३७१

रविचूर्ण ([Mercury] Calcined
with copper) ३०६

रविनामकयाची (A process of dye-
ing pure silver, by the aid
of copper and lead, accord-
ing to the practice of the
kāpālikas) ३६२

रस (Mercury) (Definition of)
६, (5 varieties of) १३५, १३६,
(modes of purification of)
१३६, (becomes भूचर) १७८,
(becomes खेचर) १८०

रसक (One sort of मन्त्रारस, cal-
amine) ३५, १०१, १०२, (sy-
nonyms of) १०३ &c.

रसकचूर्ण ("गन्धालोः समभागेषु
कल्पनी मर्दितो रसः ।"—रस-
कामधेनु) ३५६

रसकशुद्धि (Purification of cala-
mine) १०२, १०३

रसकान्त (Calamine and mica)
११६

रसमन्त्रकलाम (A sort of सिद्धुल,
see सिद्धुल) १०३

रसज (A variety of gold) ११५

रसमिष्टि, रसमिष्टी ("रसो वायु-
भागसु युष्माभाषं तु मन्त्रकम् ।
मर्दितं हतवद्दर्शनं रसमिष्टीति
कीर्त्तयते ॥"—रसकामधेनु) १२६,
३६६

रसफल (See कामजक) २६८

रसमन्त्ररसावन (Medicinal effect
of the calx of mercury) २६६

रसरस (See रस) १३३, १३४ &c.

रसवादिन् (= वादिक. Experts in
chemistry or alchemy)
(Definition of) ३२०

रससंस्कार (Methods of purifica-
tion of mercury, 8 in num-
ber) १३६

रसकण्टि (A sort of preparation
of mercury) (Definition of)
१३५

रसकण्ठ (A sort of MANTRA
by which the goddess रसा-
कण्ठी is worshipped) ३५
(A sort of योनि) १३३

रसाङ्गुली (The goddess, worshipped by the experts in alchemy before undertaking the purification of mercury) २२

रसायन ("विहसन्निवृत्तानां हृद्दी-
करमेव च । वलीपलितस्त्रा-
लितवर्चनैःपि च या क्रिया । पूर्वं-
वेद्यप्रवीतं हि तदसायनसुच्य-
ते ॥" Elixir Vitre—a medi-
cine preventing old age and
prolonging life. See P. C.
Ray's Hindu Chemistry,
Vol 1. p. 80) ६८

रसेन (See रस) २०७ &c.

रसोद्भव (A synonym of रसक)
१०३

रसोन (=सलुन. Allium Sati-
vum, Linn.) २७६, २८०

राखक (A sort of खोम, see विष्वा-
चर) १६३

राखली (= A sort of perfume
called chora) ५८, ३३६

राम (Dye, hue, colour) १२५

रामवर्ण्य (Number of hues) ११,
१२६

रागिनी (—खशोक) १००

राजकोशातकी (=पीतकोवा, Luffia
acutangula, Roxb.) ११२,
३२२

राजावत (One of the उपरस,
a gem considered to be an
inferior kind of diamond,
also called Lapis lazuli. See
उपरस) १०८, ११३ &c.

राजावर्तक (See राजावर्त) ३६२

राजावर्तशुद्धि (Purification of
राजावर्त) ११३

राजिका (Brassica juncea, Hf.,
Beng. rai sarishā) ५६,
१५५ &c.

राजी (See राजिका) १६६

राजी (See हरिद्रा) १६

रामठ (Asafoetida, Beng. hing)
६०, ३१० &c.

राका (Vanda Roxburghii, R.
Br.) ५८

रीति (=पित्तक. Brass) १८५

रीतिका (See रीति) ३६१, ३७६

रीतिस्तव (A synonym of रसक)
१०३

- बदन्ती (d.r. हन्वनी, or बदन्तिका, "बदपञ्चमं पत्रं सुपञ्चैव तथा-विधः। ग्रैश्विरे जलविन्दुनाखद-नीति बदन्तिका।" A plant known in Orissa) ५६, ६१, २२६
- बधिर (=कुङ्कुम, Saffron, Beng. jáfrán) ३०३, ३०५
- वृष्य (Silver) ३१०
- रोचना (See मोरोचना) ३०५
- रोम (Human hair) १८३
- रोमकान्त (A sort of कान्त, see कान्त) ७६
- रोहण (A sort of कान्तलोह, see कान्तलोह; योगराज—रज-कामवेद) ११०, १८२, ३०३
- ल**
- लक्ष्मी (=श्वेतकण्टकारी. White कण्टकारी or Solanum Xanthocarpum, Schrad.) ६२, ३०३
- लक्ष्मी (=श्वेततुलसी. White तुलसी or Ocimum sanctum, Linn.) ६
- लघुकन्दर (A synonym of हिरण्य, see हिरण्य) १०६
- लघुपर्णी (=मूर्वा. Sansevieria Zeylanica, Willd.) १५२
- लता (Here it means probably भूलता, see भूलता, see रज-वार, रजमेलापक प्रकार) १३२
- लवण (Salts, chloride of sodium) (5 varieties of) ६३, (6 varieties of, see Foot-note in p. ६३) १३३
- लवणोद (Salt water) ३६२
- लघुन (See रजोन) ८०, २००
- लघुन (See रजोन) ३५५, ३०६
- लाक्षा (Lac, coccus lacca, Beng. gálá) ६६, ६३ &c.
- लाक्षापटक (Shell-lac or stick-lac, Beng. pátgálá) १८३
- लाङ्गली (Gloriosa superba, Linn. Beng. Vish-lángulí) ५६, ६५ &c.
- लाङ्गलीकण्ड (Bulbous root of लाङ्गली, see लाङ्गली) १२१, २१५ &c.

- जिष्वा (A weight of 6 मूटिs, see मूटि) १५०
- जुझाव (Acid of मातुलुङ्ग, see मातुलुङ्ग) १११ &c.
- ज्योतिष (See P. C. Ray's Hindu Chemistry, Vol. 1. p. 120) ३७३
- जीव (Salt) ३५, ३७१ &c.
- जीवमृत्तिका (Saline earth) ३३६
- जीवमृद् (Saline earth) ३७१
- जीह (Generally means all the metals, but specially iron) ११५, १२६,—specially ११७ &c.
- जीहकिट्ट (Rust of iron or mandu) ३७७
- जीहजात (All the metals, iron and the rest) ६०
- जीहजीर्ण ([Mercury] calcined with iron of all varieties) ३०३
- जीहजय (3 sorts of cast iron—रोहज, बाजर and चपलाजय) ३१८
- जीहदक (Probably जीहितयटि of मज्झिमा) ६३
- जीहद्रावविधि (Process of lequefaction of iron) १२२
- जीहनाली (Iron blow-pipe, एक-हस्तदीर्घा काय्या—रसकामधेनु) ३२
- जीहनिग्रक (—जीहमारक, killer of iron, see रसेन्द्रसारसंग्रह) ११७
- जीहपत्र (Iron plate) १२०
- जीहमारक (Killing of metals and minerals) १२३, १२४
- जीहमुष्टि (Iron pestle. It is so called probably for its being handled with the fist) ३६८, ३६७
- जीहमूषा (Iron crucible) ३३३
- जीहयन्त्र (Iron apparatus) ३२
- जीहवेध (Infusion of metals) ३६८, ३००
- जीहसंकरज (A variety of gold) ११५
- जीहावर्ण (A state of melted metals ; it is called शुद्धावर्ण in रस. ख.) ५३

व

वंशवाली (A bamboo blow-pipe)

३२

वंशपत्री (d. r. वृक्षपत्री. A grass whose blades resemble the leaf of bamboo) ३१

वज्रुल (Mimusops Elengi, Linn.)

१३८

वक्रवाल (Bent tube of koshtika)

३२, ३८

वक्रवाल (See वक्रवाल) (Description of) ५३

वज्र (Tin, see वज्र) ११५. (Varieties of) ११७

वज्रतालक (An amalgam of tin and orpiment) १३१

वज्रतीक्ष्णकपाली (A process of dyeing copper and silver by the aid of वज्र and तीक्ष्ण according to the practice of the kápálikas, see कपालिक बीज) ३३१

वज्रदोष (Impurity or fault of

fectd from being mixed with tin) १५३

वज्रपत्र (Tin foil) १३१

वज्रभस्म (Calx of tin) ३३८

वज्रबीज (Definition of) १३७

वज्रशीथन (Purification of tin) ११७

वज्राब्ज (An amalgam of tin and mica) १३०, १३१ &c.

वज्राब्जक (See वज्राब्ज) १३१, १३३, ३३०

वज्राब्जककपालिन् (A process of dyeing metals or minerals with the aid of tin and mica according to the method adopted by kápálikas) ३३३

वचा (Acorus Calamus, Linn., Beng. vach) १३१, ३०१

वज्र (A precious stone) (Origin of) ८०, ८१, ८२, ८३, (or Beng. Manasá or siju) ७३, ३३ &c.

वज्रक (A precious stone) ८२

वज्रकन्द (- शक्रकन्द or वज्रमूरक) ३२, ८५, ३३, ३३, &c.

वज्रकन्दक (See वज्रकन्द) ३३७

वज्रकन्दरस (Milky juice of वज्र-
कन्द, see वज्रकन्द) ७३, ११३

वज्रधार (Alkali of manasá or
siju) ७३

वज्रचूर्ण ([Mercury] calcined
with jewels) ३०३

वज्रपिण्ड (Definition of) ११३

वज्रबन्ध (Binding or fixation of
mercury by the aid of
gems) २८१

वज्रभस्म (Calx of gems) ३११,
३१६

वज्रभस्मरसायन (Medicinal effects
of वज्रभस्म, see वज्रभस्म) ३११

वज्रभारत (Killing of gems, see
वज्र) ८२

वज्रमूषा (A hard crucible) (Defi-
nition of) ३८, ३१०, ३२३

वज्ररत्न (Here probably means
diamond, the best of the
gems) २७०

वज्रसत्ता (See वज्रवल्ली) ८२, १७६

वज्रवल्ली (= अखिरकहारसत्ता, see
अखिरकहारसत्ता, Beng. hádjorá)
७०, ७२, ७३, ८५

वज्रवारि (Milky juice of वज्र or
manasá or siju) २३

वज्रसत्तरसायन (Medicinal effects
of वज्रसत्त or essence of gems)
३१३

वज्राङ्गमुन्दरी (A pill or bolus so
called) ३२७

वज्राभक्त (A variety of mica)
६८, ६९

वजी (d. r. वजी. Euphorbia an-
tiquorum, Linn., Beng.
tekátásiju) ५९

वजीचोर (Milky juice of वजी,
see वजी) ८३, ८५ &c.

वज्रवासुख (= वाराहीकन्द, see
वाराही) १३२

वज्रमूष (Urine of a calf)
३२१

वज्रविष्टा (Dung of a calf) ३२३

वज्र (The fruit of the jujube,
Beng. kul) ३१९

वज्रराशि (The kernel of jujube)
२८३, २९०

वज्रराजी (= अक्षतककन्द, Beng.
ábutá) ५९

- वगशियुक (Wild शियु, see शियु) १३१
- वनशूरक (Wild शूरक, see शूरक-कन्द) ७०
- वरक (= वरकटु, *Crataeva religiosa*, Forst.) २७०
- वरमूषा (A sort of crucible) (Description of) ३६
- वराणाय (Decoction of चिपला, see चिपला) ३००
- वराटिका (A cowrie) ६६
- वराहकर्म (= अन्धगन्धा. *Withania somnifera*, Dunod., but according to रसकामधेय a sort of मञ्जीषि) ६२
- वर्णिकादय (हरिद्रा and शार-हरिद्रा) १८५
- वर्तुलपर्यिका (See चटुलपर्यी) ६१
- वर्षाभू (= पुनर्नवा both red and white, see पुनर्नवा) ८२, १३०
- वल्लीकण्टिका (Ant hill earth, Beng. *uimáti*) ३८
- वसन (A rag, जीर्ण छद्म वसन) ३२
- वसा (The marrow) (Of ५ varieties) ६५, १०७
- वसुहट्ट (*Sesbania grandiflora*, Pers., Beng. *vaka*) १३६, १७०
- वसुहट्टरस (Juice of *vaka* flower) ३१७
- वज्र (= चिचक, see चिचक) ११३ ३६१
- वज्र (A sort of प्रारददोष or fault of mercury) १५०
- वज्रिकर्कोटी (A sort of कर्कोटी, Beng. *kánkrol*) ५७
- वज्रितोय (Milky juice of वज्र or चिचक, see चिचक) ३८
- वज्रशिखा (= अमिश्रिता, *Gloriosa superba*, Linn., Beng. *vish-lánguli*) १८६
- वाङ्गुली (*Vernonia anthelmintica* Willd., Beng. *somaráj*) ६०, २६७, &c.
- वाजर (A variety of cast iron) ११७, १८२, ३०३
- वाय (= शरद्वय, d. r. बालपीलुक) १६०
- वातारितेल (See शरद्वय) ६८
- वातारिखेह (See शरद्वय) ३६६
- वाप (See आवाप) ५२, ११७, ११६

बाराही ("सुखलीकन्दवल्कन्दा तद्-
काकारवद्वा । खचीरा लोम-
घ्ना ।" *Dioscorea*. An escu-
lent root, a yam, Beng.
chubdi álu) ३४०, ३४८

बासवी (A plant known as kara-
viruni in Concan) ३४७,
३५०

वासक (*Adhatoda Vasaca*, Nees.,
Beng. *vásantiphul*) १३८,
१५३, ३३४

वासा (See वासक) १४२, ३१३

वास्तुत (*Chenopodium album*,
Linn, Beng. *vetuá sák*)
१४२, ३२०

विट्ट (*Feces*, of 5 varieties) ६५

विड्ड ("ऊर्द्धाधश्च विड्डं दद्यात्"—
रसेन्द्रचूडामणि. A collection
of certain objects required in
the calcination of mercury)
११, ४२, (सर्वकारण—) १४१,
(जारणा—) १४१, (वज्रिमुख—)
१४२, (ज्वालामुख—) १४२,
(प्रवर—) १४३, (शिमजारण—)
१४३

विड्ड (*Embelia Ribes*, Burm.)
२६६, २६८, ४०१

विद्याधरयन्त्र ("स्थालिकोपरि विन्यस्य
स्थालीं सम्यङ्निरुध्य च । ऊर्द्ध-
स्थाल्यां जलं दत्त्वा वज्रिं प्रस्था-
नयेद्दधः । एतद् विद्याधरं यन्त्रम्
हि कुलाक्षटिहेतवे ॥"—रसकाम-
धेनु । See P. C. Ray's
Hindu Chemistry, Vol. 1,
pp. 124 and 125) १५३, १६५,
२०२

विहम (*Coral*) ३८६, ३८३

विप्र (वच of the *ब्राह्मण* class) ८७

विभीत (*Terminalia bellerica*,
Roxb., Beng. *vahedá*)
१३८, १५३

विभीतक (See विभीत) ३३८

विभीतकफल (The fruit of विभीत
tree) ३७१

विमल (One of the ८ *महारास*,
see *महारास* ; see P. C. Ray's
Hindu Chemistry, Vol 1,
pp. 84 and 85) ६५, ६६ &c.

विमलशुद्धि (Purification of वि-
मल, see विमल) ६६

- विष्नी (*Cephalandra Indica*,
Naud., Beng. telákuchá)
१५५
- विष्ण (*Ægle Marmelos*, Corr.,
Beng. bel ; or according to
रसकामधेनु a creeper called
विष्णनी—"ज्योतिषतीक्ष्णताकार-
पर्णपूर्णा पयस्विनी ।") ६१, ३६७
- विष्णुजा (—गुड़ूची according to
रसकामधेनु, see गुड़ूची) ३२३
- विष्णुमेघ (—गुड़ूची, see गुड़ूची)
३२६
- विश्वामित्रकपाल (Beng. nárikel
málá ; कारिकेल or the cocoa-
nut palm is ascribed to be
created by the sage Viswá-
mitra) ३०३
- विष (*Aconitum ferox*, Wall.,
Beng. kátvish or senko vish ;
it is of 2 kinds—महाविष
and उपविष) ३२, ५१. १००,
१२२, १३२ &c.
- विषतीय (A sort of पारदही)
१५० (See विषोदक) २३०
- विषह्व (A poisonous grass) २३१
- विषपाणीय (See विषोदक) २३१
- विषसृष्टिका (*Strychnos Nux-
vomica*, Linn., Beng. ku-
chilá) ३३१
- विषवीज (The poisonous root of
aconite) ३५०
- विषोद (See विषोदक) २३७
- विषोदक (Poisonous water,
Beng. vishavat jal) २३७,
२३१
- विष्णुक्रान्ता (*Clitoria Ternatea*,
Linn., Beng. nil aparájitá)
३३०, ३५७, ३७३, ३८८
- विष्णुक्रान्तारस (Juice of विष्णु-
क्रान्ता, see विष्णुक्रान्ता) १७३
- वीज (Of 2 sorts—गुह—gold
and silver, मिश्र—हैमाश्व,
ताराश्व, &c. —रसकामधेनु)
१२८, १२९, १३३
- वीजकला (—वीजसंज्ञा, see वीज)
११
- वीजत्रय (ताम्रक, मन्त्रक and शिला
—These three sorts of वीज
are referred to here) ३२८
- वीजपूरान्न (Acid of citrus medi-

- ca, Linn., Beng. tábá nebu
rasa) १५६, ३१३
- बीजरञ्जय (Dyeing of बीजs, see
बीज) १३८
- बीजसाधन (Preparation of बीज,
see बीज) १२६, १२८
- बीजा (-जयपात्र, Croton Tig-
lium, Linn.) ८६
- बीरा (-बीरवल्ली "रक्तबीरवती
विस्वलोपमदलान्विता"; ac-
cording to रसकामधेनु it is
विदारी or bhūmi kumdá)
६१, १२२, ३४०
- वृक्षचार (Vegetable alkali) ६४
- वृक्षदारक (*Argyreia speciosa*,
Sw., Beng. vījádak) ६१
- वृक्षती (*Solanum Indicum*,
Linn., Beng. vyákud) ५६,
३६८
- वृक्षतीनय (3 sorts of वृक्षती—
बार्ताकी, सुन्नबार्ताकी and
कण्टकारी) ७५
- वृक्षतीपत्र (-वृक्षतीबीज. The
seed of वृक्षती) ८६
- वृक्षिकापत्रिकाबीज (The seed of
वृक्षिकाबी, see वृक्षिकाबी)
२१३
- वृक्षिकाबी (*Tragia involucrata*,
Linn., Beng. vichati) २१३
- वेनाफल (The fruit of वेना or
महाज्योतिष्मतीकता or the
large ज्योतिष्मती creeper,
see ज्योतिष्मती) ७३
- वेद्ययन्त्र (Bamboo apparatus)
२४०
- वेतसाक्ष (See कण्डवेतस) ८३, ६०
- वैक्रान्त (A precious stone infe-
rior to diamond, but resem-
bling it in properties) ८३,
६१, २६४ &c.
- वैक्रान्तक (See वैक्रान्त) ६८, ६१,
१३५
- वैक्रान्तजीर्ण ([Mercury] calcined
with vaikrānta, see वैक्रान्त)
४०६
- वैक्रान्तवज्रकापाची (A process of
dyeing pure silver by the aid
of वैक्रान्त and वज्र according
to the practice of the kápá-
likas) ३६२

वैक्रान्तबन्ध (Binding or fixation
of mercury with vaikrānta,
see वैक्रान्त) ३२३

वेदुर्य (The lapis lazuli) ३०

वैश्यमारण (Killing of वृष of the
vaisya class) ८०

वायवल्ली (A sort of perfume,
known as nakhi) ५३

वाय (See वरुण) २६३

वायी (See कण्टकारी—under
कण्टकारीरुच ; also a creeper
according to रत्नसामुद्रि) ५८
३३

वायीकम् (A bulbous root of
वायी or कण्टकारी) ३३,
३१३

वायिवातफल (The fruit of वायि-
वात or वायव्य, see वायव्य)
१११

बोम (Mica) ७३, १३३, १५३ &c.

बोमवारण (Calcination of mer-
cury with mica) १५८

बोमरुच (Mica powder) ७०

बोमवल्ली (—वायव्यवल्ली, Cassy-
the filiformis, Binn.) १८१

बोमवल्गु (Essence of mica) १५३,
१६३ &c.

बोम (See बिल्व or बिल्ववल्गु)
१३१, १५३ &c.

ग

गति (अथवा, कालापायण, वय
and वैक्रान्त are the four
शक्ति or powers or energies
employed in dealing with
mercury) ६७

शक्तिवीज (जिवा गन्धकधारक.
Thrice calcination of sul-
phur) ३२५

शक्रगोप (—रत्नगोप) २१३

शक्रवीज (—रत्नवीज. A sapphire)
१५७

शक्रकला (—रत्नवायव्यकला, see
रत्नवायव्य) ३६८

शक्रवायव्य (See रत्नवायव्य) ११८,
३८३, ३८७

शक्रोदक (—सुरगोपक. see सुर-
गोपक) १८८

शङ्खुर (White चूर्ण, see चूर्ण) ३५१

शक (The conch shell) ६६, ११२, १५५, ३८८	Pers.) ५७, ३६८
शकपुर्ब (Conch powder) १३१, ३०३, ३०६	शर्करा (Sugar) ३२३
शकदुग्ध (The milky exudation of a conch) ८७	शक्या (-मेदा according to रुक्- कामधेनु, known as medá or mahámédá) ३२३
शकनाभि (A sort of perfume) १७६, १७७, २७६	शशपक्षा (Marrow of a hare or rabbit) ७०
शकपुष्पो (d.r. शरपुष्पा. Canscora decussata, R. et. Sch., Beng. dánkuni) ५८, ६१, १५०, २६६, ३०५	शशप्रोक्षित (Blood of a hare or rabbit) १०३
शकशुक्तिका (The shell of the conch) १३३	शशिभाष (Silvery aspect, i. e. moon-white) ३३०
शतमूली (Asparagus racemosus, Willd.) ५७	शाक (Tectona grandis, Linn., Beng. segum) १३८
शतावरी (See शतमूली) ५७, ६२, १५२, १५३, १६०	शाकपल्लवारि (The juice of the tender leaf of शाक, see शाक) ३८५
शमी (Acacia Suma, Ham., Beng. sáin) ५३, ८२	शाकपल्लवार (Essence of the tender leaf of शाक) १७६
शमीरस (Juice of शमी, see शमी) ७०	शाकदण्ड (See शाक, Teak tree, Beng. segungáchh) ३२८
शमरी (See चाकुलको) ६०	शाखोटक (Streblus asper, Lour., Beng. seodá) ५३
शरपुष्प (See शरपुष्पा) ८३	शाखोटकी (See शाखोटक) ६१
शरपुष्पा (Tephrosia purpurea,	शाखान्न (Boiled rice called sáli; its rural name is áman or

- a corn ripened in autumn)
 ३०१, ३२०
- शिंशपातैल (Oil of शिंशपा or
 Dalbergia Sissoo, Roxb.)
 ३८६
- शिखिनि (-गुञ्जाकता, see
 गुञ्जा) ५७
- शिखिपित्त (Bile of the peacock)
 १०६, १७७, २२६
- शियु (See शोभाङ्गन) ६७, १११,
 ११३ &c.
- शियुक (See शोभाङ्गन) ६२, १६०
- शियुतोय (Juice of शोभाङ्गन,
 see शोभाङ्गन) ६६
- शियुमूल (Root of शोभाङ्गन, see
 शोभाङ्गन) ११३
- शियुमूलरस (See शियुमूलरस)
 १३३
- शियुमूलरस (Juice of the root
 of शोभाङ्गन, see शोभाङ्गन)
 १३१
- शिला (-पद्मकन्द. The bulbous
 root of a water-lily) ३३,
 ११३
- शिरोवज्जुसमन (Juice of the
 flower of शिरीष or Albizzia
 Lebbeck, Benth.) ३३२
- शिला (-मनःशिला. One of the
 ८ उपरस or inferior min-
 erals. Realgar) ७३, ८३, ८७,
 १०८, १११, १३० &c.
- शिलाक्षार (Alkali of मनःशिला,
 see शिला) १३३
- शिलाजतु (Bitumen of ४ kinds
 —खर्ब, रौप्य, ताम्र and
 ज्वालक) ८३, ८६, १००, १११ &c.
- शिलाजतु (See शिलाजतु) ८३,
 ३५३
- शिलाभाक (Stone pot) ३१७
- शिलावतु-चरतुक्कान्त [?] (See
 शिलाजतु) ६६
- शिलाशुद्धि (Purification of शिला
 or bitumen) १११, ११२
- शिलोदक (Water having the
 properties of शिला, see
 शिला) १७२
- शिला (-झामाकता. Ichnocar-
 pus frutescens, R. Br. ; d.r.
 शिला-मूर्ता) ३६८
- शिलाबीज (d. r. शिलाबीज-वज्जु-

- बीजः seed of शिवा, see शिवा) १४३
- शुक्लतुलका (A sort of रदद or हिमालय or cinnabar) १०५
- शुक्लतुली (—शुक्लतुला, शुक्लतुला, Beng. suāthunti) २१६
- शुक्ति (Pearl-oyster, Beng. jhinuk) ६६, ३८८, ३८९
- शुक्लवर्ग (An aggregate of 5 objects producing white dye) ५०, ६६, ३८८
- शुक्लाब्ध (White mica) ६८
- शुक्की (Dry ginger, Beng. sunth) ३५५, ३७६
- शुक्लाभककपालिन् (d. r. शुक्लाभक-कपालिन्, here शुद्ध-शुभ. A process of dyeing metals or minerals with the aid of white mica according to the method adopted by the kápálikas) ३३८
- शुभ (A weight of ३२ palas) १५१
- शुक्ल (Copper, see लाङ्क) १०२, (50,00 hues of) १२७, (पल-
- बीज of) १३६, (colouring of) १३८ &c.
- शुक्लक (See शुक्ल) २०८
- शुक्लकपालिका (A process of dyeing metals or minerals with the aid of copper according to the method adopted by the kápálikas) ३३३
- शुक्लदूर्ध (Copper powder) १३३
- शुक्लजीर्ण ([Mercury] calcined with copper) ३०६
- शुक्लपत्र (Copper plates) २१६, २२६, ३५६, ३८०
- शुक्लाब्ध (An amalgam of copper and mica) १३१, ३३३, ३३७
- शुक्लाभककपालिन् (A process of dyeing metals or minerals with the aid of copper and mica according to the method adopted by the kápálikas) ३०७
- शुक्लचार (—शुक्लचार. Alkali of श्व or Anogeissus latifolia, Wall.) ११८
- शुक्लकन्द (The bulbous stock of

- मूत्र or a sort of ग्रन्थिवक्त्र, a sort of gall caused by an insect on some tree) २१५
- मूकरी (—वाराही. see वाराही) ६१
- मूत्र (वक्त्र of the मूत्र class) ८०
- मूखकन्द (A bulbous underground stem of मूख or *Amorphophallus campanulatus*, Blume., Beng. ol) ६६
- मुरैपर्वी (—सुन्नपर्वी. d. r. कये-पर्वी, see सुन्नपर्वी) १५३
- मुलिवी (Beng. solá) १५३, ३३३, ३३०
- मुलकान्ति (Probably अमाल-कण्टक, Beng. seyálkántá; it is not easy to identify this plant) ५६
- मूत्र (—मूत्रवेर, see मूत्रवेर; or it may mean cow-horn) १२२
- मूत्रलेक (The oily liquid substance exuded from मूत्रवेर, see मूत्रवेर) ७०
- मूत्रवेर (—मार्मक and मुक्की, see both of them under their respective heads) ११०, १५३
- मूत्रवी (One of the ५ virulent poisons, called मूत्राविष; Beng. sringivisha) ६५
- मूत्रवी (—कण्टकमूत्रवी. *Rhus succedanea* Linn., Beng. kán-daaringi) २३०, ३०३
- मूत्र (—शिलाजतु, see शिलाजतु) ६५, १००, १३२, १८८
- मूत्रज (—शिलाजतु, see शिलाजतु) ६६, ३०३
- मूत्रवारि (—मूत्रोदक, see मूत्रोदक) २३०
- मूत्रमुक्ति (Purification of मूत्र, see मूत्र) १००
- मूत्राजु (See मूत्रोदक) २५३, २५६, २७१
- मूत्रोदक (Mountain water) (of 4 sorts) २५१, (origin of) २५३
- मूत्रितशिला (Red realgar) ३०३
- मूत्रनचितय (An aggregate of 3 purifiers—viz. काच, टङ्क and मूत्रवीर; see them under their respective heads) ६६

म्रीनाक्ष (Moringa pterygo-
perma, Gaertn., Beng. saji-
ná) ३९०

मूला (Panicum frumentaceum,
Roxb., Beng. syámághás)
८२

मूलाक्ष (—हरिचन्दन, yellow
variety of sandal wood)
३७५, ३३१

मेत (White व्यक्त, see व्यक्त) ८६,
३५०

मेतकाच (White काच salt, see
काच) ३११

मेतगुञ्जा (White गुञ्जा, see गुञ्जा)
३६१

मेता (White गुञ्जा, see गुञ्जा)
८६, ३५०

मेताभक्त (See गुञ्जाभक्त) ३०५

मेताक्त (White व्यक्त, see व्यक्त)
६०, ३८७

ख

खटिका (Acid of खटिक rice,
which is so called for its

being ripened within 60
days, Beng. shetadhán) ७१

ख

खंक्ष (Combining or blending
together) २८२, २८३

खंक्षिका (Combination or col-
lection) २८२, २८३

खंक्षणी (See खंक्षिका) २८२, २८३

खंडग्री (see खंडखी) १८३

खंडखी (A pair of tongs, pin-
cers, Beng. sándási) ३२

खंडशय (d. r. खंडशक्त, see खंडखी)
३७३

खंक्षार (Purification of mercury
by 8 different modes, see
p. 146) १५१, १८६

खलुक्त (One of the 5 virulent
poisons or महाविष, Beng.
ohhátári visha) ६५

खट्टर (An amalgam of metals
or minerals) १३२

खल्लोवनी (ख) जल (Animative
water) (Origin of) २३२

चटिरी (Probably चटो or curcuma zerumbet, Roxb.) ६२

चमावरी (Act of revolving, whirling round) २८२, ३३३

चमुदक (= चासुदकवक, see चासुदक) ३३३

चरक (Pinus longifolia, Roxb.) १३३

चर्च (The resinous exudation of sál tree or Shorea robusta, Gaertn. see चर्चनिर्वास) १३२, ३३५

चर्चनिर्वास (The resinous exudation of sál tree, Beng. dhuná) ११३

चर्चिका (see चर्चिकाचार) ६३, ११३, १३१, ३८६

चर्चिकाचार (Natron, alkali, or the impure carbonate of soda, Beng. sájimáti) ३२२

चर्चिचार (See चर्चिकाचार) ७३, ३३५

चर्चो (See चर्चिका) ३८७

चर्चाची (Ophiorrhiza Mungos,

Linn., Beng. gandhanákuli)

५७, १५५, १८७, ३५७

चर्मि: (Ghee or clarified butter) ३६, ३०२

चर्मप (A mustard seed) १११, ११३

चर्मप (A mustard seed—a weight of 6 rajas; also called सिद्धार्थ) १५१

चर्मपक (Oil of mustard seeds) ६५

चस्य (= मयूरतुल्य or मयूरग्रीव-तुल्य, see either of them) १०५

चस्यक (See चस्य) ३५, ३८, १०५, १२६, १३५, ३५७

चस्यकपुष्टि (Purification of sa-syaka, see चस्यक) १०५

चङ्गकार (A fragrant sort of mango) ३१३

चङ्गचरा (Yellow Barleria cristata, Linn., Beng. pita jhinti) ५७

चङ्गदेवी (Beng. vanapálang) १५२, १८३

सहादेवी (See सहादेवी) ५७
 सातुद्र (Sun-dried sea salt, manufactured in the Madras Presidency, Beng. karkach) ६३, १००, ३०३, ३०४, ३२१
 सारख (See सारखा) ११, १४७, (description of) ३७३
 सारखा ("सारखा पुनर्जागरण-सारखकामणवेधविधि." "छते सतेलयन्त्रे स्वर्यादिष्टेपयं हि यत् । वेधाधिक्यकरं लोके सारखा परिकीर्तिता ॥ " "समबीज-जीवं छतेत्यकरणं सारखा ।"—रसकामधेनु) १३४
 सारखा (सारख) तेल (Oil used in the process called सारखा) (description of) १४०
 सारखायन्त्र (An apparatus used for the process of सारखा) १४२
 सारलोह (The best of the metals—gold and silver) ११५
 सिंहवली (—सिंहोलता, "सिंहिका नाम विष्ठाता नेत्रपुण्या पयस्विनी । कुलत्पयचतुपञ्चा श्रीरक्तान्ता कता भवेत् ॥" वासा

रति रसकामधेनु) ६३, १८४
 सित (—सितवर्ग, see शुक्लवर्ग) १२६
 सित (—नेत्रचन्दन) १४३
 सितगुञ्जा (See नेत्रगुञ्जा) २३०
 सितमुत्ता (Beng. white muthā) ६५
 सितरामट (White asafœtida) २७६
 सितसर्षप (White mustard, Beng. rāi sarishā) १५३
 सिता (Sugar) २६८
 सिताङ्गोल (White अङ्गोल, see अङ्गोल) ६१
 सितार्कपञ्चतोय (Milky juice of the leaf of white अर्क, see अर्क) ३२३
 सितेषुपुञ्जा (—White शरपुञ्जा, see शरपुञ्जा) १६९
 सिद्धार्थ (A mustard seed) १८७
 सिनाटिका (d. r. दिनाटिका—रसकामधेनु, d. r. शिनाटिका—रक्तपुनर्गवा ; it is not easy to identify this plant) ७२
 सिन्दूर (Red oxide of lead, minium) २३६

विष्णु (—वेम्बवलय, see वेम्बव)

५१, १३१, १४०, १४५, १८७,
३४७

विष्णुदत्त (—वेम्बवलय, see वेम्बव)

३८३

विष्णुदत्त (—वेम्बवलय, see वेम्बव)

१४२, ३८५, ४०१

बीड (Lead) १४५

बीडक (Lead) ४२७

सुदक (d. r. सुदकी—गोरखी,
Beng. goraksha chākuliā)

४२

सुधा (Lime) ४४

सुभन (A fragrant spice called
बौलन; or borax) ४२८

सुसुख (—राजिका, white mus-
tard, or white तुलसी) ७०

सुरगोप (See दन्तगोप) ११३

सुरगोपक (See दन्तगोपक) १३१

सुरतच्छद्मव (Exuded from सुर-
तव or देवदाव) ४०१

सुरदाजीरवः (The pollen of the
देवदाजी fruit, see देवदाजी)

११३

सुरदाजीरव (Juice of the देव-

दाजी, see देवदाजी) ४२८

सुरदा (Red or black तुलसी, see
तुलसी) १३२, ३४४

सुरा (Spirit) ३८२, ३८३

सुरायुध (—वध) २४३, २४५

सुरेन्द्रगोप (See दन्तगोप) ३७५

सुवर्चल (See खौवर्चल) ४१३

सुवर्च (Gold, see वैम) (varieties
of) ११५

सुवर्चा (—हरिद्रा, Turmeric)
३८४

सुवीर (—खौवीराज्ञ, see खौवीर)
१२५

सुत (Mercury, see रस) (defini-
tion of) ४ &c.

सुतक (See सुत) ८, १४४ &c.

सुतकराजिन् (See सुत) ३५१

सुतराज (See सुत) २२०

सुतेज (See सुत) २२३

सुरव (Amorphophallus camp-
nulatulus, Blume., Beng. ol)

८४

सुरवकन्द (See मूरवकन्द) १२२

सुरवकन्दक (See मूरवकन्द) ७२,

८२

कुरबकककककक (A sort of cas-
ket or hollow cup made of
the bulbous stem of कुरब)

३७

कुरबकक (—आदिशमका. Cleome
viscosa, Linn., Beng. hur-
huria) ६०

कुरबकक (Gynandropsis penta-
phylla, DC., Beng. hurhu-
ria) ६२, २१२, ३३०

कुरबकक (—कुरबकक, —रसकामकक ;
viz. विड, कुरबक and कुरबक)
१६०, ३३३

कुरबकक (According to some
authorities—कुरबकक ; ac-
cording to others—the urine,
the menstrual excretion and
semen virile of the females
—“नारीमूत्रं रजः पुत्रं कुरा-
कुरमिति केचित्”—रसकाम-
कक) १५५

कुरबक (Rock salt, originally
obtained from the country
called कुरब) ६३, ७३, ११३ &c.

कुरबक (Here means the horn
of a कुरबक or buffalo) ३६०

कुरबक (—कुरबकक, see कुरबकक)

३३३

कुरबकक (Sarcostemma brevis-
tigma, W. A.) ५३, ६१

कुरबकक (See कुरबकक) १६२

कुरबकक (—कुरबक, see कुरबक) १०३,
११२, ११३

कुरबकककक (Juice of कुरबकक,
see कुरबकक) १८६

कुरबकक (—कुरबक. A sweet-scented
earth of Surat in the
Bombay Presidency) (of
2 sorts कुरबक and कुरबक) ८६,
१०८, ११२, १३२

कुरबकककक (Purification of
कुरबकक, see कुरबकक) ११२

कुरबकक (Sonchal or sochal salt
called by up-country physi-
cians as kálánimak) ६३,
७२, ७३ &c.

कुरबक (Galena or sulphide of
lead, a sort of collyrium ;
its name is कुरबककक, being
obtained from the mountains
of कुरबक, a country along
the Indus) ६६, १२२, १३१ &c.

स्तनचौर (Milk of a woman's breast) ३१२, ३३२, ३७३

सोलाग (See स्तनचौर) १३१ १३२, १८७ &c.

खलपद्मिनी (= खलपद्मा, Beng. dāngār:pānā) ६०

खलपद्मिनी (Hibiscus mutabilis, Linn., Beng. sthalapadma) ३१, (defined) ३१६

खपव (= अभिवेक, throwing water to melted metals on fire "इति वसिष्ठेति लोहि...खलिलस्य परिधिपः") ५२

खिन्नखल (Cold vessel for grinding medicines, opposite to तप्तखल, see तप्तखल) ३२८

कुक् (See कुही) ८३

कुक्चौर (Milky juice of कुही, see कुही) १११, ११८, ३७०

कुहिचौर (Milky juice of कुही, see कुही) ७२, ६८ &c.

कुही (Euphorbia neriifolia, Linn., Beng. mansā siju) ३५, १२२ &c.

कुहीचौर (Milky juice of कुही, see कुही) ८७, ६७ &c.

कुहीदुग्ध (See कुहीचौर) १७०

कुहीपयः (See कुहीचौर) ३१०, ३३८

तेज (Oily substances—such as, oil, ghee &c.) ३२, १०३, ११३ &c.

स्फटिकादि (Crystal, or crystal-like precious stones and the rest, such as कृष्णकान्त, चन्द्रकान्त &c.) ६०

कोतोन्न (See कोतोऽन्न) १०७

कोतोऽन्न (A sort of collyrium, produced in the bed of the Jamunā and other rivers; it is called suffed or white surmā, whereas कौशोराऽन्न is called kālā or black surmā) ६५, २७२, ३१७, ३३३

कोतोऽन्नशुद्धि (Purification of कोतोऽन्न, see कोतोऽन्न) १०७

खरव (Expressed juice, prepared by pounding fresh vegetables in a mortar, and strained through cloth, "खा-
दतात् तत्तद्योऽन्नदात् प्रकात्
सुखात् वसुधैवतु । वसुमिथो-
दितो यस्तु रवः खरव जयते ।

—बोमतरङ्गिणी) ११८, २०३ &c.
 खर्चमैरिक (A sort of ochre,
 golden ochre, Beng. lálgeri-
 máti) ३६२
 खर्चपत्ररस (Juice of senna or
 चीनामूल) ३०६
 खेदन (Application of heat to
 the skin or any substance
 for inducing perspiration ;
 “साराक्षेरोषधेर्वापि होनायन्ते
 क्षिरस्य हि । पाचनं खेदनाय
 स्नातु मलश्रेयिष्यकारकम् ॥”—
 रसकामधेनु ; “मलापकधर्म
 खेदः”—रसमार्तक) १४६

ख

खंखदाणी (Probably खंखदाही=
 अगुरुचन्दन, see अगुरु) ६२
 खंखपाक (An apparatus for
 calcination of mercury ; this
 is identical with the appa-
 ratus described in रसरत्ना-
 कर) ४७, १४३, १४४
 खंखपाद (d. r. खंखपाक. A sort
 of खरद, see खरद) १०५, ३८५
 खंखपाही (d. r. खंखपाही, Beng.

goáliálatá, see गोधावती)
 ६२, ८६, ११७ &c.
 खंखपाहीरस (Juice of खंखपाही,
 see खंखपाही) २१५
 खंखदाहि (See खंखदाही) २१६
 खंखदाही (Red Mimosa pudica,
 Linn., Beng. lál lajjálu latá)
 ६०
 खटासि (=प्रबलासि. Intense fire)
 ३५७
 खनुमती (=वानरी—शुकशिली,
 Beng. álákushi) ६०, ६१, २०२
 खयन्न (See अन्नमार) ३८७
 खयनख (=अन्धखुर, Horse hoof)
 ३६०
 खयलाला (Saliva of a horse) ११६
 खरगौरी (Probably Mercury
 and Mica, see pp. 6 and 68)
 २१६
 खरवीण (Mercury) ५, १२३, २३८,
 २७६, ३२५
 खरिंदरीरस (Juice of खरिंदरी ;
 it is very difficult to identi-
 fy this plant ; if खरि means
 here a horse, then the plant
 becomes अन्नमार) २०८

हरिताल (Orpiment) १३१, १३५,

१५१, १५३

हरितालचार (Alkali of orpiment) १३३

हरिद्रा (Turmeric) १५३, १५५, १०६

हरिद्राचय (2 sorts of हरिद्रा, viz.

हरिद्रा and रावहरिद्रा) १३१

हलिनी (Beng. yishlāngaliā)

११८, ११९

हाटक (Gold) १६३, १०१, १३९,

१११, ११६

हालाहल (A sort of poisonous plant, found in the Himālaya, in Concan, and in the Kiskindhya mountain) १८३

हिंवा (=चटामांसी, Nardostachya Jatamansi, DC.) १८८

हिङ्गु (Ferula Asafoetida, Linn., Beng. hing) १३३, १५५, १०६

हिङ्गुल (Cinnabar) ८०, १०६, ११३ &c.

हिमावली (A plant known as himāvalī) ५३

हिरण्य (Anhydrous fluviuans, Lour., Beng. hinchā sāk) १६०

हिस (Gold) (Varieties of) ११३, (of १६ colours) ११६

हिसनीर्ज (=Mercury) calcined with gold) ३०३

हिसद्व (A sort of preparation of gold with other minerals)

१०५, १०६, १०७, १०८

हिसपत्नी (=हिसपत्नी. A plant called हिसपत्नी or धुतूर) १३

हिसपुष्पी (=खर्बूदपुष्पा, Jasminum humile, Linn.) ६०

हिसमाचिक (=खर्बूदमाचिक, see माचिक) १३३, १०७ &c.

हिसवल्ली (=हिसवल्ली=खर्बूद-बीजली) ६१

हिसवीच (A sort of preparation of gold, purified by yellow and red चूर्ण or aggregates of yellow and red dyeing plants or objects) १३०

हिसवीचन (Purification of gold) ११६

हिसावृत्ति (Definition of) १८१

हिसावृत्ति (An amalgam of gold and mica) १३०, १३१, १३३ &c.

THE ASIATIC SOCIETY, CALCUTTA

